

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori
Program**

Marosi Tibor József

**Prónay Pál huszártiszt alakulatának működése
1919 nyarától 1922 elejéig**

Doktori (PhD) értekezés

**Témavezető:
Dr. habil. Hornyák Árpád
egyetemi docens**

Pécs, 2023

Tartalom

1.	Historiográfiai bevezető	7
1.1.	A két háború közötti évek.....	7
1.2.	A II. világháború utáni időszak	9
1.3.	A rendszerváltás utáni időszak	13
2.	Nemzetközi kitekintés	16
3.	A katonák helyzete az I. világháború után	23
3.1.	A polgári demokrácia idején	23
3.2.	A Tanácsköztársaság uralma alatt	24
3.3.	Prónay Pál előélete	26
3.4.	Prónay és a forradalmi időszak.....	29
4.	Az első tiszti század megalakulásának körülményei Szeged, 1919	35
4.1.	Hadseregszervezés.....	36
4.2.	Az első tiszti zászlóalj és tiszti század megalakítása.....	44
5.	A Prónay-különítmény működése Szegeden.....	50
5.1.	A hírszerző irodák és a propaganda bizottság	50
5.2.	Elhelyezés, megélhetés.....	54
5.3.	Névjegyzékek	60
5.4.	A francia kapcsolat és a zászlószentelés	65
5.5.	A baloldali személyek elleni atrocitások.....	69
5.6.	Gömbös távozása Szegedről.....	75
6.	A nyílt terror időszaka, a Peidl- és a Friedrich-kormány idején.....	77
6.1.	Indulás Szegedről	77
6.2.	A különítmény alföldi tevékenysége	84
6.3.	Újabb csapatok a demarkációs vonalon túl	87
6.4.	Nemzeti kormány Budapesten.....	89
6.5.	Az Ostenburg-különítmény megalakulása	92
6.6.	A Prónay-század akciói a Duna parti településeken.....	94
6.7.	Út a Balaton felé.....	103
6.8.	A nyílt terror utolsó állomása: Fonyód.....	109
6.9.	A tisztek ellen elkövetett atrocitások.....	114
7.	A titkolt terror időszaka.....	119
7.1.	A katonák politizálása és a hadsereg további szervezése	119
7.2.	A kivégzések jellegének változása	121

7.3.	Sikertelen kísérlet a terror megfékezésére.....	124
7.4.	Nézeteltérések a különítményben az erőszakos módszerek miatt	126
7.5.	Távozások, átvezénylések	128
7.6.	Igazoló eljárás.....	130
7.7.	Konfliktus a körletparancsnokkal.....	133
7.8.	Az emigráns népbiztosok kikémlelése	135
7.9.	A székesfehérvári körletparancsnokság fennhatósága alatt.....	137
8.	Bevonulás Budapestre, a Huszár-kormány.....	138
8.1.	Az előkészítés.....	138
8.2.	A végrehajtás.....	141
8.3.	A koalíciós kormány	144
8.4.	Nyomozások Budapesten és Bécsben	145
8.5.	A vörös terroristák periei.....	148
8.6.	Polgári személyek katonai bíraskodás alá helyezése.....	150
8.7.	Támadások a baloldal ellen a fővárosban.....	152
8.8.	Távozás a Sandbergből.....	153
9.	A szegedi vadászászlóalj	155
9.1.	A zászlóaljok helyzete 1920-ban	155
9.2.	A választások.....	156
9.3.	A vadászászlóalj szervezése	159
9.4.	A Somogyi-Bacsó-gyilkosság	165
9.5.	Nyomozómunkák	172
9.6.	A kormányzóválasztás.....	175
10.	A Simonyi-Semadam-kormány	179
10.1.	Az új kormány megalakulása	179
10.2.	A vadászalakulatok átszervezése.....	180
10.3.	Rendfenntartó feladatok	183
10.4.	Belépés az Ex-be	184
10.5.	Az alföldi kapcsolat elmélyítése.....	185
10.6.	Vidéki kiküldetések.....	187
10.7.	Felkészülés május 1-jére.....	191
10.8.	Kísérlet Kun Béla és társai elfogására.....	193
11.	A zászlóalj élete a Trianoni béke után.....	196
11.1.	A béke létrejötte és következményei.....	196
11.2.	A katonák és a polgári személyek viszonyának szabályozása.....	198
11.3.	javaslat az I. vadászászlóalj vidékre helyezésére	200

11.4.	A határvédelemmel és a csempészettel kapcsolatos problémák.....	205
11.5.	Feladatok a fővárosban.....	207
11.6.	A kormányzó védelme Gödöllőn.....	208
11.7.	A fürstenfeldi fegyverraktár kirablása.....	209
12.	A Teleki-kormány	211
12.1.	A különítmények helyzete az új kormány megalakulásakor	211
12.2.	A Club Kávéház esete	213
12.3.	A zászlóalj és a MOVE kapcsolata	216
12.4.	Megemlékezés a kommunizmus bukása alkalmából.....	218
12.5.	Irredenta törekvések	219
13.	A vadászzászlóalj különítmény nélkül	223
13.1.	A zászlóalj átszervezése	223
13.2.	Pénztárkönyvek	226
13.3.	A lovas félszázad és a fegyverzet.....	229
13.4.	Eljegyzés	231
13.5.	Eljárás a polgári személyek ellen	232
13.6.	Készség a béke ratifikációja miatt.....	234
13.7.	Rendőrgyilkosság	236
13.8.	Gyűlés a Vérmezőn	239
13.9.	Amnesztia.....	241
13.10.	A népbiztosok pere.....	243
13.11.	Névjegyzékek	244
14.	Az I. csendőrtartalék-zászlóalj	247
14.1.	A zászlóalj helyzete 1921-ben.....	247
14.2.	A vadászzászlóaljak jövője.....	248
14.3.	Az alakulat szervezése.....	250
14.4.	A zászlóalj feladatai a csendőrség állományában.....	252
15.	Az első királypuccs	253
15.1.	Prónay véleménye a királykérdésről.....	253
15.2.	Károly érkezése	258
15.3.	Prónay reakciója a király akciójára	259
15.4.	A kormány intézkedései	261
15.5.	Prónay házassága.....	267
15.6.	A bicskei ügy és Szentmiklóssy tragédiája.....	268
16.	Prónay bukása.....	271
16.1.	A tétényi hadgyakorlat	271

16.2.	A Kornhauser-ügy és következményei.....	272
16.3.	Prónay ámokfutása	276
16.4.	Prónay a miniszterelnöknél és a kormányzónál	280
16.5.	Békítési törekvések.....	283
16.6.	A Kornhauser-ügy tárgyalása.....	284
17.	A Nyugat-Magyarországi felkelés.....	286
17.1.	A felkelés kitörése	287
17.2.	Prónay értesülései a nyugati eseményekről	291
17.3.	A zászlóalj további tevékenysége.....	294
17.4.	Prónay alezredes a felkelők élén	297
17.5.	Gömbös szerepe nyugaton.....	301
17.6.	Lehár ezredes a felkelők fogságában.....	304
17.7.	A felkelés folytatása	307
18.	Lajtabánság.....	308
18.1.	Az új államalakulat létrejötte.....	308
18.2.	Velence.....	313
18.3.	A felkelés területeinek egyesítése.....	314
18.4.	Bethlen levele Prónaynak	316
19.	A király második visszatérése	317
19.1.	Előzmények	317
19.2.	Prónay értesülései.....	319
19.3.	A király visszatérése.....	321
19.4.	A fővezér reakciói a király visszatérése után	322
19.5.	Események a nyugati országrészben	325
19.6.	A puccs bukása	328
19.7.	Sopron birtokbavétele.....	331
19.8.	Prónay véleménye a puccsról	333
19.9.	A kormány szigora a puccsistákkal szemben	335
20.	A felkelés befejezése és a leszerelés	336
20.1.	Tárgyalás a leszerelésről.....	336
20.2.	Tiszti gyűlés Szombathelyen.....	338
20.3.	A leszerelés.....	342
20.4.	A Habsburg-ház trónfosztása	344
20.5.	Kivonulás Nyugat-Magyarországról	345
20.6.	Békítési kísérlet a puccs után	347
21.	Prónay és a zászlóalj útjai végleg szétválnak	348

21.1.	A zászlóalj helyzete 1921-22 fordulóján.....	349
21.2.	Újabb irredenta vállalkozás	350
22.	Prónay nyugdíjas élete.....	351
22.1.	A 20-as évek.....	352
22.2.	A Prónay-Ranzenberger-per.....	353
22.3.	A 30-as, 40-es évek	355
23.	Összegzés	357
24.	Forrásjegyzék	363
24.1.	Levéltári források	363
24.2.	Visszaemlékezések.....	365
24.3.	Tudományos művek	367
24.4.	Folyóiratok, egyéb kiadványok	372

1. Historiográfiai bevezető

1.1. A két háború közötti évek

Az 1919-1922 közé eső időszak eseményeiről első kézből a szereplők visszaemlékezéseiből értesülhetünk. A történéseket minden személy a saját politikai nézetei szerint értékelte. A vizsgált korszakot végig követi Prónay Pál alezredes naplója, aki szélsőséges jobboldali nézeteivel tüzdeli tele az átélt események leírását. Prónay naplója teljes egészében hivatalosan soha nem jelent meg, de fontos forrása a kor eseményeinek. Az alezredes maga adta művének a címet, amiben azt naplónak említi, annak ellenére, hogy a formai jegyei alapján emlékiratnak, vagy visszaemlékezésnek felel meg.¹ A későbbiek során a történészek nagy része is naplóként említi.

A szegedi történésekről nagyon pontos leírást kaphatunk az egykori főispán, Kelemen Béla naplójából, aki a névnapjától, 1919. április 23-tól augusztus 12-ig tárgyalja az eseményeket. Kelemen részletesen foglalkozik a Prónay-különítmény megalakításával és több tiszti század létrejöttével. Ez a mű 1923-ban Szegeden jelent meg. Előszavát Tonelli Sándor írta, aki a város francia megszállását, valamint Arad és Temesvár korabeli történetét vetette papírra.² Kelemen nézetei megegyeztek a 20-as évek uralkodó kormányzatával, Prónaynál viszont rengeteg bírálatot találunk, ezért az alezredes művének megjelenésére Horthy rendszere alatt nem lett volna esély, bár az anyag tisztázata csak a II. világháború alatt történt meg.

A 20-as évek elején a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság sok dokumentumot gyártott a kommün időszakáról. A települések előljárói, lelkészei, orvosai és gyógyszerészei jelentései később a levéltárakba kerültek, hasznos információkkal segítve a kutatókat.

A 20-as évek elején a Horthy-rendszer kormányaihoz hű politikusok közül Gömbös Gyula is megírta visszaemlékezéseit³ csakúgy, mint munkatársa Hefty Richárd, aki elsősorban a bécsi

¹ Politikatörténeti Intézet Levéltára:

VI. 973. 1. blatnicai és tóprónai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei a forradalom, kommün és ellenforradalom idejéből

² Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez 1919., Szeged 1923.

³ Gömbös Gyula: Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról Budapest 1920.

eseményeket taglalta.⁴ Azonban olyan ember műve is megjelenhetett, aki a népköztársaság idején volt Budapest rendőrfőkapitánya, majd a kommün bukása után ismét elfoglalta pozícióját, de forradalmi szerepvállalása miatt posztjáról eltávolították. Az 1938-as világ bajnoki ezüstérmes magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitányának, Dietz Károlynak bizonyítania kellett a forradalmak idején főkapitányként betöltött ellenforradalmi szerepét ahhoz, hogy memoárjai megjelenését biztosítani tudja. Ez a mű érdekes információkkal szolgál a Tanácsköztársaság idején, Budapesten lezajlott ellenforradalmi megmozdulásokkal kapcsolatban.⁵

A kor jelentős dokumentumai között tartjuk számon az ismertebb jogászok írásait. Váry Albert koronaügyész aprólékos munkája során összeállította a vörösteror áldozatairól írt művét, amelyben pontosan meghatározza az áldozatokat, az elkövetőket, a helyszíneket, a kivégzések okait és módjait.⁶ A fehérterror áldozatairól a Horthy-rendszer időszakában nem születhetett ilyen összeállítás, mert az elkövetők közül sokan szoros kapcsolatban álltak a kormányzat vezetőivel. Váryhoz hasonló művet írt egy katonatiszt, Gabányi János, aki szintén a vörösteror áldozatairól emlékezett meg *Mártírjaink* című művében.⁷ Stocker Antal kúriai bíró írása pedig a vörös terrorfiúk perének tárgyalását tartalmazza.⁸ A katonatisztek írásai közül Shvoy Kálmán műve végigível Horthy korszakán és mélységesen lesújtóan emlékezik meg Prónay csapatáról. Ez a visszaemlékezés ekkor még nem jelent meg.

A nyugat-magyarországi eseményekkel kapcsolatban elsősorban a résztvevők visszaemlékezéseiből kaphatunk betekintést. Ezek közül legjelentősebbek az Ostenburg-zászlóaljhoz csatlakozó Maderspach Viktor,⁹ valamint Missuray-Krúg Lajos,¹⁰ Ádám T. István¹¹ és Prónay hívei, a kecskeméti gazdák tetteit előtérbe helyező Héjjas Jenő¹² írásai. Nem mindegyik alkotás volt szabadon olvasható, mert Missuray-Krug munkáját Ausztriában betiltották. Ezek az írások részletesen foglalkoznak Prónay és emberei nyugat-magyarországi tevékenységével.

A két háború közötti időszakban Magyarország területén csak a nemzeti irányzat képviselői tudták megjelentetni az írásaikat és visszaemlékezéseiket. A baloldali, szociáldemokrata és

⁴ Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez*, Budapest 1920.

⁵ Dietz Károly: *Októbertől augusztusig Emlékirataim* Budapest 1920.

⁶ Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* Vác 1923.

⁷ Gabányi János: *Mártírjaink* Budapest 2000.

⁸ Stocker Antal: *A nagy per Cserny József és terrorista társainak bűnügye* Budapest 1920.

⁹ Maderspach Viktor: *Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból* Budapest 2013. (A 2013-ban megjelent kiadást használtam)

¹⁰ Missuray-Krúg Lajos: *A nyugat-magyarországi felkelés Sopron 1938.*

¹¹ Ádám T. István: *A nyugat-magyarországi felkelés története* Budapest 1935.

¹² Héjjas Jenő: *A nyugatmagyarországi felkelés kecskemétiiek az 1921. évi nyugatmagyarországi harcokban Kecskemét, 1929.*

kommunista nézeteket valló személyeknek erre csak külföldön adódott lehetőségük. Ezek közül a legjelentősebbek Böhm Vilmos és Garami Ernő munkái voltak. Böhm 1923-ban Bécsben kiadott művében részletesen taglalja a forradalmi kor eseményeit, amelyeknek miniszterként, népbiztosként és hadseregparancsnokként irányítója is volt.¹³ A nála mérsékeltebb Garami művéből is sokat megtudhatunk a forradalmi időszakról.¹⁴

Azonban nem csak a baloldal politikusai adtak ki megemlékezéseket külföldön az adott korszakról. Báró Lehár Antal ezredes, aki a második királypuccs után került száműzetésbe, német földön és nyelven írta meg memoárjait a 20-as évek fordulójának fontosabb magyarországi történéseiről.¹⁵ A legitimista politikusok közül Gratz Gusztáv írt megemlékezést a korszakról, azonban az ő munkája csak 1920 végéig követi az eseményeket, az 1921-es királylátogatásokról már nem tesz említést.¹⁶ A király utolsó titkára Karl Werkmann is megírta visszaemlékezéseit, amelyben a nemzetközi diplomácia eseményeinek figyelembevételével írta meg az utolsó magyar uralkodó életének záró szakaszát.¹⁷

A két háború közötti időszakban a Prónayhoz hasonló nézeteket valló Zadravetz István páter is megírta naplóját, amelyből képet kaphatunk a titkos társaságok működéséről. A páter jóval közelebb állt a Horthy-rendszer vezetői politikai nézeteihez, mint Prónay, akinek szintén voltak kapcsolatai a titkos társaságokkal. A páter visszaemlékezését ekkor még nem adták ki.

A Horthy-korszakban írt művek többsége napló vagy visszaemlékezés. Csak Váry Albert és Gratz Gusztáv alkotásait tekinthetjük történelmi munkának.

1.2. A II. világháború utáni időszak

A második világháború után a szovjet megszállás alatt álló Magyarországon az első világháborút követő eseményeket az új politikai elit teljesen másként értékelte, mint a két háború között működő kormányzatok. A negyvenes évek végére hatalomra jutó kommunisták az 1945 előtti korszakot fasiszta diktatúraként jellemezték. Mártírrá avattak minden 1919-es baloldali személyt, aki a forradalmi időszak bukása után fellobbanó fehérterror során életét vesztette, vagy börtönbüntetést szenvedett el. Olyan tömeggyilkosokat is hősként tartottak

¹³ Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben Bécs 1923.

¹⁴ Garami Ernő: Forrongó Magyarország-émlékezések és tanulságok Leipzig-Wien, 1922.

¹⁵ Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója 1919-1921. Fordította: Ólmosi Zoltán História 1993/11.

¹⁶ Gratz Gusztáv: A forradalmak kora Budapest 1935.

¹⁷ Werkmann Károly: A madeirai halott München 1923.

számon, mint Szamuely Tibor és Korvin Ottó. A Tanácsköztársaság idején tomboló vörösterorról viszont mélyen hallgattak. Felfogásuk szerint a Horthy-rendszer minden vezetője elnyomóként szerepelt és a nép ellensége volt.

A 40-es évek vége és az 50-es évek műveiből a fehérterror eseményeinek kiemelése tűnik ki. A kor történészeinek legfőbb törekvése, hogy a fehérterrort a Horthy-rendszer bölcsőjeként mutassák be, amelyben mindenki bűnös volt, aki a korabeli uralkodó osztályhoz tartozott. Közben teljes mértékben háttérbe szorult a különböző polgári irányzatok egymás elleni küzdelme. Andics Erzsébet *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció* című alkotása még a 40-es évek végén látott napvilágot.¹⁸ A legjelentősebb munka az 50-es évekből Nemes Dezső szerkesztésében jelent meg 1953-ban. *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921.* című többkötetes művet teljes mértékben a kommunista ideológia jellemezte.¹⁹ Szintén fontos mű Karsai Elek és Pamlényi Ervin *A fehérterror* címmel megjelent alkotása.²⁰

Annak ellenére, hogy Magyarország szovjetizálása megtörtént, Sztálin uralma idején még nem emlékezhetek meg zavartalanul a tanácskormány 1919-es uralmáról, mert annak legismertebb politikusa Kun Béla a 30-as évek végén a sztálini terror áldozata lett, ezért a szovjet diktátor ellenségének számított.

A helyzet Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála és az 1956-os XX. kongresszus után változott meg. Ekkor már nyugodtan és nyíltan lehetett ünnepelni az 1919-es tanácskormányt. A 40. évfordulóra az ország egész területén kezdtek felkutatni a fennmaradt dokumentumokat, összegyűjtötték a kivégzettek adatait és a túlélők emlékeit. A politikai koncepciótól eltérő visszaemlékezéseket, például a TAGYOB gyűjtéseit a kor történészei és kutatói teljes mértékben figyelmen kívül hagyták. Azok a levéltárakban várták, hogy a rendszer változásával egyszer majd rájuk leljen valaki és felhasználhassa őket.

A 60-as években tehát ugyanaz volt a koncepció, tehát a fehérterror kiemelése volt a lényeg. Az évtized elejének legjelentősebb munkája L. Nagy Zsuzsa dunántúli eseményekről szóló könyve.²¹ Ugyanakkor inkább kisregénynek, mint történeti műnek nevezhető a párbeszédekkel tarkított *Darutollások* című írás, amelyet Karsai Elek és Pintér István jegyzett.²² 1962-ben jelent meg Nemes Dezső alkotása, *Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921.*²³

¹⁸ Andics Erzsébet: *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció* Budapest 1949.

¹⁹ Nemes Dezső: *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921.* Budapest 1953.

²⁰ Karsai Elek-Pamlényi Ervin: *A fehérterror* Budapest 1951.

²¹ L. Nagy Zsuzsa: *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919.* Budapest, Zrínyi, 1961.

²² Karsai Elek–Pintér István: *Darutollások* Budapest 1960.

²³ Nemes Dezső: *Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921.* Budapest 1962.

Ebben az időszakban került sor a két háború között keletkezett szélsőjobboldali nézeteket valló személyek visszaemlékezéseinek feldolgozására. A cél az volt, hogy a fehérterrorban résztvevő emberek emlékeinek felidézésével láttassák a szerzők a korabeli eseményeket. A szerzők magyarázataival ellátott munkákkal szerették volna elérni, hogy a memoárok írói saját magukról és az egész Horthy-rendszerrel mondjanak ítéletet. Ilyen volt Pamlényi Ervin és Szabó Ágnes munkája, a Prónay naplóját feldolgozó *A határban a halál kaszál*,²⁴ valamint Borsányi György könyve, amely Zadravetz páter emlékezését dolgozta fel.²⁵ A célt annyiban elérték a szerzők, hogy a Horthy-rendszer vezető politikusaikról és katonáikról sok rosszat elmond főleg Prónay naplója, hiszen ő 1921-től egyértelműen a kormányzat szélsőjobboldali ellenzékéhez tartozott.

A 60-as évek második felében már olyan alkotások is napvilágot látnak, amelyek nem csak a fehérterror korszakával foglalkoznak. Gecsényi Lajos tanulmányában a monitorok budapesti felkelését dolgozta fel.²⁶ Soós Katalin a diplomáciai történéseken keresztül szintén Nyugat-Magyarországról írt.²⁷ Ekkor készült Rév Erika műve, amely a népbiztosok perét dolgozta fel.²⁸ Kirschner Béla pedig a Peidl Gyula vezette kéréséséletű szakszervezeti kormány működését mutatta be.²⁹

Az 1959-től elkezdődött forrásgyűjtések következtében a megyei levéltárak korszakról szóló feldolgozása is megkezdődött. Ezt a munkát Tolna megyében K. Balog János végezte, aki a 60-as, 70-es években több tanulmányt és kötetet állított össze az 1919-es eseményekről.³⁰ Somogyban ugyanezt a gyűjtést és publikálást Andrassy Antal végezte a 70-es években. Ezekben az alkotásokban is főleg a fehérterror bemutatására helyezik a hangsúlyt.³¹ A Tanácsköztársaság 50. évfordulójára Hajdú Tibor készítette el az 1919-es eseményekről szóló részletes alkotását.³²

A 70-es évek elején Pataki István tollából születtek olyan alkotások, amelyek a Nemzeti Hadsereg korai időszakát vizsgálják. Ezek természetesen említik a különítmények, majd

²⁴ *A határban a Halál kaszál* Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből (Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin) Budapest, Kossuth Kiadó, 1963.

²⁵ Páter Zadravecz titkos naplója (Szerk.: Borsányi György) Budapest, Kossuth, 1967.

²⁶ Gecsényi Lajos: *A dunai hajóraj az 1919. június 24-i ellenforradalomban* Hadtörténeti Közlemények Budapest 1969. 1. szám

²⁷ Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918-1921*. Budapest 1971.

²⁸ Rév Erika: *A népbiztosok pere* Budapest, Kossuth, 1969.

²⁹ Kirschner Béla: *A „szakszervezeti kormány” hat napja* Budapest 1968.

³⁰ K. Balog János: *Tolna megye a Magyar Tanácsköztársaság időszakában* Szekszárd 1964.

K. Balog János: *Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében)* Tanulmányok Tolna megye történetéből 6. Szekszárd 1974.

³¹ Andrassy Antal: *Katonai terror Somogyban* Somogy megye múltjából 10. Kaposvár 1979.

³² Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság* Budapest 1969.

vadászzászlóaljak tevékenységét és hadseregen belüli szerepüket is. Ebben az időszakban továbbra is a Horthy-rendszer bírálata volt az előtérben. Pintér is a fasiszta rendszer kiépítéséről beszél.³³ De ezt bizonyítja Gergely Ernő és Schönwald Pál munkája, akik részletesen dolgozták fel a Somogyi-Bacsó-gyilkosság történetét az évtized végén. Céljuk nem a tettesek pellengérré állítása volt, hanem azt szerették volna bizonyítani, hogy a gyilkosok felbujtója maga Horthy kormányzó volt. Írásukkal azt akarták sugallni az olvasóknak, hogy Horthy és társai súlyos gyilkosságokkal alapozták meg negyedszázados uralmukat.³⁴

A 70-es, 80-as években Fogarassy László pedig több cikket írt a nyugat-magyarországi eseményekről, melyekben a tisztek között lezajlott személyi ellentéteket is említi, kiemelve a Prónay és fiatalabb tisztjei között zajló konfliktust.³⁵

Romsics Ignác foglalkozott a Duna-Tisza közén 1918-19-ben lezajlott eseményekkel, mert ezekből dokumentumgyűjteményt állított össze.³⁶ A következő évtized elején a Bács –Kiskun Megyei Levéltár kiadványában megírta a Dunamelléki ellenforradalom történetét. Ebben a tanulmányában pontosan leírja a megmozdulás kitörésének okait, a résztvevők céljait és felkelés eseményeit. Munkájából pontos képet kaphatunk a vidéki földművesek tanácskormány ellen zajló tevékenységéről.³⁷ Ugyanakkor egy újabb alkotásában a Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyairól ír.³⁸ Romsics Ignác *Ellenforradalom és konszolidáció* című munkája is sok mindent elárul az első világháború után Magyarországon történt eseményekről.³⁹ Fontos munka a korszakból Ormos Mária *Padovától Trianonig* című műve, amely a fegyverszünetől a békekötésig történt diplomáciai eseményeket dolgozza fel, bőséges külföldi kutatás eredményeképpen.⁴⁰ Ezek a munkák már nem tartalmazzák a korábban megszokott kifejezéseket. Nem céljuk a Horthy-rendszert mindenáron fasiszta diktatúráként bemutatni. A 80-as évek végén, még a rendszerváltás előtt Szinai Miklós *Ki lesz a kormányzó* című tanulmányában Gergely és Schönwald után 10 évvel ismét megvizsgálta a Somogyi-Bacsó-gyilkosság történéseit. Arra a következtetésre jutott, hogy a gyilkosságot a legitimisták követték

³³ Pataki István: *Az ellenforradalmi hadsereg szerepe a magyar fasiszta rendszer fokozatos megerősítésében* (1919. november–1920. július). Budapest, Zrínyi, 1972.

Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919-1921a hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon* (1919. augusztus–1921. július). Budapest 1973.

³⁴ Gergely Ernő–Schönwald Pál: *A Somogyi–Bacsó gyilkosság* Budapest 1978.

³⁵ Fogarassy László: *A Prónay-Ranzenberger pör** (1930-1932) *Soproni Szemle* 1978/1.

Fogarassy László: *A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története II. rész* *Soproni Szemle* 1982/2.

³⁶ Romsics Ignác: *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak duna-tisza közti történetéhez*, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976

³⁷ Romsics Ignác: *A Duna-melléki ellenforradalom Bács-Kiskun megye múltjából III. kötet* Szerkesztő: Iványosi-Szabó Tibor Kecskemét 1981.

³⁸ Romsics Ignác: *A Duna-Tisze köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-19-ben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

³⁹ Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*, Budapest Gondolat, 1982.

⁴⁰ Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920* Budapest 1983.

el, hogy a leendő kormányzónak, a szabad királyválasztó Horthynak ártsanak és a jelölését megakadályozzák.⁴¹ Egy évvel később 1989-ben jelent meg Zsiga Tibor műve, amely a Horthy ellen a királyért címet viseli és a királykérdéssel foglalkozik, amely a második világháború után nem kapott túl nagy teret a történetírásban.⁴²

A rendszerváltás időszakában ez a téma egyre inkább előtérbe került. Ekkor jelent meg Ormos Mária Soha amíg élek című műve, amely IV. Károly visszatérési kísérleteit foglalja össze⁴³ és a 90-es években több kiadást megért Civitas Fidelissima című tanulmány, amely a soproni népszavazásnak állít emléket.⁴⁴ Mindkét műben fontos szerepet játszanak a felkelők, Prónay vezetésével. A korábban említett Fogarassy László újabb cikkeket írt a 80-as években és a 90-es évek elején, melyek továbbra is a nyugat-magyarországi 1921-es eseményekkel foglalkoznak. Témánk szempontjából ezek közül a legfontosabb az 1990-ben megjelent írása, amelyben azzal foglalkozik, hogy Prónay legitimista volt-e vagy nem.⁴⁵

1.3. A rendszerváltás utáni időszak

A rendszerváltás után a témában kutató történészeknek lehetőségük nyílt a kommunista diktatúra idején fel nem használt levéltári dokumentumok feldolgozására. A XX. század utolsó évtizedében azonban az 1919-1921 közötti időszak vizsgálatát háttérbe szorította a második világháború idején történt események kutatása és főleg az 1956-os forradalom feldolgozása. Ezek a témák az első világháború után történetekhez képest az új évezredben is elsőbbséget élveztek.

A rendszerváltás idején újabb visszaemlékezések kerültek feldolgozásra és kiadásra a korszakról. Még a 80-as években adták ki az egykori katonatiszt és MLSZ elnök Shvoy Kálmán emlékiratainak feldolgozását Perneki Mihály szerkesztésében.⁴⁶ Majd 1990-ben Magyarországon is megjelent a volt kormányzó, Horthy Miklós emlékiratai, amely több kiadást is megért. Ez a mű az első kiadását még 1953-ban Buenos Airesben érte meg.⁴⁷ Az ezredforduló

⁴¹ Szinai Miklós: Ki lesz a kormányzó? A Somogyi-Bacsó-gyilkosság háttere Budapest 1988.

⁴² Zsiga Tibor: Horthy ellen a királyért Budapest 1989.

⁴³ Ormos Mária: „Soha amíg élek” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben Pécs 1990.

⁴⁴ Ormos Mária: Civitas fidelissima Szekszárd 1999.

⁴⁵ Fogarassy László: Legitimista lett-e Prónay Pál a nyugat-magyarországi felkelés folyamán? Soproni Szemle 1990 / 1.

⁴⁶ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945 szerkesztette: Perneki Mihály Budapest 1983.

⁴⁷ Horthy Miklós: Emlékirataim Budapest 1953. (A 1953-ban megjelent kiadást használtam)

idején újból kiadásra került Gabányi János Mártírjaink című könyve, pár év múlva pedig a rettegett kommunista vezér, Rákosi Mátyás visszaemlékezését is kiadták.⁴⁸ 2001-ben jelent meg Thomas Sakmyster műve, amely Horthy kormányzó életét dolgozza fel. Témánk szempontjából az érdekessége, hogy párhuzamot von a Somogyi-Bacsó-gyilkosság és II. Henrik angol király meggyilkolása között. Ezzel valójában Horthyt a közvetlen felbujtás vádjától felmenti.⁴⁹

Az ezredfordulón olyan összefoglaló művek jelentek meg, amelyek fontos információkkal szolgáltak a korszakról. Ilyen volt Ormos Mária Magyarország a két világháború korában 1914-1945⁵⁰ és Romsics Ignác Magyarország története a XX. században című műve.⁵¹ Vonyó József pedig a kor fontos szereplőjéről, Gömbös Gyuláról írt több kiadást megért tanulmányt.⁵² Kaiser Ferenc munkája a magyar csendőrség történetéről szól, amely azért fontos, mert az általam kutatott különítmények és zászlóaljok a csendőrség kötelékébe kerültek.⁵³ 2005-ben jelent meg Ablonczy Balázs Teleki Pálról szóló könyve, amely szintén foglalkozik a korszakunkkal.⁵⁴

Ugyanebben az évben adta ki munkáját Varga István, aki a fonyódi zsidóság történetével foglalkozik. Ez a munka a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának dokumentumai segítségével rekonstruálja a résztvevők visszaemlékezései alapján az 1919 augusztusában Prónay emberei által Fonyódon történt kivégzéseket.⁵⁵ A 10-es évek fordulóján újabb művek születtek, amelyek levéltári dokumentumok alapján helyi eseményeket dolgoztak fel. K. Németh András a Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára forrásainak felhasználásával írta meg a vörösteror Tamásiban lezajlott eseményeit, amelyet egy évtizeddel később a fehérterror történéseivel is kiegészített.⁵⁶ Jomagam a paksi, tolnai és környékbeli eseményekről írtam, amelyek 1919 nyarán játszódtak le a térségben és valójában a Duna-Tisza közén lezajlott rendszerellenes megmozdulás részeit képezték. Munkám során az elsődleges forrásaim nekem is az MNL TVL dokumentumai voltak.⁵⁷

Ormos Mária még 2002-ben adta ki az egykori MTI elnök, Kozma Miklós életéről szóló könyvét,⁵⁸ majd 2011-ben a szakszervezeti kormány egyik minisztere, Ágoston Péter életrajzát

⁴⁸ Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892-1925 Budapest 2002.

⁴⁹ Thomas Sakmyster: Admirális fehér lovon Budapest 2001.

⁵⁰ Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945 Debrecen 1998.

⁵¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. 3. kiad. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

⁵² Vonyó József: Gömbös Gyula Budapest 2014.

⁵³ Kaiser Ferenc: A magyar királyi csendőrség története a két világháború között Pécs 2002.

⁵⁴ Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

⁵⁵ Varga István: Adalékok a zsidóság fonyódi történetéhez Veszprém 2005.

⁵⁶ K. Németh András: Ellenforradalom és vörösteror – Tamási 1919 Tamási 2009.

K. Németh András: Tamási 1919-ben. Ellenforradalom, vörösteror, fehérterror Tamási 2019.

⁵⁷ Marosi Tibor József: Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben Paks 2012.

⁵⁸ Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós Budapest 2002.

dolgozta fel.⁵⁹ Mindkét ember fontos szerepet játszott korszakunk eseményeiben, ezért ezek a munkák is közelebb visznek minket a kor vizsgálatához.

Nagyban segíti a tanácskormány korszakának kutatását Bíró Aurél 2014-ben megjelent munkája, amely a Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmait mutatja be.⁶⁰ Egy évvel később Nánási László Váry Albert koronaügyész munkásságát és életéről írt, aki, mint már említettem, fontos szerepet játszott a vörösteror áldozatainak felkutatásában.⁶¹

A szegedi 1919-es francia megszállással kapcsolatban Nagy Miklós 2019-ben kiadott művéből tudunk meg részleteket.⁶² Bödök Gergely előző évben megjelent munkájában a vörösterort és a fehérterort mutatja be.⁶³ Bodó Béla fehérterorról szóló könyvében részletesen leírja Prónay és tisztársai megtorló intézkedéseit, a baloldali szimpatizánsokkal szemben.⁶⁴ Vonyó József szintén 2018-ban megjelent művében Gömbös Gyula életét és munkásságát minden eddiginél szélesebb formában mutatja be. Ebben kitér Gömbös és Prónay első világháború utáni kapcsolatára, amely a témánk szempontjából rendkívül fontos.⁶⁵ Csűrös András Jakab 2017-es munkája a református egyház szemszögéből vizsgálja a Tanácsköztársaság időszakát.⁶⁶ Hatos Pál munkássága során rendkívül részletesen írt a polgári forradalom korszakáról⁶⁷ és a Tanácsköztársaság idejéről egyaránt. Utóbbiban nagyon fontos szerepet kaptak a Prónay tisztek fő ellenfelei, a vörös terrorfiúk.⁶⁸ Turbucz Dávid a Horthy-kultuszt mutatja be könyvében, ami 1919-től az egész korszakon átívelve 1944-ig tárgyalja a kor eseményeit.⁶⁹

Az új évezredben a nyugat-magyarországi eseményeket elsősorban Tóth Imre⁷⁰ és Murber Ibolya⁷¹ munkáiból ismerhetjük. Jómagam is írtam az 1921-es felkelés idején a Prónay és

⁵⁹ Ormos Mária: A katedrától a halálsorig Ágoston Péter 1874-1925 Budapest 2011.

⁶⁰ Bíró Aurél: A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Budapest 2014.

⁶¹ Nánási László: A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése 1875-1953 Budapest 2015.

⁶² Nagy Miklós: Francia megszállás Szegeden (1918-1920) Szeged 2019.

⁶³ Bödök Gergely: Vörös- és fehérteror Magyarországon 1919-1921. Eger 2018.

⁶⁴ Bodó Béla: A fehérteror Budapest 2022.

⁶⁵ Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom Pécs 2018.

⁶⁶ Csűrös András Jakab: Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos időben Budapest 2017.

⁶⁷ Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság Az 1918-as összeomlás és forradalom története Budapest 2018.

⁶⁸ Hatos Pál: Rosszfiúk világforradalma – Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története Budapest 2021.

⁶⁹ Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz 1919-1944. Budapest 2015.

⁷⁰ Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922-1939 (Diplomácia és helyi politika a két világháború között) Sopron 2006.

Tóth Imre: Két Anschluss között Pécs 2020.

⁷¹ Murber Ibolya: Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig 1918-1924. Határtörténetek az első világháború után Budapest 1921.

tisztjei között fennálló ellentétekről.⁷² 2021-ben Ujváry Gábor írt összefoglaló tanulmányt Nyugat-Magyarország 1918-1921 közötti helyzetéről.⁷³

Szakály Sándor munkássága során foglalkozott a két háború közötti honvédség tisztikarával érintve az igazoló eljárásokat, amelyen Prónay és tisztjei is átestek.⁷⁴ Trianon hatásairól is írt, kifejtve a békediktátum utáni kibontakozás lehetőségeit.⁷⁵ Ablonczy Balázs 2020-ban megjelent művében a Trianoni béke idején történt eseményeket mutatja be.⁷⁶

A Robert Gerwarth és John Horne által szerkesztett magyar nyelven 2018-ban kiadott Háború a béke idején című tanulmánykötet segítségével betekinthetünk az I. világháború utáni európai paramilitáris szervezetek működésébe. A Közép-Kelet Európával foglalkozó tanulmányban a Prónay-különítmény és egyéb tiszti egységek működéséről is képet kaphatunk.⁷⁷

2. Nemzetközi kitekintés

Az első világháborút 1918 novemberében lezáró fegyverszünetek nem jelentették automatikusan a fegyveres akciók befejezését. A gazdasági problémák következtében elsősorban a vesztes országokban teret nyertek a szélsőséges politikai irányzatok. Ennek a terror és az erőszak térnyerése lett a következménye. A szélsőbaloldalon a különböző forradalmi eszméket valló alakulatok, a szélsőjobboldalon pedig a nemzeti célokért küzdő szervezetek voltak azok, akik számára nem ért véget a háború. Ezek az emberek kegyetlen, fanatikus módon küzdöttek vélt, vagy valós ellenségükkel szemben, akiket minden áron igyekeztek megnyomorítani és elpusztítani, emberszámba se véve őket, mert úgy gondolták, hogy csak így válhat szebbé és jobbá a világ. A különböző szélsőséges paramilitáris csoportok a II. világháború után évekig retteghetben tartották Európa több országának állampolgárait.

⁷² Marosi Tibor József: Személyi ellentétek a nyugat-magyarországi felkelés katonai vezetésében Soproni Szemle 2021/4.

⁷³ Ujváry Gábor: „Hűség városa, légy hű öre önmagadnak” Nyugat-Magyarország 1918-1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út Sopron 2021.

⁷⁴ Szakály Sándor: Honvédség és tisztikar 1919-1947 Budapest 2002.

⁷⁵ Szakály Sándor: Talpra állás Trianon után Budapest 2021.

⁷⁶ Ablonczy Balázs: Ismeretlen Trianon Az összeomlás és a békeszerződés története Budapest 2020.

⁷⁷ Robert Gerwarth-John Horne: Háború béke idején Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után Budapest 2018.

A nemzetközi kitekintésben elsősorban azokkal az államokkal foglalkozom, akiknek a paramilitáris szervei közeli kapcsolatban álltak hasonló magyar szervezetekkel.

A vesztes államokban könnyen táptalajra találtak a szélsőséges politikai eszmék. Ezekben az országokban a háborús veteránok igyekeztek területi módosításokat kieroszakolni paramilitáris akciók révén, melyekről azt gondolták, hogy a párizsi békekonferencia sem hagyhatja őket figyelmen kívül. A fegyverszünet aláírása után 1918 decemberében a német Freikorps elkeseredett harcot vívott a lengyel felkelőkkel Felső-Sziléziában és Kelet-Poroszországban. 1919-ben 100 000 német önkéntes harcolt a Baltikumban Riga és Vilnius megtartásáért. A német, lengyel és balti paramilitáris erőszakos cselekedeteikkel egységek igyekeztek átraajzolni a térképet. A németek vesztesként nagyon nehéz helyzetben kerültek, területi veszteségük jelentős volt. A békeszerződés Elzász-Lotaringiát Franciaországnak ítélte. A német politikusok visszautasították a kelet-poroszországi és felső-sziléziai lengyel területi követeléseket.⁷⁸

Németországban is látható a szélsőségek előretörése a háború után. 1919-ben Münchenben kikiáltják a Bajor Tanácsköztársaságot, amit rövid fennállás után Freikorps alakulatok vernek le.⁷⁹ A Weimari Köztársaság létrejötté idején a szélsőséges nézeteket valló tengerésztisztek Erhardt ezredes vezetésével a Consul szervezetbe tömörültek és harcot indítottak a kommunisták, a szocialisták és a köztársaságot vezető politikusok ellen, akiket a nemzet árulóinak tartottak. A tördőfés elmélet szerint Németországot hátbaszúrták azok az emberek, akik nem akartak harcolni és nem a nemzeti táborhoz tartoznak. A szélsőjobboldal 1920 novemberében próbálta meg átvenni a hatalmat, de a Kapp tábornok által vezetett puccs elbukott. A fiatal fanatikus tengerésztisztek azonban tovább folytatták harcukat az árulónak tartott kormányzat ellen. A Consul szervezet tagjai merényletekkel hívták fel magukra a figyelmet. 1921. augusztus 26-án a Fekete erdőben meggyilkolták Matthias Erzbergert a katolikus Német Centrum Párt balszárnyának vezetőjét, akinek az volt a bűne, hogy német részről aláírta a háborút lezáró fegyverszünetet. 1922. június 24-én Berlinben Walter Rathenau külügyminiszter is a szervezet áldozata lett. Őt liberális nézetei és zsidó származása miatt gyilkolták meg.⁸⁰ Több ponton is párhuzamot lehet vonni a németországi gyilkosságok elkövetői és a magyarországi hasonló esetek között. Robert Gerwarth művében együtt említi ezt a két gyilkosságot a budapesti Somogyi-Bacsó-gyilkossággal.⁸¹ Ezeket a gyilkosságokat,

⁷⁸ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 76.

⁷⁹ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 80.

⁸⁰ Az Újság 1922. július 1. 3.

⁸¹ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 83.

mint ahogy a magyarországi fehérterror gyilkosságait is jó házból származó, vagy értelmiségi agyonfanatizált fiatal tisztek követték el. Erzberger gyilkosai Henrich Tillessen jogász és Heinrich Schultz kereskedő a tett elkövetésekor 26, illetve 28 évesek voltak. A Rathenaut megölő Hermann Willibald Fischer gépészmérnök 26, Erwin Kern 23, Ernst Werner Techow műegyetemi hallgató 20 éves volt. A Rathenau-gyilkosság egyik értelmi szerzője Ernst von Salomon, a későbbi író és forgatókönyvíró mindössze 19 éves volt. A menekülés során tűzpárbajban meghalt Fischer és Kern a nemzetiszocializmus mártírjai lettek. A magyar kapcsolat lehetséges Erzberger gyilkosai esetében, mert felmerült a gyanú, hogy Tillessen és Schultz a 20-as évek elején, Magyarországon bujkált és a magyar baloldali és liberális szemléletű politikusok felháborodására Gömbös Gyula nyújtott nekik menedéket a nagytétényi villájában. Ezt a hírt részben cáfolták, de a gyanút végképp eloszlatni nem tudták.⁸² Lehetséges, hogy ha Magyarországon a gyilkosságok elkövetése idején nem egy nemzeti, hanem egy liberális kormány lett volna uralmon, akkor a magyar fehér tisztek is minisztereket öltek volna. A német szélsőjobboldali erőkkel a magyar különítményvezér Prónay Pál is tartotta a kapcsolatot Otto Bauer porosz ezredesen keresztül, aki többedmagával a Kapp-puccs bukása után menekült Budapestre. Erről Prónay az emlékirataiban is megemlékezik.⁸³

A magyar szélsőjobboldali csoportok nagyon jó kapcsolatokat tartottak fenn a szomszédos Ausztriában élő katonatisztekkel és frontharcosokkal, mert többen, így Prónay és Ostenburg is korábban a közös hadseregben szolgáltak.

1918 novemberétől az osztrák önkéntesek folyamatos csatározásokat folytattak a szerb-horvát-szlovén csapatokkal Karintiában.⁸⁴ A jobb- és a baloldalnak is voltak fegyveres szervezetei. A jobboldalé az antikommunista Heimwehr, ami erőteljesen köztársaságellenes nézeteket vallott, a baloldalé a szociáldemokrata befolyás alatt álló Volkswehr, majd később az ellenzékbe került Szociáldemokrata Párt fegyveres szervezete a Schutzbund.⁸⁵

A szélsőjobboldali osztrák szervezetek tagjai a magyar társaikhoz hasonlóan antiszemiták voltak. A keresztény elvekre hivatkoztak, hangsúlyozták a zsidók szerepét a katonai összeomlásban és az 1918-19-ben lezajlott forradalmakat is a zsidók számlájára írták.⁸⁶ Az I. világháborúban elszenvedett vereséget Németországban, Ausztriában és Magyarországon is hasonlóan látták és magyarázták a szélsőjobboldali csoportosulások. Céljuk a monarchiák feltámasztása volt. Az óriási területeket veszített Magyarországon 1920-ra visszatért a királyság

⁸² Pesti Hírlap 1924. augusztus 15. 7.; augusztus 17. 7.; augusztus 19. 4.; augusztus 20. 7.

⁸³ PIL Prónay II. 338-349.; PIL Prónay III. 315-316.

⁸⁴ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 76.

⁸⁵ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 80.

⁸⁶ Gerwarth-Horne 2018. Gerwarth 88.

intézménye. A szomszédos Ausztriában viszont akkor még szociáldemokrata kormányzás volt. A magyar irredenta mozgalomban nagy szerepet játszó különítményes vezérek, Prónay és Ostenburg az osztrák monarchisták és frontharcosok segítségével az osztrák kormány megdöntésére törekedtek. Szemük előtt a Monarchia újraegyesítése és ennek következtében az elvesztett területek visszaszerzése lebegett.

A magyar irredenta mozgalom elsősorban célja az utódállamok közül a katonailag leggyengébbnek tartott Csehszlovákia volt. A csehszlovák állam azonban leginkább a németek által érezte magát fenyegetve. A Habsburg restauráció lehetősége, majd IV. Károly visszatérési kísérletei következtében Csehszlovákia szövetségesre talált a román és a délszláv államban. Románia elsősorban a Szovjetuniótól tartott, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fő ellenfele pedig Olaszország volt. A három utódállam végül 1920-21 folyamán szerződéseket kötött egymással, létrehozva a kisantantot. Ez a szövetség elsősorban Magyarország ellen irányult és fő célja a Habsburg restauráció megakadályozása volt.⁸⁷

Az I. világháború következtében a Balkánon ismét változások történtek, miután létrejött a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság. Az új állam hadseregének magját a Szerb Királyi Hadsereg alkotta. Feladata a határok biztosítása és a központi vezetés ellen dolgozó régiók lecsillapítása volt. A déli területeken ehhez katonai jellegű csoportokat is felhasználtak, mint a Belső Macedónia Forradalmi Szervezet (VMRO), vagy az albán gerillaharcosokat, a kacakokat, akik elsősorban Koszovóban és Észak-Albániában működtek. A szerb paramilitáris egységek kezdetben a szerb hadsereg segédcsapataiként szintén a déli területeken tevékenykedtek.⁸⁸

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és az új délszláv állam létrejötte új konfliktuszónát nyitott meg a Balkán-félsziget nyugati részén. Mivel Olaszországnak céljai voltak az Adriai-tenger partvidékén a délszlávok által uralt terület egy részével, támogatott és létrehozott nemzetközi paramilitáris szervezeteket, amelyek évekig működtek. A Monarchia szétesése után ebben a régióban a zöld káderek okozták a legnagyobb méretű erőszakhullámot, akik főleg Horvátországban és Szlovéniában tevékenykedtek. A sokszínű csoportban voltak az egykori Monarchia katonaszökevényei, helyi parasztok, akik megszöktek a sorozás elől és egykori hadifoglyok a forradalmi Oroszországból. A zöld káderek valójában a háború utáni forradalmi hullámhoz tartoztak, akik a hatóságok szemében a régióban terjedő bolsevik pestist jelentették. Az új államnak gondot okozott az egykori Monarchia horvát származású tisztjeinek csoportja, akik fellázadtak a délszláv területek Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz való csatolására ellen. Az osztrák és magyar kapcsolatokkal rendelkező tisztek legerősebb régióbeli szövetségese a

⁸⁷ Majoros-Ormos 2003. 297-299.

⁸⁸ Gerwarth-Horne 2018. Newman 184-185.

csalódott Olaszország volt, ami a korábbi ígérek ellenére a háború után nem kapta meg Dalmáciát.⁸⁹ Olaszország területi követelései szintén mélyítették a válságot. Ráadásul a Monarchia összeomlása a balkáni régiót a közép-európai konfliktuszónával kötötte össze, melyet poszt-Habsburg paramilitáris csoportok népesítettek be, mint a Heimwehr, a Lenin-fiúk és a magyar ellenforradalmárok.⁹⁰ Az olaszok a békekonferencián benyújtották az ifgényüket Fiume városára és környékére, amit azonban nem kaptak meg. A kérdéses terület sorsa csak 1924-ben dőlt el, amikor a délszláv állam lemondott róla az olaszok javára.⁹¹

A délszláv állammal szomszédos Olaszország hiába volt győztes állam, a háború után súlyos gazdasági problémák sújtották, egymást váltották a kormányok és a kívánt területeket sem kapta meg. A győztes államok közül Olaszország volt az egyetlen, ahol végbement a politika brutalizálódása. A háború után előretörték a szélsőséges politikai szervezetek az országban. Az Olasz Szocialista Párt 1919 októberében Bolognaban tartott kongresszusán kimondták a proletárdiktatúra elvének elfogadását. Ez valójában a hatalom erőszakos kisajátítását jelentette. Az év végére már a szocialisták alkották a legnagyobb parlamenti frakciót, majd miután Közép-Olaszországban és a Pó-síkságon is magukhoz ragadták a hatalmat, bejelentették, hogy erőszakkal kívánják megdönteni a burzsoá államot. Azonban a szélsőjobboldalon sem tétlenkedtek. Benito Mussolini 1919 márciusában megalapította a Harci Fascioakat. A fasiszmus követői elsősorban hadirokkantak, katonák, tisztek és rohamosztagosok voltak, akik késekkel fenyegetik azokat az embereket, akiket a nemzet belső ellenségének tartanak. A fasiszták céljai az állam törvényeivel és a rendőri erőkkel való összeütközés, valamint magánszemélyek, rendőrtisztek és a köznyugalom sérelmére elkövetett bűncselekmények voltak. 1920 októberében a fasiszták polgárháborút hirdettek a szocializmus ellen.⁹²

A fasiszta mozgalom 1921 novemberében szerveződött párttá, majd nem sokkal később az ország legnagyobb politikai erejévé vált. Az északi és középső területeken már ellenzék nélkül kormányoztak, de felelősek voltak a politikai erőszak döntő többségéért. 1921 júliusában az antifasiszták paramilitáris szervezeteket alakítottak, amelyek tagjai anarchisták, republikánusok, szocialisták és kommunisták voltak, akik megpróbálták megvédeni a munkásszervezeteket a fasiszta erőszaktól. Azonban a kísérlet nem sikerült, miután a szocialisták és a kommunisták elhagyták az összefogást. A fasisztákkal szembeni ellenállást tovább gyengítette a Szocialista Pártban dúló konfliktus, ami 1921-ben az Olasz Kommunista

⁸⁹ Gerwarth-Horne 2018. Newman 186-187.

⁹⁰ Gerwarth-Horne 2018. Newman 189-190.

⁹¹ Majoros-Ormos 2003. 276.

⁹² Gerwarth-Horne 2018. Gentile 110-113.

Párt megalakulásához és az Olasz Szocialista Párt további szakadásához vezetett. A szélsőbaloldal jelentős gyengülése után az újabb fasiszta erőszakhullám már a polgári pártokat vette célba.⁹³ A fasiszták 1922 októberében már az állammal szembeni fegyveres támadással fenyegettek. Végül a király kénytelen volt Mussolinit kinevezni miniszterelnökké, aki elkezdte az olasz fasiszta állam kiépítését.⁹⁴

Az Oroszország területén zajló polgárháború is rendkívül erőszakos cselekményeket hozott magával. A helyzet rendkívül zavaros volt, mert több különböző szervezet harcolt egymással. 1919-20 folyamán a Vörös Hadsereg csapatai álltak szemben Gyenyikin és Kolcsak fehér, monarchista csapataival. A háború következtében élelmiszerhiány lépett fel, melynek következtében az éhező, felfegyverzett munkások és katonák fosztogatni kezdtek. Ugyanebben az időszakban, Ukrajnában az anarchista feketék és a földműves zöldek fosztogató hadseregekké álltak össze, kormányzati és politikai ambíciók nélkül.⁹⁵ A magyar szélsőséges nézeteket valló személyek is igyekeztek kapcsolatot teremteni a hozzájuk hasonló nézeteket valló orosz polgárháborúban küzdő emberekkel. Prónay az éppen Belgrádban tartózkodó fehér tábornoknak, Vrangelnak ajánlotta fel szolgálatait 1922-ben.⁹⁶ A szovjet-orosz államot irányító bolsevikok pedig szoros kapcsolatot tartottak fenn a magyar kommunistákkal, akik Oroszországból érkezve alapítottak pártot Magyarországon, valamint a Tanácsköztársaság vezetőivel is. A brutális Lenin-fiúk vezetője, Szamuely Tibor személyesen látogatott Moszkvába 1919-ben.

A szovjet-orosz állam egyik fő ellenfele az I. világháború utáni időszakban az új államalakulatként létrejött Lengyelország volt. A lengyelek Németország, Ausztria és Oroszország fennhatósága alatt éltek már több mint egy évszázada és az antant segítségével tudtak ismét önálló országgént élni. Úgy érezték, hogy paramilitáris szervezeteik révén függetlenségi háborút folytatnak. Félkatonai szervezeteikben rengeteg fanatikus fiatal és sok nő is harcolt, akik a veteránokkal együtt sok kegyetlenséget követtek el. Felszerelésük rendkívül hiányos volt. Mivel ezekhez a félkatonai egységekhez bárkit besorozhattak, ezért ez az egységek minőségi romlásához és a fegyelem lazulásához vezetett.⁹⁷

⁹³ Gerwarth-Horne 2018. Gentile 115-116.

⁹⁴ Gerwarth-Horne 2018. Gentile 120-122.

⁹⁵ Gerwarth-Horne 2018. Rosenberg 50-51.

⁹⁶ PIL Prónay III. 361-362.

⁹⁷ Gerwarth-Horne 2018. Eichenberg 226-227.

A magyar szélsőséges katonatisztek nek az újonnan alakuló lengyel hadsereggel is jó kapcsolatai voltak. Prónay Pál 1921 nyarán, amikor a magyar kormányzat az eltávolításán munkálkodott tervezte, hogy elhagyja az országot és a lengyel hadseregben szolgál tovább.⁹⁸

Az I. világháború után a győztes hatalmak közül sem csak Olaszországban adódtak problémák. A 20-as évek közepéig az európai hatalmi viszonyokat az angol-francia versengés jellemezte. A franciák szövetséget kötöttek a lengyelekkel, a csehszlovákokkal, a románokkal és a jugoszlávokkal is. Élénken érdeklődtek a közép-európai régió után az angolok is.⁹⁹ A háború után Franciaországban a gazdasági problémák miatt országszerte zavargások törtek ki. 1920 őszén a kormány attól tartott, hogy a katonák leszerelése miatt nem lesznek militáns erők, amik a zavargások ellen fel tudnak lépni, ezért civilek besorozását tervezték. A kormány azonban igyekezett minden katonai jellegű erőszakot mellőzni, de egyre erősebben kampányolt a munkástanács ellen. A jobboldali szemléletű emberek igyekeztek elkerülni a szocialista forradalom kitörését. Végül Franciaországban a paramilitáris erőszak nem terjedt el a háború után. A konzervatív kormány a polgárság segítségével sikeresen vette fel a harcot a forradalmárokkal szemben a köztársaságért és a fennálló társadalmi rendért küzdve.¹⁰⁰

Az angoloknak eközben az írekkel gyűlt meg a bajuk. Az ír felkelés 1919 januárjában kezdődött. Ekkor a Sinn Fein már többségi helyzetben volt az alsóházban, de az ír képviselők Dublinban szerettek volna új parlamentet felállítani. A függetlenség kikiáltása után az Ír Köztársasági Hadsereg gerillaharcot indított az Írországba vezényelt brit csapatok ellen, amire válaszul a britek több paramilitáris egységet is az ír szigetre küldtek. Ők segítettek az Ír Királyi Rendőrségnek az IRA elleni küzdelemben. A rendőrséghez besorozott tisztek azonban katonai egyenruhát viseltek és nem rendőrként viselkedtek. Gyakran a bírósági és a rendőri ügyeket is a hadsereg tagjai intézték az ír függetlenségi háború idején.¹⁰¹

⁹⁸ PIL Prónay II. 495-499.

⁹⁹ Majoros-Ormos 2003. 288-289.

¹⁰⁰ Gerwarth-Horne 2018. Horne 265-268.

¹⁰¹ Gerwarth-Horne 2018. Dolan 240-241.

3. A katonák helyzete az I. világháború után

3.1. A polgári demokrácia idején

Az I. világháború óriási traumát okozott a magyar lakosság egészének. Hatásai kiterjedtek az ország összes társadalmi csoportjára, vallási és kulturális közösségére, mély nyomokat hagyva nagyon sok ember lelkében nemtől és életkortól függetlenül. Hatványozottan igaz ez a katonákra, akik a lövészárkokban élve 4 éven keresztül közvetlenül élték át a háború borzalmait, nap, mint nap szembenézve a halállal, ami nehéz életük állandó résztvevőjévé vált. Kevés olyan frontkatonára akadt, aki valamilyen sérülés nélkül úszta volna meg a háborút, legyen az közkatona, altiszt, vagy tiszt. A fizikai károsodásokon túl a legnagyobb sebeket a lelkükben hordozták, amik kihatottak a háború utáni életükre, befolyásolva további sorsukat.

Hiába volt azonban minden erőfeszítés a központi hatalmak elvesztették a háborút. Ennek következtében a harcoló katonák negatív érzései felerősödtek. Befolyásolta ezt az a tény is, hogy hiába álltak a Monarchia csapatai a fegyverszünet megkötésekor minden frontszakaszon, az ellenség földjén, a hatalmas soknemzetiségű ország nem létezhetett tovább és sírba szállt vele a történelmi Magyarország is. A dualista állam elsősorban szláv nemzetiségű politikusai nagyon jól lobbiztak Nyugat-Európában, aminek egyértelmű célja a Monarchiától való elszakadás volt. Az elvesztett háború legelső következménye Magyarországon az őszirózsás forradalom győzelme lett. Ez az esemény egy olyan új kormány hatalomra jutását segítette, ami szélnek eresztette a hadsereget és a határvédelemmel vajmi keveset törődött. Ez a két dolog egyéb eseményekkel együtt Magyarország jelentős területeinek a szomszédos új államok hadseregei által történt megszállását eredményezte.

Az október 30-31-én lezajlott forradalom következtében létrejött új kormányzat a Függetlenségi és 48-as Károlyi Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az Országos Polgári Radikális Párt tagjaiból állt, akik együtt alkották az október 26-én létrejött Nemzeti Tanácsot.¹⁰² Az új honvédelmi miniszter Linder Béla vezérkari ezredes lett, akinek november

¹⁰² Ormos 1998. 25-29.

2-án tett kijelentése, ami a következőképpen hangzott: „soha többé nem akarok katonát látni” végzetesnek bizonyult a hadsereg számára.¹⁰³

Ennek következtében a katonák nagyon nehéz körülmények közé kerültek, hiszen a kormány intézkedései miatt elvesztették a lábuk alól a talajt, ami atrocitások sorát vonta maga után. A tisztek pedig a hadseregben megjelenő baloldali nézeteket valló bizalmi férfiak miatt érezhették rosszul magukat. Ezek az emberek egyértelműen a tisztek ellen hangolták a legénységet, ezért a magánházaknál lakó tisztek 1918 végén ritkán látogatták meg a laktanyákat. A fegyelem hiánya a hadsereg további bomlását hozta magával.

A katonák körében felerősödtek azok a hangok, melyek a háború elvesztését a meggazdagodott, többnyire zsidó származású hadiszállítók tevékenységének tudták be. Ez az antiszemitizmus előretöréséhez vezetett. A zűrzavaros időszak kedvezett a politikai szélsőségek megjelenésének. Az Oroszországból hazatérő kommunisták Kun Béla vezetésével november 24-én pártot alapítottak¹⁰⁴ és a hatalom megragadásán munkálkodtak. A megalázó helyzetbe került katonatisztek többsége igyekezett segíteni a konzervatív erőknek a politikai balratolódás megfékezésében, de kísérleteik eredménytelenek maradtak. Helyzetük egyre nehezebbé vált, mert a kommunisták márciusi hatalomra jutása után sokan a konzervatív nézeteket valló politikusokhoz hasonlóan elmenekültek a vörösök által uralt területről. Így 1919 tavaszára létrejöttek az ellenforradalmi gócpontok Bécsben, Grazban, Aradon és Szegeden.¹⁰⁵ A kényszerű távozás miatt tovább nőtt a baloldal, elsősorban a kommunista ellenes hangulat a konzervatív táborban. Ez szorosan összekapcsolódott az antiszemitizmussal, hiszen a kommun vezetőinek nagy része zsidó származású volt.

3.2. A Tanácsköztársaság uralma alatt

Magyarország területén a háború vége óta polgárháborús állapotok uralkodtak. A régóta várt béke 1919-re sem érkezett el, hiszen az ország nagy része idegen megszállás alá került, a központi területet pedig az erőszakos tanácskormány tartotta kézben. A keresztény nemzeti eszmét valló emberek nem érezhették magukat biztonságban. Vezetőik és a katonatisztek várták az alkalmat, hogy visszakerüljenek az ország élére. Ebben segítséget az antanttól reméltek, akik

¹⁰³ Ormos 1998. 33.

¹⁰⁴ Ormos 1998. 39.

¹⁰⁵ Ormos 1998. 58-61.

a franciák révén megszállva tartották Szeged városát, ahova 1919 tavaszán és nyarán egyre több menekült katona és politikus érkezett.

A Bethlen István gróf által alapított bécsi Antibolszevista Comité intenciói alapján, Szegeden is hasonló szervezet alakult, melynek tagjai helyi és menekült politikusok és polgárok voltak. Ez a formáció, a katonatisztekkel összefogva, május elején lefegyverezte és eltávolította a hadseregből a baloldali szemléletű tiszteket és közkatonákat. Ennek az eseménynek köszönhetően, egy új Nemzeti Hadsereg alapjait rakták le, melynek további szervezése és fejlődése, már összekapcsolódott az ellenforradalmi kormányok tevékenységével. Az időközben május elején, aradi és temesvári polgárokból Aradon megalakult kormánynak, a román megszállás miatt el kellett hagynia a várost, aminek következtében a kabinet, már a franciák által megszállt Szegeden alakult újjá.

Károlyi Gyula gróf kormányának hadügyminisztériuma folytatta tovább az új hadsereg alakítását, melynek június elején jött létre egy elit egysége, ami válogatott emberekből állt és a nyár folyamán fokozatosan újabb tisztekkel egészült ki. Ez az alakulat Prónay-különítmény néven vált ismertté, nyugodtan állíthatjuk hírhedtté. Tevékenységük azonban nemcsak a fehérterror brutalitásában merült ki, létrejöttük eredeti célja sem ez volt. Prónay százada a szegedi kormány tagjainak védelmére és tekintélyének emelésére alakult. De az agyonfanatizált tisztek, akik friss élményekkel rendelkeztek a kommunista terrorcsapatok brutalitását illetően, már tervezték a hasonlóan durva visszacsapást, ami nemcsak a vörös terrorfiúk, hanem a kommün minden támogatója ellen irányult. Vezetőjük, Prónay százados hasonló érzelmeket táplált a Tanácsköztársaság támogatóival és főleg a zsidó származásúakkal szemben. Noha az első tiszti század és egyéb katonai egységek által végrehajtott fehérterror meghatározta negatív megítélésüket, ennek ellenére a további kormányzatok is komolyan számoltak legalább az első két tiszti alakulattal, igaz már átalakított formában, legénységi egységként 1920-tól. Ezek a csapatok már 1919-ben, tiszti századként is elláttak rendészeti, nyomozói és határvédelmi funkciókat is. Nyomozó tevékenységüket a tiszti századok megszüntetésével be kellett fejezniük, de sokrétű munkájuknak köszönhetően a kormányzat 1920-ban is épített a két vadászászlóaljra. A következő évben azonban az addigi látszólagos egységet, ami az új nemzeti kormányzat politikusait és katonatisztjeit jellemezte, mélyen megbontotta a királykérdés. A kommunista és szocialista eszmék gyűlölete és tagadása, valamint a kommün visszatérésének veszélye 1920-ban még egy táborba hozta a nemzeti szemléletűeket. A király visszatérési kísérletei azonban 1921-re szakadást eredményeztek a nemzeti táboron belül, aminek következménye végül a két nagyhatalmú zászlóaljparancsnok bukása és egységeik részben, vagy egészben való megszűnése lett. Prónay vesztét valójában nyughatatlan

természete, Ostenburgét pedig a fanatikus legitimizmusa okozta. Előbbi zászlóalja 1921-22 fordulójára az egykori vezér nélkül átalakult, az utóbbié viszont végleg megszűnt. Vizsgálatunk tárgyát főleg a Prónay által vezetett egység működése képezi, ezért először meg kell néznünk, ki is volt valójában Prónay Pál és milyen pályát futott be az első ellenforradalmi, tiszti század megalakításáig.

3.3. Prónay Pál előélete

Tótprónai és blatnicai Prónay Pál Sándor István Gábor Romhányban született 1874. november 2-án, Prónay István és Almássy Mária 10. és egyben legkisebb gyermekeként. Kezdetben magántanuló volt, majd 1885-től a soproni Lähne Intézetbe járt. 1890-től a budai Ferenc József Intézetben tanult, ahol 1893-ban érettségi vizsgát tett.

1893. október 1-én önkéntesként megkezdte szolgálatát a császári és királyi 11. Windischgrätz herceg nevét viselő huszárezredben Szombathelyen. Az önkéntes év letelte után tényleges szolgálatra jelentkezett. Kétszer kapott ajánlatot az udvarhoz való beosztásra, de a csapatszolgálatot jobban szerette, ezért az egységénél maradt. 1896-ban elhagyta a hadsereget, mert apja betegeskedése miatt haza kellett térnie. A család vámosmikolai birtokán megtanulta a gazdálkodást. 1898-ban, édesapja halála után, László bátyjával átvették a romhányi családi birtok irányítását. 1901-ben majd Prónay József nagybátyjának adta át a birtok irányítását, miután visszatért a hadseregbe az egykori ezredéhez Szombathelyre. 1901-ig, saját kisszellői birtokát is irányította, amit 1904-ben 200 000 koronáért eladott Tóth Bélának az Első Hazai Bank igazgatójának.

A hadnagyként szolgáló tisztet 1904-ben a bécsi Leitlehrer Institutba vezényelték egy lovasiskola elvégzésére. Egy év múlva egy lovasbalesetben a jobb térdé súlyosan megsérült, ennek következtében elhagyva Bécsset kijelentkezett az iskolából és visszatért Szombathelyre. A Windischgrätz huszárezrednél szolgált főhadnagyi rangban 1910-ig, amikor összeütközésbe került parancsnokával, Horváth Lajos ezredessel.

Ennek következtében, mindkettőjüket megbüntették. Prónay Pál főhadnagyt áthelyezték Galíciába a báró Apor Sámuel ezredes parancsnoksága alatt álló császári és királyi 13. jász-nagykun huszárezredhez. Ez az alakulat 1912-ben Székesfehérvárra tette át a székhelyét. Itt már Horthy István ezredes volt a parancsnoka. A következő évben Prónayt Brüsszelbe küldték, ahol egy kopófalkát kellett beszereznie az ezred részére. 1913-tól, már századosként szolgált. 1914

elején Bécsben vett részt egy tanfolyamon, ami az év nyarán egy erdélyi hadgyakorlattal végződött.

A háború kitörésekor egységét a szerb frontra vezényelték. 1914 végén már az orosz fronton harcolt, ahol részt vett a véres limanowai ütközetben. 1915 tavaszán Bukovinában tért vissza az egységéhez, ahol új parancsnoka a saját bátyja, Prónay Gyula ezredes lett. Prónay százados 1915. május 11-én a galíciai Omuth közelében súlyosan megsebesült. Élet és halál között feküdt 6 napon keresztül a máramarosszigeti kórházban. Végül Bécsben a Cumberland klinikán tudták kivenni a tüdejéből a golyót. Felépülése után, 1916 januárjában önként jelentkezett a harctérre és az orosz frontra került. Megsérült tüdeje miatt 9 hónap múlva a Baden bei Wienen szanatóriumban kezelték. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével gróf Pálffy-Daum Aimeével. Ez év karácsonyán már ismét Bukovinában találjuk. 1917-ben a románok elleni védelmi vonalban szolgált a Meleghavasokban. Ez év októberében jelentkezett az olasz frontra, ahol a császári és királyi 64. gyalogezred zászlóaljparancsnoka lett. Ennek következtében részt vett az isonzói csatákban és a caporettoi áttörésben. A háború utolsó évében is ezen a frontszakaszon küzdött. 1918-ban itt érte a szomorú hír, ami tudatta vele édesanyja elvesztését. Nyáron pedig egy kellemetlen incidens következett be számára, melyben a beosztottjaival került szembe, akiket sikkasztással vádolt. Ekkor Bécsbe rendelték a századost, aki már nem is került vissza a frontra, mert ősszel a több mint négy évig tartó véres küzdelem véget ért, ami Prónayt a császárvárosban érte.¹⁰⁶

Az életrajzából látható, hogy Prónay Pál egy előkelő családból származó nemes, akinek a testvérei között több katona is található. Ez adhatta a lökést a legkisebb fiúnak, hogy ő is erre a pályára lépjen. Azonban több, Prónayról szóló leírásban tévesen szerepel, hogy a Ludovika Akadémián végzett. Hiszen a Prónay család irataiból származó életrajz szerint, tartalékos tisztként kezdte pályáját és csak később került át a hivatásos állományba. Ez az oka annak, hogy 1918-ban, 44 éves korában még csak századosként szolgált, mert egy hivatásos tisztnek már 10 évvel fiatalabb korában el kellett volna érnie ezt a rendfokozatot.

A másik ok, ami miatt lassan haladt előre a ranglétrán az volt, hogy fiatal korának egy részét gazdálkodással töltötte, így nem szolgált folyamatosan a hadseregben. A harmadik ok, ami előrehaladását gátolta a saját nyughatatlan személyiségében rejlik. Prónay rendkívül összeférhetetlen ember volt. Horváth ezredessel való 1910-es összetűzése nem segítette a pályáját. Sőt a függelemsértésért büntetés járt, ami nem hozhatott magával egy korai előléptetést.

¹⁰⁶ HU-MNL-NML-VIII.701.d. Nógrád Vármegyei Múzeum Társulat és jogutódjainak iratai 4.

Prónay Pál azonban a beosztottjait sem kímélte, ha úgy érezte, hogy valamilyen szabálytalanságot követtek el. Erre példa az 1918 nyarán bekövetkezett eset. Nem zárható ki, hogy Prónaynak igaza volt, amikor sikkasztással vádolta az alatta szolgáló altiszteket. Valójában az egyik vádlott erdélyi szász, a másik pedig cseh származású volt. A háború végén már egyértelműen látszott, hogy a nemzetiségek közül sokan nem akarnak a Monarchiával tartani és ezért a hadseregben sem szolgálnak szívvel-lélekkel. Ezért a háború végén a százados már nem bízott a nemzetiségi beosztottjaiban.

Furcsának találhatjuk, hogy az életrajz alapján Prónay Pál életében nem szerepel egyetlen nő sem. Pedig ismerősei gyakran mondták róla, hogy fogékony a női bájok iránt, amit saját leírásai miatt az emlékirata is bizonyít, sőt később saját bevallása szerint az ellenségei közül többen azzal a váddal is illették, hogy a felesége befolyása alatt állt. Prónay százados azonban az I. világháború idején még nőtlen volt. 1917-ben, harctéri sebesüléséből való gyógyulása közben ismerkedett meg Pálffy-Daun Aimeé grófnővel, akit 1921-ben vett feleségül. Ez a házasság politikai bonyodalomhoz vezetett, amiről később ejtek szót.

Prónay Pál a háború idején és utána is, folyamatosan írt jegyzeteket az életéről és azokról a katonai és politikai eseményekről, amiknek személyesen részese volt. Ezek a feljegyzések, amiket napló formájában összerendezett, Prónay életének legrészletesebb forrásai. Miután naplóját csak 1943-ban tisztázta le, gyakran előfordul, hogy a cselekményeket és a személyeket a később történt események alapján mutatja be. Prónay naplója valójában három részből állt, de az első része hiányzik. A második kettő is csak a II. világháború után került elő Csehszlovákiából és jelenleg a Politikatörténeti Intézetben őrzik. Prónay háborús szerepléséről bővebbet nem tudhatunk meg, mert erről éppen a hiányzó első részben írt. A második rész 1918. október 31-én Bécsben indítja az eseményeket és 1921 augusztusáig követi nyomon azokat. A harmadik rész innen folytatódik és majdnem teljes egészében a nyugat-magyarországi felkeléssel foglalkozik, de 1922-ig terjed. Prónay, a további cselekményeket is lejegyezte és újabb visszaemlékezéseket szeretett volna belőlük írni, de erre halála miatt már nem került sor.

3.4. Prónay és a forradalmi időszak

A naplója szerint, Prónay 1918. október 31-én, az őszi forradalom kitörése idején Bécsben tartózkodott. A százados elítélően szolt gróf Tisza István meggyilkolásáról, akire a nemzeti szemléletű emberekhez hasonlóan, ő is a magyarság legfőbb vezetőjeként tekintett ebben a vészterhes időszakban. Az osztrák fővárosban tartózkodó Prónay már érezte azt a megaláztatást, ami a katonatiszteket érte, akiknek a sapkarózsáit és a csillagjait bicskákkal és ollókkal vágták le a forradalmárok.¹⁰⁷ Ő azért kerülhette el ezt az atrocitást, mert civilben volt. De a látvány mélyen beleégett az emlékezetébe és gyűlölet töltötte el a tiszteletlen forradalmárokkal szemben. Prónay százados ekkor tudta meg, hogy az esedékes előléptetését felfüggesztették, mert Alexander Krobotin báró lemondása után nem írhatta alá a parancsot, amely szerint Prónay Pál november 1-jétől őrnagy lett volna. A százados politikai beállítottságáról tanúskodik, hogy amikor tudomást szerzett a Budapesten lezajlott őszi forradalomról, akkor már naplójában a Tanácsköztársaság kikiáltásáról beszélt.¹⁰⁸ Ebből látható, hogy minden baloldali, vagy liberális megmozdulást egy kalap alá vett és számára mindegy, hogy ki támadt a fennálló rendszer ellen, azt az ellenségének tartotta. Ezt a véleményét osztották azok a tisztársai, akik a már említett csillagfosztó atrocitások szemtanúi, vagy sértettjei voltak.

Prónay százados november közepén hajóval utazott Bécsből Budapestre, majd onnan tovább ment a Kecskeméti állomásozó ezredéhez, amelynek parancsnoka ekkor Beniczky Ödön alezredes volt. Prónay tisztársaival ekkor már saját bőrén érezhette a katonatanácsok tevékenységének hatását. A százados, a tisztekhez hasonlóan egyre ritkábban látogatta a laktanyát és egyik tisztársa, Darányi Pál villájában lakott.¹⁰⁹

Az ellenforradalmi megmozdulások a hadseregben, Friedrich István hadügyi államtitkár állítása szerint, már 1918 decemberében megkezdődtek, de a katonatanács vezetője, Pogány József az aktuális hadügyminisztert, Bartha Albertet lemondásra kényszerítette és ezzel a tényleges hatalmat a hadsereg fölött valójában ő gyakorolta.¹¹⁰ A későbbi ellenforradalmi megmozdulások egyik legfontosabb szereplőjeként ismert Gömbös Gyula is ekkor vált

¹⁰⁷ PIL Prónay II. 14.

¹⁰⁸ PIL Prónay II. 15-16.

¹⁰⁹ PIL Prónay II. 16-19.

¹¹⁰ Pesti Hírlap 1919. november 15. 1.

ellenforradalmárrá.¹¹¹ A katonatanácsok ellensúlyozására és a politikai balratolódás megfékezésére, esetleg visszafordítására gróf Festetich Sándor tett kísérletet 1918-19 fordulóján, mindössze két hétig tartó hadügyminisztersége idején. Festetich parancsot adott egy lovascsapat felállítására, amivel a katonatanács által a jász-nagykun ezred éléről eltávolított Beniczky alezredest bízta meg. A szervezésben Prónay is fontos szerepet vállalt, összekötőként működött Budapest és Kecskemét között. Az alföldi brigád felállítására végül nem került sor, mert a politikai harcból a Pogány József vezette katonatanács került ki győztesen, melynek következtében Festetich lemondott, Beniczky pedig Ausztriába menekült.¹¹²

A nemzeti szemléletű, politikai jobb oldalhoz tartozó katonatisztek, 1919 elején már szabadon gyülekezni sem nagyon tudtak. Prónay emlékei szerint, a szocialisták és a kommunisták a Gólyavárban tartott MOVE ülést is megzavarták, amelyen Gömbös Gyulát a szervezet elnökévé választotta.¹¹³ A szervezet további működése a kormány támogatásának hiánya és a baloldali támadások miatt lehetetlenné vált.

A katonák mellett a civilek is szervezkedtek és február 18-án megalapították a Nemzeti Egyesülés Pártját, melynek vezetője gróf Bethlen István volt. Tagjai régi politikusok, nagybirtokosok és vezető hivatalnokok voltak. Ők tapasztalt államférfiként nem a fegyveres határvédelemben, hanem a diplomáciai eszközökben bíztak.¹¹⁴

Az ekkor már többségében szociáldemokratákból álló kormány nehéz helyzetbe került, mivel jobbról az ellenzéki pártok és szervezetek, balról pedig a kommunisták részéről érte támadás. Ennek következtében betiltották a két legveszélyesebb szervezetet, a MOVE-t, amit a legtöbb támadás a katonatanács részéről ért és a KMP-t, a vezetőiket pedig letartóztatták. Gömbös, Bethlen István tanácsára Bécsbe távozott.¹¹⁵ Prónay társaival csak titokban tudott találkozni a Crouy testvérek, Zsilinszky István százados, vagy Marton Béla főhadnagy lakásain. A százados szerint, a nemzeti kibontakozást nem a fővárosból, hanem Szombathely és Sopron környékéről kellett volna megindítani, mert úgy érezte, hogy a nemzeti erők számára Ausztria közelsége biztonságot jelent.¹¹⁶

A Károlyi-féle köztársaság már nem sokáig tartotta magát. Az államfő hiába akarta egy tisztán szocialista kormány kinevezését, ez nem jöhetett létre, mert a szociáldemokraták balszárnya

¹¹¹ Gömbös 1920. 25.

¹¹² PIL Prónay II. 17-19.: Festetich grófot a Tanácsköztársaság idején üldözték a vörösök, mert úgy vélték, s mint láttuk, okkal, hogy a tiszti századok alakításának szándékával késleltette a proletárdiktatúra kitörését. Budapesti Hírlap 1919. december 3. 5.

¹¹³ PIL Prónay II. 24-25.

¹¹⁴ Romsics 1982. b. 26.

¹¹⁵ Vonyó 2014. 77-78.

¹¹⁶ PIL Prónay II. 24-25.

kiegyezett a gyűjtőfogházban tartózkodó kommunista vezetőkkel és megegyeztek a hatalom átvételéről.¹¹⁷ Ennek következtében a Pogány József vezette katonatanács 1919. március 21-én, délutáni ülésén proklamálta a proletárdiktatúrát. Közölték a budapesti rendőrfőkapitánnyal, Dietz Károllyal a történeteket és átvették a rendőrség irányítását. A katonatanácsban szereplő tisztek ekkor már nem viselték a rangjelzéseiket és a főkapitány gallérjáról is levágták a csillagokat.¹¹⁸ A miniszterelnök, Berinkey Dénes 1920 folyamán tett vallomásaiban kategorikusan cáfolta, hogy átadta volna a hatalmat a kommunistáknak, mivel a polgári kormány tagjai nem tudtak a gyűjtőfogházban folyó tárgyalásokról. Ráadásul a március 21-én tartott kormányülés idején, még a katonatanács akciójáról sem értesültek, amiben kikiáltották a Tanácsköztársaságot.¹¹⁹

Az új kormányzattal elégedetlen, nemzeti szemléletű tisztek helyzete láthatóan súlyosbodott a Tanácsköztársaság kikiáltása után. Válaszút elé kerültek, melynek következményeként többen elhagyni kényszerültek a kommün által uralt területet és a már említett ellenforradalmi gócpontként funkcionáló városokba menekültek. Mások úgy döntöttek, hogy különböző okok miatt hajlandók harcolni a szerveződő Vörös Hadseregben, melynek fő támadása a megszálló csehszlovák állam csapatai ellen, a Felvidék felszabadítására irányult.

Prónay egyelőre a harmadik utat választotta, azaz maradt Budapesten, de nem akart a vörösök oldalán harcolni. Ezért a százados a Gellért szállóban dolgozó dr. Benczúrtól egy olyan orvosi igazolást kapott, mely szerint, a háborús sérülése következtében a további katonai szolgálatra alkalmatlan. Ennek megfelelően nem vezényelheték csapattesthez, de leszerelni még nem szeretett volna, ezért a lőfelügyelőség megszűnése után, az Országos Lónyilvántartónál kapott beosztást, ahol saját bevallása szerint szabotálta a munkát.¹²⁰ Prónay százados azért nem távozott a vörös uralom alatt álló területről, mert bízott egy ellenforradalmi akció kibontakozásában. Ilyen megmozdulásokra sor került 1919 tavaszán, de ezek spontán módon, egymástól elszigetelten zajlottak és gyakran még a fővárosi mozgalmak szervezői sem tudtak egymás tevékenységéről.

Prónay is igyekezett kivenni részét a kommün ellen indított megmozdulásokban, amelyek a kormány által felállított terrorcsapatok működésének köszönhetően nehezen bontakoztak ki. A százados tartotta fenn a kapcsolatot a Bécsben élő Szemere Miklós és a dr. Zimmermann vezette budapesti ellenforradalmár csoport között. E célból vonattal az osztrák fővárosban is járt.¹²¹

¹¹⁷ Ormos 1998. 46-50.

¹¹⁸ Hajdu 1969. 57-58.

¹¹⁹ Budapesti Hírlap 1920. július 28. 2.

¹²⁰ PIL Prónay II. 28.

¹²¹ PIL Prónay II. 36-37.

A százados, a kommün idején már nem viselte az egyenruhát, amiből kitűnik, hogy egyre kilátástalanabbnak látta a helyzetet, mert azt látta, hogy a baloldali szemléletű emberek nem tisztelik a háborúban sokat szenvedett katonákat. Végül a május 1-jén rendezett budapesti ünnepség hatására érlelődött meg benne a gondolat, hogy Ausztriába szökik. A munkásünnep idejére feldíszített vörös Budapest látványa mélyen sértette nemzeti érzéseit és növelte antiszemitizmusát, ami a kommün vezetőivel és képviselőivel szemben érzett ellenszenvvel párosult. Távozási szándékát megerősítette, hogy tudomást szerzett az Aradon létrejött ellenforradalmi kormányról. Prónay százados május közepe táján, hamis osztrák katonai igazolvánnyal indult el a nyugati határ felé. Célja, a számára jól ismert vasi megyeszékhely Szombathely volt.¹²² Megérkezése után, ismerősei segítségével előkészítette átkelését a határon és a Pinka patakon átgázolva Ausztriába szökött.¹²³

Mikor a százados május közepére Bécsbe érkezett, ott már hetek óta működött az emigráns ellenforradalmárokat összefogó, ekkor már a császárvárosban tartózkodó gróf Bethlen István által április 12-én alapított Magyar Nemzeti Bizottság, ismertebb nevén Antibolsevista Comité, mely a régi gazdasági, politikai és társadalmi elit menekült képviselőiből állt és legfőbb célként a Tanácsköztársaság megdöntését tűzte maga elé.¹²⁴ Az osztrák szociáldemokraták által vezetett kormányzat azonban nem könnyítette meg a munkájukat. Csakúgy, mint az ellenforradalmárok sajtóorgánusaként szolgáló Bécsi Magyar Futár munkatársaiét sem, akiket az osztrák rendőrség részéről számos inzultus ért. Az újság fontosabb munkatársai, Gömbös Gyula, Hefty Richárd és gróf Crouy Péter voltak.¹²⁵ A négyoldalas hetilap az emigrációban élők tájékoztatásán túl igyekezett útmutatást adni az otthon maradottaknak és táplálta a kívülről jövő ellenforradalmat.¹²⁶ Bár Gömbös ekkor már nem tartózkodott a császárvárosban, mert április 24-én, a franciák által megszállt Szegedre érkezett, ahol a helyi ellenforradalmárok vezetőjével, az egykori főispán Kelemen Bélával megalapította a szegedi ABC-t, mely mindenben alárendelte magát a bécsi Comitének.¹²⁷ Ez a szervezet, június 13-ig működött a Tisza-parti városban. Felosztatására azért volt szükség, mert a szegedi ellenforradalom megszervezése után, nem akart az akkor már létező szegedi kabinet ellenkormányaként működni.¹²⁸ Erről a továbbiakban részletesen szólok.

¹²² PIL Prónay II. 46.

¹²³ PIL Prónay II. 56-59.

¹²⁴ Vonyó 2014. 79.; Romsics 2005. 127.

¹²⁵ Hefty 1920. 26-37.

¹²⁶ Vonyó 2014. 79.

¹²⁷ Kelemen 1923. 73-76.

¹²⁸ Kelemen 1923. 265-269.

Az ellenforradalmárok által végrehajtott akciók május elejére megszorodtak. Bécsben 2-ról 3-ra virradó éjszaka, a pécsi hadapródiskolában végzett Hajós Jenő és Magurányi Sándor vezetésével, a nemzeti ügghöz húzó emigránsok, kalandos körülmények között jelentős összeghez jutottak hozzá, mely a tanácskormány követségének tulajdonát képezte. Ezzel összefonódott a pár nappal később Brucknál végrehajtott sikertelen kísérlet, melynek során a fehér csapatok Királyhidánál szerettek volna magyar területre lépni.¹²⁹

A bankgassei pénzrablással egy időben zajlott le a szolnoki ellenforradalom, melynek leverése után sok katonatiszt menekült Szegedre, de nemcsak a fehérek, hanem a Vörös Hadseregből is.¹³⁰ Május 5-én, Aradon pedig megalakult az ellenforradalmi kormány gróf Károlyi Gyula vezetésével, ami, mint már említettem, aradi és temesvári politikusokból állt.¹³¹ Ennek a kabinetnek a működése, azonban a város közelgő román megszállása miatt lehetetlenné vált. Ezért Károlyiék úgy döntöttek, hogy Szegedre utaznak. De az Aradról vonattal elindult kormánytagokat a románok Mezőhegyesen, az őket kísérő csendőralakulattal együtt május 9-én internálták, amit még a velük utazó francia őrnagy sem tudott megakadályozni. Végül kétheti fogság után, 23-án engedték őket szabadon. A kormánytagokat visszakísérték az ekkor már román impérium alatt álló Aradra, ahol Gondrecourt tábornok ismét átvette a város vezetését és visszaállította a magyar közigazgatást. A Károlyi-kormányt kísérő csendőröket, 70 tisztet és 150 fős legénységet, a románok Brassóba szállították.¹³² Szabó Zoltán hadügyminisztert Craiovába vitték. A kabinet temesvári tagjai szerencsésebbek voltak. Őket a Temesvárt uraló szerbek nem akadályozták meg abban, hogy a Tisza-parti városba utazzanak, ezért már május 12-től tudták ott folytatni a szervezkedést.¹³³ Ezt a tevékenységet, mely egy új ellenforradalmi kormány létrehozására irányult, május végétől már a románok által szabadon engedett aradi társaikkal és a szegedi politikusokkal együtt teheték meg.¹³⁴

Budapesten is folyt az ellenforradalmárok szervezkedése, bár ezeket az akciókat a vörösök hamar leleplezték. Április 23-ról 24-re, Stenczel János ügyvédet és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazót, ellenforradalmi szervezkedés miatt kivégezték. Életüket még az antant küldöttség fővárosban tartózkodó vezetője, Guido Romanelli ezredes sem tudta megmenteni.¹³⁵ Ennek ellenére a kormány megdöntésére irányuló akciók szervezése folytatódott. A következő

¹²⁹ Ormos 1998. 59-60.; PIL Prónay II. 62-68.

¹³⁰ A szolnoki fehér gárda névsora, megtalálható a zászlóalj iratai között, többek között Makay Imre, Thurzó Lajos és Scheftsik György nevével. A Kaposvárról Szolnokra vezényelt vörös csapatok kötelékéből Bakó László és Békefy Sándor ekkor szökött Szegedre.

¹³¹ Ormos 1998. 58.; Kelemen 1923. 204-206.

¹³² Pesti Hírlap 1920. január 1. 2-3.; Kelemen 1923. 132.; 180.; 248-249.

¹³³ Kelemen 1923. 140.

¹³⁴ Kelemen 1923. 190-202.

¹³⁵ Budapesti Hírlap 1919. december 4. 4-5.

próbálkozás vezetője, Dormándy Géza alezredes, az antant missziókkal tárgyaló fegyverszüneti bizottság katonai csoportjának főnöke volt. E funkciója miatt kérték fel őt Horváth Győző és Rapaich Dezső századosok, hogy álljon az általuk indított ellenforradalmi mozgalom élére. Az alezredes felvette a kapcsolatot az angol Freeman kapitánnyal, aki az antant hatalmakat, a Dunabizottság főnökeként képviselte Budapesten. Segítségével Dormándy Bajára utazott és tárgyalt a franciákkal, valamint a szerbekkel egy ellenforradalmi mozgalom megindulásáról. A fővárosban elterjedt a hír, hogy a rendszerellenes megmozdulás élén az alezredes áll.¹³⁶ Így a vörösök, a második bajai útvjáról hazatérő tisztet május 18-án letartóztatták,¹³⁷ amellyel az egyik legfontosabb kommün elleni mozgalmat számolták fel. Ezekben a megmozdulásokban, elsősorban rendőrtisztek vettek részt, mint ahogy, a Novoszeleszky Elemér, Szentkirályi Béla és Dietz Károly nevével fémjelzett akcióban is, ami szintén lelepleződött a vörösök előtt.¹³⁸

Az ellenforradalmi mozgalmak felszámolásában rendkívül fontos szerep kaptak a kormány által alakított terrorcsapatok. A tanácskormány leghírhedtebb terroralakulatát Cserny József, egykori tengerész vezette. E csoport tagjainak több ember élete száradt a lelkén. Az előbbi ügyek felgönyölítésén kívül, még nagyon sok esetben jártak el, ahol az általuk burzsujnak mondott polgárokat megkínózták, vagy megölték, csak azért, mert a kommün ellenségének vélték őket. A legismertebb emberek, akik ehhez a különítményhez tartoztak, Schön Gábor, Löbl Mór, Papp Sándor, Max Miksa, Groó Géza, Steiger János, Neumayer Géza, Kakas Ferenc, Küvér Lajos, Löscher Márton, Nyakas Nagy János, Lázár Andor Endre, Trailla György, Pervanger Mihály, valamint a Prónay által is jól ismert lovász, a 13-as huszároknál szolgáló Csomor Gábor.¹³⁹ Ő kiemelt beosztást kapott, mert Kun Béla mellett, külön beosztottként örködött, majd az egész őrség ellenőrzőjének nevezték ki.¹⁴⁰ Politikai nyomozóként részt vett az egység működésében, Radányi Kornél és Bonyhádi Tibor, akik társaikhoz hasonló vehemenciával vetették bele magukat, az úgynevezett burzsujok üldözésébe.

Lelki állapotukról tanúskodik, hogy a terrorcsapat vezetője, Cserny, a Stenczel-Nikolényi ügy elnökeként egy kávéházban, még a kihallgatások előtt utasítást kapott Rákos Ferentől, a forradalmi törvényszék elnökétől és László Jenőtől, a forradalmi törvényszékek fővádbiztosától, hogy az összes vádlottat ítélje halálra, amit a terroristavezér meg is tett.¹⁴¹ Ez az ellenforradalmi megmozdulás az egyik legjelentősebb volt a vörös uralom idején. Végül

¹³⁶ Pesti Hírlap 1920. január 1. 4.

¹³⁷ Hajdu 1969. 205.

¹³⁸ Dietz 1920. 141-151.

¹³⁹ PIL Prónay II. 19.

¹⁴⁰ Bíró 2014. 31.

¹⁴¹ Stocker 1920. 14.

Romanelli ezredes a két fő vádlott kivételével a többieket megmentette a halálos ítélettől. A másik dolog, amiből sokat megtudhatunk a terroristák kegyetlenségéről, az a szóhasználat, amivel a kezükbe került emberek sorsáról döntöttek. Ezt a vezér a kommün bukása után lezajlott tárgyalásán magyarázta el a hallgató közönségnek, amikor elmondta a gajdesz, a hidegre tenni, az angolra, a félangolra és az angolna vezényszavak jelentését, amelyek többsége az emberek megölését jelentette. Ezek közül, csak a félangolra, azaz félig véresre lehet kivétel, de az is okozhatott halálos sérülést. A szavak közül, egyedül az angolnának volt olyan jelentése, ami konkrétan a haláleset helyére utalt, mert az a Dunába dobást jelentette.¹⁴² Cserny alakulata május elején kapta a számukra megtisztelő Lenin-fiúk elnevezést, de tevékenységük annyira kirívó és még a kommün vezetőinek is vállalhatatlan volt, hogy május közepén feloszlatták őket. De nem vonultak vissza, hiszen a további rendszerellenes mozgalmak leverésében is többen részt vettek közülük, amiket főleg Szamuely Tibor vezetésével hajtottak végre. Ezek az akciók több halálos ítéletet hoztak magukkal az ország vörösök által uralt részén, ezért táplálták a menekülni kényszerülő, a kommünnel szemben álló emberek és katonák bosszúvágyát.

Prónay mindeközben Bécsben információkat gyűjtött az ellenforradalmi szervezkedésről. Mindössze két hetet töltött az osztrák fővárosban, mert május végén úgy döntött, hogy Szegedre megy, ahol esélyét látta egy komolyabb kommün-ellenes szervezet kibontakozásának. A százados rendkívül nehéz anyagi helyzetben volt, mert a bankok zárolásával, a vörösök 70-80000 koronát kitevő vagyonát lefoglalták. Valamennyi pénzhez Bécsben hozzá tudott jutni, így egy osztrák igazolványt szerzett, ami a délszláv határ átlépésére jogosította. Ennek következtében Görgey György, Görgey József, Keresztes Ákos és mások társaságában, május végén vonattal elindult Bécsből, hogy Graz, Zágráb, Góla Eszék és Szabadka érintésével, Szegedre utazzon.¹⁴³

4. Az első tiszti század megalakulásának körülményei Szeged, 1919

¹⁴² Budapesti Hírlap 1919. november 26. 4.

¹⁴³ PIL Prónay II. 69.

4.1. Hadseregszervezés

A szegedi ellenforradalmi szervezkedés kibontakozásához a bécsi ABC küldöttje, Gömbös Gyula megjelenése adott nagy lökést. Gömbös százados, aki jól ismerte a délszláv térséget a Pallavicini György őrgróf által vezetett delegációval április 13-án Belgrádba utazott, hogy egyeztessen a francia déli hadseregcsoport parancsnokával egy Tanácsköztársaság ellen indítandó megmozdulásról. Kedvező fogadtatás esetén a bécsi központ Szegedre költözött volna. Azonban a franciák nem adták hozzájárulásukat az akcióhoz. Gömbös úgy döntött, hogy nem megy vissza Bécsbe, hanem Szegedre utazik.¹⁴⁴ A szegedi Antibolsevista Comité, a vezérkari százados érkezésének másnapján, április 25-én alakult meg, Kelemen Béla egykori főispán és társai részvételével. A Nemzeti Hadsereg szervezése is ezekben a napokban kezdődött a helyi tisztek, Szombathelyi Béla alezredes, Dobokay Béla őrnagy, báró Heim Géza főhadnagy, valamint Gömbös irányításával.¹⁴⁵ A nemzeti szemléletű katonai vezetők, ekkor már élesen szembehelyezkedtek a szegedi katonai kerület parancsnokával, Tabódy Zsolt ezredessel, aki késznek mutatkozott a tanácskormány intézkedéseinek végrehajtására. Ezért Tabódy és Dobokay között a viszony március 29-én kiéleződött. Kettejük vitája a rangjelzések viselésében csúcsosodott ki. Április 30-án Szombathelyi alezredes, a kerületi parancsnok-helyettes Tabódynak szegezte a kérdést: valljon színt arról, hogy milyen irányt követ. Az ezredes nem nyilatkozott és felszólította az őt nem támogató tiszteket a parancsnokság elhagyására. Ennek következtében a tisztikar nagy része elvonult Szombathelyivel, aki kijelentette, hogy Tabódyval ellentétben a tisztikar rangjelzések megtartása mellett foglal állást. Az eseményekről Szombathelyi és Dobokay értesítette az Újszegeden tartózkodó Henri Léopold Marie René De Gondrecourt tábornokot és Szeged francia parancsnokát, Jean Joseph Colin Lucien Alfred Betrix ezredest. A történetek után a Szombathelyit támogató katonatisztek elhatározták a számukra nem megbízható, a tanácskormányhoz húzó tisztek, altisztek és legénység lefegyverzését. A május 6-ra tervezett akciót ugyan a franciák nem támogatták, másnap mégis sor kerülhetett a végrehajtására. Május 7-én a lefegyverzés és átszervezés, tervszerűen és ellenállás nélkül megtörtént. A megmaradt legénység letette az esküt a nemzeti zászlóra.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Vonyó 2014. 81.

¹⁴⁵ Kelemen 1923. 73-76.

¹⁴⁶ Hadtörténelmi Levéltár, A szegedi kormány Hadügyminisztériumának iratai, 997. Barki Ferenc visszaemlékezése az 1919. április 30. és május 12. között Szegeden lezajlott eseményekre

Valójában ez a nap tekinthető az újonnan szerveződő Magyar Nemzeti Hadsereg születésnapjának. Bár az eredeti elnevezés Magyar Nemzeti Gárda volt és csak a szegedi kormány megalakulása után-mikor már sok menekült katona tartózkodott a városban-kapta az alakuló egység a gárda helyett a hadsereg elnevezést. Ezzel próbálták a szervezők sugallni, hogy az egész magyar nemzet hadseregéről van szó. Olyan katonaságról, amiben mindenki szolgálhat, aki a keresztény-keresztény nemzeti eszmét vallja. Az alakulatot a Vörös Hadsereg leküzdésére, a törvényes rend és biztonság helyreállítása céljából állították fel. Szabályzata értelmében a nemzetet szolgálta és a nemzeti kormány honvédelmi rendfenntartó eszközeként működött. A hadsereg pártérdeket nem képviselhetett, tagjai nem vehettek részt a politikai pártok működésében. Az egység az általános védkötelezettség alapján nyert kiegészítést. A szolgálat anyagi előnyökkel nem járt, hiszen az hazafias és erkölcsi kötelességnek számított. A tisztek és altisztek hordták a rangjelzéseiket és a kitüntetéseiket. A hadseregben a szolgálati rendet a honvédség szabályai szerint biztosították, az 1918. október 31. előtti katonai szervezet mielőbbi helyreállításával. Az ellene vétőket haditörvényszék elé idézték. A katonákat kötelezték nemzetiszínű kokárda és szalag viselésére a sapkán, illetve a zubbonyon. Az új hadsereg alakulásai önálló zászlóaljakra, huszárszázadokra és ütegekbe foglaltattak össze és az alakuló hely utáni elnevezést kapták. Ezért a Nemzeti Hadsereg első egységei megalakulásuk helyéről a szegedi elnevezést vették fel. Tagjai olyan megbízható tisztek és altisztek lehettek, akik nem lépték át 50. életévüket és 1918. október 31-én tényleges szolgálatot teljesítettek, valamint a csapattestek állományában legalább 12 havi arcvonalbeli, vagy vezérkari szolgálatot végeztek, továbbá azok, akik megsebesültek. A nem katonáállományú tiszteknél és a tisztviselőknél csak az 1918. október 31-i időhatárt vették figyelembe. Az egyes fegyvernemeknél való beosztás tekintetében az 1919. március 22-ig közzétett előléptetések utáni rangviszonyok voltak mérvadók. A hivatásos tisztek által alkotott kereteket elsősorban önként jelentkező tisztek és legénység által kellett kiegészíteni, kik az ellátáson kívül egyéb anyagi előnyökből nem részesültek. Az idősebb korosztályok behívását arra az esetre tervezték, amennyiben az önként jelentkezők száma a tervbe vett keret felállításához elégtelen lenne. A szervezést a szegedi kerületi parancsnokság a hadügyminisztérium által kiadott utasítások szerint végezte. Először Szegeden, mint a megindítandó hadműveletek kiindulási pontján egy 3-4 zászlóaljból, egy lovas századból, 1-2 ütegből, egy árkász- és egy repülőszázadból és a szükséges vonalrészekből alakult különítményt szerveztek. Ez az egység, június 8-án alakult

meg a Magyar Nemzeti Hadsereg I. hadműveleti csoportjaként Bernátsky Kornél tábornok parancsnoksága alatt. Vezérkari főnöke Shvoy Kálmán őrnagy lett.¹⁴⁷

Bernátskyt Charles Antoine Charpy francia tábornoknak rendelték alá. A Bernátsky által vezetett alakulat felállítása és rendezése a kerületi parancsnokság hatáskörébe tartozott, csakúgy, mint a csendőrségnek a megszállott területen való elhelyezése. Tabódy leváltása után, a kerületi parancsnok Szombathelyi Béla alezredes, vezérkari főnöke Dobokay Béla őrnagy lett. Az előnyomulási terv alapján Bernátsky különítménye a demarkációs vonaltól északra, a francia csapatok sorába lett volna beosztva. Az előnyomulás sikerét a közigazgatás, a csendőri szolgálat, a hadseregszervezés és a Bernátsky egységével vonuló polgári biztosoknak kellett biztosítaniuk. Az alakulatot Kiskunfélegyházára és Kecskemétre érve, az adott helyzet szerint kívánták kiegészíteni. Feladatai közé tartozott a megbízhatatlan egyének lefegyverzése, a hadianyagok összegyűjtése és a helyi őrségek szervezése, illetve Budapest katonai körbezárása a lefegyverzés biztosításáig. A fővárosban összegyűjtött hadianyagot Örkényben és Hajmáskéren tervezték elraktározni. A tanácskormány bukása után, az ország vezetését a kormányzóbizottság veszi át. Új katonai kerületeket állítanak fel, melyeknek vezetői, a magasabb rangú és erélyes tisztek közül kerülnek ki. Feladatuk a lefegyverzés keresztülvitele, a karhatalom megszervezése és a kerület pacifikálása.¹⁴⁸ Június végén készült el a szegedi hadügyminisztériumban, Magyarország katonai és politikai beosztásának térképe, ami a tanácskormány által uralt terület pacifikálásáról szólt, a vörös rendszer közeli bukásának reményében. A Dunántúlt, a Duna-Tisza közét és az Északi-középhegységet magában foglaló térkép 6 római számmal ellátott kerületre volt felosztva. Ezek központjai sorrendben a következők voltak: Szombathely, Veszprém, Dombóvár, Budapest, Kiskunfélegyháza, Eger. A csehszlovák, délszláv és román megszállás alatt álló területek ebben a beosztásban nem szerepeltek és a francia impérium miatt Szeged sem játszott komoly szerepet, hiszen még kerületi központként sem jött számításba. A Tisza parti város a periférián helyezkedett el, így az V. kerület központja Kecskemét lehetett volna, de ez a település a baloldali személyek befolyása miatt alkalmatlan volt a nemzeti erők számára, így lett a székhely Kiskunfélegyháza. A III. körzet centruma hasonló okok miatt lett Kaposvár helyett Dombóvár.¹⁴⁹ A felosztás hasonlított a Monarchia kori Magyarország csendőrségi és katonai beosztásához, de jóval kisebb területre terjedt ki és apróbb egységekkel számolt.

¹⁴⁷ HL SZHM, 996. 40/1919., a Magyar Nemzeti Hadsereg szervezése (kézirat)

¹⁴⁸ HL SZHM, 996. 38/1919., a Tanácsköztársaság által irányított országrészek pacifikálása, a proletárdiktatúra bukása után, katonai rész

¹⁴⁹ HL SZHM, 996. 284/1919., a Tanácsköztársaság által irányított országrészek pacifikálása, a proletárdiktatúra bukása után, térkép a tervezett katonai kerületekről

A hadügyminisztérium koncepciója szerint az 1918. október 31. előtti rendszabályok lesznek a mérvadók, tehát megszüntette a bizalmi férfi rendszer és a katonatanácsok intézményét. A június elején készült terv komolyságát mutatja, hogy francia nyelvre lefordítva átadták Gondrecourt tábornok vezérkari főnökének, Saint-Laumer századosnak.¹⁵⁰

A tervezet megszületése előtt két héttel, május 21-én a jobboldali konzervatív erők, a nemzeti alapon álló polgári pártok küldötteiből megalakították az országos kormányzó-bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy a végrehajtó hatalmat gyakorolja. A szervezet célként tűzte ki maga elé a bolsevizmus letörését, a rend helyreállítását, a személy- és vagyónbiztonság megteremtését, valamint a pártpolitikától mentes, fegyelmezett karhatalom létrehozását. Érvényre akarták juttatni a nemzeti eszmét, a végrehajtó hatalmat pedig a hagyományok megőrzése mellett, a nyugati demokráciák szellemében szerették volna gyakorolni. A bizottság az antant államaival igyekezett jó viszonyt ápolni. Gazdasági megállapodások megkötését irányozták elő. Ezek segítségével akarták a közellátás és a termelés folyamatosságát biztosítani.¹⁵¹ Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a Szegeden létrejött ABC, az időközben a városba érkező aradi kabinetet nem támogatta, mert az a bécsi komitétól függetlenül jött létre.¹⁵² Ezért a városban gyülekező ellenforradalmároknak egy olyan megoldást kellett találni, ami mindenki számára kedvező, aki az oldalukon harcol a vörös uralom bukásáért.

Ennek következtében május 30-án, a Szegeden alakult országos kormányzóbizottság lemondott, hogy az aradi kabinet tagjaival karöltve egy új kormányzatot hozzon létre, amit a miniszterelnök ideiglenesnek tekintett. Károlyi Gyula vélekedése szerint, ha az alkotmányosság alapjaira vissza lehet térni, ennek a szervezetnek a létjogosultsága megszűnik.¹⁵³ Hivatalosan május 31-én jött létre, a gróf Károlyi Gyula által vezetett első szegedi kormány, melynek tagjai részben a megszűnt aradi kabinet emberei voltak, kiegészülve szegedi polgárokkal, valamint a bécsi ABC prominens tagjaival. Az új testület az aradihoz hasonlóan a Tanácsköztársaság ellenkormányaként működött. Hivatalos bemutatására, június 2-án, hétfőn este szemerkélő esőben, a Klauzál téren került sor. Előző este, vonattal érkezett a császárvárosból az új külügyminiszter, gróf Teleki Pál, a bécsi ABC tagja. Az egykori főispán, a helyi ellenforradalmi erők vezére, Kelemen Béla lett a belügyminiszter. A hadügyi tárcát a kormányfő, Horthy Miklós altengernagynak ajánlotta fel május 31-én. A katonák környezetében nagy népszerűségnek örvendő tengerésztiszt a választ egy hét múlva ígérte, addig visszavonult a

¹⁵⁰ HL SZHM, 996. 38/1919., a Tanácsköztársaság által irányított országrészek pacifikálása, a proletárdiktatúra bukása után, katonai rész

¹⁵¹ MNL OL K 32 1919-5. ME

¹⁵² Kelemen 1923. 132-133.

¹⁵³ MNL OL K 32 1919-31. ME

románok által fenyegetett kenderesi birtokára.¹⁵⁴ Az altengernagy végül június 6-án érkezett Szegedre,¹⁵⁵ ahol igent mondott a kormányfő felkérésének és vállalta a hadügyminiszteri pozíció betöltését. Államtitkára Gömbös Gyula százados lett. Az új kabinetből is kihagyhatatlan volt kitűnő francia kapcsolatai miatt Varjasy Lajos, aki ismét a kereskedelmi tárcát kapta. Azonban a konzervatív jobboldali nézeteket valló kabinetársak (Kelemen, Gömbös), nem bíztak a liberális Varjasyban, mint ahogy ő sem bennük. Ez a kölcsönös bizalmatlanság ellentétet szült a kormányzaton belül.¹⁵⁶

Az új kormány tevékenysége azonban nagyban függött a megszálló antant erők magatartásától, akik igyekeztek egyensúlyban tartani a városban működő politikai erőket. A francia katonai parancsnokság sem akarta, hogy Szegeden proletárdiktatúra legyen, ezért több kommunista vezetőt letartóztatott.¹⁵⁷ Voltak köztük olyanok, akiket Francia-Guyanába deportáltak, vagy Új-Kaledóniába száműztek és több év kényszermunkára ítélték.¹⁵⁸ Valójában a nemzeti erőket sem szerették volna helyzetbe hozni, ezért az új kormány működését is szigorúan kontrollálták. Ezért június 6-án, megtörtént az egy hete működő kabinet átalakítása, ami az elsősorban szociáldemokrata szemléletű szegedi munkásság ellenállása miatt vált szükségessé, akik az általuk reakciónak tartott Kelemen belügyminiszterségét nem akarták elfogadni. Így az egykori főispán a jelentéktelenebb vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot kapta, a belügyminiszter pedig maga a kormányfő lett. Ezen a napon a kabinet két fontos kinevezést hajtott végre. Miután a miniszterelnök a kormány ülésén beszámolt Bartal Aurél Tolna megyei földbirtokos, dunántúli ellenforradalmi szervezkedéssel kapcsolatos jelentéséről, kinevezte őt megyei főispán-kormánybiztossá és a helyi fegyveres erők ideiglenes parancsnokává. Ugyanilyen megbízást kapott gróf Somssich László Somogy megyére vonatkozóan. A kinevezettek hivatalukat csak a Tanácsköztársaság bukása után foglalhatták el, de tevékenységük akkor is csak a vármegyék szerbek által meg nem szállt részére korlátozódott. A szegedi munkásság az átalakítás után sem fogadta el az új ellenkormányt és hamarosan sztrájkot kezdeményezett. A franciák szintén fenntartásokkal kezelték az új kabinetet. Nehezményezték, hogy engedélyük nélkül tartották meg a Klauzál téri gyűlést, valamint a kormány összetételét még az átalakítás után is túlságosan germanofilnek tartották. Így a Szegeden gyülekező jobboldali kommunistaellenes politikusok és katonák nem számíthattak az antant helyi erőinek hathatós támogatására és szervezkedésük elé a szegedi munkásság is

¹⁵⁴ Kelemen 1923. 199-202.; Ormos 1998. 58.

¹⁵⁵ Horthy 1953. 117.

¹⁵⁶ Kelemen 1923. 199-202.; Ormos 1998. 58.

¹⁵⁷ Hajdu 1969. 205.

¹⁵⁸ Nagy 2019. 40.

jelentős akadályokat gördített.¹⁵⁹ Ezt bizonyítja Tirts Béla csendőrőrnagy belügyminisztériumnak küldött jelentése. A csendőrtiszt valójában a nemrég kinevezett szegedi rendőrparancsnok volt, aki munkája során szorosán együttműködött Gertoux főhadnaggyal, a francia rendőrség vezetőjével.¹⁶⁰ Tirts szerint, Olejnyik József a szegedi vasutas szövetség elnöke, június 16-án délután 4 órára a munkásotthonba hívta a vasúti dolgozókat. Olejnyik az aktuális helyzet ismertetése után az általános sztrájk kimondását kezdeményezte. A munkásság követelte a Károlyi kormány lemondását, a proletárdiktatúra kikiáltását, a politikai foglyok szabadon bocsájtását, a gyülekezési jog engedélyezését, a vasúti forgalom megindítását és a sajtószabadságot. Meghatározták, hogy amennyiben letartóztatják a vezetőket, ki áll a helyükre. A sztrájkot a fővárosból kezdeményezték és Szabadka, Arad, valamint Temesvár munkássága már csatlakozott hozzá. Mindezt a vasutasok elnöke ismertette a munkássággal. Végül a szegedi dolgozók is kapcsolódtak a munkabeszüntetésről szóló felhíváshoz.¹⁶¹ A Délmagyarország cikke szerint a gyűlés 15-én volt. Az újság a követeléseket Tirtshez hasonlóan írta le. A francia parancsnokság azonban tudomást szerezve a munkabeszüntetésről, kihúzta annak a méregfogát olyképpen, hogy biztosította a légszeszgyárban és a vízmű telepen a folyamatos munkavégzés zavartalanságát.¹⁶² A szegedi munkásság megmozdulása, az első francia városparancsnok, Betrix ezredes állásába került, aki felettesei szerint, nem tudta megfelelően kezelni a problémát.¹⁶³ A helyére kinevezett Goundrecourt tábornok megtiltotta a tüntetést, a felvonulást és a gyülekezést. A megszálló erők parancsnoka megkövetelte, hogy a városban rend és nyugalom uralkodjon. Az általános sztrájk komolyabb eredmény nélkül június 24-re véget ért.¹⁶⁴

A szegedi munkássztrájk lezajlásával párhuzamosan, június második felére ismét felerősödtek az ellenforradalmi megmozdulások a kömmün által uralt területen. Ekkor tört ki a Duna-Tisza közén a földművesek felkelése, ami a Dunántúlra is áttért. Az elégedetlenségük fő oka, a sorozási rendelet bevezetése és az évi gabona fejadagának 72 kilóban meghatározott maximálása volt. Utóbbi Hamburger Jenő, az akkor zajló tanácsok országos gyűlésén jelentette be.¹⁶⁵ A megmozdulást Szamuely Tibor terrorcsapata élén, kíméletlen durvasággal, több halálos ítéletet hozva verte le.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Kelemen 1923. 241-245.

¹⁶⁰ Nagy 2019. 46.

¹⁶¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a szegedi kormány Belügyminisztériumának iratai K 572-1919-45/res

¹⁶² Délmagyarország 1919. Június 24. 1-2.

¹⁶³ Nagy 2019. 52.

¹⁶⁴ Délmagyarország 1919. Június 24. 1-2.

¹⁶⁵ Romsics 1981. 261-262.; Tanácsok Országos Gyűlése 1919. június 17. 53.

¹⁶⁶ Gabányi 2000. 391-397.

Június 24-én, Budapesten is újabb kísérlet történt a vörös uralom megbuktatására. A szervezkedést fővárosi katonatisztek irányították, központjuk a Ludovika Akadémia és a Vilmos főherceg laktanya volt, ami 1919-ben Engels nevet viselte. A mozgalom vezetői, az eddigi elképzelésekkel ellentétben úgy gondolták, hogy fővárosból kell megindítani a rendszerellenes mozgalmat, mivel a vidéki kezdeményezések eddig kivétel nélkül kudarcot vallottak. Ezért a tanács hatalom szívéből Budapestről megindított támadás, alapjaiban rengethetné meg a munkások államát és egy széleskörű országos megmozdulás alapjait képezhetné.¹⁶⁷ Tervük, azonban kudarcot vallott. A részt-vevő monitorok legénysége pedig elmenekült a fővárosból és kalandos körülmények között, a Dunán délre haladva, Bajánál esett angol fogságba.¹⁶⁸ A Dunántúlra áttérjedő mozgalom, a Duna partról kiindulva, Dunaföldvártól Szekszárdig terjedt.¹⁶⁹ A megmozdulás megtorlását, már a helyiek hajtották végre, a megyei kormányzótanács biztosa, Aranyos György vezetésével.¹⁷⁰

Felvetődik a kérdés, hogy volt-e kapcsolat, a vidéki földművesek és a Ludovika tisztjeinek felkelései között. A Duna-Tisza közén induló mozgalom a fővárostól messze, Kalocsa környékén robbant ki, de Budapest felé terjedt és a fővárosból kikerülő karhatalom lekötése lehetett a célja, amíg ott az ellenforradalmár tiszték puccsot csinálnak. A két megmozdulás között fennálló kapcsolat, azonban nem bizonyítható.¹⁷¹ A felkelések bukása viszont újabb katonai és polgári személyek menekülését eredményezte, akiknek komoly okuk volt félni a vörös megtorlástól. Ekkor kerültek Szegedre Kalocsáról, a Bors és a Jakula fivérek, Tolna megyéből, az államtitkár öccse, Gömbös János, valamint Haidekker Károly¹⁷² és Wilczek Sándor. Mindannyian az új hadsereghez csatlakoztak, utóbbi kettő kivételével, a többiek Prónay csapatához kerültek.¹⁷³

Ekkor jött létre a Tisza-parti városban az agnoszkáló bizottság, ami 15 tagból állt és 2 naponként legalább 9 taggal ülésezett. Ez a szervezet olyan emberekből jött létre, akik szinte minden olyan személyt ismertek, aki ellenforradalmárként működött. Feladatuk a Szegedre érkező menekült polgárok személyazonosságának megállapítása volt. A szervezet létrejöttére Szilasy Cézár tett

¹⁶⁷ L. Nagy 1961. 158-159.

¹⁶⁸ Marosi 2012. 35-37.; HL SZHM 996. d., 13110/1919., Tényvizsgáló bizonyítvány, Zemplén Szilárd jelentése a magyar kormánynak Szegedre

¹⁶⁹ Hajdu 1969. 193-195.; Marosi 2012. 17-30.; Gecsényi 1969. 1. 72-85.

¹⁷⁰ Marosi 2012. 22-26., 38-43.

¹⁷¹ Romsics 1981. 272-273.

¹⁷² Több tanulmányban tévesen csendőrtisztként szerepel, pedig ekkor még huszártiszt volt, csak 1921-ben csatlakozott a csendőrséghez.

¹⁷³ Hadtörténelmi Levéltár, Vadászalakulatok II. 1589. Magyar Szegedi Vadászszázalaj 118. parancskönyv

előterjesztést, gróf Teleki Pál külügyminiszternek, június 23-án. A társaság célja volt, hogy kiszűrje a menekülők közül azokat, akik nem a nemzeti ügyet szolgálták.¹⁷⁴

A haderő szervezése ekkor már Horthy hadügyminiszter vezetésével folyt, akit Károlyi Gyula még Aradról keresett meg, hogy rábízza ezt a feladatot. Ráadásul akkortájt ugyanerre kérte a Bécsben tartózkodó Bethlen István is.¹⁷⁵ Az altengernagy egyre több emberrel rendelkezett, miután elsősorban a levert mozgalmak következtében, június végére a vörösök által uralt területekről sok katonatiszt érkezett Szegedre, így a számuk rövid idő alatt 2000-re nőtt. Nagy részüket ideiglenesen a 46. gyalogezredhez osztották be és közbiztonsági szolgálatot teljesítettek. A kerületi parancsnokság a menekült tisztek számára június 10-én, a vasútállomáson egy a térparancsnoksághoz tartozó fogadóállomást létesített,¹⁷⁶ a Mars-téri laktanyában pedig egy személygyűjtő állomás felállítását rendelte el. Utóbbi feladata volt a jelentkezésre utasított vagy bevonult katonák ideiglenes állományba vétele, nyilvántartása, beosztása, foglalkoztatása, megbízhatóság szerinti kiválasztása, egyesek bevonulásra való utasítása. A gyűjtőállomás-parancsnokság katonai és közigazgatási osztályra tagozódott, előbbi pedig tiszti és legénységi alosztályra. A katonai osztály vezetője az egész személygyűjtő állomás parancsnoka volt, aki a magasabb rangú törzstisztek közül került ki, Diendorfer Miksa és Szombathelyi Béla alezredek döntése alapján. A pozíciót Emele Károly őrnagy, majd június 20-tól Waldvogel József alezredes töltötte be. A katonai osztály a tiszteket fegyvernemre való tekintet nélkül, katonai karhatalmi osztagokba osztotta (szakasz, század, zászlóalj). Ezeket az egységeket az állomásparancsnokság utasításai szerint, a 46. gyalogezred használta fel szolgálati célokra. Amikor a gyalogezreden belüli zászlóaljak tiszti állománya kiegészítést nyert, akkor a létszám feletti tisztek ehhez a zászlóaljhoz és a személygyűjtő állomáshoz kerültek.¹⁷⁷

A franciák a magyar katonák szegedi megszállási zónába történő belépését azonban csak fegyvertelenül engedélyezték. Az új magyar hadsereg létszámát júliusban 500 főben határozták meg.¹⁷⁸ De láthatjuk, hogy már júniusban 2000 tiszt volt a városban. A tényleges létszámot megállapítani nagyon nehéz, hiszen Rondenay ezredes, kömmün bukása idején kelt parancsa, már 1300 főt engedélyezett. A létszám feletti tiszteket a magyar hadseregparancsnok által zászlóaljja szervezték. Ez pusztán közigazgatási egységként nyilvántartási célt szolgált. Nem hívták egybe őket, katonai feladatokat nem láttak el, őrséget nem adtak, szolgálatot nem

¹⁷⁴ MNL OL K 32 1919-67. ME

¹⁷⁵ Horthy 1953.117.

¹⁷⁶ Kelemen 1923. 495.

¹⁷⁷ HL SZHM 996. 325/1919. személyügyi állomás és tiszti zászlóalj szervezése

¹⁷⁸ Ormos 1998. 59.

teljesítettek és fegyvert sem kaptak. Ráadásul Rondenay parancsa alapján, az 1300 fős létszámba az 1. tiszti század nem tartozott bele.¹⁷⁹ Zadravec páter szerint, aki a szegedi alsóváros plébániáján teljesített szolgálatot, a franciák a magyar hadsereg engedélyezett létszámát felemelték, majd amikor előkerültek a fegyverek, akkor csökkentették, így begyűjthették a feleslegessé vált lőfegyvereket. A páter szerint, a megszállók ezt többször végrehajtották, ezért úgy érezte, mintha fegyverekviráló bizottságként működtek volna.¹⁸⁰

4.2. Az első tiszti zászlóalj és tiszti század megalakítása

A tiszti zászlóalj felállításáról a hadügyminisztérium június 29-én kelt, a szegedi magyar kerületi parancsnoksághoz intézett 598. számú rendelete szólt. E szerint, ebbe az alakulatba az állomáson lévő összes, egyéb beosztással nem bíró tisztet besorolták, ami ezáltal egy helyhez nem kötött alakulatot képezett. Ezt a kerületi parancsnokságnak rendelték alá és helyőrségi, valamint karhatalmi célokra alkalmazták, egyúttal a Magyar Nemzeti Hadsereg tiszti személyi tartalékát képezte. A személygyűjtő állomás kebelében alakult tiszti zászlóalj a Csongrád-csanádi 46. gyalogezredből augusztus elején kivált és egy önálló 6 századból álló alakulatot képezett Waldvogel József alezredes irányításával. Századparancsnokok: Putz Jakab őrnagy, Neu Gyula őrnagy, Ribiczey Andor alezredes, Pokormándy Tivadar százados, Madary Antal őrnagy, Emele Károly őrnagy. Ehhez a tiszti zászlóaljhoz tartozott az első szegedi tiszti különítmény, amelynek parancsnoka Prónay Pál százados volt.¹⁸¹ Gömbös rendelkezése alapján ez a törzsszázad, a tiszti zászlóalj 1. századát alkotta.¹⁸² Waldvogel alezredes július 1-én kelt parancsa szerint, Prónay alakulata a zászlóalj 4. századát képezte és július közepéig hibásan, így emlékeztek meg róluk.¹⁸³

Károlyi Gyula kormánya, június elején határozta el egy tiszti különítmény létrehozását, amely a hadseregen belül működne és az új ellenkormány tekintélyét lenne hivatott emelni. Parancsnoknak Prónay Pál huszárszázadost szemelték ki, aki 1919. június 1-én vasárnap késő este érkezett Szegedre. Társaival együtt kalandos utat tett meg Bécsből a szerbek által megszállt déli területeken keresztül. Prónay százados már Budapesten rendkívül kellemetlenül érezte

¹⁷⁹ HL SZHM 997. 2008/1919. tiszti zászlóalj megalakítása

¹⁸⁰ Borsányi 1967. 120.

¹⁸¹ Kelemen 1923. 488-489.

¹⁸² HL SZVZ 119. 598/1919.

¹⁸³ HL SZVZ 119. szám nélkül

magát, amikor idegen katonákat látott. Saját bevallása szerint el tudott volna süllyedni szégyenében. Szegeden még több antant katona tartózkodott, akik a megszálló francia hadsereg kötelékébe tartoztak. Nagy részük gyarmati, elsősorban szenegáli származású volt. Ezeket az embereket már más szemmel nézte, hiszen szövetségesként tekintett rájuk, akiknek a segítségével megdönthetik a Tanácsköztársaságot. A százados az antant csapatok által megszállt városban hamar kapcsolatba lépett Károlyival, Kelemennel és Gömbössel. Pár nappal később a Szegedre visszatérő Horthyval is tárgyalt Gömbös társaságában. A megbeszélések során, Prónay beszámolt a tapasztalatairól, amelyeket a Tanácsköztársaság által uralt területen szerzett. Szerinte komoly szervezkedés csakis a vörösök által meg nem szállt területen lehetséges. Megbízható emberekkel és a vidéki gazdák segítségével, a Dunántúlról előnyomulva lehetne megbuktatni a fennálló rendszert.¹⁸⁴

A különítmény megalakítása már június első napjaiban megindult. Az egység szervezésében fontos szerepet játszottak Gömbös Gyula, Kozma Miklós, Görgey György és Görgey József századosok, Marton Béla és gróf Crouy Péter főhadnagyok. Utóbbi, aki 1919 tavaszán, mint már említettem, a Bécsi Magyar Futár szerkesztőségében dolgozott,¹⁸⁵ maga is tagja lett a tiszti századnak.

Ennek az ellenforradalmár újságnak a szerkesztője Gömbös százados volt, aki kezdetben nagyon nehéz helyzetben érezte magát Szegeden, mivel ismeretlen volt a tisztkarban. A szegedi 46. gyalogezred tisztjei közül sokan féltékenyen nézték a náluk fiatalabb és alacsonyabb rangú tiszt működését. Csak amikor megérkeztek az előbb említett tisztársai, akkor vált könnyebbé a helyzete. Ők jól ismerték Gömböst, aki január 19. óta a MOVE elnöki posztját töltötte be, mert tagjai voltak ennek a szervezetnek. Ezek a katonatisztek felajánlották szolgálataikat az új kormánynak.¹⁸⁶

Gömbös a következőket mondta Kelemennek az első tiszti alakulat létrejöttéről: „ És mert örökös intrikák voltak különösen Horthy és az én személyemet illetőleg, bajtársaim elhatározták, hogy azzal a kéréssel fordulnak a kormányhoz, engedjék meg egy gárdaszázadnak a megszervezését Prónay vezetése alatt. Én eleinte idegenkedtem e gondolattól, mert félttem attól, hogy a többi tiszt, aki nem a gárda tagja, aprehendál, épen azért csak többszöri megbeszélés után egyeztem bele abba, hogy egy törzsszázadot alakítsanak, tehát egy olyan alakulatot, melynek semmiféle privilégiuma nincs, amelynek minden egyes tagja, tekintet nélkül arra, hogy tiszt, legénységi szolgálatot fog végrehajtani... A Prónay-század létesítése,

¹⁸⁴ PIL Prónay II. 72-73.

¹⁸⁵ Hefty 1920. 26-37.

¹⁸⁶ Kelemen 1923. 114-121.

amint az idő mutatja, bizony sokáig egyedüli biztosító volt a szegedi kormány tekintélyének és az intrikák megcsappanásának is.¹⁸⁷”

Prónay így emlékszik vissza az általa vezetett század megalakulására: „Nézetem szerint tehát nekünk elsősorban csakis megbízható csapatoknak- főleg tiszti különítményeknek a felállítására kell törekednünk. Ezek fogják majd a magját képezhetni a további fegyveres szervezkedésünknek... Horthy, valamint Gömbös, de...gróf Károlyi Gyula is helyeselték állásponantomat és egyszersmint meg is bíztak, hogy fogjak azonnal hozzá egy ilyen megbízható tiszti különítmény toborzásához, addig is míg a franciáktól megkapjuk az engedélyt erre, valamint a szükséges felszerelést is elő tudjuk keríteni. „¹⁸⁸

A „Magyar Katona” című kiadvány 1921. évi első száma, így írta le az eseményt: „ A megalakuláson résztvevők a törzsszázad parancsnokságára legalkalmasabbnak a jelenlevő Prónay Pál 13. huszárezredbeli kapitányt találták, akit egyéni rátermettsége, kíméletlen erélyessége, megalkuvást nem tűrő hazaszeretete és nehéz harcokban az ellenséggel szemben bebizonyított hősiessége előre is kijelölt erre a történeti jelentőségű feladatra. „¹⁸⁹

Az első tiszti századnak több névjegyzéke is fennmaradt a szegedi tartózkodás idejéből. A parancsnok június 1-én érkezett a városba, ez az időpont olvasható a neve mellett az első névjegyzékben. A Bécsből vele érkező tisztek neve után a következő nap dátuma szerepel. A településre özönlő katonák közül 160-an kerültek be az első tiszti különítménybe. Egyes tisztek esetében az érkezésük időpontjából lehet következtetni, hogy a Tanácsköztársaság által uralt terület mely részéről jöttek Szegedre. Azért, mert többen az ellenforradalmi felkelések leverése után menekültek el a tartózkodási helyükről. A különítmény iratanyagában pedig megtalálható az egységhez való csatlakozásuk pontos időpontja, amely pár nap különbséggel a Szegedre érkezésük dátumának felel meg. A század hivatalos létrejöttére valójában majd két héttel később került sor.¹⁹⁰

A megbeszélések a Tisza parton található Ónozó- féle vendéglőben folytak, majd egy szombati napon, június 14-én, délután 2 órakor, a Tisza szálló I. emeletén, a 44-es szobában történt meg az első tiszti század tényleges megalakulása.¹⁹¹

Gömbös beszámolóját olvasva, az általa említett tisztek jelen lehettek ezen az összejöveten. Prónay, naplója szerint, Gömbös, Toókos Gyula, Görgey György és József, Eckhardt Tibor és

¹⁸⁷ Kelemen 1923. 272.

¹⁸⁸ PIL Prónay II. 74.

¹⁸⁹ Kelemen 1923. 495.

¹⁹⁰ PIL Prónay II. 131-134.; Kelemen 1923. 271-272.; HL SZVZ 118., Tiszti parancsok 1919-1921., Tiszti parancskönyv névjegyzékkel 1919.

¹⁹¹ Kelemen 1923. 495.

Keresztes Ákos vett részt a találkozón.¹⁹² A „Magyar Katona” Prónay, a Görgey testvérek, Giczey, Ranzenberger, Vasska, Panajott és Magasházy századosok, valamint Kertész, Jerney, Kuthy Imre, a Stépán testvérek, Marton, Fáber és Rohr főhadnagyk jelenlétéről írt.¹⁹³ Ezen tisztek közül Giczey György, Ranzenberger Viktor, Vasska-Vrécser Ede, Panajott József századosok, Kertész János, Jerney Viktor, Kuthy Imre, Stépán Ferenc és György, Fáber Rudolf, báró Rohr István, Keresztes Ákos és a korábban említett gróf Crouy Péter főhadnagyk tagjai lettek a különítménynek, belépésük már a hivatalos megalakulás előtt megtörtént, csakúgy mint azoké a tiszteké, akik június 14-ig a városba érkeztek.¹⁹⁴

Toókos Gyula százados, a hadügyminiszter szárnysegéde, június 10-én jelentette Horthynak, a törzsszázad felállítását, amely parancsait a hadügyminisztériumtól kapta és a kerületi parancsnoksághoz nyert beosztást.¹⁹⁵

Prónay a törzsszázad előírásait az 1919. június 28-én kelt, 26 pontból álló szabályzatban fektette le. E szerint, az egységhez csatlakozó tisztek kötelesek magukat alávetni a különítményben uralkodó rendnek. A század tagjai csapattisztek, katonatisztek, esetleg törzsaltisztek lehetnek, amennyiben feltétlen hívei gróf Károlyi Gyula kormányának és azt kötelesek minden körülmények között megvédeni. Prónay csapata a szegedi katonai kerület alárendeltségébe került, de csak a hadügyminiszter rendelkezhetett felette, akinek parancsait, minden tiszt vakon köteles volt teljesíteni! Belépésre a tiszti századba senki sem volt kényszeríthető. A parancsnok megválogatta az embereit. Megkövetelte a legszigorúbb fegyelmet, a katonás magatartást, de ugyanakkor a harmonikus, pajtásias viselkedést is. Megtiltotta a politizálást, megkövetelte a legnagyobb titoktartást, a bátor fellépést és a tiszti becsület megóvását. A század tagjai tiszti rangjuk ellenére mindenféle katonai szolgálatot kötelesek voltak elvégezni. Maguk tartották rendben fegyverzetüket, ruházatukat és fekvőhelyüket. Tehát az állományt csak tisztek alkották, akik a rangjukra és életkorukra való tekintet nélkül a szolgálati terheket egyformán viselték. A fiataloktól megkövetelte az előzékeny és tisztelettudó viselkedést az idősebbekkel szemben, a korosabbaktól pedig a jóindulatú és pajtásias bánásmódot ifjabb bajtársaik irányában. A század helységeiben a bentlakás kötelező volt. Este 10 órakor minden tisztnak a kaszárnyába kellett vonulnia. Kimaradást éjfélig a szakaszparancsnokok, azon túl pedig csak a századparancsnok engedélyezhetett. Készültségnél, vagy félkészültségnél is csak ő adhatott, kivételes esetben engedélyt a laktanya elhagyására. A 4 szakaszra osztott századra, a bel- és külszolgálatot

¹⁹² PIL Prónay II. 74.

¹⁹³ Kelemen 1923. 495.

¹⁹⁴ HL SZVZ 118. Tiszti parancsok 1919-1921., Tiszti parancskönyv névjegyzékkel 1919.

¹⁹⁵ HL SZVZ 119. HM 4/1919.

illetőleg, a honvéd katonai, gyakorlati és szolgálati szabályzatok voltak érvényesek. A szakaszok rendjének fenntartásában, annak parancsnokai voltak felelősek, akiket minden szakasztnak támogatni kellett. Rendes körülmények között minden nap egy szakasz teljesített szolgálatot. Ez adta az őrséget, járőrt, készséget. A szolgálat délután 1 órakor kezdődött és 24 órán keresztül tartott. Az őrség 7 emberből állt, állandóan a kaszárnya bejáratánál tartózkodott és éjjel-nappal egy őrszemet járatott az épület előtt. Ellátta a telefonszolgálatot és őrizte a foglyokat. Az őrségparancsnok intézte a reggeli ébresztőt és a takarodót, valamint felelős volt az épület és az udvar tisztaságáért. A szolgálatban lévő szakaszparancsnok, a századparancsnok mindenkori helyetteseként funkcionált. Sürgősebb esetekben, ha idősebb szakaszparancsnok nem volt jelen, a készség parancsnokaként ő intézkedett. Neki kellett kutató járőröket kiküldeni a kaszárnyát körülvevő telkekre. Riadónál a gyülekező hely a laktanya volt, amennyiben más helyet nem határoztak meg. A század mielőbbi összetoborzására mindent felhasználtak. A szakaszparancsnokoknak tudniuk kellett az embereik tartózkodási helyéről. Az ébresztő 6 órakor, a takarodó 22 órakor volt. Az ebéd 12-13.30 között, a vacsora 19-től 20.30-ig. Ezen időpontokon kívül az ételek csak a szolgálat okozta késés miatt voltak kiadhatók. 22.30 után a konyha és a szolgálati személyzet nem volt igénybe vehető. Ők dolgoztak a konyhán, takarították a szobákat és a lépcsőket. Ezért a felkelés és az étkezés idejét, valamint a zárórát pontosan be kellett tartani. Mivel a szolgálati személyzet tagjai kevesen voltak, egyéb feladatokkal nem terhelhették őket.

A századnál rendszeresített segédtsízt feladata volt a létszám és a szolgálati lajstrom pontos vezetése. A raktáros tsízt felelt a kiadott felszerelésekért és ágyakért. Az ételmezési tsízt kezelte a század pénzeit és kimutatásait, vigyázott a konyha és az étkezde tsíztán tartására. Minden hónap végén lezárta a számadásokat. Ezeket egy a századparancsnokból, valamint 1-1 századosból, főhadnagyból és hadnagyból álló bizottság ellenőrizte. Utóbbiakat időközönként választották. Az étkezdeben az ebéden és vacsorán túl elfogyasztott dolgokért azonnal kellett fizetni, hitel nem volt. Az ételmező tsístnek volt alárendelve a kiszolgáló személyzet. Ő osztotta be őket különféle munkálatokra.

A tsísti törzsszázad tagjai egymás között politikai vitákat nem folytathattak. Tilos volt egymás társadalmi állását vagy vallási hovatartozását sértő kijelentéseket tenni. Ahogy a forrás írja: „Ilyesmi ügyünknek csak árthatna!” A törzsszázad saját kebelén belül semmiféle fegyvernembeli, vagy társadalmi különbséget nem tűrt el. Tagjai kipróbált, bátor, elszánt, fegyelmezett katonák lehettek, akiknek példát kellett mutatni a közeljövőben megalakuló új hadsereg tagjainak. A parancsnok tudta és beleegyezése nélkül, a század egyetlen tsístje sem lehetett tagja politikai egyletnek, vagy szervezetnek. Mindenkinek meg kellett választania azt

a társadalmi kört, amelyben mozgott, de óvakodnia kellett az olyan társaságoktól, amelyek a tiszti század felfogásával és szellemiségével ellenkeztek.

A kapott parancsok szándékos megtagadása és a fegyelemsértések, nemcsak a törzsszázadból való eltávolítást, hanem a legszigorúbb katonai rendszabályokat vonták maguk után. Azokat a tiszteket, akik ezeknek a követelményeknek nem tudtak megfelelni, a parancs, a tiszti század azonnali elhagyására szólította fel.¹⁹⁶

A szabályzat kiegészítéseként adta ki Prónay az 1919. június 29-én kelt 1. számú parancsot, melyben megerősítette, hogy minden tiszt feltétlen engedelmességgel tartozik a parancsnoknak, a szakaszparancsnokoknak és a hadsereg-parancsnokság megbízottjainak. A század ekkor már négy szakaszból állt, Nitthausz Dezső, Vasska-Vrécser Ede, Giczey György és Ranzenberger Viktor századosok parancsnoksága alatt.¹⁹⁷ A szakaszparancsnokok helyettesei az utánuk rangban legidősebb tisztek voltak. A szakaszok beosztását, szolgálati rendjét, kiképzését a gyalogsági szabályzat szerint a parancsnokok határozták meg. Ők feleltek a tisztaságért, a fegyveres holmik és az ágynemű rendben tartásáért. Szakaszokban történt a gyakorlatozás, melynek folyamán elsősorban a menetelést, fegyverfogást, díszmenetet és a felfejlődést gyakorolták. Ezt a tevékenységet reggel 8, vagy 9 óráig végezték, amin mindenkinek részt kellett vennie, csak az a szakasz kapott felmentést, amelyik szolgálatot teljesített. Hétfőről keddre minden szakasz kivonult a város szélére, egy a gyakorlatozáshoz alkalmas térségre.

Ezen tevékenység, valamint a szolgálat közben mindenki köteles volt ugyanazt az egyenruhát felhúzni, a fekete tiszti sapka helyett pedig szürke tábori sapkát kellett viselni.¹⁹⁸ Aki szabadságra, vagy rövid eltávozásra szeretett volna menni, azt köteles volt a szakaszparancsnokának és a segédtsztnnek, valamint az élelmezési tisztnnek bejelenteni, amennyiben az ebédről, esetleg a vacsoráról hiányozna. A kihallgatásokat a parancsnok délelőtt 7 óra 30 perckor tartotta. A jelentkezőket a segédtsztn írta össze és jelentette be. Ugyancsak az ő feladata volt a szolgálatba lépőket bevezetni a parancskönyvbe és a napi eseményekről rövid naplót írni. A szakaszparancsnokoknak intézkedniük kellett, hogy a szakaszuk minden egyes tagja még a kiadás napján tudomást szerezzen ezekről az utasításokról. Ugyanúgy, ahogy a folyó napi parancsokról is, melyeket tudomásul vétel után minden szakaszparancsnok aláírni

¹⁹⁶ HL SZVZ 118. Tiszti parancsok 1919-1921., Tiszti parancskönyv névjegyzékkel 1919.

¹⁹⁷ Július végén, már Nitthausz Dezső, Giczey György, Denk Gusztáv és Vasska-Vrécser Ede századosok látták el a szakaszparancsnoki tisztségeket. Ranzenberger Viktor leváltására Prónay nem ad magyarázatot. Ranzenberger nem tényleges, hanem tartalékos tiszt volt, de ez a felcserélésére nem megfelelő indok, hiszen Nitthausz százados is tartalékos volt.

¹⁹⁸ A raktáros tiszt érdeklődött a honvédelmi minisztériumban és Friedrich katona szabónál az új sapkák miatt, hogy a tiszti századnak mielőbb egyforma fejedője legyen. Mindezen túl egy kürt kiutalását is kérelmeznie kellett. HL SZVZ 118. Tiszti parancsok 1919-1921., Tiszti parancskönyv névjegyzékkel 1919.

tartozott. A parancsok és a parancskönyv kézbesítéséért a segédtiszt felelt, aki az előbbieket személyesen, vagy a készülségből minden napra kijelölt futártiszt útján továbbította. A parancsok kihirdetését, a szakaszparancsnokok a másnapi kihallgatáson jelentették.¹⁹⁹

A Prónay-század a fenti szabályok és előírások alapján működött 1919 júniusától Szegeden. A különítmény tevékenysége már Szegeden sem csak a kormány védelmére korlátozódott, miután az kiegészült nyomozó feladatokkal, amelyek elsősorban a tanácsrendszer hívei ellen irányultak. A városból való távozásuk után pedig ezek a tevékenységek váltak a fő profiljukká, amelyek visszaélések sorát hozták magukkal.

5. A Prónay-különítmény működése Szegeden

5.1. A hírszerző irodák és a propaganda bizottság

Az új hadsereg alakítása nehezen haladt, hiába volt a városban sok katona. Erre világít rá, egy korabeli felterjesztés, mely sorra veszi a szervezés során felmerülő problémákat. E szerint, a vörös terror leküzdésére alakítandó, Bernátsky által vezetendő alakulat szervezése nagyon lassú ütemben mozdult előre. Kérdéses volt, hogy az egység akcióba lépésével kapcsolatban, a francia parancsnokság milyen álláspontot fog képviselni. Ezáltal kétség merült fel a csapat önálló működésével kapcsolatban, vajon képes lesz e francia segítség nélkül a távoli hadműveleti területeket elérni. A szervezőket elkésérítette a Szeged környéki toborzás csekély eredménye. Ennek két okát látták. Az egyik, a kommunista agitáció és terror által előidézett közhangulat, a másik pedig a gazdák ragaszkodása, a megélhetést nyújtó mezőgazdasági munkához.²⁰⁰ Utóbbi problémával azonban nemcsak az ellenforradalmároknak kellett szembe nézniük, hanem a tanácsrendszer hadseregszervezőinek is, akik a júniusi, aratási időszakban kezdték el a sorozást a Duna-Tisza közén, ami a legnagyobb ellenforradalmi felkelés fő kiváltó oka lett.²⁰¹ A Vörös Hadsereg harc készségét a Szegedre érkező katonák jelentései alapján, június elején pozitívan értékelték. Számbeli erejét tekintve nem lehetett lebecsülni a kommün

¹⁹⁹ HL SZVZ 118. Tiszti parancsok 1919-1921., Tiszti parancskönyv névjegyzékkel 1919.

²⁰⁰ HL SZHM 996. szám nélkül, Hírszerző (kém) szolgálat szervezése a kerületi parancsnokságnál

²⁰¹ Romsics 1981. 261-262.

fegyveres erejét, amelyet vezérkari tisztek irányítottak. Az agitátorok által folyamatosan izzásban tartott egység, a csehek ellen már hadisikereket is elért. Szigorú fegyelem tartotta össze és úgy gondolták ennek legfőbb bizonyítéka az, hogy a hadseregben szolgáló tényleges tisztek közül kevesen tudtak a szolgálat alól kibújni és a tanácsuralom területéről elmenekülni. Szegeden komolyan fontolóra vették a Vörös Hadsereg és a cseh erők kiegyezésének lehetőségét. Ennek bekövetkezése esetén a vörösök a hadműveleti területüket déli irányba a Dunántúlra és a Duna-Tisza közére tolhatták volna, ami helyzetük megerősítését, egyben a nemzeti erők hadműveletei kibontakozásának nehezítését jelenthette volna. Utóbbiaknak meg kellett küzdeniük a vörös propagandával is, amely a működésüket jelentéktelennek és nagymértékben kártékonynak állította be. A nemzeti erők képviselői jól látták nehéz helyzetüket, mely szerint az új kormány kis területen, idegen katonák által megszállt földön, csak névleges hatalommal rendelkezett és az antanthoz fűződő viszonya tisztázatlan volt, a francia parancsnokok jóindulatától függött és hivatalos elismerést nem nyert. A szegedi kormány ellen a tanácsrendszerhez húzó erők aknamunkát folytattak és a kabinet helyzetét, az összeállításában rejlő széthúzó áramlatok is súlyosbították, mert Károlyi Gyula kormányában konzervatív és liberális politikusok egyaránt helyet kaptak. A haderő szervezését minél gyorsabb ütemben kellett folytatni, mert a késlekedés, az imént említett okok miatt hátráltatta a kormány törekvéseit. Úgy látták, hogy a franciák hosszú távú támogatására számítani nem lehet, hiszen a háborúban éppen Magyarország volt a németek egyik legfontosabb szövetségese, ezért próbálták a Kelet-Európai kérdés rendezésekor a szomszédos államokat támogatni és megerősíteni. Ezzel magyarították azt a tényt, hogy eltűrték a tanácsuralom létezését, hiszen ezzel is a magyar nemzeti erők pozícióit gyengítették.²⁰² Ennek ellentmond, hogy az antant államai félték a bolsevizmus továbbterjedésétől, ezért a francia hadvezetés koncentrált támadást szervezett a tanácskormány ellen, ami április 16-án román részről meg is indult.²⁰³

A fennálló problémák megoldásában nagyban segíthettek olyan szervezetek, amik fontos szerepet játszottak a tanácskormány szándékainak és hadserege erejének kikémlelésében. Ezért a tervezett hadműveletek sikerének érdekében, a kerületi parancsnokságnál megindult a hírszerző szolgálat szervezése. Elsődleges célként a vörös uralom alatt álló terület felderítése szerepelt, valamint propaganda kifejtése a tanácskormány ellen. A Vörös Hadsereg helyzetét, tagozódását, létszámát, anyagi és erkölcsi értékét igyekeztek kipuhatolni. A Tanácsköztársaság irányítása alatt álló terület hangulatát, anyagi állapotát és a szovjet kormány politikai és katonai intézkedéseit is szerették volna ismerni. A szolgálat kiterjedt az ellenforradalmárok szemében

²⁰² HL SZHM 996. szám nélkül, Hírszerző (kém) szolgálat szervezése a kerületi parancsnokságnál

²⁰³ Romsics 2005. 129.

politikailag megbízhatatlan szervezetek és emberek, kívülről beözönlő gyanús személyek megfigyelésére és ártalmatlanná tételére. Ennek érdekében szorosan együtt kellett működni a rendőrséggel, csendőrséggel és a határrendőrséggel. Törekedni kellett az ellenforradalmi mozgalmak elősegítésére, szervezésére, valamint a Vörös Hadsereg megbízható elemeit felszólítani az átpártolásra és segíteni csatlakozásukat a fehér csapatokhoz. A hírszerző szolgálat megfelelő működéséhez a résztvevőktől elvárták, hogy fáradtságot és veszélyt nem ismerve végezzék a munkájukat.²⁰⁴

A szervezetnek fontos szerep jutott a hadsereg szervezésében. Sok információt gyűjtöttek be a Tanácsköztársaság területéről Szegedre érkező egyénektől, polgári lakosoktól és katonáktól egyaránt. A hírek megbízhatóságáról viszont maguknak kellett döntenüik. Ekkor nagyobb súllyal eshetett latba a katonák, közöttük is a tisztek személye, akik megfigyelhették a Vörös Hadsereg potenciáljait a tanácskormány által irányított országrészekben. Például Ranzenberger Viktor tüzérszázados, aki a névjegyzék tanúsága szerint június 7-én csatlakozott a Prónay különítményhez,²⁰⁵ 9-én jelentést tett a vörös uralom területén szerzett tapasztalatairól a hadügyminisztériumnak, amit tudattak a Nemzeti Hadsereg és a katonai kerület főparancsnokságával.²⁰⁶ Pethes Miklós százados, aki szintén tagja lett a Prónay különítménynek,²⁰⁷ a Vörös Hadsereg május 31-i állapotáról tett jelentést.²⁰⁸ A két tiszt részletesen beszélt személyes tapasztalatairól az általuk gyűlölt tanácskormány működésével és a Vörös Hadsereg szervezésével kapcsolatban.

A hírszerzőknek gyakran nehéz dolguk volt, hogy kiszűrjék a valóságot a sok egymásnak ellentmondó információ közül. Az I. tiszti század tisztjei már ezen a nyáron gyakorolhatták a hírszerzés tudományát, mert a megszerzett tapasztalatokat az év folyamán és a következő évben is hasznosítani tudták.

A hírszerzők munkájuk során gyakran felhasználták a lakosságtól begyűjtött híreket is. Így tett Horváth Dezső határrendőr, aki egy civil személy elmondása alapján írta meg beszámolóját. Ez alapján jelentésében, Pethes századostól eltérő módon, nem a szerbek előnyomulásáról, vagy a vörösök északi támadásairól szólt, hanem épp ellenkezőleg, a Tanácsköztársaság haderejének déli irányú akciójáról beszélt. A határrendőr informátora június 9-én érkezett Szegedre a fővárosból és a következőképpen vázolta a pesti helyzetet. Tudomása van róla, miszerint a szovjet kormány rendeletben szólította fel a polgári lakosságot a Dorozsma és

²⁰⁴ HL SZHM 996. szám nélkül, Hírszerző (kém) szolgálat szervezése a kerületi parancsnokságnál

²⁰⁵ HL SZVZ 118. parancskönyv

²⁰⁶ HL SZHM 996. 144/1919., Jegyzőkönyv a vörös állapotokról Ranzenberger százados után

²⁰⁷ HL SZVZ 118. parancskönyv

²⁰⁸ HL SZHM 996. 145/1919. Általános vörös helyzet, Pethes Miklós százados jelentése

Kiskunfélegyháza közötti terület elhagyására. A határrendőr véleménye alapján, a vörösök támadásra készültek Szeged ellen, amit más források is megerősítettek, ráadásul a sorozások a Vörös Hadseregbe folyamatosan zajlanak. Azt állította, hogy a vörös haderónél nagy az elkeseredés, mert ruhájuk, fegyverzetük és élelmük sincsen. Az eredeti információ tehát nem hivatalos, hanem polgári személytől származott, ennek ellenére a szegedi kormány tagjai komolyan vették. Korossy György belügyi államtitkár más úton is értesítést kapott a polgári kiürítés elrendeléséről, valamint arról is, hogy Steinbrück Ottó Vörös Hadseregparancsnokot 9-én, délelőtt a dél-alföldi városban látták. Ez megerősítette a vörösök Szeged elleni támadásának szándékát. Az államtitkár mindezekről 10-én jelentést tett Horthy hadügyminiszternek.²⁰⁹

A hír végül nem bizonyult igaznak. A Vörös Hadseregtől merész vállalkozás lett volna egy olyan város megtámadása, amit éppen az antant francia katonái tartottak megszállva. Ezzel szemben az északi előretörést választották a csehek és a románok ellen, mint ahogy azt Ranzenberger és Pethes századosok is megerősítették, akik jelentéseikkel nagyban elősegítették a hírszerző iroda működését. Ezzel a szervezettel párhuzamosan működött Szegeden június elejétől a Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság, melynek elnöke Szilassy Cézár volt. Gömbös hadügyi államtitkár, a katonai ügyek vezetőjéül Demeter Lajos huszárszázadost osztotta be a propaganda bizottságba. Népszónokként Hefty Richárd főhadnagyot javasolta a miniszterelnöknek, valamint Zadravec pátert is meg szeretne volna nyerni a társaság számára.²¹⁰ A szervezet fontos feladata volt a nemzeti kormány és hadsereg népszerűsítése a szegediek és a környékbeli falvak lakossága körében. Ezért toborzógyűléseket tartottak Dorozsmán, Tápén, Algyón és Röszkén.²¹¹ A két szervezet együttműködésének érdekében, Szilassy kérte Horthyt, hogy hívja fel a Bernátsky tábornok mellett működő hírszerző iroda figyelmét, ha a propagandaügyet érdeklő hír vagy jelentés a tudomásukra jutna, azt közöljék vele.²¹² A hadügyminiszter elképzelése szerint, a miniszterelnökségnek, a hadügynek, a külügynek, a belügynek és a propaganda bizottságnak szorosan együtt kell működnie, ezért szükséges egy épületben elhelyezni ezeket a hivatalokat. Javasolta a miniszterelnökségnek a vasúti leszámítoló hivatal épületében üresen álló 30 szoba lefoglalását, ahova a miniszteri tárcák, a fontos szerepet játszó és ennek megfelelő komolysággal kezelt propaganda bizottsággal együtt beköltözhetnek.²¹³ Az említett szervezetekhez, a Területvédő Liga (Tevél)

²⁰⁹ HL SZHM 996.141/1919., Hírek a Vörös Hadsereg esetleges támadásáról Szeged ellen

²¹⁰ MNL OL K 32 1919/26. Propaganda bizottságba tagok ajánlása

²¹¹ MNL OL K 32, 1919/67. A propaganda bizottság toborzó gyűlése

²¹² HL SZHM 996. 330/1919., Hírszerző irodák - Repülőgéppropaganda kiáltvány a vörös katonákhoz

²¹³ MNL OL K 32 1919/80., Előterjesztés a minisztériumok újabb elhelyezése tárgyában

is szeretett volna csatlakozni, melynek a főtitkára, Zsirkay János június 2-án kérte a propaganda bizottságot, hogy a továbbiakban a nemzeti ügy előmozdítása érdekében működjenek együtt.²¹⁴ Az első tiszti század is rendkívül fontos feladatot kapott a hírszolgálatmal kapcsolatban, miután a bécsi tiszti futár beosztás június 18-án megszűnt. Ettől kezdve a törzsszázad parancsnoksága jelölte ki futárszolgálatra a tiszteket. Toókos parancsa alapján, a Bécsből visszatérők 1 napos pihenőt kaptak. Amennyiben épp nem mentek a császárvárosba, a század tiszti szolgálatát látták el.²¹⁵

A törzsszázad tisztjeinek a feladatai tovább szaporodtak, miután Waldvogel alezredes egy harctéri tapasztalatokkal rendelkező százados vezényletét kérte a katonai növendékek továbbképző iskolájába. Arra nincs adat, hogy kit jelöltek erre a pozícióra, de július 10-én, a zászlóaljparancsnokságon jelentkeznie kellett.²¹⁶ Július közepétől, a kormányzóság épületében szolgálatot teljesítő díszőrséget is a Prónay-tisztek adták. Egy parancsnok, 4 felvezető 24 fő és egy kürtös alkotta azt az egységet, amelynek szolgálatra kellett jelentkeznie.²¹⁷ Toókos százados, szárnysegéd rendelete újabb törzsszázadhoz tartozó tiszteket osztott be szolgálatra. Ennek következtében egy-egy tiszttel vezényletére került sor, akik vasárnap és ünnepnapokon, délután 3.30-tól 8-ig, az ügyeletes tiszttel funkcióját töltötték be a hadügyi államtitkár, illetve a szárnysegéd előszobájában. További utasításokat az utóbbitól kaptak.²¹⁸ Ez a rendelet azonban csak pár napig élt, hiszen azt a szárnysegéd július 23-án, hatályon kívül helyezte.²¹⁹

5.2. Elhelyezés, megélhetés

Az egyre több Szegeden tartózkodó katona és tiszttel számára szállást kellett biztosítani. Ezért Waldvogel alezredes tiszttel zászlóaljparancsban rendelkezett a bevonult tiszttel elhelyezéséről. Megparancsolta, hogy az internátusokban, valamint a bérelt lakásokban lakó tiszttel igazolvánnyal lássák el. A századparancsnokok az alárendelt tisztjeik közül egy laktanyagondnokot jelöltek ki, aki gondoskodott a körlet tisztaságáról. Minden internátusban

²¹⁴ MNL OL K 32 1919-5.

²¹⁵ HL SZVZ 119. 316/1919. Futártiszttel vezénylet a törzsszázad parancsnoksága által

²¹⁶ HL SZVZ 119. Tiszttel zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 9.

²¹⁷ HL SZVZ 119. Tiszttel zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 15.

²¹⁸ HL SZVZ 119. SZHM 1184/1919. Ügyeletes tiszttel vezénylet a hadügyminisztériumba vasár- és ünnepnapokra

²¹⁹ HL SZVZ 119. SZHM 1226/1919. Ügyeletes tiszttel vezénylet a hadügyminisztériumba – hatályon kívül helyezés

kapuügyeletes posztot hoztak létre, akinek a feladata volt a ki- és bejáró egyéneket igazoltatni, a laktanyába nem való emberek belépését megakadályozni. Minden szobában, ahol tisztek voltak elhelyezve, egy szobaparancsnokot kellett kijelölni, aki felelős volt a helyiség tisztaságáért, valamint tudnia kellett a szabad ágyak számát. A kiutalt elhelyezését senki sem hagyhatta el. Az alezredes tapasztalata alapján a tisztek közül többen inkább a városban magánházaknál laktak, pedig az internátusokban sok volt a szabad hely. Ezért elrendelte az alantás tisztek számára, az internátusba költözést. A városban lakás, csak a százados feletti rendfokozattal rendelkező, valamint a nős tisztek számára volt lehetséges. Kivételt csak méltányossági okok képezhettek, például ha valaki rokonoknál szállt meg és nem a lakáshivatal által rekvirált helyiségekben.²²⁰

A tiszti század a Madách utcai Szent Gellért konviktusban kapott szállást. Az első két szakasz az első emeleten, a harmadik szakasz a második szinten nyert elhelyezést. A negyedik szakasz számára itt már nem jutott hely, ők a közeli Böhm-féle internátusban helyezkedtek el. Prónay a konviktus második emeletén egy kis fülkébe költözött be, ahol egy vaságy, egy mosdó és egy szék fért el.²²¹ Érdekes, hogy a Prónay-század szomszédságában gyarmati származású francia katonák laktak, akiknek a tánca és hangutánzása után nevezték el a törzsszázad tagjai magukat Guju-pá-nak. Ezt a csúfnevet büszkén használták az első tiszti század katonái.²²²

Gömbös június 20-án kelt parancsában rendelkezett a törzsszázad szálláshelyéről. Ennek értelmében a Korona utca 18. szám alatt székelő nővédő egyesület napközi otthonát is az egység rendelkezésére bocsátották.²²³ Ebben az épületben 40 tiszttel kapott elhelyezést, de a szállás nem lett teljes egészében a Prónay-századé, mert itt helyezték el a kalocsai menekülteket is.²²⁴ Az újabb szálláshelyek elfoglalását, a század megnövekedett létszáma tette szükségessé, aminek következtében a Madách utcában már nem fértek el. A felszereléssel kapcsolatban az államtitkár megkövetelte, hogy a tiszteknek egyforma zubbonyt, karabélyt, pantallót és hátizsákot adjanak ki.²²⁵ Az egységes öltözéket nehezen lehetett biztosítani, mert problémát okozott, hogy a személygyűjtő állomásra a tisztek legnagyobb részben polgári ruhában jöttek. Ezért a zászlóaljparancsnok, felszólította az állomáson tartózkodó társaikat, a felesleges katonai ruhadarabjaik bejelentésére. Így azokat a rászorulóknak átadhatták.²²⁶

²²⁰ HL SZVZ 118. 28. zászlóaljparancs, július 19.

²²¹ PIL Prónay II. 133.

²²² PIL Prónay II. 74-75.

²²³ HL SZVZ 119. SZHM 359/1919. A törzsszázad felszerelése és elhelyezése

²²⁴ Kelemen 1923. 347-348.

²²⁵ HL SZVZ 119. SZHM 359/1919. A törzsszázad felszerelése és elhelyezése

²²⁶ HL SZVZ 116. 18. zászlóaljparancs, július 9.

A városba érkező tisztek ruhahiányán, úgy próbáltak segíteni, hogy július 8-tól egy szabó- és cipésműhelyt állítottak fel, ahol a zászlóaljhoz beosztott tisztek, előjegyzés szerint dolgoztathattak. Az alapanyag beszerzése a megrendelőket terhelte. A zászlóaljparancsnokság a díjszabást is meghatározta. Ennek megfelelően egy zubbony átalakítása 22, egy nadrágé 18 korona volt. Ugyanez a művelet bakancs esetében 80 koronába került.²²⁷

A Prónay-tisztek elhelyezésével kapcsolatban egészségügyi problémák adódtak, mert a Madách utcai konviktust dr. Csík László zászlóalj főorvos higiéniai szempontból nem találta kielégítőnek, mivel a lakószobák padlóját piszkosnak látta, a mellékhelyiségek eldugulva, teljesen elhanyagolt állapotban voltak a konyha ebédlőben pedig legyek milliói röpködtek. Ezért mielőbbi intézkedést kért a személyzet számának növelése érdekében.²²⁸

Erre reagálva Waldvogel alezredes elrendelte, hogy a tisztek költségén takarító személyzetet vehetnek fel, mivel a hatályos rendelet értelmében takarító legénységet nem rendelhetett ki. A július 18-án kelt parancs alapján, az orvosfőnök által jelentett állapotokat július 22-ig kellett kiküszöbölni.²²⁹ A rossz higiéniai körülmények hozzájárulhattak a tömeges megbetegedésekhez, melynek következtében Fáber Rezső főhadnagy kérte a kerületi parancsnokságot, hogy a zászlóaljhoz kirendelt orvos, az 1. századnál reggel 8-9 óra között vizitet tartson. Erre a felhívásra éppen azon a napon került sor, amit Waldvogel kitűzött a különítmény higiéniai állapotának javítására.²³⁰ Ezek szerint a helyzet pár nap alatt nem sokat javult a tisztaság tekintetében. Ráadásul Fáber főhadnagy, kerületi parancsnoksághoz intézett levele csak olaj volt a tűzre. Waldvogel alezredes, erélyesen megtiltotta a törzsszázad parancsnokságának, a zászlóalj megkerülésével, magasabb hatóságokkal való egyenes levelezést. Ezzel a szolgálati út szigorú betartására próbálta rábírni a tisztí századot, amellyel hasonló tekintetben egyre több problémája akadt. A kérelemre adott válasza szerint a lábon járó betegek a megjelölt helyre mehettek vizsgálatra, az ágyban fekvőkhöz pedig, az orvosfőnököt lehetett hívni.²³¹ A zászlóaljparancsnok felhívta a tisztek figyelmét a városban fellépő gyomor- és bélhurutra. Ezért figyelmeztette őket, az evés előtti kézmosásra és a nyers ételek, valamint gyümölcsök fogyasztásának mellőzésére.²³²

²²⁷ HL SZVZ 116. 18. zászlóaljparancs, július 9.

²²⁸ HL SZVZ 119. Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 18. Dr. Csík László zászlóalj orvosfőnök jelentése

²²⁹ HL SZVZ 119. 44/1919. Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 18., takarító személyzet felvétele

²³⁰ HL SZVZ 119. 37/1919. Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 22., orvos kirendelése a zászlóaljhoz

²³¹ HL SZVZ 119. 48/1919. Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül, július 25., egészségügyi szolgálat ellátása

²³² HL SZVZ 116. 35. zászlóaljparancs, július 26.

Amennyiben a tisztek nem a szállásukon ettek, gyakran látogatták meg az Ónozó vendéglőt, vagy a Kass szállodát. De a kaszárnnyában a vendéglátó Mayer családnak köszönhetően olcsóbb volt az étkezés, így a tisztek többsége inkább ott evett. Prónay leírása alapján, egy halászlé Ónozóéknál 20 korona volt és ezt sokan nem engedhették meg maguknak.²³³

Ha már az anyagiaknál tartunk, amikor május elején, Prónay eltávozott Budapestről 10 000 korona volt a zsebében, amelynek nagy részét már felélte, vagy elkölcsönözte. Összes vagyona kb. 60 000 koronára rúgott. Ezt az összeget a Pesti Hazai Bankban tartotta, de ez a bankok államosítása után a Tanácsköztársaság tulajdonába került. A százados a közeli Temesgyirokon élő nővérétől, özv. Zmeskál Istvánné Prónay Saroltától kért segítséget, aki küldött az öccsének 4000 koronát, amit ő jóval később, csak Budapesten kapott meg. A pénz valamikor 1919 végén, 1920. elején érhetett utol Prónayt, kinek a nővérét, a szerbeket augusztus elején felváltó, újabb megszállók, a románok kitelepítették gyiroki pusztájáról.²³⁴

A parancsnokhoz hasonlóan, több beosztott tisztjáról is anyagi gondokkal küzdött. Scheftsik főhadnagy a testvéreivel, valamint a Molnár fivérekkal, Thurzó Lajossal és másokkal együtt a szolnoki ellenforradalom leverése idején került román fogságba és onnan megszökve érkezett Szegedre. A szolnoki fehérgárda tisztjei gyorssegély kiutalását kérték az előjáráságtól, amit azonban nem kaptak meg. A mellékelt két lista 19, illetve 20 kérelmező tiszt nevét tartalmazta, június 27-i és július 9-i dátummal, a határozatot Gömbös, a Károlyi kabinet államtitkára írta alá.²³⁵ Ilyen jellegű segélyezésekért gyakran folyamodtak a menekült tisztek és közülük többen részesültek valamilyen összegű juttatásban. Scheftsikék kérelmét az illetékeket szabályozó 523. számú rendelet életbelépése miatt, nem tudták figyelembe venni. Pár nappal később kiadott rendeletben közzé tették, hogy csak 10 000 korona áll rendelkezésre a tisztek segélyezésére, így csak azokat tudják ilyen módon támogatni, akik arra feltétlenül rászorulnak.²³⁶ Ez az összeg, azonban nagyon kevésnek tűnik a menekülők nagy számának ismeretében. Valószínűleg elírásról lehet szó, mert Waldvogel alezredes parancsa szerint, azokat a tiszteket, akik a vörösök elől menekültek és eddig még segélyben nem részesültek, a zászlóaljparancsnok segítségével, rászorultságukat igazolva, névjegyzékbe kell összefoglalni és azt felküldeni a hadbíróság illetéki osztályára. De mivel a zászlóalj menekült tisztjei számára csak 100 000 korona állt rendelkezésre, ezért sokan nem részesültek ebben a juttatásban.²³⁷ Minden bizonnyal a valós segélyre szánt összeget az előzővel ellentétben, ezen utóbbi rendelet közli.

²³³ PIL Prónay II. 121.

²³⁴ PIL Prónay II. 122.

²³⁵ HL SZVZ 119. SZHM. 590/1919. a szolnoki tisztek gyorssegélye

²³⁶ HL SZVZ 119. csongrád-csanádi 46. katonai kerületi parancsnokság

²³⁷ HL SZVZ 116. 25. zászlóaljparancs, július 16.

Pozitív példaként említve gyorssegélyhez jutott a törzsszázadból, Sréter István főhadnagy, a hasonló nevű ezredes idősebb fia és Huszka Imre főhadnagy előbbi 300, míg utóbbi 200 korona értékben. A tisztek az összegeket kincstári tartozás fejében kapták meg. A vonatkozó rendeletet, az államtitkár utasítására Toókos százados adta ki június 24-én,²³⁸ nem sokkal a szolnoki tisztek első kérelme előtt.

A Szegeden tartózkodó katonák anyagi helyzetén nem segített az sem, hogy a bécsi komité olyan pénzügyi kötelezvényt vállalt a tisztekkel és a legénységgel szemben egyaránt, amit a szegedi kormánnyal nem egyeztetett és a kabinet ezt az ország rossz gazdasági helyzete miatt nem tudta teljesíteni. Az államtitkár július 1-én hívta fel a törzsszázad parancsnokságát, a bécsi ABC által vállalt kötelezvény semmisségének kihirdetésére.²³⁹ A hadügyminiszter rendeletét Waldvogel zászlóaljparancsnok is közzétette, július 8-án kelt 17. számú zászlóaljparancsában.²⁴⁰

A minisztertanács június 29-én foglalkozott a hadsereg katonái illetményének megállapításával. A hadügyminiszter által beterjesztett javaslatot a kormány elfogadta. Eszerint a létminimumot a legalacsonyabb rendfokozatú hadfi is megkapta. Az alapilletmény mellé pedig családi pótlék is járt, ennek alapján előfordulhatott, hogy egy családos tiszthelyettesnek több járt, mint egy nőtlen hadnagynak. A fizetések között korábban fennálló nagy különbségeket az új szabályozással csökkenteni igyekeztek. A törzsszázad tisztjei alhadnagytól századosig terjedő rendfokozatban szolgáltak. Ennek megfelelően 1300-1900 koronát kaptak lakbérrel és pótlékkal együtt. Ezen felül ugyanolyan összegű családi pótlékot kaptak, mint az altisztek. Ez azt jelentette, ha egy hadnagy nős volt és két gyerekkel rendelkezett, 600 koronával kapott többet az alapilletményénél.²⁴¹

A fizetőeszközök tekintetében a lakosság körében problémát okozott a fehérpénzzel²⁴² szembeni bizalmatlanság. Ezért egy bizottság utazott Bécsbe, hogy az Osztrák-Magyar Banknál az értéktelen bankókat kékpénzre²⁴³ cserélje. A kapott 32 millió korona azonban nem volt elegendő a lakosság kielégítésére.²⁴⁴ A pénzből 22 millió magánfeleknek jutott, 9 milliót az állampénztárnak adtak át. Mivel a pénzügyintézetek továbbra sem rendelkeztek megfelelő mennyiségű kékpénzzel, július 3-án egy újabb bizottság ment az osztrák fővárosba. A

²³⁸ HL SZVZ 119. SZHM 463/1919. Sréter István és Huszka Imre főhadnagyok gyorssegélye – fizetési előjegyzés

²³⁹ HL SZVZ 119. SZHM 563/1919. a bécsi komité által kiadott kötelezők érvénytelenítése

²⁴⁰ HL SZVZ 116. 17. zászlóaljparancs, július 8., a 153. számú állomásparancsnoksági parancs 4. pontja

²⁴¹ Délmagyarország július 1. 2.; Kelemen 1923. 314.

²⁴² A forradalmi időszakban takarékosági okból csak a bankó egyik felére nyomtattak, a másik fele üresen maradt, azaz fehér volt.

²⁴³ A Monarchia idején használt korona, melynek mindkét fele nyomtatott, azaz kék színű volt.

²⁴⁴ Délmagyarország június 24. 2-3.

szegedieknek eddig a napig kellett a fehérhátú bankjegyeket beszoigáltatni. A lakosság körében nagy zavart keltett a fehérhátú bankók közötti különbség. Úgy gondolták, hogy csak a recés hátúak érvényesek a simák viszont hamisak. Valójában csak azok számítottak érvénytelenek, amelyek a szovjet kormány parancsára készültek. Így a 200 koronások közül a 2000-es sorszámokon felüliek, a 25 koronások közül a 3000 felettiiek voltak azok, amiket az emberek nem voltak kötelesek elfogadni.²⁴⁵ Ezeknek az értéke kétes volt, mert a tanácskormány vállalt értük felelősséget. A nemzeti kabinet az általa lebélyegzett fehérhátú bankjegyekért kezeskedett, mert azok értékét a magyar állam biztosította. Ezek a bankók július 3. után is érvényesek voltak, mindenkinek el kellett fogadni őket, ellenkező esetben karhatalom útján kényszerítették erre.²⁴⁶

²⁴⁵ Délmagyarország június 26. 2.

²⁴⁶ Délmagyarország július 1. 4.

5.3. Névjegyzékek

Mivel a városban tartózkodó rengeteg katonáról és tisztről a hadügyminisztérium pontos adatokat szeretett volna tudni, Horthy hadügyminiszter július elején utasította a tiszti zászlóalj parancsnokságát, hogy készítsen olyan névjegyzéket, amelyben szerepel valamennyi a hadügyminisztérium alá tartozó tiszt, amely tartalmazza minden tiszt beosztását is.²⁴⁷ E parancs nyomán keletkeztek az első tiszti század jegyzékei is. 1919 nyaráról több névsor maradt fenn, amelyek pár eltérés kivételével, nagy hasonlóságot mutatnak. Prónay százados különítménye az első részletes névsor tanúsága szerint 151 főt számlált, de egy másik, néhány nap eltéréssel készült jegyzék már 160 nevet tartalmaz. A parancsnok csak pár embert ismert személyesen beosztottjai közül. Báró Liphay Antal, gróf Salm Hermann, Keresztes Ákos és Kertész János huszárfőhadnagyokat említi meg ismerősként. Az emberek többsége ajánlás következtében került a válogatott elit századba. Prónay elbeszélése szerint, Pattantyús Ábrahám Dezső, a második szegedi ellenkormány vezetője mondta el neki, miért őt választották az első tiszti különítmény vezetőjének, annak ellenére, hogy egy magasabb rangú törzstiszt, Waldvogel József alezredes személye is szóba jött ennek a tisztségnek a betöltésére. A huszárszázadost, saját bevallása szerint erélyessége és antiszemizmusa emelte ebbe a pozícióba. Úgy gondolta, hogy tisztjeit a tette vágyás, a keresztényi vér és a hazaszeretet vezényelte Szeged felé, ahol példamutató tábor kovácsolódott össze. Szerinte, az ellenforradalmi szellemmel áthatott társaság az útjába kerülő feladatokat a legradikálisabb eszközökkel hajtotta végre. Csapatát példaként állította a keresztény-nemzeti eszmét valló katonák és civilek elé, kiemelve önfeláldozásukat, hiszen feladataikat minden körülmények között, esőben-sárban, nélkülözéseknek kitéve példásan végrehajtották.²⁴⁸

Prónay emlékiratait olvasva úgy tűnik, hogy az általa vezetett egység élén állva hatalmi tényezőnek tekintette magát a tiszti század működésének kezdetén, valamint később is, amikor már egy zászlóaljat vezényelt, egészen annak éléről való eltávolításáig. Állítása szerint, a konszolidáció kezdetén, a szabadkőművesség által irányított „álkeresztény” kormányzatok félték az általa vezetett különítménytől. A tiszti század egységét úgy próbálták megbontani, hogy megkeresték az alakulatban a gyenge jellemű embereket, akik segítségével elvégezheték

²⁴⁷ HL SZVZ 116. 17. számú zászlóaljparancs július 8.

²⁴⁸ PIL Prónay II. 131.

„romboló munkájukat”. Úgy látta, hogy voltak olyan tiszték, akiknek nem lett volna helyük az elit században, de ezt a többiek kezdetben nem vették észre, mert hosszabb együttműködésre volt szükség ahhoz, hogy ez napvilágot lásson. A tiszték már Szegeden selejtező és felülvizsgáló bizottság elé kerültek, majd Budapesten is igazoltatásnak estek alá, mégis csak később derült ki egyes emberekről, hogy adataik hamisak.²⁴⁹ Hasonló véleményt a Prónayval meglehetősen rossz viszonyban levő Shvoy Kálmán naplójában is olvashatunk.²⁵⁰ Könnyen előfordulhat, hogy Prónay itt már a saját bukását próbálta kozmetikázni, azt sugallva, hogy az rajta kívül álló okok és személyek közreműködésének következménye volt. Tisztjei közül a 20-as években Lederer Gusztáv anyagi okok miatt rablógyilkosságot követett el Kodelka Ferenc hentesmester sérelmére,²⁵¹ Okolicsányi László pedig Leiler Amália meggyilkolásában volt részes.²⁵² A parancsnok, aki naplóját a 40-es években tisztázta le, gyakran a később történt eseményeket visszavetíti az általa tárgyalt időszakra, jelen esetben az 1919-es évre. Így az a tény, hogy rablógyilkosok voltak a különítményében, minden valószínűség szerint nem állt fenn, hiszen az előbb említett tiszték ekkor még megbecsült frontkatonák voltak.

A rigorózus antiszemita parancsnok gyakran mondta naplójában a neki nem szimpatikus embereket - a saját tisztjei közül is - zsidó származásúnak, azonban sok esetben ez sem nyert bizonyítást. Példa erre, gróf Salm Hermann esete, akit többször is zsidó eredetűnek titulált, arra hivatkozva, hogy a gróf anyai nagyapja Erlanger báró, bankár volt Frankfurtban.²⁵³ De mivel a főhadnagy a második világháború idején kitüntetését kapott a magyar államtól és a harmadik birodalomtól egyaránt,²⁵⁴ ez a tény zsidó mivoltát megcáfolja. Prónay gyakran illetve, ezzel a számára sértő kifejezéssel, a neki nem tetsző és más véleményt képviselő személyeket.

A különítmény tagjai egységesen a nemzeti keresztény ideológiát képviselték és feltétlen hívei voltak a kialakuló szegedi gondolatnak, ami a két világháború közötti Horthy-rendszer ideológiai alapját képezte. Módszerek tekintetében azonban már eltérő állásponton voltak. A Prónay által említett radikális megoldásokkal a tiszték egy része nem értett egyet. Így már 1919 nyarán, de a későbbiek során is konfliktusok alakultak ki, az egymástól eltérő véleményű szakasztagok között.²⁵⁵

A különítmény első névjegyzékei alapján megállapítható, hogy a körül-belül 160 tiszt nagyjából fele volt tényleges állományban, a másik fele pedig tartalékosként szerepelt, tehát valamilyen

²⁴⁹ PIL Prónay II. 132-133.

²⁵⁰ Perneki 1983. 56.

²⁵¹ Népszava 1925. január 10. 6.; PIL Prónay II. 125.

²⁵² Népszava 1925. április 5. 11.; PIL Prónay II. 125.

²⁵³ PIL Prónay II. 208.

²⁵⁴ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – személyes ügyek, 1943., 838., 1564.

²⁵⁵ PIL Prónay II. 198.

polgári végzettséggel rendelkezett, amennyiben nem magánzóként élt. Maga Prónay százados, mint láhattuk kezdetben szintén tartalékos tisztként szolgált, csak később került át a tényleges állományba. A tisztek alhadnagytól századosig terjedő rangban szolgáltak. Érdekes eltérést mutat a jegyzékek között, hogy az egyikben 7 olyan ember is található, akik kadét aspiránsként, tizedesként, vagy őrmesterként szerepelnek, egy másik névsorban pedig már alhadnagyként említik őket. Ezeket az embereket a parancsnokságuk léptette elő. Szeptember elején a Fővezérség rendeletben tiltotta meg, hogy a kerületi parancsnokságok, a náluk szolgálatra jelentkező akadémiásokat és hadapródiskolai növendékeket saját hatáskörükben alhadnaggyá léptessék elő. Soós tábornok, vezérkari főnök javaslatot tett a minisztériumnak, miszerint ezeket az embereket Budapesten igazoló eljárásnak vessék alá és csak ezután avassák alhadnaggyá.²⁵⁶ A parancsnokot és a századparancsnokokat is beleértve mindössze 10 századost találunk az egységben 1919 nyarán. Az egyik jegyzék valójában csak 9 százados nevét tünteti fel, mert Vasska-Vrécsér Ede csatlakozása az egységhez hivatalosan csak augusztus elején történt.²⁵⁷ Ő a csapathoz kerülésekor mindjárt szakaszparancsnok lett, Ranzenberger Viktor helyett. Utóbbi leváltásának okára nem derült fény. Kezdetben a szakaszparancsnokok sorrendben a következők voltak: Nitthausz Dezső, Denk Gusztáv, Giczey György, Ranzenberger Viktor. Augusztus elejére ez a következőképpen változott: Nitthausz Dezső, Giczey György, Denk Gusztáv, Vasska-Vrécsér Ede. Valójában nem az történt, hogy Giczey és Denk századosok személyét kicserélték a 2., illetve 3. szakasz élén, hanem az egységeknek a számozását cserélték fel, így lett a Giczey százados által vezetett alakulat a 2., a Denk által vezetett pedig a 3. szakasz.²⁵⁸

A századosok közül a legidősebb az 1874-ben született Prónay volt, de a tárgyalt évben, a népfelkelő állományú Ranzenberger Viktor is betöltötte a 40. életévét, míg a 2. szakasz élén álló Giczey György csak a 30. évében járt, Makay Imre pedig még nála is fiatalabb volt egy évvel. Ezért ifjabbak voltak néhány alattuk szolgáló főhadnagynál, mint Héjjas Aurél, vagy gróf Salm Hermann, akik 1888-ban születtek. A főhadnagykok száma több mint 70-et számlált mindegyik névjegyzékben. Ők voltak a legtöbben. Már 20 évesen megkaphatták ezt a rendfokozatot, de életkoruk akár 30 felett is lehetett. A tényleges tisztek érték el előbb a magasabb rangokat, hiszen ők szolgáltak folyamatosan katonaként. A hadnagykok száma is meghaladta a 40-et, az alhadnagykok majdnem 20-an voltak. A különítményben szolgáló tisztek

²⁵⁶ Hadtörténelmi Levéltár, Vadászalakulatok II. 1590. A Madary-rohamszázad iratai, 133. II. kerületi katonai parancsnokság 823/22.1919.

²⁵⁷ HL SZVZ 118. parancskönyv

²⁵⁸ PIL Prónay II. 142-144., névjegyzék, HL SZVZ 118. parancskönyv

többsége az 1890-es években született, nagyon sokan ennek az évtizednek a második felében. A Prónay naplóban sokszor szereplő tisztek közül, báró Liphay Antal főhadnagy 1895-ben, Bibó Dénes hadnagy egy évvel később született. Többen akadnak náluk jóval fiatalabbak is. Találunk olyanokat a tiszti században, akik 1900-as születésűek, mint Jéhn Sándor, vagy a Prónay által többször emlegetett és társai által Szenegálnak becézett Thiringer László. Utóbbi a háborúban biztosan nem harcolt, hiszen tartalékosként került a székely hadosztályhoz, onnan többedmagával román fogságba, majd pedig Szegedre, ahol az első tiszti századba nyert beosztást.²⁵⁹ A magyar katonák román fogságból Szegedre jutását, a francia rendőrség, a Sureté is nagyban elősegítette.

A 151 főt tartalmazó névjegyzék részletesen ír a katonatisztekről. A nevek mellett megtalálhatjuk a rendfokozatot, a rang megszerzésének idejét, a csapattestet és a különítményhez való csatlakozás időpontját. Utóbbiból gyakran következtethetünk arra, hogy az egyes tisztek az ország melyik területéről érkeztek Szegedre. Akiknek a neve mellett, kora júniusi időpont szerepel, ők általában Bécsből jöttek. A késő júniusi időpont sok esetben a Duna-Tisza közti ellenforradalomban való részvételről tanúskodik. Hiszen annak leverése után sok katona és polgári személy menekült Szegedre. Az innen érkező tisztek ugyan nem lettek mindannyian tagjai az első tiszti századnak, de csatlakoztak a Nemzeti Hadsereghez. Ne feledkezzünk meg arról a tényről sem, hogy a Ludovika Akadémia felkelése egybeesett a Kalocsa környékén élő gazdák megmozdulásával, így annak bukása után a fővárosból is érkeztek menekültek június végén. A román fogságból pedig folyamatosan jöttek Szegedre olyan katonák, akik a Prónay századhoz csatlakoztak, június elejétől július végéig.

Ha fegyvernem szerint nézzük meg a tiszteket, azt láthatjuk, hogy gyalogságnál szolgálók vannak a legtöbben, de jelentős a huszárok aránya, tüzérek viszonylag kevesen voltak, valamint találunk a törzsszázadban repülősokeket, tengerészeket és műszakiakat is. A parancsnok vélekedése alapján, századának vezérkariakra, hadbírákra és tábori püspökökre nem volt szüksége, mert emberei józan felfogással és határozottsággal ellátták a feladataikat és megoldották az adódó problémákat.²⁶⁰ A tisztek között nagyjából fele-fele arányban oszlik meg a k. u. k. és a honvédség kötelékében töltött szolgálat. Annak ellenére, hogy a tiszti század a magyar kormány és a nemzeti eszme védelmében jött létre, az egységhez csatlakoztak németajkú tisztek is, mint Karl Rudolf, Prossl Ernő, Sturm János, Dietrich Valér bécsi lakosok, valamint a szintén osztrák származású báró Rohr István, gróf Salm Hermann és a cseh eredetű

²⁵⁹ HL SZVZ 119. segédtiszt, 93/1919. névjegyzék az 569. számú elnöki rendelethez

²⁶⁰ PIL Prónay II. 141-142.

Rozsek Ottó.²⁶¹ Prónay, tisztjein kívül megemlíti emlékirataiban a Budapestről Szegedre szökött Mittlik Antal őrmestert, aki kétéves államrendőrségi detektív múlttal jelentkezett szolgálatra a törzsszázadhoz.²⁶² Az említett őrmesteren kívül, egyéb személyek is csatlakoztak a különítményhez, mint ahogy azt egy július 27-én kelt szerződés igazolja. Ennek tanúsága szerint egy polgári nyomozó tett fogadalmat a törzsszázad vezetőinek, a kommunisták és a gyanús egyének megfigyelésére vállalkozva.²⁶³ A tiszti névsorokban, ezek a polgári egyének nem szerepelnek.

A különítmény irataiban az 1919-es év nyaráról 4 névjegyzék található. Készítésük ideje nehezen meghatározható, mert egyik sincs dátummal ellátva. Az imént említett, 151 főt számláló, egyidős lehet a Prónay naplóban szereplő 160 főt tartalmazóval, azaz ezek a jegyzékek augusztus elején készülhettek, vagy ha később, akkor ezeket az állapotokat vetítik vissza. A naplóban látható szakaszokra lebontott, 160 fős névjegyzék után, olvasható egy másik névsor fotókópia formájában, amely 135 nevet tartalmaz és egy zsoldfizetési jegyzék, amely 1919. július 14-21. között keletkezett. Ugyanakkor, amikor a napló fotómellékletében található csoportkép, amelyről 3, a tiszti különítményben ekkor már biztosan szolgáló tiszt hiányzik: gróf Salm Hermann, báró Liphay Antal és Bibó Dénes. Aláírásuk a jegyzéken nem található, zsoldjukat Miakich Ernő hadnagy vette fel.²⁶⁴ A 3 ember az említett időpontban szabadságát töltötte és nem tartózkodott Szeged városában, mert egyik akciójuk során a franciák futárját kapcsolták le. Ezt a megszállók nehezményezték, ezért az ügy elcsitulásáig Prónay elküldte őket a közeli Lovrinban fekvő Liphay birtokra.²⁶⁵ Ezért hiányoznak a képről és nincs az aláírásuk a zsoldjegyzékben. A 4. eddig még nem említett névsor a részletes, 151 főt tartalmazó lista után készült, mert a század iratai között fellelhető füzetben később található.²⁶⁶ 1919 végén készült egy újabb jegyzék, melyben a tisztek vallása, kiképzése és nyelvtudása is fel van tüntetve.²⁶⁷

²⁶¹ PIL Prónay II. 134, 142-144., névjegyzék

²⁶² PIL Prónay II. 142.

²⁶³ HL SZVZ 119. polgári nyomozó szerződése, július 27.

²⁶⁴ PIL Prónay II. a 144. és a 145. oldal között található névjegyzék

²⁶⁵ PIL Prónay II. 160.

²⁶⁶ HL SZVZ 118. parancskönyv, 1919.

²⁶⁷ HL SZVZ 119. segédtiszt, 93/1919. névjegyzék az 569. számú elnöki rendeletről

5.4. A francia kapcsolat és a zászlószentelés

A magyar hadsereg és egységei alakulását, fejlődését nagyban befolyásolta a megszálló francia csapatok vezetőinek hozzáállása. Betrix városparancsnok május 2-án, pár nappal a nem megbízható elemek hadseregből való eltávolítása előtt hívta fel a helyőrség magyar tisztjeinek a figyelmét, hogy tartózkodjanak a politikába történő beavatkozástól. Nyomatékosan érzékeltette a helyőrség tisztjeivel, hogy csak a francia katonai hatóság parancsait teljesíthetik. Amennyiben az antant elismer egy magyar kormányt, arra az esetre újabb rendelkezéseket adnak ki. Az írásbeli utasítást Toókos Gyula százados vette át. Parancs formájában történt kihirdetésére, csak a sikeres leszerelési akció és a Károlyi kormány megalakulása után, június 1-én került sor, Szombathelyi Béla alezredes által.²⁶⁸ A Szegedet megszálló francia csapatokkal szemben való magatartást a kerületi parancsnokság 7464. számú rendelete írta elő. A magyar hadsereg tagjai kötelesek voltak előre tisztelni a hasonló rangban lévő francia katonáknak. Amennyiben ezt valaki elmulasztotta, abban az esetben a francia hatóságok kiutasították a városból. Prónay, erre személyesen hívta fel tisztjei figyelmét a július 9-én kelt 9. számú századparancsban.²⁶⁹ A szigorú büntetés ellenére a magyar tisztok ezt az utasítást gyakran nem tartották be. Ennek bizonyítéka Betrix városkormányzó újabb rendelete, amelyben a parancs ellen vétőket a legszigorúbb felelősségre vonással fenyegette meg. Ennek következtében a parancsnok felhívta emberei figyelmét arra, hogy járjanak elő jó példával a bajtársaik előtt és a megszokott fegyelmezettséggel tegyenek eleget Betrix utasításának. A tiszti század tagjai felé intézett határozat a megszállt területekre történő szabadságolások rendszerét is szabályozta. Így ez, csak az illetékes hadsereg főparancsnokság által láttamozott és a magyar kormány, valamint az illetékes hatóság által kiállított szabályszerű szabadságlevél birtokában volt engedélyezhető. A szabadságolt tisztok a megszállt területen hordhatták a Nemzeti Hadsereg egyenruháját, de fegyvert viselniük tilos volt. A szabályszerű útlevel és menetlevél nélkül távozókat a helyi hatóságok, mint gyanús elemeket kiutasították, vagy internálták. Szabadságolást a parancsnokság csak a család, vagy a rokonok illetőségi helyére engedélyezett.²⁷⁰ A francia városkormányzó továbbra sem volt megelégedve a Nemzeti Hadsereg tisztjeinek viselkedésével, ezért július közepén közölte az akkor már fővezérré kinevezett Horthyval, hogy

²⁶⁸ HL SZHM 996. 24/1919. tiszti parancs, június 1.

²⁶⁹ HL SZVZ 118. 9. századparancs július 9.

²⁷⁰ HL SZVZ 118. 17. századparancs július 17.

a magyar tisztek nem köszöntik az előírt módon a franciákat. Ezt a továbbiakban nem tűri el, ezért mindenkitől megkövetelte a kötelező a tiszteletadást.²⁷¹

A fegyelem erősítésére hozta meg a parancsnok a reggeli kivonulással kapcsolatos rendeletét, amelyben felhívta tisztjei figyelmét, hogy csak a betegek, az őrség és az egész éjjel szolgálatot teljesítők vonhatták ki magukat erről a gyakorlatozásról. Az útlevélszerzéssel nem indokolhatta senki sem a kivonulásról való távolmaradását, hiszen a hivatalokban 9 óra előtt semmit nem lehetett elintézni. Azoknak a tiszteknek, akiket kiküldetéssel bíztak meg, addig a napig szolgálatot kellett teljesíteniük, ameddig az elutazásuk napját meg nem határozták. Hosszabb, fontosabb kiküldetésről hazatérő tiszteknek kötelező volt a parancsnoknál jelentkezni, aki eldöntötte, hogy mikor kerüljenek vissza szolgálatra a századhoz.²⁷²

A század történetében a szegedi időszak egyik legfontosabb eseménye volt a zászlójuk felszentelése, ami július 15-én a délelőtti órában a Szent Gellért konviktus udvarán történt meg. Ezzel a Szűz Máriás zászlóval -amely a Cum Deo pro patria et libertate felirattal volt ellátva- indult el augusztus 3-án a különítmény Budapest felé. Prónay először Nágel Manó ezredes feleségét szemelte ki zászlóanyának, aki azonban szerénysége miatt visszakozott. Ezután Horthy fővezér feleségére Purgly Magdolnára esett a választása, ő azonban már elutazott a városból. Így döntött a parancsnok Marton és Crouy főhadnagyok kérésére Gömbös Gyuláné Reichart Margit személye mellett, aki vállalta a megbízatást. A zászlót Zadravetz István páter áldotta meg, miután felkerültek rá a fehér selyemből készült, sárga selyem feliratokkal ellátott díszítő szalagok és az ezüstszőgek. Az első szalagot a zászlóanya, a másodikat Nágelné kötötte fel. Feliratuk a következő volt: „Gömbös Gyuláné 1919. július 14. – mindent a hazáért” és „Prónay századnak – a szegedi honleányok”. A 7 ezüstszőg felirata: „Haza”, „Szabadság”, „Magyar Nők Nemzeti Szövetsége”, „Gömbös Gyuláné”, „Prónay Pál”, „Gömbös Gyula”, „szegedi honleányok”. A megáldott zászlót a nemzeti szemléletű beszéd után a ferencendi páter átadta Prónaynak, aki a zászló őrzésére kijelölt Taby Árpád főhadnagynak továbbította azt. Az ünnepségen részt vett Belitska Sándor, az Ábrahám kormány hadügyminisztere, valamint gróf Zichy Aladár, Hencz Károly, Bartal Aurél, Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Eckhardt Vilmos, báró Jeszenszky Andor, dr. Siket Andor stb. A fővezért, Soós Károly tábornok, vezérkari főnök képviselte.²⁷³

²⁷¹ HL SZVZ 116. 26. számú zászlóaljparancs július 17.

²⁷² HL SZVZ 118. 30. századparancs július 30.

²⁷³ PIL Prónay II. 135-141.; Kelemen 1923. 368.

A zászlószentelés időpontja nagy jelentőséggel bírt Prónay és emberei számára, mert az megelőzte a 46. gyalogezred hasonló szertartását, ami eredetileg 16-án 8.30-kor lett volna,²⁷⁴ de pár nappal később 19-én 9 órakor rendezték a Mars téri laktanyában.²⁷⁵ Ezen a nagyszabású ünnepségen vezérkarával együtt, a fővezér is részt vett.²⁷⁶ Ekkor már látható rivalizálás folyt a hadsereg egységei között, amelyben az első tiszti század élen járt. Prónayt nagy büszkeséggel töltötte el, hogy az ő százada kapta az első felszentelt zászlót és pár héttel később, a Nemzeti Hadsereg egységei közül az ő különítménye léphette át elsőként a demarkációs vonalat. A versengésben megkönnyíthette dolgukat a hadseregen belül betöltött speciális helyzetük, mivel kezdetben csak a hadügyminiszternek voltak közvetlenül alárendelve. Ez július közepére annyiban változott, hogy Horthy már nem töltötte be ezt a pozíciót, hanem ekkor már a hadsereg fővezére volt. Ezt a kinevezést az altengernagy, július 13-án, az Ábrahám kormány megalakulásának másnapján vette át.²⁷⁷ Hivatalosan a Fővezérség még nem szakadt el Ábrahám kormányától, de nem is volt annak feltétlen híve, mint ahogy a Prónay-század sem, amely ekkor már nem az új hadügyminiszternek, Belitska Sándornak, hanem a fővezérnek volt alárendelve. Tehát a közvetlen felettes személye megmaradt, csak a pozíciója változott. Az elit század kiemelt helyzete pedig a továbbiakban is fennállt. Erősítette ezt az állapotot, az a tény, hogy az ekkor már létező többi tiszti formáció (Siebenlist, Bánó, Madary, Bárdoss), a Prónay-különítményhez hasonló, kiemelt bánásmódot nem kapta meg. Ezt csak Ostenburg-Moravek Gyula százados augusztusban megalakuló csapata kapta meg. Az előbb említett tiszti századok közül Madary Antal őrnagy egysége a legjelentősebb, amit a 3. számú tiszti különítményként tartunk számon. Június végétől Bárdoss Béla főjegyző, nyugállományú honvédszázados is megalakította tiszti századát. Báró Siebenlist Nándor és Bánó Kálmán Szegeden alakított különítményei Prónay és Ostenburg tisztjeivel karöltve fontos szerepet játszottak a fehérterror Somogy és Tolna megyei eseményeiben.

Ez a helyzet azonban az egyéb alakulatokban szolgáló és főleg magasabb rangú tiszteknek nem volt ínyére. Ennek következtében gyakran voltak konfliktusok a zászlóaljban belül. Ilyen problémák akadtak, a tiszték beosztásával kapcsolatban, ezért Waldvogel alezredes felhívta az érintettek figyelmét arra, hogy akik a személygyűjtő állomásnál jelentkeztek és beosztást nyertek, ne vállaljanak önkényesen más alakulatnál szolgálatot. Hiszen ezzel zavart okoznak a rendszerben, mert egy századnál már lajstromba vették őket, de a valóságban másik egységnél

²⁷⁴ HL SZVZ 116. 24. zászlóaljparancs július 15.

²⁷⁵ HL SZVZ 116. 26. zászlóaljparancs. július 17.

²⁷⁶ PIL Prónay II. 151-156.

²⁷⁷ Kelemen 1923. 362. o.; HL SZVZ 119. 50/1919.

szolgálnak. Elsősorban a Prónay-különítménynek címezte ezt a felszólítást, megtiltva az efféle eljárást, kilátásba helyezte a századparancsnok megbüntetését.²⁷⁸ Másnap újabb felszólítás érkezett a századhoz, amely már neveket is tartalmazott, akik eltűntek az eredeti egységükből, majd a Prónay-különítményben jelentek meg. A parancsnoktól arra nézve kérték az indoklást, hogy mikor és milyen körülmények között kerültek a szóban forgó tisztek a századhoz. Tájékoztatásképpen a zsoldfizetésnél fellépő zavarokra is felhívták Prónay figyelmét, mert amennyiben a tisztekről nincs pontos nyilvántartás, ez az eshetőség is előfordulhat. Ebben a rendeletben az előző napon a zászlóaljparancsnok által 4. századnak megnevezett egység az 1. számmal lett ellátva. Az eredeti kézzel írt szövegben jól látszik a javítás. Így találkozott Waldvogel állítása Gömbösével, mely szerint Prónay alakulata a zászlóalj 1. számú százada volt.²⁷⁹

Az elitszázad parancsnoka, igyekezett több tisztet átcsábítani saját századához és ez a dokumentumok tanúsága szerint sok esetben sikerült is. Waldvogel alezredes viszont zászlóaljparancsnokként próbálta Prónayt a katonai rendszabályok betartására rábírní, hiszen az elitszázad, az ő parancsnoksága alatt álló katonai egységhez tartozott. A törzsszázad parancsnokának létszámnövelő akciója betudható lehet Gömbös államtitkár június végén kelt parancsának is, amiben több tisztet az elit alakulattól egyéb egységekhez irányított. Az áthelyezést az elhelyezés megkönnyítésével indokolta. Ennek következtében 7 tisztet a Bánó Kálmán őrnagy irányítása alatt álló 4. zászlóaljhoz, 16 embert pedig a 46. gyalogezred tartalékos tiszti századába osztott be.²⁸⁰ Waldvogel pedig felszólította Prónayt, hogy a létszám feletti tiszteket hivatalos okmányokkal ellátva névjegyzék kíséretében a személygyűjtő-állomásnak adja át.²⁸¹ Waldvogel alezredes e parancsát követő napon, azaz június 29-én kelt utasítás alapján lett a személygyűjtő-állomástól különvált tiszti zászlóalj parancsnoka.²⁸²

Az elvezénylések azt sugallják, hogy a hadsereg szervezői és irányítói limitálták az elitszázad létszámát és úgy gondolták a rájuk bízott feladatokat kevesebben is el tudják látni. Prónay másként vélekedett és talán pozíciójának megerősítése, valamint csapata befolyásának növelése céljából is igyekezett a korlátozás ellenére az állományát felduzzasztani.

Tette ezt a hadügyminiszter újabb rendeletének ellenére, amely kimondta, hogy a Szegedre érkező tiszteket a személygyűjtő állomás parancsnoka a tiszti zászlóaljba osztja be és egy parancsnokságnak sincs joga tiszteket, a személygyűjtő állomás és a zászlóalj megkerülésével

²⁷⁸ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Tiszti Zászlóaljparancsnokság, szám nélkül, július 15.

²⁷⁹ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Tiszti Zászlóaljparancsnokság, 99/1919.

²⁸⁰ HL SZVZ 119. 516/1919. SZHM. Szolgálati áthelyezések a törzsszázadtól

²⁸¹ HL SZVZ 119. Gyűjtőállomás, Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül

²⁸² HL SZVZ 119. 598/1919. Tiszti zászlóalj felállítása

a saját állományába felvenni.²⁸³ A különítményparancsnok önálló toborzó akciója, a kiadott parancs alapján jogtalannak számított és jelentős zavart okozott a zászlóalj keretein belül.

5.5. A baloldali személyek elleni atrocitások

Július közepére Szegeden megváltozott a politikai helyzet és ez komoly hatással volt a szerveződő és egyre nagyobb létszámú hadseregre, valamint annak első tiszti századára. A Károlyi-kormány összetétele és tevékenysége a szegedi munkásság, a liberálisok és a megszálló franciák körében sem aratott elismerést. Így kénytelen volt átadni a helyét egy új ellenforradalmi kabinetnek, amit Pattantyús Ábrahám Dezső irányított.²⁸⁴

Az új kormányban nem maradhattak benne azok a politikusok, akiket a franciák germanofilként tartottak számon. Ezért nem szerepelt Ábrahám kabinetjében Horthy, Kelemen, Károlyi és Gömbös.²⁸⁵ Valójában a konzervatív erők visszaszorulását, már július elején érezni lehetett. Ennek bizonyítéka, hogy július 4-én, távoznia kellett állásából De Gondrecourt tábornok városkormányzónak, aki ugyanilyen minőségében Aradon támogatta az ellenforradalmárokat és nagy szerepet vállalt a helyi kormány létrehozásában. A tábornok, amint már írtam, kíméletlenül leverte a szegedi sztrájkot és a konzervatív erőket nagymértékben segítette. Távozása összefüggött az ellenforradalmi erők leplezetlen támogatásával, mert egyes kijelentéseiben túlmélt a főparancsnokság által megengedett határokra. Helyét Fournié alezredes foglalta el.²⁸⁶

A kormányváltással a Magyar Nemzeti Hadsereg jogállásában is lényeges változás történt, hiszen az, mint kiderült, nem a mindenkori szegedi ellenkormányhoz, hanem egy személyhez kötődött szorosabban. Ezért, amikor Horthy Miklós, a katonák szemében nagy tekintélynek örvendő hadügyminiszter távozott a kormányból, valójában vitte magával a hadsereget is. Ábrahám kabinetje magalakulásának másnapján, július 13-án, az altengernagy, a Nemzeti Hadsereg fővezére lett.²⁸⁷ Ezzel függetlenítette magát, az új, liberálisabb színezetű magyar kormánytól, ami jelentős létszámú haderő nélkül a politikai súlytalanság állapotába került. A katonák és főleg a tisztek többsége pedig hatalmas ellenszenvvel viseltetett a konzervatív

²⁸³ HL SZVZ 116. 17. számú zászlóaljparancs július 8.

²⁸⁴ Ormos 1998. 59.

²⁸⁵ Kelemen 1923. 362.

²⁸⁶ Nagy 2019. 52-53.

²⁸⁷ Kelemen 1923. 361-362.

vezetőktől megszabadult irányító szervezettel szemben. Az új hadügyminiszter, Belitska Sándor tábornok lett.²⁸⁸

Prónay naplójában három embert említ, akiket származásuk és liberális nézeteik miatt ő és tisztjei nem voltak képesek elfogadni: Varjasy Lajos kereskedelmi-, Pálmai Lajos közéleti- és Éber Antal pénzügyminiszter.²⁸⁹

Ennek ékes bizonyítéka az Ábrahám-kormány tanácskozása után történt eset. Az épület őrségét vezénylő Prónay-tiszt, Scheftsik György főhadnagy, egységével tisztelgett a távozó Belitska Sándor honvédelmi miniszternek, az imént említett 3 kormánytagnak pedig a következőket mondta: „Úgy se maguknak szól - csak menjenek Isten hírével.” Az őrség parancsnoka, a szolnoki ellenforradalmár tiszt, nem adta meg a tiszteletet az új kormány több tagjának. Ez a cselekedete parancsnokának elképzelésével találkozott. A törzsszákad elszakadt az új kabinetől, így már a korábbi védelmező szerepét se vette komolyan. Ábrahám liberális színezetű kormányát az ellenforradalom feltétlen híveinek számító tiszték nem tudták szívvel-lélekkel szolgálni. Az említett minisztereket a nemzeti kibontakozás kerékkötőinek tartották és az új kormány szellemiségét sem látták összeegyeztethetőnek az általuk vallott keresztény eszmével. Prónay úgy vélekedett, hogy az előbbi eset után az érintett miniszterek bosszúból mindent elkövettek a különítménye elpusztítására.²⁹⁰

De valójában ez inkább fordítva történt. A törzsszákad parancsnoka és emberei szemében nem csak az Ábrahám-kormány egyes tagjai, hanem más politikusok is nemzetellenesnek számítottak. Pálmai már az aradi kormányban is igazságügyminiszterként szerepelt. Ebben a kabinetben a belügyminiszteri pozíciót, Bartha Ábel látta el. Prónay őt szélhámos, politikai kalandornak tartotta, aki a röszei csendőrség és a franciák segítségével, puccsot szeretett volna végrehajtani a Károlyi kabinet ellen. A százados ezért nyíltan megfenyegette Barthát, miszerint, ha nem fejezi be a politikai machinációit, abban az esetben tisztjeivel a Tiszába dobhatja, hiszen azok amúgy is a legszigorúbb szolgálatot teljesítik éjjel-nappal, az aradi belügyminiszter miatt. Bartha pedig jól tette, ha komolyan vette Prónay szavait, mert a különítmény tisztjei már ismertek voltak a kíméletlenségükről. Az említett, Barthának tulajdonított akció hátterében a tiszti század vezérének véleménye alapján, Varjassy állt,²⁹¹ aki talán leginkább szűrta a szemét a törzsszákad parancsnokának. A kitűnő francia kapcsolatokkal rendelkező politikus tagja volt mindhárom ellenforradalmi kormánynak és a liberálisnak aposztrofált kormánytagok közül ő

²⁸⁸ Kelemen 1923. 305.

²⁸⁹ PIL Prónay II. 146-147.

²⁹⁰ PIL Prónay II. 146-147.

²⁹¹ PIL Prónay II. 117.

rendelkezett a legnagyobb befolyással. A nagy hatású, július 5-én megtartott MOVE gyűlés után, ahol Gömbös javaslatára Horthyt ünnepélyes keretek között díszelnökké választották,²⁹² Prónay a felfokozott hangulatban elhatározta Varjassy megveretését. Erre azonban mégsem került sor, mert hallgatva józanabb tisztársai érvelésére, a százados végül elállt agresszív tervétől.²⁹³ A politikusokon kívül azonban katonatisztek is konfliktusba kerültek az első tiszti század parancsnokával. A július folyamán rendezett regatta mulatságon közölte a különítmény vezetője Magasházy László századossal, hogy amennyiben Horthy nem választotta volna szárnysegédjévé, ő is a Tiszába került volna.²⁹⁴ Az említett századost törtetőnek tartotta és származása miatt sem ismerte el.

A parancsnok hozzáállása az eseményekhez érezhetően erőszakos és agresszív volt. A tisztjeitől a megoldandó feladatokkal és problémákkal kapcsolatosan hasonló eljárást várt el, ezért igyekezett fanatizálni az amúgy sem galamblelkű, a háborúban és a forradalmak idején sok nehéz dolgot átélt katonáit. A tisztok többsége pedig úgy gondolta, hogy a keresztény-keresztyén nemzeti Magyarország érdekében jogosan cselekszenek, amikor az általuk országvesztőnek tartott kommunistagyanús egyéneket megbüntetik, azaz megverik, vagy esetleg megölik.

Prónay véleménye szerint a franciák félték a magyaroktól, a fehérektől és a vörösöktől egyaránt. Azt is el tudták képzelni, hogy a különböző politikai nézetű, de azonos nemzetiségű emberek, egyesülve kiűzik őket az országból.²⁹⁵ Meglátása szerint a franciák egyik fő problémája a szegedi nemzeti erőkkel szemben az volt, hogy úgy vélték Károlyi Gyulának Magyarország területi integritását szerették volna helyreállítani. Az antant számára ez a törekvés nem volt elfogadható, ezért igyekeztek kordában tartani a szerveződő hadsereget és próbálták korlátozni annak fegyverkezési lehetőségeit.²⁹⁶

A törzsszázad tisztjei által elkövetett atrocitások elsősorban a kommunistagyanús, vagy liberális elveket valló polgárok ellen irányultak. Súlyosbító körülmény volt számukra az egyének zsidó származása.

A polgári lakossággal szemben folyó katonai visszaéléseket nagyban segítette a hadsereg vezetőinek állásfoglalása. Horthy még hadügyminiszterként írta az aktuális belügyminiszternek, aki éppen Károlyi Gyula miniszterelnök volt, hogy nem szeretne a katonák által elfogott civil személyek esetében a belügyminisztérium rendőri osztályához fordulni. Az

²⁹² Vonyó 2014. 85.

²⁹³ PIL Prónay II. 98.

²⁹⁴ PIL Prónay II. 118.

²⁹⁵ PIL Prónay II. 123.

²⁹⁶ Borsányi 1967. 120.

altengernagy indoklása szerint, az ellenséges kémszolgálat leküzdésével és a hadügyi érdekek megvédésével kapcsolatos ügyek azonnali intézkedést igényelnek, ráadásul ilyen esetekben a késedelem veszélyekkel járna. A hadügyminiszter úgy vélekedett, hogy az ilyen ügyekben csak hozzáértő katonai nyomozók vehetnek részt.²⁹⁷ Ez az álláspont óriási hatalmat adott a katonák és főleg a tiszti különítmények kezébe, akik ekkor már nyomozásokkal is foglalkoztak. Utóbbi tevékenységüket egyértelműen legitimizálta a kommün bukása után az a parancs, ami szerint a rendőrség és a csendőrség újbóli felállításáig a katonák elláthatják ezek feladatait, tehát folytathatják a nyomozó akciókat és rendészeti munkát is végezhetnek.²⁹⁸

Ezekből adódóan a tisztek nyomozásaik során sok visszaélést követtek el, de nemcsak munka, hanem szórakozás közben is történtek súlyos incidensek. Az egyik legnagyobb vihart kavaró ügy, egy vörös szegfű miatt történt július 6-án, a Kass vendéglő teraszán. Ez a virág baloldali jelképnek számított és vörös posztó volt a nemzeti érzésű tisztek szemében. Bibó Dénes hadnagy szóváltásba keveredett a vörös szegfűt viselő Ambrus Dezső tartalékos hadnaggal és Müller István tartalékos főhadnaggal, melynek következtében Bibó Müllert kétszer arcon ütötte. Később Czenkovich Dénes főhadnagy is megütötte Müllert. Bibó pedig verbálisan is inzultálta Ambrust.²⁹⁹ Az esetből azért nem lett becsületbeli ügy, azaz párbaj, mert az a Délmagyarország cikke által nyilvánosságra jutott.³⁰⁰ Ugyanakkor foglalkozott vele a zászlóaljnál felállított becsületügyi választmány³⁰¹ is. Azonban Müller, akinek az újságcikk megjelenését tulajdonították, a kihallgatását megtagadta a választmánynál és a szegedi rendőrségnél egyaránt. Ambrus ügyét, aki nem lépett be a Nemzeti Hadseregbe decemberben eredmény nélkül lezárták.³⁰² Az affér itt valójában be is fejeződött volna, de 1920 februárjában Budapesten folytatódott és a szegedi illetőségű mérnök, Müller István számára tragikusan végződött.³⁰³

Másnap a sajtó újabb hasonló atrocitásról írt.³⁰⁴ A Délmagyarország és a Szegedi Napló újságcikkeinek megjelenése után, Waldvogel alezredes is vizsgálatot rendelt el annak

²⁹⁷ MNL OL K 572. 124/1919.

²⁹⁸ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 209.

²⁹⁹ A cenzúrázott Délmagyarország -ból ez a kifejezés hiányzik, csak a törzsszázad iratai között szerepel, az újságcikkben, pedig csak monogramok találhatóak.

³⁰⁰ Délmagyarország július 8. 3.

³⁰¹ A zászlóalj becsületügyi választmányának elnöke Gombos Zoltán alezredes lett. Tagok: Ranzenberger Viktor százados, Bíró Zsigmond főhadnagy, Bercsényi Miklós hadnagy. Póttagok: Keresztes Ákos és Capdebo Kornél századosok, Vály Sándor, Antony Rajmund, Kovarcz Emil és Fuhrmann Imre főhadnagyok. HL 116. a jelölés 29. zászlóaljparancs július 20.a választás 35. zászlóaljparancs július 26.

³⁰² HL SZVZ 119. Fővezérség 936/1919., becsületügyi választmány 21/1919.

³⁰³ Népszava 1920. február 26. 5, halotti anyakönyv, Budapest. X. kerület, 380/1920.

³⁰⁴ Délmagyarország július 9. 4.

kiderítésére, hogy az állományból az esettel kapcsolatban érintett e valaki.³⁰⁵ A hadügyminisztérium július 10-én kelt rendeletét, Waldvogel parancsban tette közzé. Ebben felszólította a tiszteket és a legénységet, hogy tartózkodjanak a botrányokozástól, a tettlegességtől és az antiszemita megnyilvánulásoktól, mert az ilyen cselekedetekkel az amúgy is nehéz helyzetben levő szegedi kormány helyzetét súlyosbítják.³⁰⁶ Amint láthatjuk, a vörös szekfű egyértelműen szocialista jelképnek számított és a fehér tisztek szemében üldözendő cselekedet volt a viselése. Mindeközben Budapesten a vörösök, a nemzeti jelvények hordását tartották bűnös cselekedetnek. Előfordult, hogy valakit csak azért vertek félholtra, mert fehér volt nyakkendője.³⁰⁷

Az iménti ügyben szereplő Czenkovich főhadnagy július 7-én újabb botrányba keveredett, Ölveczky Ferenc és Jakál Ferenc tartalékos hadnagyok társaságában az Ónozó vendéglőben, mert tetteleg bántalmazta Jakált és a védelmére kelő Kovács Antal szegedi lakost. A fegyelmi eljáráson kívül, a fegyelmet megrontó tanok hirdetése miatt is eljárás indult az ügyben szereplő tisztek ellen, melynek következtében kérték a hadseregből való eltávolításukat. Erre végül a vizsgálat lezárása után nem került sor.³⁰⁸

Prónay soha nem fogta vissza tisztjeit, akik egyre több botrányos akciót hajtottak végre. A megszálló francia csapatok számára akkor vált elfogadhatatlanná a törzsszázad tisztjeinek minden szabályt áthágó, önbíráskodással összefonódó magatartása, amikor nekik dolgozó futárjaik tűntek el és váltak a különítmény áldozataivá. Ilyen eset állítólag sokszor előfordult, ezért Prónay többször is magyarázattal tartozott Gertoux főhadnagynak, a francia rendőrség, a Sureté vezetőjének.³⁰⁹ A különítmény vezetője ekkor mindent letagadott. A legkínosabb eset után azonban el kellett távolítania 3 tisztjét a városból, mert a francia rendőrség felelősségre akarta vonni őket.³¹⁰ Gróf Salm Hermann és báró Liphay Antal főhadnagyok, valamint Bibó Dénes hadnagy a közeli Liphay birtokon, az Arad megyei Lovrinban töltötték szabadságukat. A három tiszt gyakori szereplője volt a zsidó származású és kommunistagyanús emberek elleni akcióknak Szegeden és később is. A franciák emberét július 14. előtt fogták el, mert mint már említettem, a parancskönyv tanúsága szerint, ettől a naptól egy hétig szabadságon voltak.³¹¹ De

³⁰⁵ HL SZVZ 116. 19. zászlóaljparancs július 10.

³⁰⁶ A hadügyminiszter rendelete még Károlyi Gyula miniszterelnöksége idején, az alezredes parancsa már Ábrahám Dezső kormányzása alatt kelt.

³⁰⁷ Budapesti Hírlap 1919. november 28. 4-5.

³⁰⁸ HL SZHM 996. 1616/1919. Szenkovich Dénes főhadnagy elleni feljelentés; Szenkovich főhadnagy augusztusban az Ostenburg különítmény tagja lett, és 1920 februárjában a Somogyi-Bacsó-gyilkosságban is szerepet játszott.

³⁰⁹ PIL Prónay II. 87.

³¹⁰ PIL Prónay II. 160.

³¹¹ HL SZVZ 118. parancskönyv, 1919.

az sem biztos, hogy az egy hét letelte után visszatértek a századhoz, mert Prónay ezt naplójában csak augusztus 2-ra teszi. A különítményparancsnok megemlítette, hogy Liphay báró édesanyja is velük jött Szegedre, mert szerette volna elérni Prónaynál a fia leszerelését. A századparancsnok viszont ragaszkodott az egyik legjobb emberéhez és szerinte az anya, Salm gróf befolyásától féltette a fiát.³¹² Prónay a grófort naplójában szadistaként írta le.³¹³ Bibóval kapcsolatban pedig, a parancsnok azt állította, hogy a kommün alatt egy zsidó származású nővel szovjetházasságot kötött és ezért többször felszólította az asszonyhoz fűződő kapcsolatának megszakítására.³¹⁴ A baloldali sajtó és a politikusok is említik Bibó hadnagyról, hogy szolgált a Vörös Hadseregben, ráadásul egy ideig Szántó Béla népbiztos öccsének, Zoltánnak a sofőrije volt. Ez utóbbi azért nem meglepő, mert sok olyan ember volt a tanácskormány katonai alakulatában, aki nem volt a rendszer feltétlen híve és hamarosan a nemzeti oldalra került át. A szovjetházasság ténye, viszont furcsa egy birtokos nemestől, akit származása is arra sarkallt, hogy a nemzeti oldalra álljon. Érdekes, ahogy az elitzsázad vezére a tisztjeiről ilyen negatívan nyilatkozott, mégis őket tartotta a legjobb embereinek. Ez sokat elárul Prónay jelleméről, aki mindenkinben talált hibát és kivetnivalót, mintha egyedül csak saját magával lenne megelégedve. A naplóban az említett 3 tisztén kívül, Rozsek Ottó, Orosz György Károly, Molnár Ferenc, Molnár Antal, Fáber Rudolf és Thiringer László neve szerepel leggyakrabban, a parancsnok által csínynek nevezett rendbontások végrehajtásánál. Voltak olyan tettek, amiket mintha vásott diákok követtek volna el. Ilyen volt a szerbek által megszállt Újszeged Tisza parti fürdőhelyén tanúsított polgárpukkasztó magatartás, amely a fiatal tisztek részéről, itt is elsősorban a zsidónak vélt, vagy annak tartott fürdővendégek ellen irányult. Ez elment a nem megfelelő öltözetben való megjelenéstől, a könnyű testi sértésig. A botrányos viselkedés miatt sok feljelentés érkezett a tisztek ellen, akiket Prónay megpróbált tisztára mosni. A fürdő tulajdonosa, akit a parancsnok zsidó származásúnak mondott, a demarkációs vonalat őrző szerb katonáknak tett panaszt. Ezt Liphay Antal, Bognár József, Balassa István és Balla József simították el, akik a fogságban elsajátított orosz nyelvtudással rendelkeztek. A magyar hatóságnak tett panaszokat, maga a parancsnok intézte el, aki jó viszonyban volt Papp Menyhért rendőrfőtanácsossal, így néhány jegyzőkönyv felvétele után lezárták az ügyet.³¹⁵

Gyakoriak voltak ezen a nyáron a Tiszából kifogott hullák Szeged városában. Ezek már az előző ügynél sokkal súlyosabbak voltak. Néhány esetben egyértelmű volt a gyilkosság ténye, hiszen

³¹² PIL Prónay II. 160.

³¹³ PIL Prónay II. 186.

³¹⁴ PIL Prónay II. 259-260.

³¹⁵ PIL Prónay II. 115-116.

összekötözött tetemekről volt szó, amiket kövek formájában nehezzel is elláttak, hogy ne vesse fel azokat a víz. A gyilkosok személye egyik esetben sem derült ki. Az ellenzéki sajtó a rendőrséget ostromozta, azzal vádolva a hatóságot, hogy nem igyekszik ezeket a súlyos bűneseteket felgöngyölíteni. Több ilyen bűntény köthető Prónay embereihez, de akadtak olyan tetemek is, amiket a demarkációs vonalon túlról hozott Szegedre a folyó és voltak köztük balesetben elhaltak is. A gyilkosságot, az egyes eseteknél meg lehetett állapítani, de a bűneset helyszínét nem. Így az elkövetők személye és hovatartozása sem lehetett biztos. Az áldozatok kilétének azonosítása híján pedig még nehezebb volt a tettesekre következtetni.

Július végére a törzsszázad tisztjei ismertté váltak a városban a szegedi polgárság és a megszálló francia csapatok számára egyaránt. Mindenki tudta, hogy a szerveződő magyar hadsereg kötelékein belül az elitszázad az intrazigens keresztény nemzeti vonalat képviseli. Így a polgárok és a városban tartózkodó politikusok közül, csak a hasonló eszmékhez vonzó személyek fogadták el Prónay embereit. A munkások és a liberális, vagy szocialista táborhoz tartozó politikusok számára az első tiszti század működése rendkívül veszélyes volt, sőt gyakran halálos veszedelemmel fenyegetett. A megszálló antant csapatok számára pedig egyértelműen germanofilnek számítottak, a Nemzeti Hadsereggel és a konzervatív politikusokkal együtt, akiknek akciói komolyan veszélyeztették a franciák hírszerző és kapcsolattartási vonalait.

5.6. Gömbös távozása Szegedről

A megszállók nyomására 1919 júliusában megtörtént a már említett, a szegedi kormány frankofil irányba mutató átalakítása.³¹⁶ Ennek a betetőzése, valamint, a hadsereggel kapcsolatos hasonló törekvések vezettek az agilis bécsi küldött, Gömbös Gyula és közvetlen munkatársai eltávolításához.

A francia tisztiek többsége támogatta a Magyar Nemzeti Hadsereg törekvéseit, ami a Tanácsköztársaság letörésére irányult. De láthattuk, hogy a francia kormány egy liberálisabb politikát követő magyar ellenforradalmi kabinetet részesített előnyben. Rendkívüli módon zavarta őket, hogy a magyar tiszti csoportok, sokszor önhatalmúlag léptek fel a szegedi munkásság akcióinak megakadályozása vagy letörése érdekében. Tudták, hogy ezeknek a

³¹⁶ Kelemen 1923. 361-363.

törekvéseknek a háttérben Gömbös áll.³¹⁷ A Károlyi-kormány hadügyi államtitkára a hadseregszervezés és az elitszázad felállításának is főszereplője volt. A vezérkari százados fiatal kora ellenére a nemzeti vonal egyik legbefolyásosabb személyeként működött a városban. Gömbös, a konzervatívok egyik legfontosabb vezetőjeként élesen szemben állt a liberálisok vezéréként ismert Varjassyval. Zerkovitz Rudolf és a vele rokonságban álló Hefty Richárd hozták össze egymással a két vezetőt. Jelenlétükben került sor a két politikus megbeszélésére július 10-én. A résztvevők egyezséget kötöttek, ami a Gömbös-Varjassy paktum néven vált ismertté. Ez alapján Varjassy megígérte, hogy elfogadhatóvá teszi Gömböst a franciák számára, utóbbi pedig nyilatkozatot tett, hogy az union sacrée, azaz a nemzeti egység nevében, a szélsőséges elemek kikapcsolásával a franciák által kívánt irányban fog haladni. Bartha Ábel, aki nehezményezte kimaradását Károlyi Gyula kormányából, tájékoztatta a megegyezésről a párizsi nemzeti ünnepről visszaérkező Saint-Laumer századost. Bartha Varjassyt a franciák elárulásával vádolta meg, hiszen az általuk nem kedvelt Gömbössel szövetséget kötött. Mikor Varjassy megtudta Bartha árulását, felrúgta a megegyezést. Ennek ellenére, a francia kapitánynak nem tetszett ez a szövetség, mint ahogy Charpy tábornoknak sem, ezért július 25-én már nyilvánvaló volt, hogy a vezérkari századosnak távoznia kell Szegedről. Hefty szerint Gömbös a paktummal nem akarta elárulni a nemzeti eszmét. A százados célja a megegyezéssel Varjassy megnyerése volt, aki befolyásának köszönhetően meg tudta volna győzni a franciákat, hogy a hadsereget a demarkációs vonalon engedjék át. A vezérkari tiszt, végül a liberális vezetőt ostromozta, miszerint Varjassy a paktum megszegése miatt, nem volt képes az internacionalista kapcsolatait felhasználni a nemzeti ügy érdekében.³¹⁸ Gömböst az események után Szegeden a franciák nemkívánatos személynek nyilvánították ezért távoznia kellett a városból.³¹⁹

Július utolsó napjaiban egyéb csapás is érte a nemzeti erőket. Szombathelyi Béla alezredes kerületi parancsnok hosszú betegség után július 30-án meghalt.³²⁰ Temetése másnap volt, amikor Gömbös és társai elhagyták a Tisza parti várost. A századossal távozott Marton Béla, Hefty Richárd és gróf Crouy Péter, tehát azok az emberek, akik már Bécsben is munkatársai voltak. A Károlyi-kormány hadügyi államtitkára úgy gondolta, hogy a királykérdés fontos szerepet játszott abban, hogy neki el kellett hagynia Szegedet. Szerinte Bartha Ábel és társai, francia orientációs politikájukkal igyekeztek őt elválasztani Horthytól, valamint Soós tábornok és Troismons százados Gömbös eltávolításával könnyebb helyzetbe került József főherceg

³¹⁷ Vonyó 2014. 86-87.; Vonyó 2018. 147.

³¹⁸ Kelemen 1923. 398-399., PIL Prónay II. 158.

³¹⁹ Vonyó 2018. 147.

³²⁰ Délmagyarország július 31. 4-5.

elismeretése érdekében.³²¹ Mindenesetre az is érdekes, hogy a szintén kiutasításra ítélt Crouy gróf, aki a Prónay különítmény tagja volt, igényt formált a magyar trónra. A fiatal arisztokrata, téves genealógia alapján,³²² az utolsó Árpád-házi király, III. András leszármazottjának vallotta magát. Valójában elismerése komoly formában nem merült fel ekkor és a későbbiek folyamán sem, mert azt a magyar politikusok és a franciák sem támogatták. Az utóbbiak úgy gondolták, hogy francia származása ellenére, túlságosan közel áll Gömböshöz és mint ilyen, németbarát politikát folytat. De valójában Gömbösnek sem ő volt a jelöltje, hanem Habsburg Albrecht. A magyar politikai elit is inkább valamelyik Habsburgot támogatta. Így Crouy főhadnagy törekvéssel egyedül maradt és a magyar politikai életben fontos szerepet nem játszott. A nemzeti irányhoz való kötődését bizonyítja bécsi és szegedi tevékenységén kívül, hogy az úgynevezett 12 kapitánynak³²³ nevezett társaság, az ellenforradalom legismertebb katonai vezetői, gyakran ültek össze a gróf fővárosi lakásán. Trónigénye egyébként a miatt is furcsának tűnik fel, mert családjának nem ő volt a legidősebb férfitagja.

6. A nyílt terror időszaka, a Peidl- és a Friedrich-kormány idején

6.1. Indulás Szegedről

A tiszti század és a formálódó hadsereg élete komoly változásokon ment át ezekben a napokban. A fővárosban az egész ország lakosságára nézve fontos események zajlottak, amelyek döntően befolyásolták a szegedi antant erők magatartását is.

A kormányzótanács augusztus 1-jén lemondott. Kun Béla meglátása szerint egy jobboldali szocialista kormány alakult, melyben a diktatúrát ellenző szakszervezeti vezetők foglaltak helyet. A kommunista vezér a bukás okát a hadsereg bomlásának és a munkásság

³²¹ Kelemen 1923. 400., PIL Prónay II. 158.

³²² Dr. Wertner Mór: Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben. 32. Turul A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye 32. kötet szerkesztő: Áldásy Antal és Holub József Budapest 1914.

³²³ Több lista is létezik, amik eltérnek egymástól. A leggyakrabban szereplő nevek: Kozma Miklós, Toókos Gyula, Gömbös Gyula, Prónay Pál, Marton Béla, Görgey György, Görgey József.

diktatúraellenes magatartásának tudta be.³²⁴ A leendő átmeneti kormány élére az antant főmegbízottak Böhm Vilmost jelölték ki, de a Bécsben tartózkodó Böhm a bizonytalan helyzetben nem tért vissza Budapestre.³²⁵ A hatalmat a Peidl Gyula által vezetett szakszervezeti kormány vette át. A háború győzteseinek részéről azonban ez a kabinet sem kapott elismerést, hiszen az új vezetés az antant által elfogadhatatlan tanácskormánytól vette át a megbízatását, ráadásul tagjai között volt Garbai Sándor, a Forradalmi Kormányzótanács elnöke és három korábbi népbiztos is.³²⁶ Természetesen a konzervatív politikai erők sem fogadták el Peidlt és társait Szegeden, Bécsben és Grazban sem. Téves az a feltevés, hogy Peidl kormányát az antant elismerte volna, mint ahogy azt Karsai és Pintér Darutollasok című könyvében olvashatjuk.³²⁷ Ez teljesen megváltoztatta volna a helyzetet.

Az úgynevezett szakszervezeti kormány csak pár napig működött. Időközben a románok, akik a Tisza átlépése után nem ütköztek ellenállásba, augusztus 3-4-én bevonultak Budapestre, ahol egy súlyos követeléseket tartalmazó fegyverszüneti egyezmény aláírására akarták rávenni a miniszterelnököt. Peidl hajlott az aláírásra, mert Guido Romanelli ezredes is erre bízta. Végül az akciót a békekonferencia letiltotta, arra hivatkozva, hogy a magyarok a fegyverszünetet már megkötötték, így nincs szükség másokra.³²⁸ Miután a konferencia megvonta Peidl kormányától a békeszerződés aláírásának jogát a román vezetés számára ez a kabinet minden jelentőségét elvesztette. Olyan csoportra volt szükségük, amely a szorult helyzetben a konferencia felhatalmazása nélkül is hajlandó a fegyverszünetet aláírni.³²⁹ A románokkal való megegyezés érdekében, a Peidlt követő Friedrich nemzeti kormánya is megoldásnak tartotta egy fegyverszünet aláírását, ami akkor sem történt meg.³³⁰ Peidl kabinetje, azért is rendkívül nehéz helyzetbe került, mert a vörös haderő felbomlásából adódóan, sem a fővárosban, sem vidéken nem rendelkezett tényleges fegyveres erővel.³³¹ A kommün bukása után, augusztus első napjaiban, a kormány gyengeségének is köszönhetően a Dunántúlon a tiszti csoportok nyílt szervezkedésbe kezdtek, mely folyamán leszerelték a Vörös Órségeket. Több településen ez már akkor megtörtént, mielőtt a szegedi csapatok a térségbe érkeztek volna.³³² A résztvevők polgári személyekkel szövetkezve, egyértelműen a forradalmak előtti közigazgatás visszaállítását szorgalmazták.

³²⁴ Hajdú 1969. 354.

³²⁵ Ormos 2011. 159.

³²⁶ Ágoston Péter, Haubrich József, Dovcsák Antal

³²⁷ Karsai-Pintér 1960. 144.

³²⁸ Ormos 1998. 66.

³²⁹ Ormos 1983. 333.

³³⁰ MNL OL K 27. 1919. augusztus 16.

³³¹ Kirschner 1968. 214.

³³² L. Nagy 1961. 186.

Mindeközben Szegeden a románok fővárosi bevonulásával egyidőben, a Nemzeti Hadsereg katonái abban reménykedtek, hogy hamarosan átlépve a demarkációs vonalat megindulhatnak Budapest felé. Tudtak róla, hogy a Vörös Hadsereg védelmi vonalait áttörő román csapatok is a magyar főváros felé tartanak. A franciák végül úgy döntöttek, hogy megengedik a magyar csapatok átkelését a demarkációs vonalon. De a tanácskormány lemondásakor Szegeden még nem gondolták, hogy a románok be fognak vonulni Budapestre, hiszen azt a velük szövetséges francia vezetés nem engedélyezte nekik. A magyar hadsereggel kapcsolatos tervek is e szerint készültek, tehát a magyar egységeknek el kellett volna érniük a fővárost.³³³

Prónay leírásából kiderül, hogy a különítmény előnyomulásával kapcsolatban többször is a Fővezérségre rendelték. Horthy, Belitska és Soós adott neki instrukciókat. Közölték vele, hogy százada átkelését a demarkációs vonalon csak akkor engedik meg a franciák, ha a románok már átkeltek a Tiszán, így velük mindenképpen együtt kell működni. Prónay szeretett volna a románok előtt a fővárosba érni, hogy ott a védelmet megszervezze. Ezt a tervet azonban elvetették. Nem is tarthatta senki sem reálisnak, hogy maroknyi egységével szembe tud szállni a román hadsereggel. Soós szerint a tiszti század volt egyedül felszerelve a Nemzeti Hadsereg egységei közül, mert a franciák az ígért fegyvereket még nem adták. Az eredeti elképzelés alapján a különítménynek Szatymaz, Kiskunfélegyháza és Kecskemét érintésével kellett volna Budapest irányába haladnia. Prónay javaslatára megváltoztatták a tervet és 4 szakaszra bontva indították el a századot, tartva az esetleges román, vagy szerb támadástól. A parancsnok a Dunántúlra átkelve szerette volna újraszervezni a csapatát. A vezérkar reménykedett, hogy Prónayék előbb érnek Pestre, mint a románok. A megbeszélések után, már csak a franciák kordonátlépési engedélyére vártak.³³⁴

A távozó Jean Baptiste Fournié alezredes helyére, július 26-án kinevezett új városparancsnok, Louis Amédé Rondenay ezredes,³³⁵ nem emelt kifogást Prónay százada ellen, de megjegyzte, hogy annak létrehozása a tudtán kívül történt. A törzsszázadot fontos tényezőnek tekintette, amely, mint már említettem, nem tartozik bele a franciák által engedélyezett 1300 fős létszámba és komoly szolgálatot végez a nemzeti kormány mellett. Rondenay helyeslte a fegyverviselést, a kard és a szurony hordását. Azonban szerette volna, ha ez az egység a továbbiakban nem látna el rendőri tevékenységet Szeged városában.³³⁶

³³³ PIL Prónay II. 160-161.

³³⁴ PIL Prónay II. 148-149.

³³⁵ Nagy 2019. 62.

³³⁶ HL SZHM 997. 2008/1919. tiszti zászlóalj megalakítása

A francia ezredes óhaja teljesült, hiszen a törzsszázad hamarosan távozott a Tisza parti városból. Az elitzsázad parancsnokát szakaszparancsnokaival együtt, a reáliskolában székelő vezérkari főnökségre rendelték augusztus 3-án délután. Prónay számított erre, hiszen még az előző napon, próbamozgósítással kapcsolatos kivonulást rendelt el és minden állomásról bevonlattatta az embereit. A megbeszélésen a parancsnok 5 fővel képviseltette magát, mert a parancsnak megfelelően, Nitthausz, Giczey, Denk és Vrecser századosok mellett, Gömbös Gyula öccsét, Gömbös János főhadnagyot is magával vitte. Az említett tiszteket Soós Károly tábornok, vezérkari főnök, valamint Ottrubay Károly és Toókos Gyula századosok várták, akik tájékoztatást adtak az új politikai helyzetről, a tanácskormány lemondásáról,³³⁷ az új kabinet megalakulásáról és a román hadsereg előretöréséről. Parancsaik szerint az első tiszti századnak a Duna–Tisza közén kell előnyomulni a főváros felé, szigorú egyetértésben a hasonló irányba haladó románokkal. A korábbi megegyezés alapján, a század 4 szakaszra osztva különböző útvonalakon indult el. A Nitthausz százados vezette 1. szakasz a Sándorfalva-Kistelek-Kiskunfélegyháza-Kecskemét útvonalon kellett haladjon Budapestre, végcélja a hadügyminisztérium volt. A Giczey százados parancsnoksága alatt álló 2. szakasznak, a Kiskundorozsma-Szatymaz-Kistelek-Kiskőrös-Kunszentmiklós-Dömsöd útirány volt kijelölve, majd az 1. szakasszal egyesülve szintén a fővárosba tartott. A Denk százados irányította 3. szakasz Kiskundorozsma-Kiskunhalas-Kalocsa érintése után, a Dunán való átkeléssel volt megbízva, majd Paks és Székesfehérvár érintésével kellett Budapest felé vonulnia. Vrecser százados 4. szakaszának Kiskundorozsma-Kiskunhalas-Fajsz érintésével kellett haladnia, majd a Dunát átlépve Tolnán keresztül északi irányba nyomulni a főváros felé. A szakaszoknak Pest környékén egyesülniük kellett, de ez a helyzet alakulásához mérten volt lehetséges. A Tolna megyei Murgáról származó Gömbös János főhadnagy 6 emberrel Szekszárdra tartott, ahol a dunántúli ellenforradalmárokkal kellett összeköttetést létesítenie.³³⁸ Gömbös főhadnagy tisztában volt a szekszárdi helyzettel, hiszen a tolnai megyeszékhelyen élt, és az ellenforradalmi megmozdulás leverése után, június végén menekült el a városból.³³⁹

Prónay visszaemlékezése alapján, a vezérkartól a következő utasításokat kapták:

Útjuk során mindenhol teremtsenek rendet, a főkolomposokat statáriálisan végezzék ki. A forradalom előtti hivatalnokokat helyezték vissza állásukba. A kincstári vagyont, állami pénzeket és a katonai felszereléseket foglalják le. A vörös csapatokat szervezzék át és eskessék fel az ellenforradalmi kormányra. A szakaszparancsnokok az elhangzott intenciók által

³³⁷ Prónay helytelenül Garami Ernőt említi meg a kormányzótanács elnökeként Garbai Sándor helyett.

³³⁸ PIL Prónay II. 160-161.

³³⁹ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

teljhatalmat kaptak a kezükbe. A különítmény vezetője szerint e parancsok írásba adását a vezérkar tisztjei megtagadták. Naplójában Soós szájába egy antiszemita kifejezést ad: „Ne öljetek meg nekem túl sok zsidót, mert abból is bajok lesznek.”³⁴⁰ Azt, hogy ez az ominózus kifejezés elhangzott, más forrás nem bizonyítja, mint ahogy azt sem, hogy tényleg az imént említett parancsokat kapták. De utóbbi valószínűsíthető, mert útjuk során a tiszték, ezeket az utasításokat követték és mindenhol teljhatalommal léptek fel az útjukba kerülő állampolgárokkal szemben. Erről Gömbös János visszaemlékezése is tanúskodik, aki Prónayval együtt részt vett ezen az eligazításon. A két tiszt hasonló módon emlékszik a parancsra, mely statáriális intézkedést várt el tőlük, a kommün támogatóival szemben.³⁴¹ A parancs kihirdetésekor Horthy nem volt jelen, de tudnia kellett róla, hogy az ő nevében beosztott tisztjei, Soós és Ottrubay, mire utasították a katonáit.

A parancs szerint még aznap éjjel, a sötétség beállta után sor került az indulásra és éjfélre el kellett érniük a demarkációs vonalnak azt a pontját, ahol a franciák hajnalban átengedik a századot. Annak ellenére, hogy az indulásnak titokban kellett megtörténnie, a konviktusban elég sokan gyűltek össze a tiszti század búcsúztatására, amely vacsora után, 10 órakor menetkészen állt. A különítmény időben elindult, de rossz irányba haladt, amit Röszkénél vettek észre, így 10 kilométeres kerülőt kellett tenni, hogy rohamléptekben elérjék a kordont a megbeszélte időpontban. A hibás útvonal megválasztásával Prónay az elővéd parancsnokait, Salm és Liphay főhadnagyokat hibáztatta. Az ellenőrző pont francia parancsnoka nem tudott a különítmény érkezéséről, mert más helyen teljesített szolgálatot, mint azok a tiszték, akik előre értesültek a magyar csapat jöveteléről, ezért csak hosszas telefonon történt egyeztetés után engedte át a századot a demarkációs vonalon. A francia előjáró tájékozatlanságának oka az lehetett, hogy a század nem a megbeszélte helyen érte el a demarkációs vonalat és így nem is találkozhatott a mindenről értesült tisztekkel. Valójában ez nem számított akkora hibának, csak az átkelést késleltette egy kicsit, és a törzsszázad a kordon átlépése után már az előre eltervezett útvonalon haladhatott tovább. Prónay azonban aggódott a késés miatt, mert úgy gondolta, hogy így a tanácsrendszer működésében fontos szerepet játszó személyek elmenekülnek a számonkérés elől, valamint a román hadsereg is komoly előnyt szerez az első tiszti századdal szemben a Budapest felé vezető úton. A tiszték kezdetben lassan haladtak, mert Szegedtől Kistelekig gyalog tették meg az utat.³⁴²

³⁴⁰ PIL Prónay II. 162.

³⁴¹ Gellér Ádám: Fehérterror gyilkosságok felsőbb parancsra Budapest 2020.

³⁴² PIL Prónay II. 163-167.

A kordon átlépése után a különítmény szétvált és a szakaszok megindulhattak a parancsba kapott útvonalakon a kijelölt cél irányába. Prónay úgy gondolta, hogy a négy szakasz közül, a Giczey György százados által vezetett 2. szakaszra vár a legfontosabb feladat, ezért ő maga ezzel az egységgel tartott és a felszentelt zászlót is ők vitték. A parancsnok naplójában ennek az egységnek a tevékenységéről emlékezik meg, amelynek az augusztus 4-én kezdődő önálló működése alig több mint egy hétre tehető, hiszen Prónay 11-én már a szakaszok egyesülését rendelte el. Giczey százados egységéből a szakaszok szétválása idején már biztosan hiányzott a Szegedről távozásra kényszerített Crouy főhadnagy, és a Szekszárdra vezényelt Gömbös főhadnagynak is ki kellett válnia az alakulatból. Prónayval indultak el, a naplóban gyakran szereplő tisztek közül Giczey százados, Salm, Liphay, Héjjas Aurél, Apostolovits Sándor főhadnagyk, Bibó hadnagy, Thiringer és Balassa alhadnagyk. Őket név szerint is említi a parancsnok az események leírásánál. A szakaszban szolgáló tisztek közül néhányan Gömbössel tarthattak Szekszárdra a többiek Prónayval indultak Pest felé. Az ismertebbek közül Marossy Tibor főhadnagy Gömbössel ment. Makay Imre százados, Baky László, Szentmiklóssy József, Fáber Rudolf, Kuthy Imre, Jékey Ferenc és Huszka Imre főhadnagyk Prónayval keltek útra. A szakaszokban szolgáló tisztek száma nagyjából egyenlő volt. A négy szakasz valójában ötfelé oszlott, Gömbös főhadnagy kiküldetése miatt, aki hatodmagával indult el Tolna megye székhelyére.³⁴³ A forrásokból kiderül, hogy 17 tiszt érkezett Szekszárdra.³⁴⁴ Mivel a névsor nem ismert, az sincs kizárva, hogy nem mindannyian tartoztak Prónay egységéhez. De ha igen, akkor ezeket a tiszteket a század négy szakaszából válogatták össze, ezért azoknak a létszáma az indulásnál történt négy-, illetve ötfelé osztásnál egyenlő arányban csökkent, ennek okán továbbra is nagyjából egyenlő létszámmal rendelkeztek. Így a kordon átlépése után, Giczey szakaszában, a többi egységgel egyetemben maximum 35-40 fő lehetett. Ezek a számok azonban, az útközben történt csatlakozások következtében folyamatosan nőttek. Az új belépők között nemcsak tisztek, hanem altisztek is voltak. Így történt ez a Szekszárdra tartó egység esetében is.

Augusztus 4-én hajnalban, tehát a Nemzeti Hadsereg első egysége szakaszokra osztva különböző útvonalakon indult el a főváros felé. Giczey százados egysége délelőtt érte el Szatymazt, ahol Prónay állítása szerint tüzharc alakult ki a helyi vörösökkel. A parancsnok szerint a község, mivel a főútvonalon feküdt, fontos katonai pont volt, valamint a

³⁴³ PIL Prónay II. 161.

³⁴⁴ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

tanácskormány kémjei és futárjai erre közlekedtek, mivel közel feküdt az ellenforradalmárok szegedi bázisához és a megszálló antant erők parancsnokságához.³⁴⁵

Prónay kisszámú egységével a Nemzeti Hadsereg vezérkarának megbízásából, teljhatalmú parancsnokként érkezett a pár napja még a tanácskormány által uralt területre. A kommün bukása után, egységének számbeli kisebbsége miatt, a keletkezett hatalmi vákuum betöltésére a román hadsereggel szemben semmi esélye sem volt. Hiába lépték át pár nappal később a kordont a hadsereg egyéb egységei is, a rosszul felszerelt és létszámában korlátozott Nemzeti Hadsereg nem vehette fel a versenyt a románokkal. Bár tudjuk, hogy ezt a franciák parancsa nem is engedte meg. Szatymazon még Prónay végrehajthatta a célként kitűzött feladatokat. Visszaállította a régi előjáróságot, ezáltal ismét a bíró és a jegyző került a falu élére a forradalom előtti funkcionáriusokkal együtt. A lakosság segítségével elfogta a Tanácsköztársaság helyi funkcionáriusait és büntetesként, valamint elrettentésül kivégzéseket hajtott végre, amellyel elindította, a vörösteror reflexiójaként érkező fehérterror eseményeit. Prónay naplójában az ütközetben elesetteken kívül körül-belül 10 felakasztott emberről írt, akiket kivétel nélkül kommunistáknak titulált, miután pártállástól függetlenül mindenkit egy kalap alá vett, aki nem a nemzeti eszmét vallotta, legyen az liberális, szociáldemokrata, vagy kommunista. A szatymazi kivégzések előrevetítették azt a kegyetlenséget, amellyel a csapat igyekezett elbánni a tanácsrendszer vélt, vagy valós támogatóival.³⁴⁶

A százados által autodafének nevezett kivégzéssorozat három fontos ok miatt szakadt félbe Szatymaz után: Az eseményeknek hamar híre ment a környéken, ennek következtében a szomszédos falvakból a Tanácsköztársaság hívei elmenekültek. A Nemzeti Hadsereg szempontjából nagyon lényeges volt, hogy a különítmény a vörösök által hátrahagyott hadianyagot és fegyverzetet összegyűjtse, ezért a Giczey szakasz a szatymazi megtorlás után elsősorban ezzel foglalkozott. A legjelentősebb indok viszont a román hadsereg előretörése volt, amely nyugati irányba haladva keresztezte Prónay első két szakaszának útját.

Ennek ellenére az 1. szakasz mégis elkerülte a kelet felől előre törő román haderőt. Nitthausz százados, egységét a 2. hírszerző járőrnek nevezte, amely a Szeged-Dorozsma-Kiskunmajsa-Bugac-Kerekegyháza-Tatárszentgyörgy-Gyón-Alsó- és Felső-Dabas-Sári-Alsóbabádpusztá-Vecsés-Kispest útvonalon jutott el Budapestre 25 tiszttel. Tatárszentgyörgyön Nitthausz megkísérelte az összeköttetést létrehozni, az 1. és a 3. számú járőrrel. Lajosmizsére, a két összeköttetésre kijelölt tiszt nem vonult be, csak jelentést küldött, ezért az egész szakasz itt megszervezte a karhatalmat. Nitthausz egy tájékoztatást hagyott hátra a Giczey-szakasz

³⁴⁵ PIL Prónay II. 168-170.

³⁴⁶ PIL Prónay II. 168.

számára, majd tovább folytatta útját. A különítmény 1. szakasza Alsóbabádpusztán találkozott a megszállókkal, akik szívélyesen fogadták a magyar katonákat. Egy tiszt Kispestről Budapestre kísérte őket, ahol az egykori térparancsnokságon a megszálló románok lefegyverezték a csapatot. A fővárosban tartózkodó Gömbös államtitkár közbenjárására a szakaszt József főherceghez, a hadügyminisztériumba osztották be. Fegyvereiket, 3 gépfegyver kivételével, a hadügyminiszter segítségével visszakapták. Elhelyezést a főherceg palotájában kaptak, ahol szolgálatot teljesítettek. Horthy fővezér, aki szintén a fővárosban volt, ígéretet tett a leváltásukra, ami nem történt meg. Helyükre egy csendőr egység került volna. A Magyar Nemzeti Hadsereg egységei közül egyelőre csak a Prónay-század 1. szakasza jutott el Szegedről indulva Budapestre. Ez az egység még a románok kivonulása idején is a fővárosban tartózkodott. Végül Nitthausz a századparancsnokság határozatát kérte, a további teendőkkal kapcsolatban, majd közölte, hogy a részletes jelentést Ranzenberger százados fogja megtenni,³⁴⁷ akit Prónay, Szegedről Kiskunfélegyháza környékére rendelt egy tanyára, ahol egy földbirtokost kellett megfigyelnie. Ranzenberger legközelebb csak október közepén találkozott a parancsnokával Siófokon, aki a századhoz való csatlakozásra szólította fel beosztottját.³⁴⁸

6.2. A különítmény alföldi tevékenysége

A Prónay-különítmény kordonátlépése után nem sokkal, a Nemzeti Hadsereg újabb egységei hagyták el Szeged városát és keltek át a demarkációs vonalon. Ennek bizonyítéka Bauer hadnagy alakulatának Szatymazra érkezése, akit Prónay a további intézkedések megtételével bízott meg. A parancsnok távozása előtt figyelmeztetést intézett a lakossághoz, melyben felszólította őket, hogy okuljanak az imént látott büntetésből. A szatymazi eseményekből világosan látszik, hogy a különítmény célja nem csupán a bűnösnek tartott egyének megbüntetése volt, hanem az emberek megfélemlítése is előtérbe került. A Giczey-szakasz a falu állomásán veszteglő mozdonnyal folytatta útját Kistelek felé. Így valamit behozhattak a horgosi kerülő által okozott idővesztésükből. Magukkal vitték a hadianyagot, a lovakat, a fegyvereket és a géppuskákat. A szakasz délután 2 órakor érkezett Kistelekre. A helyiek már tudtak az egység jöveteléről, hiszen az állomáson nagy számban képviseltették magukat és

³⁴⁷ HL SZVZ 119. Nitthausz százados jelentése a zászlóaljparancsnokságnak

³⁴⁸ PIL Prónay II. 227.

ugyanolyan fehér tollat viseltek a kalapjukon, mint a megérkező katonák. Prónayék itt nem hajthattak végre a szatymazihoz hasonló számonkérő akciót, hiszen az érkezésük hírére, a tanácsrendszer híveinek jelentős része elmenekült. Itt csak kisebb bűnesetekkel terhelt embereket találtak, akiket botbüntetésre ítélték. A régi előjáróságot visszahelyezték a hivatalába, a talált hadianyagokat és felszereléseket összeszedték. A Prónay-Giczey kettős által irányított egység alig pár órája tartózkodott a demarkációs vonaltól északra fekvő, pacifikálandó területen, máris az előretörő román csapatok útjába került. Az este 6 óra tájban érkezett jelentés szerint, a román hadsereg egy lovasszázada szándékozott Kiskunfélegyházáról Kistelekre jönni. Ennek tudatában Prónay, miután őrt állított a harangtoronyba, a talált hadianyagot, körül-belül 200 puskát, kézigránátot és gépfegyvereket, a vasútállomásra hordatta és az üres vagonokba rakatta. Ezekkel a felszerelésekkel látták el a többi tiszti századot, miután a parancsnok Szegedre küldte azokat, nehogy a románok kezére jussanak.³⁴⁹ Thiringer alhadnagy visszaemlékezéséből kiderül, hogy ő is a muníciót szállító vonattal tartott, majd a Tisza-parti városból az Ostenburg-különítménnyel indult el újra és csak a Dunántúlon csatlakozott ismét az egységéhez.³⁵⁰

Augusztus 4-én este, a Giczey-szakasz újabb emberei szakadtak el az egységtől. A toronyőrség 7 óra tájban észlelte a Kiskunfélegyháza felől érkező román lovasszázadot. Prónay az embereit a megfelelő felszereléssel ellátott szekerekre ültette és nyugati irányba Kiskunmajsa felé indulva elhagyta a települést. Mindössze egy utóvédet hagyott hátra Liphay főhadnagy és Bibó hadnagy vezetésével. Ez az egység a románok érkezésekor, elhajtott pár kézigránátot és megindult a többiek után, de a sötétség beálltával elvéthette az utat, mert nem csatlakozott Giczey szakaszához.³⁵¹ Pontos útvonaluk nem ismeretes, de pár nappal később Szekszárdon tűntek fel Gömbös főhadnagy társaságában.³⁵² Lehetséges, hogy nem is igyekeztek annyira Prónayékhoz csatlakozni, mert akár Bibó hadnagy szülőhelyét Kiskunhalast is útba ejthették. A csapatát egy pónin kísérő Prónay úgy döntött, hogy a sötétség beállta miatt pihenőt tartanak. Ennek megfelelően Kömpöc közelében egy szérúskertben töltötték az éjszakát.³⁵³

A kordon elhagyása utáni első nap mérlegéből levonható, hogy az egység a vörösök által hátrahagyott hadianyagot az érintett községekben összegyűjtötte, viszont létszámban megfogyatkozott a zsákmányolt muníció biztonságba helyezése és a román csapatok megjelenése miatt, valamint az utóbbi okból a tervezett útvonalát kénytelen volt megváltoztatni.

³⁴⁹ PIL Prónay II. 170-171.

³⁵⁰ Thiringer napló (kiadatlan, angol nyelvű, a szerző saját tulajdonában)

³⁵¹ PIL Prónay II. 171.

³⁵² HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

³⁵³ PIL Prónay II. 172.

Útjukat Budapestre, Kecskemét felé nem folytathatták, hanem nyugati irányba, a Duna felé kellett haladniuk.

Mire augusztus 5-én délben a Giczey-szakasz Kiskunmajsára érkezett a román csapatok már itt tartózkodtak. Prónay állítása szerint egysége ekkor körül-belül 50 főt számlált, nagyjából 12 kocsival és gépfegyverekkel rendelkezett. A románok Prónay csapatát Kiskunfélegyházára irányították. A román hadsereg fennhatósága gyakorlatilag megszüntette volna a szakasz cselekvőképességét, amely ebben a helyzetben fogolynak tekinthette volna magát. Prónay nem fogadta el ezt a helyzetet és Giczey egysége ellenállásra készült. A csapat sötétedéskor érkezett Jásszentlászlóra, ahol csellel megszabadulva a románoktól, a bugaci erdő mellett elhaladva Páhin keresztül a Solt felé vezető út felé indult³⁵⁴

A különítmény 2. szakasza ezzel megmenekült a román fogságtól, de a második kordonon túl eltöltött nap után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy csak nyugati irányba vezethet az egység útja. Ugyanis a román csapatok a Duna–Tisza közén egyre nagyobb területet szálltak meg és ennek megfelelően körvonalazódott a Giczey-szakasz számára a dunai átkelés terve.

Augusztus 6-án az egész napot egy füzesben töltötték, ahonnan késő délután húzódtak Csengőd tájékára. A román járőrök itt és Fülöpszálláson is megjelentek már, tehát a szakasznak ezeket a településeket is kerülni kellett. Prónay úgy gondolta, hogy a románok az ő egységét keresik, ezért mielőbb szeretett volna a Dunához érni és adott esetben a Dunántúlra átkelni. A folyótól a szakaszt elválasztó lápon, egy a helyi viszonyokat jól ismerő gulyás vezette át az alakulatot. Erre az útra Pusztaszentimrénél napnyugtakor tértek rá. Teljesen besötétedett, mire a szakasz Tetétlennél a 6-7 kilométeres mocsaras rész után ismét a szárazföldre ért és megindult Solt felé, ahova éjszaka érkezett meg. A parancsnok csapatát addig nem érezte biztonságban, míg el nem érték a Dunát. Ezért az egység Révbéren gróf Teleki majorjában szállt meg.³⁵⁵

Prónay augusztus 7-én tájékoztatóképpen Soltra ment, ahol a tanácsrendszer funkcionáriusait elfogatta, majd a jegyző és pár csendőr segítségével megszerveztette a községi őrséget. A Duna parton egy komp vesztegelt, amit Prónay lefoglalt és a talált hadianyagot ide hordatta, előkészítve az átkelést a folyón. Pár nap alatt a szakasz létszáma a lemorzsolódások ellenére növekedett, hiszen útjuk során sokan csatlakoztak hozzájuk. Az új emberek között több civil is volt, akiket a parancsnok lóápolónak vagy kocsisnak osztott be. Prónay sajnálta, hogy a román csapatok előretörése miatt, nem tudták megbüntetni azokat az embereket, akik a Tanácsköztársaság irányításában részt vettek.³⁵⁶ Úgy tűnik, hogy Giczey alakulatának első

³⁵⁴ PIL Prónay II. 173-175.

³⁵⁵ PIL Prónay II. 176-178.

³⁵⁶ PIL Prónay II. 178.

számú teendője, a hadianyag összegyűjtése mellett ez lett volna. A Giczey százados vezette 2. szakasz elsősorban a térség pacifikálásával volt megbízva csakúgy, mint a 3. és 4. egység és Gömbös főhadnagy alakulata. Prónay azért tarthatott Giczey csapatával, mert részt akart venni az általa bűnösnek vélt egyének felelősségre vonásában. Ezáltal feladta azt a lehetőséget, hogy a Nemzeti Hadsereg elsőként a fővárosba érő egységének élén haladjon. Ezt a dicsőséget, az 1. szakaszt vezető Nitthausz századosnak engedte át, aki a 2. szakasz előtt, még nagyjából akadálytalanul haladt és mint már említettem, sikeresen elérte a fővárost. Prónayék viszont ugyanezt az útirányt nem tudták tartani és kénytelenek voltak útvonalukon jelentős mértékben változtatni. A különítmény többi szakaszának útja során nem volt szüksége ilyen nagyarányú improvizációra.

Prónay és csapata számára küldetésük első napjai, mint láthattuk, a román egységek kerülésével teltek. Az alakulat számára a Duna elérése egyfajta biztonságérzetet nyújtott, hiszen úgy gondolták, hogy a Dunántúlra átkelve a román csapatok már nem fogják követni őket.

Tehát Prónayéknak fel kellett adni az eredeti tervet és a románok számára megfelelő nyugati útirányt választották a fővárosba jutás helyett. Az I. törzsszázad nyomában, augusztus 9-én Szegedről elinduló újabb katonai egységek már ezen az útvonalon haladtak, a Dunántúlra, a Balaton déli partja felé.³⁵⁷

6.3. Újabb csapatok a demarkációs vonalon túl

A Prónay-különítményt hamarosan további magyar alakulatok követték a Tanácsköztársaság által egykor uralt területre. Ilyen volt a már említett Bauer hadnagy által vezetett egység, de többen végeztek felderítő munkálatokat a térségben. És ilyen volt az első tiszti század névjegyzékében szereplő Okolicsányi László főhadnagy sikertörténete is, aki ekkor kiküldetésben a szerb megszállás alatt levő Baján tartózkodott, mikor augusztus 3-án tudomást szerzett a kömmün bukásáról, az alezredesi rangban szolgáló szerb parancsnok engedélyével a Baja és Érsekcsanád között húzódó demarkációs vonalnál tárgyalásokat kezdett a helyi vörös zászlóalj parancsnokával, aki másnap átadta a fegyverzetét és a munícióját a főhadnagynak. Csapatának egy része szétszéledt, másik fele viszont hajlandónak mutatkozott a Nemzeti Hadseregben szolgálni. A megbízható földműves lakosságból megszervezték a nemzetőrséget

³⁵⁷ Ormos 1998. 67.

és visszahelyezték pozíciójába a bírót, a jegyzőt és a községi elöljáróságot. A települést irányító direktórium tagjait letartóztatták. Ugyanígy jártak el Sükösdön, Nemesnádudvaron, Császártöltésen és Hajóson. A fegyverzet beszolgáltatása Hajóson is megtörtént. Eközben Fajsz és Bátya vörösőrségei is megadták magukat, felszerelésüket Hajósra majd onnan Érsekcsanádra szállították.³⁵⁸ A fegyverzet begyűjtése fontos volt, hiszen az a román hadsereg kezére is kerülhetett volna. Érdekes, hogy ennek összeszedésében éppen a másik megszálló, szerb hadsereg segített a Magyar Nemzeti Hadseregnek. Mindenesetre a nemzeti kormányt, valamint a hadsereget irányító politikusok és katonák jobban bíztak a szerbekben, mint az előretörő románokban, mert úgy tűnt, hogy az előbbieket nem akarták átlépni a számukra meghúzott demarkációs vonalat. Augusztus 5-re ezen a területen községenként 25 főnyi nemzetőrség működött munícióval ellátva. Érsekcsanádon 700 fegyver, 4 géppuska, 2 kézi géppuska és 2 aknavető volt raktáron. Az itt levő hadra fogható, megbízható legénység számát, Okolicsányi 1500 főre tette. A főhadnagy Bajára, majd onnan Szegedre távozott, ahol azonban arra utasították, hogy menjen vissza Érsekcsanádra és a felszereléssel azonnal keljen át a Dunán. Tolnán, ha még nem létezne, állítsanak fel egy személy- és anyaggyűjtő állomást, amely a Dunántúlra átkelő kisebb egységeknek általános irányként mutasson utat. A felszerelést, a Nemzeti Hadsereg vezetése nem akarta a szerb megszállás alatt álló Bajára vinni, inkább a meg nem szállt Dunántúlra szállította, ahol szabadon rendelkezhetett felette. A Dunán átkelve az egység parancsnokának, a Székesfehérváron tartózkodó Sréter ezredesnél kellett jelentkeznie, személyesen vagy telefonon.³⁵⁹

Ekkor már a demarkációs vonaltól északabbra eső területen is folytak az ellenforradalmár katonák előkészületei. A Kecskeméten tartózkodó Héjjas Iván repülőfőhadnagy Schmidt Rezső hadnagyot küldte futárként 7-én Szegedre. Héjjas Iván bátyja, Aurél a Prónay tiszti században teljesített szolgálatot,³⁶⁰ és annak a 2. szakaszával éppen a Dunántúlra tartott. Schmidt hadnagy 10-én érkezett a Tisza-parti városba, ahol jelentést tett az elöljáróságnak, melyben elmondta, hogy a román csapatok elérték a Duna vonalát. Beszámolója szerint a megszállás csak a nagyobb városokban volt érzékelhető, a falvakban nem tartózkodtak román katonák. A VI. román hadosztály parancsnoksága Kecskeméten állomásozott, egységei a várostól délre eső területet tartották megszállva a demarkációs vonalig. Héjjas főhadnagy, a visszatérő Schmidt hadnagy által, 11-én azt az utasítást kapta, hogy helyezze magát a budapesti Friedrich-kormány hadügyminisztériumának fennhatósága alá. A parancs többi része hasonló volt ahhoz, amit

³⁵⁸ HL 996. SZHM 153/1919. Okolicsányi főhadnagy jelentése, helyzet Érsekcsanád környékén

³⁵⁹ HL 996. SZHM 153/1919. Okolicsányi főhadnagy jelentése, helyzet Érsekcsanád környékén

³⁶⁰ HL SZVZ. 118. névjegyzék, 1919. nyár

Okolicsányi is kapott. A cél a hadianyag mielőbbi összegyűjtése és a Dunántúlra juttatása, valamint a megbízható legénység Sréter ezredes parancsnoksága alá helyezése. Amennyiben ezt az intézkedést nem tudják végrehajtani, a fegyverzetet és a muníciót el kellett rejtetniük, a legénységet pedig készenlétkben kellett tartaniuk.³⁶¹

Az a tény, hogy Héjjast a budapesti Friedrich-kormány hadügyminisztériumának fennhatósága alá rendelték, azt bizonyítja, mint már említettem, hogy a Nemzeti Hadsereg már nem számolt komolyan a liberális színezetű szegedi kormánnyal, amelytől a fővezér a napokban függetlenítette magát. Ez pedig előrevetítette az Ábrahám-kormány bukását.

6.4. Nemzeti kormány Budapesten

Mindeközben Budapesten komoly változások történtek. Augusztus 3-4-én, tehát a Prónay különítmény szegedi indulása idején, a románok megszállták a fővárost. Segítségükkel az ellenforradalmi erők átvették az irányítást és lemondatták Peidl szakszervezeti kormányát, amit az antant, mint ahogy korábban szoltam róla, nem ismert el. Schnetzer Ferenc tábornok, az ellenforradalmi Fehér Ház tagja szerint augusztus 4-én az ellenforradalmi erők elfogtak egy üzenetet, amely Böhm Vilmostól érkezett Bécsből, Peidl Gyula kormányának címezve. Ebben az állt, hogy ha a kormányba bekerül 4 polgári származású egyén és két földműves, akkor a Peidl kabinet az antant elismerésére számíthat. Schnetzerék félték egy új Károlyi Mihály-féle kormányzat kialakulásától és szerették volna elkerülni az Ausztriában működő szociáldemokrata kormányzást is, amit a tábornok titkos kommunizmusként jellemezett. Ezért a Fehér Ház néven ismert ellenforradalmi szervezet tagjai, 6-án délután elfoglalták a minisztériumokat, Schnetzer átvette a hadügyi tárca vezetését. Csilléry András pedig 40 lovasrendőrrel a miniszterelnökséget körülvéve, az éppen tanácskozó kormányt az Egyesült Forradalmi Párt nevében lemondásra szólította fel.³⁶² Ennek a kormánytagok nem akartak eleget tenni, erre a helyszínre érkező Schnetzer ismét távozásra szólította őket.³⁶³ Böhm szerint, Wolkenberg Alajos rendőrtanácsos és Kormos Károly detektívfőnök is a lemondást követelő ellenforradalmi vezetők között voltak.³⁶⁴ A miniszterek végül engedtek a nyomásnak és átadták

³⁶¹ HL 996. SZHM 154/1919. Héjjas és Schmidt főhadnagyok jelentései, helyzet Kecskemét környékén

³⁶² Ormos 2011. 164; Tolnamegyei Újság 1920. január 3. 1-2.

³⁶³ Tolnamegyei Újság 1920. január 3. 1-2.

³⁶⁴ Böhm 1923. 474.

a helyüket az új nemzeti kormánynak, amelynek Friedrich István lett a vezetője.³⁶⁵ A lemondás után Schnetzer tábornok felelősséget vállalt Peidl és miniszterei személyi biztonságáért.³⁶⁶ A bukott kormány igazságügy-minisztere, a mérsékelt szociáldemokrata politikus, Garami Ernő véleménye szerint a Peidl-kormány eltávolításával hajótörést szenvedett az a kísérlet, hogy a bolsevizmus terrorját egy demokratikus berendezkedés váltsa fel, ne egy ellenkező irányú terror.³⁶⁷

A puccs az Alcsútról Budapestre hozott József főherceg jóváhagyásával, az olasz antant megbízottak tudtával és a román hadsereg asszisztálása mellett zajlott le.³⁶⁸ A főherceg homo regiusként nevezte ki miniszterelnökké a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja politikusát, Friedrich Istvánt.³⁶⁹ Az augusztus 6-án alakult új nemzeti kabinet, a Habsburg Józseffel kötött szövetség miatt, esélyt sem adott magának arra, hogy az antant elismerését elnyerje. Hiába hangsúlyozta a főherceg, hogy nem a Habsburg család tagjaként, hanem mint magyar hazafi vállalta el, hogy betöltse a homo regius pozícióját, az antant nyomására kénytelen volt augusztus 23-án lemondani.³⁷⁰ A nemzeti kormány új hadügyminisztere Schnetzer Ferenc tábornok augusztus 9-én rendeletet adott ki a Nemzeti Hadsereg szervezésével kapcsolatban. Ebben felhívta bajtársai figyelmét, hogy a katonáknak nem szabad politizálniuk, valamint nem léphetnek be politikai pártba és titkos egyesületbe, de ha esetleg tagjai ilyen intézménynek, azonnal ki kell lépniük. A hadügyminiszter vasfegyelmet követelt a hadsereg minden tagjától és az 1918. október 30. előtt aktuális katonai rendszabályok betartását rendelte el. A haza érdekében a katonáktól áldozatokat és önmegtagadást követelt. A hadsereg és a csendőrség személyei között fennálló kölcsönös tiszteletadás kötelezettségét a belügyminiszterrel egyeztetve, az államrendőrség tagjaira is kiterjesztette.³⁷¹ A következő években gyakran fordult elő, hogy a két miniszter egyeztetett, vagy közös rendeletet adott ki a honvédelmi, vagy csendőri ügyekkel kapcsolatban.

A budapesti kormány megalakulása, nagymértékben befolyásolta a szegedi eseményeket. Az Ábrahám Dezső irányította kabinet, egyre inkább talajt vesztett, ezért a kormánytagok és a hozzájuk közel álló politikusok közül mind többen tartottak a fővárosba, hogy Friedrich kabinetjében valamilyen szerepet vállalhassanak.³⁷² Ráadásul augusztus 9-én Horthy fővezér

³⁶⁵ Tolnamegyei Újság 1920. január 3. 1-2.

³⁶⁶ Kirschner 1968. 224.

³⁶⁷ Garami 1922. 155.

³⁶⁸ Romsics 1982. b. 51.

³⁶⁹ Ormos 1998. 66.

³⁷⁰ Pesti Hírlap 1919. október 1. 2-3.

³⁷¹ Honvédségi Közlöny 1919. augusztus 12., 51. szám 144416/eln. 5. számú rendelet

³⁷² MNL OL K 32 244/1919. 0342.

függetlenítette magát a szegedi kormánytól, így az már nem élvezte tovább a hadsereg támogatását.³⁷³ Mindezek következtében Ábrahám Dezső kormánya 12-én beszüntette működését, de az ügyek vitele még 19-ig tovább folyt.³⁷⁴ A miniszterelnök, augusztus 12-én bízta meg Eckhardt Vilmos államtitkárt, hogy a felmerülő ügyekben a kormány vezetője és miniszterei nevében teljes jogkörrel járjon el.³⁷⁵ Az Ábrahám-kormány a likvidálóbizottság munkájának végeztével fejezte be a tevékenységét.³⁷⁶

Ennek megfelelően az ország területén három politikai erő létezett 1919 augusztusában. Mindegyik a jobboldali keresztény irányzathoz tartozott. A román hadsereg által megszállt fővárosban a hatalomra jutott Friedrich István kormánya, amelynek amint már említettem a Habsburg kapcsolat miatt esélye sem volt az antant elismerésére. A Horthy vezette Nemzeti Hadsereg, amely a franciák égisze alatt alakult meg és ezekben a napokban már a Dunántúlra tartott és annak a románok által meg nem szállt déli részébe vonult be. Valamint, a legitimista Lehár ezredes által vezetett katonai csoport, amely az ország nyugati vármegyéit vette birtokába.³⁷⁷

Utóbbi csoportosulás vezetője 1919 elején még a Károlyi Mihály által vezetett népköztársaság ellen igyekezett puccsot szervezni Nyugat-Magyarországon. Törekvése és elképzelése ebben egyezett Prónayéval, aki mint írtam, egy ellenforradalmi megmozdulás szervezésére szintén alkalmasabbnak tartotta az ország nyugati részét, mint a fővárost. Lehár báró akciója sikertelen volt, mert létrejött a kommunista állam, melynek következtében az ezredes Ausztriába menekült. Itt már nyíltan folytatta társaival a szervezkedést a bolsevizmus ellen. Az osztrák hatóságok a feldbachi fogolytábort bocsátották a menekült magyar katonák rendelkezésére, ahol egyelőre fegyverek nélkül, létrejött egy tisztí zászlóalj. Ez az alakulat, a tanácskormány bukása után bevonult Szombathelyre, innen sikerült elfoglalnia az ország nyugati részét.³⁷⁸

Vezetőjük, Lehár ezredes 1919. augusztus 5-én 1 millió koronával érkezett Vas vármegye székhelyére. Zászlóalja pár nap múlva követte.³⁷⁹

Valójában ennek a három társaságnak a megegyezésére volt szükség, a jobboldali keresztény nemzeti elemek összefogásához. A három irányzat közül a vezetésre a legnagyobb esélye a Nemzeti Hadseregnek és az élén álló Horthynak volt. Nemcsak azért, mert a franciák mentorsága alatt alakultak és fejlődtek, valamint igyekeztek összefogni a vidéki elsősorban a

³⁷³ Romsics 2005. 134.

³⁷⁴ Kelemen 1923. 469-481.; Ormos 1998. 68.

³⁷⁵ MNL OL K 32 1919-244.

³⁷⁶ MNL OL K 32 1919-245.

³⁷⁷ Vonyó 2014. 91.; Romsics 2005. 133-134.

³⁷⁸ Pesti Napló 1919. november 20. 3.

³⁷⁹ Murber 2021. 84.

háború előtti rendszerhez húzó embereket, hanem főleg azért, mert nem rendelkeztek az antant szemében szálcának számító Habsburg kapcsolattal.

Az ország talpraállítása érdekében a három csoportosulásnak mielőbb meg kellett egyeznie egymással. Az együttműködés, már augusztus elején megkezdődött, melynek következtében Schnetzer hadügyminiszter 12-én kinevezte Horthyt az összes magyar haderő fővezérévé, Soós tábornokot pedig vezérkari főnökké.³⁸⁰ Ennek megfelelően Lehár ezredes is alárendelte magát a fővezérnek. A báró csoportját Friedrichék értesítették a Peidl-kormány bukásáról, ezután került sor részükről a nyugati területek elfoglalására.³⁸¹ Horthy a politikailag megbízható gazdalegények és iparosok toborzásával hadseregét pár hét alatt 30 000 főre duzzasztotta fel.³⁸² A kibontakozást segítette, hogy amikor az antant augusztus 23-án felszólította József főherceget a lemondásra, a Friedrich-kormány is elállt az ország további vezetésétől. Párizsból azonban felszólították a miniszterelnököt, hogy 3 napon belül alakítson új koalíciós kabinetet, amely a lakosság széles rétegeit képviseli, tehát a szociáldemokraták is legyenek benne.³⁸³ Friedrich új kormánya augusztus 27-én kezdte el működését.³⁸⁴

Friedrich kormánya augusztus közepétől kidolgozta a tanácskormány idején elkövetett bűncselekmények megtorlásának jogi kereteit. Augusztus 19-én rendeletet bocsátottak ki, ami szerint a bíróságok gyorsított bűnvádi eljárásban ítélnének a kömmün alatt a bűncselekményt elkövető, hatósági jogkört bitorló egyének felett.³⁸⁵ A tényleges bírók azonban továbbra is a különítmények katonái voltak.

6.5. Az Ostenburg-különítmény megalakulása

Eközben Szegeden a Prónay különítmény távozásával új keletkezett a Nemzeti Hadseregen belül. Ezt a törzsszázad elvonulása után egy új alakulatnak kellett betöltenie. A feladatot Moravek Gyula százados kapta, aki ezekben a napokban változtatta a nevét Ostenburgra. A cserére azért került sor, mert Moravek százados édesapja Temesváron élt, amit augusztus elején szálltak meg a románok, átvéve a városban az impériumot a szerbektől. Az Ostenburg nevet

³⁸⁰ MNL OL K 27. 1919. augusztus 12.

³⁸¹ Pesti Napló 1919. november 15. 1.

³⁸² Romsics 2005. 134.

³⁸³ Pesti Hírlap 1919. október 1. 2-3.

³⁸⁴ MNL OL K 27. 1919. augusztus 27.

³⁸⁵ Hatos 2021. 469.; Rendeletek tára 1919. 4039/1919. ME

felvevő százados attól félt, ha ő szolgálatai során konfliktusba keveredik a románokkal, azok majd azt az apján fogják megtorolni.³⁸⁶ A százados a Vörös Hadseregben is szolgált, de mivel fehér szemléletű volt, július 4-én hajnali 4 órakor, Hedry Lőrinc őrnaggyal és több társával az Öttömösi pusztáról titokban átlovagolt a demarkációs vonalon a szerbek által megszállt területre. Szerb katonák kíséretében Palicsfürdőre mentek. Másnap Horgosra lovagoltak, majd 6-án vonattal Szegedre utaztak. A vezérkar távozása után a vörös határvéd zászlóalj is szerb területre szökött. A nagyjából 600 főből álló egységet Horgoson internálták. A szökési tervet Moravek százados dolgozta ki, amiért nagy elismerésben részesült Szegeden, polgári és katonai előljárók részéről egyaránt, maga a fővezér pedig, különleges alkalmazást helyezett neki kilátásba. Ez azt jelentette, hogy tisztjeivel közvetlenül a fővezér alá rendelték őket. Így valójában a Prónay különítményhez hasonló kiemelt bánásmódban részesültek. Végül a százados tisztjeivel a hadsereg tiszti zászlóaljának 5. tiszti századába lett beosztva. A nevét Ostenburgra változtató Moravek százados egységét elsősorban a 24. és a 26. vadászzászlóalj tisztjei alkották. Amikor a kommün bukása után, augusztus elején a Nemzeti Hadsereg háza táján is felpörögtek az események, Horthy parancsot adott Ostenburgnak, egy nagyjából 120 főből álló különítmény létrehozására, amelynek létszámát, a 6. tiszti századból tölthette fel. A százados megbízta tisztjeit és ismerőseit a tisztek összeválogatásával és a többszöri ajánlással rendelkező tiszteket megbeszélésre hívta össze. Az új század fő feladata a Szegedről már eltávozott Prónay-alakulat tevékenységének és szolgálatának ellátása volt. A tisztek mintegy 30-an a Prónay-század által felszabadult Korona utcai Napközi Otthonban lettek elszállásolva, a többiek eddigi szállásaikon maradtak.³⁸⁷

Prónay később Szegeden találkozott Ostenburggal, aki elmesélte neki szökése történetét. Az első tiszti század parancsnoka szerint a városba érkező százados, augusztus 1-ig mindössze 60 emberrel rendelkezett, akiket nem tudott felszerelni, mert a fegyvereket a franciák lefoglalták.³⁸⁸ Végül a Prónay által Kistelekről Szegedre küldött hadianyaggal lettek ellátva.³⁸⁹ Hiába volt meghatározva, hogy a franciák megfelelő mennyiségű ruházatot és fegyverzetet adnak ki az új századnak, ez nem történt meg. Utóbbi a lőszerrel együtt az éj folyamán titokban hordták össze. Ilyen módon tudtak muníciót szerezni 2 gépfegyverrel együtt. Az Ostenburg-század augusztus 6-tól a Prónay alakulat által rá maradt feladatokat látta el és türelmetlenül várta az indulást, hogy minél előbb bevonulhasson Budapestre. Ostenburg alakulata a II. tiszti

³⁸⁶ Kelemen 1923. 599-600.

³⁸⁷ Hadtörténelmi Levéltár, Vadászalakulatok II. 1591. A Magyar Székesfehérvári Vadászászlóalj iratai 133. doboz, eseménynapló 3-6.

³⁸⁸ PIL Prónay II. 150.

³⁸⁹ PIL Prónay II. 171.

rohamszázad elnevezést kapta. Az egység 120-130 tisztból állt. Parancsnoka lovag Ostenburg Gyula százados, a segédtiszt Bappert József főhadnagy, parancsőrztiszt Peller József százados és Jendrássik Géza főhadnagy. A katonai nyomozóosztály parancsnoka, a vörös szegfű afférból ismert Czenkovich Dénes főhadnagy lett. A szakaszparancsnokok dr. Markhreit Aladár, Bogányi József, Lakos Róbert és Issekutz Lajos századosok voltak. A vonatosztály vezetését Kövér Tibor főhadnagy irányította. A 2. számú tiszti különítmény nem maradt sokáig Szegeden. Augusztus 10-én reggel 6 órakor indult el Dorozsma felé, hogy Prónayékat, valamint a Nemzeti Hadsereg más egységeit követve a Dunántúlra jusson.³⁹⁰ Velük tartottak a Prónay különítmény azon tisztjei, akik a Kisteleken lefoglalt hadianyagot Szegedre szállították.³⁹¹ Az Ostenburg-század eseménynaplója szerint augusztus 13-án csatlakozott alakulatukhoz a négy Prónay-tiszt.³⁹²

6.6. A Prónay-század akciói a Duna parti településeken

Prónay csapata, valamint az utánuk érkező többi különítmény tevékenységét már az Alföldön, de főleg a Dunántúlon a lincselések és akasztások jellemezték. Áldozataik száma több mint ezer, de akár kétezer fő is lehet. Az antiszemita tisztek áldozatai között több olyan zsidó polgár is volt, aki a tanácskormánnyal semmilyen közösséget sem vállalt.³⁹³

Az I. törzsszázad katonáinak nagy része augusztus elején már a Dunántúlon tartózkodott. Az első egység már augusztus 6-án átkelt a Dunán és Fadd-Dombori közelében ért partot, majd Szekszárdra tartott és valószínűsíthető, hogy ők végezték ki a megyei direktórium vezetőit.³⁹⁴ Az biztos, hogy ez az egység ölte meg Fadd határában, a fehérterror első Tolna megyei áldozatát, Csehák Péter szabólegényt, aki a helyi forradalmi törvényszék vádbiztosaként tevékenykedett. A községi plébánia jelentésében azt írta, hogy Csehák a kommunista vezérek kezére játszó áruló volt.³⁹⁵ A különítmény többi alakulata 8-án szintén a folyó jobb partján tartózkodott. A románok közelségétől fenyegetve, ezen a napon Giczey szakasza is átkelt a

³⁹⁰ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 3-6.; Kelemen 1923. 599-600.

³⁹¹ Thiringer

³⁹² HL 133. Ostenburg, eseménynapló 3-6.

³⁹³ Romsics 2005. 134.

³⁹⁴ Sz. Bányai Irén: A Béri Balogh Ádám Múzeum archívfoto gyűjteményének történeti tanulságai, Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve 1975-1976, szerkesztő: Szilágyi Miklós, Szekszárd, 1977. 247.

³⁹⁵ HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Fadd 82/1919.; HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38. a faddi római katolikus plébános jelentése

Dunán a révbéri kompra felpakolt munícióval együtt és bevonult Dunaföldvárra. Ez az egység már napokkal korábban letérni kényszerült eredeti útvonaláról és a 3., valamint a 4. szakaszhoz hasonlóan a Dunántúlon folytatta a tevékenységét. A románok előretörése miatt erre kényszerült a Nemzeti Hadsereg többi alakulata is. Prónayék nem küldték vissza a túlsó partra a kompot, amelyen átkeltek, így a románok kénytelenek voltak Révbéren maradni.³⁹⁶ A különítmény szakaszai Tolna megyében akadálytalanul fejthették ki tevékenységüket, amely elsősorban a forradalmak előtti előjáróság visszahelyezéséből és a tanácskormány funkcionáriusainak számonkéréséből állt. A törzsszázad tisztjei közül többen részt vettek a júniusban lezajlott Duna–Tisza közti felkelésben. A román csapatoktól megszabaduló különítmény tisztjei a Duna jobb partján továbbra is olyan területen álltak, ahol ez a megmozdulás végigsöpört. Ennek következtében olyan emberek kerültek a célkeresztjükbe, akik az ellenforradalmi felkelés leverésében, valamint az azt követő büntetések meghozásában és végrehajtásában tevékeny részt vállaltak. Ezek a megtorló intézkedések gyakran sújtották anyagilag a lakosságot, több esetben pedig halálos ítéletek végrehajtására is sor került. Így történt Dunaföldváron is, ahol 1919. június 23-án a rögtönítélő törvényszék halálra ítélte és kivégeztette Miskolczy Istvánt, Hambalkó Jánost, Holmár Imrét és Gaál Mihályt,³⁹⁷ akiknek a fő bűne az volt, hogy a Budapest felől közeledő vörös csapatok előtt felszedték a síneket.³⁹⁸ Alig több mint egy hónappal később az emberek még nagyon élénken emlékeztek erre a szörnyű eseményre. Ennek ellenére Prónay állítása szerint, a lakosság közömbösnek mutatkozott a tisztek megérkezésekor, ezért fel kellett villanyozni őket. A törzsszázad vezetője a tisztségükbe visszahelyezett előjárókat a Korona szállóba hívatta, ahol kihirdette a statáriális intézkedést és a hadianyag beszolgáltatás kötelezettségét. A parancsnok felszólította a lakosságot a rablások, fosztogatások és gyilkosságok résztvevőinek kiszolgáltatására. Az antiszemita tartalmú szónoklat felhívta a figyelmet a kommunizmus bűneire, ostromozva a szabadkőműves zsidó származású vezetőket. Végül véres bosszút követelt a kommün vezetőivel szemben, akik terrorral sújtották a lakosságot. A megnövekedett létszámú törzsszázad tisztjei a Duna jobb partján az elhárult román veszély miatt már nyugodtabban cselekedhettek, ezért Giczey százados szakasza két napig tartózkodott a községben. A tisztek a Duna átlépése után Tolna megyébe érve, általában 1-2 napot szántak az általuk bűnösnek tartott emberek felkutatására és megbüntetésére az adott településeken. A különítményvezér naplójában a terrorfiúk, bizalmi férfiak és kommunista hóhérok összefogdosásáról tesz említést. Prónay visszaemlékezéséből

³⁹⁶ PIL Prónay II. 178-179.

³⁹⁷ HU-MNL-TML-IV.404. b. 215/1921. Adorján Ferenc dunaföldvári evangélikus lelkész jelentése

³⁹⁸ Tolnamegyei Újság 1919. november 15. 3.

az időpont nem derül ki, de augusztus 10-én délelőtt koszorúzták meg a vörösök által kivégzett személyek sírját a temetőben, ahol Giczey százados mondott beszédet, melynek hatására a lakosság a bűnösök kivégzését követelte.³⁹⁹ A déli órákban a tisztek Halasi Józsefet és hasonló nevű fiát, akiket Szamuely hóhérainak tartottak, a patikánál álló lámpavasra akasztották fel, ahol másfél hónappal korábban a vörösök az egyik felkelőt. Bűnük az lehetett, hogy verbálisan, esetleg tettelesen részesei voltak az ellenforradalmárok kivégzésének. Délután 4-kor Stein Sándor bőrkereskedőt felakasztották és még aznap, Sterk Endre rőföskereskedőt is agyonlőtték.⁴⁰⁰ Az izraelita hitközség elöljárói szerint Steinnek semmi köze sem volt a kommunistákhoz és csak azért akasztották fel, mert zsidó volt.⁴⁰¹

A különítmény szakaszai az előre megbeszélt módon cselekedtek minden településen ahova az útjuk vezetett. Zavartalanul folytathatták tevékenységüket, amelynek ezzel új szakasza kezdődött. A tiszteknek volt idejük felderíteni az adott településen, hogy kik irányítottak a tanácskormány idején és mely személyek vettek részt az ellenforradalmi felkelés leverésében, valamint az azt követő számon kérő, megtorló akciókban. A nyomozás során a tisztek elsősorban a forradalmak előtti vezetés és a tanácsrendszer által leginkább sújtott gazdák információit használták fel. Majd a statáriális eljárásnak megfelelően, amely valójában egy katonai diktatúrának felelt meg, népgyűlést hívtak össze, ahol hazafias, kommunistaellenes, antiszemita színezetű szónoklataiknak köszönhetően, népitéletre bírták rá a felajzott lakosságot. Úgy tűnt, hogy a tisztek rögtönítélő katonai törvényszékként működtek a lakossággal karöltve, de a cél a néphangulat megfelelő irányba való terelése volt. A földművesek nagy része sérelmesnek találta a Tanácsköztársaság intézkedéseit, valamint a rendszer terrorisztikus működését, ezért több településen részesei voltak a tisztek által kezdeményezett büntetéseknek és kivégzéseknek.

A fehér tisztek sok községben megsarcolták a tanácsrendszer irányításában részt vevő lakosokat, valamint az általuk gyűlölt zsidókat, akiket a tanácsrendszer követőiként azonosítottak. Így történt ez Dunaföldvár esetében is,⁴⁰² de az így összegyűjtött pénz egy részét az adott település javára fordították. Dunaföldvár község pénztárosa, a kivégzések napján írt elismervényt Salm főhadnagynak, a település pénztárába beérkezett pénz átvételéről, amelyből

³⁹⁹ PIL Prónay II. 178-180.

⁴⁰⁰ HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Dunaföldvár 200/1919.; 201/1919.;202/1919.;271/1919.

⁴⁰¹ Egyenlőség 1919. szeptember 25. 6.

⁴⁰² Egyenlőség 1919. szeptember 25. 5.

1000 korona a községi szegényalapra, 1000 korona a római katolikus templomalapra, 1653 korona pedig özvegy Hambalkó Jánosné nevére érkezett.⁴⁰³

Prónaynak nem kellett jelen lennie ahhoz, hogy tisztjei a súlyos tetteiket megcselekedjék. A különböző szakaszok önállóan hajtották végre megtorló akciójukat Tolna megye településein. Ez az időszak mindössze pár napot ölelt fel, hiszen az egységek hamarosan újra egyesültek.

A Dunántúlra átkelt többi szakasz a megbeszéltek szerint, Dunaföldvártól délre ért partot augusztus 8-án. A különítmény 3. szakasza is partra szállt Gerjen közelében, ahol az ellenforradalmi megmozdulás idején két fiát is elvesztő Szuprics György földbirtokos és környezete segítette őket. Így jutottak el augusztus 8-án a délutáni órákban Paksra, ahol a tanácsuralom bukása után a rendfenntartó egységet Thuránszky-Vittman Ágoston őrnagy szervezte meg, aki együttműködött a településre megérkező Denk százados szakaszával. Még ezen az estén letartóztatták a községben tartózkodó fontosabb vezetőket: Takács Györgyöt, Wiedemann Antalt, Gauzer Gyulát, Mihalik Gézánét, Haag Józsefet és másokat.⁴⁰⁴ Az ellenforradalmi megmozdulás leverése után ezen a településen is történtek kivégzések. A vörösök két csendőrt, Bakonyi Andrászt és Csala Bálintot ítélték golyó általi halálra június 26-án.⁴⁰⁵ Ennek tudatában a fehér tisztek nem kímélték a letartóztatottakat. Súlyos bántalmazások után, a főbb bűnösöknek tartott embereket augusztus 9-én délelőtt kivitték az imsósi erdőbe. Egy visszaemlékezés szerint Thuránszky őrnagy mondta ki a halálos ítéletet, melyet a Denk szakaszhoz tartozó Jakula Béla főhadnagy vezetésével hajtottak végre a fehér tisztek.⁴⁰⁶ Jakula civilben tanító volt Hajóson, 1914-1919 között⁴⁰⁷ részt vett a kalocsai ellenforradalomban testvérével, Kálmánnal és a Bors fivérekkal együtt. A megmozdulás bukása után mindannyian Szegedre menekültek.⁴⁰⁸

Prónay tisztjei augusztus 9-én délelőtt 11 órakor 4 embert végeztek ki az imsósi erdőben. Takács György telekkönyvi tisztviselőt, Blau Ödön budapesti illetőségű politikai megbízottat, Gauzer Gyula vörösőr parancsnokot és Lefkovicz Simon kereskedőt.⁴⁰⁹ Gauzert és Lefkoviczot a Pakson kivégzett két csendőr feljelentésével is megvádolták.⁴¹⁰ E váddal a Faddon kivégzett

⁴⁰³ HL SZVZ 119. Dunaföldvár község pénzügyi hivatalának elismervénye gróf Salm Hermann főhadnagy részére, 1919. augusztus 10.

⁴⁰⁴ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-32. Takács György életrajza

⁴⁰⁵ Gabányi 2000. Faczinek Nándor százados leírása 13-16.

⁴⁰⁶ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-32. Takács György életrajza. A forrásban a nevek elferdítve szerepelnek: turiki Thuránszky, turili Turanczkiként, Jakula hajósi tanító, pedig Jehulaként szerepel, aki Kalocsáról érkezett Paksra

⁴⁰⁷ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, népiskolai tanítók névsora, Hajós, 1856-1919.

⁴⁰⁸ Romsics 1981, 305.

⁴⁰⁹ HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Paks 173/1919., 178/1919.; 176/1919.; 177/1919.

⁴¹⁰ Gabányi 2000, 15.

Csehákot, valamint később Orosz Sándort is illették.⁴¹¹ A Denk szakasz tevékenysége a Duna parti településen véget ért, hiszen Prónay a fő egységhez való csatlakozásra szólította fel őket. Közben Vrécsér százados 4. szakasza elérte Tolnát, Gömbös főhadnagy egysége, pedig 8-án már a megyeszékhelyen tartózkodott. Szekszárdon a Tanácsköztársaság vezetőit 4-én letartóztatták és a forradalom előtti közigazgatás átvette az irányítást.⁴¹² A régi új vezetők szándéka, a kömmün helyi vezetőinek bíróság útján történő felelősségre vonása volt. Ezt a tervet a fehér tisztek megérkezése keresztülhúzta. Augusztus 8-án hadnagytól századosig terjedő rendfokozattal 17 tiszt érkezett Szekszárdra.⁴¹³ Vezetőjük már nem Gömbös főhadnagy volt, hiszen nem ő volt a rangidős. Ezt a pozíciót a Tolnáról Szekszárdra érkező Vrécsér százados tölthette be, hiszen Prónay naplójából is kiderül, hogy a különítmény vezetője a Tolnai megyeszékhelyen érte el telefonon a századost, 11-én.⁴¹⁴ Ennek ellenére a helyi viszonyokat jól ismerő Gömbös János tevékenységével nagyban hozzájárult a szekszárdi események kibontakozásához. A tisztek itt is két napot szántak a nyomozásra és a vizsgálatokra, majd a helyi polgári vezetést figyelmen kívül hagyva, katonai törvényszékként működve, egy nagyszabású népítéletet alkottak meg. Mindez a katonai diktatúrára épülve, augusztus 10-én vasárnap a város főterén a mise után történt. A templomból távozó lakosságot egy fiatal, a háborúban a fél szemét elvesztő főhadnagy, Vértessy Károly szólította meg. A kömmün káros hatásainak taglalása után a járásbíróság fogházából a tanácsrendszer letartóztatott vezetőit a vásártérre kísérték, ahol elkezdődött a népítélet. A vádlottakat egyenként egy hordóra állították és az összegyűlt lakosságot kérdezték meg arról, hogy kit végezzenek ki. A tisztek által felajzott tömeg egy része több letartóztatott kivégzését követelte. Akit a tömeg nem akart halálra ítélni, azt visszakísérték a fogházba. Az elítélt foglyokat felakasztották a vásártéren található eperfákra.⁴¹⁵ Azt a 8 embert találták bűnösnek, akik az ellenforradalom leverésében és az azt követő megtorlásban, sarcokban és a halálos ítéletek meghozatalában részt vettek, valamint azokat, akik az elsősorban földműves lakosságot mélyen sújtó gazdasági intézkedéseket meghozták és végrehajtották. Az ítéleteket az egyik forrás szerint Bibó Dénes hadnagy hajtotta végre,⁴¹⁶ aki Liphay főhadnaggyal együtt, miután Kisteleknél elszakadt Prónaytól a Szekszárdra tartó tisztekhez csatlakozott. A különítmény egysége, amely ezt a kivégzést végrehajtotta, nem csak 17 tisztből állt, hiszen ekkor már altisztek és tisztsek, sőt civilek is

⁴¹¹ Tolnamegyei Ujság 1937. szeptember 25. 3.

⁴¹² HU-MNL-TML-XXXV.1,d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

⁴¹³ K. Balog 1974. 165.

⁴¹⁴ PIL Prónay II. 182-183.

⁴¹⁵ HU-MNL-TML-XXXV.1,d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

⁴¹⁶ HU-MNL-TML-XXXV.1,d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése

tartozhattak közéjük. Látható, hogy a tisztek Prónay nélkül is egységesen megcselekedték mindenhol azt, amire parancsuk volt. A szekszárdi kivégzések is mutatják, hogy a számonkérésbe és a kivégzésekbe megpróbálták mindenhol bevonni a lakosságot, demonstrálva, hogy mindez az ő érdekükben történik. A kivégzettek között található a megyei direktorium vezetői közül a dunamenti és a tamási ellenforradalom leverésében és az azt követő kivégzésekben komoly szerepet játszó Aranyos György, Tánczos Vendel, Soós Sándor, Mautner Gyula, valamint Bertók Róbert, Deák Mihály, Ocskó László és Kovács Sándor.⁴¹⁷ Azt, hogy vidéken, így Tolna megye területén sem volt komoly bázisa a kommunizmusnak, az a tény mutatja legjobban, hogy a megye élén direktoriumi vezetőként álló Soós és a direktorium biztosaként tevékenykedő Aranyos is Budapestről, a tanácskormány küldöttjeként érkezett a vármegyébe.

A szekszárdi véres eseményekről Budapesten is értesültek. Schnetzer hadügyminiszter jelentéséből kiderül, hogy az egyes helyeken felbukkanó fehérterror megszüntetésére intézkedéseket tett.⁴¹⁸ Ezekről részletes információink nincsenek, de biztosan hatástalanok maradtak, hiszen a különítményesek akcióit még Horthy és a környezetében dolgozó katonai vezetők sem tudták megakadályozni, ha egyáltalán gátat akartak szabni az agresszív eseményeknek.

A Dunán történt átkelés után a Prónay különítmény működését az ilyen, vagy ehhez hasonló népitételek határozták meg. A kivégzések a megyeszékhelyen ezzel még nem értek véget, hiszen egy hét múlva 17-én, ugyancsak a mise után további 7 embert lőttek le a fehér tisztek a vasúti töltés oldalában. Történt ez annak ellenére, hogy Vrécsér egysége már 11-én, Simontornyán tartózkodott. Ekkor már újabb csapatok érkeztek Szekszárdra, de a Prónay tisztek közül sem távozott mindenki, mert Gömbös főhadnagy a megyeszékhelyen maradt. Az újabb kivégzésekben már a szintén Szegedről érkezett helyi tisz, Haidekker Károly főhadnagy is komoly szerepet játszott. Ő a Vörös Őrség tagjaként a fehérek közé állt a dunamenti ellenforradalom idején és a megmozdulás bukása után menekült el a megyéből.⁴¹⁹ Nem csak katonák, hanem civilek is részt vettek a kivégzésekben. A Szegeden főispán-kormánybiztosnak kinevezett faddi földbirtokos, Bartal Aurél 2-án érkezett Pécsről Szekszárdra és átvette a

⁴¹⁷ Vendel István: Szekszárd város monográfiája Szekszárd 1941, 283-285., K. Balog 1964, 220.; HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38, Gaál Dezső visszaemlékezése; HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Szekszárd 317-324. A kivégzettek az anyakönyv szerinti sorrendben: Soós Sándor, Aranyos György, Tánczos Vendel, Kovács Sándor, Bertók Róbert, Mautner Gyula, Ocskó László, Deák Mihály.

⁴¹⁸ MNL OL K 27. 1919. augusztus 12.

⁴¹⁹ Marosi 2012. 19-20.

hivatalát. A katonai diktatúra felé hajló tisztviselő, szabad kezet engedett a katonai különítménynek és engedélyt adott Haidekkernek a 17-én esedékes népgyűlés megtartására.⁴²⁰

A vörösteror és a fehérterror hasonlított abban, hogy mindkettő maximális mértékben élt a megfélemlítés eszközével. Ez gyakran nyilvánult meg a megtorlások fénykép formájában történő dokumentálásával. A Dél-Dunántúlon lezajlott kivégzésekről, elsősorban a fehérek által készített képek maradtak fenn. Ilyenek a szekszárdi, a tolnai, a paksi, majd a Somogy megyei tabi eseménysorról készült felvételek. Ezek alapján azonosítani lehet az elkövetőket, akik áldozataikkal együtt szerepelnek a képeken.

A Prónay-különítmény tisztjei augusztus 11-én még mindig nem tartózkodtak teljes létszámban Simontornyán. Az időközben már ide érkező parancsnok ezen a napon telefonált Szekszárdra Vrecsernek és a fő egységhez való csatlakozásra szólította fel a századost. Ennek megfelelően a Prónay-különítmény 4. szakasza elhagyta a megyeszékhelyet és eltávolodott attól a területtől, ahol júniusban az ellenforradalom lezajlott. Prónay emberei ezzel más, újonnan érkező szegedi katonáknak adták át helyüket. Azonban nem minden Prónay-tiszt távozott a megyéből, mert egy hátra maradt egység, melyről a különítményvezér saját naplójában sem beszél, továbbra is itt fejtette ki tevékenységét. Ezzel együtt több tiszti különítmény is érkezett a megyébe, hiszen már eldőlt, hogy a románok a fővárost és az Észak-Dunántúlt is megszállták. Ezért a Nemzeti Hadsereg csapatai folyamatosan özönlöttek át a Dunán Dél-Dunántúlra és a leendő új székhely, Siófok felé tartottak.⁴²¹ Így Tolna megye átvonulási területté vált és a Prónay-különítmény távozása után érkező egységek hasonló elszántsággal vetették bele magukat a kommunisták elleni megtorlásba.

Siófok felé tartva a fehér katonák Tolnán is szerettek volna bosszút állni a júniusban kivégzett ellenforradalmárok haláláért. A fő vezetők elmenekültek, ezért előtérbe kerültek olyan egyének, akik a tanácsrendszer működésében részt vettek ugyan, de nem játszottak vezető szerepet. Ennek megfelelően letartóztatták Horváth János községi tanácstagot, az egyik fiát, Horváth Józsefet, aki agitátorként működött, és Farkas Józsefet, a postán tevékenykedő politikai megbízottat és 1919. augusztus 13-án délelőtt fél 12-kor a község főterén felakasztották őket.⁴²²

A kivégzettek elleni konkrét vádak nem ismeretesek. Csak azt tudjuk, hogy egy rögtönítélő katonai bíróság által végeztettek ki. Sz. Bányai Irén leírta azokat a visszaemlékezéseket, melyek

⁴²⁰ HU-MNL-TML-IV.401.b. 1831/1919.; HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Szekszárd 331-337. A népgyűlés után agyonlőtt emberek névsora: Bertók Róbertné Dezső Mária, Prantner János, Bencze Ferenc, Gróf Pál, Kecskés Ferenc, Wachtl Gábor, Kovacsics György.

⁴²¹ Kelemen 1923, 521-533.

⁴²² HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Tolna 102/1919 (Farkas József) 104/1919 (Horváth János), 105/1919 (Horváth József); Plébánia Hivatal, Tolna 112/1919 (Farkas József), 113/1919 (Horváth János), 114/1919 (Horváth József)

a kivégzés okait firtatják.⁴²³ Farkas József özvegyének negyven évvel későbbi visszaemlékezése szerint, férje fontos szerepet játszott politikai megbízottként a postán. Azt mondta, hogy a férje volt az az ember, aki megakadályozta Dobrik Lajos postamestert, a lányát és annak vőlegényét a telefonzsinórok elvágásában. Ez az esemény az ellenforradalom idején történhetett, mert ezzel Farkas megakadályozta a telefonos kapcsolat megszűnését Tolna és más települések között.⁴²⁴ Ezzel elősegítette, hogy a tanácskormány képviselői segítséget kérjenek. A segélykérés az ellenforradalom leverésére irányult. Ha így történt, Farkasnak része volt ebben és talán a két Horváthnak is volt szerepe ezekben az eseményekben. De konkrét források hiányában szinte lehetetlen megállapítani, mi volt a három ember kivégzésének elsődleges oka. A tolnai kivégzéseket végrehajtó fehér tisztek minden bizonnyal Prónay egyik visszamaradt egységéhez tartoztak. Közöttük volt a Kisteleknél hátra maradt Bibó hadnagy és Liphay főhadnagy, akik az egységgel még aznap Paksra mentek, ahol újabb embereket végeztek ki. Thuránszky őrnagy állítása szerint a Nemzeti Hadsereg egyik különítménye augusztus 13-án jelent meg Pakson. A katonai különítmény fél 7-kor a járásbíróház épületébe ment. Egy tiszt kérte Joób Imrétől a járásbíróház vezetőjétől, Mihalik Gézáné és Wiedemann Antal kiadását. A főhadnagy az állomásparancsnokság rendeletére hivatkozott, ezért a bíró kiadta neki a kért egyéneket. A tiszt Molnár László volt. Az sem zárható ki, hogy a bíró vallomásaiban azért nem nevezte meg a főhadnagyot, mert félt a különítményesek bosszújától. Nehezen hihető, hogy ezt a gyakori nevet egy törvényszéki bíró nem tudta megjegyezni. Ezek a katonák bármire hivatkozhattak volna az adott körülmények között, egy bíró nem tudta és nem is merte őket tetteikben korlátozni. Általános dolog volt augusztus és szeptember folyamán, hogy a járásbíróház fogházaiból politikai foglyokat hurcoltak el és végeztek ki. Molnár főhadnagy 14-én délután nyilatkozatot tett a járásbíróháznak, miszerint Thuránszky őrnagy, mint állomásparancsnok a letartóztatott személyek felett a szabad rendelkezést átengedte neki.⁴²⁵ Így került sor 1919. augusztus 13-án este 7 órakor Wiedemann Antal⁴²⁶ és Mihalik Gézáné tanítónő⁴²⁷ felakasztására a községháza udvarán. Mihalikné elítélésekor sokat nyomhatott a latba a Ludovika Akadémia felkelésének leverése után a menekülő fehér monitorok ellen

⁴²³ Sz. Bányai Irén: Egy fénykép a fehérterrortól, Dunatáj, 1979. II. évfolyam 1. szám felelős szerkesztő: Csányi László 18-26.

⁴²⁴ Tolna Megyei Népújság 1969. március 2. (Farkas özvegye, rosszul emlékszik a postamester nevére, Dobrik Gézáról beszél)

⁴²⁵ HL SZVZ 119. Jegyzőkönyv a paksi járásbíróház vezetőjénél, 1919. augusztus 14.

⁴²⁶ HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Paks 179/1919

⁴²⁷ HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Paks 180/1919; Kioltott fáklyák, Emlékezések a fehérterror pedagógusáldozatairól, Budapest, 1963. 135-140.; Kernné Magda Irén: Híres paksi elődeink, Életrajzi gyűjtemény, Paks, 2009. 90-91.

támadt, majd elsüllyedt Munka matrózainak befogadása.⁴²⁸ Mindenesetre mindketten tevékeny részesei voltak a tanácsrendszer kialakításának. Felmerül a kérdés, miért nem végezte ki Denk százados szakasza ezt a két embert is, miért hagyta ezt a feladatot egy másik egységre. Megítélésem szerint, Denk százados úgy gondolta, hogy ők nem tartoztak a főbb bűnösök közé, bár nincs kizárva, ha Prónay nem rendeli fel 3. szakaszát Dunaföldvárra és továbbra is Pakson maradnak, akkor Wiedemannékat is kivégezték volna. Az augusztus 13-án Paksra érkező egység, amely az újabb kivégzéseket végrehajtotta, bizonyára azért találta elégtelennek Denkének tevékenységét, mert az nem volt elég látványos. Prónay 3. szakaszának tagjai az imsósi erdőben hajtották végre a kivégzéseket, amit valójában nem láttak a helyi lakosok, csak a tettesek. Pár nap múlva a fehér katonák előzönlötték a megye területét. Nagyobb biztonsággal tevékenykedtek, több idejük maradt eldönteni, kit és miért vonnak felelősségre. Szükségük volt arra, hogy látványos legyen a megtorlás és ezzel megfélemlítsék a kommunizmushoz húzó egyéneket. Tetteikkel nem csak őket, de a polgári rendszerhez hű, józan gondolkodású embereket is elborzasztották. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a fehér tisztek a kollektív bűnösség elvét tartották szem előtt. Mindegy volt nekik, hogy valaki kommunista, szociáldemokrata vagy liberális. A lényeg az volt számukra, hogy azokat vonják felelősségre, akik a tanácsrendszer irányításában részt vettek. Így olyan emberek is célkeresztjükbe kerültek, akik nem tartoztak a rendszer vezetésében döntő szerepet játszó kommunisták közé.

⁴²⁸ Marosi 2012. 38.

6.7. Út a Balaton felé

Mivel a román csapatok megszállták Budapestet, a Nemzeti Hadsereg csapatainak és azon belül a Prónay-különítmény különböző szakaszainak, az útvonal után az úti célt is meg kellett változtatni. A korábbiak során kiderült, hogy az a város, ahova el szerettek volna jutni Székesfehérvár lett volna. Azonban a románok nem mindenhol álltak meg a Duna vonalánál, hanem több helyen átlépték azt, megszállva a Dunántúl északi részét is, Fejér megye központjával együtt. Így amikor Prónayék augusztus 10-én Dunaföldvárról elindultak, akkor már az új kijelölt célpont, Siófok felé haladtak, amivel Prónay igyekezett összeköttetést tartani. Ugyanilyen módon rendelte magához Denk századost a 3. szakasszal, aki sok hadianyagot gyűjtött össze és hozott magával Paksról. Denkéék csatlakozásával a csapat körül-belül 120 fős lehetett. Prónay egy lovaskülönítményt hozott létre az alakulaton belül, amelynek Rozsek Ottó százados lett a parancsnoka. Egy vörösök által hátrahagyott repülőgépet is birtokolt az egység. Ezt Plachner János és Szeghő István hozták helyre. Prónay ezzel a géppel tartotta fenn a közvetlen kapcsolatot Siófokkal. A különítmény létszáma folyamatosan nőtt és a hadianyaggal való ellátottsága is jelentősen javult, hiszen ekkor már az eddig felsoroltakon kívül gépfegyverekkel és ágyúkkal is rendelkezett. Hamarosan a 4. szakasz is elindult Szekszárdról, hogy Tolnán keresztül Simontornyára jutva csatlakozzon a fő csapathoz. A parancsnok egy 5-6 tisztből álló egységet hagyott Dunaföldváron, Keresztszeghy György főhadnagy vezetésével, akinek a feladata a helyi adminisztráció helyreállítása és a hátrahagyott hadianyag őrzése volt. A különítmény Előszálláson keresztül Cecére indult, ahol Szluha Dénes birtokán rendezkedett be. Mivel Prónay Magyarországot mezőgazdasági országnak tartotta, a földesurak és a cselédek viszonyának helyreállítását tartotta a legfontosabb feladatnak, hogy zavartalanul működjön a termelés. Útjuk során több uradalomban vonták felelősségre a cselédeket, a Tanácsköztársaság alatti viselkedésük miatt. Büntetésként leggyakrabban a botozást alkalmazták. A vidéki mezőgazdaságból élő emberek közül a cselédséget érintette meg leginkább a tanácsrendszer üzenete. Ezért kerültek ők a különítményes tisztek látókörébe. Példaként említi Prónay, hogy egy bárónő kereste meg Simontornyán, aki, mint kiderült, a világháborúban elhunyt szombathelyi katonapajtásának, Vajkó István őrnagynak a lánya volt. A hölgy még kislányként ismerte Prónayt és miután meggyőződött róla, hogy ő a vörösök és kommunisták szemében rettegetté vált különítményvezér, kérte a századost, küldjön pár tisztet a birtokára, a cselédek

megfélézésére.⁴²⁹ A bárónő annak a kölesdi földbirtokosnak, Jeszenszky Andornak a felesége volt, aki a Tanácsköztársaság alatt Szegedre menekült és Prónay naplója szerint részt vett a különítmény zászlószentelési ünnepségén.⁴³⁰

Prónay segédtsíjével, Apostolovits Sándor főhadnaggyal előrelovagolt Simontornyára, ahol Rády József százados vezetésével egy gépfegyver különítmény tartózkodott. Ő adott tájékoztatást a településre érkező tiszti századnak az adott helyzetről és azokról a személyekről, akik a szovjetrendszeret támogatták. Hamarosan a felduzzadt létszámú 4. szakasz is megérkezett. A Vrécsér százados vezette egység, útközben elfogta Zay Dezső főhadnagyot, a 44. vörös dandár vezetőjét több társával együtt, miközben a szerbek által megszállt területre akartak szökni. Prónay állítása szerint Zay több tisztársának az elfogását és kivégzését előmozdította. Az elfogott vörös tiszt egységével részt vett a május végén, június elején Tamásiban lefolyt ellenforradalmi felkelés elfojtásában. A tisztek Salm főhadnagy vezetésével, a Sió parton lelőtték Zayt és társait. Prónay állítása szerint pár terrorfiút felakasztottak Simontornyán.⁴³¹ Ezek az események augusztus 11-én történtek. Másnap találták meg 7 ember hulláját a Strassoldo kastély kapuja előtt egy gödörben. Ezek a tetemek a Prónayék által kivégzett személyekkel voltak azonosak.⁴³² A rohamszázad tagjai a községben elfogták László Andor főhadnagyot, akit a kommunista tanok terjesztésével vádoltak. A fiatalember zsidó származása miatt a tisztek által hátrányos megkülönböztetést szenvedett el. Pedig érdekében még József főherceg is fellépett. A környékbeliek, Prónay szerint a zsidók 1 millió forintot gyűjtöttek össze készpénzben, ékszerek és ezüsttárgyak formájában, amelyet a községnek akartak adni, a kommunizmus okozta károk megtérítéséért. Cserében a fiatalember szabadulását remélték. Prónay a váltságdíjat visszautasította és Lászlót továbbra is őrizetben tartotta, mert a bűnösségéről meg volt győződve, ezért további vizsgálatokat indított ellene. A parancsnok Simontornyáról Székesfehérvárra is indított egy tiszti csoportot, azzal a feladattal, hogy az ellenforradalmárokkal felvegyék az összeköttetést Fejér megye székhelyén. A tiszteknek Horthy István tábornoknál és Sréter István ezredesnél kellett jelentkezniük.⁴³³

Láthattuk, hogy a tiszteket Szegedtől Dunántúlra gyakran látták vendégül, főleg birtokos nemesek. De amikor erre nem került sor, akkor is kellett valamit étkezniük. Ekkor az adott települések látták el őket. Azt, hogy fizettek az ellátásért vagy sem, források hiányában nehéz

⁴²⁹ PIL Prónay II. 183-185.

⁴³⁰ PIL Prónay II. 141.

⁴³¹ PIL Prónay II. 182-185.

⁴³² HU-MNL-TML-XXXIII.1.a. halotti anyakönyv Simontornya 18-23/1920. A kivégzettek névsora: Csovics Béla, German Gyula, Zay Dezső, Király János, Weisz Lajos, Sándor József és egy ismeretlen férfi.

⁴³³ A csapat tagja volt az ezredes azonos nevű fia, aki öccsével Elemérrrel együtt a különítményben szolgált, valamint Vidacs István és Tüköry Dénes főhadnaggyok. Prónay 185.

lenne megállapítani. Sok pénz azonban nem lehetett náluk, hiszen már a szegedi események taglalásánál kiderült, hogy folyamatos pénzhiányban szenvedtek. Az pedig biztos, hogy az indulásuk előtt a parancsnokság nem látta el őket fizetőeszközzel. Erre bizonyíték Denk százados kérelme, aki az augusztus 4-13. közötti időszakra, a különítmény tagjai részére, fejenként 1000 korona utazási költség kiutalását kérte október 8-án, a Somogy megyei Bárdibükről, a siófoki hadbiztosságtól. A kérelemben indoklásként szerepel, hogy a tisztek 10-15 fős csoportokban, gyalog, okmányok és menetlevél nélkül tették meg az utat Szegedről a Dunántúlra.⁴³⁴ A százados állítása szerint, a különítmény Budapestre ért szakasza ezt az összeget már szeptember közepén megkapta. Ugyanilyen névjegyzékkel ellátott kérelmet írt a hadbiztosságnak Denk október 5-én, valamint a gazdasági tisztként szolgáló Léderer Gusztáv főhadnagy egy nappal korábban.⁴³⁵ A hadbiztosság a tisztek felterjesztését október 30-án kelt átiratában azzal az indokkal utasította el, hogy a különítmény, mint zárt alakulat menetelt és nem a 30/1919. számú fővezéri rendelet alapján indult el.⁴³⁶

A század Simontornyáról Ozora felé vette útját, ahol Prónay régi bajtársa Török Géza tartózkodott egy csikótelep parancsnokaként. Prónay úgy tapasztalta, hogy ez a vidék nem szenvedett annyit a kommunizmustól és a rend itt magától helyre állt. A tisztek egyik társuk, gróf Széchenyi József kérésére Enyingre mentek. A gróf idős nagyapja, gróf Csekonics Endre megsegítésére akart sietni, akinek sok problémája akadt a cselédeivel. Prónay leírása szerint, a kommunista vezetők rosszul gazdálkodtak, sok kárt okozva a lakosságnak, nagy haragot gerjesztettek az emberekben. Ezért a kocsma udvarán, augusztus 13-án, délután 2 órakor 5 embert felakasztottak, többeket pedig botbüntetéssel sújtottak. A különítményvezér itt beszélt először a csapaton belül támadt ellentétekről. Szerinte a nézeteltérést a szadisztikus hajlamú Salm gróf viselkedése okozta, aki minden határon túllépve kínozza meg a keze ügyébe kerülő foglyokat. Ez a viselkedés több tisztársának is szemet szúrt, ezért bepanaszolták a parancsnoknak. Prónay csapott egyet jobbra és balra is, hiszen megfedte Salmot a durvaságáért, valamint a panaszt tevő tiszteket is a galamblelkűségükért. E szerint tudomásul kell venniük, hogy egy büntetőexpedícióval tartanak, ahol előfordulhatnak efféle durva események. Inkább mehettek volna ministránsoknak, ha ezt nem bírják, mert nála a szemet szemért, fogat fogért elv működik.⁴³⁷ Ilyen és ehhez hasonló nézeteltérések később is adódtak a századon belül.

⁴³⁴ HL SZVZ 119. Sgt. 70/1919. Kérés utazási költség kiutalására

⁴³⁵ HL SZVZ 119. Sgt. 70/1919.

⁴³⁶ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege, hadtáp csoport 2536/1919.

⁴³⁷ PIL Prónay II. 186.

Prónay ezután FIAT személygépkocsijával Siófokra ment, ahol az egykori vörös főhadiszállás épületét majdnem teljesen üresen találta, csak Cranenbrock Edgár tábornok tartózkodott ott, aki előkészítette az épületet a Fővezérség számára és már várta Horthy érkezését. Neki, csakúgy mint Sréter ezredesnek távoznia kellett a románok által megszállt Székesfehérvárról a Balaton parti településre, ahol a Nemzeti Hadsereg új központja született meg. Prónay megmondta a tábornoknak a tervét, ami szerint az Enyingen állomásozó egységével Lepsénybe megy, majd pedig a korábbi megállapodás ellenére, oldalba támadja a Veszprém felé tartó románokat, mert azok ki akarják rabolni az országot.⁴³⁸

Mikor a parancsnok visszatért Enyingre, jelentkezett nála Bibó hadnagy és Liphay főhadnagy, akik mint láttuk, még Kisteleknél váltak el a 2. szakasztól. Gépfegyvert, lovakat és több altisztet hoztak magukkal. Bibó Siófokon rátalált egy teherautóra, amit a vörösök az édesapja Veszprém közelében fekvő szűnyogpusztai gazdaságából hurcoltak el.⁴³⁹ Bibó jelenléte Tolna megyében nyilvánvaló, hiszen a szekszárdi visszaemlékezésekben név szerint említik, Pakson pedig látható a felakasztott Mihalíkné mellett pózoló 4 tiszt egyikeként. Liphay pedig végig vele volt, az sem zárható ki, hogy ő is rajta van a fényképen. Bibó pár nappal később, a Somogy megyei Tabon felakasztott Somogyi Ferenc mellett pózolt.

Bibóék csatlakozása után Prónay tovább folytatta büntetőexpedícióját és ígéretéhez híven Lepsénybe ment, ahol a település közelében fekvő Nádasdy-féle majorban szállásolta el csapatát. Ezen a településen is volt akasztás, majd a szokásos botbüntetések következtek. Prónay főhadiszállása ekkor már, Balatonfőkajáron volt.⁴⁴⁰

A parancsnok és emberei északi irányban már nem folytathatták tovább az útjukat, mert a románokba ütköztek volna. A Veszprémben székelő megszálló román parancsnokság, pedig augusztus végén kijelentette, hogy minden olyan tényleges magyar tisztet, aki az általa megszállt területen nem rendelkezik román katonai engedéllyel, internálni fog. A fehér gárdistákat nem tűrik meg és le fogják tartóztatni.⁴⁴¹ Ezért Észak-Dunántúl lakossága legfeljebb a román megszállástól szenvedett, a magyar tisztikülönítmények a megtorlások csúcspontjának számító augusztus hónapban ezt a területet nem érték el.

A fehér tisztek ebben az időszakban rettegésben tartották a Dél-Dunántúl lakosságának azt a részét, amely a Tanácsköztársaság idején szerepet játszott a közigazgatás irányításában, valamint az ellenforradalmi mozgalmak leverésében, különös tekintettel a zsidó

⁴³⁸ PIL Prónay II. 186-188.

⁴³⁹ PIL Prónay II. 188.

⁴⁴⁰ PIL Prónay II. 188-190.

⁴⁴¹ HL. 133. Madary, Siófoki katonai kerületi parancsnokság 829/C.HM.1919.

származásúakra. Ez főleg Tolna és Somogy megye területét érintette. Ezek a tisztek azonban nem csak a Prónay különítményhez tartoztak, mert a Nemzeti Hadsereg más tisztjei is részt vettek a kommunistának tartott egyének ellen indított bosszúhadjáratban. Példa erre az augusztus 18-án Tamásiban lezajlott autodafé, ahol szokásos módon a járásbírószék fogházából hozták ki a foglyokat, akik a helyi ellenforradalom leverése miatt voltak letartóztatva. A fehér tisztek a Taubner vendéglő udvarán álló szőnyegporlóra 11 embert akasztottak fel. A kivégzéseket a település közigazgatási vezetői nem tudták megakadályozni, mint ahogy máshol sem. Az áldozatok egy része, az ellenforradalom leverésében részes, Dombóvárról Tamásiba érkezett vörös csapat tagja volt.⁴⁴² A polgári bíróság elé állítást a tisztek itt is felülírták és rögtönítélő katonai bíróságként ítélték a foglyok felett. Az egység vezetője Bánó Kálmán őrnagy volt. Tagja volt a szakasznak, Panajott József és Töttösy Aladár is, akik június végén kerültek át Prónay különítményétől Bánó századához.⁴⁴³

A hónap második felére a fehér tisztek bosszúhadjárata főleg Somogy megye területére tevődött át. Prónay eközben Siófokon találkozott a Szegedről repülőgépen érkező Horthyval, tájékoztatást nyerve a különítmény elindulása óta eltelt eseményekről. Bernátsky Kornél tábornok vezetésével 1500 katona indult a Dél-Alföldi városból és több tiszti különítmény is a Dunántúlon tartózkodott már. Madary, Ostenburg és Siebenlist századosok egységei is átkeltek a Dunán. Prónay meglátása szerint, Lehar csapatát is számítva, a fővezér 4000 emberrel rendelkezett a Dunántúlon, ami elég lehet a román csapatok visszaszorítására. Úgy gondolta, hogy Habsburg József személyét a szabadkőműves zsidók felhasználták és ők vették rá a főherceget arra, hogy homo regiusként, Friedrich Istvánt bízta meg a kormányalakítással. Mindez pedig éppen a Prónay-különítmény kommunista- és zsidóellenes bosszúhadjáratával függ össze, minek következtében a budapesti szabadkőművesek féltek a fővezértől és a tisztjeitől.⁴⁴⁴ A különítményvezér okfejtése annyiban mindenképpen sántít, hogy Friedrich kormányalakítása a megszálló román csapatok segítségével történt, amikor ő még az általa tisztítómunkának végzett tevékenységét éppen csak megkezdte. Így a fővárosiak akkor még erről nem is halhattak, mint ahogy ő sem tudott a pesti eseményekről. A fehérterror addigi eseményeiről, a Friedrich kormány augusztus közepén történt újjáalakítása idején már értesülhettek, de egy héttel korábban még nem.

A fővezérrel történt megbeszélés után a parancsnok folytatta útját, ami újabb számonkéréseket jelentett Siófok környékén. Ezekben a napokban kapott parancsot Prónay különítménye a

⁴⁴² K. Németh 2019. 49-53.

⁴⁴³ HL SZVZ. 119. Magyar hadügyminiszter 516/1919. szolgálati áthelyezések a törzsszázadtól

⁴⁴⁴ PIL Prónay II. 193-194.

Siófokon tartózkodó Stromfeld Aurél, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének elfogására, amit Giczey százados hajtott végre. Stromfeldet Budapestre kísérve a katonai ügyészségnek adtak át. Ebben az időben újabb tiszti különítmény jött létre, gróf Jankovich Bésán Endre vezetésével, amiben báró Nopcsa Elek is szolgált. Ez az egység a többihez hasonlóan erőteljesen antiszemita éllel működött. Mivel Siófokon és környékén megfelelő mennyiségű csapat tartózkodott, úgymint Zamárdiban Madary, Kilitiben Ostenburg, Siófokon Jankovics és Siebenlist századai, Prónay elindult Somogy megye belsejébe, ami szerinte alapos tisztogatásra várt. Siófokról vonattal mentek a tisztek Tabon át Kaposvárra.⁴⁴⁵ Abba a városba, amely lakossága egy részének politikai beállítottsága miatt, a június végén kelt tervezet alapján, mint már említettem, nem volt alkalmas a nemzeti erők számára, hogy katonai kerület központjaként funkcionáljon. Inkább a közeli Dombóvárt jelölték ki erre a célra. Úgy tűnt, a fehér tiszteknek bőven lesz dolguk Somogy megye székhelyén és nagyobb településein. Prónayék útjuk során, Tabon is megálltak, ahol több embert vontak felelősségre a tanácskormány alatt játszott szerepük miatt. A korábbiakban esett már szó az itt készült fényképekről, amelyek az egyik áldozatot felakasztott állapotban ábrázolják. Somogyi Ferenc teteme mellett két tiszt látható, egyikük Bibó Dénes hadnagy, a másik Kmetty Károly főhadnagy. Mindketten megtalálhatók a paksi kivégzésről készült fényképeken is. Kmetty valójában egyik Szegeden készült névjegyzékben sem szerepel, így ő közvetlenül az elindulás előtt, vagy útközben csatlakozhatott a különítményhez. A kivégzések továbbra is rendkívüli látványosságot jelentettek és a fehér tisztek ugyanúgy kérkedtek szörnyű cselekedeteikkel, mint ahogy azt korábban a vörös terroristák tették. Prónay emberei Tabon együttműködtek Siebenlist Nándor csapatával, együttesen hajtván végre a megtorlást.⁴⁴⁶ Ebből látszik, hogy más különítmények tagjai is hasonló brutalitással vetették bele magukat a kommunistagyanús és főleg zsidó származású egyének ellen zajló megtorló akciókba.

A parancsnok állítása szerint, siófoki megbeszélésük idején Horthy megdicsérte őt és csapatát, biztatván az ügynevezett tisztító munka folytatására.⁴⁴⁷ Augusztus második felében az egyre szaporodó kivégzések következtében többen felszólaltak a különítmények terrorja ellen. A katonai diktatúrát támogató Bartal főispán úgy érezte, hogy egyre több akadályt gördítenek a működése útjába, ezért szeptemberben távozott a hivatalából.⁴⁴⁸ A tiltakozóknak a

⁴⁴⁵ PIL Prónay II. 196-199.

⁴⁴⁶ Andrassy 1979. 318.

⁴⁴⁷ PIL Prónay II. 193.

⁴⁴⁸ Dobos Gyula: ellenforradalom és konszolidáció 1919-1924. Tanulmányok Tolna megye történetéből 11. Szekszárd, 1987.. 253.

különítmények ellen nem sikerült eredményesen fellépni, a terrort visszaszorítani nem tudták, csak a jellegén sikerült némileg változtatni. Ehhez egy konkrét esetnek kellett megtörténnie.

A nemzeti szemléletű politikusok és a katonai vezetők számára a hónap végére egyre kellemetlenebbé vált a különítményesek terrorja, ezért figyelmeztetni kellett a katonákat, a helyes viselkedésre. A fővezér augusztus 22-én kiadott parancsában, utasította a tiszti alakulatokat, hogy munkájuk során kerüljék a túlkapasokat, mert ha olyan polgári egyénekre sújtanak le, akik kommunista bűntettekben nem vettek részt, abban az esetben a tisztikar és a Nemzeti Hadsereg az emberek szemében rossz színben tűnik fel. Az önkényes rablás, valamint a pénz és értéktárgyak elvétele a tiszti becsülettel nem egyeztethető össze. Ezek az eljárások a hadsereg tekintélyét rombolják. Horthy közölte az embereivel, hogy azokat az alakulatokat, akik ilyen jellegű atrocitásokat elkövetnek, fel fogja oszlatni, a parancsnokot és a tetteseket hadbírótság elé állítja.⁴⁴⁹

A Fővezérség augusztus 26-án kiadott parancsában szabályozta a rohamszázadok működését. E szerint, minden eljárást eréllyel és igazsággal kellett végrehajtani. Ahhoz, hogy a tiszti századok működése a továbbiakban jogszerű képet nyújtson, a rablások és garázdálkodások látszatát is kerülni kellett. A katonáknak minden olyan cselekedetet mellőzniük kellett, ami a Nemzeti Hadsereg hírnevét sértette, de a meggyalázott nemzeti eszmét, a megsértett jogrendet igazságos és jogos eszközökkel ismét érvényre kellett juttatniuk. Ezzel ellenkezik, hogy a karhatalmi csapatok olyan embereket, akik már le vannak tartóztatva, kivégzés céljából önkényesen átvegyenek, mert ezzel a törvényes felelősségrevonást akadályozzák meg.⁴⁵⁰ A különítményesek terrorja, mint láthattuk augusztus 4-től hasonlóan zajlott mindenhol amerre jártak, nyíltan népgyűlés formájában gyakran a lakosság dühére apellálva, katonai rögtönítélő bíróságként hajtották végre tetteiket, egészen augusztus 28-ig, amikor Fonyódon ítélték a kommunizmus gyanújával vádolt három egyén felett. Ezt az ügyet és az időpontot a fehérterror első, nyílt terror időszakaként aposztrofálható szakasza lezárásának tekinthetjük.

6.8. A nyílt terror utolsó állomása: Fonyód

⁴⁴⁹ HL 133. Hadtörténelmi Levéltár, Vadászalakulatok II. 1592. Szombathelyi hadosztály, Binder-csoport iratai, Magyar Fővezérség 94/11.b.1919. tiszti parancs

⁴⁵⁰ HL 133. Madary, Magyar Nemzeti Hadsereg fővezérlete, 578/el.n.1919. rohamszázadok magatartására utasítás

A Prónay-század tagjai Siófokról történt elindulásuk óta, ismét külön, kisebb egységekben hajtották végre akcióikat. Somogy megye nagyobb településeit sorban meglátogatták. Fonyódra Dviláhi postamesternő és Varga fogorvos feljelentése alapján jutottak el, ahol kommunizmus gyanújával megvádolt emberek ellen nyomoztak. Az informátorok között volt Schrey Ede halászlát felügyelő, akinek az unokaöccse, Schrey Elemér alhadnagy a különítményben szolgált.⁴⁵¹ A forrásokból nem derül ki, hogy a fiatal főhadnagy tagja volt-e a Fonyódra küldött tiszti egységnek. Prónay Kaposvárról és Siófokról küldött ki tiszteket a fonyódi személyek ellen tartott nyomozás lefolytatására. A korábbi eseményeket ismerve, azt is mondhatnánk, hogy a végeredmény borítékolható volt. Állíthatjuk ezt annak tudatában, hogy az egység vezetőjeként, a kíméletlenségéről, sőt Prónay szerint, a szadizmusáról ismertté vált Salm főhadnagy kapott megbízást.⁴⁵²

A Fonyódra tartó szakaszban 11 tiszt neve ismert. Salm főhadnaggal a településre érkeztek Kuthy Imre, Szentmiklóssy József, Jakula Béla és Héjjas Aurél főhadnagyok, Bibó Dénes, Miákich Ernő és Démusz József hadnagyok, Thiringer László és Rónay Ernő alhadnagyok, valamint Fogl tengerészcadét.⁴⁵³ Utóbbi kivételével mindannyian szerepelnek a szegedi névjegyzékekben, tehát olyan tisztekről van szó, akik a megalakulás óta az összes eseményben részt vettek, a történeletről tudomásuk volt és továbbra is megalkuvás nélkül folytatták a Szeged óta tartó bosszúálló tevékenységet. A tisztek, a korábban említett két személy információi, valamint a községben tartózkodó Papp Lajos százados és Barkóczy Béla alezredes elmondásai alapján letartóztatták Tószeghy-Freund Albert bérlőt, Gráner Albert uradalmi intézőt, valamint Hamburger Edét. Mindhárman zsidó származásúak voltak. Tószeghyt a Mackensen hadsereg fegyverzete egy részének, a kommunisták számára történt eladásával vádolták meg. Gráner bűnéneként a kommunisták részére a Hungária szállóba történt élelmiszerszállítást rótták fel. A vádak egyik esetben sem voltak bizonyíthatók. A tisztek gyanúsnak találták, hogy Tószeghy birtoka kimaradt a kommunizálásból. Hamburger a kommün bukása után Barkóczy alezredes zsidóellenes kijelentésére reagált, a vád szerint a kommunizmust éltetve. Róla tévesen úgy gondolták, hogy rokona Hamburger Jenő egykori népbiztosnak. Azt, hogy a Mackensen hadsereg fegyverei eladásának vádja igaz e, vagy sem, Barkóczynak, a hadügyminisztérium osztályvezetőjének tudnia kellett, hiszen megjelent egy általa írott kiadvány, amely a Mackensen hadsereg Magyarországon történt átvonulásával foglalkozik. Ez ugyan 1923-ban

⁴⁵¹ HL SZVZ 118. névjegyzék, 1919 nyár

⁴⁵² PIL Prónay II. 208.

⁴⁵³ Varga 2005. 108. Az akcióban résztvevő tisztek nevei gróf Salm Hermann főhadnagy vallomásából derülnek ki.

történt, de az alezredes már 1919 nyarán is szinte biztosan tudatában volt az évekkel később leírt eseményeknek. Ebben a művében az akkor már ezredesi rangban szolgáló tiszt meg sem említette Tószeghyt. A Mackensen hadsereg fegyverzetéről csak annyit írt, hogy annak egy része a kommunisták kezére került, annak mikéntjéről nem tett felvetést.⁴⁵⁴ Az sem bizonyítható, hogy Barkóczy megpróbálta volna bevetni a tekintélyét a nyomozó tiszteknél Hamburger megmentésének érdekében. Ez már csak utólagos magyarázatnak tűnik, amit Barkóczy később mondott el. Ha nem akarta volna bajba keverni Hamburgert, akkor nem beszélt volna a tiszteknél a köztük lezajló incidensről. Mindenesetre gróf Salm Hermann főhadnagy, a tiszti különítmény vezetője a letartóztatások után, a szokásoknak megfelelően másnap, 28-án reggelre a község bírójával egy népgyűlés összehívását hirdettette ki. Úgy tűnt, minden a megszokott mederben folyik majd, annak ellenére, hogy Svastics kormánybiztos fellépett a letartóztatottak érdekében. Sürgönyét Salm 27-én este 7 órakor kapta meg, de figyelmen kívül hagyta, mert informátorától, Fürjestől úgy hallotta, hogy a kormánybiztos, Gráner 4 ajándék lóval lekenyerezte. Mindeközben Tószeghy felesége, Horthyhoz ment Siófokra, kérve a fővezért, hogy járjon közbe letartóztatott férje érdekében. Horthy parancsával Sibrik főhadnagy hajnali 3-kor érkezett Fonyódra és azt azonnal átadta a felébresztett Salmnak. A fővezér utasítása szerint, a különítmény vezetője felelős a foglyok életéért és azoknak nem eshet bántódása. Salm és társai ekkor már elhatározták, hogy véghezviszik, amit elterveztek. Tették mindezt a fővezér szigorú parancsa ellenére. Másnap reggel megtartották a népgyűlést, amely a megszokott menetrend szerint zajlott, ezért kommunistaellenes, antiszemita szónoklatokkal vette kezdetét. Az első szónok, a különítményhez tartozó Kuthy Imre főhadnagy volt. Utána Papp Lajos százados, a siófoki katonai kerület tüzérségi előadója következett, végül Varga Lajos. A szónoklatok feltűzelték a tömeget, amely Bibó hadnagy vallomása szerint, követelte a fogvatartottak felakasztását. A szörnyű esemény meg is történt és a tiszteknél sikerült úgy alakítani az események folyamatát, hogy a foglyokat 3 helybéli ember, Zsiborács József, Gulyás Horváth István és Németh József akasztotta fel. Az erőszakos cselekményt egyetlen ember akadályozhatta volna meg, ő azonban nem volt jelen azért, hogy ne kelljen ezt megtennie. A különítmény parancsnoka, Salm főhadnagy, Kuthy főhadnagy szónoklata idején elhagyta a helyszínt, mert újabb kommunistagyánús személyek után nyomozott. Ezért hiába könyörgött férje életéért a Siófokról visszatérő Tószeghyné a fővezér parancsára hivatkozva, nem tudta megakadályozni férje és társai kivégzését.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Barkóczy-Klopsch Béla: Mackensen vezértábornagy hadseregének átvonulása Magyarországon, az összeomlás után Budapest 1923.

⁴⁵⁵ Varga 2005. 110-114.

Hamburger Ede lánya, Bárány Árminné Hamburger Aranka is próbált az apján segíteni, amikor Salm főhadnaggyal beszélni tudott, az apja már halott volt. Hiába magyarázta, hogy az apjának semmi köze sem volt a Tanácsköztársasághoz, a főhadnagy nagyon durván beszélt vele és egyáltalán nem sajnálta a kivégzett Hamburgert.⁴⁵⁶ Augusztus 28-án elkészítették a halottvizsgálati jegyzőkönyvet, amit Kocsis Ferenc halottkém írt alá. Ebben a halál okát felakasztásként állapították meg. Augusztus 30-án a fonyódi halotti anyakönyvbe is beírták az elhalálozást.⁴⁵⁷

A különítmény tisztjei, láthatóan mindenféle tiltás ellenében véghezvitték akaratukat és kivégezték az általuk kommunistabarátnak, ezért bűnösnek tartott embereket, akiknek zsidó származásuk miatt esélyük sem maradt a túlélésre. Mindez azt bizonyítja, hogy Salm főhadnagy és társai a kivégzés végrehajtását már akkor eldöntötték, amikor kihirdették a népgyűlés megtartását, hiszen ők akkor már pontosan tudták, hogy ez az esemény miként fog végződni. Prónay a fonyódi események idején Marcaliban tartózkodott, ahol egy sürgönyt kapott a fővezértől, aki őt Siófokra rendelte. A Fővezérségre érkezve, Horthy utasította a különítményvezért, hogy azonnal menjen Fonyódra, engedje szabadon Tószeghyt, hiszen az antantnak tett ígéretet a fonyódi foglyok testi épségének megóvása érdekében. Prónay a parancsnak nem szívesen engedelmeskedett, mert a foglyokat ő is bolsevikoknak gondolta, ezért meg volt győződve bűnösségükről. Sőt az antant közbelépése ebben a hitében csak megerősítette. Ezért a parancsnok abban reménykedett, hogy a fogvatartottak valamiképpen mégiscsak megbűnhődnek. A vasútállomás felé tartva talált rá két embere, Bibó hadnagy és Liphay főhadnagy, akik jelentették neki, hogy reggel, amikor fővezéri parancsra a foglyokat a börtönből kiengedték, a fonyódi nép felakasztotta őket és a népitéletet senki sem volt képes megakadályozni. Prónay visszasietett a fővezérhez, akit nagyon kellemetlenül érintett a hír. Itt említette meg Horthy, hogy miért pont Salmot küldte ki Prónay, hiszen az antant is szóvá tette, hogy ő a legvérengzőbb. Ezután Prónayt bizta meg a fővezér, hogy menjen Fonyódra és vizsgálja ki az esetet. Amennyiben a fővezér 27-én nem rendeli Siófokra Prónayt, hanem egyből Fonyódra küldi, ő elvilegmegakadályozhatta volna a kivégzéseket. De a különítményvezér ezt biztosan nem tette volna meg, mint ahogy a vizsgálat eredménye is előre kiszámítható volt, ami szerint tisztjei képtelenek voltak megakadályozni a tomboló népet az ítélet végrehajtásában.⁴⁵⁸ Az ügy kivizsgálása érdekében a fővezér december 19-én utasította a különítmény parancsnokságát, hogy Salm főhadnagyot és Bibó hadnagyot azonnal küldjék Kaposvárra, ahol

⁴⁵⁶ Bodó 2022. 47.

⁴⁵⁷ Egyenlőség 1919. szeptember 18. 1-2.

⁴⁵⁸ PIL Prónay II. 207-210.

a körletparancsnokságnál, majd a kerületi ügyésznél kell jelentkezniük. Ugyanakkor kérdőre vonta a század parancsnokságát, mert hasonló rendeletét, amit november 9-én a székesfehérvári körletparancsnokságnak küldött, nem hajtották végre.⁴⁵⁹ A fonyódi ügy kivizsgálása még az év végén is folyt, ennek következtében Berzeviczy tábornok december 27-én parancsot adott a vadászszázadnak, mely szerint Kuthy Imre és Thiringer László Kaposváron a kerületi ügyészségnél jelentkezzenek és a vizsgálat időtartamára a kaposvári körletparancsnokságnál teljesítsenek szolgálatot.⁴⁶⁰

A fonyódi ügyben a Kaposvárra rendelt tisztekkel kapcsolatban a különítmény parancsnoksága Makay százados aláírásával, Komáromból 1920. január 27-én kérelmet intézett a székesfehérvári körletparancsnokságnak, hogy Salm, Bibó, Kuthy és Thiringer nélkülözhetetlen munkát végeznek, ezért ügyüket a budapesti katonai körletparancsnokság ügyészenek adják át. Ennek megfelelően a nevezett tisztek visszakerülhetnének Kaposvárról és ismét az eredeti egységüknél szolgálhatnának.⁴⁶¹

A fonyódi kivégzések ügyében a nyomozás hosszan elhúzódott, főleg úgy, hogy Prónay megpróbálta védeni az embereit, akiket más ügy miatt is felelősségre akartak vonni. A parancsnok annak ellenére, hogy nem értett egyet emberei fegyelmezetlen viselkedésével, az olyan ügyeknél, ahol kommunisták, vagy zsidó származásúak szenvedtek sérelmet, bajtársiasságból mindig fellépett katonái védelmében.

Végül nemcsak, hogy a katonákat nem vonták felelősségre, de a kivégzésben részt vevő civilek sem lettek ténylegesen a vádlottak padjára ültetve. Mindez óriási felháborodást váltott ki a baloldali szemléletű emberekből. Pedig a vádirat szerint, Németh Józsefet, Horváth Istvánt, Zsiborács Józsefet, Varga Pétert és Fürjes Józsefet szándékos emberölés miatt vonták volna felelősségre.⁴⁶²

Augusztus folyamán a budapesti szocialista sajtó és a Friedrich-kormány is támadta a különítményesek akcióival szemben tétlen fővezért.⁴⁶³ Horthy végül egy felemás intézkedést hozott, ami nem egyértelműen a terror megfékezésére irányult. A fonyódi kivégzések napján, augusztus 28-án parancsban utasította a katonai hatóságokat és a közigazgatási hatóságot a legerélyesebb és leggyorsabb intézkedésre a kommunizmus bűnöseivel szemben. Az utasítás szerint azokat, akik gyámoltalan puhasággal működnek, állásukból eltávolítják. A fővezér

⁴⁵⁹ HL SZVZ 119. Kt. 67. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 7656/V.b.1919. a fonyódi kivégzések miatt gróf Salm Hermann főhadnagy és Bibó Dénes hadnagy útbaindítása Kaposvárra

⁴⁶⁰ HL SZVZ 119. Kt. 452. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 789/1919. intézkedés a fonyódi kivégzések tárgyában

⁴⁶¹ HL SZVZ 119. Kt. 445. Jelentés a székesfehérvári katonai kerületi parancsnokságnak 1920. január 26.

⁴⁶² Népszava 1922. január 31. 5.

⁴⁶³ Bödök 2018. 184.

ugyanakkor elvárta a népitételek megakadályozását.⁴⁶⁴ A szocialista időszakban ezt a parancsot félreértelmezték olyképpen, mintha a fővezér a terror fokozására szólította volna fel az embereit. Az utasításból viszont egyértelműen kiderül, hogy az éppen a jogtalan népitételeket volt hivatott megakadályozni, de mindeközben a kommunistagyanús elemek kutatásának erélyes folytatására szólított fel. Mindenesetre a népitételek még azon a napon befejeződtek, mert az utolsó éppen a fonyódi volt. A később lezajlott események már a lakosság aktív közreműködése nélkül zajlottak le.

Horthy parancsát az 1919. szeptember 14-én kiadott rendelet megerősítette, mert az a katonai és a polgári hatóságok erélyes fellépését követelte, de ugyanakkor a népitételek mellőzésére utasított.⁴⁶⁵

6.9. A tisztek ellen elkövetett atrocitások

A hadsereg tagjai valójában a tanácsrendszer bukása után karhatalmi, rendfenntartó tevékenységet láttak el, az újjáalakuló rendőrség és csendőrség egységeivel karöltve.⁴⁶⁶ A különítmény tisztjei már a szegedi indulás óta végeztek ilyen jellegű feladatokat. Ezek összekapcsolódtak a megtorló akcióikkal, amiket meglátásuk szerint, hazafias cselekedetből követtek el. Meggyőződéses keresztény emberekként a szegedi gondolat hívei voltak, akik a kommunizmus és a zsidóság közé egyenlőségjelet tettek. Származásuk és képzettségük miatt nem voltak hívei a polgári demokratikus államnak, sem pedig a Tanácsköztársaságnak. Az első rendszer a szakképzettségük létjogosultságát kérdőjelezte meg, a katonatiszti egzisztencia tekintélyének rohamos csökkenése miatt, a másik már származásuk okán a létjogosultságukat is kétségbe vonta, hiszen a kommunisták szerint mindannyian a kizsákmányoló burzsujok közé tartoztak. A hivatásos tisztek közül többen halmozottan hátrányos helyzetbe kerültek, ha nem volt szakmai képzettségük, hanem magánzóként éltek, például arisztokraták voltak. Valamilyen szinten mindannyian szembe kerültek a rendszerrel, ezért automatikusan az ellenforradalmi megmozdulások hívei lettek. Több olyan tiszt is volt, aki súlyos atrocitásokat szenvedett el a tanácskormány uralma idején, másokat az ellenforradalmi megmozdulások leverése után alakult vésztörvényszékek halálra ítélték, de megmenekültek a végrehajtás elől.

⁴⁶⁴ HU-MNL-TML IV.-401. b. 1974/1919.; Nemes 1953. 155-156.; Pataki 1973. 52-53; K. Balogh 1964. 225-226.

⁴⁶⁵ Pataki 1973. 54.

⁴⁶⁶ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 211.

A Fonyódon nyomozó különítmény vezetőjét, a már sokszor említett Salm grófot, előkelő származása miatt érték sérelmek a Tanácsköztársaság idején. A 20-as években Salm gróf gyakran szerepelt a Népszava hasábjain, amikor az újság a fehérterror eseményeiről írt. Azt állították róla, hogy a szülei bántalmazására hivatkozott és ezért volt részese a kommunisták ellen véghezvitt bosszúhadjáratnak. Ez a megállapítás azért nem fedti a valóságot, mert a főhadnagy szülei, 1919-ben már nem voltak az élők sorában. A gróf tetteit, a rokonságát, menyasszonya révén leendő családját és saját magát sújtó atrocitások és bántalmazások megbosszulásaként magyarázta. Salm vallomása szerint, nagynénjeit letartóztatták és bebörtönözték a vörösök. Az idős hölgyekkel fogva tartóik nem bántak kesztyűs kézzel. Mikor a gróf ruhát akart bevinni nekik, április 10-én őt is letartóztatták és megverték. 2 nap múlva kiszabadult, majd ismét elfogták. A menyasszonyát és leendő anyósát is inzultálták, miközben Szekfű utca 5. számú házukat kifosztották és összelövéldözték. A főkapitányságon a grófot a tengerészek ismét bántalmazták, majd a főhadnagy a Markó utcába szállítása közben megszökött. Az orosz fogságból szabadult tiszt, a családjával együtt Ausztriába menekült. Ezekben a napokban hurcolta el egy tengerészkülönítmény ikladi kastélyából nagybátyját, gróf Ráday Gedeont és feleségét. Az idős házaspárt az aszódi kaszárnyába vitték, ahol megalázó körülmények között tartották őket fogva, amíg a helybeliek ki nem szabadították őket. Budapesten Salm gróf szomszédságában lakott egy másik nagybátyja a 80 éves Szentkereszty Béla, akit nejével a házukba törő vörösök súlyosan bántalmaztak, falhoz állították, majd fölējük a falba lövéldözték. Lakásukat kirabolták, pénzt, ékszert, értéktárgyakat vittek el tőlük. Ennek következtében az idős bárónőt idegsokkal kórházba szállították, ahol nem sokkal később meghalt. Salm gróf az aszódi eset után megfogadta, hogy megfizeti mindazt, amit ő és családja a kommunistáktól kapott.⁴⁶⁷ Salm főhadnagy mellett, a fehérterror eseményeinek leírásánál leggyakrabban Bibó hadnagy nevével találkozhatunk, aki az események kapcsán több kompromittáló fényképen is szerepelt. A hadnagy szolgált a Vörös Hadseregben, Szántó népbiztos sofőrje is volt. Valójában nem volt igazi híve a rendszernek, ennek okán május 12-én letartóztatták és a Markó utcában félholtra verték, majd 4 napig fogva tartották, éhezették. Az olasz misszió közbenjárására szabadult, de 4 nap múlva elfogatóparancsot adtak ki ellene, ami elől Szegedre menekült. A parancsot Szamuely László állította ki és ráírta a gajdesz szót,

⁴⁶⁷ HL SZVZ. 121. tisztek ellen elkövetett atrocitások a Tanácsköztársaság idején, a gyűjteményben szereplő tisztek névsora: gróf Salm Hermann főhadnagy, Németh Miklós hadnagy, Migály Kálmán hadnagy, Horváth Ferenc alhadnagy, Raád Árpád hadnagy, Fallböck Zoltán főhadnagy, Héjjas Iván főhadnagy, Bibó Dénes hadnagy, Szegheő István főhadnagy, Szombath Zsigmond hadnagy, dr. Krisch Vilmos hadapródjelölt, Szász Imre hadnagy, Kölber Fülöp főhadnagy, Bauer Jenő alhadnagy, Scheftsik György főhadnagy, Soltész István főhadnagy, Kaletsky Árpád főhadnagy, Komáromy Endre főhadnagy, Marsovszky Endre hadnagy, Schmitzer Jenő főhadnagy, Csaba István főhadnagy

ami azt jelentette, hogy a hadnagyot meg kell ölni. A tiszt szökése után apját, Bibó Dezsőt az Enying mellett fekvő Szúnyog pusztai uradalmában elfogták és a fia hollétéről faggatva összeverték. Majd az édesanyját is foglyul ejtették, a 4 éves öccsének a nyakába kötelet tettek és a felakasztásával fenyegetőztek, amennyiben az anya nem vall katonai fiának hollétéről. A május 20-21-én történt események után, a családot még 8 napig fogva tartották. Szabadon engedésükkor Csizmadia Vendel, direktóriumi elnök, a forradalmi törvényszék elnöke megfenyegette őket, amennyiben hazamennek, a Bibók vérével festi ki a szúnyogi kastélyt.⁴⁶⁸ Mindezek az események a tisztek ellen elkövetett atrocitások gyűjteményében olvashatók. Ez az iratanyag valójában azért jött létre, mert a következő év tavaszán, Ranzenberger Jenő vezérkari őrnagy, a különítményben szolgáló Ranzenberger Viktor százados öccse kérte Prónayt, hogy gyűjtse össze azokat a tiszteket, akik ellen a vörösök a kommün idején bántalmazásokat hajtottak végre. A tisztek írják le a velük történt eseteket és nevezzék meg a tanúkat is. A visszaemlékezéseket 1920. május 28-ig kellett a vezérkari tisztnak eljuttatni. Az atrocitások összegyűjtésének célja az volt, hogy egy Angliába visszatérő tiszt mindezt közzétegye a szigetországban, ezzel pedig a brit közvéleményt a Nemzeti Hadsereg mellé állítsa.⁴⁶⁹

A fonyódi eset idején, Salm és Bibó szobatársa Thiringer alhadnagy volt. A Szenegál becenévre hallgató 19 éves fiatalember, az említett két tiszthez hasonlóan, többször szerepelt a forrásokban és Prónay naplójában is, a Tanácsköztársaság hívei ellen elkövetett bosszúálló akciók végrehajtójaként. Az alhadnagyot a különítmény vezetője csak halálraítéltként említi naplójában.⁴⁷⁰ Thiringer saját naplójából derül ki, hogy őt a körmendi ellenforradalom leverése után, 1919 májusában a vörösök halálra ítélték. A kivégzés előtt társaival, Szombath Zsigmond és Tichy György hadnagyokkal sikerült megszökniük, miután az őrzőjüket egy széklábbal leütötték.⁴⁷¹ Szombath hadnagy visszaemlékezése is beszámol erről az esetről.⁴⁷² Szegedre jutva mindhárman a Prónay különítményhez csatlakoztak.⁴⁷³

A törzsszázad iratai között található gyűjteményben több tiszt is mesélt a Tanácsköztársaság idején elszenvedett sérelmeiről. Ha addig semmi bajuk sem lett volna a rendszerrel, a velük történt súlyos bántalmazások után óriási gyűlölettel vetették volna bele magukat a kommunistagyanús emberek üldözésébe. Ezt a vörösökhöz hasonló brutalitással hajtották

⁴⁶⁸ HL SZVZ. 121. tisztek ellen elkövetett atrocitások a Tanácsköztársaság idején

⁴⁶⁹ HL SZVZ. 121. Kt. 884. Ranzenberger Jenő levele Prónay Pálnak 1920. május 22.

⁴⁷⁰ PIL Prónay II. 109.

⁴⁷¹ Thiringer

⁴⁷² HL SZVZ. 121. tisztek ellen elkövetett atrocitások a Tanácsköztársaság idején

⁴⁷³ HL SZVZ. 118. névjegyzék, 1919. nyár

végre, ezért számukra sem jelentett problémát áldozataik súlyos bántalmazása, sok esetben fizikai megsemmisítése. Mint láthattuk, a tisztek a személyesen elszenvedett bántalmazásokon kívül gyakran hivatkoztak a családtagjaikat ért súlyos sérelmekre, hiszen menekülésük után, a vörösök bosszúból a rokonságot sújtották intézkedéseikkel, ami gyakran tettelegességgel párosult. Utóbbira példa, a már említett Salm Hermann és Bibó Dénes esetén kívül, Scheftsik György ügye, aki május elején két testvérével részt vett a szolnoki ellenforradalomban, melynek leverése után menekülniük kellett. A vörösök a családon álltak bosszút, édesanyjukat deresre húzták.⁴⁷⁴ Migály Kálmán hadnagyot, aki egy tiszti egységgel érkezett Tolna megyébe 1919 augusztusában, szintén a bosszúvágy vezette, hiszen a júniusi ellenforradalom leverése után Bogyiszlón kivégzett orvos, Baranyai László, a rokona volt.⁴⁷⁵ Ezért az egységével több embert is megkínzott és kivégzett Tolna környékén, akiknek része volt rokona halálában.⁴⁷⁶

A Prónay-alakulat egyik vezető tisztje Makay Imre százados, a következőképpen indokolta a fehér tisztek tanácsrendszer bukása után elkövetett akcióit, amik nagyrészt a zsidó származású emberek ellen irányultak: a katonák a harctéren küzdöttek, ahol kitűnően megállták a helyüket majd hosszú frontszolgálat után hazatértek. A hátszágban azt látták, hogy van egy társadalmi réteg, ami kihúzta magát a katonai szolgálat alól és egész idő alatt dőzsölt. A százados úgy látta, hogy ez a réteg bontotta meg a frontot, majd előkészítette a kommunizmust, elvette a gazdák ingóságait és rengeteg parasztot felakasztott. A kommün bukása után, ők ajánlottak fel pénzt, a megszálló román csapatoknak, akik tovább sanyargatták a földműveseket.⁴⁷⁷

A Somogyi-Bacsó-gyilkosság egyik elkövetőjeként hírhedtté vált Ostenburg-tiszt, Kovarcz Emil visszaemlékezése megerősíti, hogy a nemzeti érzésű katonák mekkora gyűlöletet éreztek a baloldali nézeteket valló személyekkel, főleg politikusokkal szemben. Kovarcz, társaihoz hasonlóan negatív érzelmekkel gondolt a gróf Károlyi Mihály kormányában szerepet kapó szociáldemokratákra, mert nekik tudta be, hogy a katonák nem járhattak egyenruhában, hiszen az a munkás emberek szemében 1918 végén már gúny tárgyát képezte. A fiatal főhadnagy, a kommunistákat is megvetette, mert a Székely Hadosztály tagjaként azt tapasztalta, hogy a Kun Béla által irányított tanácsrendszer nem törődik Erdéllyel és az ország függetlenségével sem. Ez a katonatisztekből óriási elkeseredést és haragot váltott ki a baloldali politikusokkal szemben, ami a brassói fellegvárban eltöltött román fogságban is felszínre tört csakúgy, mint a szabadulás után ellenforradalmi központként működő Szeged városában.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ HL SZVZ. 121. tisztek ellen elkövetett atrocitások a Tanácsköztársaság idején; Szabó 87.

⁴⁷⁵ HL SZVZ. 121. tisztek ellen elkövetett atrocitások a Tanácsköztársaság idején

⁴⁷⁶ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38 statisztikák, kimutatások, névsorok

⁴⁷⁷ 8 órai újság 1922. július 6. 4.

⁴⁷⁸ BFL XXV. 1. a. a Budapesti Népbíróság iratai, Kovarcz Emil vallomása 1494/1946.

A katonák a háború során több embert megöltek, hiszen sokan csak így tudtak életben maradni. Több olyan tiszt volt a különítményesek között, aki nem érezte a különbséget háborús tettei és a fehérterror során elkövetett gyilkosságok között. Pedig itt már nem ugyanaz volt a helyzet, hiszen ezeknek az embereknek a kezében ekkor már nem volt fegyver. De a bosszúvágy arra sarkallta a nemzeti szemléletű tiszteket, hogy a szocialista, liberális eszmét valló embereket megbüntessék.

A legékesebb bizonyíték arra, hogy többen mennyire nem értették a különbséget a háborús gyilkosságok és a forradalmak megtorlásaként elkövetett bűnesetek, sőt a civil lét emberéleket követelő tettei között, Léderer Gusztáv esete. A csendőrfőhadnagyként szolgáló egykori Prónay-tiszt, 1925-ben, feleségével szövetkezve, anyagi okok miatt meggyilkolta és feldarabolta Kodelka Ferenc hentesmestert. Léderer nem tudta felfogni, hogy ezért a tettéért miért ítélték halálra, hiszen a háborúban rengeteg embert megölt, amiért akkor kitüntetésekert kapott. Most pedig ezért az egy gyilkosságért elveszít az életét.⁴⁷⁹

A tisztek bosszúvágyát, az eddig említett dolgokon kívül, nagymértékben növelte a történelmi Magyarország elvesztésének ténye. 1919 augusztusában az ország új harárvonalát pontosan még nem lehetett tudni, de azzal mindenki tisztában volt, hogy a területveszteség jelentős lesz. Valójában a konferencián már májusban eldöntötték a leendő határok nagy részét és a magyar újságok le is hoztak egy ezzel kapcsolatos térképet. Tehát a végeredmény már körvonalazódott. Ráadásul a magyar érdekeket, elismert kormány hiányában, senki sem képviselte Párizsban. A nemzeti erők ezt is a szociáldemokraták és a kommunisták nyakába varrták, mert a forradalmi rendszereik nem nyerhettek elismerést nyugaton és mint láthattuk, májusra Párizsban már szinte minden eldőlt az ország határait illetően. De az igazsághoz hozzá tartozik, hogy a kommün bukása után, a nemzeti erők is csak hónapok múlva tudtak létrehozni egy olyan kormányzatot, ami képes volt elnyerni az antant elismerését.

Ha vizsgálat tárgyává tesszük, hogy Magyarország mekkora területet veszített el az utóbbi hónapokban, láthatjuk a hatalmas veszteséget, hiszen 1919 augusztusában, az idegen katonák által meg nem szállt országrész nagyon kicsi. Ezáltal már a június végi katonai kerületek felállításával kapcsolatos tervzet sem volt végrehajtható, mert augusztusra a magyar katonák által ellenőrzött terület még inkább összeszűkülött és az ország fővárosa is idegen megszállás alá került. A Nemzeti Hadsereg egységei a Dunántúlra vonulva, annak is csak a déli részét tartották részben a birtokukban, de még Tolna és Somogy megye sem volt teljes egészében a kezükben. Ezen a területen kívül, a nyugati vármegyék voltak a magyar csapatok kezén, mert ide, mint

⁴⁷⁹ Pesti Napló 1925. július 11. 11.

már volt róla szó, a tanácskormány bukása után bevonultak a feldbachi katonai egységek, báró Lehar Antal ezredes vezetésével.

A nemzeti szemléletű katonatisztek revansvágyát ezek a súlyos területveszteségek is erősítették, hiszen sokan származtak olyan tájegységről, amit a konferencia a szomszéd államok valamelyikéhez akart csatolni, de még többen éltek a későbbi csonka ország idegen alakulatok által megszállt országrészeiben. Sok tisztnek komoly egzisztenciális problémát okozott, ha lakóhelye idegen ország uralma alá került. Ezekért a dolgokért csakúgy, mint a háborús vereségért, a forradalmárokat, elsősorban a kommunistákat és a velük azonosított zsidókat okolták. Ez tette még brutálisabbá és véresebbé a leszámolást, melyet fehérterrornak nevezünk.

7. A titkolt terror időszaka

7.1. A katonák politizálása és a hadsereg további szervezése

Mivel ebben a zavaros időben a katonák és tisztjeik egyre nagyobb mértékben ásták bele magukat a politikába, ezért Schnetzer hadügyminiszter rendeletben szólította fel a Nemzeti Hadsereg katonáit, hogy nem politizálhatnak és nem léphetnek be semmilyen politikai pártba.⁴⁸⁰ A fővezér szeptember 16-án kelt parancsában ugyancsak utasította a tiszteket, hogy a politizálást mellőzzék és a politikai helyiségeket a továbbiakban ne látogassák. A rendeletet az összes alárendelt tiszttel kéthetente közölni kellett.⁴⁸¹ De amint láthattuk, a hadsereg magvát alkotó tiszti különítmények tetteit, a bosszúvágy mellett, a politikai elkötelezettség is hajtotta. A kommün uralma idején több katonatiszt is úgy gondolta, hogy ebben a vészterhes időszakban fel kell hagynia ennek az örökös szabálynak a betartásával. A legjobb példa erre Gömbös Gyula személye, de sokan cselekedtek hasonló módon. Ezt láthattuk Prónaynál is, amikor társaival a népköztársaság idején csatlakozott gróf Festetich Sándor hadügyminiszter mozgalmához, aki tiszti különítmények megszervezését tervezte, így próbálta megakadályozni a politikai balratolódást. Valójában a forradalmak idején a katonák megszokták, hogy beleszóljanak a

⁴⁸⁰ Rendeleti közlöny 51. szám 1919. augusztus 12. Nemzeti Hadsereg szervezése

⁴⁸¹ HL 133. Madary, Kt. 81. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 1191/IV.1919. tisztek politizálása

politikába. A tanácsrendszer bukása után hatalomra jutó konzervatív erők viszont az 1918. október 30. előtti állapot visszaállítására törekedtek, melynek szerves része volt a katonák politikálásának megszüntetése. Közülük viszont sokan a továbbiakban is fenntartották maguknak ezt a jogot, hiszen úgy érezték, hogy a vörös veszély még mindig fenn áll, ezért a kommunisták ismét átvehetik a hatalmat.

Ráadásul a katonák és tisztjeik számára némi bizonytalanságot jelentett az az álláspont, amit a Nemzeti Hadsereg Fővezérsege képviselt, ami szerint az általuk szervezett új alakulatok csak improvizált jellegűek. Ugyanis a végleges haderő megszervezésére, majd a békefeltételek alapján, a hadügyminisztérium fog sort keríteni.⁴⁸² Szegeden a hadsereg kiegészítésére irányuló rendelkezések a népfelkelési kötelezettség alatt állókkal szemben a népfelkelési törvényen, a tartalék viszonyban levőkkel szemben a véderőtörvényen alapultak. Először az 1884-1894. évi születésű kiképzett férfiakat sorozták be 8 heti, a lovasságnál 4 havi szolgálatra.⁴⁸³ Az ősz elején az új katonai kerületi parancsnokságokat egyelőre szám nélkül nevezték meg, hogy azokat a régiakkal össze ne keverjék. Ezek központjai 1919 szeptemberében, Miskolc, Szeged, Szombathely, Siófok és Kaposvár voltak.⁴⁸⁴ Utóbbi város végül mégis megkapta a katonai központ funkcióját, pedig azt Szegeden, a nyár folyamán még megtagadták tőle. A Nemzeti Hadsereg működési területe az ősz folyamán a meg nem szállt Dél-Dunántúlra korlátozódott. Ennek megfelelően a Prónay különítmény is itt végezte nyomozó tevékenységét, elsősorban Somogy megye területén. Az egység az 1. rohamszázad nevet viselte és a kaposvári katonai kerületi parancsnokságnak volt alárendelve. Az említett parancs ellenére, az 1919 őszén keletkezett iratok többségén már megszámozták a katonai kerületeket. E szerint, a kaposvári kerület a IV., a siófoki pedig a II. számot viselte. Utóbbi, csak rövid ideig volt kerületi központ, mert a románok kivonulása után a II. kerület székhelye ismét Székesfehérvár lett. Előbbi viszont a Pécsset megszálló szerbek miatt még évekig volt kerületi székhely, mert a délszlávok csak 1921 augusztusában vonultak ki a baranyai megyeszékhelyről. Ennek ellenére, a pécsi katonai kerület szervezésére a szegedi kormány augusztus elején kísérletet tett. Valójában hiába készült el a tervezet, a parancsot mégsem adták ki.⁴⁸⁵

⁴⁸² HL 133. Madary, Siófoki katonai körletparancsnokság, 705/1919.

⁴⁸³ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 204.

⁴⁸⁴ HL 133. Madary, Siófoki katonai körletparancsnokság, 705/1919.

⁴⁸⁵ HL SZHM 996. 2183/1919. a pécsi katonai kerületi parancsnokság szervezése

7.2. A kivégzések jellegének változása

A tiszti osztagok szeptember folyamán már a kaposvári és a siófoki kerület területén tevékenykedtek, így ezeknek a kerületi parancsnokságoknak voltak alárendelve. A rohamszázadok többsége ekkor Siófokon, vagy annak környékén tartózkodott. Prónay embereinek egy része ekkor már a Somogy megye székhelyén szolgált. A parancsnoknál többször panaszkodott gróf Széchenyi József a cselédségére, ezért a százados Marcaliba ment, ahol már többen börtönben voltak. Közülük Tóth főszolgabíró jelölt ki 15 embert, akiket komoly bűnökkel vádolt. Prónay az általa zsidónak mondott foglyokat kivégeztette. A tiszteletes úr becenévre hallgató Kaletsky Árpád főhadnagy ment be a foglyok közé álsruhában gyóntatni, akik erre több gyilkosságot is bevallottak, amiket a fővárosban, valamint az ország többi részén mint terrorfiúk követtek el. A foglyok között egy pap is volt, Simon József, akinek az érdekében többen közben jártak, de ő sem kerülhette el a büntetést. A különítmény tisztjei vele még durvábban bántak, hiszen sehogy sem tudták elfogadni, hogy egy pap a szocialista eszmékkel szimpatizáljon. Az uradalom fejével sem volt kibékülve a különítmény vezetője, mert a különítményben szolgáló gróf Széchenyi József apja, gróf Széchenyi Andor Pál felszámította a takarmányt, amit a tisztek lovai elfogyasztottak.⁴⁸⁶ A kerületi parancsnokság október 21-én szólította fel a század parancsnokságát, a marcali uradalom jószágigazgatója által benyújtott számla kifizetésére, egyben kérdőre vonta a tiszteket, hogy miért nem egyenlítették ki a számlát, hiszen a rekvirálást fővezéri rendelet tiltotta. Makay százados két nappal később kapta kézhez az utasítást. Válaszában Széchenyi grófot ostorozta, aki több ízben is kérte a századot Marcaliba, hogy a cselédsége között rendet tegyen, ami, ahogy Makay írja, meg is történt. A gróf akkor felajánlotta a különítmény ellátását.⁴⁸⁷ Az „így viselkedik az a gróf” kezdetű megjegyzés, Makay százados mélységes csalódását fejezi ki, amely itt Széchenyi grófnak szól, de minden más birtokost is érint, akik ellátás fejében hívták a századot a birtokukra, úgynevezett rendteremtő munkálatok elvégzésére. A birtokosok kérelmezése a katonák és a lovaik által elfogyasztott javak megtérítésére, úgy tünteti fel a tiszteket, mint akik a tiltó rendelet ellenére rekvirálást hajtottak végre. Széchenyi és társai, vélhetően a tisztek kelleténél nagyobb szigora, azaz brutalitása miatt gondolhatták meg magukat, mert az elkövetett tettekben nem akartak a cinkosaik lenni, ezért úgy tettek mintha kényszerűségből tartották volna el birtokukon a századot. Valójában alibijüket, a számla benyújtásával

⁴⁸⁶ PIL Prónay II. 201-202.

⁴⁸⁷ HL SZVZ 119. Kt. 274. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 1098/1919.

biztosították. A Széchenyi gróf intézője, Dobsa József által benyújtott számla, augusztus 27. és szeptember 7. között, tételesen felszámolta az élelmiszereket, a takarmányt, a vegyes cikkeket és még a szállítást is, mely az utolsó napon, a 36 kilométerre fekvő Inkére történt. A végösszeg tetemes volt, hiszen majdnem 11 000 koronára rúgott.

A gróf így demonstrálta egyet nem értését a különítmény brutális magatartásával. Prónay úgy gondolta, hogy talán csak alibit akart magának biztosítani a későbbi időkre. Ezen a településen is sor került egy népgyűlésre, ahol Makay Imre százados tartott antiszemita, kommunista ellenes beszédet. Ennek hatására a helyi lakosok egy része az éjszaka folyamán bántalmazta a zsidókat.⁴⁸⁸ Prónay naplójában ennél az esetnél is népítéletről beszél, de ekkor a már megszokott autodafé elmaradt. Marcaliban a fonyódi ítélet napján kezdték el végrehajtani kivégzéseket, azonban csak este a nyilvánosság kizárásával. Másnap 29-én, a sötétség beálltával ugyanígy végeztek a halálra szánt foglyokkal.⁴⁸⁹ A fonyódi eset, mint láthattuk az antant tiltakozása miatt Horthy tekintélyét is mélyen érintette. Ezért a fővezér még aznap felhívta emberei figyelmét, hogy kerüljék a népítéletek útján történő felelősségre vonásokat és részletesen vizsgálják ki a kommunista gyanúval vádolt emberek működését. Ez a parancs eredményezte a nyílt számonkérések, azaz a népítéletek megszűnését. A tisztek terrorját viszont nem tudta és talán nem is akarta visszaszorítani. Augusztus végétől a kivégzések tovább folytak, csak a végrehajtás jellege változott, ezzel a fehérterror újabb szakasza kezdődött. A tisztek továbbra is kivégezték a járásbírósg fogdájából elvitt foglyokat, de ez már többnyire éjszaka, a nyilvánosság kizárásával történt.

A fonyódi kivégzések után a helyzet annyiban változott, hogy a tisztek a lakosságot egyes esetekben továbbra is igyekeztek felhasználni a kivégzések végrehajtásánál, de mint már említettem, nem fényes nappal, hanem a sötétség beállta után hajtották végre az ítéleteket. Így történt ez Iharosberényben, ahol Balassa István kapta azt a feladatot, hogy a lakosságot a politikai letartóztatottak ellen izgassa.⁴⁹⁰ A kivégzések másnapján a tisztek jegyzőkönyvet vettek fel, amelyet a különítmény részéről Thurzó György főhadnagy látott el kézjegyével. A helyi lakosok közül pedig Magyar József, Szakál János és Cseresnyés János írt alá. Ez a kézzel írt dokumentum valójában az előző nap kivégzett Dr. Dohány Jenő, Farkas János és Ádám János elítélésének jogosságát igyekezett bizonyítani. Ádámot a három iharosberényi lakos

⁴⁸⁸ PIL Prónay II. 203.

⁴⁸⁹ HU-MNL-SML-XXXIII.1.a. Halotti anyakönyv Marcali 96-103/1919. 105-109/1919. 111/1919. 113-114/1919. 116/1919. Marcaliban 1919. augusztus 28-29-én kivégzett emberek névsora: Gold Ferenc, Knausz Ferenc, Füle István, Kovács József, Löbl Lipót, Löbl Jenő, Berecz Károly, Stigler Imre, Krénusz János, Garai Imre, Banicz György, Ősz ferenc, Cséplős József, Dénes Izidor, Decsi Imre, Nyári László, Simon József

⁴⁹⁰ PIL Prónay II. 212.

szabálytalan választás lebonyolításával vádolta, amit erőszakos úton a proletárdiktatúra törvényeinek szellemében hajtott végre. A munkástanács elnökeként rekviráltatott és a forradalmi törvényszék ítélő bírói posztját is betöltötte. Dohányt azzal vádolták, hogy a falu felgyújtásával fenyegetőzött és fegyveresen fenyegette a lakosságot, amennyiben gyűlést mernek tartani. Pedig mindez már a proletárdiktatúra bukása után történt, ami súlyosbító körülménynek számított. Farkas János, Káldy József nyilatkozata szerint, képes volt minden rosszra, amit ember elkövethet. Valójában a lelkész vallomása Farkas verbális támadását idézi, a pap, az uraság és a tanító ellen.⁴⁹¹ Ez a jegyzőkönyv ritkaságnak számít. Nem zárható ki, hogy több ehhez hasonló feljegyzés készült a korabeli kivégzések után, de ezekből kevés maradt fenn. Az iharosberényi lakosok vallomásából képet kaphatunk az elítéltek cselekedeteiről, amiket a tanácskormány érdekében és védelmében tettek. A fehér tisztek számára ezek a cselekmények halálos bűnnek számítottak, elkövetőik nem úszhatták meg a kivégzést. Szeptember 3-án Bernátsky tábornok, a kerület parancsnoka jelentéstételre szólította fel a rohamszázad parancsnokságát, miután értesítést kapott a csurgói főszolgabírótól, miszerint a század állományához tartozó Ranzenberger Viktor százados a fent említett három fogvatartottat, a járásbíróság fogházából 1-jén a vizsgálóbíró tiltakozása ellenére, teherautón ismeretlen helyre szállította. A tábornok az esetről sürgős jelentést kért.⁴⁹² Ennek ellenére az esetnek a tisztekre nézve komolyabb következménye nem lett.

Horthy felhívása után az is változást jelentett, hogy a tisztek civil ruhában mondták el a kommunisták ellen tartott szónoklataikat. A sötétséget pedig azért várták meg, hogy a brutális eseményekben résztvevő polgári és katonai személyek ne legyenek felismerhetők. Természetesen ez együtt járt a kompromittáló fényképek elmaradásával. A tisztek ekkor már nemhogy katonai ruhában, de civilben sem álltak volna a kivégzett személyek mellé, hogy lencsevégre kaphassák őket áldozataikkal együtt. A korábbi fényképeken szereplő és jól felismerhető tisztek egyértelmű célpontjai lettek a baloldali szemléletű politikusoknak és a sajtónak, akik jogosan próbálták őket felelősségre vonni illegitim tetteikért. Már csak azért is, mert ezek az emberek nem hagyták abba hasonló cselekedeteiket, hanem a katonai diktatúra nevében tovább folytatták azt. Tették mindezt parancsnokuk széleskörű helyeslésével és jóváhagyásával, hiszen Prónay elvárta, hogy ezen elv alapján kíméletlen módon számoljanak le minden kommunisztágyanús személlyel, elsősorban a zsidó származásúakkal.

A katonai vezetés véleménye szerint, a tiszti alakulatok ilyen jellegű működése, a Budapesten folyó tárgyalásokat hátrányosan befolyásolhatta, ezért szeptember 2-án Horthy parancsot adott,

⁴⁹¹ HL SZVZ 119. Kt. 442. jegyzőkönyv Iharosberényben, 1919. szeptember 2.

⁴⁹² HL SZVZ 119. IV. katonai kerületi parancsnokság ügyésze 35/1919.

hogy a tiszti osztagok az ítélezéssel kapcsolatos tevékenységüket, a letartóztatásokat is beleértve függesszék fel mindaddig, amíg erre vonatkozó újabb parancsot nem kapnak.⁴⁹³

7.3. Sikertelen kísérlet a terror megfékezésére

Szeptember elején Beniczky Ödön belügyminiszter, gróf Andrássy Gyula, gróf Bethlen István, gróf Károlyi József székesfehérvári kormánybiztos és örgróf Pallavicini György dunántúli kormánybiztos a fővezérrel folytatott tárgyalásokat Siófokon. A megbeszélés célja a miniszter részéről a tiszti különítmények terrorjának megszüntetése volt. Beniczky szerint Horthy erre nem hajlandó, ami ellent mond az előbb idézett utasításnak, sőt a belügyminiszter egyenesen úgy látta, hogy Horthy lemondott a pogromról a fővárosi bevonuláskor, de kilátásba helyezte, hogy „néhányan fürödni fognak.”⁴⁹⁴

A különítményesek láthatóan az utóbb idézett álláspontot tartották szem előtt, mert Prónay alakulata, más egységekből származó tisztek bevonásával, tovább folytatta megkezdett tevékenységét a kommunista gyanús emberek ellen, ami számtalan botbüntetést és súlyosabbnak vélt esetekben kivégzést jelentett.⁴⁹⁵ Friedrich és belügyminiszterei többször tiltakoztak Horthynál a törvénytelen letartóztatások és a durva bánásmód miatt, de minden eredmény nélkül. A katonai hatalom a Nemzeti Hadsereg kezében volt, ezért a kormány tényleges erőt nem képviselt.⁴⁹⁶ A belügyminisztérium nem tudta megoldani a közigazgatás egységes irányítását, ezért a helyi közigazgatási testületeket és vezetőket valójában alárendelték a katonai hatóságoknak.⁴⁹⁷

A parancsnok, miután Makay Imre százados vezetésével egy csapatot hagyott Marcaliban, szeptember folyamán bejárta Somogy megye több települését. Ezek között volt Inke, Iharosberény és Csurgó. A különítményvezér naplójában a nyári eseményeket nagyon részletesen írta le, így az augusztusi cselekményeket napról-napra lehet követni. Az őszi történéseknél már nem szólt ilyen bőségesen a vele történt dolgokról. Ebben az időszakban

⁴⁹³ HL 133. Madary, Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege 941/III.1919. tiszti századok működése

⁴⁹⁴ BFL XXV. 1. a. a Budapesti Népbíróság iratai, 1494/1946. Beniczky Ödön vallomása a Somogyi-gyilkosságról.; BFL VII. 18. d. 5/480/1925. Budapesti Királyi Ügyészség, 5/480/1925. Beniczky Ödön kormányzósértési ügye

⁴⁹⁵ PIL Prónay II. 210-213.

⁴⁹⁶ Romsics 1982. b. 60.

⁴⁹⁷ Pataki 1973. 52.

többször járt Siófokon a Fővezérrel egyeztetni a további feladatairól. Ezek a megbeszélések vagy személyesen Horthyval, de gyakrabban Soós tábornokkal folytak. A parancsnok végül úgy döntött, hogy különítményét a Kaposvárhoz közeli Bárdi-Bükkre koncentrálja, valamint tiszt csoportokat alakít, az országban levő, valamint a külföldön bujkáló kommunista agitátorok megfigyelésére és ártalmatlanná tételére.⁴⁹⁸

A tisztek Dél-Dunántúlon végrehajtott akciói közül, az egyik legnagyobb vihart kavaró esemény a somogyi megyeszékhelyhez, Kaposvárhoz fűződik. Prónay emberei szeptember 17-én éjszaka, a kaposvári járásbíró fogdájából erőszakkal elvitte a Somogy megyei direktorium vezetőjét Latinca Sándort és több társát, akiket egy közeli erdőben kivégeztek.⁴⁹⁹

A végrehajtás tehát ugyanaz volt, amit szeptember folyamán követtek, tehát az esemény az éj leple alatt történt. A katonai hatóságok ezt a cselekményt is igyekeztek kivizsgálni.⁵⁰⁰

Mint már volt róla szó, a különítményesek elsősorú célpontjai a Tanácsköztársaság népbiztosai voltak, akiknek a rendszer bukása után sikerült Bécsbe menekülniük. Prónay azt állította, hogy ebben Peidl Gyula,⁵⁰¹ a szakszervezeti kormány miniszterelnöke segítette őket, de valójában Böhm Vilmos a Tanácsköztársaság bécsi követeként intézkedett a kiutazásukról.⁵⁰² A százados szerint, ekkor többen abban a tudatban voltak, hogy a népbiztosok már régen Oroszországban vannak. Beniczky Ödön belügyminiszter azonban a fővárosból kereste meg a kíméletlen különítményvezért, mert tárgyalni akart vele a Bécsben tartózkodó és a szociáldemokrata osztrák kormány védelme alatt álló népbiztosok hazacsempészéséről. Prónay is szerette volna, ha a kommunista állam vezetőit sikerülne áthozni a határon. Ekkor már ő is tudott a legnagyobb bűnösnek tartott Szamuely Tibor elfogásáról és öngyilkosságáról, naplójában megemlékezett a Szombathely mellett lefűlelt Cserny József terroristavezérről is. Őt egy megtévesztett embernek tartotta, akit a zsidó származású, Prónay által púposnak titulált, Korvin-Klein Ottó vett rá egy terrorcsapat felállítására.⁵⁰³ A százados naplójában rosszul emlékszik arra, hogy Korvint és Csernyt együtt végezték ki, hiszen a két ítélet végrehajtás pár

⁴⁹⁸ PIL Prónay II. 214.

⁴⁹⁹ Andrassy 1979. 320-330.

⁵⁰⁰ Ennek bizonyítéka, hogy a budapesti hadosztálybíró jelentést kért a századtól, Baky László főhadnagy bevonulására vonatkozóan november 9-én, mert ekkor már folyt a Latinca ügy vizsgálata. Azonban a fiatal tiszt és társai sem nyerték el méltó büntetésüket, de ennek okáról majd később ejtek szót. HL SZVZ 119. Kt. 54. Budapesti hadosztálybíró II. kiküldöttsége, Kaposvár 11/1919. Latinca és társainak eltűnési ügye

⁵⁰¹ Prónay naplójában a szociáldemokrata kormányfő keresztnevét Károlynak írja. Augusztus elején pedig Peyser Károly miniszterelnökségéről beszél. A százados a két személyt, Peidlt és Peyert többször is összekeveri.

⁵⁰² Böhm 1923. 464-466.

⁵⁰³ PIL Prónay II. 214.

nap különbséggel zajlott le 1919 decemberében.⁵⁰⁴ A hóhér Bali Mihály⁵⁰⁵ volt, aki 1919 júniusában az ellenforradalom idején megtagadta a vörösök által halálra ítélt emberek kivégzését Faddon, ezzel saját életét is kockára téve.⁵⁰⁶ Itt említi meg Prónay, egykori huszárját, a vörössé lett és Csernyvel együtt kivégzett Csomor Gábort.⁵⁰⁷

7.4. Nézeteltérések a különítményben az erőszakos módszerek miatt

Prónay a kommunistagyanús egyének nyomozására gyakran használt fel civil személyeket. Közülük a legismertebb Csuvara Ferenc volt, akivel Siófokon találkozott először. Csuvarát, Görgey József százados mutatta be neki a Fővezérségen. A parancsnok és tisztársai által Marabunak becézett egykori kommunista hajlandónak mutatkozott szolgálataival segíteni a tiszteket nyomozásaik során. Csuvara Kun Bélával együtt esett orosz fogságba, és 1919. elején érkezett vissza Magyarországra, a tanácsrendszer bukása után pedig készen állt egykori elvtársai ellen teljes odaadással dolgozni. Más választása nem is nagyon volt, hiszen ellenkező esetben Prónay a gajdeszt helyezte neki kilátásba, ami a meggyilkolást jelentette. Ezt az ismeretlen eredetű szót, ami eredetileg a vörös terrorfiúk szótárában szerepelt, gyakran használták a különítményes tisztek. Marabu feladata az volt, hogy a Bécsben tartózkodó népbiztosokról információkat gyűjtsön. A különítmény, amint láttuk, már Szegeden is alkalmazott civil nyomozókat, akik öltözetüknek köszönhetően könnyebben elvegyülhettek az emberek között. Valójában egy katona is öltözhetett civilbe, amit a tisztek gyakran meg is tettek, de ezzel kockáztathatták azt, hogy olyan személyek felismerik őket, akik már találkoztak velük egyenruhában. Csuvara egyértelműen besúgóként került a tisztek közé. Mivel ő maga is kommunista volt, ezért sok egykori elvtársat ismert, akik megbíztak benne, hiszen nem volt tudomásuk a pálfordulásáról. Ezért Prónaynak kapóra jött, hogy Bécsbe küldje a népbiztosok kikémlelésére.⁵⁰⁸ A parancsnok Balassa István alhadnagyot, aki az orosz fogságban jól

⁵⁰⁴ BFL Halotti anyakönyv Budapest II. kerület Cserny József 1919. december 18. 1679/1919., Népszava 1919. december 19. 5.; Korvin Ottó kivégzésére 1919. december 29-én került sor. Népszava 1919. december 30. 4.

⁵⁰⁵ PIL Prónay II. 214.

⁵⁰⁶ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/a-38 a faddi római katolikus plébános jelentése

⁵⁰⁷ a naplóban a neve helytelenül Csomaként szerepel

⁵⁰⁸ PIL Prónay II. 214-216.

elsajátította a nyelvet és a kommunisták szokásait is megismerte, bízta meg Marabu bécsi munkájának ellenőrzésével.⁵⁰⁹

Eközben Prónay még mindig elégtelennek találta azt a számon kérő bosszúhadjáratot, amit különítménye végzett. Ennek megfelelően megpróbálta rávenni Horthyt a terror fokozására, valamint szorgalmazta az idegen támadó nemzetek közül a leggyengébbnek tartott csehek elleni akció megindítását. A fővezér az adott helyzetet teljesen másképp látta. Prónay úgy gondolta, hogy Horthyt a vezérkara befolyásolja és ezért nem olyan harcias már, mint amilyen Szegeden volt. Szeptemberre már rengeteg panasz érkezett a Prónay különítmény ellen a Fővezérségre, amit a parancsnok egyértelműen a zsidóságnak tudott be. A különítményvezér valójában magát a vezérkari főnököt, Soós tábormokot is a különítménye ellenségének tartotta és ekkor már a fővezérben sem bízott annyira.⁵¹⁰ Pedig mindössze arról volt szó, hogy a fővezér és környezete igyekezett volna visszaszorítani a törvénytelen kivégzéseket, mert ezekről a hírek, Budapestre és külföldre is eljutva, tiltakozásokat váltottak ki, és egyre nagyobb arányokat vetettek a Nemzeti Hadsereg hírnevére, valamint a keresztény nemzeti kibontakozás kerékkötőivé is válhattak volna. A Fővezérség és Prónay elképzelései más irányban haladtak, hiszen utóbbi továbbra is a katonai diktatúra híveként cselekedett, míg Horthy és környezete egy olyan politikai berendezkedést kellett követnie, amit az antant is maradéktalanul elfogad. A különítmények működését azonban továbbra is engedélyezték, hiszen sok olyan embert fogtak el, akiket a kommünben játszott szerepük miatt ők is bűnösnek tartottak.

Az ellentétek nem csak a Prónay és a főparancsnokság között szaporodtak, de a különítmény tisztjei sem haladtak mindig egyértelműen, a parancsnok által megszabott irányba. A korábban már említett ellentétek augusztus végére felerősödtek és felszínre törve, egyes tiszteknek a törzsszázadtól történt önkényes távozásához vezettek. Prónay ennél az esetnél ismét Salm főhadnagyot hibáztatta, aki gyerekes tréfából ráijesztett a simontornyai László Andor őrzésével megbízott tisztekre. Miszerint azok a gyáva tisztak, akik egy akasztást nem tudnak végignézni, a kommunista Lászlóval együtt fel lesznek akasztva. Ennek hatására négy tiszt, miután elengedte az őrzött személyt, elhagyta a különítmény táborhelyét. A parancsnok nem sajnálta ezeket az embereket, mert hazafiatlannak tartotta őket, akik később adatokat szolgáltatottak a különítmény működéséről, amit a parancsnok szerint a zsidó sajtó hamisan közölt le.⁵¹¹ A négy tiszt Plachner János, Plachner István, Küttl Károly és Legáth Ferenc volt. Ellenük Prónay elfogatóparancsot adott ki, később követelte visszatérésüket az eredeti egységükhöz. Az ügy a

⁵⁰⁹ PIL Prónay II. 219-220.

⁵¹⁰ PIL Prónay II. 216-217.

⁵¹¹ PIL Prónay II. 191-192.

nemzetgyűlés előtt is szerepelt Lingauer Albin képviselőnek köszönhetően, aki a Szombathelyen szolgáló tisztek érdekeit védte.⁵¹² Egyébként László Andort a különítmény tisztjei később ismét elfogták, majd Kaposvárra kísérték, amikor Som község határában, a hivatalos jelentés szerint szökési kísérlet közben augusztus 30-án agyonlőtték.⁵¹³

7.5. Távozások, átvezénylések

A tiszti különítmények szervezeti struktúrájában fontos változást hozott a fővezér szeptember 6-án kiadott parancsa, mely szerint, az Ostenburg-Moravek, a Madary, a Siebenlist és a Kirchner századokat a siófoki körletparancsnokságnak rendelte alá. A Prónay század azonban továbbra is a kaposvári körletparancsnokság felügyelete alatt maradt.⁵¹⁴

Szeptember elejétől a különítmény állományából több tiszt is más egységhez került. Az, hogy hasonló okok miatt hagyták el eredeti egységüket, mint a Plachner testvérek és társaik, nem bizonyítható, sőt egyesek esetében kizártnak mondható. Az utóbbiak közé tartozik Gömbös János főhadnagy, akit a Fővezérség Szekszárdra rendelt a Tolna megyei kerületi parancsnoksághoz propaganda tisztnek.⁵¹⁵

Gömbös János bátyja, Gyula, ekkor kért Prónaytól tiszteket a MOVE megszervezésére. Mivel többen is jelentkeztek fővárosi szolgálatra, így a parancsnok engedélyezte tisztjeinek a század elhagyását. Ezáltal Kuthy Imre, Herczka Ferenc és Marsovszky György is Budapestre került csakúgy, mint Giczey György, akit Prónay nagyon sajnált, hiszen közvetlen helyettese volt.⁵¹⁶

A már a fővárosban tartózkodó Giczey, már augusztus 23-án megírta Prónaynak távozási szándékát. A százados ragályos betegségére hivatkozott, amelyből előre láthatólag négy héten belül nem gyógyul fel. Ezért jelezte, hogy a Budapesten tartózkodó, Nitthausz százados vezette 1. szakasz, vagy pedig Gömbös százados irányította MOVE rendelkezésére fog állni. A szakaszparancsnok, végül az utóbbi mellett döntött, tehát elhagyta a különítményt.⁵¹⁷ Horthy siófoki főhadiszállásán állapodott meg Gömbössel a MOVE újjászervezéséről. A százados a

⁵¹² Nemzetgyűlési Napló, 1921. március 7. 440-444.; Népszava 1924. augusztus 24. 7.

⁵¹³ Népszava 1925. április 12. 5-6.

⁵¹⁴ HL 133. Madary, Kt. 119. tiszti századok alárendelése a siófoki körletnek

⁵¹⁵ HL SZVZ 119. Kt. 130. Magyar Nemzeti Hadsereg fővezérlete 990/IV.1919. Gömbös János főhadnagy állományba vétele

⁵¹⁶ PIL Prónay II. 220.

⁵¹⁷ HL SZVZ 119. szolgálati jegy, Giczey György százados 1919. augusztus 23.

következő hónapokban ezzel foglalkozott. A szervezetnek minden katonatiszt és akár civilek is tagjai lehettek, akik a nemzeti eszmét képviselték.⁵¹⁸

Prónay kissé zavarosan írta le a helyettes személyének változásait. Azt állította, hogy a Giczeyt váltó Ranzenberger Viktorral nem volt megelégedve, mert szerinte erélytelen magatartást tanúsított.⁵¹⁹ Viszont azt is mondta, hogy Giczey betegsége idején helyettese, Apostolovits Sándor főhadnagy volt, aki korábban segédtisztjeként funkcionált. Őt a legnagyobb mértékben rátermettnek tartotta, mindkét pozíciójának ellátásakor.⁵²⁰ Valójában Giczey százados távozása után az egység vezetését Prónay helyetteseként Denk százados vette át. Őt azonban október 6-án sürgősen Budapestre rendelték, a Hüm. 31. osztályába Schrantz alezredeshez, tiszti előléptetés és rangmeghatározás megállapítása végett.⁵²¹ A helyettes parancsnoki pozíciót ezután Makay százados töltötte be.⁵²²

A nevesített MOVE-hoz távozó tisztek közül Giczey és Kuthy tevékeny részesei voltak a fehérterror eseményeinek. De azt sem zárhatjuk ki, hogy a többiek sem csak passzív résztvevők voltak. A budapesti szolgálatot már a közeljövőben esedékes karrierépítés miatt is akarhatták. Egyesek döntésében, szerepet játszhat az erőszakos beállítottságú parancsnokuktól való szabadulási vágy is. Ez az ő esetükben nem jelentette azt, hogy a súlyos felelősségre vonások és kivégzések miatt tiltakoztak, vagy elítélték volna azokat, de a továbbiakban nem kívántak részt venni a liberális, baloldali és a külföldi sajtót is egyre inkább foglalkoztató, diktatórikus formában zajló, illegitim kivégzésekben.⁵²³

Ebben az időszakban Prónay, ahogy szóltam róla, a Kaposvártól nem messze fekvő Bárdi-Bükkön szállásolta el csapatát. Ekkor a Nemzeti Hadsereg várva várt budapesti bevonulása már küszöbön állt. Erről tanúskodik a kaposvári kerületi parancsnokság szeptember 29-én kelt távirata, a Bárdi-Bükkön tartózkodó különítmény részére. E szerint az egységnek készenlétben kell állni a főváros megszállására, és az erre vonatkozó parancs vétele után 12 órán belül el kell indulni Budapestre. A rohamszázadon kívül ezt a táviratot a kaposvári és a szekszárdi ezred, valamint egyéb egységek is megkapták.⁵²⁴

⁵¹⁸ Vonyó 2014. 94-95.

⁵¹⁹ PIL Prónay II. 220.

⁵²⁰ PIL Prónay II. 219-220.

⁵²¹ HL SZVZ 119. Denk százados Budapestre rendelése

⁵²² HL SZVZ 119. Makay százados parancsnokhelyettes

⁵²³ Kuthy Imrének a továbbiakban nem volt tudomása a század, majd a zászlóalj ügyeiről sem. BFL P-R 263-264.

⁵²⁴ HL SZVZ 119.Kt. 174. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 930/1919. távirat

7.6. Igazoló eljárás

A Tanácsköztársaság bukása után az összes tisztet igazoló eljárásnak vetették alá, a forradalmi időkben tanúsított magatartásuk elbírálása végett. Schnetzer tábornok rendelete az igazolás megkezdéséről augusztus 16-án jelent meg.⁵²⁵ A bizottságok nem javasolták azoknak a tiszteknek az igazolását, akik a Monarchia hadseregének bomlasztásában részt vettek és elősegítették a polgári demokratikus átalakulást. Felelősségre vonásra javasolták azokat, akik a proletárhatalomért küzdöttek a Vörös Hadseregben.⁵²⁶ Az eljárások lassan haladtak a Dunántúl egy részének román megszállása, Budapest visszafoglalásának előkészületei, valamint a Fővezérség és a Hadügyminisztérium ellentéte miatt. Schnetzer rendelete nem csak a Hadügyminisztérium szolgálatában lévő tiszték igazolását rendelte el, hanem a Fővezérséghez tartozókat is. A Szegedről érkező tiszték megbízhatóságát azonban Horthy kétségtelennek tartotta, ezért velük szemben az eljárást formálisnak tekintette.⁵²⁷ Minden tiszt köteles volt kérni az igazoló eljárást, függetlenül attól, hogy teljesített-e szolgálatot a forradalmak alatt, vagy nem. Politikai okok miatt 350-400 tisztet vontak büntető eljárás alá. 1920 februárjáig 5446 tisztet igazoltak és 220 tisztet szereltek le, mert tevékenységük egybeesett a forradalmak érdekeivel. A hadseregből 500 olyan tisztet szereltek le, akik szolgáltak a Vörös Hadseregben.⁵²⁸ Csak olyan tiszték válhattak igazolt tisztté, akik a kommunista kormányzat alatt nem kompromittálták magukat, azaz nem segítettek a tanácsrendszer kiépítését és működését.⁵²⁹ Ez persze nem jelentette azt, hogy nem szolgálhattak a Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben, illetve nem lehettek tagjai a Vörös Őrségnek. Ahogy láthattuk, a kommunista rendszer karhatalmai sorában sok nemzeti szemléletű ember működött, akiknek valódi politikai beállítottsága az ellenforradalmi mozgalmak kitörése idején látott napvilágot. Horthy augusztus 22-én kelt parancsában felhívta a Nemzeti Hadsereg tisztjei figyelmét, hogy tapintattal bánjanak azokkal a bajtársaikkal, akik a Vörös Hadseregben szolgáltak. Hiszen ezeknek a tiszteknek is folyamatban volt az igazoló eljárása. A fővezér ígéretet tett arra, hogy nem fog olyan tiszt maradni a hadseregben, aki a vörösök ügyét nem kényszerből segítette. Az önkényes és igazságtalan eljárástól az ilyen tisztekkel szemben mindenkinek tartózkodnia kellett, mert csak

⁵²⁵ Szakály 2002. 12.; Pataki 1973. 22-23.

⁵²⁶ A későbbiek során az igazolást kiterjesztették a polgári demokrácia időszakára is. Ezt bizonyítja, hogy az Ostenburg-zászlóalj névjegyzékében megjegyzésként sok tisztnél a szovjet alatt nem szolgált, igazolása folyamatban van kifejezés szerepel. HL 133. Ostenburg, az Ostenburg-század névjegyzéke

⁵²⁷ Pataki 1973. 22-23.

⁵²⁸ Pataki 1973. 108.

⁵²⁹ Kormányjelentés, Statisztikai Évkönyv 9. M. Kir. Honvédelmi minisztérium 213.

az igazoló bizottságok voltak jogosultak az ügyek elbírálására.⁵³⁰ A vizsgálat célja, a forradalmi időszakban elkövetett cselekedetek bírálatán kívül az volt, hogy kiderítse a katonák nem vállaltak-e olyan munkakört, ami a tiszti állás követelményeivel összeegyeztethetetlen.⁵³¹ Az igazolás először csak a tényleges tiszteket érintette, majd fokozatosan kiterjedt a nem hivatásos tisztekre is, amennyiben tényleges szolgálatot láttak el. Velük kapcsolatban a polgári igazoló bizottságok folytatták le az eljárást. Az ezzel kapcsolatos iratokat pedig a legközelebbi katonai parancsnokságnak, vagy a hadügyminisztérium 31/C osztályának küldték meg.⁵³² Az eljárások folyamatosan zajlottak miután a keresztény nemzeti tábor számára rendkívül fontos volt, hogy a Nemzeti Hadsereg tisztikarát az igazoló bizottságok által makulátlannak ítélt katonák alkossák. Ezért érintett minden katonai egységet és tisztet az igazoló eljárás, hiszen azt minden emberrel szemben le kellett folytatni. A Prónay-különítménynél is felvetődött ez a fontos kérdés, mert akik támadták az egységet gyakran hozták fel érvként, hogy a tisztek többsége nem igazolt. Prónay embereinek jó része csak 1920-ban esett át ezen a vizsgálaton.⁵³³ Miközben a később alakult Ostenburg különítmény tisztjeinek nagy része ekkor már igazolt volt.⁵³⁴

Kaposváron a IV. katonai kerületparancsnokság adott ki utasítást az igazoló bizottságok működéséről, amit a Prónay-századnak is elküldött Kaposújlakra, Bernátsky tábornok aláírásával, augusztus 26-án. A parancs tartalmazta a köztiszti bizottságok megtartását, Szekszárdon és Kaposváron egyaránt, de azok működését a főtisztek vizsgálatára is kiterjesztette. A szekszárdi szervezet a Tolna megye területén tartózkodó, a kaposvári pedig a Somogy és Baranya megyékben szolgálatot teljesítő tisztek felett volt illetékes elvégezni az igazoló eljárást. A folyamat során a bizottság tagjai tájékoztató jelleggel használhatták a már lefolytatott eljárások anyagait. A kért névjegyzékeket minden hónap 10-én és 25-én kellett a kerületi parancsnokságra eljuttatni.⁵³⁵

A Prónay-csapat tisztjeinek forradalmak alatti tevékenységét a kaposvári igazoló bizottság volt hivatott kivizsgálni. A rohamszázadot a közeledő eljárásról a kerületi parancsnokság szeptember 4-én értesítette. Továbbá kötelezte a századparancsnokságot egy szeptember 10-ig beküldendő véleményes jelentés elkészítésére a század tisztjeivel és altisztjeivel kapcsolatban. Ennek tartalmaznia kellett a katonák nevét, rendfokozatát, csapattestét, a forradalmi mozgalmak idején teljesített szolgálati beosztást, ténykedést, a családi, valamint anyagi

⁵³⁰ HL 133. Binder, Magyar Fővezérség 94/11.b.1919. tiszti parancs

⁵³¹ Rendeleti Közlöny 1919/52. 193. 1919. augusztus 16.

⁵³² Pesti Hírlap 1919. november 25. 9.

⁵³³ HL SZVZ 119. Kt. 450. Igazolt tisztek a zászlóaljnál 1920. március 15-ig

⁵³⁴ HL 133. Ostenburg, az Ostenburg-század névjegyzéke

⁵³⁵ HL SZVZ 119. Kt. 339. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 626/1919.

állapotot, a feljebbvalókhöz, bajtársakhoz és politikai szervezetekhez fűződő viszonyt, a mulasztásokat. A véleményes jelentésben meg kellett jelölni azt az időszakot, amelyre az vonatkozott és az esetleges tanúkat is szükséges volt feltüntetni.⁵³⁶

A források tanúsága szerint, decemberben Apostolovits Sándor, Laczkovits László, Kaletsky Árpád, Cicatricis Miklós főhadnagyok és Brandeisz Béla alhadnagy már igazolt tisztek voltak.⁵³⁷ A zászlóaljhoz tartozó tisztek közül 1920. március 15-ig, 16-an estek át a vizsgálaton és mindannyian igazoltnak bizonyultak. További 31 tényleges tiszt igazoló eljárása folyamatban volt.⁵³⁸

1921 májusára az igazoló bizottságok munkái már annyira előrehaladtak, hogy előreláthatólag csak a hadifogságból és a megszállott területekről érkezőktől lehetett ilyen jellegű kérvényeket várni. Az igazolási ügyeket a budapesti körlet kivételével május 31-ig az összes körletben be kellett fejezni. Ezen a napon a három fővárosi kivételével, az összes igazoló bizottságot feloszlatták. Az előbbieket további működésére, a nem tényleges tisztek igazolási ügyeinek nagy száma miatt volt szükség. Június 1-től a becsületügyi választmányok működtek tovább igazoló bizottságként. A csendőrtisztek ügyeinek intézésére, az év végéig a csendőrfelügyelő igazoló bizottsága működött.⁵³⁹

⁵³⁶ HL SZVZ 119. Kt. 334. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 23/1919.

⁵³⁷ HL SZVZ 116. 72. számú századparancs, 1919. december 12.

⁵³⁸ HL SZVZ 119. Kt. 450. Igazolt tisztek a zászlóaljnál 1920. március 15-ig, 1078. A listán szereplő igazolt tisztek névsora: Prónay Pál, Ranzenberger Viktor, Makay Imre századosok, Laczkovits László, Czirfusz Ödön, Molnár Endre, Taby Árpád, Kuthy Imre, Szentmiklóssy József, Kuthy László, Huszka Imre, Sréter István, Mayer László, gróf Salm Hermann főhadnagyok, Forray Iván és Jehn Sándor hadnagyok.

⁵³⁹ HL SZVZ.122. Magyar királyi honvédelmi miniszter 12243/el.n.8.1921. igazolások egyszerűsítése és az igazoló bizottságok feloszlata

7.7. Konfliktus a körletparancsnokkal

Az antant tábornoki tanácsának követelésére a különítmények, vagy roham századok 1919 őszén vették fel a vadászszázad elnevezést.⁵⁴⁰ Az első számú vadászszázad Prónay alakulata volt, ami továbbra is kihasználta a hadseregen belül élvezett kivételes bánásmódot. Ezért külön harcot vívtak annak a csapattestnek a parancsnokával, amelynek alá voltak rendelve. Ez jelen esetben a kaposvári körletparancsnokság volt. Míg Szegeden Waldvogel alezredessel küzdöttek pozíciójuk megtartásáért, addig Somogy megyében már a kaposvári körletparancsnokkal, Bernátsky Kornél tábornokkal szemben szerették volna ugyanezt a kivételezett helyzetüket megtartani. Ez a harc legtöbbször a jelentések elmulasztásában merült ki, de amint az idézett példák is mutatják, személyeskedésbe is átcsapott.

A problémák az új névjegyzék beterjesztése körül alakultak. Bernátsky szeptember 27-én vonta felelősségre a rohamszázad parancsnokságát az elmaradt névjegyzékek miatt. Ugyanis a névjegyzékeknek már 1-jén be kellett volna érkezni a kerületi parancsnokságra, majd ezt kiegészítve 10-én és 15-én a változásokról is tudósítani kellett volna az előjáróságot.⁵⁴¹ A tábornok szeptember 17-én kelt parancsában újabb lista elkészítését kérte a törzsszázadtól, a Szegedről elindult tisztekről, valamint az aktuális időszakban szolgálókról is.⁵⁴² Október 6-án Bernátsky tételesen felsorolta azokat a rendeleteket, amelyekre a jelentések nem érkeztek be, és utasította a törzsszázad előjáróságát, hogy ezeket, a tiszti névjegyzékekkel együtt 10-ig terjesszék elő.⁵⁴³

Azonban a kért listákat, nem volt egyszerű összeállítani. A századparancsnokság indoklása szerint, az október 11-én elküldött névjegyzék 179/1919. eln. rendeletre, azért nem lett eddig beterjesztve, mert a tisztek nagy része szolgálati feladatai miatt nem tartózkodott a századnál. A távollévők adatait nem tudták feltüntetni, ezért az elküldött jegyzék nem teljes. Amennyiben visszaérkeznek, akkor pótolni lehet a hiányosságokat.⁵⁴⁴ Erre a jelentésre az előjáróság nevében Boross őrnagy október 13-án válaszolt, miszerint a névjegyzék nincs megfelelően szerkesztve. Az elküldött minta szerint kell a listát újraserkeszteni és október 30-ig a

⁵⁴⁰ Pataki 1973. 90.

⁵⁴¹ HL SZVZ 119. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 179/el.1919.

⁵⁴² HL SZVZ 119. Magyar királyi kaposvári körletparancsnokság 99/1919.

⁵⁴³ HL SZVZ 119. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 577/el.1919.

⁵⁴⁴ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg, 1. rohamszázad 93/sgt.1919. tiszti névjegyzék

körletparancsnokságra beterjeszteni.⁵⁴⁵ A huzavona tovább folyt a körletparancsnokság és a század között. A rohamszázad parancsnokságát annyiban fel lehet menteni, hogy ebben a zavaros időszakban nagyon nehéz lehetett az előírásokat teljes mértékben szem előtt tartó jegyzéket készíteni, hiszen rengeteg tiszt volt, aki hivatalosan még a századhoz tartozott, de már máshol szolgált és került állományba. Ezen tisztek alkalmazásáról pedig az új egységük elég gyakran elmulasztotta a rohamszázadot értesíteni. Az erőszakos cselekedeteiről Szeged óta hírhedtté vált századot sokan nem szerették a hadseregen belül, amihez a kivételezett bánásmód is hozzájárult. Bernátsky tábornok is ezek közé az emberek közé tartozott, hiszen Waldvogel alezredes szerepét megörökölve, úgy érezte, hogy a rohamszázad igyekszik kibújni a körletparancsnokság irányítása alól és valósággal elszabotálja a kiszabott kötelező intézkedések teljesítését. A századnál viszont azt gondolták, hogy a parancsnokság olyan jelentéseket kér tőlük, amit ők a körülményekből kifolyólag nem tudnak maradéktalanul teljesíteni, valamint az előjáróság nem kezeli a többi egységgel egyenrangúként a rohamszázadot.

Októberre a kapcsolat elmérgesedett a kerületi parancsnokság vezetője és a Prónay-különítmény tisztjei között. A hónap elején Schnetzer hadügyminiszter Kaposvárra látogatott. Tiszteletére a körletparancsnokság tiszti gyűlést is tartott, amelyre az 1. rohamszázad nem kapott meghívást. Ezt az eljárást Denk százados nehezményezte a kapovári előjáróságnál.⁵⁴⁶ Az ellentét október közepén érte el tetőpontját, amikor a kaposvári körletparancsnok, október 16-án kelt nyilatkozatában felszólította a rohamszázad tisztjeit, hogy adjanak számot arról, milyen vádakkal illetik őt és azokat ki terjeszti. Ugyanis a századhoz tartozó Buczy Ferenc főhadnagy egy tiszti mulatságon illuminált állapotban olyan kijelentést tett, mely szerint a tábornok zsidókkal paktál. A kerületi parancsnokot mélyen sértette ez az állítás, amely szerinte a tisztikarban is elterjedt.⁵⁴⁷ Másnap a század tisztikara választ adott a körletparancsnokságnak, amelyben azt állították, hogy a tábornok egy zsidó családnál lakik, valamint az ominózus estélyen egy zsidó származású nőt vezetett a karján.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ HL SZVZ 119. Kt. 224. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 564/el.1919.

⁵⁴⁶ HL SZVZ 119. Kt. 190. Magyar Nemzeti Hadsereg, 1. rohamszázad 72/sgt.1919. szolgálati jegy, 1919. október 5.

⁵⁴⁷ HL SZVZ 119. 174-kpü-1919. Toponár

⁵⁴⁸ HL SZVZ 119. 121. sgt. 1919. Aláírás M valószínű Makay

7.8. Az emigráns népbiztosok kikémlelése

Az őszi folyamán Prónay is gyakran járt a nyugati országrészben. Szombathelyen találkozott az ott gyülekező ellenforradalmi vezetőkkel, akik Bécsből, Grazból és Feldbachból jöttek Magyarországra a kommunista uralom után. Köztük volt a szombathelyi hadosztály parancsnoka, báró Lehár Antal ezredes és a vezérkari főnöke, Keresztes Artúr alezredes, valamint Lingauer Albin és Karner János kormánybiztos. Klobusarics Zénó, egy szerb megszállás alól Délvidékről menekült horvát rendőrfelügyelő, Prónay ismerőse Pestről érkezett és tájékoztatta a parancsnokot, a belügyminiszterrel lefolyt tárgyalásáról. Klobusarics és Beniczky elhatározták az Ausztriában tartózkodó népbiztosok elfogását, amit a Prónay-különítmény segítségével szerettek volna végrehajtani. Információik szerint Kun Béláék két csendőr őrizetében Bécs mellett egy malomban tartózkodnak. Úgy gondolták, hogy az akció néhány jó autó és némi pénz felhasználásával sikeresen végrehajtható. Prónay Balassát és Csuvarát pénzzel látta el és Bécsbe küldte a népbiztosok rejtekhelyének kikémlelésére.⁵⁴⁹

Miközben Prónay Grazban tartózkodott, a század a központját Bárdi-Bükkről Toponárra tette át. Október 18-án már itt állomásoztak,⁵⁵⁰ ahol a különítmény gróf Festetich Vilmos majorjában rendezkedett be, aki tartott a hírhedt tiszti század katonáitól és kérte Prónayt, hogy tartsa őket féken. Cserébe a parancsnok emberei teljes ellátását kérte Festetichtől. A százados összegyűjtötte a németül jól beszélő embereit, akiknek feladatuk adta a nyugati határok ellenőrzését és a bécsi emigránsok kikémlelését. Szombathelyi tartózkodása alkalmával megjelölte azokat a településeket, ahova németül beszélő tisztjeit elhelyezte. Ezek a következők voltak: Köpcsény, Bruck-Királyhida, Sopron, Savanyúkút, Kismarton, Pinkafő, Szentgotthárd és Nagykanizsa. A határ menti településeken valójában határőr feladatot láttak el a kijelölt tisztek, akik a kommunistagyanús kémek megfigyelésén kívül a valutacsempészetet voltak hivatottak megakadályozni. Szombathelyen megbízta Ranzenberger századost, hogy a különítmény osztrák tisztjeivel, Rohr főhadnaggyal, valamint Dietrich, Proschl, Sturm és Karl alhadnaggyokkal menjen Bécsbe, Balassa és Csuvara után és ott kapcsolódjon be az emigránsok megfigyelésébe. Közben kiderült, hogy a népbiztosokat a malomból, a cseh határ közelében fekvő Karlstein várába szállították. Ráadásul az őrzésükre egy 12 fős csendőr-különítményt

⁵⁴⁹ PIL Prónay II. 222-226.

⁵⁵⁰ HL SZVZ 119. A különítmény Toponáron

rendeltek ki. Az eredeti terv szerint, a népbiztosokat át akarták csempészni a határon, e szerint élve kellett volna elfogni őket. Mikor Prónay megtudta, hogy elszállították őket a malomból, már arról beszélt, hogy ott mindegyiket könnyebben megölhették volna. Miután ez dugába dőlt, egy újabb akciótervre volt szükség, melynek elkészítésében ismét a már említett osztrák tisztek játszották a főszerepet, akik kikémelelték az új színteret és pontos helyszínrajzot készítettek.⁵⁵¹ Mindeközben Prónay és Klobusarics, tovább folytatták propagandaútjukat Ausztria területén. Felkeresték Schobert, a bécsi rendőrfőnököt, aki közel állt a keresztényszocialistákhoz és Prónay szerint, a magyarokat a bankgassei milliók elrablása idején is támogatta, valamint a különítményvezérrel a háború előtti időszakból ismerték egymást. A rendőrfőnök nyílt támogatást nem ígérhetett, mert az osztrák politikai viszonyok miatt nagyon óvatosan kellett cselekednie, hogy állását megtarthassa. Prónay szerint a népbiztosok közül Kun, Pogány, Hamburger, Landler, Szántó, Lukács, Vágó, Göndör, Klein és Axelroth tartózkodtak Karlsteinben. A helyszín felderítése közben a parancsnok egy cigány csoporttal találkozott, akikről később kiderült, hogy a népbiztosok általuk tartják fenn a kapcsolatot a külvilággal és Oroszországgal. Ebbe a cigány csoportba pár nappal korábban a grazi frontharcos, Probst is belebotlott, aki óvatlanul kikérdezte őket a várbeliekről. Ezzel gyanússá vált és feltehetőleg az egész akciót meghiúsította. Prónay úgy gondolta, hogy 12 ember kell a terv végrehajtásához, mely az osztrák csendőrök lefegyverzésével kezdődne. A népbiztosok közül a négy legfontosabbat vinnék magukkal (Kun, Hamburger, Landler, Pogány). A többieket a várudvaron található lámpavasakra akasztanák. A 4 legfontosabb foglyot Probst orvos barátja segítségével kábítanak el. Karlsteintől Magyarorszáig 3 autóval 3 óra alatt tették volna meg a 150 kilométert, Bruckon, vagy Wimpassingon keresztül és amennyiben a határátkelésnél problémák merülnének fel, a népbiztosokat azonnal kivégzik. Eközben a százados szerint a Karlsteinben őrzött népbiztosok védőőrizetét megerősítették, mert egy kommunista parancsnokot állítottak a csendőr-őrparancsnokság élére. Ezután már Schober rendőrprefektus és Brandt rendőrtanácsos sem tudtak mit tenni, hiszen állásukkal játszottak volna, amennyiben eleget tesznek a Bécsbe visszatérő különítmény-vezér kérésének, hogy egy neki tetsző parancsnokot tegyenek a karlsteini őrség élére. Prónayt időközben Soós tábornok Siófokra rendelte, hiszen már közelgett a bevonulás Budapestre, ennek okán pedig a különítményt, melynek legénységi állománya jelentősen megszaporodott, ismét áthelyezték.⁵⁵²

⁵⁵¹ PIL Prónay II. 230-235.

⁵⁵² PIL Prónay II. 235-240.

7.9. A székesfehérvári körletparancsnokság fennhatósága alatt

A rohamszázad, vagy, ahogy 1919 őszén egyre gyakrabban nevezték, vadászszázad illetőségi helye átkerült Adonyba, ami azt jelentette, hogy nem csak Somogy megyét hagyták el, hanem a Kaposváron székelő IV. kerületi parancsnokság területét is. Az egység a II. kerületi parancsnokság fennhatósága alá került, amelynek székhelye Székesfehérvár volt. Az áthelyezésre a közelgő budapesti bevonulás miatt került sor. Ekkor Ostenburg egységét Erzsébet vezényelték.⁵⁵³ A Prónay századhoz november 7-én érkezett távirat szerint, a bevonulásra 9-én délelőtt kerülhet sor.⁵⁵⁴

Prónay tisztjei számára ez nem jelentette azt, hogy végleg elszakadtak volna a kaposvári parancsnokságtól, hiszen november 16-án még innen kaptak utasítást, melyben Berzeviczy tábornok kifogásolta a vadászszázadnál, hogy tisztjei leszerelését nem jelentette szabályosan.⁵⁵⁵ Az Adonyban tartózkodó század vezetője Makay százados volt, aki elődeivel egyetemben, folyamatosan jelentéseket küldött Prónaynak, aki szerette volna az egységét a Komáromhoz tartozó Sandberg erődbe átcsoportosítani.⁵⁵⁶

A század állományából ekkor is sokan szenvedtek különféle betegségekben, így kivizsgálásra a fővárosba utaztak. Ebben az időszakban már annyian voltak szabadságon az egységből, hogy a szolgálat ellátása veszélyeztetetté vált, ezért a csapathoz visszatért Denk százados az újabb szabadságolásokat nem engedélyezte. Az új szolgálati helyen a század ébresztője 7 órakor volt, 9-ig a körlet rendbetételével foglalkoztak, 9 és 10 óra között a szakaszparancsnokok vezetésével kötelező foglalkozást tartottak, melynek a fő témája a fegyelmező gyakorlatok és a harc kiképzés volt. A kihallgatásra délután 2 órakor került sor, a parancskihirdetéssel és a tisztelgési gyakorlatokkal együtt. A takarodó este 9 órakor volt.⁵⁵⁷ A segédtszázad vezetője Laczkovics László főhadnagy, majd december 20-án történt szabadságolása után Fallböck Zoltán főhadnagy volt.⁵⁵⁸

⁵⁵³ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 23.

⁵⁵⁴ HL SZVZ 119. Kt. 55. Székesfehérvári katonai kerületi parancsnokság 1341/I.1919. távirat

⁵⁵⁵ HL SZVZ 119. Kt. 98. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 800/el.1919.

⁵⁵⁶ PIL Prónay II. 241-242.

⁵⁵⁷ HL SZVZ 116. 61. számú századparancs, 1919. december 1.

⁵⁵⁸ HL SZVZ 116. 79. számú századparancs, 1919. december 20.

8. Bevonulás Budapestre, a Huszár-kormány

8.1. Az előkészítés

A hadsereg további szervezése szempontjából fontos volt a vezetők egymáshoz való viszonyának meghatározása, amire a románok budapesti kivonulása előtt került sor. Schnetzer hadügyminiszter október 22-én adta ki körrendeletét, melyben közölte a minisztertanács határozatát, amely szabályozta a fővezér és a hadügyminiszter hatáskörét, a kivételes idők tartamára. E szerint a fővezér a hadügyminiszterrel mellérendelt viszonyban volt. A hadsereg összes ügyeinek felelős vezetője a hadügyminiszter, a hadüggyel kapcsolatos minisztertanácsi előjegyzéseket csak ő tehetette meg. A hadsereg katonai vezetésére és felügyeletére a fővezér volt hivatott, aki közvetlenül a minisztertanácsnak tartozott felelősséggel. Az irányelveket a Fővezérség javaslatára a minisztertanács határozta meg. A normális viszonyok beálltáig a fővezér hatáskörébe utalták a hadsereg adminisztratív vezetésével kapcsolatos ügyeket. A fővezér első katonai tanácsadója és az összes szolgálat vezetője, a honvédség vezérkari főnöke volt. Fontos katonai ügyek tárgyalásánál a hadügyminiszter javaslatára a fővezért és a vezérkari főnököt meghívhatták a minisztertanács üléseire.⁵⁵⁹

A hadsereg fővárosi bevonulása kapcsán komolyan lehetett tartani a katonák és tisztjeik bosszúhadjárattól, hiszen ezáltal az önkényes és erőszakos eljárások a fővárosban is folytatódhattak a baloldali szemléletűek, és főleg a zsidó származású polgárokkal szemben. Prónay elsődleges célpontjai továbbra is a zsidók és a kommunisták voltak. Szeretett volna leszámolni velük Budapesten is, miután a hadsereg bevonul. Név szerint jegyezte meg naplójában Vázsonyi Vilmost, aki szerinte Horthy fővárosi látogatása alkalmával megbotránkoztatón viselkedett a fővezérrel szemben. Ezt Prónaynak Freiszberger Gyula százados mesélte el, akinek Vázsonyi azt állította, hogy Horthy a legerélyesebb rendszabályokat helyezte kilátásba Budapesten a zsidókkal szemben. A fővezér kormányánál tett látogatását Friedrich miniszterelnök hamarosan viszonzta. Prónaytól ritkaságnak számított, hogy valakiről elismerően írjon, Friedrichel kapcsolatban azonban így nyilatkozott és kiemelte a bevonuláskor játszott szerepét.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Honvédségi Közlöny 1919. október 25., 67. szám 17830/eln. A. számú körrendelet a hadügyminiszter és a fővezér hatáskörének szabályozása tárgyában.

⁵⁶⁰ PIL Prónay II. 241-242.

A hadsereg katonáinak bosszújától nemcsak a baloldali személyeket kellett megóvni, hanem a kivonuló román hadsereg katonáival szemben elkövetett esetleges atrocitásokat is meg kellett akadályozni, amire az antanttal való jó viszony fenntartása érdekében volt szükség. Ezért a fővezér október 25-én tiszti parancsot adott ki, melyben felhívta a hadsereg magvát alkotó réteg figyelmét a példamutató viselkedésre. Újból szigorúan megtiltotta a politizálást és utasította a tiszteket, hogy mellőzzék a felelőtlen nyilatkozatokat, mert mindenhol besúgókkal lehetnek körülvéve, akik mindent kihasználnak majd a Nemzeti Hadsereg tekintélyének rombolására. Kiemelte a románellenes megnyilvánulások mellőzésének fontosságát. Embereinek kerülni kellett a kicsapongó mulatozásokat és az olyan megnyilvánulásokat, amelyek a tiszti tekintélyt aláássák. Az utasítás szerint letartóztatásokat csak az arra hivatott közbiztonsági és katonai szolgálati személyzet hajthatott végre. Megtiltotta az önkényeskedést és a vallási kérdések megvitatását, hiszen erre a hadsereg tisztjeit nem tartotta illetékesnek. A tisztek feladatát a legénységgel való legszorosabb kapcsolattartásban jelölte meg, ami magában foglalta a fegyelem fenntartását és a politikai agitátorok távol tartását. Amennyiben ilyen elemek furakodnának a legénység közé, velük szemben a legszigorúbban eljárást helyezték kilátásba. Ezeket a személyeket azonnal letartóztatatták és hadbíróság elé állították. A szigorú ellenőrzés végrehajtására, a budapesti tartózkodás alatt egy tisztnek mindig a századnál kellett tartózkodnia.⁵⁶¹

Az I. vadászszázad még Bárdi-Bükkön tartózkodott, amikor Boross őrnagy tájékoztató jelleggel elküldte számukra a Fővezérség 2000/V. számú rendeletét, amely a románok által a közeljövőben kiűritendő területek pacifikálására vonatkozott. A parancs értelmében, ezekben az országrészekben a bevonulást követően a következő fontos feladatok vártak a hadsereg katonáira: a katonai és kincstári értékek rovancsolása és leltározása, a felelősség megállapítása, ha esetleg a románok pénzt, vagy egyéb készletet el tudtak vinni, a készletekről két példányban jegyzék készítése. A rovancsolást és a leltározást a hadosztályparancsnok, vagy az állomásparancsnok intenciói szerint hajtották végre. Ennek a fővezéri rendeletnek a végrehajtásában az előljárásság nagy szerepet szánt az I. vadászszázadnak, mert rajtuk kívül ezt a parancsot csak Diendorfer alezredes és két pánfélvonat parancsnokság kapta meg.⁵⁶²

1919 őszén az emberek többsége, akik 1918-ban még a demokratikus rendtől várták a megváltást, egyre inkább a keresztény- nemzeti értékek felé fordultak és a rend, valamint a

⁵⁶¹ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége, tiszti parancs 1919. október 25.

⁵⁶² HL SZVZ 119. Kt. 234. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 1004/6.1919.

tekintély után vágyakoztak.⁵⁶³ Sokan úgy érezték, hogy ezt a főváros visszafoglalására készülő Nemzeti Hadsereg tudja megvalósítani.

A budapesti bevonulásra és a románok távozására azért kerülhetett sor, mert az antant misszó vezetője, Sir George Clerk november 1-jén egy olyan nyilatkozatot kapott Horthytól, melyben a hadsereg fővezére megígérte, hogy fellép a törvénytelenések és a zsidóüldözések ellen, valamint eláll a diktatúra bevezetésétől. Horthy ezen kívül megfogadta, hogy haditörvényszék elé állítja és kizárja a hadseregből azokat a katonáit, akik ilyen jellegű cselekedeteket követnek el.⁵⁶⁴ A közelgő bevonulás előtt a hadsereg tagjait felhívták az esemény jelentőségére és utasították őket a helyes magatartásra. Ennek megfelelően, a vezérkari főnök nevében Debreczeny őrnagy tájékoztatta a katonákat a Fővezérség rendeletéről, melyben Horthy, aki felelősséget vállalt a magyar kormánnyal és az antanthatalmakkal szemben, megtiltotta katonáinak a főváros megszállásakor, és magától értetődően azt követően is a törvényellenes magatartást, az önkényes pogromokat és a hadsereg hatáskörének átlépését. A fővezér számított minden tiszt támogatására, mert úgy érezte, hogy az ígérete a nemzet számára a legnagyobb jelentőséggel bírt.⁵⁶⁵

A hadsereg budapesti bevonulása azt jelentette, hogy ismét volt olyan erő, ami a mindenkori kormány támaszaként működhetett. Ezzel előkerült az államforma kérdése, amivel a közvélemény már a román megszállás alatt élénken foglalkozott,⁵⁶⁶ hiszen a hatalomra jutó nemzeti erők a királyságot preferálták az aktuális köztársasággal szemben. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a kormányzás átvétele után éppen Friedrichék mondták ki az augusztus 8-án tartott kormányülésen, hogy Magyarország hivatalos elnevezése Magyar Köztársaság, melynek az élén Habsburg József főherceg áll, mint kormányzó.⁵⁶⁷ Az óhajtott királyság visszaállításáról azonban csak a választások után létrejött nemzetgyűlés dönthetett, azonban az országnak ekkor még nem volt az antant által elismert kormánya sem. Így a téma nem volt aktuális, ezért adta ki Dáni tábornok november 13-án a Nemzeti Hadsereg egységeinek az államforma kérdéséről szóló fővezéri parancsot. Ebben Horthy kijelentette, hogy a beérkezett jelentésekből kitűnt a lakosság széles rétegeinek akarata, mely a királyság intézményének visszaállítását óhajtja. Ezt azonban a nemzet csak teljes egészében hajthatja végre, ám ez még nem aktuális, hiszen az ország még nem konszolidálódott és a békekötést sem hozták tető alá.

⁵⁶³ Romsics 2005. 135.

⁵⁶⁴ Ormos 1998. 75.

⁵⁶⁵ HL 133. Madary, Kt. 905. Magyar királyi székesfehérvári katonai körletparancsnokság 1426/1919. magyar csapatok magatartása Budapest megszállása alkalmával

⁵⁶⁶ Pesti Napló 1919. november 1. 1.

⁵⁶⁷ MNL OL K 27. 1919. augusztus 8.

Ezért ezt a kérdést egyelőre félre kell tenni, mert az ország szembe kerülhet az antanttal, a nemzet pedig szétszakadhatna. A békés jövő érdekében ezt a problémát törvényes úton kell megoldani. Ennek érdekében a fővezér felhívta a politikától mentes magyar hadsereget, hogy ebben a rendkívül fontos kérdésben a magyarság támaszaként, a törvényesség szentségét bárki ellen megvédelmezze. Parancsa szerint, a magyar katonának tehát óvakodnia kell attól, hogy hivatásának és kötelességének határát túllépje, mert ez veszedelmet, kárt és vérontást zúdíthat a sokat szenvedett nemzetre. Horthy bízott a hadsereg egységében és hivatástudatában, ezért biztos volt benne, hogy az összeülő nemzetgyűlés határozatát az államforma kérdéséről, a katonái támogatni fogják és segítenek annak végrehajtásában, mint ahogy a törvénytelen puccsok és lázítások létrejöttét is meggátolják.⁵⁶⁸

8.2. A végrehajtás

A bevonulás idején minden alakulatnak meghatározott pontot kellett birtokba vennie a fővárosban. Prónay alakulata Madary századával együtt a Ferenc József-hídhöz volt rendelve, míg Ostenburg egységének a Hadik laktanyát kellett birtokba vennie.⁵⁶⁹ A vadászszázadok tehát ezúttal is fontos feladatot kaptak, hiszen a fővezér a Ferenc József-híd budai hídfőjénél található Gellért szállóban rendezte be a főhadiszállását.

A magyar csapatok folyamatosan vették birtokba a románok által kiürített területet. A demarkációs vonalak a Dunántúlon még Budapest birtokba vétele előtt ki lettek jelölve. Azonban a románok a semleges területen fosztogattak, ezért összetűzésekre került sor Százhalombattánál, Simonmajornál és Martonvásárnál. Ostenburg emberei visszaverték a románokat, akik között halottak és sebesültek is voltak. Jogos fellépésüket egy francia és román tisztekből álló, Ercsibe érkező misszió igazolta.⁵⁷⁰

A bevonulás katonai vezetője, a szombathelyi hadosztályparancsnokság élén álló, Lehár ezredes volt, aki szintén felszólította katonáit a helyes viselkedésre. Elsősorban a politikamentességre hívta fel emberei figyelmét. Elvárta tőlük, hogy a politikától távol állva

⁵⁶⁸ HL SZVZ 119. Kt. 62. Kaposvári katonai kerületi parancsnokság 21/1919. Horthy fővezér parancsa a bevonuló csapatoknak

⁵⁶⁹ HL 133. Madary, Kt. 926. Magyar királyi székesfehérvári katonai körletparancsnokság 1478/1919.

⁵⁷⁰ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 26-27.

önzetlenül szolgálják a hazájukat.⁵⁷¹ Ugyanakkor az ezredes konkrét gyakorlati utasításokkal is ellátta a bevonuló csapatokat. Parancsba adta, hogy a géppuskákat málházzák le és helyezték el a járdán, valamint az utcasarkokon, hogy az azokat hordó személyek el ne fáradjanak, majd a bevonulás befejeztével vonják be azokat. Az ellenséges csoportosulásokat utasításuk volt kétszeri felszólítás után fegyverük használatával feloszlatni. A parancs elrendelte, hogy ha a géppuskát működésbe helyezik, először egy egész hevedert lőjenek ki, majd addig folytassák a tüzelést, amíg a tér, vagy az utca ki nem ürül. Lehár szabályozta a polgári személyekkel szemben követendő eljárásmodot is. A civil emberek csak a kaszárnyatisztek által kiadott engedéllyel tartózkodhatnak a laktanyában. Aki ilyen engedéllyel nem rendelkezik, azt le kellett tartóztatni. Az izgatáson tetten ért egyéneket, amennyiben tanúk is igazolják a tettet, az ügyeletes tiszt parancsára azonnal ki kellett végezni. Arról is rendelkezett, hogy a csapatokkal egy időben vonaton érkező felszerelést az óbudai vasúti pályaudvaron, a Vérmezőn, a kelenföldi pályaudvaron és a tabáni hajóállomáson helyezték készenlétbe és 14-én délután 1 óra után, a különböző szálláskörletekbe irányítsák őket, ahol a csapatok riadókészültségét a körletükben tartásuk fenn. A parancs kimondta, hogy éjjel a tisztok fele a legénység közelében, a laktanyában tartózkodjon.⁵⁷² Lehár ezredes a naplójában részletesen írt a bevonulásról és Budapest pacifikálásáról.⁵⁷³ A Magyar Nemzeti Hadsereg első egységei november 14-én vették birtokukba a fővárost, a fővezér ünnepélyes bevonulására pedig 16-án került sor.⁵⁷⁴ Ekkor hangzott el a Gellért téren Horthy beszéde, amiben tetemre hívta a magyar fővárost. A hadsereg vezetője ostorozta Budapest lakóit, a forradalmi események miatt. Szónoklatában megbocsájtásra hajlott, de kilátásba helyezte a büntetést is azokkal szemben, akik nem hajlandók a nemzeti ügyet támogatni.⁵⁷⁵ Horthy altengernagy szavai nem nyugtatták meg a főváros liberális és szocialista szemléletű polgárait. Annak ellenére, hogy az országban a katonai diktatúra nem valósult meg, a beszéd fenyegető jellege egy sötét korszak kezdetét vetítette előre a baloldali szemléletű személyek számára. A további eseményekből látható, hogy a különítményes tisztok nagy része akár élőben hallotta a fővezér mondatait, akár csak később olvasta, elengedték a füle mellett a baráti kézzorításra buzdító szavakat és csak a büntetésről szóló félmondatot vette figyelembe. Ők már tudták, hogy az általuk tisztítómunkának és számonkérésnek nevezett akcióikat a fővárosban is folytatni fogják. Ezzel kapcsolatban

⁵⁷¹ HL 133. Madary, Kt. 930. Magyar királyi szombathelyi gyaloghadosztály-parancsnokság 1. számú hadosztályparancs

⁵⁷² HL 133. Madary, Kt. 929. Magyar királyi szombathelyi gyaloghadosztály-parancsnokság 2. számú hadosztályparancs

⁵⁷³ Lehár 1993/11. 8-12.

⁵⁷⁴ Ormos 1998. 76.

⁵⁷⁵ Romsics 2005. 135.; Pesti Hírlap 1919. november 18. 2., Horthy 1953. 123-124.

emlékezhetünk a fővezér már idézett kijelentésére, amit Beniczky belügyminiszter és társai előtt Siófokon tett: a bevonulás után néhányan fürödni fognak.⁵⁷⁶

Budapest lakosságának nemzeti szemléletű része nagy ovációval fogadta a hadsereget, hiszen a vörös, majd román uralom után felszabadítóként köszöntötték Horthyt és embereit. A liberális és szocialista beállítottságú polgárok pedig nem gondoltak ellenállásra, ezért pár nappal a bevonulás után, november 18-án Lehár ezredes, a lakosság nyugodt és barátságos viselkedésére hivatkozva, utasította a hadsereget a riadókészültség beszüntetésére. A parancs szerint azonban a vadászszázadok tiszti csoportjának felét folyamatos készültségben kellett tartani.⁵⁷⁷

Mint az eddigiekből láthatjuk, az 1. egység, amely a románok távozása után feltöltötte a katonai vákuumot, Lehár ezredes Szombathelyről bevonult csapata volt,⁵⁷⁸ amit naplójában Prónay is megemlégett. Budapest birtokba vételében a következő egységek vettek részt: a szombathelyi dandárparancsnoksághoz tartozó vasi és zalai gyalogezred, a hadosztályparancsnokság által később kijelölendő törzstiszt alá tartozó kombinált székesfehérvári és kaposvári zászlóalj és az 1., 2., 3., és 4. vadászszázadok.⁵⁷⁹ Az 1. vadászszázad vezetője azonban nem vett részt az ünnepi bevonuláson, mert Bécsben tartózkodott, ahol az emigráns kommunisták elfogásán dolgozott. A vadászszázad magvát Makay Imre százados vezette Adonyból Budapestre. Sok tiszt volt megbízva más feladattal, így ők nem vettek részt a bevonulásban. Prónayval többen is Bécsben tartózkodtak, rajtuk kívül ugyancsak nyomozó, valamint határvédelmi munkát láttak el a század emberei, Sopron és Szombathely központokkal. Előbbi városban Rozsek százados, utóbbiban, valószínűleg a helyismerete miatt, Thiringer alhadnagy parancsnokolt. A Nemzeti Hadsereg vezérkara a Gellért szállóban nyert elhelyezést, a Prónay század a Britanniába, Ostenburg csapata pedig a Palace szállóba került. Az 1. tiszti alakulat, Orosz György Károly főhadnagy vezette lovassága, és a legénység ideiglenesen a Ferenc József laktanyába vonult. A parancsnok, aki benzinhiány és az autója meghibásodása miatt maradt le a bevonulásról, ugyanis csak Szombathelyig jutott el, a gépkocsi megjavítása után, Budapestre érve, elintézte a fővezérrel, hogy egységét a Komáromhoz tartozó Újszőnybe, a Sandberg erődbe rendeljék. Ide került a lovasszázad a legénységgel és több nyomozótisztel együtt, míg a Britanniában maradt egy másik nyomozó egység, Scheftsik főhadnagy parancsnoksága alatt.⁵⁸⁰ Az 1. vadászszázad valójában a 2208/1. számú hadműveleti fővezéri rendeletre került november 17-én

⁵⁷⁶ BFL Beniczky a.: BFL Beniczky b.

⁵⁷⁷ HL SZVZ 119. Szombathelyi hadosztályparancsnokság, 97/I.1919. riadókészültség beszüntetése

⁵⁷⁸ Ormos 1998. 76.

⁵⁷⁹ HL SZVZ 119. Szombathelyi hadosztályparancsnokság, 85/I.1919. intézkedés a Duna-Tisza köze megszállására

⁵⁸⁰ PIL Prónay II. 247-249.

Újszónybe.⁵⁸¹ A századot gazdaságilag a székesfehérvári körletparancsnokságnak rendelték alá, amely utasítást kapott, hogy az egységet a Sandbergből azonnal elrendelje.⁵⁸² A források tehát arról tanuskodnak, hogy felsőbb katonai szervek nem támogatták Prónay egységének Sandbergbe költözését és igyekeztek őket onnan eltávolítani.

Eközben a magyar csapatok tovább nyomultak a kivonuló román alakulatok nyomában, hogy az Alföldet is birtokukba vegyék. A hadsereg vezetői erről a hadműveletről is értesítették a törzsszázadot felfedve, hogy milyen szerepet szánnak nekik az akcióval kapcsolatban. Erről egy a Britannia szállóba címzett parancs tanúskodik. Ebből képet kaphatunk a különböző csapattestek vezényletéséről. E szerint az említett területet a románok november 23-ig ki fogják üríteni. A Tisza nyugati vonalát 23-án délután 6 óráig a magyar csapatok nem foglalhatják el. A szükséges vasúti irányításokat, a hadügyminisztérium 11. osztálya, azaz a szállításvezetőség, vagy a hadosztályparancsnokság fogja kiadni.⁵⁸³ A Prónay századnak és a többi vadászszázadnak a parancs Budapest pacifikálásában szánt fontos szerepet.

8.3. A koalíciós kormány

A hadsereg fővárosi bevonulása után az országnak végre olyan kormánya lett, amit az antant elismert, ami nagy előrelépésnek számított a korábbi időszakhoz képest. Az új kabinet megalakulásáért folyó tárgyalások lassan haladtak, mert a megegyezést a regnáló miniszterelnök, Friedrich hátráltatta, valamint egyik pártnak sem volt olyan szilárd tábora, amire komolyan támaszkodhatott volna. Végül Sir George Clerk, az antant megbízottja mondta ki, hogy egy ideiglenes kormánynak kell megalakulnia, aminek fő feladata a választások lebonyolítása lesz. A miniszterelnök személyét illetően azonban komoly vita alakult ki a politikusok között. A szociáldemokrata Garami, valamint Bethlen, Andrássy, Rakovszky és Horthy Apponyi jelölését támogatták. Friedrich és a KNEP képviselői, Huszár, Szmrecsányi és Rubinek azonban ezt ellenezték. Mivel Bethlenék féltek, hogy Friedrich maradása az antant elismerését nem mozdítja elő, lemondtak Apponyi jelöléséről, Horthy pedig a diktatúráról, így elfogadták Huszár Károly miniszterelnökségét,⁵⁸⁴ Friedrich a távozását a románok reakciójától

⁵⁸¹ HL SZVZ 119. Kt. 67. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 2208/1919. távirat

⁵⁸² HL SZVZ 119. Kt. 76. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 2442/1919. távirat

⁵⁸³ HL SZVZ 119. Szombathelyi hadosztályparancsnokság, 85/I.1919. intézkedés a Duna-Tisza köze megszállására

⁵⁸⁴ Ormos 1998. 76-77.

tette függővé. Amennyiben a megszállók visszavonulnának a Tiszáig, kész lenne a távozásra. Lemondásának nem volt akadálya, mert az antant a román hadsereget felszólította, hogy vonuljanak vissza a demarkációs vonalig.⁵⁸⁵ A november 24-én megalakult új kormány többségében a jobboldali pártok politikusaiból jött létre, a szociáldemokratákat csak Peyer Károly képviselte. Gróf Károlyi Mihály hívei és a polgári radikálisok az új kabinetből kimaradtak csakúgy, mint a forradalmak előtti konzervatív-liberális erők képviselői.⁵⁸⁶ Ezzel a szociáldemokraták és a liberálisok pozíciói jelentősen meggyengültek. Hiába reménykedtek abban, hogy Clerk az új kormány megalakításakor döntő szerepet biztosít nekik. Ráadásul a keresztény pártok, valamint Csernoch hercegprímás és többen azt állították, hogy az MSZDP és a liberálisok mögött nem állnak tömegek, ezért a keresztény pártoknak kell a koalíciós kabinetben többségbe kerülni.⁵⁸⁷ Friedrich István az új kormányban a hadügyi tárcát kapta meg, annak ellenére, hogy először a külügyminiszteri pozíciót ajánlották fel neki. Friedrich azonban nem tartotta alkalmasnak magát erre a feladatra.⁵⁸⁸ Soós tábornok, aki a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke volt, hadügyi államtitkár lett. Soóst, a hadsereg vezérkari főnökeként, Berzeviczy Béla tábornok váltotta.⁵⁸⁹ Az antant, egy olyan kabinetet szeretett volna látni Budapesten, amely összefogja a különböző politikai erőket, természetesen a kommunisták és a hozzájuk közel álló csoportok kivételével. Huszár kormányának a feladata a nemzetgyűlési választások lebonyolítása volt, a magyar közigazgatás által uralt területen.⁵⁹⁰

8.4. Nyomozások Budapesten és Bécsben

1919 őszén Prónay és csapata egy Ausztriából átcsempészett kommunistától megtudta, hogy Szamuely Tibor öccse, László álnéven Budapesten bujkál és többedmagával merényletet tervez Horthy ellen. Ekkor történt, hogy Thiringer László, a Szenegál becenevű tiszt, a letartóztatottak között ráismert egykori kínzójára, akinek visszaadta, amit egykor elszenvedett általa.⁵⁹¹ Ez a leírás Prónay naplójában, azért érdekes, mert az 1963-ban, a visszaemlékezés alapján kiadott

⁵⁸⁵ MNL OL K27. 1919. november 18.

⁵⁸⁶ Romsics 2005. 136.

⁵⁸⁷ Romsics 1982. 75.

⁵⁸⁸ MNL OL K27. 1919. november 17.

⁵⁸⁹ PIL Prónay II. 255.

⁵⁹⁰ Ormos 1998. 77.

⁵⁹¹ PIL Prónay II. 244-247. o.

„A határban a halál kaszál” című műből, ennél a résznél az utolsó félmondat hiányzik. Ez a következőképpen hangzik: „eszébe juttatva azt az időt, amikor őt is verték és kínozták.” E mondatrész nélkül, viszont úgy tűnik fel, mintha a fiatal alhadnagy, egy ártatlan embert kínozna.⁵⁹²

Prónay a Budapest birtokbavétele idején szerette volna egységét a létszám felduzzasztásával kiegészíteni. Példa erre Jakula Béla és Démusz József főhadnagyok kalocsai utazása, amelynek egyértelműen toborzó célja volt, a románok által kiürített területen.⁵⁹³ Az ilyen akciókat azonban az előjáróság, jelen esetben a székesfehérvári körletparancsnokság nem nézte jó szemmel és rendeletileg meg is tiltotta.⁵⁹⁴ A század és parancsnoka ismét szembekerült feljebbvalóival és más egységekkel is. A Sandberg erődhöz Prónay azért ragaszkodott, mert ott akarta őrizni a népbiztosokat, amennyiben sikerül őket elrabolni. A toborzással pedig saját egységét szerette volna megerősíteni, mert ezáltal könnyebben élvezhette a kivételezett bánásmódot a hadseregen belül. De látható, hogy a századot akárhova vezényelték, az előjáróság ezt a helyzetet nem vette tudomásul, hiszen minden egységnek be kellett tartani a feljebbvalók parancsait. Ezt viszont Prónay és katonái nem voltak képesek minden esetben elfogadni. Az 1. vadászszázad, ahogy a neve is mutatja, továbbra is a kommunisták és a Tanácsköztársaság irányítói ellen folytatott nyomozásokat és nem válogatott az eszközökben célja elérése érdekében.

Ezek a munkálatok a fővárosban is zajlottak, amiről Scheftsik főhadnagy, Prónaynak írt, rendkívül közvetlen „Kedves százados úr!” kezdetű levele is tanúskodik. A Budapesten tartózkodó főhadnagy két tisztet ajánlott a parancsnoknak, akiket megbízhatóságuk okán, útnak is indított a Sandberg erődbe. Scheftsik azt állította, hogy hárman maradtak vissza a nyomozómunka elvégzésére. A levél legfontosabb része éppen ezzel a tevékenységgel kapcsolatos, amikor a főhadnagy azt írta, hogy „a nagy vadat csak pár nap múlva szállítjuk.”⁵⁹⁵ A december 8-án írt levél itt minden bizonnyal Szamuely Tibor öccsére, a fővárosban bujkáló Lászlóra vonatkozik, akinek a Prónay tisztek a nyomára akadtak. Scheftsik főhadnagy beváltotta egysége nevében tett ígéretét, mert a hírheft népbiztos öccsét, aki társaival a fővezér elleni merényletre készült, pár nappal később letartóztatták.⁵⁹⁶ Scheftsik főhadnagy később úgy emlékezett vissza, hogy sofőrként járta a lebujszókat és így ismerkedett meg Szamuely Lászlóval

⁵⁹² Szabó-Pamlényi 1963. 146-147.

⁵⁹³ HL SZVZ 119. Székesfehérvári katonai kerületi parancsnokság Kt. 138/1919. távirat

⁵⁹⁴ HL SZVZ 119. Székesfehérvári katonai kerületi parancsnokság 1796/I.1919.

⁵⁹⁵ HL SZVZ 119. Kt. 82. Scheftsik György főhadnagy levele Kt.171/1919.

⁵⁹⁶ PIL Prónay II. 248.

és társaival. Állítása szerint a társaságot akkor tartóztatták le, amikor értesültek róla, hogy Hevesi Sándor egykori népbiztos Bécsben merényletet készít elő.⁵⁹⁷

A különítmény bécsi nyomozóegysége 1919 végén Klobusarics villájában lakott. A csapat vezetője Ranzenberger Viktor volt, aki Prónay szerint, nem rendelkezett a kellő körültekintéssel és intelligenciával, ezért a parancsnok leváltotta és visszaküldte Magyarországra. A régi embereket ezután újakkal váltotta fel, akik kezdetben betartották az utasításokat, de amikor elbizakodottakká váltak, könnyen lelepleződtek. A lapok is írtak a magyar tisztek szándékáról, és a rendőrség letartóztatta pár emberüket. A többieket Prónay elvezényelte Bécsből, csak azokat hagyta ott, akik a családjuknál, vagy a rokonoknál el tudtak bújni úgy, mint Kölber Pál, Szentmiklóssy József, vagy báró Rohr István és a bécsi fiúk, Dietrich, Sturm, valamint Proschl.⁵⁹⁸ A dolgok állása szerint, Prónay karlsteini terve az év végére összeomlani látszott, melynek fő oka a tisztek óvatlansága és a bécsi szociáldemokraták ébersége volt. Magyarországon jobb volt a helyzet, ami nem meglepő, hiszen az aktuális magyar kormánynak érdekében állt a kommunista rendszer funkcionáriusait, valamint a súlyos visszaéléseket elkövető terrorfiúkat és azok parancsnokait elfogatni és bíróság elé állítani. Ugyanezt a magyar emigráns népbiztosokkal szemben az osztrák kormány nem szorgalmazta.

Amint láthattuk, Budapesten és környékén a kommunisták ellen folytatott nyomozások jóval, nagyobb sikerrel kecsegtettek, mint Bécsben. A magyar kormányzat és a vele együttműködő hadsereg legfontosabb feladatai közé tartozott a kommunistagyánús egyének kinyomozása és felkutatása. A Tanácsköztársaság bukása után a vörösteror résztvevőinek elítélése folyamatosan zajlott, csakúgy, mint az említett rendeletek alapján, a hadsereg bevonulása után történt bűnesetek felderítése. Bécsben azonban a népbiztosok Prónayék mesterkedése ellenére biztonságban érezhették magukat, mert a szociáldemokrata kormányzat védelme alatt álltak. Prónay Bécsben folyamatosan váltogatta az embereit. Karácsony táján már Szentmiklóssy József főhadnagy volt az osztrák fővárosban tevékenykedő tisztek parancsnoka, mivel őt még nem ismerték a bécsi szociáldemokraták. A parancsnok Bécsben bátyja, Prónay Gyula tábornok lakásán élt. Karácsonykor hagyta el a Rechte Bahngasse 30. számú házat. Alig távozott, az osztrák rendőrök házkutatást tartottak nála, majd egy végzéssel kitiltották Ausztria területéről.⁵⁹⁹ Ez a karlsteini vállalkozás végleges kudarcát jelentette, ráadásul az osztrákok elhatározták, hogy a Magyar Tanácsköztársaság vezetőit, biztonságosabb helyre szállítják.

⁵⁹⁷ Népszava 1925. december 15. 5.

⁵⁹⁸ PIL Prónay II. 252-253.

⁵⁹⁹ PIL Prónay II. 263.

8.5. A vörös terroristák perei

A magyar nyomozóalakulatok által elfogott terroristákat Budapesten polgári bíróság elé állították és december folyamán két részletben kivégezték.⁶⁰⁰ Az első kivégzéseket 1919. december 18-án hajtották végre. Ekkor végezték ki azoknak a terrorfiúknak egy részét, akiket a kommün idején elkövetett gyilkosságaik miatt felelősségre tudtak vonni. Sorrendben Schön-Goldberger Gábor, Mészáros Sándor, Groó Géza, Steiger János, Küvér Lajos, Max Miksa, Kakas Ferenc, Neumayer-Nagy Géza, Löscher Márton, Löbl Mór, Bonyhádi Tibor, Csomor Gábor, Papp Sándor, végül a vezér, Cserny József vonult az akasztófa alá.⁶⁰¹ A második alkalomra 1919. december 29-én került sor. Ekkor Horváth Károly, Dögei Imre, Gombos Ferenc, Korvin Ottó, dr. László Jenő, Dinnyés József, Sturcz Károly, Kovács Lajos és Kohn-Kerekes Árpád fizettek életükkel a bűneikért.⁶⁰² A Scheftsik főhadnagy csapata által elfogott Szamuely Lászlóra is ez a sors várt több társával együtt a következő év elején. Szamuely öccsével úgy bántak, ahogy a Bécsben bujkáló népbiztosokkal tervezték. Nem ragaszkodtak ahhoz, hogy ők maguk öljék meg az elfogott személyt, hanem átadták a bíróságnak. Scheftsikék bíztak az ítélelhozókban, hiszen Szamuely László a Tanácsköztársaság idején bátyja egyik fő segítője volt, és nem volt kétséges, hogy a Horthy ellen tervezett merényletkísérlet nélkül is halálra ítélik. Így a vadászszázad tisztjei nem vállaltak nagy kockázatot, amikor foglyukat átadták a hatóságnak, mert tudták, hogy milyen sors vár rá. Sok esélye a halálos ítélet elkerülésére nem volt, mert mint ahogy már volt róla szó, Szamuely László és társai merényletet akartak elkövetni Horthy ellen a Gellért szállóban, ahova egy vázában ekrazitot akartak becsempészni, de az ellenük benyújtott vádirat szerint, a szállón kívül a miniszterelnökséget, a királyi palotát, a Mátyás templomot és az Operaházat is fel akarták robbantani.⁶⁰³ Ráadásul Szamuelyék a halálraítélt kommunista vezetők és terrorfiúk kivégzésének második epizódját is meg akarták zavarni, mert a halálraítélt Korvin-Klein Ottó kiszabadítására szövetkeztek.⁶⁰⁴ De

⁶⁰⁰ Stocker 1920.; Korvin Ottó és társai bűnpere Hungaricana.hu; Népszava 1919. december 19. 5. Az 1919. december 18-án kivégzett emberek névsora: Schön-Goldberger Gábor, Mészáros Sándor, Groó Géza, Steiger János, Küvér Lajos, Max Miksa, Kakas Ferenc, Neumayer-Nagy Géza, Löscher Márton, Löbl Mór, Bonyhádi Tibor, Csomor Gábor, Papp Sándor, Cserny József.; Népszava 1919. december 30. 4. Az 1919. december 29-én kivégzett emberek névsora: Horváth Károly, Dögei Imre, Gombos Ferenc, Korvin Ottó, dr. László Jenő, Dinnyés József, Sturcz Károly, Kovács Lajos, Kohn-Kerekes Árpád.

⁶⁰¹ Népszava 1919. december 19. 5.

⁶⁰² Népszava 1919. december 30. 4.

⁶⁰³ Budapesti Hírlap 1919. december 28. 4.

⁶⁰⁴ Népszava 1919. december 28. 4.

Szamuely Lászlót nem ezért ítélték halálra, hanem a kommün idején Budapesten kivégzett ukrán tisztek meggyilkolása, valamint a soproni kivégzések miatt 6 rendbeli gyilkosságban felbujtóként találták bűnösnek.⁶⁰⁵ Terrorista társaival, Pervanger Mihállyal és Szabó Józseffel együtt, január 28-án reggel a Margit körúti fogház udvarán végezték ki. A sors iróniája, hogy az ítélet végrehajtója az ő esetükben is az a Bali Mihály volt,⁶⁰⁶ akit, mint már említettem, az előző nyáron, az ellenforradalom idején, kis híján kivégeztek a vörösök a Tolna megyei Faddon, mert nem akart a szolgálatukba állni.⁶⁰⁷

A Szamuely Tibor és Cserny József által vezetett terroristák többsége, bár a kommunista rendszer támaszának számított, nem értett egyet a tanácskormány működésével, mert annak politikáját túl enyhének találta. A terror elsőbbségét szem előtt tartó egyének Kun Béla nézeteitől erősen balra álltak.

Prónay a kommunista terrorfiúk és funkcionáriusok 1919-1920 fordulóján zajló pereit figyelemmel kísérte és a kivégzésükön is megjelent. Úgy látta, hogy a tárgyaláson Cserny József, a Lenin fiúk vezetője férfiasan viselkedett. A református Csernyt Prónay fel sem akasztotta volna. A zsidó származású Korvin Ottónak viszont ő sem adott volna kegyelmet.⁶⁰⁸

A kivégzett terrorfiúk, mint ahogy az utolsó siralomházban leírt mondataikból is kiderül, mélyen hittek a kommunizmusban és meggyőződésből cselekedtek a proletárdiktatúra érdekében.⁶⁰⁹ Bonyhádi Tibor, aki jogi abszolutóriummal rendelkezett, politikai nyomozóként szolgálta a diktatúrát és több ember élete száradt a lelkén, érzelmes levélben búcsúzott el édesanyjától kivégzése előtt.⁶¹⁰ A kommunisták ezeket az embereket mártíroknak tartották, mert a munkásosztály érdekében hajtották végre szörnyű tetteiket. Prónay és emberei viszont ugyanilyen módszerekkel küzdöttek a keresztény nemzeti eszme nevében a kommunisták ellen. A parancsnok, mint említettem, részt vett az egysége által elfogott Szamuely László kivégzésén, a Margit körúti fogház udvarán. A mellette elhaladó Szamuely Lászlóhoz az „Ugye félsz Lacika?” kérdést intézte. Szerinte ez az ember is gyáván halt meg, de a zsidó származásúakkal kapcsolatban mindig ezt állította.⁶¹¹ Az ország meg nem szállt részén 53 304 ember ellen indítottak eljárást. Nagyjából 150 halálos ítéletet hoztak, de ebből csak 74-et hajtottak végre.⁶¹²

⁶⁰⁵ Budapesti Hírlap 1919. január 22. 8.

⁶⁰⁶ Népszava 1919. január 29. 5.

⁶⁰⁷ HU-MNL-TML-XXXV.1.d. MSZMP MB Archívum Gy/38.

⁶⁰⁸ PIL Prónay II. 295.

⁶⁰⁹ PIL VI. 686. 157. A Lenin-fiúk kivégzésük előtt írt búcsúlevelei

⁶¹⁰ PIL VI. 686. 131. Bonyhádi Tibor édesanyjához írt búcsúlevele

⁶¹¹ PIL Prónay II. 295.

⁶¹² Hatós 2021. 470.

A kommün bukása után a magyar kormány létrehozta a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottságot, a TAGYOB-ot, melynek segítségével ki tudták vizsgálni a kommunisták visszaéléseit. 1920 folyamán a TAGYOB hadügyi csoportja is megalakult. Ezért a honvédelmi miniszter felhívta a parancsnokságokat, valamint a katonai és csendőri személyeket, hogy a tulajdonukban lévő, a Tanácsköztársaság hadügyi működésére vonatkozó iratokat, parancsokat, naplót, küldjék el feldolgozásra, vagy megőrzésre a Hadtörténeti Intézetbe, ahol a bizottság dolgozik.⁶¹³ A TAGYOB vezetője Csánki Dezső a Magyar Országos Levéltár főigazgatója volt, aki széles apparátussal látott munkához. Nyolc csoport, számos alcsoport és a járásokig, községekig elérő vidéki albizottságok keretei között folytatták a gyűjtést a fősolgabírók, földbirtokosok, lelkészek, tanítók és orvosok segítségével.⁶¹⁴ Mivel az adatgyűjtés vidékre is kiterjedt, így a megyei levéltárak is őriznek olyan iratokat, amik a községi orvosok, gyógyszerészek, lelkészek és tanítók jelentéseit tartalmazzák.⁶¹⁵

8.6. Polgári személyek katonai bírászkodás alá helyezése

A bevonulás, amint láthattuk, elsősorban az antant hatalmaknak köszönhetően, nem hozott magával katonai diktatúrát. De az eltérő nézeteket valló polgári és katonai személyek között a viszony nagyon feszült volt, amit gyakran a kormány intézkedései is felerősítettek. Ilyen volt az a rendelet, amit Friedrich miniszterelnök, november 13-án írt alá, még mielőtt a hadsereg birtokba vette volna a fővárost. A kabinet utasítása a polgári büntetőbírászkodás alá eső személyek katonai büntetőbírászkodás alá helyezéséről szólt, amely a jogosulatlan toborzás, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segélynyújtás, a kémkedés, vagy az ellenséggel való egyetértés büntette, vagy a fegyveres erő és szövetségesei hátrányát és az ellenség előnyét célzó cselekmények, valamint a katonai behívó parancs iránti engedetlenségre csábításra terjedt ki. A katonai bírászkodás a budapesti büntető- és a pestvidéki törvényszék területén elkövetett bűncselekményekre, valamint az ott kézre került egyénekre vonatkozott, utóbbiakra akkor is, ha a bűncselekményeket más területen követték el. A

⁶¹³ Rendeleti közlöny a magyar királyi Nemzeti Hadsereg számára, 1920. október 2., 1920/54.

⁶¹⁴ Hatos 2021. 483.

⁶¹⁵ HU-MNL-TML-IV.404.b. 215/1921.

bíráskodást a Magyar Nemzeti Hadsereg illetékes parancsnokai és bíróságai gyakorolták. A rendelet a kihirdetés napján, azaz 14-én lépett életbe.⁶¹⁶

A rendelet folytán a fővárosba tartó hadsereg büntetőbíróságai széles jogkörrel ruháztattak fel. A kommün idején elkövetett cselekedetekre nem terjedt ki a miniszteri rendelet hatálya. A Budapesten tartózkodó hadsereg már komoly eszközökkel rendelkezett, azokkal a személyekkel és csoportokkal szemben, akik nem a keresztény-nemzeti eszmét képviselték. A fő ellenséget a bevonuló hadsereg számára a fővárosban bujkáló kommunisták, közülük is főleg az egykori terrorfiúk jelentették. A Budapest környékére kiterjedő rendelet területi hatálya változott, a románok kivonulása után, amikor az érintett területekre a magyar hadsereg bevonult. Ennek megfelelően az új kormány december 23-án az egész ország területére kiterjesztette a katonai bíráskodásról szóló rendeletet. A hatályba lépés ideje, 1920. január 14-e volt.⁶¹⁷ A rendelet által említett egész ország, valójában a forradalmak előtti Magyarország csak egy kis részét érintette, de az augusztusi állapotokhoz képest a magyar fegyveres erő már jóval nagyobb területet birtokolhatott, amely már majdnem a Trianon utáni országrészt jelentette. De még nem volt benne a románok által továbbra is megszállt Tiszántúl, valamint a szerbek birtokolta déli területek. Nyugat-Magyarországot, azonban továbbra is magában foglalta. Az utóbbi rendeletet már az új miniszterelnök, Huszár Károly írta alá.

Váry Albert ügyész véleménye szerint a rendeletek kiadása idején a fővárosban tartózkodó katonai személyek egyre inkább megpróbálták beavatkozni a polgári büntető bíróságok, a főkapitányság és az ügyészség hatáskörébe. Az ügyész elsősorban a Prónay- és az Ostenburg-vadászszázadok embereire gondolt. 1919 decemberében pár esetről tudott, de 1920 elejétől már rendszeres erőszakoskodásokról kapott információkat.⁶¹⁸

⁶¹⁶ Rendeletek tára 1919. A magyar kormány 5940/1919. számú M.E. rendelete. Melléklet a 27174/1919. számú I.M. rendelethez.

⁶¹⁷ Rendeletek tára 1919. A magyar kormány 6499/1919. számú M.E. rendelete.

⁶¹⁸ Nánási 2015. 86.

8.7. Támadások a baloldal ellen a fővárosban

A hadsereg tagjai közül sokan szerették volna folytatni a baloldali szemléletű egyének ellen addig elkövetett fellépésüket. A budapesti bevonulást követően több katonatiszt felkereste Váry Abert ügyészt, mert szerettek volna segíteni neki a kommunisták felelősségre vonásában. Ezt Váry visszautasította, mert ragaszkodott a jogszerű eljáráshoz.⁶¹⁹ Budapesten a hadsereg jelenléte biztonságot jelentett a keresztény nemzeti erőknek, felerősítve azok baloldali és liberális gondolkodású egyének ellen táplált érzelmeit. Utóbbiak közül többen joggal tartottak a Nemzeti Hadsereg fővárosba érkezésétől és félték a fehér katonák bosszújától.

A mindhárom ellenforradalmi kormányban résztvevő egykori miniszter, Varjassy Lajos is közéjük tartozott. El akarta hagyni a várost, de mivel részt vett a tárgyalásokban, társai marasztalták. Varjassy lakását már a bevonulás utáni éjszaka felkereste két tiszt, akiket a politikus felesége tartott szóval, míg férje kalandos körülmények között a szomszédba menekült, majd a francia misszió szállására ment, hogy védelmet kérjen.⁶²⁰ A baloldali politikusok és újságírók egyáltalán nem érezhették magukat biztonságban.

A főváros román megszállása idején a szociáldemokraták szószólójaként működő Népszava szabadon írhatott a Nemzeti Hadsereg és a hozzá tartozó különítmények működéséről. A román cenzornak nem állt érdekében a szerveződő magyar hadsereget befeketítő cikkek betiltása. A szociáldemokrata újságírók viszont nem fogták vissza magukat és többször megírták a baloldali elvtársaik által elszenvedett bántalmazásokat, amelyek gyakran torkolltak gyilkosságba. A legnagyobb visszhangot a Hayden István siófoki foglár elmondása alapján írt cikk,⁶²¹ valamint Eckert Zoltán és Hentaller Károly tollából született, a simontornyai kivégzések leírásáról szóló írás váltotta ki.⁶²² A szociáldemokrata újság nyíltan írt a Nemzeti Hadsereg különítményeinek bosszúhadjárataról, amit már egyértelműen fehérterrorként neveztek. A Nemzeti Hadsereg bevonulása után, a Népszava az általa leleplezőnek említett cikkek miatt, a fehér tisztek és a keresztény-nemzeti szemléletű politikusok és polgári személyek célpontjává vált. A főszerkesztő, Somogyi Béla is nehéz helyzetbe került. Mindezek következtében a szélsőséges

⁶¹⁹ Nánási 2015. 87.

⁶²⁰ Garami 1922. 182-183.

⁶²¹ Népszava 1919. október 4. 3., Népszava 1919. október 12. 3., Népszava 1919. október 30. 4.,

⁶²² Népszava 1919. október 2. 3., Népszava 1919. október 12. 4.: közlik, hogy a két ember nem tudott a cikk megjelenéséről

tömegek által több fővárosi lapot is támadás ért.⁶²³ A Népszava ellenes kampány hatására december 7-én a feltűzelt tömeg betört a szerkesztőségbe és feldúlta azt, a Világosság nyomdával együtt. Ugyanekkor az Est kiadóhivatalát is szétverték.⁶²⁴ A történetek élet tompítva a miniszterelnök elítélő nyilatkozatában elhatárolódott a tettesektől, akiket nem tartott nemzeti szemléletű fehéreknek, ezért zöldterrornak nevezte a baloldali sajtó ellen indított támadást,⁶²⁵ amit a szélsőséges Antiszemita Párt gyűlésén feltűzelt, nagyjából ezerfős tömeg hajtott végre.⁶²⁶ A főváros birtokbavétele után, a katonák és a polgári hatóságok között sem volt felhőtlen a kapcsolat. Erre utal a fővezér december 8-án tisztjei számára intézett felhívása, ami szerint azok, kijelentéseik által gyakran becsmérlik a közigazgatási tisztviselők tevékenységét. Ezáltal a lakosság hangulatát a hatóságok ellen izgatják. Ezért Horthy utasította a tisztjeit, hogy a továbbiakban tartózkodjanak a sértő kifejezések használatától, a hatósági szervekkel kapcsolatban.⁶²⁷

Mindeközben a hadsereg állományának alakítása tovább folytatódott. A decemberben kiadott szervezési rendelet az országot végérvényesen 7 katonai kerületre osztotta fel. A román megszállás megszűntével az összes szervezési munkálat irányítását a Fővezérség helyett már a hadügyminisztérium végezte.⁶²⁸ Budapest felszabadulása után a haderő kiegészítése újra a kormány hatáskörébe került. A december 6-án kelt utasítás az 1895-1899. között születettek alkalmassági vizsgálatát mondta ki.⁶²⁹

8.8. Távozás a Sandbergből

Prónay naplójában nem említi, hogy valaki kifogást emelt volna a különítménye sandbergi tartózkodásával kapcsolatban, pedig a század iratai szerint volt erre példa. Ebben az erődben több olyan ember is menedéket nyert, akik részt vettek a Duna-Tisza közén 1919 őszén lezajlott megtorló akciókban. Az alföldi tisztek, altisztek és gazdák ekkor váltak Prónay legfőbb támogatóivá, aki menedéket nyújtott nekik és a bajtársiasság, valamint az elvhűség nevében,

⁶²³ Ormos 1998. 78.

⁶²⁴ Népszava 1919. december 9. 1-4.

⁶²⁵ Népszava 1919. december 9. 4.

⁶²⁶ Budapesti Hírlap 1919. december 9. 8-9.

⁶²⁷ HL SZVZ 119. Kt. 97. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 4489/VI.1919. panaszok közigazgatási hatóságok részéről

⁶²⁸ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 209-210.

⁶²⁹ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 204.

megvédte őket a kormány és a bíróságok intézkedéseitől, azaz a felelősségre vonástól.⁶³⁰ Az alföldi ellenforradalmárok vezére, Héjjas Iván főhadnagy a Fővezérségen ismerkedett meg Prónayval és kérte tőle, hogy 17 emberével csatlakozhasson az 1. vadászszázadhoz. A parancsnok szívesen fogadta a fiatal főhadnagyot, akinek bátyja Aurél már a különítményben szolgált és sokat mesélt öccse és társai Kecskemét környékén folyó tevékenységéről.⁶³¹ Héjjas Iván már szeptemberben követelte Horthyra hivatkozva a kecskeméti börtönben raboskodó kommunisták kiadatását. Novemberben pedig csapatával több embert végzett ki a fogvatartottak közül.⁶³² Prónay bízott Héjjasban és az alföldi gazdáiban, akik végigharcolták a háborút. A parancsnok úgy gondolta, hogy ha az 1920-as évben a kormányzat engedte volna, ezekkel az emberekkel megsemmisíthette volna a liberális, zsidó származású embereket. Hiszen a szociáldemokratáknak és liberálisoknak ezek a gazdák már csak az antiszemitizmusuk és eltérő politikai értékrendjük miatt sem voltak szimpatikusak. Végül rövid tartózkodás után Prónayék távoztak a Sandbergből. Ennek az okát a parancsnok többféleképpen magyarázta. Egyrészt a különítmény létszámának megszorodásával, másrészt a sok kivégzett kommunisztágyanus személy miatt vált a tisztek számára kellemetlenné a hely, harmadrészt Horthy szerette volna a közelében tudni az egységet. De a század Sandbergbe költözése ellen felerősödött tiltakozások képezhették a távozás fő okát. Mindenesetre a megszorodott tiszti különítmények már a bevonulás óta a fővárosban tartózkodtak. A nyomozóakcióknak Budapesten kellett folytatódniuk, mivel a bécsi kísérlet egyelőre sikertelen volt és a Tanácsköztársaság idején tevékenykedő terroristák egy része még a fővárosban bujkált. A keresztény-nemzeti erők pedig komolyan tartottak egy kormány, vagy hadsereg elleni támadástól. De a különítmények fő célja a liberális és szocialista, baloldali elemek megfélemlítése volt. Az év végére a Prónay-század a Kelenföldön, a Sashegy oldalában álló Károly laktanyába vonult be.⁶³³

⁶³⁰ PIL Prónay II. 263-264.

⁶³¹ PIL Prónay II. 248.

⁶³² Pataki 1972. 11.

⁶³³ PIL Prónay II. 265.

9. A szegedi vadászzászlóalj

9.1. A zászlóaljok helyzete 1920-ban

Az újesztendő a magyar emberek számára reményt keltő eseménnyel kezdődött, hiszen a választások megtartásával Magyarország meg nem szállt részein parlamentáris kormányzás alakult ki. Azonban ennek a baloldali szemléletű személyek és politikusok nem örülhettek, hiszen közülük a szélsőségesek már illegalitásban voltak, a mérsékeltek pedig kivonták magukat az új nemzetgyűlés működéséből. De a nemzeti szemléletűek közül sem voltak boldogok a parlamentáris kormányzástól a szélsőségesek, hiszen ők elsősorban egy katonai diktatúrát preferáltak.

A tiszti századok az alakuló új hadsereg részeként ebben az esztendőben fontos átszervezésen estek át, ami szerint legénységi zászlóaljjakká alakították őket. Ezekben az alakulatokban azonban továbbra is megtalálhatjuk a tiszti egységeket, amik főleg nyomozó munkával foglalkoztak, melyek következtében rendkívül sok visszaélést követtek el, feladva a leckét a mindenkori kormányzatoknak. Utóbbiak legkellemetlenebb feladatai közé tartozott az év folyamán ezeknek a századoknak a megfékezése. Felosztatásukra több kísérletet tettek. A kormányzat munkáját megnehezítette, hogy a szélsőséges civil és félcivil szervezetek mindig számíthattak a tiszti és egyéb katonai egységek támogatására, mint ahogy azt a Club Kávéházban lezajlott atrocitások esetében is tapasztalhatjuk.

Az év egyik legfontosabb eseménye volt a választások lebonyolítása, valamint ezt követően az államforma megállapítása és az államfő személyének megválasztása. Az ezzel kapcsolatos ellentétek a nemzeti oldalon csak a következő évben törtek nagy erővel felszínre, nagymértékben befolyásolva a katonák és a zászlóaljok életét is.

Szintén jelentős eseménye volt az esztendőnek a háborút lezáró béke aláírása, amit pártállás nélkül minden magyar ember elutasított. Ez az esemény lényeges befolyást gyakorolt a hadsereg életére a létszám maximálása, a sorozás eltiltása és egyes fegyvernemek megszűnése miatt. Az elcsatolt területek visszaszerzése iránt érzett vágy pedig az irredenta mozgalom kibontakozásával járt együtt.

A különítményekből az év elején alakított zászlóalj tisztségei, mint ahogy látni fogjuk, 1920-ban sem képviseltek mindenben egységes álláspontot. Ebben az időszakban is érezhető még a különbség a tisztek felfogásában a baloldali személyek ellen követendő eljárásokkal kapcsolatban. Ezt sok esetben a nyomozószázad tisztségei és a zászlóalj többi tisztsége között feszülő ellentét bizonyítja. De egyre inkább előtérbe került az a bizalmatlanság, ami a nyomozótiszteket munkájuk során társaikkal szemben áthatotta. Az illegális kommunista mozgalomba beépült katonák láthatóan egyre kevésbé bíztak meg egymásban, amit a jelentésekben előforduló folyamatos panaszok igazoltak. Mert többen azt gondolták a beépített társakról, hogy a nemzeti eszmét elárulva tényleg a kommunizmust szolgálják.

Nagy problémaként jelent meg az év folyamán, hogy több atrocitást az egyenruhával visszaélő civil személyek követtek el, akik kapcsolatban álltak a szélsőséges tiszti csoportosulásokkal. Ezek az események a Nemzeti Hadsereg presztízsét rombolták és mint már említettem, komoly feladat elé állították az aktuális kormányzatot.

9.2. A választások

Magyarország a válságos időszakban gyökeresen átalakult. Kiszakadt a dualista birodalomból és függetlenné vált. Közepes nagyságúból kis állammá vált, gazdaságilag nehezebb helyzetbe került. 1920 elejére kialakultak az állami struktúra elemei, de kérdéses volt, hogy miként szilárdul meg a parlamentáris rendszer.⁶³⁴

Az év elejének legfontosabb történése 1920. január végén a nemzetgyűlés képviselőinek választása volt, azon a területen, ahol már nem voltak idegen megszálló erők. Egy dokumentum tanúsága szerint, az illegalitásban működő kommunisták ennek az eseménynek a megzavarását tervezték. Pór Ernő⁶³⁵ sógora, Sterbók Gyula, egy nagyszabású akciót szeretett volna véghezvinni, még a választások lezajlása előtt. Célként a szocialisták kormányból való kilépését tűzte ki. A tervezett röpirat kiadása után katonai diktatúrát akart létrehozni, ami óriási terrort párosult volna. Úgy gondolta, hogy ez kedvező lesz a mozgalmuk számára, mert a proletárokat az éhség és az elnyomatás újra az ő oldalukra fogja állítani. Sterbóknak az akció végrehajtásához, természetesen pénzre lett volna szüksége. Bécsbe küldött üzenetében ezt és

⁶³⁴ Ormos 1998. 80-81.

⁶³⁵ Pór Polatsek Ernő a kommün idején a Vörös Őrség országos főparancsnokságának titkára volt. A Cserny-per 26. vádlottja volt. Három év fogházra ítélték. Stocker 1920 36.

sógora Magyarországra érkezését várta.⁶³⁶ A szociáldemokráciát Peyer Károly képviselte Huszár Károly koncentrációs kormányában, aki január 16-ig népjóléti és munkaügyi miniszterként tevékenykedett. A kommunisták nyomást gyakorolva a szociáldemokratákra az ő távozását követelték.

A magyar küldöttség Apponyi gróf vezetésével ekkor már jelen volt a párizsi béketárgyalásokon. A feltételeket 16-án hirdették ki, amelynek következménye, január 19-től kezdődő három napos nemzeti gyász lett.⁶³⁷ A választások előkészítéséhez a Friedrich-kormány november 17-én kiadott rendelete alapján láttak hozzá.⁶³⁸ Az 1920. január 25-26-án megtartott választásokat a Nagyatádi Szabó István vezette kiscsardák nyerték, akik ezzel a parlamentben 79 mandátumhoz jutottak. A Keresztény Nemzeti Egység Pártja, amely ebben az időszakban a jobboldali keresztények gyűjtőpártjaként működött 72 mandátumot szerzett. Júniusban, a románok kivonulása után a Tiszántúlon is lebonyolították a választást, aminek köszönhetően, a kiscsardák képviselőinek száma 91-re emelkedett. A KNEP azonban mandátumokat veszített, mert több képviselője más pártba lépett át.⁶³⁹ A baloldal nemcsak a forradalmak bukása miatt volt esélytelen a választásokon, hanem azért is, mert azon az újjáalakult szociáldemokrata párt az őket és elvtársaikat sújtó fehérterror miatt nem vett részt. Hiszen a Huszár-kormány sem tett kísérletet a tiszti különítmények leszerelésére, ráadásul kiadta az internálási rendeletet, ami elsősorban a kisembereket sújtotta. A polgári és szocialista beállítottságú értelmiségi emberek közül pedig azokat, akik valamilyen szinten részt vettek a forradalmakban, kizárták az intézményekből és testületekből.⁶⁴⁰ A fehér tisztek szemében a szociáldemokraták éppoly bűnösnek számítottak a forradalmak idején elkövetett visszaélésekben, mint a felelősségre vonás előtt bujkáló kommunisták. Ráadásul a szociáldemokraták sajtóorgánuma, a Népszava továbbra is a fehér tisztek célkeresztjében állt. A lap felelős szerkesztője szeptember óta Somogyi Béla volt, akinek még a román cenzúra idején megjelent cikkek miatt veszélyben forgott az élete.⁶⁴¹ A szociáldemokrata párt tagjait ért atrocitások miatt, az MSZDP január 14-én és 15-én tartott értekezletén úgy döntött, hogy kilépnek a kormányból és a választásokon nem vesznek részt. Ennek következtében távozott a kabinetből Peyer Károly miniszter és Miákits Ernő államtitkár. A koncentrációs kormány tagjait ez nagyon érzékenyen érintette, mert attól féltek, hogy a nyugati hatalmak félreértelmezik a szociáldemokraták lépését. Ezért Huszár

⁶³⁶ HL SZVZ 121. Kt. 618. Sterbók Gyula levele

⁶³⁷ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 40.

⁶³⁸ Ormos 1998. 78.

⁶³⁹ Romsics 2005. 137.

⁶⁴⁰ Ormos 1998. 78.

⁶⁴¹ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

miniszterelnök és társai igyekeztek meggyőzni Peyeréket, hogy mondjanak le tervükről. A tárgyalásokba Horthy fővezér is bekapcsolódott. Azonban a szociáldemokrata politikusokat a lemondási szándékuktól nem lehetett eltántorítani.⁶⁴²

A Nemzeti Hadsereg fővárosba vonulása után a szociáldemokrata és liberális vezetők nem érezhették magukat biztonságban. Prónay maga is megemlékezett a naplójában erről az időszakról. Állítása szerint a fővezér arra kérte őt, hogy szüntessék be a kis zsidók elleni atrocitásokat, inkább a nagyobb zsidók elintézésére bízta őket, megemlítve neki Somogyit és Vázsonyit. Prónay viszont attól tartott, hogy a két említett ember meggyilkolása, nagyobb vihart kavart, mint a Tószeghy-ügy.⁶⁴³ A fehér tisztek, akik nyomozóhatóságként működtek, folytatták az általuk bűnösnek, vagy bűnrészesnek tartott baloldali személyek üldözését. A fővárosban az újév kezdetére egyre több ember tűnt el, akik valamelyik laktanyában várták sorsuk beteljesedését. A szociáldemokrata párt panaszirodát állított fel, ahova be lehetett jelenteni az elvtársak eltűnését. Január 16-án azonban a panasziroda vezetője, Cservenka Miklós is az eltűntek listájára került és több társával egyetemben már senki nem látta élve. Meggyilkolása egyértelműen a tiszti különítmények tevékenységéhez köthető, amelyben a két legjelentősebb egység, Prónay és Ostenburg csapata vett részt. Beniczky Ödön belügyminiszter Cservenka eltűnését a Prónay alakulat nyomozócsoportja vezetője, Scheftsik György főhadnagy számlájára írta.⁶⁴⁴ A tiszti egységek továbbra sem elégedtek meg azzal, hogy az általuk kinyomozott és elfogott embereket a polgári bíróságnak átadják. Ez általában csak azokban az esetekben történt meg, amikor szinte biztos volt, hogy a polgári bíróság ítélete halálbüntetés lesz, mint például Szamuely László ügyében. Valójában nemcsak az egykori vörös terroristákat és népbiztosokat tekintették ellenségnek, hanem a szociáldemokrata és liberális politikusokat és újságírókat is. Az ő esetükben a bíróság ítélete, ha egyáltalán megszületik ilyen, elégtelen lett volna az intrazigens nemzeti szemléletű tisztek számára. Úgy vélték, hogy aki a nemzetet megtisztítani igyekvő tevékenységük útjába áll, az megérdemli a halált, bármilyen következményekkel járjon is az. Azonban Fonyód óta ezt nyíltan nem lehetett véghezvinni. Ezért történt továbbra is minden titokban és lehetőleg az éj leple alatt.

A tisztek szemében a fő ellenség továbbra is a zsidóság volt, akikkel szemben az ellenérzést igyekeztek a hadsereg felsőbb szintjéről is erősíteni. Példa erre, a székesfehérvári körletparancsnok, Sréter István ezredes január 8-án kelt parancsa, melyben megfeddte a Nemzeti Hadsereg azon tisztjeit, akik a közönség megbotrányozására nyíltan zsidó nők és

⁶⁴² MOL K 27. 1920. január 15.

⁶⁴³ PIL Prónay II. 262.

⁶⁴⁴ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

férfiak társaságában töltik az idejüket, esetleg lókereskedőkkel reggelig hazárdjátékot űznek. Az ilyen cselekedeteket a körletparancsnok a tisztikar becsületébe ütköző ténynek tekintette, amiért büntetés járt. Indoklásában szerepelt a zsidók elleni vád, mi szerint ők a kommunizmussal és a nemzetköziséggel barátkoznak, ezért megbízhatatlan elemként nem lehettek tagjai a Nemzeti Hadseregnek. Sréter álláspontja szerint azok a tiszttek, akik zsidókkal mutatkoznak nem sajátították el a Nemzeti Hadsereg szellemiségét, a tisztikar becsületében és népszerűségében óriási kárt tesznek. Az ezredes felszólította a parancsnokokat, hogy ezektől az elemektől kíméletlenül tisztítsák meg a hadsereget, az ilyen eseteket azonnal jelentsék. A kompromittált egyéneket a további büntetőeljárásig a tisztikar mellőzze.⁶⁴⁵ A zsidó származásúak számára ezzel a tisztí pálya a Szegeden megszervezett és újabb bővítéseken átesett hadseregben továbbra is elérhetetlen maradt. Az antiszemita parancsnokok, mint amilyen Prónay is volt, tovább tüzelték embereiket ezen népcsoport ellen, ami Budapesten is újabb zsidó ellenes atrocitásokhoz vezetett.

9.3. A vadászászlóalj szervezése

Az év elején a tisztí századok a fővárosban helyezkedtek el. Prónay egysége mellett, továbbra is Ostenburg alakulata számított a legfontosabb vadászszázadnak, amely hivatalosan december 7-én vette fel a székesfehérvári vadászászlóalj nevet.⁶⁴⁶ A két egység egymástól függetlenül, de gyakran összedolgozva működött. Prónay szerint egészséges verseny indult meg köztük, abban a tekintetben, hogy melyik jobb és szebb. A vadászalakulatok annak ellenére, hogy több fegyvernem képviselőit is összefogták, főleg gyalogos alakulatként működtek. Ezért Ostenburg előnyt élvezett az egysége vezetésénél, mert gyalogos tiszt volt, Valójában Prónay is szolgált a háborúban másfél évig a gyalogságnál, de huszártiszt lévén, ki tudta képezni a tisztjeit a lovaglásra is. Prónay úgy gondolta, hogy Ostenburg a tisztjeit a régi k. u. k. szellemében vezette. Egységében sok menekült erdélyi szász és egyéb német ajkú volt, akik nem beszéltek jól magyarul. A saját különítményébe viszont, mivel parancsnokként a magyar szellemre törekedett, elsősorban magyar származású tisztteket alkalmazott, akik között azért szintén akadt pár német ajkú személy. Prónay úgy vélte, hogy a németajkúak közül most sokan lepték el a

⁶⁴⁵ HL SZVZ 119. Kt. 409. Székesfehérvári katonai kerületi parancsnokság 21/11.1920.1085.

⁶⁴⁶ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 32.

Nemzeti Hadsereget, akik annak idején még magyarul sem beszéltek nehogy a k. u. k. karrierjüknek ártsanak. A két különítményt szellemiségében különbözőnek, harci készség és elszántság terén azonban egyenértékűnek tartotta.⁶⁴⁷ Ahogy az 1. tiszti zászlóalj parancsnoka írta, ez a két különítmény volt a legerősebb és leghatalmasabb, amelyek zászlóaljjá alakulhattak, a létszámukat, külön-külön, nagyjából 1600 főre tette, ami nagyjából duplája egy átlagos zászlóalj méretének. Ezért az is elképzelhető, hogy az emberei mennyiségének megállapításánál Prónay erőteljesen túloz. A két legfontosabb egységen kívül megemlítette Jankovich Bésán Endre, Madary Antal és Rácz Kálmán különítményeit, amelyeknek létszámát alig 300 főben állapította meg. Jankovichot külön megdicsérte, mivel saját vagyonából tartotta fenn csapatát. Ezek a kisebb alakulatok főként 1920-ban jöttek létre. Előbb a fővárosban, a Hadik és a Nyúl kaszárnyában tartózkodtak, majd vidékre vezényelték őket.⁶⁴⁸

A vadászalakulatok ebben a formában nem működhetek tovább, amiről a fővezér 11042/I.1920. számú, február 6-án kelt parancsa tanúskodik. Ezáltal az előjáróság közölte a Prónay vadászszázaddal, hogy a szegedi körletparancsnokságot a század zászlóaljja szervezésére utasította. A parancs szerint a zászlóalj továbbra is a Fővezérségnek lesz alárendelve. A század kiegészítésére vonatkozóan, a fővezér javaslatot tett a hadügyminisztériumnak, eszerint a szolgálati kötelezettségének eleget tett legénységet az esedékes időpontban le kellett szerelni, a február 1-ji állomány létszámának felemelése, kiegészítése, vagy a hiányok pótlása pedig csak a Fővezérség és a hadügyminisztérium előzetes hozzájárulásával történhet meg.⁶⁴⁹

Ennek megfelelően Prónay az év elején hozzálátott egységének vadászzászlóaljja bővítéséhez. Ezzel kapcsolatban végigjárta a főváros katonai raktárait, ahol megfelelő gyalogsági egyenruhák után kutatott, amelyből nagyon kevés volt. A tiszti különítmény 1. százada, amely a szegedi indulás után Budapestre bevonult, még mindig József főherceg védelmét látta el. Miután a főherceg homo regiusi posztját magában foglaló politikai törekvés megbukott, a parancsnok feleslegesnek látta, hogy a Habsburg főherceg őrizetét továbbra is az ő tisztjei lássák el, hiszen ezt a tevékenységet Prónay csak haszontalan tényérnyalásnak vélte. Így felszólította az embereit a különítményhez való bevonulásra, ellenkező esetben leszerelésüket helyezte kilátásba.⁶⁵⁰ Az 1. szakasz augusztus óta Budapesten tartózkodó tisztjei, 30-an, vagy

⁶⁴⁷ PIL Prónay II. 268-271.

⁶⁴⁸ PIL Prónay II. 282.

⁶⁴⁹ HL SZVZ 119. Kt. 355. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 11042/I.1920. az I. vadászszázadot a szegedi körlet egészítse ki vadászzászlóaljja

⁶⁵⁰ PIL Prónay II. 266. A szakaszt vezető Nitthausz százados, Prónay szerint nem volt egészséges természetű és alkalmatlannak bizonyult az egység vezetésére. Nitthausz végül leszerelt és egy iskolában kapott állást.

40-en lehettek. Prónay megemlítette közülük név szerint, az általa legértékesebbnek tartott embereket, úgymint Taby Árpád, Molnár Endre, Cicatricisz Miklós és Laczkovits László főhadnagyokat. Ők a parancsnok felszólítása után többi tisztársukkal bevonultak szolgálattételre a századhoz. A zászlóaljba Prónay elsősorban azokat a tiszteket válogatta be, akik tényleges szolgálatot teljesítettek, vagy pedig tartalékosként a tényleges állományba szerettek volna kerülni. A korban legidősebb tiszt, Ranzenberger Viktor százados lett a parancsnok helyettese az irodában. Az ő feladata volt a kaszárnya épület tisztaságára és a legénység étkezésére ügyelni. Az első segédtiszt Laczkovics főhadnagy, a második segédtiszt pedig Cicatricisz főhadnagy lett. A rangban legidősebb főhadnagyként szolgáló Laczkovits helyettesítette távollétében Prónayt, a zászlóalj kivonulását és kiképzését illetően. A gazdasági főnök Czirfusz Ödön főhadnagy helyettese, Léderer Gusztáv főhadnagy lett. A törzshöz tartozott teljes létszámban egy zenekar Szegheő István karnagy vezetésével. A zászlóalj pótkeret ügyeinek intézését Makay Imre százados végezte a hozzá beosztott tisztekkel együtt, akik közül Prónay név szerint említi Héjjas Aurélt, Héjjas Ivánt, Vannay Lászlót, Raád Árpádot és Kőváry Ottót. Ennek az egységnek a tevékenysége a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon zajlott. A parancsnok nemzetvédelmi és irredenta alakulatokat is szervezett a Kettőskereszt Vérszövetséggel együtt és a zászlóalj-törzshöz tartozott a Britanniában elhelyezett tiszti század is. Parancsnoka, kezdetben Scheftsik György főhadnagy, később Takátsy Gyula százados volt. Mivel minden gyalogszázad a parancsnokon kívül 4-5 fiatalabb tisztet kapott, Prónay ezeket az embereket ebbe a századba osztotta be. A 100 lovasból és egy gépfegyverszakaszból álló huszárszázadot Orosz Károly főhadnagy vezette és a Ferenc József laktanyában kaptak elhelyezést. Ehhez az egységhez a következő tisztek tartoztak: Szentmiklóssy József, Tüköry Dénes, Makay István, gróf Salm Hermann főhadnagyok, Muraközy József hadnagy és Juhász László hadapród őrmester. A szolgálatvezető altiszt Turcsányi Mihály tisztihelyettes lett. A zászlóalj századparancsnokai a következők voltak: 1. század: Hambrus Béla főhadnagy, 2. század: Molnár Endre főhadnagy, 3. század: Fallböck Zoltán főhadnagy. A géppuskás századot Taby Árpád főhadnagy, a műszaki századot Apostolovits Sándor főhadnagy, a tiszt kiképző iskolát Thurzó Lajos főhadnagy vezette.⁶⁵¹

A századparancsnokok személye változott csakúgy, mint ahogy az előző nyáron Szegeden a szakaszparancsnokok is váltották egymást. Prónay leírásából nem derül ki, hogy melyik időszakra gondol a tisztségek betöltésének leírásánál. Egy március 10-én kelt dokumentum a tisztek beosztását némileg másképp adta vissza. E szerint, az 1. századot Takátsy, a 2-at

⁶⁵¹ PIL Prónay II. 266-268.

Hambrus, a 3-at Molnár vezette. A műszaki század irányítása pedig Fallböckre hárult. A dokumentum a géppuskás századot 4-es számmal látta el, amelynek Taby állt az élén. A Britanniában található tiszti nyomozó század parancsnoka márciusban Scheftsik volt.⁶⁵² Ha elfogadjuk Prónay állítását, mely szerint Scheftsiket Takátsy váltotta ebben a pozícióban, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a naplóban leírt századparancsnoki beosztások a március hónap utáni állapotokat tükrözik. A parancs szerint ezt az utasítást minden tisztnek alá kellett volna írnia, a lapon azonban csak 55 kézjegy szerepel. A Prónay által tisztjeinek kiadott rendelkezés az egységes egyenruha viseléséről szólt. E szerint fegyvernemre való tekintet nélkül mindenkinek zöld Bocskai sapkát sastollal, zöld zubbonyt, tábori zöld térdnadrágot, bőr lábszárvédőt és zöld köpenyt kellett viselnie. Szolgálattételre való megjelenésre ebben a ruhában kötelezte az állományt. Mindenkinek be kellett szereznie szuronyt és ismétlő pisztolyt. A hiányzó cikkeket a gazdasági hivatal raktárából is megvásárolhatták.⁶⁵³ Az egyenruha viselésével kapcsolatban Sréter ezredes, a székesfehérvári körletparancsnok is fontos utasítást adott ki. Ebben az egyenruha állandó viselésére szólította fel a tiszteket, még az irodai szolgálat folyamán is. A polgári ruha viselését csak szolgálaton kívül engedélyezte. Sréter utalt arra az időszakra, amikor gúny tárgyát képezte az egyenruha viselése, de ez a korszak már elmúlt és a tiszti tekintély emelése érdekében szükségét látta a katonai viseletnek.⁶⁵⁴

A Fővezérség 10424/1.a. számú rendelete szintén megerősítette, hogy az 1. vadászászlóalj közvetlenül a Fővezérségnek lett alárendelve.⁶⁵⁵ Ezt egy február 24-én kelt parancs is igazolja.⁶⁵⁶ Ezért a zászlóalj parancsnoksága a Fővezérséghez, mint előjárósághoz fordult, mert a hadügyminisztérium 21207/el. 31. 1919. számú rendelete alapján a nem tényleges tiszteket le kellett volna szerelnie. A zászlóalj vezetése azonban ezeket az embereket, pótolhatatlanoknak tartotta, hiszen komoly munkát végeztek, mert a vörösök elleni védelemben és a nyomozásokban vettek részt. A kérelem leírta, hogy ezek a nem tényleges tisztek Szeged óta a különítményben szolgálnak, ezért a Nemzeti Hadsereg gerincét képezik. Leszerelésük a

⁶⁵² HL SZVZ 118. Magyar Nemzeti 1. Vadászászlóalj, 4. számú tiszti parancs, 1920. március 10.

⁶⁵³ A századparancsnokok személye változott csakúgy, mint ahogy az előző nyáron Szegeden a szakaszparancsnokok is váltották egymást. Prónay leírásából nem derül ki, hogy melyik időszakra gondol a tisztségek betöltésének leírásánál. Egy március 10-én kelt dokumentum a tisztek beosztását némileg másképp adta vissza. E szerint, az 1. századot Takátsy, a 2-at Hambrus, a 3-at Molnár vezette. A műszaki század irányítása pedig Fallböckre hárult. A dokumentum a géppuskás századot 4-es számmal látta el, amelynek Taby állt az élén. A Britanniában található tiszti nyomozó század parancsnoka márciusban Scheftsik volt. Ha elfogadjuk Prónay állítását, mely szerint Scheftsiket Takátsy váltotta ebben a pozícióban, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a naplóban leírt századparancsnoki beosztások a március hónap utáni állapotokat tükrözik. HL SZVZ 118. Magyar Nemzeti 1. Vadászászlóalj, 4. számú tiszti parancs, 1920. március 10.

⁶⁵⁴ HL SZVZ 119. Székesfehérvári katonai kerületi parancsnokság 20/ eln.I.1920. egyenruha viselése

⁶⁵⁵ HL SZVZ 119. Kt. 390-391. Jelentés a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérségének Kt.62/1920. nem tényleges tisztek a vadászászlóalj állományában

⁶⁵⁶ HL SZVZ 121. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 3540/el.1920.

hálátlanság látszatát szülné és tisztí karrierjük végét jelentené. Az indoklás szerint ezek a katonák megbízható és elsőrangú tisztí anyagot képeznek, leszerelésük esetén a helyükre kerülő emberek, mivel nem ismerik a feladatokat, alkalmatlannak minősülnének. A kommunisták pedig nagy energiával mozgolódnak, ezért nem érkezett el az idő, hogy a megbízható tisztí alakulatokat feloszlatassák, mert a zászlóalj tartalékos tisztjeinek leszerelése valójában ezt jelentené. A vadászzászlóalj ezért kérte a Fővezérséget, hogy a tisztí állományát számbelileg és személyileg is megtarthassa. Végül a parancsnokság a hadügyminisztérium 22002/el.n. 6. 1919. számú rendeletére hivatkozik. Miután a zászlóalj 1. századát a tisztí század képezte, ennek 200 tisztre való kiegészítését, azaz 100 tényleges tiszt 1. századhoz rendelését kérte.⁶⁵⁷ Az említett utasítás valójában a zászlóalj kiegészítése céljából 500 megbízható ember sorozását és azonnali útbaindítását rendelte el a szegedi körletparancsnokságtól. Az emberek átvételével, a parancsnok, Makay századost bízta meg.⁶⁵⁸

A zászlóalj tisztí századának legénységi alakulatokra való felosztására a Fővezérség már február 22-én javaslatot tett a honvédelmi minisztériumnak. Ugyanez a rendelet a vadászzászlóaljat útba indította Kalocsára, melyről a budapesti és a székesfehérvári körletparancsnokságnak kölcsönös egyetértésben kellett intézkednie.⁶⁵⁹ Ennek következtében a Kecskeméten tartózkodó Makay százados parancsot kapott, hogy Kalocsán készítsen elő szállást, 150 tiszt, 900 ember és 120 ló részére.⁶⁶⁰ A zászlóalj számára a létszám kiegészítése szempontjából volt kiemelten fontos ez a térség, ahol a következő időszakban több alkalommal végzett toborzásokat.

Az I. és a II. vadászzászlóalj tehát 1919-1920 fordulóján alakult meg Budapesten Prónay Pál és Ostenburg-Moravek Gyula századosok vezetésével. A két alakulat a szegedi, illetve a székesfehérvári előnevet kapta, mivel az eredeti vadászszázadok ezekben a városokban alakultak, vagy szerveződtek újjá 1919 folyamán. Ez azt jelentette, hogy az állomány kiegészítését ezekről a területekről hajthatta végre. Amennyiben hihetünk Prónay állításának, azt láthatjuk, hogy a zászlóaljak felemelt létszámmal jöttek létre, mert a százados 1600 főről ír mindkét alakulat esetében.⁶⁶¹ Az ugyanekkor létrejött többi zászlóalj jóval kisebb létszámmal rendelkezett, ezért jelentéktelenebb is volt. A leírásból kiderül, hogy Prónay

⁶⁵⁷ HL SZVZ 119. Kt. 390-391. Jelentés a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérségének Kt.62/1920. nem tényleges tisztek a vadászzászlóalj állományában

⁶⁵⁸ HL SZVZ 119. a Magyar királyi szegedi katonai körletparancsnokság vezérkari főnökének, a hadügyminiszter 22002/el.n.6.1919. számú rendeletére

⁶⁵⁹ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege 11807/I.1920.

⁶⁶⁰ HL SZVZ 119. Kt. 338. a parancsnokság utasítása Makay Imre századosnak Kt.171/1919.

⁶⁶¹ Pataki István a Prónay-zászlóalj létszámát 1920 szeptemberében 1000-1600 főre teszi. Pataki 1973. 90.

vadászszászlóaljának egyes egységei vidéken tartózkodtak, mint a kecskeméti alakulat, a fővárosban alakult kisebb zászlóaljakat pedig vidékre vezényelték.

A továbbiakban látni fogjuk, hogy a különböző problémák miatt a kormány fő törekvései között lesz a vadászszászlóalj eltávolítása a fővárosból, amit a Teleki-kormánynak részben sikerül majd elérni.⁶⁶²

Az elhelyezéssel kapcsolatban, az új alakítású zászlóalj parancsot kapott, hogy költözzön át az Albrecht laktanyába. A vadászszászlóalj parancsnoksága azonban február 12-én, jelentést küldött Berzeviczy tábornoknak, miszerint az egység nem tud átköltözni leendő állomáshelyére, mert annak egy része még lakhatatlan állapotban van. Ezért a tábornok utasította a zászlóaljat, hogy egyelőre a Károly király laktanyában maradjon. Egyben kérte a hadügyminisztériumot, hogy helyezze el Prónay csapatát, a Fővezérség közelében található Nádor laktanyában.⁶⁶³

A felszerelésre vonatkozó utasítást adott ki Berzeviczy tábornok január 22-én, ami fegyverszállítást írt elő a Károly laktanyában székelő egység részére. E szerint az alakulat 300 ismétlődő fegyvert, 4 gépfegyvert és 9 rakasz töltényt kapott, amit az újpesti karhatalomtól vettek el. A zászlóalj cserébe 100 átfűrt orosz puskát adott át.⁶⁶⁴

A február 7-én kelt fővezéri parancs értelmében, az 1. vadászszászlóaljhoz bevonult, kecskeméti csendőrtartalékhoz tartozó, Héjjas főhadnagy vezetése alatt álló 97 ember fegyverzetét és felszerelését, leszerelés után, a kecskeméti csendőrtartalék zászlóaljnak kellett elküldeni. A korábbi parancs értelmében az átfűrt orosz fegyverek 95 mintájú, azaz 1895-ben rendszeresített ismétlődőfegyverekkel cseréltettek fel.⁶⁶⁵ Héjjas Iván egységével kapcsolatban, komoly problémák merültek fel, ami a kiskunfélegyházi állomásparancsnokság, szegedi körletparancsnokságnak tett jelentéséből kiderül. Az irat szerint a Héjjas-különítmény tisztjei a katonai rendelkezéseket be nem tartva előfogatokat rekviráltak, az állomásparancsnokságnál érkezésüket és távozásukat nem jelentették be és mindenféle visszaéléseket követtek el. Az állomásparancsnok egyenesen az egység felosztatását kérte, mivel az alakulat a szolgálat érdekeit veszélyeztette. A jelentéshez a szegedi körletparancsnok, Preplár alezredes hozzáfűzte, hogy azért kérte a Fővezérség intézkedését, mert a Héjjas-különítmény összetételéről és

⁶⁶² Ormos 1998. 86.

⁶⁶³ HL SZVZ 119. Kt. 351. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 11354/I.1920. I. vadászszászlóalj elhelyezése az Albrecht laktanyában

⁶⁶⁴ HL SZVZ 119. Kt. 377. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 10689/I.Tüzl.1920. fegyver- és lőszerkiutalás az I. vadászszászlóalj részére

⁶⁶⁵ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 10993/I.1920. a Prónay-századhoz vezényelt csendőrlegénység visszavezénylését kéri

céljairól a körletparancsnokságnak nincs tudomása.⁶⁶⁶ Ez az egység később is több gondot okozott az előljárásnak és a kormánynak egyaránt, amire majd még visszatérek.

A Prónay zászlóalj 1920 elején nemcsak a kommunisták kikémlésével volt elfoglalva. A parancsnok szerint a belső rendet és közbiztonságot fenntartó szervek, mint a rendőrség, a határőrség és a vámőrség korruptnak bizonyultak, csakúgy, mint a katonaság altiszti kara. Ennek következtében a vezérkari főnökség a Prónay zászlóaljat felhatalmazta a kémek, valutacsempészek és lánckereskedők lefogására. A Scheftsik helyett Takátsy által irányított Britanniás tisztek, a parancsnok szerint alapos munkát végeztek, ami most is elsősorban a zsidó származású emberek ellen irányult, akik Prónay leírása alapján, sok értéket csempésztak ki az országból. A nyomozások során sok eldugott hadianyag, átfestett autó került a tisztek kezére. Előfordultak azonban visszaélések, olyan formában, hogy gyakran tiszteknek adták ki magukat szélhámosok, akik jogtalanul lefoglaltak és zsaroltak. Ezekkel az emberekkel a tisztek alaposan elbántak, ha kézre kerítették őket.⁶⁶⁷ A lánckereskedelem, az árdrágítás, a spekuláció és a feketezés 1920 első felében Európa több országában, így Magyarországon is felütötte a fejét. Ez azért történt, mert a rendelkezésre álló árukészlet nem fedezte a szükségleteket.⁶⁶⁸ A csempészek ellen történt nyomozások, gyakran kapcsolódtak össze a kommunistagyanús elemek üldözésével.

9.4. A Somogyi-Bacsó-gyilkosság

A február 16-án, hétfőn összeülő nemzetgyűlés legfontosabb feladata volt, hogy döntsön az államformáról és az államfő személyéről. Ezen a napon, az Ostenburg zászlóalj egész napos készültségben volt a Károly főherceg laktanyában és járőrszolgálatot is teljesített. Az egység naplója szerint, "a nemzetnek e nagy napja, komoly incidens nélkül zajlott le." A zászlóalj a feladatot méltó komolysággal oldotta meg, majd délután 3 órakor a Mária Terézia laktanyába vonult.⁶⁶⁹

Azonban az egység tisztjei közül nem mindenkinek ért véget a szolgálat. Pár tiszt, este egy feltűnő autóval a Nemzeti Színháznál posztolt, egy megfigyelt személyre várva. Ez az ember

⁶⁶⁶ HL SZVZ 119. Kt. 362. Kiskunfélegyházi katonai állomásparancsnokság 87/I.1920.

⁶⁶⁷ PIL Prónay II. 290.

⁶⁶⁸ Romsics 1982. b. 129.

⁶⁶⁹ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 44.

Somogyi Béla, a Népszava főszerkesztője volt, aki már a bevonulás óta a fehér tiszték célkeresztjében állt. A főszerkesztő ekkor már nem járt haza a Bartók Béla utcai lakására, az Orient szállóban lakott a Népszínház utcában, amely nem messze található a Népszava Conti utcai szerkesztőségétől. Somogyi este, amikor eltávozott a munkahelyéről, mindig kísérettel ment ideiglenes szállására. A tiszték ezen az estén nem jártak szerencsével, de február 17-én este véghezvitték azt a tettet, ami a fehérterror fővárosi történetének csúcspontja, egyben legnagyobb vihart kavarázó eseménye volt. A katonák a Nemzeti Színház mellett elrabolták Somogyit és kísérőjét, Bacsó Bélát. Autóval elhurcolták őket és Dunakeszi határában meggyilkolták a két újságíró. Miután a gyilkosság ténye napvilágot látott, Huszár miniszterelnök és Horthy fővezér is a bűnösök mielőbbi kinyomozását és méltó megbüntetését ígérte.⁶⁷⁰ A rendőrségi nyomozás a holttestek előkerülése után nem sokkal, arra a következtetésre jutott, hogy a bűncselekményt katonai személyek követték el. Hamarosan kiderült, hogy a katonák Ostenburg százados egységéhez tartoztak. Az alakulat törzse a Royal, a tisztikara a Palace szállóban, a legénységi századok és a gazdasági hivatal a Mária Terézia, a vonat- és lovasszakasz a József főherceg laktanyában volt elszállásolva.⁶⁷¹ A Palace szállóban tartózkodó tiszték nagyon közel laktak a Népszava Conti utcai szerkesztőségéhez és Somogyi ideiglenes lakásához, az Orient szállóhoz is.⁶⁷² Ez a közelség ihlethette a gyilkosságot.

Prónay, naplója szerint nem tudott a gyilkosságról még akkor sem, amikor Horthy magához kérte. A parancsnoknak Magasházy szárnysegéd szegezte neki a kérdést, hogy mit csináltak az emberei Somogyival. Az első tisztikar vezetője az időpontra is rosszul emlékezett, mert január közepét említette visszaemlékezésében, az esemény taglalásakor.⁶⁷³ Az eset rendkívül rossz időpontban történt, hiszen a nemzetgyűlés előző napon ült össze és egyik legfőbb feladatának az ideiglenes államfő, azaz a kormányzó megválasztását tekintette. Erre a pozícióra pedig a hadsereg élén álló Horthy Miklós volt a legesélyesebb, akinek katonái megölték két szociáldemokrata újságíró. Ráadásul ezeknek az embereknek semmi közük nem volt a vörösterrorhoz. Egyetlen bűnük, hogy a fehérterror eseményeiről és az azt végrehajtó fehér tisztokról írtak. Így a polgári személyek, valamint a politikusok részéről is jogos volt a félelem és felháborodás, hogy ha bárki bírálja a tiszték tevékenységét, az hasonlóan járhat. Ez a tett pedig, Horthy kormányzóságával előrevetítette egy katonai diktatúra létrejöttét.

⁶⁷⁰ Nemzetgyűlési Napló 1920. február 20. 18-20.; Népszava 1920. február 21. 3-4.

⁶⁷¹ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 29.

⁶⁷² BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

⁶⁷³ PIL Prónay II. 278.

A nyomozás során bebizonyosodott, hogy Kovarcz Emil és Szakács Árpád főhadnagyok, valamint Megay László alhadnagy és Lehrer Árpád tengerészzászlós rabolták el az újságírókat. Soltész István és Baghy László főhadnagyok is gyanúba keveredtek, mert ők is részt vettek az újságírók megfigyelésében. A tisztek mindannyian Ostenburg zászlóaljában szolgáltak.⁶⁷⁴

A gyanúsításokat Prónay emberei sem kerülhették el. A már több ügyből ismertté vált Bibó Dénes hadnagyot, Ranzenberger százados, mint a zászlóalj helyettes parancsnoka tiszti felügyelet alá helyezte.⁶⁷⁵ A hadnagy elleni eljárást végül március 6-án, a budapesti kerületi parancsnokság ügyésze beszüntette, mert az alibije bizonyítást nyert, így a korábbi parancsot hatályon kívül helyezték.⁶⁷⁶ Prónay szerint Bibó mellett Liphay Antal főhadnagy is a gyanúsítottak listáján volt. De mindkét tiszt alibit tudott bizonyítani, az adott időpontban vidéken tartózkodtak.⁶⁷⁷ Prónaynak, elmondása szerint Ostenburg mesélte el a gyilkosság részleteit, amelyben szintén a korábban említett 4 tisztet említette elkövetőként. A százados elbeszélésében azonban szerepel egy cukorkaárus, aki látta az esetet, ezért egy bajonettszúrással meg akarták ölni, de túlélte és elmenekült.⁶⁷⁸ A sztorinak ez az epizódja, egyik leírásban sem szerepel, így előfordulhat, hogy a zászlóaljparancsnok rosszul emlékszik.

Prónay azt állítja, hogy folytak megbeszélések a két különítmény között, Somogyi meggyilkolására vonatkozóan. Ostenburgék mindenképpen szerettek volna elsőbbséget kapni ebben az ügyben, amit Prónayék elfogadtak. A Népszava főszerkesztőjét a fehér tisztek hazafiatlannak és hazaárulónak tartották. A parancsnok a neki elmeséltek alapján adta elő a történetet. Írt az autó sérüléséről, ami a váci úti vámsorompóval történt ütközésnél keletkezett, valamint a vámtiszt lövéséről, ami a sárhányót sértette meg. A gyilkosságot Dunakeszi határában, a megyeri csárda és a fővárosi vízművek között követték el. A holttesteket a Dunába dobták, majd Angyalföldön keresztül visszatértek a fővárosba, a sérült autót egy Rottenbiller utcai garázsban rejtve el. Prónay kárhóztatta a tiszteket, mert a holttesteket nem a sodrásba dobták, hanem a folyam szélére, így azokat könnyen megtalálták.⁶⁷⁹ Valójában Kovarczék igyekeztek behúzni a holttesteket a Duna közepe felé, de az alacsony vízállás miatt, ez nem sikerült nekik. Az eredeti terv szerint a gyilkosságot Ercsiben követték volna el, de mivel a kiutalt 30 kiló benzint nem kapták meg időben, így a közeli Dunakeszire esett a választásuk.⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

⁶⁷⁵ HL SZVZ 118. 2. tiszti parancs

⁶⁷⁶ HL SZVZ 118. 3. számú tiszti parancs, 1920. március 9.; HL SZVZ 119. a Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság ügyésze 1151/1920.

⁶⁷⁷ PIL Prónay II. 281.

⁶⁷⁸ PIL Prónay II. 279.

⁶⁷⁹ PIL Prónay II. 280.

⁶⁸⁰ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

Prónay leírta, hogy az autót javító lakatost hamar megtalálták, valamint az autó keréknyoma is árulkodó volt a nyomozók számára. A százados az Ostenburg tisztek elbeszélése, valamint az újságok cikkei alapján sok mindent tudott az eseményről. A K.D. 277. jelzéssel ellátott véereszsdás zsebkendőről, ami Kovarcz Dezső kadét tulajdonát képezte és elvezetett bátyjához, Kovarcz Emilhez és a főhadnagy helyszínen hagyott szerelónadrágjáról⁶⁸¹ nem tett említést. Tudta, hogy az úgynevezett halálautó Goodrich márkájú abroncsokkal rendelkezett.⁶⁸² Az autó márkájáról nem írt. Az amerikai gyártmányú Pierce Arrow rendkívül ritka volt a térségben. A gépkocsit Bécsből hozták Budapestre és hivatalosan nem került be a hadsereg járműveinek jegyzékébe. Ezért továbbra is osztrák rendszámmal rendelkezett és a Rottenbiller utca 13. számú magángarázsban parkolt.⁶⁸³ Prónayt a tett elkövetése után, beavatták a mentési akcióba is,⁶⁸⁴ aminek főszereplője Czenkovich Dénes főhadnagy az 1919 nyarán, Szegeden lezajlott vörös szegfű affér részese volt. A főhadnagy sínautón utazott Sátoraljaújhelyre, a menekülő Kovarczék után és mivel már minden kiderült, ő készítette fel a tisztársait, a vallomásuk megtételére.⁶⁸⁵

Prónay naplójából kiderül, hogy mire a katonai ügyészség megkapta az ügyet, a polgári hatóságok már mindent kinyomoztak. Ez egyértelmű, hiszen így derült ki az elkövetők kiléte és került át a hadsereghez az ügy. A százados szerint Magasházy László szárnysegéd és Ranzenberger Jenő vezetésével indult meg a katonai nyomozás, amely megpróbálta a dolgot mellékvágányra terelni. Az 1. tiszti zászlóalj parancsnoka leírta, hogy ő maga hogyan cselekedett volna Magasházyék helyében. Pár tisztet, pénzzel ellátva Olaszországba szöktetve, hamis nyomra terelné a nyomozást. A hazai liberális sajtót, akik szerinte meglepően sok részletet tudtak meg az ügyről, parancsszóra elhallgattatná.⁶⁸⁶ Ez a lépés, ami a katonai diktatúra felé vezet, meglepő fordulat lett volna az új parlamentáris időszak kezdetén.

Somogyi temetése 22-én, vasárnap óriási tömeg részvétele mellett zajlott. A sors iróniája, hogy az Ostenburg zászlóalj rendfenntartó közegként ki volt vezényelve a temetésre.⁶⁸⁷ Hozzá kell tenni, hogy ekkor a bűnösök személye még nem volt ismert, hiszen ezen a napon került át az ügy a katonai bírósághoz. Az elkövetők közül csak Lehrer lehetett ott a temetésen, esetleg Szakács és Baghy. Három társuk, Kovarcz, Megay és Soltész, a most már rendszám nélküli,

⁶⁸¹ Gergely-Schönwald 1978. 43.

⁶⁸² PIL Prónay II. 280.

⁶⁸³ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

⁶⁸⁴ PIL Prónay II. 280-281.

⁶⁸⁵ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.: Prónay 280-281.

⁶⁸⁶ PIL Prónay II. 280-281.

⁶⁸⁷ HL 133. Ostenburg, eseménynapló 45.

feltűnő autóval, Sátoraljaújhely felé tartott, hogy a csehszlovák állam felé átléphessék a demarkációs vonalat.⁶⁸⁸

Az a feltevés nem állja meg a helyét, hogy a királpárti Ostenburg egysége azért hajtotta végre a merényletet, hogy két legyet üssön egy csapásra. Azaz eltüntesse a Nemzeti Hadsereg tetteit becsmérő Somogyit, valamint meghiúsítsa Horthy kormányzóvá választását. Ez utóbbi álláspont, az 1921-es esztendő politikai viszonyait vetíti vissza az 1920-as évre. Ostenburg, ekkor még teljes mellszélességgel Horthy mellett állt, úgy vélte, ha kormányzóvá választják, megőrzi a trónt Károlynak és adandó alkalommal visszaadja az államfői pozíciót a királynak. Ennek a teóriának a hívei úgy gondolták, hogy a gyilkosságra a parancsot, a királpárti Friedrich István adta ki.⁶⁸⁹

Horthynak ebben a helyzetben nem állt érdekében utasítást adni a Népszava főszerkesztőjének meggyilkolására, hiszen a kormányzóvá választása biztosnak tűnt és egy ilyen jellegű paranccsal csak veszélyeztette volna azt. A százados naplójából kitűnik, hogy a fővezért váratlanul érte az eset, de mégis tudta hol kell keresni az elkövetőket, hiszen Prónayt és Ostenburgot is magához hívatta. Az is előfordulhat, hogy volt korábban egy olyan beszélgetés, vagy csak egy elejtett mondat, amikor Horthy a különítmények vezetőinek jelenlétében, kifakadt Somogyira és ez adhatott végső lökést Ostenburgéknak a szerkesztő likvidálására vonatkozóan. Macartney, Magyarországról szóló művében azt állítja, hogy az eset hasonló volt, mint amikor II. Henrik angol király szóbeli kirohanásának következtében, túlbuzgó lovagjai meggyilkolták Thomas Becket canterbury érseket.⁶⁹⁰

Végül a vizsgálat megállapította, hogy Kovarcz és Megay, a két sofőr, az adott estén kölcsönadták a rájuk bízott autót két MOVE igazolvánnyal rendelkező személynek, akik azt hazafias célra kérték. Később kiderült, hogy a dokumentumok hamisak voltak. A hivatalos álláspont szerint, a gyilkosságot a két ismeretlen személy követte el. A két tiszt az autó kölcsönadása miatt 30 nap szabafogságot kapott.⁶⁹¹ Ezt a kölcsönadási történetet azonban még talán az sem hitte el, aki kitalálta.

A gyilkosság egyik végrehajtója, Kovarcz Emil véleménye szerint, Horthynak tudnia kellett a parancsról, ami Somogyiék meggyilkolását tűzte ki célként a fiatal tisztek elé. Kovarcz úgy gondolta, hogy az általa bálványozott fővezér kívánsága volt a Népszava főszerkesztőjének eltüntetése. A fiatal főhadnagy a cselekmény elkövetésekor a parancs helyességében nem

⁶⁸⁸ Gergely-Schönwald 1978. 55-57.

⁶⁸⁹ Színai 1988. 43.

⁶⁹⁰ C. A. Macartney: October Fifteenth: A History of Modern Hungary, 1929-1945. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1961. I. kötet 494.

⁶⁹¹ BFL Beniczky a.; BFL, Beniczky b.

kételkedett. Azonban rendkívül csalódott volt, amikor úgy érezte, hogy a fővezér cserben akarja hagyni a katonáit és nem védi meg őket az intézkedő hatóságokkal szemben. Ezért ekkor már nem tartotta korrektnek a gyilkosságra felhívó utasítást. Kovarcz azért sem értette Horthy hozzáállását, mert, ahogy állítja, a kapott parancsot sürgősen végre kellett hajtani.⁶⁹² Az 1946-os vallomásában Kovarcz egyértelműen Horthyra igyekezett hárítani a felelősséget, ami az akkori politikai elit szája ízének megfelelt. De elmondhatjuk, hogy a főhadnagy már a 20-as évek elején sem volt feltétlen híve a kormánynak, hiszen Ostenburg bizalmasaként legitimista álláspontot képviselt.

A kormányzóválasztás idején láthatóan felpörögtek az események. A Somogyi-Bacsó-gyilkosság felbolygatta a társadalmi és politikai életet. A Prónay csapatában szolgáló Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentéseiből kitűnik, hogy a kommunisták teljesen másképp reagáltak a bűnesetre, mint a szociáldemokraták. Az előbbieket a meggyilkolt újságírókat nem tekintették elvtársaiknak és a kispolgároknak tartott szociáldemokraták felébredését várták az eseménytől, ami egy új forradalmi mozgalom megerősödését is jelenthetné. A bűneset ezért egy rendszerellenes megmozdulás alapjait képezhetné.⁶⁹³

Prónay mindenáron igyekezett védeni a gyilkosságot elkövető katonákat. Állítása szerint a gyanú azért vetődött a tisztekre, mert a fontosabb pozíciókban olyan emberek ültek, akiknek ez volt az érdeke. Elsősorban a belügyminiszterre, Beniczky Ödönre gondolt, akinek a felesége, Blum Janka zsidó származású volt, valamint Mattyasovszky főkapitányra, aki szabadkőműves hírében állt. Ez a megállapítás azért nem fedti a valóságot, mert a helyszínen hagyott bizonyítékokból már a nyomozás elején kiderült, hogy a tett elkövetése katonai személyekhez kötődik.⁶⁹⁴ Az esetet a szociáldemokraták többször felmelegítették a 20-as években. Politikai ügyet kívántak csinálni belőle, mert a lényeg számukra az volt, hogy bebizonyítsák, a fővezér volt a felbujtó. Törekvésük, ezen a ponton találkozott a legitimistákéval. Horthy valójában ebben a szerepben csak közvetve léphetett színre.

Beniczky Ödön vallomása az ügyről, 1925. május 31-én Az Újság nevű lap hasábjain jelent meg és felkavarta a politikai állóvizet. Az egykori miniszter és legitimista politikus a szörnyű tett felbujtójaként, Horthy Miklóst jelölte meg,⁶⁹⁵ amiért a kormányzó személyének megsértésével vád alá helyezték. Beniczky beszámolójában leírta Somogyi nehéz helyzetét,

⁶⁹² BFL Kovarcz

⁶⁹³ HL SZVZ 119. Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentése, 1920. február 28.

⁶⁹⁴ PIL Prónay II. 281-282.

⁶⁹⁵ Az Újság 1925. május 31.

akinek lakását még 1919. novemberében két fehér tiszt szállta meg.⁶⁹⁶ Az országot elhagyni kívánó főszerkesztő nem tudott távozni, mert ellene izgatás vádjával eljárás folyt. A belügyminiszter cáfolta Garami Ernő állítását, ami szerint Clerk tábornok maga kért volna útlevelet az újságíró számára. Beniczky szerint, az antant misszió vezetője hozzá nem intézett ilyen jellegű kérelmet. A legitimista politikus vallomásában feltűnő módon védelmezi az elkövető tisztek parancsnokát, a hasonló politikai nézeteket valló Ostenburg századost, azt állítva, hogy Kovarczék parancsnoka nem tudott az utasításról, melyet embereinek kiadtak a főszerkesztő meggyilkolására vonatkozóan.⁶⁹⁷ Ez nehezen hihető annak tudatában, hogy Kovarcz főhadnagy, Ostenburg bizalmas emberének számított. Ezért nem valószínű, hogy egy ilyen fontos ügyben ne beszélt volna a parancsnokával, de az sem, hogy Ostenburg tudta nélkül adtak volna ki utasítást az emberei részére. A legitimista Beniczky 1925-ös vallomása inkább politikai támadásnak tűnik a kormányzat ellen, melyben egyértelműen Horthy felelősségét igyekszik bizonyítani.

A 8 órai újság cikke szerint, a Somogyi-Bacsó-gyilkosság elkövetésében, nem csak az ismeretlen tettesek a bűnösök, hanem Kun Bélák is. Mivel a vezércikk szerint a nemzet lelkében fellobbanó megtorlási vágy már régen lehalkult volna, ha a népbiztosok az igazságszolgáltatás elé kerülnek. A cikk szerzője úgy látta, hogy ezek az emberek vérbe és nyomorba döntötték az országot, majd cserbenhagyták a tömeget és megszöktek. Mert ha Kunék a megérdemelt akasztófán lógnának, meglelné nyugalma a háborgó köztudat. De Ausztria még nem adta ki a népbiztosokat, hogy azokat felelősségre lehessen vonni. Ha ez megtörténik és megbüntetik a főbűnösöket, akkor fog béke és nyugalom szállni a zaklatott szívekbe. Az újságíró szerint, az emberek követelik a bűnösök felelősségre vonását. Mivel a népbiztosokat nem tudták megbüntetni, a kisebb bűnösök ellen fordult a felháborodott néptömeg.⁶⁹⁸ Az újság, így magyarázta a fehérterror eseményeit, a méhkast felbolygató eset után pár nappal. Az előző év decemberében kivégzett vörös terrorfiú, Neumayer Géza szintén hiányolta maga mellől a vádlottak padjáról a népbiztosokat, akiket a közvéleményhez hasonlóan ő is a főbűnösök közé sorolt.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Bagi Zoltán százados és Gyurkovics Antal főhadnagy

⁶⁹⁷ BFL Beniczky a.; BFL Beniczky b.

⁶⁹⁸ 8 órai Újság 1920. február 26. 1.

⁶⁹⁹ Pesti Hírlap 1919. december 14. 5.

9.5. Nyomozómunkák

1919-1920 fordulóján Beniczky Ödön belügyminiszter a rendőrség és a katonaság kapcsolatában tudomásul vette a katonai szervek nagyobb szerepét. Egyetértett a katonai intézkedésekkel, ha volt ellenvéleménye, azt óvatosan fogalmazta meg és politikai körökben nem hangoztatta.⁷⁰⁰ A fehér tisztek kihasználták helyzeti előnyüket, nyomozótevékenységüket tovább folytatták, melynek során számos baloldali szemléletű embert letartóztattak. A Somogyi ügyben megvádolt Bibó hadnagy továbbra is élenjárt a fő ellenség, a kommunisták üldözésében. A hadnagyot egy vallomás alapján találták gyanúsnak. Később kiderült, hogy a gyilkosságban nem vehetett részt, mert aznap két társával egy másik ember elfogásában működött közre. Pár nappal később a Britannia szállóban pedig felismerte Müller István mérnököt, akivel az elmúlt nyáron afférja volt egy vörös szegfű miatt. Müllert letartóztatták a tisztek, majd a gyűjtőfogházba került, ahol ismeretlen körülmények között február 25-én meghalt.⁷⁰¹ Az itt szolgáló orvosfőnök, február 20-án jelentést tett a zászlóalj fogdájában uralkodó viszonyokról, amelyből kiderül, hogy a spanyolnátha tünetei néhány foglyon eluralkodtak. Dr. Eszes hadnagy szerint különösen Müller István produkált súlyosabb tüneteket.⁷⁰² Friedrich hadügyminiszter február végén vizsgálatot indított több katona ellen, akik a Britanniában három kommunista üzelmekkel gyanúsított, Szegedről elhurcolt személyt megkínóztak.⁷⁰³ Valójában a miniszter Müller és társai bántalmazásáról beszélt.

Müller István esete nem volt egyedi dolog. A Britannia szálló, ahol a Prónay zászlóalj nyomozótisztjei laktak, ez év tavaszára hírhedtté vált, mert ekkor már több, elsősorban zsidó származású polgári személy került a nyomozótiszteknek köszönhetően a szállóba, ahonnan nem volt garantált, hogy ép bőrrel távoznak. A tisztek itt, vagy az Ostenburg zászlóalj lakóhelyén, a Palace szállóban tartottak összejöveteleket.⁷⁰⁴ A Britanniában tartózkodó nyomozószázad megítélése megoszlott a század többi tisztje szemében. Többen elítélték őket a durva tettek miatt. Inczedy Ágoston hadnagy úgy emlékezett vissza erre az időszakra, hogy a századparancsnokok többször kérték Prónayt, a Britanniában székelő nyomozóalakulat feloszlására, mert az szerintük veszélyezteti a század jó hírnevét.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ Pataki 1972. 23.

⁷⁰¹ BFL Halotti anyakönyv Budapest X. kerület, 380/1920.

⁷⁰² HL SZVZ 121. Kt. 81. szolgálati jegy 1920. február 20.

⁷⁰³ MNL OL K 27. 1920. február 29.

⁷⁰⁴ PIL Prónay II. 282.

⁷⁰⁵ BFL P-R 149-150.

Giczey György százados, viszont úgy látta, hogy a Britanniában élő nyomozó tisztekkel, a zászlóalj többi tisztjei jó viszonyban voltak és nem vetették meg őket. Giczey maga is a Britanniában lakott, de a zászlóaljnál szolgált. Szerinte a Takátsy százados vezette nyomozócsoport tagjai tisztességes emberek voltak. Megítélése alapján a Britanniában nem voltak vérengzések, zsidóüldözések, verekedések és akasztások.⁷⁰⁶

A tisztek túlkapasai azonban nyilvánvalók voltak. Ezekkel szemben a vezérkari főnök február 27-én kelt parancsában lépett fel, mert a zsidó származású emberek egyenruhások általi bántalmazásával kapcsolatban, rengeteg panasz érkezett. A sértettek a Fővezérségtől kértek védelmet. Berzeviczy ezért tudtára adta a zászlóaljnak, hogy bármilyen vallású személyek fegyveresek általi megtámadása a keresztény erkölcsbe ütközik és a Nemzeti Hadsereg jó hírnevét veszélyezteti. A tábornok a karhatalmi csoportok ilyen jellegű visszaéléseit, a továbbiakban nem tűri és a legradikálisabb eszközökkel megszünteti. Indoklása szerint, az ilyen atrocitások hírei külföldön elnyomják a magyarság iránti szimpátiát és a béke delegáció munkáját is megnehezítik. Úgy látta, hogy Budapest közbiztonsága is rosszabbodott. Biztonsági közegek csak a Belvárosban vannak, ezek egy részének tartása és fellépése sem kifogástalan. Berzeviczy szerint a garázdálkodó katonai egyéneket le kell fegyverezni és a katonai ügyészségnek átadni, ahol rögtönítélő bíróság elé állítják őket. Az utasítás értelmében, a vidéki városok közbiztonságát, hasonló módon kellett volna helyreállítani.⁷⁰⁷

A katonai nyomozók gyakran még a kormányzati körökkel szemben is átlépték a hatáskörüket. Februárban a minisztériumok engedélye nélkül folytattak nyomozást a pénzügyminisztériumban és a közlekedési minisztériumban, melynek következtében több tisztviselőt letartóztattak.⁷⁰⁸

A katonai vezetés valamennyire próbálta szabályozni és fékezni a tisztek olykor durvaságba átsapó tevékenységét, de úgy gondolták, hogy hasznos szerepet játszanak a kormányzat számára veszélyes kommunisták ellen zajló nyomozásokban.

A magyar tisztek, mivel 1920-ban Bécsbe már nem mehettek, Budapesten hatványozott erővel folytatták nyomozómunkájukat, ami egyértelműen a kommunisták és szimpatizánsaik ellen irányult. Balassa István alhadnagy, aki mint ahogy korábban írtam, több társával beépült az illegalitásban szervezkedő kommunisták közé, 1920 tavaszán jelentéseket adott le a zászlóalj parancsnokságának a nyomozások eredményeiről. A később doktori címet szerző fiatal főhadnagy, aki társadalombiztosítási segédtitkárként dolgozott a 20-as, 30-as évek fordulóján,

⁷⁰⁶ BFL P-R 54-57.

⁷⁰⁷ HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 2476/VI.1920. tisztek és a legénység túlkapasai

⁷⁰⁸ Pataki 1973. 134.

tartalékos tisztként, már Szeged óta Prónay egységénél szolgált. A parancsnok 1919 őszén, különböző külföldi feladatokkal bízta meg, amik során Oroszországban, Szerbiában és Bécsben is folytatott nyomozó munkákat, amik az illegális kommunisták ellen irányultak. Az osztrák fővárosból menekülnie kellett, amikor a hatóságok a tevékenységét leleplezték, így nem jutott az osztrák rendőrség által letartóztatott társai sorsára. 1919-1920 fordulóján csatlakozott Budapesten Prónay alakulatának tiszti nyomozószázadához.⁷⁰⁹

Balassa alhadnagyon kívül több tiszt is beépült az illegális kommunisták mozgalmába. Balassa közvetlen munkatársai Bognár Károly, Kölber Fülöp, Bolgár Emil és Pápay Árpád voltak. A tisztek egybehangzó állításai szerint, az illegális kommunisták pénz hiányában nem tudtak komoly akciót indítani. Az önjelölt vezérek is az anyagi hiányra hivatkoztak. Az információk alapján a munkások rendelkeztek fegyverekkel. A nemrég lefogott Szamuely Lászlónak a hírforrások alapján 5000 embere volt, akik vezérük elvesztése után szétszéledtek, a fegyvereket pedig elrejtették. Az alhadnagy szerint a megfigyelték a szervezkedést titokban folytatták, földalatti munkát végeztek és a hólabda szisztémával dolgoztak.⁷¹⁰ Ennek a lényege abban állt, hogy minden illegalitásban dolgozó embernek 10 másik személyt be kellett szerveznie.⁷¹¹ Azonban az elvtársak bizalmatlanok voltak egymással szemben, ezért az önálló csoportok nem álltak kapcsolatban egymással. Az illegális szervezeteknek gyakran értelmiségiek, például orvosok, ügyvédek is tagjai voltak. Érdekesség, hogy a jelentések több forrásból is igazolják, hogy a kommunisták örültek a Somogyi-esetnek, mert attól a munkásság felébredését várták. Ebből is látszik, hogy a szociáldemokrata Somogyit nem tekintették igazi elvtársuknak. Balassáék jelentéseinek segítségével Prónay tisztjei jól meg tudták figyelni a Bécs és Budapest között ingázó baloldali szemléletű személyeket. Tisztársai nyomozásainak köszönhetően, Scheftsik György főhadnagy közülük több embert letartóztatott. A nyomozótiszteket azonban munkájuk során kellemetlen meglepetés is érte. Ugyanis az illegális kommunisták közé beépített emberük, Marabu, kezdett megbízhatatlanná válni a mozgalomban, mert a társak azt vették észre, hogy akiknek Csuvara szerzett útlevelet, azok közül sok embert letartóztattak.⁷¹²

⁷⁰⁹ BFL P-R 61-62.

⁷¹⁰ HL SZVZ 119. Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentése, 1920. február 28. március 1. március 18. ; HL SZVZ 119. Magyar királyi budapesti karhatalmi parancsnokság védelmi osztály VII. kerületi csoport 1057/1920.

⁷¹¹ Dietz 1920. 75.

⁷¹² HL SZVZ 119. Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentése, 1920. március 2. március 11. ; HL SZVZ 119. Értesítés Dr. Váry Albert főügyésznek, szám nélkül

9.6. A kormányzóválasztás

A választások lezajlása után az új parlament feladata volt megválasztani az ideiglenes államfőt, majd a koncentrációs kormány lemondását követően, a következő miniszterelnököt, már az új államfő designálta.⁷¹³ Jnuár végétől február folyamán óriási kampány indult meg Horthy Miklós ideiglenes államfővé választása érdekében. Népgyűlések, vármegyei és városi törvényhatósági közgyűlések, a sajtóban megjelent cikkek fejezték ki álláspontjukat arról, hogy Horthyt szeretnék kormányzónak. A kampány során kiemelték Horthy érdemeit, akit elég erősnek tartottak ahhoz, hogy az ország vezetését ezekben a nehéz időkben átvegye.⁷¹⁴ A nemzetgyűlés február 27-én nagy többséggel elfogadta az 1920. évi I. törvénycikket, ami kimondta, hogy az államfő kérdésének végleges rendezéséig, a nemzetgyűlés ideiglenes jelleggel kormányzót választ.⁷¹⁵ Kétheti ülés után, a nemzetgyűlés 1920. március 1-jén Horthy Miklós fővezért kormányzóvá választotta. A fővezér 131 szavazatot kapott,⁷¹⁶ az ellenjelölt gróf Apponyi Albert 7-et, 1 szavazólap üres volt, 2 pedig megoszlott.⁷¹⁷ Prónay és Ostenburg egysége a kormányzóválasztás idején is fontos szerephez jutott. Horthyt az Országházban lezajlott választásra a két legnagyobb vadászászlóalj katonái kísérték el, biztosítva hűségükről a leendő kormányzót, ugyanakkor figyelmeztetve a politikusokat, hogy a tiszti zászlóaljok továbbra is előkelő helyet foglalnak el az új államfő környezetében. Horthy a Gellért szállóból autón tette meg az utat az Országházba, a rakparton és a Margit hídon keresztül. Prónay úgy gondolta jobb, ha nem a szűk utcák között halad a menet, mert ott könnyebben lehetett volna egy merényletet végrehajtani Horthy ellen. A fővezérrel Berzeviczy Béla tábornok, vezérkari főnök és Magasházy László százados, szárnysegéd tartott a nemzetgyűlés ülésére. Az autójukat, 4 motoros Prónay tiszt kísérte: Báró Lipthay Antal, Déván István, Iliás Imre és Bibó Dénes. Horthy autóját Prónay gépkocsija vezette fel, amelyben a parancsnokon kívül Takátsy Gyula és Makay Imre századosok és Scheftsik György főhadnagy ültek. A szállótól az Országházig, a teljes szakaszon Prónay tisztjei álltak sorfalat. A parlament épületét, bejáratait és a környező utcákat, az Ostenburg zászlóalj tartotta ellenőrzés alatt.⁷¹⁸

⁷¹³ MNL OL K 27. 1920. január 27.

⁷¹⁴ Turbucz 2015. 86-88.

⁷¹⁵ Ormos 1998. 80.

⁷¹⁶ Romsics 2005. 139.

⁷¹⁷ Nemzetgyűlési Napló 1920. március 1. 105.

⁷¹⁸ PIL Prónay II. 286-287.

A két vadászzászlóalj igyekezett bizonyítani, hogy ők a fővezér védelmét szolgáló legfontosabb egységeket képezik, de ugyanakkor a kormányzóválasztás lebonyolításánál való részvétellel egyértelmű nyomást akartak gyakorolni azokra a politikusokra, akik nem az általuk képviselt antiszemita nemzeti irányvonalat képviselték. Valójában Horthynak is tudtára akarták adni, hogy ne feledkezzen meg róluk kormányzóvá választása után sem, mert ezek az egységek Szeged óta vele tartanak és a fővezér nagymértékben nekik és az ő munkájuknak köszönheti, az államfővé választását. A nemzetgyűlési képviselőket azonban a tiszti zászlóaljok jelenléte egyáltalán nem nyugtatta meg, hiszen ez a tény egy katonai diktatúra kialakulása felé mutatott. Ráadásul több képviselő tett panaszt a tisztek ellen, mondván, hogy az ajtót őrző egyenruhások több nekik nem tetsző pártállású honatyát be sem engedtek az épületbe. Az igazolvánnyal ellátott képviselők az Ostenburg zászlóalj tisztjei által őrzött kapun át juthattak be a parlamentbe. E miatt a katonák összeszólalkoztak Korányi miniszterrel és Vass képviselővel, akik ebben az intézkedésben, a mentelmi joguk megsértését látták. Az ügy, a nemzetgyűlésben viharos jeleneteket szült, melynek során, a zászlóalj felelősségre vonása is szóba került.⁷¹⁹ Prónay pedig, pár tisztjével, a fővezér kíséretében, oldalfegyverrel felszerelve lépett be az Országházba. Több képviselő ezt politikai nyomásgyakorlásként és hatalmi visszaélésként, azaz erődemonstrációként élte meg. Prónay szerint, sokan úgy látták, hogy ennek a katonai fellépésnek volt köszönhető a fővezér kormányzóvá választása. A parancsnok azonban azt állította, hogy ők csak Horthy biztonságát garantálták, mert a katonaság és a rendőrség is merényletkísérlettel tartott. Bár ezeket a híreket, az 1. vadászzászlóalj parancsnoka nem érezte megalapozottnak, de amint láthatjuk, ennek ellenére megtette a szükséges intézkedéseket.⁷²⁰

A kormányzóválasztás után a budapesti helyőrség ünnepélyes eskütételére a Vérmezőn került sor április 11-én.⁷²¹ A hadsereg tagjai fogadalmat tettek az alkotmányosan megválasztott kormányzó személyére, a magyar alkotmányra és Magyarországra. Az új kormány tagjai elhatározták, hogy a ceremónián testületileg vesznek részt.⁷²² Prónay úgy látta, hogy sok királypárti tiszt nem volt hajlandó letenni Horthy kormányzóra az esküt. A parancsnok szerint a fogadalmat le lehetett tenni Horthyra, hiszen ő a király helytartójának mondta magát, ezért személyén keresztül az eskü a koronás királynak szólt, akinek ő az admirálisa maradt.⁷²³ Dáni tábormok az eskütétel előtt részletes programleírással szolgált a résztvevő csapatok számára. Az

⁷¹⁹ Az eset tisztázása után Ostenburg egységét rehabilitálták. HL 133. Ostenburg, eseménynapló 47.

⁷²⁰ PIL Prónay II. 287.

⁷²¹ HL SZVZ 119. Kt. 160. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2667/főn.1920.

⁷²² MNL OL K 27. 1920. március 30.

⁷²³ PIL Prónay II. 289.

alakulatokat Sréter István, báró Than Károly és Horváth László ezredesek vezették. Az esküt a Prónay vadászzászlóalj is letette.⁷²⁴

Eközben a zászlóalj nyomozótisztjei továbbra is a fővárosi illegális kommunista szervezetek kikémlelésén munkálkodtak és erről Balassa alhadnagy újabb napi jelentéseket tett. A bécsi kommunisták továbbra is törekedtek egy kapcsolat létrehozására, amely által a nemzetközi helyzetről értesíthetik társaikat. A fővárosi csoportosulások folyamatosan gyűjtötték az embereket, de csak az elkeseredésre és az éhínségre apelláltak. A munkásokon kívül csak a kispolgárságra tudtak az agitációjuk által hatni, ezért Balassa szerint ellenagitációra nem volt szükség. A nyomozó tisztek megállapították, hogy az illegális szervezkedőknél nincs fegyver, mivel csak egyes emberek rendelkeztek vele, de elásták azokat, aminek következtében rozsdásak, azaz használhatatlanok voltak. A kommunisták puccsra nem készültek, mert attól féltek, hogy ezáltal nyomás nehezedne rájuk és sok embert lekapcsolnának a nyomozók. Ezt Balassa a Fővezérség híreit megcáfolva megerősítette és személyes felelősséget vállalt ezért a jelentéséért. Ennek ellentmond az az értesülés, amit Heinbach Ottó főhadnagy szállított, amely szerint Újkomáromban a kommunisták Horthy elleni merényletre készültek, ami ellen a magyar hatóságok egyelőre nem tehettek semmit, mert Komáromban és Párkányánán, azaz csehszlovák megszállt területen vannak, ezért nem lehet őket letartóztatni.⁷²⁵ Balla főhadnagy borozgatás közben, egy nevét elhallgató személytől olyan jellegű információt nyert, amely szerint a Nemzeti Hadseregen belül az utászok és hidászok között vannak a kommunistáknak megbízható embereik. Ezért Balassa nyomozókat kívánt közéjük csempészni, valamint javasolta a robbanóanyagokról vezetett jegyzőkönyv ellenőrzését ezeknél az alakulatoknál. Nem zárta ki ugyanis azt, hogy a kommunisták robbanóanyagot akarnak szerezni.⁷²⁶ A szélsőséges baloldali egyének készülődése miatt, Budapest körletparancsnoksága 1920. március 12-én rendszeres közbiztonsági ellenőrzést, katonai járőrözést, razziákat és a gyanús személyek letartóztatását rendelte el.⁷²⁷

Visszatérve a kommunista veszélyre, Balassa alhadnagy korábban említett jelentéseiből kiderül, hogy a magyar munkásmozgalom sem dolgozott egységesen. Ráadásul a szélsőséges kommunista erők is szétforgácsolva próbáltak működni, de tevékenységüket a pénzhiány többször megakasztotta. Balassa újabb jelentése szerint, a munkanélküli munkások úgy gondolták, hogy a kommunisták becsapták őket, mert csak azoknak volt ennivalójuk és pénzük,

⁷²⁴ HL SZVZ 119. Kt. 160. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2667/főn.1920.

⁷²⁵ HL SZVZ 119. nyomozó osztály, Heinbach Ottó főhadnagy jelentése, szám nélkül, 1920. április 27.

⁷²⁶ HL SZVZ 119. Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentése, 1920. március 9.

⁷²⁷ Pataki 1973. 133.

akik a hivatalban ültek és lophattak. Nem akarnak többet politizálni, munkát és megélhetést szeretnének. Amennyiben ezt nem tudják elérni, kénytelenek lopni. De úgy gondolják, ez jobb mintha kommunisták lennének, mert lopás miatt csak 1-2 hetet kapnak és a koszt is biztosítva van, míg a kommunistákat megverik és kapnak 10-15 évet, vagy kötelelet.⁷²⁸

Végül a kormányzóválasztás idején az illegális kommunisták nem hajtottak végre semmilyen akciót, ami Prónayt és embereit igazolta. Horthy kormányzóvá választása után, átalakult a hadsereg vezetése. A Fővezérség intézménye március 9-én megszűnt, mivel a fővezérből kormányzó lett. A Nemzeti Hadsereg főparancsnoki posztját Willerding Vilmos altábornagy foglalta el. A kormányzó, aki az összes hadak legfőbb vezetője volt, a budai várba költözött, ami Prónay szerint elhibázott lépés volt, mert azt a látszatot keltette, hogy a király helyébe akar lépni. A zászlóaljparancsnok megítélése szerint a kormányzónak, a miniszterelnökségnek helyet adó Sándor palotát kellett volna elfoglalnia. A Berzeviczy Béla tábornok vezetése alatt álló vezérkari főnökség a várszínház mellett fekvő régi kincstári épületbe tette át a székhelyét. Berzeviczyhez Ranzenberger Jenő és gróf Teleki Sándor századosok voltak beosztva. Az I. szegedi vadászzászlóalj a kelenföldi laktanyából szintén a várba költözött. Prónayék pedig március folyamán a Nádor laktanyát szállták meg.⁷²⁹ Az alakulat, ahogy egy március 23-án érkezett telefonos utasítás igazolja, a budapesti körletparancsnokság fennhatósága alá tartozott. A tervek szerint, mivel a II. vadászzászlóalj a Mária Terézia laktanyát elhagyta, az I. zászlóalj tiszti századát a Britannia szállodából ide helyezték volna át. Az előjáróság többi része, egyelőre jelenlegi helyén maradt.⁷³⁰

⁷²⁸ HL SZVZ 121. Kt. 638. Balassa jelentése, 1920. április 12.

⁷²⁹ PIL Prónay II. 288.

⁷³⁰ HL SZVZ 121. Magyar királyi Fővezérség 12862/1920.

10. A Simonyi-Semadam-kormány

10.1. Az új kormány megalakulása

Az államfő pozíciójának ideiglenes betöltése politikai változásokkal is járt, hiszen Huszár Károly koalíciós kormánya lemondott és átadta a helyét Simonyi-Semadam Sándor kabinetjének. Prónay állítása szerint, Huszár a Horthyval folytatott felségjogokra vonatkozó vita miatt kényszerült lemondásra.⁷³¹ Valójában Huszár kormánya a választások lebonyolításával volt megbízva, ezért azok lezajlása és az államfő megválasztása után távozott a hivatalából. Az új miniszterelnök egyik legfontosabb feladata a különítmények terrorjának felszámolása volt, amire a nemzetközi nyomás miatt is nagy szükség lett volna, hiszen Párizsból Apponyi gróf is erre kérte az új kormányfőt.⁷³² A politikusok nagy része szerint, gróf Bethlen István lett volna a legalkalmasabb a miniszterelnöki poszt betöltésére, azonban ő ekkor ezt még nem vállalta. Végül a kormányzó a néppárt volt tagját, Simonyi-Semadam Sándort kérte fel a kormányalakításra.⁷³³

A nemzetgyűlési választásokon a legtöbb mandátumot a kisgazdapárt szerezte meg, ami ezzel relatív többségre tett szert az új nemzetgyűlésben. Azonban a párt nem rendelkezett megfelelő kormányzati és államigazgatási tapasztalatokkal bíró politikusokkal. Ezért az új kabinetben a kulcsfontosságú miniszteri tárcákat a koalíciós partner, a KNEP tagjai tölthették be. Ennek ellenére a kisgazdáknak tömegtámogatottságuk és vezetőjük, Nagyatádi Szabó István népszerűségének köszönhetően jelentős befolyása volt a politika alakítására.⁷³⁴

Simonyi-Semadam kormányában a honvédelmi miniszter Soós Károly tábornok lett, akinek katonai rátermettségét Prónay elismerte, de úgy gondolta, hogy Soós nem volt népszerű a közzémben vállalt szerepe és karlista tevékenysége miatt, ezért a Magasházy, Gömbös, Toókos, Sréter klikk igyekezett megbuktatni.⁷³⁵

⁷³¹ PIL Prónay II. 288.

⁷³² Ormos 1998. 82.; Nemzetgyűlési Napló 1920. március 17. 123-124.

⁷³³ Gratz 1935. 314.

⁷³⁴ Vonyó 2014. 106.

⁷³⁵ PIL Prónay II. 288.

Soós tábornok hivatalosan már a honvédelmi miniszter megszólítást viselhetett, mert a hadsereg március 17-én kelt körrendelete kimondta, hogy a minisztérium katonai ügyekkel megbízott tagját ezentúl a honvédelmi miniszter, a vezetése alatt álló minisztériumot pedig honvédelmi minisztérium elnevezés illeti meg, mint ahogy azt az 1848. évi III. tc. megállapította. A magyar hadsereg elnevezése az 1920. évi I. tc. 8. §-a alapján, Nemzeti Hadsereg.⁷³⁶ Ezzel a forradalom kitörése óta használt hadügyminiszter és hadügyminisztérium kifejezések hivatalosan megszűntek.

10.2. A vadászalakulatok átszervezése

A nyomozótisztek jelentései alapján úgy tűnt, hogy a kommunisták részéről, a közeljövőben nem várható jelentősebb rendszerellenes akció. Ennek ellenére a hadsereg komolyan felkészült a Tanácsköztársaság kikiáltásának első évfordulójára. A budapesti körletparancsnok, Dáni Béla tábornok által kiadott rendelet szerint, egy esetleges kommunista puccs megakadályozásának érdekében, a városparancsnokság az összes karhatalmi alakulatokat, a rendelkezésre álló fegyverek számának megfelelően, március 20-án délután 5 órától készenlétségbe helyezte. Az alakulatok délután 6 órától megszállták a fontosabb középületeket, közüzemi telepeket, műtárgyakat és a hidakat. A tartalék csapatok a főutakat és a sugárutakat szállták meg és körleteikben gyülekeztek, csakúgy, mint 6 órától a székesfehérvári hadosztály és a Binder-csoport egységei. A katonák a fővárosi laktanyákat géppuskás századokkal védték, a székesfehérvári tüzérosztály egy-egy üteggel a Gellérthegyet és a Rózsadombot vette birtokba. A városparancsnok feladata volt a törvényes rendet helyreállítani és a puccsszerű akciókat megakadályozni. Amennyiben a rendelkezésére álló erő erre a feladatra elégtelen lett volna, ebben az esetben került volna sor a székesfehérvári hadosztály és a Binder-csoport bevetésére. Az alakulatok számára a legkíméletlenebb fegyverhasználati parancs volt kiadva. A fennálló rendet minden áron meg kellett védeniük. A telefonállomásokat megszállva tartották. A karhatalom jelszóval kérték a központtól a kapcsolást. A magasabb parancsnokságok, így a Binder-csoport is, karhatalom vezérkar jelszóval rendelkeztek, ami minden más hívást

⁷³⁶ Rendeleti közlöny a Magyar Nemzeti Hadsereg számára, szabályrendeletek 13. szám 1920. március 20. 45801/el. B. 1920.

megelőzött.⁷³⁷ Ez a mozgósítás Prónay alakulatát is érintette, mert a katonai változások következtében az 1. vadászászlóalj, a budapesti körletparancsnokság rendelkezése alapján Binder alezredes csoportjának rendelték alá. A parancsok továbbítása érdekében, a zászlóaljból egy küldöncöt kellett vezényelni a Binder csoporthoz, a Mária Terézia laktanyába.⁷³⁸

A Nemzeti Hadsereget 1920 tavaszán a folyamatos változások jellemezték. Ennek következtében került sor a vadászalakulatok jogállásának rendezésére, melyről a budapesti katonai körletparancsnokság március 30-án rendelkezett. E szerint a szombathelyi katonai körletparancsnokság a vadászászlóalj, a határcsendőr zászlóaljak felállításával beállott megterheltségre való tekintettel, egyelőre nem állította fel. Az 1., azaz Prónay vadászászlóalj, a Hüm.22002/el.n.6./1919. számú rendelettől eltérve, nem a szombathelyi, hanem a szegedi vadászászlóalj hozta létre. Ez utóbbi állt a zászlóalj-parancsnokságból, valamint 4 századból, amelyből az első 3 táborigi század, a 4. pedig géppuskás század volt. Ezekon kívül az egység 3 gyalog és egy kézi géppuskás szakaszt, 1 műszaki gyalog szakaszt, 1 gyalog távbeszélő rajt, valamint visszamaradó különítményt tartalmazott. A felsőbb utasítás szerint, a Prónay zászlóalj tiszti századát fel kellett oszlatni. A tényleges szolgálatban meghagyható tiszteket a századok összlétszámába sorolták. A fennmaradó felesleg (ember, anyag, fegyverzet, ló), a kiegészítő terület szerint a szegedi körletparancsnokságot illette meg. A Jankovich századot a Madary százados által vezetett budapesti vadászászlóaljhoz csatolták. Utóbbi zászlóalj miskolci körletben levő különítményét, a helyi körletparancsnokságnak rendelték alá. A Madary zászlóalj tiszti századát a Prónay zászlóaljhoz hasonlóan feloszlatták. A Binder-csoport megszűnt, a parancsnoka a Fővezérség szolgálatába került. A Prónay csapat mindössze két hétig tartozott a Binder-csoporthoz. E rendelet szerint, a Madary egységgel együtt, közvetlenül a budapesti hadosztályparancsnokság alá rendelték.⁷³⁹ Dáni tábormegvezetés utasítása magyarázatot ad arra a kettősségre, amit az 1. vadászászlóalj 1920-as év elején kelt iratain láthatunk. A dokumentumokon címzettként többször a szegedi vadászászlóalj szerepel, a beérkezést jelző pecsét viszont a szombathelyi vadászászlóaljat jelöli. Valójában a két alakulat ugyanaz, mindkettő Prónay zászlóaljja, de csak a március 30-án kelt rendeletnek köszönhetően tisztázódik, hogy az elnevezés helyesen szegedi vadászászlóalj. Ennek ellenére, a szombathelyi pecsét még több korabeli dokumentumon szerepel, mint ahogy a budapesti

⁷³⁷ HL SZVZ 119. Kt. 229. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2163/főn.1920. intézkedések március 21-re

⁷³⁸ A zászlóalj segédtiszteje, március 19-én 11 órakor jelentkezett a csoport parancsnokságán. HL SZVZ 119. Magyar Nemzeti Hadsereg, Binder alezredes csoportja Kt. 341/1920.

⁷³⁹ HL SZVZ 119. Kt. 193. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2493/főn.1920. vadászalakulatok rendezése

körletparancsnok szóban forgó parancsán is. A magyar nemzeti szombathelyi vadászászlóalj feliratú pecséten a helységnév itt és a későbbiek során már csak halványan látszik, vagy teljesen ki van takarva. Dáni rendelete arra is magyarázatot ad, hogy a határvédelem megerősítése miatt egyelőre nem állítanak fel a vasi megyeszékhelyen vadászászlóaljat.

De a szombathelyi vadászászlóalj létrehozása valójában Lehár ezredes ellenállásán bukott meg. A báró nem akarta, hogy Prónay egysége az ő parancsnoksága alá kerüljön, mert attól félt, hogy azonosítani fogják a csapatát Prónayéval, akinek az egysége sok gyilkosságot követett el.⁷⁴⁰

A zászlóalj leszerelését illetően, Prónay késhegyre menő vitát folytatott a honvédelmi miniszterrel. A zászlóaljparancsnok szerint, Soós erőszakos úton igyekezett a létszámon felüli tiszteket leszerelni. Ez elsősorban a Britanniában székelő tiszteket érintette. A tábornok nagyon erőlyesen fogalmazott: „Küldd a fenébe őket, mert csak kellemetlenségeim keletkeznek miattuk.” A százados azonban nem akarta az utcára dobni, az otthonukból elmenekült derék tisztjeit, akik az ellenforradalomhoz csatlakoztak, ezért a megélhetésük biztosítását kérte. Soós egy antant dekrétum felmutatásával válaszolt, amely a Prónay különítmény leszerelését követelte. A zászlóaljparancsnok szerint, azonban a tábornok a francia nyelvű irattal csak blöffölt.⁷⁴¹ Valójában a miniszter, mint ahogy a vadászászlóaljokról szóló rendelet mutatja, a tiszti századok leszerelését mondta ki az alakulatokon belül. Prónay a Madary, a Siebenlist, a Rác és a Jankovich egységek feloszlatajáról beszélt. Azonban itt is az adott csapatok tiszti századainak megszüntetéséről volt szó. Soós úgy gondolta, hogy a vadászalakulatokra a kialakuló politikai rendszer biztosítására a továbbiakban is szükség van. Ezt még leköszönése előtt, 1920 nyarán is megerősítette.⁷⁴² Horthy tehát engedett a pártok követelésének és a tiszti különítmények feloszlatajáról hozzájárult. Prónay és Ostenburg vadászászlóaljait azonban a belpolitikai küzdelmekben továbbra is fontos eszköznek tekintette.⁷⁴³

A rendelet a Madary és a Jankovich alakulat további sorsáról is intézkedett, amely egységek más csapatokba tagozódtak be, így valójában eltűntek.⁷⁴⁴ A dolgok megértését bonyolultabbá teszi, hogy Prónay továbbra is különítményekről beszél, míg a hivatalos iratok már 1919 őszén vadászszázadokról, 1920 folyamán pedig már vadászászlóaljokról szólnak. A legfelső vezetés célja 1920 tavaszán a két legnagyobb vadászászlóalj tiszti századok nélküli

⁷⁴⁰ Lehár 1993 16-17.

⁷⁴¹ PIL Prónay II. 292-293.

⁷⁴² MNL OL K 27. 1920. 06. 12. A minisztertanács ülése, 29. pont; Az Újság 1920. június 8.

⁷⁴³ Romsics 1982. b. 108.

⁷⁴⁴ HL SZVZ 119. Kt. 193. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2493/főn.1920. vadászalakulatok rendezése

megtartása volt. Hiszen a nyomozóalakulatok munkájukkal sok hasznot hoztak az államnak, de magatartásukkal több politikai csoport és az antant rosszállását is kivívták.

A vadászszázadok átszervezése valójában egybe esik a Fővezérség megszűnésével. Prónay egysége ezzel végleg betagozódott a hadsereg hierarchiájába és a budapesti hadosztályparancsnokság fennhatósága alá került. A kormányzat és a hadsereg vezetése a konszolidáció érdekében döntött a sok bajt okozó tiszti századok megszüntetéséről. Ez azonban nem ment zökkenőmentesen, mert mint láthattuk, a tisztek részéről ellenállást váltott ki. Ezért a sok esetben civil szervezetek akcióival is összekapcsolódó tiszti nyomozóalakulatok működése tovább folytatódott. Ennek következtében végleges feloszlásukra pár hónappal később egy új rendeletet kellett kiadni. Ez a feladat azonban már egy új kormányra várt.

10.3. Rendfenntartó feladatok

Mivel a kommunista puccskísérletek lehetősége továbbra is fennállt, az I. vadászzászlóalj feladatai is megszorodtak. Egy dokumentum tanúsága szerint, a miskolci körletparancsnokság a helyi államrendőrség útján értesült arról, hogy március 27-én este országsszerte kommunista megmozdulások fognak lezajlani, melyek célja a gyűjtőfogházakban őrzött foglyok kiszabadítása és autókon külföldre csempészése lenne. Ennek kapcsán, a Prónay zászlóaljnak őrzőparancsnokot kellett tartania négy budapesti fogház környékén. Ezek a következők voltak: Katonai fogház, II. kerület, Margit körút 85.; Markó utcai fogház, IV. kerület; Pest vidéki fogház, IV. kerület, megyeház; Gyűjtőfogház, X. kerület, Kőbánya.⁷⁴⁵ Az éberséget továbbra is fenn kellett tartani, mert Balassa alhadnagy április 1-jén kelt jelentésében, Dudás hadnagy értesülései alapján, a kormányzó ellen készülõ merényletrõl értesült, amit a hadnagy egy kommunista szemléletû munkástól hallott.⁷⁴⁶

A Prónay-zászlóalj teendõi a razziák terén is megszorodtak, mivel Ostenburg százados, a székesfehérvári vadászzászlóalj parancsnoka, március 18-án írt feliratában, nehezményezte a budapesti körletparancsnokság felé az 1688/1920. számú fővezéri rendelet kiegészítését. E szerint, a budapesti államrendőrség területén Ostenburg egységének kell razziákat tartania. A százados úgy gondolta, hogy ez a terület túl nagy, ezért a járőrök nagyon elfáradnának és 24

⁷⁴⁵ HL SZVZ 119. Kt. 200. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2473/főn.1920.

⁷⁴⁶ HL SZVZ 121. Balassa István alhadnagy, az illegális kommunista mozgalomba beépült nyomozótiszt jelentése, 1920. április 1.

órák pihenőt kellene tartaniuk. Ez azonban a folyamatos kiképzés, a szolgálat és a készség miatt nem lehetséges. Az Ostenburg-zászlóalj járőreinek feladatai eddig sem egy körzetre terjedtek ki, hanem az államrendőrség nyomozóival egyetértve, azok adatait és megfigyeléseit felhasználva működtek.⁷⁴⁷ Az Ostenburg beadványában leírt érveket, a körletparancsnokság nevében Sipos alezredes elfogadta, melynek következtében a Budapest területén lezajló razziák megtartásával Prónay alakulatát bízta meg.⁷⁴⁸

10.4. Belépés az Ex-be

Az 1920-as évek eleje a titkos társaságok időszaka volt. A Gömbös által vezetett MOVE is kapcsolatban állt ezekkel a szervezetekkel. Az egyik legismertebb ezek közül, az Etelközi Szövetség, azaz az Ex volt. Gömbös a hét vezér egyikeként tagja volt ennek a társaságnak, melynek egyik legfőbb célja az irredenta, azaz az elszakított területek visszaszerzése és a kormányzat megragadása volt.⁷⁴⁹ Ez a társaság 1919 nyarán alakult Szegeden, Pröhle Vilmos, debreceni egyetemi tanár, Demeter Lajos százados, Schulteisz Károly és Gyarmathy János lelkész vezetésével. Az Ex vezetői Zadravec Istvánt bízták meg azzal, hogy Horthy fővezért hozza be a szervezetbe. Ő azonban bár támogatta a szövetséget és annak céljait a beszervezés előtt mindig kitért. A fővezér később, kormányzóként is kikérte az Ex vezetőinek véleményét. A társaság fő profilja a kormányzó- illetve Horthy-hűség volt. Az Ex Budapesten, a Podmaniczky utcai szabadjóműves páholy székházban ültette fel tanyáját. A szervezet szabályzatát és az esküformát Toókos százados készítette el. Egyelőre a hét vezéri helyre, Pröhle, Gömbös, Toókos és Zadravetz lettek kijelölve, a pecsétőr Gyarmathy volt. Később a vezéri helyeket gróf Ráday Gedeonnal, báró Perényi Zsigmonddal és Sréter Istvánnal töltötték be. A társaság vezetője, a Vezérek Tanácsa lett. Miután a fővezéri pozíciót az államfőnek szánták, aki nem lépett be a szervezetbe, Prónay révén meggyőzték Albrecht főherceget, akiben az Ex tagjainak nagy része a jövő királyát látta. A VT létrehozott egy új tisztséget, a vezérintéző posztját, amit báró Feilitzsch Berthold látott el. A szervezetbe több, az irredentizmustól áthatott

⁷⁴⁷ HL SZVZ 119. Kt. 203-204. Ostenburg százados jelentése a magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokságnak Kt.271/1920.

⁷⁴⁸ Ebből az következik, hogy az Ostenburg zászlóaljnak nem volt megfelelő kapacitása a budapesti razziák megtartására és a helyette ezzel a feladattal megbízott Prónay csapata több emberrel rendelkezett, hiszen ők el tudták látni ezt a feladatot. HL SZVZ 119. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2279/főn.1920.

⁷⁴⁹ Vonyó 2014. 99.

személy csatlakozott.⁷⁵⁰ Prónayt leginkább Toókos százados kapacitálta a belépésre. A parancsnok az esküt Toókos és Gyarmathy jelenlétében tette le, a Gellért szállóban, közvetlenül a kormányzóválasztás után. Prónay belépését Horthy személyéhez kötötte, aki ennek a titkos társaságnak a láthatatlan fejeként volt megjelölve, akiben ekkor még többedmagával bízott. Mikor úgy látta, hogy ez a szervezet nem tölti be azt a hivatását, amiért létre jött, belépése után egy évvel kilépett. Az eskü szövege, a szabadkőművesség és a zsidóság ellen szólt. Valójában a társaság a keresztény Magyarországot képviselte. A felvétel fő feltétele, a keresztény magyar származás volt. Ha valakinek az ereiben zsidó vér csörgedezett, vagy zsidó felesége és rokonsága volt, esetleg zsidókkal barátkozott, az nem lehetett tagja ennek a társaságnak. Prónay úgy gondolta, hogy ez a szervezet kezdetben megfelelően működött, de később melegágya lett az intrikáknak és a törtetőök kapaszkodó létrájává vált. Az egyik legfontosabb vezetőként a Teleki-kormány honvédelmi miniszterét, Sréter Istvánt jelölte meg, aki szerinte titokban a zsidókkal üzletelt csakúgy, mint fiai, akik tagjai voltak Prónay egységének. A parancsnok szerint a szervezet később már csak egy dinasztiaellenes klikket szolgált, amelynek az egyik vezetője Sréter volt.⁷⁵¹

10.5. Az alföldi kapcsolat elmélyítése

Prónay 1920 tavaszán az Alföldre utazott. Kecskeméten Makay Imre százados, a zászlóalj propagandatisztje és Héjjas Iván főhadnagy várták a parancsnokot. Utóbbi családjával együtt vendégül látta Prónayt, aki az apát, Héjjas Mihályt, és az egész családot nagyon dicsérte, mert hatékonyan dolgoztak a vörösök, valamint a megszálló román csapatok ellen is. A parancsnok Makayval és Héjjassal átkocsizott Izsákra, ahol a helyi és környékbeli gazdák nagy ovációval várták és a gazdák vendégül látták Prónayt és kíséretét. A parancsnok a naplójában kiemelte az általa legmegbízhatóbbnak tartott embereket, Muraközy Józsefet, Borbély Józsefet, Felföldi Gyulát, Király Józsefet és a Recsky családot.⁷⁵²

Prónay azért érkezett Izsákra, mert a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter vizsgálatot rendelt el, amit egy bizottság már elvégzett, de Prónay vezetésével egy másik bizottság is

⁷⁵⁰ Borsányi 1967. 129-133.

⁷⁵¹ A tábormok egyébként Nógrád megyéből származott és rokonságban állt a Prónay családdal. PIL Prónay II. 293-294.

⁷⁵² PIL Prónay II. 296.

elemezte a forradalmak idején a községben történt eseményeket. A társaság tevékenysége Kecskeméten kezdődött, a már említett Prónay tisztek, Makay és Héjjas meghallgatásával, majd pedig az izsáki községházán helyi tanúk vallomásának felvételével folytatódott. Ezek alapján, az izsáki birtokosok a tanácsrendszer idején ki voltak téve a kommunista szemléletű egyének által végrehajtott akcióknak és üldözéseknek. A gazdák vallomásaik folyamán, egyértelműen antiszemita érzelmeiket helyezték előtérbe, mivel szerintük a zsidó vallású izsáki lakosok voltak azok, akik összebarátkoztak a proletárdiktatúra exponenseivel és a megszerzett hatalmukat a magyar nép üldözésére használták fel. A kalocsai fehér gazdák június végi kivégzése után a lakosság elkeseredése fokozódott, mert mint állították 3 izsáki zsidó származású polgár is tagja volt, a kalocsai forradalmi törvényszéknek. Később az izsáki zsidók a megszálló románokkal is jó kapcsolatot ápoltak és botoztatták velük a magyar lakosságot. A birtokosok a zsidó lakosságot üzérkedéssel és a fegyverek elrejtésével is megvádolták. Amikor Héjjas különítménye birtokba vette a községet, több zsidó származású lakosnál talált fegyvereket és lőszerket, akik a keresztények vádjai alapján, azért dugták el ezeket, mert nem akarták, hogy a Nemzeti Hadsereg kezébe kerüljenek. A házkutatások megtartása után, a község lakossága felháborodva követelte a hatóságoktól, a zsidó lakosok eltávolítását Izsákról. Ezután hagyták el a zsidó származású emberek a községet. Héjjas megbízottja, a feljelentett Balogh Ferenc mindent megtett az elmenekültek ingóságainak megóvása érdekében és a fosztogató csőcseléket megfenyegette. A református pap és a tanító elutazása ugyanakkor a vizsgálat eredménye alapján nem hozható összefüggésbe Balogh tevékenységével. A bizottság megállapította, hogy a gyanúsítottak nem avatkoztak bele erőszakosan a közigazgatási hatóságok munkájába, sőt az intézkedéseiket a nép óhaja folytán hajtották végre. A bizottság szerint, az első vizsgálatnál csak a vád adatait vették figyelembe, a másik oldal vallomásait a korai távozás miatt már nem tudták meghallgatni.⁷⁵³ Az első bizottsági jelentés, a második bizottság véleménye szerint, az elűzött zsidó lakosság vallomásaira épített, a keresztény gazdák meghallgatása nélkül. A második bizottság viszont az első jelentést figyelmen kívül hagyva, pusztán a gazdák panaszaira apellált. Ebben nagy szerepe volt Prónaynak, aki azzal a szándékkal vett részt a második bizottság munkájában, hogy megfordítsa az izsáki eseményekről kialakult képet és megvédje a csapata bázisát képező helyi gazdákat a támadásoktól.⁷⁵⁴

A Bethlen-kormány 1921 augusztusában Váry Albertet bízta meg az események kivizsgálásával. Munkáját azonban a katonai szervek gátolták. Váry néhány embert

⁷⁵³ HL SZVZ 119. Kt. 609-610. bizottsági jelentés, Izsák 1920. május 14.

⁷⁵⁴ PIL Prónay II. 296-297.

letartóztatott, de ők a kormányzó decemberi amnesztiarendeleetének köszönhetően szabadlábra kerültek.⁷⁵⁵

Prónay emberei számára nagyon fontos volt ez a terület az ellátás szempontjából is, hiszen Muraközy Dezső főhadnagy, egy a zászlóalj kötelékébe tartozó gazda vezette azt a 20 holdas kertgazdaságot, ami különböző terményekkel látta el a vadászzászlóaljat.⁷⁵⁶ A működés gördülékenységének érdekében, április 1-jén kérelem érkezett a honvédelmi miniszterhez a zászlóaljtól, melyben ennek a kertgazdaságnak a megmunkálására 40 embert és 2-3 lovat igényelt, ami a zászlóalj létszámán felül került volna az egységhez.⁷⁵⁷ Ez a komoly szervezkedés azt mutatja, hogy a zászlóalj ellátását ennek a gazdaságnak kellett biztosítani. Ezzel Prónay és alakulata még szorosabb kapcsolatot épített az Alfölddel. Gazdasági és emberanyag utánpótlását is erről a területről igyekezett megoldani.

10.6. Vidéki kiküldetések

A zászlóaljnak azonban nemcsak az alföldi területtel kellett fenntartania a kapcsolatot, egyes egységeinek más térségekbe is ki kellett szállnia a fővárosból, rendfenntartás céljából. A legfontosabb ilyen jellegű feladatot a váci fegyházra vonatkozólag kapták. Prónay naplójából kiderül, hogy Vácon kívül több helyre, így Abonyba és Szolnokra is küldött egy-egy századot, úgymond rendteremtés céljából.⁷⁵⁸ A budapesti körletparancsnokság április 2-án⁷⁵⁹ adott utasítást a fővárosi hadosztályparancsnokságnak, hogy a Prónay zászlóalj egy fél századát azonnal vezényelje a dunaparti település büntetésvégrehajtó intézményébe. Ugyanis a fegyházban a fegyőrök megbízhatatlansága folytán, a kommunista foglyok titkos üzemeket folytatnak. Ennek következtében a városban általános nyugtalanság lett úrrá, ezért szükségessé vált a karhatalom megerősítése. A fél század Vácon is a vadászzászlóaljnak volt alárendelve, a

⁷⁵⁵ Pataki 1973. 127.

⁷⁵⁶ PIL Prónay II. 297.; HL SZVZ 119. jelentés a honvédelmi miniszternek a 1214/el.n.1.1920. rendeletre Kt.421/1920.

⁷⁵⁷ A gazdaság működése március végén, április elején vette kezdetét, hiszen Muraközy április 3-án jelentette, hogy küldött le a gazdaság részére Kecskemétre burgonyát, babot, borsót, céklát, paprikát, uborkát, valamint még sok egyebet és a hiányzó dolgok beszerzésére 12000 koronát. HL SZVZ 119. jelentés a honvédelmi miniszternek a 1214/el.n.1.1920. rendeletre Kt.421/1920. 1404. HL SZVZ 119. Czirfusz Ödön főhadnagy jelentése 1920. április 3. Kt.405/1920.

⁷⁵⁸ PIL Prónay II. 292.; Pataki István úgy gondolta, hogy a zászlóalj egységei gyilkolni érkeztek az alföldi településekre Pataki 1973. 128.

⁷⁵⁹ Pataki István forrása szerint, a vezénylés április 24-én történt, de a zászlóalj dokumentuma április 2-át adja meg pontos időpontként Pataki 1973. 128.

parancsnoka pedig a fegyintézeti igazgatósággal egyetértve járt el. A kiküldött egység 3 tisztből, 80 emberből, 1 mozgókonyhából, 1 gépjárműből és 5 lóból állt,⁷⁶⁰ parancsnoka pedig Fallböck Zoltán főhadnagy volt.⁷⁶¹ Azonban április végén már Hambrus Béla főhadnagy, a 2. század parancsnoka tett jelentést a váci fegyházzal kapcsolatban. A századparancsnok, körülbelül 1300 fogolyról írt, akiknek egy része vizsgálati fogságát töltő kommunista volt. A foglyokat 140 fegyőr őrizte, akik közül a háború előtt is szolgálók megbízhatók voltak, azonban az új emberek megbízhatatlanok és összejátszottak a kommunista foglyokkal. A főhadnagy szerint a fegyház őrizetére kiküldött 35 csendőr a feladatát kifogástalanul látta el.⁷⁶²

Visszatérve az Alföldre, azért volt ez a tájegység nagyon fontos az új kormányzat számára, mert a román hadsereg március 30-ig kivonult a Tiszántúlról is, ennek következtében itt is meg lehetett tartani a választásokat.⁷⁶³ A románok hivatalosan március 31-én vonultak vissza az úgynevezett Clemenceau-vonalra.⁷⁶⁴ A felszabadult alföldi területen pedig megindult a kommunistagyanús egyének felkutatása, amihez elsősorban fanatikus kommunistaellenes katonai egységek kellettek. Ezért volt erre a feladatra az egyik legalkalmasabb alakulat a Prónay által vezetett zászlóalj. Ennek megfelelően, a vadászzászlóalj 3. századát, Molnár Endre főhadnagy vezetésével Abonyba vezényelték.⁷⁶⁵

A zászlóalj hamarosan új feladatot kapott Dáni tábornoktól, aki utasítást adott az I. vadászzászlóalj 3. századának, hogy a kommunista üzelmek kivizsgálása és a május elejére tervezett kommunista mozgalmakban részes egyének letartóztatása végett Szolnokon eljárjon. A parancsnok belátására bízta, hogy az egységet Szolnokra telepíti, vagy inkább Abonyban maradva csak a megfelelő szerveket küldi ki. Előbbi esetben, csak állomás ügyekben lesznek a szolnoki katonai parancsnoknak alárendelve, aki a századot helyőrségi és őrszolgálatra nem veheti igénybe. Az alakulat továbbra is a szegedi vadászzászlóalj fennhatósága alatt maradt.⁷⁶⁶ Az egység összeszedte a Tisza-parti városban és környékén működő kommunistákat. Prónay szerint, nagyon sok közülük zsidó származású volt. A parancsnok ezeket az embereket Abonyba vitette, ahol felláztak az őrség ellen, akik a százados naplója alapján lekaszabolták őket. A százados a naplójában a kivégzettek számát nem közli.⁷⁶⁷

⁷⁶⁰ HL SZVZ 119. Kt. 185. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 2648/főn.1920.

⁷⁶¹ PIL Prónay II. 295.

⁷⁶² HL SZVZ 119. a 2. század parancsnoka, Hambrus Béla főhadnagy jelentése, szám nélkül, 1920. április 24.

⁷⁶³ Ormos 1998. 86.

⁷⁶⁴ MOL OL K 27. 1920. március 30.

⁷⁶⁵ PIL Prónay II. 297.

⁷⁶⁶ HL SZVZ 119. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 3314/főn.1920.

⁷⁶⁷ PIL Prónay II. 295.

A szolnoki kiküldetésre azért került sor, mert több tiszt tett olyan jelentést a városból, hogy a kommunisták május 1-jére készülnek és ezért puccs veszélye fenyeget. A kormányzat a karhatalommal karöltve újabb feladat előtt állt, hiszen ismét a munkásmozgalom szempontjából fontos nap közeledett. Így szükség volt az óvintézkedésekre a fővárosban és vidéken egyaránt. Kövér István főhadnagy a szolnoki kommunisták mozgalmáról írt jelentésében arról számolt be, hogy a vasúti gépműhelyben dolgozó nagyjából 2000 munkás állandó kommunista összeköttetést tartott fenn fővárosi társaival.⁷⁶⁸

Szolnok városa különösen fontos volt Prónay emberei számára, hiszen a közelgő május 1-je és az azt követő napok, a szolnoki ellenforradalom első évfordulójával estek egybe. Az 1919-es események taglalásánál szóltam azokról a tisztokról, akik az akció bukása után hagyták el a várost, majd Szegedre menekülve a Prónay-különítményhez csatlakoztak. Közéjük tartozott Thurzó Lajos főhadnagy,⁷⁶⁹ valamint a szintén szolnoki Molnár László alhadnagy, aki azt állította, hogy 2500 szervezett munkás van a városban. Jelentéseikben mindketten tartottak a május 1-i megmozdulástól,⁷⁷⁰ csakúgy, mint Takátsy százados, a nyomozószázad parancsnoka.⁷⁷¹

Végül a Szolnok vármegyei katonai parancsnokság május 1-jén összegyűjtötte azokat az embereket, akiknek az internálását elrendelték. A több mint 60 nevet tartalmazó listáról pár nevet kihúztak, két ember viszont szökésben volt.⁷⁷² A listán szereplő egyéneket Molnár főhadnagy másnap Kaas László hadnagy őrizetében a fővárosba irányította. A főhadnagy, az internáltak számát 56 főben állapította meg.⁷⁷³ Egyes források szerint, Abonyban és Szolnokon április és május folyamán több személyt botbüntetésre ítélték, mert a kommün idején házbizalmi tevékenységet folytattak, vagy a Vörös Hadseregben szolgáltak.⁷⁷⁴ A budapesti körletparancsnokság május 7-én küldött nyílt parancsot a vadászászlóaljnak, mely által az Abonyban állomásozó 3. század és a Kecskeméten tartózkodó fél lovasszázad Prónay százados személyes megbízása alatt, parancsot kap Szolnok vármegyének a tiszántúli részében a kommunista mozgalmakban részt vett egyének kinyomozására és letartóztatására. Ezt a különítményt helyőrségi és állomásőrségi szolgálatra nem lehetett alkalmazni, csak állomásügyekben volt a Szolnok megyei katonai parancsnokságnak alárendelve. A

⁷⁶⁸ HL SZVZ 119. Kt. 85. Kövér István főhadnagy jelentése a zászlóaljparancsnokságnak Kt.615/1920.

⁷⁶⁹ HL SZVZ 119. Kt. 83. Thurzó Lajos főhadnagy jelentése a zászlóaljparancsnokságnak Kt.618/1920.

⁷⁷⁰ HL SZVZ 119. Molnár László főhadnagy jelentése a zászlóaljparancsnokságnak Kt.619/1920.

⁷⁷¹ HL SZVZ 119. Kt. 84. Takátsy Gyula százados jelentése a zászlóaljparancsnokságnak Kt.617/1920.

⁷⁷² HL SZVZ 119. Kt. 554. Szolnok vármegyei katonai parancsnokság, védelmi alosztály, szolgálati jegy 1920. május 1.

⁷⁷³ HL SZVZ 119. a 3. század parancsnoka, Molnár Endre főhadnagy jelentése, szám nélkül, 1920. május 2. 0186.

⁷⁷⁴ Pataki 1973. 132.

különítmény közvetlenül a budapesti katonai parancsnokság fennhatósága alá tartozott, amely utasította a helyi polgári és katonai hatóságokat az egység munkájának támogatására.⁷⁷⁵

Szolnokhoz hasonlóan, a Duna-Tisza közén lezajlott ellenforradalmi megmozdulás leverése után is sokan menekültek Szegedre és csatlakoztak Prónay csapatához. Többen közülük kalocsaiak voltak, ezért ez a település is fontos volt a zászlóalj életében, melynek parancsnoksága, gyakran küldött embereket toborzó céllal a környékre. Váci kiküldetése után Hambrus főhadnagy Kalocsára ment, ahol szintén nem volt megelégedve a helyi viszonyokkal. Jelentésében főleg a helyi zsidóságot és a kommunistákat ostromozta, akiket a rend helyreállítása kerékkötőinek tartott.⁷⁷⁶

A vadászzászlóalj katonái az Alföld több településén megjelentek, többek között Kunszentmártonban, Fegyverneken és Tiszasülyön, ahogy maguk is állították, fő céljuk a rendteremtés volt.⁷⁷⁷

A vidéki kiküldetéseknek a budapesti gyaloghadosztály-parancsnokság április 20-án kelt parancsa szándékozott véget vetni, de mint láthatjuk ez nem egészen így történt. Ebben az utasításban, az 1. vadászzászlóalj vidéken tartózkodó egységeit felszólították, hogy vonuljanak be a Nádor laktanyába. A parancs teljesítése alól felmentést kaptak a nyugat-magyarországi újoncok és a kecskeméti kertgazdasági különítmény. A váci fegyházba kirendelt századot, a budapesti vadászzászlóalj gróf Jankovich vezette százada váltotta fel. A váci századnak legkésőbb április 30-án, Budapesten kellett lennie.⁷⁷⁸

⁷⁷⁵ HL SZVZ 119. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 3708/főn.1920.

⁷⁷⁶ HL SZVZ 119. Kt. 2. a 2. század parancsnoka, Hambrus Béla főhadnagy jelentése Kt.772/1920.

⁷⁷⁷ Pataki 1973, 128.

⁷⁷⁸ HL SZVZ119. Kt. 422. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály parancsnokság Kt.561/1920.

10.7. Felkészülés május 1-jére

Az utasítás alapján arra következtethetünk, hogy a fővárosban is készültek már május 1-re. A munkásmozgalom legnagyobb ünnepe volt ez a nap. Egy évvel korábban a Tanácsköztársaság idején komoly előkészületeket tett a kormányzótanács, hogy megemlékezzen a munka ünneperől. Ez az akkor Budapesten tartózkodó Prónay naplójából is kiderül.⁷⁷⁹ A nehéz helyzetben levő tanácskormány emberek százezreit mozgatta meg a fővárosban, akik vörös zászlók alatt, a forradalom jelképeit hordozva özönlöttek az utcákon. Ünnepségeket és sportdélutánt tartottak a városligetben, a Népligetben, a Margitszigeten, a Millenárison és az FTC-pályán. A világforradalomba és a szocialista jövőbe vetett hittel ünnepelték a munkások az első szabad május 1-jét.⁷⁸⁰ Ezen a napon a fővárosban tűzijáték is volt.⁷⁸¹ De mivel a kommün megbukott, a következő évben már másképp készültek a baloldaliak a munkásság legnagyobb ünnepére.

A kormányzat komolyan vette a fenyegetést, ami szerint a kommunisták a munkásünnep alkalmával egy rendszerellenes megmozdulást szeretnének indítani. Az előbb felsorolt intézkedésekből láthatjuk, hogy a hadseregre hárult az elsődleges feladat, hogy ezeket a mozgalmakat letörje. Soós tábornok honvédelmi miniszter úgy látta, hogy az országban különböző szervek összehangoltság nélkül küzdenek a bolsevizmus ellen, ezért ezekkel a szétforgácsolt gerilla jellegű akciókkal nehéz eredményeket elérni a nemzetközi munkásmozgalom által támogatott bolsevistákkal szemben. A Fővezérség megszűnésével már nincs olyan parancsnokság, ami a kommunizmus ellen harcoló szerveket összefogja, pedig ezt már olyan országokban is megtették, ahol nem volt kommunizmus, mint például Angliában és Hollandiában. Ezért a kommunisták ellen harcoló szerveket Magyarországon is egységes vezető kezekbe kéne adni, aminek letéteményese a Nemzeti Hadsereg és fő irányítója a honvédelmi miniszter. Soós szerint nagyon fontos volt, hogy az ország vörösök elleni védelme a katonák kezében legyen. A veszély megszűnte után a védelem ismét a belügyminiszter kezébe kerülhet. Az április 19-én kinevezett Dömötör Mihály belügyminiszter nem értett egyet azzal,

⁷⁷⁹ PIL Prónay II. 46.

⁷⁸⁰ Hajdú 1969. 175.

⁷⁸¹ Hatos 2021. 315.

hogy a rendőrség hosszú időre a katonaság hatáskörébe kerüljön, de mint látni fogjuk a májusi ünnep idejére mégis engedélyezte azt.⁷⁸²

A hadsereg kiemelt szerepének köszönhetően, május 1-jére készülve a Prónay-zászlóalj is intézkedéseket tett. Takátsy százados, április 29-én, a nyomozó tiszti század részére 1 láda kézigránát és 1 géppuska kiutalását kérte.⁷⁸³ A katonai vezetés Budapesten próbariadót rendelt el, hogy elhárítson egy esetleges kommunista megmozdulást. Az I. vadászzászlóalj, a Margit-híd mindkét oldalára egy-egy fél századot vezényelt ki, akiknek félórán belül el kellett foglalni állásukat. A riadót végrehajtó Ranzenberger századosnak 2 és fél század állt rendelkezésére, mert a többi egység még mindig Vácon, Abonyban és Szolnokon teljesített szolgálatot.⁷⁸⁴

Május 1-jével kapcsolatban a minisztertanács is hozott védintézkedéseket. Dömötör Mihály belügyminiszter⁷⁸⁵ utasításai szerint, április 29-én déli 12 órától május 2-án éjfélig a rendőri karhatalmat a budapesti katonai főparancsnokságnak rendelték alá. A vendéglőkben május első két napjára szesztilalmat hirdettek ki és a gyűlések megtartását sem engedélyezték. A bolsevizmussal gyanúsított egyéneknek ezen a két napon a lakásukon kellett tartózkodniuk.⁷⁸⁶ A vadászzászlóaljak számára a munkásünnep miatt elrendelt készültséget május 3-án szüntették meg.⁷⁸⁷ Május 1-e alkalmából több vidéki városba is katonai karhatalmat vezényeltek, hogy megakadályozzák a baloldali megmozdulásokat.⁷⁸⁸

Ebben az időszakban a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter konfliktusa tovább folyt, újabb jelentős kérdéseket érintve más miniszterek bekapcsolódásával. Dömötör nehezményezte, hogy parancsait a csendőrség nem hajtja végre, arra hivatkozva, hogy arra a körletparancsnokságtól még nem kapott utasítást. Ez azért lényeges a témánk szempontjából mert, ahogy a jövő év során látni fogjuk, vita tárgyát képezte a csendőrség hovatartozása a két minisztérium között. Erre a későbbiek során visszatérek. Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter pedig azért támadta Soóst, mert a románok által kiűrtett Tiszántúlon a hadsereg tagjai terrorizálták a kiskgazdákat. Ez a térségben közelgő választások miatt vált sarkallatos kérdéssé. Rubinek a katonák agresszív viselkedését a királykérdéssel magyarázta. E szerint a hadsereg tagjainak nagy része Habsburg propagandát folytatott, ezért támadták a dinasztiaellenes kiskgazdákat. A honvédelmi miniszter ígéretet tett a társainak, hogy megtiltja a királykérdés

⁷⁸² MNL OL K 27. 1920. április 22.

⁷⁸³ HL SZVZ 121. Kt. 163. nyomozó osztály, szolgálati jegy 1920. április 29.

⁷⁸⁴ HL SZVZ 119. Ranzenberger Viktor százados jelentése a hadosztályparancsnokságnak a budapesti körletparancsnokság 2494/főn.1920. számú rendeletére

⁷⁸⁵ Pattantyús Ábrahám Dezső szegedi ellenkormányában vallás- és közoktatásügyi miniszterként szerepelt

⁷⁸⁶ MNL OL K 27. 1920. április 22.

⁷⁸⁷ HL 133. Ostenburg, 63.

⁷⁸⁸ Pataki 1973. 142.

feszegetését a katonáinak, mivel az nem időszerű. Soós tábornok ismét azzal érvelt, hogy a helyzete sokkal könnyebb lenne, ha a vörös védelmet teljes mértékben a kezében tudhatná, mert akkor ezekben a kérdésekben is könnyebben tudna intézkedni.⁷⁸⁹

Ebben az időszakban az I. vadászászlóalj parancsnokát, Prónay századost az a megtiszteltetés érte, hogy május közepén előléptették. Valójában ennek már 1918. november 1-jén meg kellett volna történnie. Azonban a soros előrelépését, a kormány bukása miatt, mint már említettem, az akkori közös miniszter, báró Alexander Krobotin már nem írhatta alá. Ezért maradt Prónay százados és csak a viszonyok rendeződése után léphetett elő őrnaggyá.⁷⁹⁰ Erre 1920. május 15-vel került sor, amikor a kormányzó, az 1918. novemberi előléptetésből önhibájukon kívül, más gátló tényező miatt kimaradt, tényleges tisztek pótkinevezését elrendelte. Ennek megfelelően lett Prónay Pál őrnagy.⁷⁹¹ A pótlólag előléptetett tisztek új jogviszonya az eredeti kinevezés időpontjától számított. Tehát a zászlóaljparancsnokot hivatalosan úgy kezelték, mintha már 1918 novembere óta őrnagy lenne. Ezért fél év múlva ismét léphetett egyet a ranglétrán.

10.8. Kísérlet Kun Béla és társai elfogására

Prónay és emberei, továbbra sem tettek le a bécsi emigráns kommunistákkal kapcsolatos terveikről. De nemcsak nekik, hanem a magyar igazságszolgáltatásnak is fontos volt a menekült baloldali politikusok ügye. Ennek bizonyítékeként, a Budapesti Királyi Ügyészség április 23-án, elfogatóparancsot adott ki Kun Béla és társai bűnügyében. Az egykori népbiztosokat és kommunista funkcionáriusokat gyilkosság büntetével és egyéb bűncselekmények elkövetésével vádolták. Az ügyészség felkereste az összes igazságügyi és közigazgatási hatóságokat, hogy a terheltek lakhelyét nyomozzák ki és feltalálásuk esetén helyezték őket előzetes letartóztatásba, majd adják át a legközelebbi járásbíróságnak, vagy ügyészségnek, ahonnan a Budapesti Királyi Ügyészség fogházába kell átszállítani a letartóztatottakat. A 30 nevet tartalmazó elfogatóparancsot május 19-én az I. vadászászlóalj is megkapta.⁷⁹² A zászlóalj még a parancs kiadása előtt újabb ausztriai akciót tervezett, amelyet a parancsnok kitiltása ellenére próbáltak végrehajtani. Prónay Szombathelyen találkozott a Bécsből érkező

⁷⁸⁹ MNL OL K 27. 1920. április 30.

⁷⁹⁰ PIL Prónay II. 15-16.

⁷⁹¹ Rendeleti Közlöny 1920. május 15.

⁷⁹² HL SZVZ 119. Kt. 589. Budapesti királyi ügyészség 60382/1920.

Szentmiklóssy József főhadnaggyal, akitől azt az értesülést kapta, hogy a népbiztosokat Karlsteinből Stockerauba szállították, ahol egy kórházkert pavilonjában helyezték el őket. Itt nem tartózkodtak volna huzamosabb ideig, mert az osztrák hatóságok a biztonságosabb Steinhofba szerették volna elhelyezni a népbiztosokat. Szentmiklóssy, akit a háborúban megrokkant lába ellenére Prónay nagyon ügyesnek és mozgékonyak tartott, márciusban egy helyszínrajzot készített a Stockerauban található kórházkert elkülönített pavilonjának környékéről. A főhadnagy feltűnés nélkül, szabadon járhatott a császárvárosban és környékén, mert az emigránsok számára ismeretlen volt. Az akció végrehajtását március végére tervezték. Prónay úgy gondolta, hogy előnyös lehet emberei számára a népbiztosok elhelyezése a pavilon emeletén, mert a csendőrség a szuterénben tartózkodott. Ha néhány elszánt ember be tud hatolni, lefegyverezheti az őrséget, addig a többiek Kunékkal végeznek. Ez a terv már nélkülözi az 1919. évi őszi elgondolás azon pontját, hogy a népbiztosokat átcsempészik a határon. Úgy látszik Prónay lemondott erről, hiszen nem volt pénz autók megszerzésére, amivel ezt az akciót végre lehetett volna hajtani. A tiszteknek gyorsan kellett cselekedniük, mert az internáltakat bármikor más helyre szállíthatták. Prónay úgy vélte, ha ezt a műveletet személyesen irányíthatta volna, az feltétlenül sikerrel jár. Kitiltása ellenére kész lett volna vezetni a műveletet, de nem akarta elhagyni csapatait, mert szerinte többen annak elpusztítására törekedtek. A parancsnok ezzel a zászlóaljban belül létező tiszti századok felszámolására célzott. Végül Szentmiklóssyra hárult a feladat, hogy a megbeszélte tervet végrehajtsa. Segítségére voltak, báró Liphay Antal, Fáber Rudolf, báró Rohr István, Kölber Pál főhadnagyok, Thiringer László alhadnagy, Hautzmayer Károly és Reininger János repülőpilóták, a három bécsi fiú, Sturm János, Prosschl Ernő és Karl Rudolf, valamint Takács József őrmester, egy 10 üléses Flieger-Puch autó sofőrjeként. Ezek az emberek egy Szentmiklóssy által megjelölt napon, Stockerauba mentek. A fehér tisztok átjutottak a kerítésen és egészen a szuterén ajtajáig hatoltak előre. Már készen álltak az őrség lefegyverzésére, amikor az utca felől meghallották a vészfütyülést. Az utcán, Fáber főhadnagy látta el az őrséget, akit egy éjjeliőr szólított meg. Fáber nem igyekezett az őt megszólító őrt elcsalni, ehelyett elmondta, hogy ők valójában magyar tisztok és Kun Béláékat szeretnék elrabolni. Az éjjeliőr erre sípjelével felverte az egész környéket, Szentmiklóssy és emberei pedig a siker kapujában állva szétszéledtek. Azok a tisztok, akiknek nem volt állandó lakásuk Bécsben, el tudtak menekülni. Liphayt, Reiningert, Prosschl és Sturmot, akiknek lakásait ismerték, lefogta az osztrák rendőrség. Prónay, leszidta a hazatérő embereit, akik az utolsó lehetőséget mulasztották el, amelyben alkalom lett volna a népbiztosok hazahozatalára és bíróság általi felelősségre vonására. Ez az elgondolás azt mutatja, hogy az 1919-es elrablásról szóló tervet nem vetették el végleg, mert végül mégiscsak sikerült egy 10 üléses autót szerezni,

amiben pár embert át lehetett volna hozni a határon. A parancsnok kénytelen volt a zászlóalj pénztárából kifizetni a tisztjei szabadulásáért kért váltságdíjat. Állítása szerint, Liphay szabadságáért, egy Preminger nevű bécsi ügyvéd 60000 koronát kért, ezért Prónaynak egy nutria bundájától is meg kellett válnia. A zászlóaljparancsnok nem értette Fáber ostoba viselkedését, aki más esetekben kitűnően szerepelt. Liphay és Szentmiklóssy hajlandó lett volna motorral elmenni és kilesni a népbiztosokat, amikor átviszik őket Stockerauból Steinhofba, ahol az átszállítás közben lelőtték volna őket. Erre azonban nem került sor, mert Liphay búvóhelyét felfedezték és az előbb említett okok miatt, a zászlóalj pénztára is alaposan megcsappant. A népbiztosokat, április folyamán vitték Steinhofba.⁷⁹³

Prónay 1920 tavaszán egy újabb kísérletet tett Kun Béla és társai kiiktatására. Giovanni Collini, egy olasz kalandor várta, hogy feladatokat kapjon a századostól, aki május elejére, Szombathelyre hívatta az olaszt és miután határátlépési igazolványt és pénzt adott neki, Ausztriába küldte azzal a megbizatással, hogy likvidálja a népbiztosokat. Prónay úgy gondolta, hogy Collinit, az ismételten Bécsben tartózkodó Csuvara hozhatta össze Landler Jenővel, aki társaival ellentétben nem tartózkodott Steinhofban az internált népbiztosokkal, hanem szabadon mozgott a császárvárosban. Collini Landler által tudta beküldeni Kunéknak az üzeneteit és a szeretetcsomagjait. Prónay a ciánnal mérgezett narancsokból, süteményből és kuglófból álló csomag küldését pünkösdre teszi.⁷⁹⁴ Azonban ez a mérgezés május 23. előtt történt, hisz a Népszava már a május 11-én megjelent számában említést tesz róla.⁷⁹⁵ A Steinhofban internált népbiztos helyettes, Rákosi Mátyás szerint, az esemény húsvétkor történt, amelynek vasárnapja április 4-re esett. Rákosi leírta, hogy az ünnepekre rengeteg ajándékot kaptak az elvtársaiktól. A galibát egy csokoládétorta okozta, amelynek készítőit rendkívül szegényeknek tartották, mert nem telt nekik fehér lisztre. Az elfogyasztása után egy órával az internáltak rosszul lettek. A kezük és a szájuk kiszáradt. Mivel Rákosi evett legtöbbet a tortából, ezért ő volt a legrosszabb állapotban. Az osztrák orvos szerint agonizált. Mikor rosszul lettek, szóltak az őket őrző detektíveknek, hogy hívjanak orvost. Végül az orvosi beavatkozás mentette meg a népbiztosokat és társaikat. Az esetnek óriási visszhangja volt. A Rote Fahne rendkívüli számot adott ki és más lapok is foglalkoztak az esettel. A nyomok a Bécsben tartózkodó magyar ellenforradalmárokhöz vezettek. Rákosi azt állítja, hogy a torta egyik küldőjét letartóztatták, majd 3 hónap fogságra ítélték és kitiltották Ausztriából.⁷⁹⁶ Prónay úgy tudja, hogy az internáltak

⁷⁹³ PIL Prónay II. 298-301.

⁷⁹⁴ PIL Prónay II. 301-303.

⁷⁹⁵ Népszava 1920. május 11. 6.

⁷⁹⁶ Rákosi II. 473-475.

közül, Pogány és Lukács lettek először rosszul, de végül a népbiztosoknak és társaiknak, a rögtön alkalmazott gyomormosásnak köszönhetően nem történt komolyabb bajuk, csak hasmenésük lett. Végül Collinit elfogta a bécsi rendőrség és az olasz mindent elmondott Prónay akcióiról, amit az újságok is leközltek. Ezért amikor Magyarországra jött, Prónay lefogatta az általa kétkulacsosnak mondott kalandort. Előbb a Nádor laktanyába záratta, ahol autókat kellett mosnia, majd a zalaegerszegi internálótáborba került, ahonnan két évvel később szabadult.⁷⁹⁷ A nyár folyamán, mikor Kun Béláék elhagyták Ausztriát és Németországon keresztül Oroszországba távoztak és a zászlóalj nyomozói részéről végképp lezárultak a népbiztosok elrablására irányuló akciók, Csuvara Mihály pályafutása is véget ért a nyomozótisztek segítőjeként, mert Prónay úgy gondolta, hogy nem tud már az egységének segíteni. Így a Marabu Bécsből, Olaszországba, majd a parancsnok szerint, talán Oroszországba távozott.⁷⁹⁸ Kun Béla és társai elfogásáról Prónayéknak és másoknak is le kellett mondaniuk. Ez volt az utolsó kísérlet, ami a kézre kerítésükre irányult. Az osztrák kormány 1920 nyarán engedélyt adott nekik, hogy Szovjet-Oroszországba utazzanak. A magyar kabinet, a hazai politikai élet és a társadalom nagy része mindezt óriási felháborodással vette tudomásul. Teleki külügyminiszter tiltakozott az osztrák kormánynál, hogy ilyen gonosztevőket szabadon engedett. A német és a lengyel kabinetet pedig felszólította a területükön átutazó egykori népbiztosok feltartóztatására és kiadására.⁷⁹⁹ Erre azonban nem került sor. Kunék megérkeztek szovjet területre, így Magyarországon a felelősségre vonásukra soha nem került sor. Ez a tény több szélsőséges nemzeti szemléletű személyt és katonát még inkább a kommunisták ellen hangolt.

11. A zászlóalj élete a Trianoni béke után

11.1. A béke létrejötte és következményei

⁷⁹⁷ PIL Prónay II. 301-303.

⁷⁹⁸ PIL Prónay II. 356-357.

⁷⁹⁹ MNL OL K 27. 1920. július 19.

A tavasz végére egyértelművé, vált, hogy a magyar kormánynak alá kell írnia az országra kényszerített igazságtalan békét. Gróf Teleki Pál külügyminiszter azon az állásponton volt, hogy a dokumentum aláírása feltétlenül szükséges, hiszen ha ezt nem tennék meg, akkor a szomszédos új államok összehangolt támadására számíthatnánk, aminek visszaverésére Soós honvédelmi miniszter szerint, a magyar hadsereg jelenlegi felkészültségi állapotában képtelen lenne. Teleki bízott a francia miniszterelnök, Alexander Millerand kísérőlevelében, ami határkiigazításról beszélt és a gróf szerint kedvezőbb hangvételű, mint a német és az osztrák békéhez csatolt hasonló dokumentumok. A külügyminiszter elhatározta, hogy követelni fogja a szerbek által megszállt Baranya kiürítését is, de valószínűnek látta, hogy Nyugat-Magyarországot az aláírás után azonnal át kell adniuk az osztrákoknak. A miniszterek azonban úgy vélték, hogy a békeszerződés ratifikációját az őszig el kellene halasztani.⁸⁰⁰ A külügyminiszter május 10-én a nemzetgyűlés előtt beszélt a békeszerződésről. Teleki bejelentette a képviselőknek, hogy a diktátum, amit alá kell írni, az összes veszteséggel kötött szerződés közül a legrosszabb és a legkegyetlenebb, ám Millerand kísérőlevelét, kemény hangvétele ellenére, továbbra is pozitívként értékelte.⁸⁰¹ Teleki azért volt optimista, mert a francia kormány május 18-án megígérte, hogy a szomszédos államokkal folytatandó tárgyalásokon segít Magyarországnak a gazdasági és területi igazságtalanságok jóvátétele, a kisebbségvédelem, valamint a revízió érdekében.⁸⁰²

A Trianonban június 4-én született béke óriási csalódást és felháborodást váltott ki, nemcsak a nemzeti szemléletű konzervatív emberekből, hanem a liberális, baloldali gondolkodású személyekből is. A magyar lakosság egyöntetűen elítélte a diktátumot. Az aláírására viszont szükség volt, hogy az ország jóval kisebb területen, de mégis tovább élhessen.

Az aláírás napján, a békeszerződés ellen tiltakozó gyűlések és felvonulások miatt, a szegedi vadászászlóaljzat az elhelyezési körletében, a hadosztály-parancsnokság rendeletére azonnal készenlétbe helyezték.⁸⁰³

Miután a gróf Apponyi Albert vezette magyar küldöttség lemondott,⁸⁰⁴ a béke aláírása gróf Teleki Pál külügyminiszterre hárult,⁸⁰⁵ aki azonban erre nem volt hajlandó. Soós Károly honvédelmi miniszter előbb elvállalta a súlyos feladatot, ám később visszakozott. Végül két politikai szempontból indifferens személy, Benárd Ákos népjóléti miniszter és Drasche Lázár

⁸⁰⁰ MNL OL K 27. 1920. május 7.

⁸⁰¹ Nemzetgyűlési Napló 1920. május 10. 403-406.

⁸⁰² Ormos 1983. 386.

⁸⁰³ HL SZVZ. 119. Kt. 544. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály-parancsnokság, 647/1920.

⁸⁰⁴ MNL OL K 27. 1920. május 17.

⁸⁰⁵ MNL OL K 27. 1920. május 27.

Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter látta el kézjeggyével a dokumentumot, amit heves viták után a nemzetgyűlés is elfogadott 1920 novemberében és az 1921:XXXIII. törvénycikként került be a magyar törvénytárba.⁸⁰⁶

A 14 részből álló szerződés Magyarország számára rendkívül súlyos feltételeket tartalmazott. Az ország területének 2/3 részét elvesztette, amelyből főként Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Románia és Ausztria részesültek, de kisebb területet Lengyelország és Olaszország is kapott. A béke katonai feltételei is nagyon súlyosak voltak. Megszűnt az általános hadkötelezettség, ezentúl az országban nem lehetett sorozni, csak toborzással fenntartott zsoldoshadsereg működhetett, melynek létszámát 35 000 főben maximálták.⁸⁰⁷ A hivatásos hadsereg 12 éves szolgálati időn alapulna. A szerződés tartalmazta a jóvátételi kötelezettséget, de az összeg megállapítását a már felállított jóvátételi bizottságra bízta.⁸⁰⁸ Megszűnt a légierő és a tengerészet, az utóbbi helyett folyamőrség működött tovább.⁸⁰⁹ A hadsereget érintő megszorítások minden csapattest, így a vadászászlóaljok életét is befolyásolták, ezért a törvény becikkelyezése idején, a következő év elején, újabb változások vártak rájuk.

A francia történészek úgy gondolták, hogy nem a békekonferencia műve volt Ausztria-Magyarország szétdarabolása, mert ez az államalakulat a békekonferencia megnyitásakor már nem létezett. A konferencia csupán jóváhagyta, amit amit a nemzetiségek végrehajtottak. De Ausztria és Magyarország feldarabolása a nagyhatalmak döntései és a fegyverszünet idején tett lépései nélkül nem mehetett volna végbe.⁸¹⁰

11.2. A katonák és a polgári személyek viszonyának szabályozása

A béke aláírásának idején is találkozhatunk új fejleményekkel, a vadászalakulatokkal kapcsolatban, ami más csapatrészeket is érintett. Az előző év végén a polgári személyek katonai büntetőbíráskodás alá helyezése hatalmas visszaélésekhez vezetett a katonai nyomozóegységek részéről. Mivel ezeknek az alakulatoknak a megszüntetése a márciusi kísérlet ellenére sem történt meg, ezért kivették a katonai hatóságok kezéből ezt a jogot.

⁸⁰⁶ Ormos 1998. 82-84.

⁸⁰⁷ Romsics 2005. 147.

⁸⁰⁸ Ormos 1998. 83.

⁸⁰⁹ Törvénytár 1921. XXXIII. törvénycikk

⁸¹⁰ Ormos 2005. 78.

Ezzel kapcsolatos a honvédelmi minisztérium június 4-én kelt utasítása az I. vadászászlóalj részére, amely elítélte azt a gyakorlatot, hogy a hadsereg alakulatai a társadalmi rend és béke szempontjából aggályos és gyanús egyéneket sok esetben letartóztatják, a huzamosabb ideig katonai fogságban levő egyéneket pedig minden eljárás nélkül internálótáborokba szállították. A hadseregre nézve káros minden önkényes letartóztatás, fogva tartás és internálás, mert a minisztérium szerint, az táptalajul szolgál a fehérterrorral kapcsolatos rágalmaknak. Ezért a miniszteri rendelet alapján, nem katonai egyén letartóztatása esetén az ügy elbírálása nem a katonai ügyészség hatáskörébe tartozik. A letartóztatás foganatosítása végett a legközelebbi polgári hatóságot, a rendőrséget, vagy a főszolgabírószéket kell megkeresni. Amennyiben a politikai hatóság nem volna könnyen elérhető, de a letartóztatás mindenképpen szükséges, akkor maga a letartóztató közeg a felelős azért, hogy a letartóztatott egyén a legközelebbi politikai hatóságnak átadassék. Minden ilyen jellegű intézkedésről azonnali jelentést kellett tenni.⁸¹¹ Június 17-én a budapesti hadosztályparancsnokság is ugyanezzel az utasítással a vadászászlóaljat.⁸¹²

Június 12-én a kormány rendeletileg szabályozta a katonai hatóságok és nyomozók polgári személyekkel szemben való eljárás módját. E szerint a kabinet megszüntette az összes katonai alakulat, beleértve a védelmi szerveket és a különítményeket is, valamint ezek közegeinek és nyomozóinak működését polgári személyekkel szemben és elrendelte ezeknek az alakulatoknak a katonai igazságügyi szervezetbe való beolvasztását. A katonai nyomozók polgári személyekkel szemben nem járhattak el, ellenük nem nyomozhattak, személymotosztást, lefoglalást, házkutatást nem tarthattak és letartóztatást sem hajthattak végre. A katonai hatóságok és nyomozók csak az állam hadereje elleni bűntettek esetén intézkedhettek a polgári személyekkel szemben. Letartóztatást, házkutatást, személymotosztást, tettenérésen kívül, csak az illetékes katonai parancsnok írásbeli utasítására foganatosíthattak. Tettenérés esetén a letartóztatott polgári személyt 48 órán belül az illetékes katonai ügyész elé kellett állítani. Tehát a katonai hatóságok és nyomozók a katonai büntető törvénykönyv 327. §-a szerint, csak a haderő ellen irányuló és a hadsereg érdekeit veszélyeztető bűncselekmények esetén intézkedhettek polgári személyekkel szemben. Az átmeneti időszak alatt, amíg az állami és társadalmi rend védelmét biztosító törvényeket megalkotják és ezek végrehajtására szükséges szerveket felállítják, a katonai nyomozó hatóságok csak az illetékes polgári hatóságok megkeresésének teljesítésére szorítkozhatnak, akiknek a különböző eseteket a rendelkezésre

⁸¹¹ HL SZVZ 119. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 62818/el.n.C.1920. gyanús egyének internálása

⁸¹² HL SZVZ 120. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály parancsnokság Kt.4040/1920. polgári egyének letartóztatása

álló adatokkal és bizonyítékokkal el kell küldeniük. A rendelet előírta a hatalmukkal visszaélő katonai nyomozók azonnali letartóztatását és átadását az illetékes katonai hatóságnak. A miniszterelnök rendeletét a belügyminiszter, az igazságügy miniszter és a honvédelmi miniszter közösen hajtották végre.⁸¹³ Ez az utasítás felülírta a már említett 1919 végén Friedrich és Huszár miniszterelnökök által kiadott rendeletet, ami éppen a katonai büntetőbíráskodás polgári személyekre való alkalmazásáról szól. A helyzet azonban nem sokat változott, mert a katonai nyomozóhatóságok általában a kommunistagyanús személyek ellen léptek fel, akiknek a tevékenysége sok esetben kimerítette a haderő ellen irányuló bűncselekmény tényét. Ezeket a tetteket, az 5940/1919. M.E. rendelet 1-§-a foglalta magába. E szerint fellépésük a jogosulatlan toborzásra, az esküvel fogadott katonai szolgálat megszegésére, a kémkedésre és a behívó parancs elleni engedetlenségre csábításra terjedt ki.⁸¹⁴ A katonai nyomozók tevékenységének korlátozása az egyik legfontosabb intézkedése volt a hamarosan leköszönő Simonyi-Semadam-kormánynak, amivel a különítmények terrorjának megfékezése volt a cél.

11.3. Javaslat az I. vadászzászlóalj vidékre helyezésére

1920 júniusában egyre több panasz érkezett, a katonatisztek visszaéléseiről. A közelgő tiszántúli választásokkal kapcsolatos kizsákmányolást ért atrocitások ellen, Nagyatádi Szabó István közlélményezési miniszter is felemelte a szavát.⁸¹⁵ A Simonyi-Semadam-kormány miniszterei elhatározták, hogy testületileg jelennek meg a kormányzó előtt, hogy előterjesztést tegyenek az aggasztó közállapotokkal, valamint a jogrendet, az élet- és vagyonbiztonságot sértő atrocitásokkal kapcsolatban. A miniszterek minden különítményt szerettek volna feloszlatni és a rendőri ügyekbe történő beavatkozást a katonák részéről megszüntetni. Az Ébredő Magyarok Egyesülete ellen vizsgálat indítását javasolták, aminek eredményeként a társaságot fel is oszlathatták volna és követelték a MOVE újjászervezését. A vadászzászlóaljjá alakult különítményeket pedig rendes szolgálatra kívánták beosztani.⁸¹⁶ Ezzel őket is megpróbálták kivonni a rendőri, elsősorban nyomozói tevékenységből.

⁸¹³ Rendeletek tára 4710/1920. M.E.; Vasvármegye Hivatalos Lapja 1920. július 8. 233.; Népszava 1920. június 15. 2.

⁸¹⁴ Rendeletek tára 5940/1919. M.E.

⁸¹⁵ MNL OL K 27. 1920. június 1.

⁸¹⁶ MNL OL K 27. 1920. június 9.

Ennek ellenére a kormányzatnak a vadászzászlóaljakra továbbra is nagy szüksége volt, mert az állomány és elsősorban a tisztikar a keresztény nemzeti eszme feltétlen híveként szolgált. A zászlóaljok ekkor fontos szerepet tölthettek be a fővárosban, a határvédelemben és a románok által kiürített területen egyaránt. Munkájuk során a gazdasági bűncselekményeket és a kormányzatot támadó politikai akciókat is igyekeztek felszámolni. Tevékenységük során azonban, mint láthattuk a zsidó származású és elsősorban a kommunista tanokat valló emberek ellen gyakran lépték túl hatáskörüket. Ezért került sor a zászlóaljakon belül szerveződött tisztinyomozószázadok márciusi feloszlására. Mint ahogy említettük Soós tábornoknak elsősorban a Britanniában székelő tisztiek visszaélései miatt akadtak gondjai. A tisztiszázadokat feloszlató rendelet a problémákat nem oldotta meg, hiszen a vadászzászlóaljok magvát alkotó tisztiek továbbra is ellátták a nyomozói feladatokat. Ezért a politikai ellenzék az úgynevezett különítmények feloszlását követelte. A honvédelmi miniszter azonban kiállt a vadászzászlóaljok mellett, azzal érvelve, hogy tisztikülönítmények nincsenek, mivel azokat már rendeletileg feloszlatták, a vadászzászlóaljakkal kapcsolatban viszont erről szó sem lehet, hiszen azok nagyon fontos munkát végeznek.⁸¹⁷

A honvédelmi miniszter ennek ellenére Prónayban nem bízott. Az őrnagy egységének felváltására törekedett. A miniszterelnök a teljes budapesti hadosztályt Lehár ezredes embereivel szeretette volna feltölteni, mert rájuk soha nem volt panasz. Azonban őket inkább a nyugati országrészbe helyezték vissza, hiszen a báró katonái nagyrészt erről a területről származtak. Soós úgy gondolkodott, hogy ha a Sréter ezredes vezette székesfehérvári hadosztály a fővárosba jönne, abban az esetben a Prónay-zászlóalj nélkülözhetővé válna. Az I. vadászzászlóaljjal ellentétben a tábornok Ostenburg csapatát megbízhatónak tartotta és ennek megfelelően továbbra is Budapesten akarta tartani.⁸¹⁸ Ebből világosan látszik, hogy a kormánytagjai a fővárosi visszaéléseket a Prónay-zászlóalj számlájára írták. A Duna-Tisza közti pogromot pedig az őrnagyhoz közelálló Héjjas Ivánhoz kötötték. Soóshoz hasonlóan a többi miniszter is úgy látta, hogy a fővárosi közrend és közbiztonság Prónay embereinek eltávolításával állna helyre. A kormány ezen kívül arra törekedett, hogy a katonaságot közigazgatási és rendőri feladatok végrehajtásától eltiltsa.⁸¹⁹

Héjjas Iván valójában nemcsak a Kecskemét környékén elkövetett törvénytelenégeivel vált hírhedtté, hanem azzal is, hogy a többszöri tiltás ellenére nyíltan beavatkozott a politikai életbe. A magyar Kurírban tett kijelentéseivel és a katonák atrocitásaival a nemzetgyűlés június 6-án

⁸¹⁷ Az Újság 1920. június 8. 4.

⁸¹⁸ A miniszter kijelentése azért érdekes, mert az Ostenburg-zászlóalj ekkor nem tartózkodott a fővárosban

⁸¹⁹ MNL OL K 27. 1920. június 5.

zárt ülésén foglalkozott. A kormányzó magához rendelte Prónay őrnagyot, akit tájékoztatott az atrocitások miatt kialakult külpolitikai helyzetről.⁸²⁰ Végül a tisztek ígéretet tettek Horthynak, hogy tartózkodnak a további visszaélésektől.⁸²¹ Héjjas Ivánt Prónay egységében szolgáló Héjjas Aurél öccsét, maga a parancsnok ajánlotta Horthy figyelmébe. Az őrnagy, mint már említettem nagyon komoly kapcsolatot ápolt az alföldi gazdákkal, így a Héjjas családdal is. A zászlóaljparancsnok rendkívül hazafias cselekedetnek tekintette Héjjas Iván és társai Kecskemét környékén zajló, úgymond tisztító munkáját. Horthynak viszont egyre kellemetlenebb volt a fehérterrorban résztvevő tisztek előtérbe kerülése a hadseregen belül. Ezért Prónay szerint került a Héjjas családot kecskeméti látogatása idején⁸²² és azokat az Iván, valamint társai elleni vádak is elhitte a kormányzó, miszerint ahogy a Népszava írta, a főhadnagy embereivel zsidó származású lakosoktól órákat vett el.⁸²³ Héjjas további szereplése sem nyerte el a kormányzó tetszését. A budapesti gyaloghadosztály parancsnokság ügyészenek vádja szerint, a főhadnagy június 19-20-án, aláírásával ellátott röpiratokat terjesztett, amelyekben felszólította a kormányt, hogy mondjon le és adja át a helyét egy olyan kabinetnek, amely biztos kézzel kormányozza az országot, egy régi határú keresztény Magyarország felé. Az ügyész azt állította, hogy Héjjas fegyelmi fogságát nem tartotta be és újabb hírlapi közleményt próbált meg kiadatni. A zászlóaljparancsnoknak intézkednie kellett arról, hogy az ügyész Héjjast 25-én délelőtt 10 órakor, a fegyelmi fenyítést töltő elhelyezési körletben, azaz a Britanniában ki tudja hallgatni.⁸²⁴ A főhadnagy lemondásra felszólító levelét Simonyi miniszterelnöknek, Prónay emlékei szerint, a Britannia halljában írta meg. A szöveg összeállításában többek között Vannay László, Kőváry Ottó és Raád Árpád segítették.⁸²⁵ Ezek a tisztek a továbbiakban is Héjjas legfőbb támogatói voltak. Ráadásul a főhadnagy megvádolta a nemzetgyűlés tagjait, hogy a hadsereg egy részét milliók segítségével, saját politikai céljaikra akarják felhasználni.⁸²⁶ Érdekes párhuzamba állítani Héjjas ámokfutását Prónayéval, aki majd, mint látni fogjuk a következő évben tett hasonlót. Azonban mivel Héjjas nem parancsnokolt olyan jelentős egység felett, mint Prónay, nem is bukott akkorát, mint a zászlóaljparancsnok. A kormányzóval való egyeztetés után a kormány elhatározta Héjjas alakulatának feloszlítását, ami meg is történt. Ezen kívül a vadásszázlójak vidékre irányítását, bűnöket elkövető

⁸²⁰ Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter szerint, a kormányzó szerint az ország lakosságának 90%-a katonai diktatúrát akar.

⁸²¹ MNL OL K 27. 1920. június 9.

⁸²² PIL Prónay II. 312-313.

⁸²³ PIL Prónay II. 312.

⁸²⁴ HL SZVZ. 120. Kt. 1075. A magyar királyi budapesti gyaloghadosztály ügyésze, 97/1920.

⁸²⁵ PIL Prónay II. 350.

⁸²⁶ Nemzetgyűlési napló 1920. június 8. 247-249.

tagjainak megbüntetését is kilátásba helyezte. Megtiltotta a katonák rendőri ügyekbe történő beavatkozását, valamint azok politizálását. Az eredeti terv szerint Prónay zászlóalját Egerbe, Ostenburgét pedig Piliscsabára helyezték volna.⁸²⁷ A két vadászzászlóalj között nagy különbséget tett a kormányzat, hiszen Prónay csapatát eltávolítani igyekeztek a fővárosból, a székesfehérvári körletparancsnokság területén tartózkodó Ostenburgét viszont Budapest környékére koncentrálták. Ez is azt bizonyítja, hogy Prónay és alakulata nagymértékben szerepet játszott a szünni nem akaró fővárosi atrocitásokban, amit a magyar kormány egyre inkább rossz szemmel nézett. A visszaélések több esetben nemcsak zsidók és kommunisták, de kispapok, vagy más pártállású személyek ellen is irányultak. Ostenburg alakulatát kormány szinten fegyelmezett zászlóaljként tartották számon. Ez a különbség, ami elsősorban a parancsnokok egyéniségéből adódik, a továbbiakban is meghatározta a mindenkori kormány vadászzászlóaljakhoz fűződő viszonyát.

A megbízhatónak tartott Ostenburg-zászlóalj március 28-án vonult a Mária Terézia laktanyából a Józsefvárosi pályaudvarra, hogy elhagyva a fővárost, a székesfehérvári katonai körletparancsnokság területére, Bicskére, Lovasberénybe, Tabajdra és Vértesacsára utazzon.⁸²⁸ Június 30-án a zászlóalj törzse Lovasberényből, az 1. század pedig Bicskéről Piliscsabára, majd végül Pesthidegkútra, a 2. század Solymárra, a 3. Nagykovácsiba került. A tiszti tanfolyamot Pilisszentivánon helyezték el, majd Pilisborosjenő lett a végső állomásuk.⁸²⁹ A kormány elgondolásai közül a zászlóaljakkal kapcsolatban azonban nem minden valósult meg, ami nem sokkal később a kabinet bukásához vezetett. Prónay alakulatát végül nem helyezték vidékre, de a Teleki Pál által alakított új kormány végül elérte, hogy a még létező különítmények nagy része vidékre kerüljön.⁸³⁰

A visszaélésekkel kapcsolatos problémák a nemzetgyűlés ülésén is napirendre kerültek, mert június 14-én Soós tábornok a Nemzeti Hadsereg egyenruhájával visszaélő egyénekről beszélt, akik rablásokat és fosztogatásokat hajtottak végre. Tetteikkel pedig a hadsereget, valamint annak vezetőit hozták kellemetlen helyzetbe. A miniszter konkrét eseteket is felsorolt, melyek az Alföldön történtek meg. A szóban forgó ügyek elsősorban a Prónay, Hertelendy és Héjjas nevével fémjelzett alakulatokat érintették. A vádlottak közül többen a katonai nyomozók kezére kerültek.⁸³¹

⁸²⁷ MNL OL K 27. 1920. június 11.

⁸²⁸ HL 133. Ostenburg, 51-52.

⁸²⁹ HL 133. Ostenburg, 77-78.

⁸³⁰ Ormos 1998. 86.

⁸³¹ Nemzetgyűlési napló 1920. június 14. 336-337.

Mindeközben Prónay úgy érezte, hogy a zászlóalj létszámának megtartása érdekében újabb harcot kellett vívnia az előljáróival. Mikor az egységhez pár hónapja a MOVE-tól visszatért Giczey századost a szegedi tüzér osztaghoz vezényelték, a parancsnok a honvédelmi minisztertől kérte az áthelyezés mellőzését. Június 17-én írt levelében Prónay őrnagy a kormányzó szóbeli parancsára hivatkozott, mely szerint a zászlóalj létszámát nem lehet megbontani.⁸³² Ekkor dőlt el, hogy a zászlóalj nyomozó osztálya a honvédelmi minisztérium elnöki C. osztályához fog tartozni és a fővárosban marad.⁸³³

A hadsereg különítményeinek atrocitásaira külföldön is felfigyeltek. Ennek következtében a Népszövetség mellett működő Nemzetközi Munkaügyi Hivatal háromfős küldöttsége érkezett augusztusban Magyarországra, hogy a kérdéses eseteket kivizsgálja. Ezt azonban a szociáldemokrata szakszervezetek Amszterdamban működő központja be nem várva, június 20-án bojkottot intézett Magyarország ellen, annak ellenére, hogy a kormány próbálta bizonyítani, hogy igyekezett mindent megtenni a visszaélések megszűnésének érdekében.⁸³⁴ Az emigráció és a KMP minimálisra zsugorodott hazai tábora bízott a rendszer bukásában, vagy a kormányzat liberalizálhatóságának kikényszerítésében.⁸³⁵

Az akció elsősorban a szállítómunkások sztrájkját jelentette, akik semmilyen küldeményt, nem voltak hajlandók az országba, vagy az országból továbbítani. A bojkott végül komolyabb hatással nem volt Magyarország életére. Elsősorban az osztrák szociáldemokraták vettek részt benne, a csehek részben, a jugoszlávok és a románok egyáltalán nem. A megmozdulás komolyabb problémákat okozott a bojkottáló Ausztriában, mint a bojkottált Magyarországon. Ezért a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége a bojkottfelhívást augusztus 8-án visszavonta anélkül, hogy a kormánytól engedményt tudott volna kicsikarni.⁸³⁶

⁸³² HL SZVZ 120. Kt. 739. Jelentés a magyar királyi honvédelmi miniszternek Kt.1235/1920.

⁸³³ HL SZVZ 120. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály parancsnokság Kt.85/1920. szolgálati jegy 1920. június 17. 0635. A visszaélésekkel kapcsolatban, Ferdinandy Gyula igazságügy-miniszter felhívta Soós miniszter figyelmét, hogy akadályozza meg a katonák polgári ügyekbe való beavatkozását. MNL OL K 27. 1920. június 24.

⁸³⁴ Gratz 1935. 322.; MNL OL K 72. 1920. június 24.

⁸³⁵ Romsics 1982. b. 108.

⁸³⁶ Romsics 1982. b. 108-109.; Gratz 1935. 323-324. (Gratz a bojkott lezárását augusztus 4-re teszi.)

11.4. A határvédelemmel és a csempészettel kapcsolatos problémák

1920 folyamán komoly gondot okozott a nyugati határ védelme. Klepp Károly főhadnagy jelentése szerint, a bécsi kommunista körök a szigorú katonai határellenőrzés megszűnéséről értesültek, ezért úgy gondolták könnyebb lesz az átjutás a határon. Az osztrák politikai változás miatt, a kommunisták elsősorban a magyar és a cseh határ felé mehettek, mert Németország lezárta előttük a határt. A határrendőrség a csempészek ellenőrzését nehezen tudta végezni, a lakosságra nem számíthatott, mert még egyetlen esetben sem adtak fel kommunistákat. Kölber Pál főhadnagy szerint a viszonyok olyan rosszak voltak, hogy csak az nem lépett át a határon, aki nem akart. A hatóságok gyengék és erélytelenek. Nem mernek keményebben fellépni, mert félnek Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolásától. A bolsevista agitáció, a határszéli területeken nagy erővel folyt Ausztriában csakúgy, mint a csehek által megszállt északi területeken. Kölber értesülései szerint, nem csak a kommunisták, hanem a monarchisták is szervezkednek. A főhadnagy információi alapján, Friedrich szoros összeköttetést tartott fenn tisztek révén monarchista körökkel és egy puccs előkészítésén dolgozott. A főhadnagy arra a következtetésre jutott, hogy eredményes határvédelmi szolgálat, csak különös megbízatással ellátott határszéli katonai kirendeltségek működése révén lehetséges. Mindezekre reflektálva Prónay azt állította, hogy a főleg zsidó származású csempészek megindultak a határ felé, miután hallottak a katonaság által beszüntetett határellenőrzésről. A valutacsempészekkel szemben a polgári hatóságok tehetetlenek. Egyes zsidó származású csempészek szerint, ezután a tisztek is láncolni, azaz csempészni fognak. Prónay úgy gondolta, hogy a határvédelmet, a tekintély és a közérkölc szemponyjából újból szabályozni kell.⁸³⁷

Valójában már a tavasz folyamán is több tiszt kapcsolódott be a csempészek tevékenységébe. Erről tanúskodik a honvédelmi miniszter rendelete, amit Prónay május elején adott parancsba az emberei részére. Az utasítás szerint azokat a tiszteket, akik csempészettel és kereskedelemmel foglalkoznak, azonnal fel kell jelenteni. Aki ezt nem teszi meg és elhallgatja, szigorú büntetésben részesül. A nyomozó osztálynak a beosztott tiszteket a legszigorúbb megfigyelés alatt kellett tartani. A parancs szerint a vétkes cselekedetek eltitkolása a

⁸³⁷ HL SZVZ 119. Kt. 775. Prónay Pál őrnagy beszámolója, Klepp Károly főhadnagy jelentése alapján 1920. június 14.

bajtársiasság téves felfogásáról tanúskodik és az alosztályparancsnokságoknak a tisztikar becsületének érdekében minden visszaélést meg kellett akadályozni.⁸³⁸

A csempészetet és a lánckereskedelmet a tisztek között azért sem tűrték meg, mert a zászlóalj ismét megkezdte a T, azaz tájékoztató szolgálatot. A T osztály vezetője, a hozzá beosztott tiszteket a legnagyobb szigorral ellenőrizte. Szigorú elbírálás alá tartozott a dorbézolás és az esztelen mulatozás, amit a verekedések és veszekedések előidézőjeként tartottak számon. A parancs szerint ide vezethető vissza, hogy a zászlóalj fontos és titkos ügyeiről olyan emberek szereznek tudomást, akik azokat a Nemzeti Hadsereg ellen folytatott aknamunkájuk során használják fel.⁸³⁹

A központi vezetés igyekezett megszüntetni a kaotikus állapotokat a nyugati határszélen. Ezért június 16-án tájékoztatta a zászlóaljat a határon történő átkelés szabályozásáról. A parancs szerint mindenkinek, aki a vonalat hivatalos ügyben lépte át, a nyilvántartó osztálynál, vagy a demarkációs vonal⁸⁴⁰ közelében levő ügyeletes tisztnél jelentkeznie és az okmányát láttamoztatnia kellett. Az átlépésekről értesítették a nyilvántartó osztályt, aminek tudta nélkül senki sem léphette át a vonalat. Ez az intézkedés az útlevéllel utazókat nem érintette.⁸⁴¹

A határvédelem továbbra is nagyon fontos volt a kormányzat számára, láthatóan nemcsak a kommunista veszélyt, hanem a csempészet megakadályozását is elsődleges feladatnak tekintették. Ebben a vadászaljakulatok is kivették a részüket, de mint látjuk, komoly visszaélések is adódtak a védelemmel kapcsolatban. Soós Károly honvédelmi miniszter továbbra is úgy gondolta, hogy a határvédelmet a katonaságnak kell ellátni. Ehhez a nézethez csatlakozott Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter is. Korányi Frigyes pénzügyminiszter, arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezt a munkát a pénzügyi szerveknek kellene ellátniuk. Végül a kormányzat úgy döntött, hogy a három tárcának együtt kell eljárnia ebben a kérdésben.⁸⁴²

⁸³⁸ HL SZVZ 118. Kt.705/1920. 7. számú tiszti parancs, 1920. május 4.

⁸³⁹ HL SZVZ 118. 11. számú tiszti parancs, 1920. július 28.

⁸⁴⁰ Az irat érdekessége, hogy a béke aláírása után még mindig a demarkációs vonal kifejezést használja a határvonal helyett

⁸⁴¹ HL SZVZ 120. Kt. 774. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály parancsnokság Kt.4032/1920.

⁸⁴² MNL OL K 27. június 15.

11.5. Feladatok a fővárosban

A vadászászlóaljok továbbra is fontos szerepet kaptak a rend fenntartásában, melynek során a kormányzó személyes védelmét is ellátták. Ennek megfelelően június folyamán a Prónay és a Madary csapat adta egyaránt 6 napon keresztül az udvarlaki őrséget. A többi napon a székesfehérvári hadosztályparancsnokság szolgált Horthy környezetében. A két vadászászlóaljnak ide kellett jeleznie, ha egy esetleges helyőrségen kívüli alkalmazás esetén ezt a szolgálatot nem tudta ellátni.⁸⁴³ Ezzel a feladattal kapcsolatban viszont problémák léptek fel, amit a hadosztályparancsnok július 3-án igyekezett orvosolni. Parancsában az udvarlaki őrség vezénylését szabályozta, mert többször előfordult, hogy a parancsnokok teljesen tájékozatlanok voltak az őrségváltással és a teljesítendő szolgálattal kapcsolatban. A csapatok főhadnagyokat és hadnagyokat küldtek őrségparancsnoknak. A tábornok rendelete szerint, az őrség élére ezentúl csak századosok, kivételesen idősebb főhadnagyok kerülhetnek.⁸⁴⁴

A Prónay-zászlóalj a Podmaniczky utca 45. szám alatt található szabadkőműves páholy elfoglalásából sem maradhatott ki. Erre az eseményre Dömötör Mihály belügyminiszter május 18-án kiadott rendelete után került sor, ami a szabadkőműves páholyok feloszlításáról szólt.⁸⁴⁵

A kormányzat úgy vélte, hogy a szabadkőművesek áthágták az alapszabályaikat és a háború előtt államellenes tevékenységet folytattak, valamint részt vettek a forradalmak kiobbantásában.⁸⁴⁶ Gömbös Gyula a MOVE használatára kívánta a Podmaniczky utcai épületet igénybe venni, melynek érdekében Prónay embereinek segítségét kérte. Az őrnagy Takátsy százados vezetésével adott embereket Gömbösnek az épület elfoglalásához. Prónay szerint azonban az akciót rosszul szervezték meg, mert a fontos és aktuális iratokat, a páholytagok kimentették az épületből, ráadásul a többi páholyt a Podmaniczky utcaival egy időben nem zárták be a fővárosban és vidéken sem.⁸⁴⁷ Ennek ellentmond ugyanakkor az a körülmény, hogy az épületben talált iratok és könyvek elszállítására, a MOVE egy tisztet, 6 embert és egy teherautót kért a zászlóaljtól.⁸⁴⁸ A szabadkőműves páholyban lefoglalt iratokat, a Nádor

⁸⁴³ HL SZVZ. 119. Kt. 643. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 1447/főn.1920. udvarlaki őrség vezénylése

⁸⁴⁴ HL SZVZ. 120. Kt. 1129. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály-parancsnokság, 3104/1920. Udvarlaki őrség parancsnokainak vezénylése

⁸⁴⁵ 1550/1920. res. BM.; Romsics 2005. 134.

⁸⁴⁶ Pesti Napló 1920. május 30. 1.

⁸⁴⁷ PIL Prónay II. 314-315.

⁸⁴⁸ HL SZVZ. 120. Kt. 797. MOVE budapesti főosztálya 356/1920.

laktanyába szállították, ahol a Gömbös irányította MOVE szerette volna azokat átvizsgálni és rendezni.⁸⁴⁹

11.6. A kormányzó védelme Gödöllőn

Az I. vadászzászlóalj a kormány az előzetes tervei ellenére mégsem távolította el Budapestről. Bár ez azért részben mégis megtörtént. Ugyanis a kormányzó nyári szállásának Gödöllőt szemelte ki. Prónay úgy vélte, hogy ez hiba volt Horthy részéről, mert egy olyan domíniumba ült bele, ami a koronás király tulajdonát képezte. A főúri körök és különösen a tengerésztisztek fejezték ki nemtetszésüket a király helytartójának hibás döntésével szemben. A parancsnok szerint a kormányzó a gödöllői beköltözéssel jobban ártott saját tekintélyének a legitimisták körében, mint a vár egyik lakosztályának igénybevételével. Mert, ha hithű legitimista lenne, tapintatból más nyaralóhelyet találhatott volna. A nyári időszakra a szegedi vadászzászlóalj egyik százada is Gödöllőn tartózkodott és az államfő védelmét látta el.⁸⁵⁰

A kormányzó Gödöllőn való tartózkodásának időtartamára az őr- és biztonsági szolgálatnak a testőrséggel közösen való ellátása végett, a szegedi vadászzászlóalj-parancsnokságnak egy gyalogszázadot kellett a városba rendelnie. A századnak 24-én kellett Gödöllőre érkeznie és 25-én délután 1 órakor kezdték meg a szolgálatot. A gyalogszázad parancsnoka az utasításokat a kormányzó katonai irodájában vette át. Horthy 2 hónapot szándékozott eltölteni a gödöllői kastélyban. A századot a testőrség parancsnokának, annak távollétében, a kormányzó katonai irodájából a helyszínen tartózkodó tisztnek rendelték alá.⁸⁵¹

A század havonkénti váltással tartózkodott Gödöllőn. Ebben az időszakban Prónay őrnagy is többször járt a királyi kastélyban, a csapatai megismerlése, valamint kormányzói kihallgatás céljából. Ezeken az audienciákon többször intézte tisztjei különböző ügyeit. Prónay Ranzenberger százados ténylegesítése ügyében is közbenjárt.⁸⁵² Prónay a kormányzói audienciákon többször is felhívta Horthy figyelmét azokra a veszélyekre, amelyek a keresztény

⁸⁴⁹ PIL Prónay II. 313.

⁸⁵⁰ PIL Prónay II. 310.

⁸⁵¹ A kormányzó katonai irodájának vezetője, Láng Boldizsár alezredes, június 18-án közölte a 975/1920. számú parancsát a budapesti katonai körletparancsnoksággal, a szegedi vadászzászlóalj 1. gyalogszázadának Gödöllőre vezénylése tárgyában. HL SZVZ 120. Kt. 1056. a kormányzó katonai irodája 975/1920. a szegedi vadászzászlóalj 1. gyalogszázadának Gödöllőre való vezénylése

⁸⁵² A parancsnok később nagyon rossz szájjal emlékezett vissza a Ranzenberger testvérekre, akikkel alaposan meggyűlt a baja.

iránytól eltolják a kormányzatot és amelyek aláássák azt a nemzeti erkölcsi bázist, amelyre az új hazát építhetik. A parancsnokra a kormányzó olyan benyomást tett, mint aki nem akarja betartani azt, amit Szegeden ígért és amiért kormányzónak választották.⁸⁵³

11.7. A fürstenfeldi fegyverraktár kirablása

Prónay csapatainak megerősítéséhez és irredenta tervei megvalósításához, fontos volt a fegyveres felszerelés biztosítása, amiben a zászlóalj nyugati határon nyomozó tagjai komoly szerepet játszottak. Az itt szolgáló Jakula Kálmán alhadnagy a nehéz körülmények ellenére társaival nagyon jó felderítő munkát végzett, mert nyomára jutott egy fegyverraktárnak, ami a határhoz közel fekvő Fürstenfeld településen feküdt. Az alhadnagy úgy tudta, hogy a raktárban 28 géppuska és 7-8000 egyéb fegyver volt található, amiket néhány megbízható határrendőr segítségével, át lehetne csempészni Magyarországra, olyan színben feltüntetve, mintha az osztrák kommunisták lopták volna el a raktár tartalmát. Jakula úgy vélte, hogy az akcióhoz szükség lenne a Fővezérség és Prónay százados beleegyezésére, valamint két teherautóra. Az akciót azonban április elején nem lehetett végrehajtani, mert az nagy feltűnéssel és diplomáciai bonyodalommal járt volna.⁸⁵⁴

A Jakula alhadnagy által kikémlelt fürstenfeldi fegyverraktár kirablására végül 1920. július végén került sor. Jakula Petőcz Miklós főhadnaggyal együtt érintkezésbe lépett Bardorfer Antal osztrák kapitánnyal, aki segédkezett a magyar tiszteknek az akció végrehajtásában. Prónay még az előző télen egyezett meg az osztrák tiszttel, hogy az szerepet vállal a kommunisták által őrzött fegyverek elrablásában. A zsákmányt Prónay a csehek ellen megindítandó irredenta mozgalom céljaira szerette volna zászlóalja részére megszerezni. A zászlóaljparancsnok tervébe beavatta Dáni Béla tábornokot, a budapesti körletparancsnokot és az ő útján ígéretet tett, egy sikeres akció esetére Bardorfernek a magyar hadseregbe való felvételre. Prónay Dánit dicsérő szavakkal illeti, mert az altábornagy a többi főtiszttel ellentétben mindig segítette az alakulatát és a parancsnok szerint zsidó származású felesége ellenére antiszemita magatartást tanúsított. Dáni tábornoknak körletparancsnokként nem kellett állandó harcot folytatnia Prónay egységével, mint azt Waldvogel alezredes Szegeden és Bernátsky tábornok Kaposváron

⁸⁵³ PIL Prónay II. 311-312.

⁸⁵⁴ HL SZVZ 119. Kt. 78. I. vadászzászlóalj szentgotthárdi kirendeltsége, Jakula Kálmán alhadnagy jelentése 1920. április 1.

kénytelen volt megtenni.⁸⁵⁵ Az akcióhoz Szekszárdy Dusa tartalékos főhadnagy 3 teherautót szerzett, Bibó Dénes hadnagy pedig gondoskodott megfelelő sofőrökről. Makay Imre és Héjjas Iván 30 Duna–Tisza közüi gazdát toboroztak, akik nemrég szereltek le a zászlóaljtól. Őket Prónay a Nádor laktanyában egy szobába záratta, nehogy a városban valami zűrzavart okozzanak, majd a Keleti pályaudvarra vitette őket, ahonnan Szentgotthárdra vonatoztak. Ott várta őket Thurzó Lajos főhadnagy tisztekből és altisztekből álló egységével, aki polgári ruhába öltözött embereivel leponyvázott teherautókon július 28-án megindult az osztrák határ felé. A kecskeméti gazdák közül Francia Kiss Mihály, Szomorivá Gusztáv és Király József az éj leple alatt lefegyverezték az öröket, Thurzóék pedig a raktáron rajtaütve, 25 embert tettek ártalmatlanná. Héjjas emberei egy óra alatt 3000 fegyvert és 30 géppuskát raktak fel a teherautókra, majd elindultak vissza a magyar határ felé. A visszavonulást embereivel Thurzó biztosította. Magyarországra érve a zsákmányt vagonokba rakták és Izsákra szállították. Prónay szerint az új miniszter, Sréter tábornok kutatni kezdett a fegyverek után, mert félt a különítmény erejétől. Ekkor a parancsnok a felszerelést a Nádor laktanyába vitette, ahol a kaszárnya és a szomszéd épületek pincéibe dugták el őket. Makay, Héjjas, Thurzó és Bardorfer július 30-án jelentették a laktanyában a parancsnoknak a vállalkozás végrehajtását, amely olyan jól sikerült, hogy az osztrákok nem is a magyarokra, hanem Thurzó pár németesen elejtett szavából következtetve, a jugoszláv határon garázdálkodó kommunistákra gyanakodtak.⁸⁵⁶ A fürstenfeldi fegyverraktár kirablását Héjjas Jenő kissé másképp írta le és egyértelműen a kecskeméti gazdák sikerének tartotta. Visszaemlékezésében ő is kiemelte Héjjas Iván vezető szerepét, valamint Francia Kiss Mihályt és Thurzó Lajost. Király Gábor pedig, a Prónay által említett Király Józseffel lehet azonos. Héjjas Aurél és Iván testvére szerint, a vállalkozás egy hónappal korábban történt, mint ahogy azt Prónay állította, hiszen Héjjas Jenő ezt az időpontot június 20-ban jelölte meg.⁸⁵⁷ A két leírásból viszont egyértelműen megállapítható, hogy a Prónayhoz hű Kecskemét környékén lakó gazdák, fontos szerepet játszottak az akció végrehajtásában.

A Magyar Távirati Iroda, miután kiderült, hogy a támadók Magyarország felé menekültek, közleményt adott ki az esetről, amelyben cáfolta, hogy a magyar kormány részt vett volna a rablásban. A hivatalos magyar álláspont szerint Bardorfer százados azért követte el a fegyverek eltulajdonítását, mert nem volt megelégedve az ausztriai politikai viszonyokkal. Az osztrák tiszt

⁸⁵⁵ HL SZVZ 119. 516/1919. SZHM. Szolgálati áthelyezések a törzsszázadtól: HL SZVZ 119. Gyűjtőállomás, Tiszti zászlóalj-parancsnokság, szám nélkül: HL SZVZ 119. 174-kpü-1919. Toponár: HL SZVZ 119. 121. sgt. 1919. Aláírás M valószínű Makay

⁸⁵⁶ PIL Prónay II. 304-306.

⁸⁵⁷ Héjjas 1929. 5-10.

a rablást csempészek segítségével követte el, akik a magyar határon áttörve tűzharcba keveredtek a határvédőkkel. Az ügy méginkább elmérgesítette az amúgy sem jó viszonyt Magyarország és Ausztria között.⁸⁵⁸

Egy királyhídi jelentés alapján, állítólag több Prónay-tiszt, folytatott fegyverszállítással kapcsolatos tárgyalásokat osztrák katoná- és munkástanácsokkal. A vezérkari főnök utasítása szerint, ebben az esetben óvatosan kell eljárni, mert csak látszólag történnek fegyverszállítások a határ felé. A fegyverekből az osztrákok keveset engednének át, a legnagyobb részét a munkások számára lefoglalnák. A fegyverszállítás csak ürügy, hogy leplezzék a munkások felfegyverzését. Ennek megfelelően a bizalmi emberek óva intenek a katoná- és munkástanácsoktól.⁸⁵⁹

Mindenesetre a fegyverszerzési akciók fontos szerepet játszottak a zászlóalj számára, egyértelműen növelve az alakulat erejét, hiszen az elrabolt hadianyagot saját maguk rejtették el és nem bocsájtották a kormányzat rendelkezésére. Prónay és emberei a fegyvereket saját célra szerették volna felhasználni, akár a kormány akarata ellenére is, mint ahogy az a következő évben meg is történt. Mindezek miatt a fürstenfeldi akció rendkívül komoly és jelentőségteljes volt az egység életében.

12. A Teleki-kormány

12.1. A különítmények helyzete az új kormány megalakulásakor

A Simonyi-Semadam Sándor vezette kormány tehetetlennek bizonyult a rendteremtés terén. Egyetlen pozitív tevékenysége ezen a téren, a Héjjas-különítmény feloszlása volt. A különítményesek visszaéléseit azonban nem tudta megakadályozni, melynek következtében, mint már volt róla szó, a szállítómunkások szakszervezetei június 20-án bojkottot hirdettek Magyarország ellen. A kormány lemondott és július 19-én gróf Teleki Pál alakított új kabinetet. Az új miniszterelnök monarchista volt, de valószínűleg nem karlista. József főherceg

⁸⁵⁸ Népszava 1920. augusztus 13. 2. 1920. augusztus 31. 2.

⁸⁵⁹ HL SZVZ 121. Kt. 605. Magyar királyi vezérkar főnöke 20985/1920.

megkoronázását tartotta elsődlegesnek, ha ez nem lenne megvalósítható angol jelöltet látott volna szívesen a magyar trónon.⁸⁶⁰ Teleki Pál, majd a következő év tavaszán Bethlen István kinevezése tekintély és befolyás nélküli elődeik után egyértelműen azt mutatja, hogy Horthy kormányzó nem a diktatúrát követelő híveire, hanem a parlamentarizmus alapján álló konzervatív szövetségeseire igyekezett támaszkodni.⁸⁶¹

Ezzel összefüggésben a diktatúrapárti Prónay egyre jobban úgy érezte, hogy az új honvédelmi miniszter, Sréter István törekvése különítményét illetően ugyanaz, mint amit az elődje is képviselt: vagyis, hogy az egysége elpusztítására törekszik, annak ellenére, hogy Prónay, állítása szerint sokat tett Sréter miniszteri székbe jutása érdekében.⁸⁶² Valójában itt nem a legénységi vadászászlóaljról van szó, hanem az annak keretében működő tiszti különítmények felszámolásáról, amik nyomozóalakulatként számtalan atrocitásért voltak felelősek.

Prónay emberei számára a népbiztosok ellen tervezett ausztriai akciók a Teleki-kormány megalakulása idején végképp befejeződtek. Ezeknek az eseményeknek az utolsó nagy visszhangot elért történése, a húsvét folyamán lezajlott steinhofi merénylet volt. Kunt és társait, 1920 nyarán, az osztrák állam hadifoglyokért cserébe kiadta Szovjet-Oroszországnak.⁸⁶³ Ezzel szertefoszlottak a megölésükre irányuló további akciók tervei, de az elrablásuk és Magyarországon történő felelősségre vonásuk lehetősége is a semmibe veszett. Magyarországon ekkor zajlott az igazságszolgáltatás kezére került népbiztosok és társaik pere. A sorsuk hasonló volt ausztriai társaikéhoz, hiszen a magyar állam az ítélethirdetés után őket is kicserélte hadifoglyok fejében, a szovjet-orsz kormányval.⁸⁶⁴

⁸⁶⁰ Ormos 1998. 85-86.

⁸⁶¹ Romsics 2005. 222.

⁸⁶² PIL Prónay II. 318.

⁸⁶³ Népszava 1920. július 18. 3.

⁸⁶⁴ Ormos 1998. 86.

12.2. A Club Kávéház esete

A legradikálisabb szélsőjobboldali szervezet a már korábban említett ÉME volt. Ők rendelkeztek a legnagyobb tömegtámogatással. Részt vettek baloldali lapok szerkesztőségeinek megtámadásában és zsidók által látogatott kávéházak megtámadásában.⁸⁶⁵

Atrocitásaik közül a legjelentősebb 1920. július 27-én este 10-11 óra körül zajlott le a Lipót körúton található Club Kávéházban és környékén. Egy nagyjából 20-30 fős társaság, botokkal, revolverekkel és törökkel felfegyverkezve betört a kávéházba és az ott korábban helyet foglaló 10 fős társasággal karöltve bántalmazta a vendégeket, akik közül tizen súlyos, néhányan könnyebb sérüléseket szenvedtek. Az összecsapások az utcán is folytatódtak, ahol Verebélyi Artúrt, aki egy fővárosi pénzügyi igazgatója volt, nyolc késszúrással meggyilkolták. Varsányi Géza ügyvédet, akit támadói igazoltatásra szólítottak fel, de azt ő megtagadta, agyonlőtték.⁸⁶⁶ A támadásnak egyértelműen antiszemita éle volt, hiszen a támadók üsd a zsidót felkiáltással törtek be a kávéházba.⁸⁶⁷ Az akciót előre eltervezték, hiszen a támadókat autók várták, amikkel el tudtak menekülni a helyszínről.⁸⁶⁸ Ráadásul a kávéház telefonvezetékét a támadás előtt elvágták, ezért a rendőrséget csak késve tudták értesíteni, ezért nem érkezhettek időben a helyszínre.⁸⁶⁹ A nemzetgyűlésben Bottlik József világított rá arra a tényre, hogy ez a bűncselekmény különbözik az eddigiektől abban, hogy ezt nem titokban, hanem a nyilvánosság előtt hajtották végre nem egy meghatározott személy ellen irányult, hanem a megmozdulásnak a közrend megzavarása volt a célja.⁸⁷⁰

Mivel a támadásban katonai személyek is részt vettek, ezért Dáni tábornok parancsban reagált a Club kávéházban lezajlott véres verekedésre és miniszteri rendeletre hivatkozva, legénységi állományú katonák részére este 9 után megtiltotta a kimenőt. A területen kívüli⁸⁷¹ és a székesfehérvári hadosztályparancsnokságnak megegyezés szerint sűrű őrzőjáratokat kell tartani. A városparancsnokság ügyészenek sürgősen a helyszínre kell menni és vizsgálatot indítani. Valamennyi katonai alakulatnak nyomozást kell indítani, annak érdekében, hogy megállapítsák

⁸⁶⁵ Vonyó 2014. 100.

⁸⁶⁶ Nemzetgyűlési napló 1920. július 30. 118.; Népszava 1920. július 29. 3.

⁸⁶⁷ Népszava 1920. augusztus 5. 2.

⁸⁶⁸ Nemzetgyűlési napló 1920. július 30. 118.; Népszava 1920. július 29. 3.

⁸⁶⁹ Népszava 1920. július 29. 3.

⁸⁷⁰ Nemzetgyűlési napló 1920. július 30. 118-119.

⁸⁷¹ Ez az alakulat nem tartozik egyetlen kerületi parancsnoksághoz sem. Azoktól független hadosztályként működik.

a tettesek személyazonosságát, saját állományuk keretein belül. Ezeket a jelentéseket augusztus 5-ig be kell küldeni minden egységnek, így a szegedi vadászászlóaljnak is.⁸⁷² A kormány Nádossy Imrét nevezte ki Mattyasovszky főkapitány helyére, aki kinyomozta a bűncselekmény elkövetőit.⁸⁷³ A tettesek valójában egyéves önkéntesek voltak. A 19 éves Rigóczky György ölte meg Verebélyit. Az akciót a 22 éves Illy László vezette, aki Varsányit lelőtte. Mindketten az ÉME tagjai voltak, akciójuk célja - állításuk szerint - az volt, hogy kiverjék a kávéházból az árdrágítókat.⁸⁷⁴

Az ügybe a Prónay zászlóalj egykori tisztje, Fodor Sándor hadnagy is belekeveredett. A Szolnok vármegyei katonai parancsnokság jelentése szerint Fodor július 23-án érkezett Szolnokra.⁸⁷⁵ A hadnagy, aki menetlevéllel és a Héjjas különítmény által kiállított igazolvánnyal rendelkezett,⁸⁷⁶ a letartóztatott Molnár Ferenc ügyében jött nyomozni. A szolnoki Molnár testvérek, Ferenc és Antal, súlyos visszaéléseket követtek el, miután pár embernek egy bizonyos összegért megígérték, hogy közbenjárnak a nyomozások során letartóztatott hozzátartozójuk szabadon bocsájtása érdekében. Az összeg, amit felvettek több 10000 koronára rúgott, a hozzátartozók azonban nem Molnárék közbenjárása folytán szabadultak ki.⁸⁷⁷ Ennek következtében a felháborodás akkora volt Szolnokon a Molnár fiúkkal és családjukkal szemben, hogy az apjukat, Molnár Ferencet, aki hajótulajdonos és kereskedő volt, a helyi piacon a halászok tetteg bántalmazták, aminek következtében az öreg Molnár műtéti segítségre szorult.⁸⁷⁸ A két tiszt júniusban, az eset idején már nem tartozott Prónay csapatához, hiszen onnan még 1919 novemberében eltávolították őket.⁸⁷⁹ A szolnoki Molnár testvérek, Ferenc és Antal tartalékos hadnagyok, december 1-jén szerelték le a tiszti századtól. Az indoklás szerint a testvérpár magaviseletével bebizonyította, hogy alkalmatlan egy elit században szolgálni, mert több ízben a század és a Nemzeti Hadsereg érdekeivel szemben, az aktuális politikai helyzettel össze nem egyeztethető módon cselekedett.⁸⁸⁰ Valójában az 1920

⁸⁷² HL SZVZ. 120. Kt. 819. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7029/főn.1920. Lipót körúti incidens

⁸⁷³ Gratz 1935. 336.

⁸⁷⁴ Népszava 1920. augusztus 3. 2.

⁸⁷⁵ HL SZVZ. 120. Kt. 802. Magyar királyi Szolnok vármegyei katonai parancsnokság Kt. 2244/1920. Fodor Sándor hadnagy szökése

⁸⁷⁶ HL SZVZ. 120. Kt. 805. Útlevelláttamozó osztály, dátum nélkül

⁸⁷⁷ HL SZVZ. 120. Kt. 1071. Szolnok vármegyei katonai parancsnokság, védelmi alosztály

⁸⁷⁸ HL SZVZ. 120. Kt. 1072. Molnár Ferenc szolnoki hajótulajdonos és vállalkozó fiához írt levele

⁸⁷⁹ HL SZVZ. 119. 1233. !!!HL 118. 1. számú tiszti parancs, 1919. november 30. 2089.; HL SZVZ 116. 61. számú századparancs, 1919. december 1.

⁸⁸⁰ HL SZVZ 118. 1. számú tiszti parancs, 1919. november 30. 2089.; HL SZVZ 116. 61. számú századparancs, 1919. december 1.

elején alakult zászlóaljnak soha nem voltak tagjai. Az 1920. február 29-én kelt leszerelési listán is szerepel a nevük, a novemberi dátummal.⁸⁸¹

Fodor valós célja Molnár kiszabadítása volt, amit a helyi erők megakadályoztak. Fodort Pestre rendelték, majd ismét visszatért Szolnokra és magával hozta Illy Lászlót és Balogh Bélát, a Club kávéházi gyilkosokat, akiket a Pestről érkező nyomozó különítmény letartóztatott, Fodort azonban szabadlábbon hagyták. A hadnagy tiszthez méltatlanul viselkedett a városban. A letartóztatott Molnár szüleinél lakott, itt öltöztette át a magával hozott gyilkosokat is. A Molnár-ügy tanúi fenyegetésekkel vallomásuk megváltoztatására akarta rábírní. Éjszaka az utcán lövöldözött, saját maga rekvirált és egy állítólag kölcsön kapott kocsin közlekedett.⁸⁸² Később az erdélyi származású tiszt, a román megszállás alatt álló szülőföldjére menekült.

A tettesek közül Rigóczky László 12 évi súlyos börtönbüntetést kapott, ami azt jelentette, hogy minden év júniusát magánzárkában, július 27-ét pedig sötétzárkában kellett töltenie.⁸⁸³ Illy Lászlót 13 évi fegyházbüntetésre ítélték.⁸⁸⁴

Prónay a Club kávéház esetéről megemlékezve leírta, hogy az ébredők, diákok és csirkefogók rátámadtak a létesítményre, megverték a zsidókat, a berendezést pozdorjává törték és egy zsidó ügyvédet lelőttek. Miután a rendőrség kereste a bűnösöket, a parancsnok több embernek is menedéket nyújtott a zászlóaljnál és álnéven beöltöztette őket legénységi ruhába. Amikor a felháborodás lecsendesült, a bujtatott személyek vidékre, vagy külföldre távoztak. Többnek közülük súlyos testi sértés, vagy halált okozó sérülések vádja miatt kellett elmenekülni.⁸⁸⁵ Az antiszemita parancsnok eléggé megvetően nyilatkozott a fiatal ébredők akciójáról, de egyáltalán nem sajnálta a többségében zsidó származású áldozatokat. A tetteseknek pedig, mint más hasonló helyzetben is, most is hajlandó volt falazni és menedéket nyújtani, vagy akár a szökésüket is elősegíteni. A nemrég hivatalba lépő Teleki-kormánynak ez komoly problémákat okozott, nehéz feladat elé állítva őket, mert a közrend nyugalmát sok esetben a katonák, vagy hozzájuk közel álló személyek zavarták meg. Ezért elsősorban a szélsőjobboldali megmozdulások eszmei bázisát, a katonai zászlóaljak nyomozócsoportjait és egyéb különítményeket kellett megrendszabályozni. Ezek a törekvések Prónay és társai ellenérzését váltották ki, akik ezáltal folyamatosan szembekerültek az előjáróikkal és a kormányzattal egyaránt.

⁸⁸¹ HL SZVZ. 119. Kt. 283. Névjegyzék a leszerelt tisztokról Kt.154/1920. 1920. február 29.

⁸⁸² HL SZVZ. 120. Kt. 802. Magyar királyi Szolnok vármegyeikatonai parancsnokság Kt. 2244/1920. Fodor Sándor hadnagy

⁸⁸³ Népszava 1920. augusztus 5. 2.

⁸⁸⁴ Népszava 1920. augusztus 20. 3.

⁸⁸⁵ PIL Prónay II. 397.

A Club Kávéház ellen elkövetett atrocitásnak itt még nem volt vége, hiszen 1920. október 5-én újabb támadás indult a vendéglátóipari egység ellen. A rendőrség elkapta a tetteseket, akik közül az egyik, Balogh László úgy nyilatkozott, hogy az újabb akció bosszú volt a nyári atrocitás elkövetőinek elítélése miatt.⁸⁸⁶ Ebből a megmozdulásból már érzékelhetjük, hogy az új kormánynak sem volt könnyű helyzete, amikor az utcai megmozdulásokat szerette volna megakadályozni, mert azok, ahogy majd látni fogjuk, még az ősz folyamán is folytatódtak.

A HM 41139/1920. számú elnöki rendeletében a katonai parancsnokságoknak a visszaélések beszüntetésére adott utasítást az egész ország területére és arra, hogy azokat jelentsék Horthynak. A körletparancsnokságok azonban a parancs kiadása után egy ideig nem jelentettek gyilkosságokat. Majd a nyár közepétől már olyan jelentések érkeztek, amik a kegyetlenkedések szüneteléséről szóltak.⁸⁸⁷ Az esetek következményeként Teleki kormánya az eseményekben fontos szerepet játszó ÉME működését felfüggesztette.⁸⁸⁸

12.3. A zászlóalj és a MOVE kapcsolata

Gömbös Gyula szervező tevékenységének köszönhetően létrejött a MOVE országos központja, ami 16 szakosztályból állt. 1920 elejére a vidéki hálózat is kiépült. A szervezet az élet minden területén igyekezett érvényesíteni a befolyását. Az általuk destruktívnak vallott zsidó, liberális sajtó megtörésével a nemzeti eszme uralmát igyekeztek biztosítani.⁸⁸⁹ Prónay alakulata ebben az időben szoros kapcsolatot tartott fenn a Gömbös Gyula által vezetett MOVE-val. Gömbös nemcsak ennek a szervezetnek az irányítójaként tevékenykedett, hanem szorgalmazta a különböző irredenta egyesületek együttműködését, melynek célja egy keresztény nemzeti Magyarország felépítése volt.⁸⁹⁰ A két katonatiszt pályája azonban később ellenkező irányba haladt, mert Prónay egyre kevésbé bízott meg a titkos társaságokban, amiknek vezetői szerinte az alakulatának elpusztítására törekedtek. 1920 nyarán viszont még az I. vadászzászlóalj vezetője is az Ex tagja volt és több tisztje révén jó viszonyban volt a vezérkari tiszt által vezetett szervezettel. A zászlóalj tisztjei közül többek között Giczey György és Kuthy Imre is sokáig a MOVE-ban szolgáltak.

⁸⁸⁶ Népszava 1920. október 7. 3.

⁸⁸⁷ Pataki 1973. 131.

⁸⁸⁸ Romsics 2005. 139. Romsics 1982. b. 110-111.

⁸⁸⁹ Vonyó 2014. 94-95.

⁸⁹⁰ Vonyó 2014. 99.

Augusztus 25-én Prónay őrnagy jelentést tett a körletparancsnokságnak, a tisztikar és a MOVE viszonyával kapcsolatban. E szerint, a tisztikar hangulata nem volt MOVE ellenes. A tisztek nem felejtették el azt, hogy ez volt az a szervezet, amely a nemzeti eszme előharcosa volt és amellyel együtt küzdöttek a nehéz időkben. Csak a gyenge jellemű tisztek foglalhatnak rosszakaratból állást a MOVE és annak elnöksége ellen vélte Prónay, mert akik ezt a szervezetet irányítják, önzetlen és hazafias tisztek, akiknek a MOVE eredményes működése köszönhető. A hivatalos jelentés azt állítja, hogy a MOVE ellen irányul a destruktív elemek nyilvános működése és titkos aknamunkája. Élen járnak ebben a szabadkőművesek, akik élet - halál harcot vívnak a MOVE-val, mivel az az összes helységüket és irattárukat lefoglalta. A katonatisztek által irányított szervezet legfőbb ellenfeleként, a jelentés a zsidóságot nevezi meg, mert a MOVE nem sokkal korábban nyújtotta be indítványát, a zsidó származású egyének tisztikarból való kizárásával kapcsolatban, valamint le kívánt számolni a zsidósággal gazdasági téren. A tisztikarban pedig vannak olyan gyenge jellemű keresztények, akiket a szabadkőművesek és a zsidók irányítanak és a MOVE ellen hangolnak. Ezek szerint a MOVE mint intézmény ellen fellépett az összes antimilitarista, defetista, pacifista, nemzetietlen és nemzetellenes destruktív elem. Ezek az emberek azért támadják a katonai szervezet vezetőségét, mert annak lemondásától várják, a rájuk nézve veszedelmes irányzat leszerelését. Hozzájuk csatlakoznak azok a tisztek és volt tisztek, akik féltékenyek Gömbös százados személyére, aki értékesebbnek bizonyult náluk. Végül a jelentés a MOVE vezetősége ellenségének nevezte meg, azt a csak csekély mértékben a tisztikarban található letűnt politikai irányzatot is, amely személyi okokból ellensége a fennálló kormányzati rendszernek és a MOVE vezetőségét ellehetetleníteni, működését megsemmisíteni igyekezett.⁸⁹¹

A MOVE működésével azonban sokan elégedetlenek voltak. Ezt igazolja Sréter honvédelmi miniszter parancsa, amit Dáni tábornok szeptember 13-án továbbított a csapatok felé. Ebben a miniszter a MOVE működésével kapcsolatos nemzetgyűlésben elhangzott interpellációról beszélt, amit Szilágyi Lajos adott elő augusztus 17-én.⁸⁹² A képviselő fő problémaként megemlítette, hogy MOVE működését vissza kellene terelni az alapszabályok keretébe, megszabadítva azt Gömbös Gyula erőszakos uralmától, hogy ezután ismét nemzeti munkát végezzen.⁸⁹³ A szervezet működése a tisztikarban is állandó bírálat tárgyát képezte. Sréter szerint az interpelláció az ügyek valóságos állásáról helytelenül tájékoztatta a közvéleményt és

⁸⁹¹ HL SZVZ. 120. Kt. 703. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság Kt.7585/főn.1920. Kt.2084/1920.

⁸⁹² Nemzetgyűlési Napló 1920. augusztus 17. 506-507.

⁸⁹³ Nemzetgyűlési Napló 1920. augusztus 31. 95-96. A felszólalásra a miniszter két héttel később adott választ.

a felkorbácsolt szenvedélyes hangulat a tisztikart sem hagyta érintetlenül. A súrlódások a szervezet hiányos alapszabályaiból és annak nem egységes értelmezéseiből alakultak ki. A helyzet másik előidézője a forradalmi időkben és azok után a sajátos társadalmi viszonyokból eredő, akkor természetesnek látszó, de a konszolidáció előrehaladtával túlkapássá minősült működés volt. Ezért a MOVE számára új alapszabályt kell alkotni, ami ki fogja elégíteni a polgári társadalmat és a tisztikart egyaránt. A miniszter ettől a MOVE elleni hangulat megszűnését várja a tisztikaron belül.⁸⁹⁴

A vita ellenére tudjuk, hogy több tiszt már a vadászszázadtól a MOVE-hoz került és a két alakulat között igyekeztek jó kapcsolatot tartani. Biztosíték volt erre Prónay egykori szakaszparancsnokának, Giczey századosnak a személye, aki később is kitartott egykori parancsnoka mellett. A zászlóalj és a MOVE viszonya később Prónay és Gömbös ellentétes politikai nézetei miatt romlott meg, bár itt inkább személyes konfliktusról beszélhetünk, mintsem a két szervezet nézeteltéréséről. Ennek fő oka az volt, hogy Prónay a fiatalabb Gömbös vezető szerepét nem volt hajlandó elfogadni. Az I. vadászzászlóalj vezetője a MOVE elnökére mindig az ellenségeként tekintett, aki az irredenta törekvéseket igyekezett a saját politikai céljaira felhasználni.

12.4. Megemlékezés a kommunizmus bukása alkalmából

A magyar kormánynak nemcsak a kommunista és szocialista megemlékezésekre kellett felkészülnie, hanem a szélsőjobboldali csoportosulások megemlékezéseire is. Az egyik legfontosabb dátum a tanácskormány bukása volt. Ezért az ébredő magyarok ünnepi felvonulást szerveztek, melynek következtében a szegedi vadászzászlóaljat, augusztus 1-jén délelőtt 9 órától készültségbe helyezték.⁸⁹⁵ A honvédelmi miniszter rendeletére, reggel 8-12-ig a legénységnek nem volt szabad elhagyni a laktanyát.⁸⁹⁶ A kormány részéről furcsa törekvésnek tűnik, hogy az ÉME megmozdulását éppen a velük szoros kapcsolatban álló zászlóalj útján szerették volna kordában tartani.

⁸⁹⁴ HL SZVZ. 120. Kt. 811. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 8782/főn.1920. MOVE ügyeiről tájékoztatás

⁸⁹⁵ HL SZVZ. 120. Kt. 846. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7203/főn.1920.

⁸⁹⁶ HL SZVZ. 120. Kt. 845. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7204/főn.1920.

Az ÉME akcióját engedélyezték, hiszen a kormányzat számára is a legfőbb ellenség a kommunizmus volt, aminek visszatérését minden erővel igyekeztek megakadályozni. Ezért alkották meg 1921-ben a III. törvénycikket, ami az állami és társadalmi rend hatályos védelméről szólt és elsősorban a szélsőbaloldal ellen irányult, de a 30-as években már a szélsőjobboldal ellen is alkalmazták. Ez alapján súlyos büntetéseket szabtak ki az illegálisan működő lefülelt kommunistákkal szemben.⁸⁹⁷

A Ébredő Magyarok Egyesülete a kormányzót is meghívta, a kommunizmus bukásának első évfordulója alkalmából augusztus 1-jén szervezett ünnepélyre. Az ünnepség keretében tábori misét tartottak a Vérmezőn. Ehhez a zenét, a szegedi és a székesfehérvári vadászzászlóalj zenekarai szolgáltatták, akik a felvonulásban nem vettek részt. Karhatalmi célból a városparancsnokság egy egyetemi századot rendelt ki, ami szintén nem vonult fel. A kivonuló csapatok és zenekarok, egy kijelölt törzstiszt útján kapták meg a további utasításokat.⁸⁹⁸ Az ÉME akcióját a kormány hosszas vita után, az eredeti helyszín megváltoztatásával engedélyezte. A milleneumi Árpád-emlékműnél azért nem javasolták megtartani az emlékezést, mert a hazafelé tartó tömegnek zsidónegyedeken kellett volna keresztülmennie és féltek az esetleges atrocitásoktól. Ezért a helyszín végül a Vérmező lett. Az emlékbeszédet Szmrecsányi György mondta. Az ÉME által rendezett eseményen a kormány tagjai is részt vettek. Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter véleménye szerint, a szervezet szellemiségében pozitív változások észlelhetők. A kormányzat részéről nagyon fontos volt, hogy a társaság, az éppen folyó Tisza-per legfőbb vádlottját, Friedrich Istvánt egyértelműen megtagadta.⁸⁹⁹

12.5. Irredenta törekvések

A Monarchia idején az állam magyar fele nem rendelkezett hivatalos diplomáciai szolgálattal. A közös külügyi szolgálatban voltak magyar diplomaták, de ők a birodalmi érdekeket képviselték. Későbbi emlékiratírók erre a külügyszolgálat-nélküliségre vezetnek vissza a

⁸⁹⁷ Ormos 1998. 88-89.; Romsics 2005. 228.; Romsics 1982. b. 112.

⁸⁹⁸ A parancsot, Dáni tábornok adta ki július 29-én, a vadászzászlóalj részére. HL SZVZ. 120. Kt. 821. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7035/főn.1920. Ébredő Magyarok Egyesületének ünnepélye augusztus 1-jén 0386. Sávolgy városparancsnok, másnap ugyanezt az utasítást megerősítette. HL SZVZ. 120. Kt. 822. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság, Ébredő Magyarok Egyesületének ünnepélye augusztus 1-jén, a Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7035/főn.1920. számú rendeletére

⁸⁹⁹ MNL OL K 27. 1920. július 28.

magyar állam összeomlását és a trianoni békeszerződés mértékét. Ennél fontosabb, hogy a XIX. század végére a konzervatív magyar politikai elit mintha elvesztette volna veszélyérzetét az ország többnemzetiségi voltával és az ebből fakadó következtetésekkel kapcsolatban.⁹⁰⁰ A békeszerződés aláírása idején a magyar külügyminisztérium kiépítése még a kezdeteknél tartott. A magyar állam még nem rendelkezett követi és konzuli hálózattal. A zürzavaros időszaknak köszönhetően a külügyekbe illetéktelen és felelőtlen személyek is beavatkoztak. Több terv is keletkezett, amik a bajor-osztrák-magyar közös fellépést szorgalmazták a békék ellen.⁹⁰¹ Prónay elmondása alapján, 1920 nyarán több külföldi ügynök járt Magyarországon, akik közül a parancsnok is találkozott pár emberrel. Köztük volt a porosz származású Bauer ezredes, aki Ludendorf tábornok küldöttjeként érkezett és a magyarok támogatását szeretne volna elnyerni egy tervezett akcióhoz. Ennek célja, a császárság visszaállítása lett volna német földön, a lemondott császár fia, Vilmos vezetésével. A terv szerint Erhardt ezredes csapatából szerettek volna embereket becsempészni a Dunán, Ausztriába és Magyarországra. Ők a frontharcosok és megbízható fehér szervezetek segítségével puccsot hajtottak volna végre, ami által a környező országokban keresztény és nacionalista kormányok jutnának hatalomra. A szudétanémeteken keresztül csehországi betörést terveztek, amit délről Prónay egysége támogatna. Bauerék elismerték Magyarország régi határait és a német ajkú területeket sem követelték volna, amennyiben Ausztriát Németországhoz csatolják. Az Anschluss tervét Prónay két dolog miatt nem támogatta. Úgy gondolta, ha ez létrejön, akkor Magyarországot nyugatról ugyanolyan veszély fenyegetné, mint amilyen a körülöttünk élő szlávok részéről fenn áll. Úgy vélte, hogy a régi magyar állam határait csak egy önálló Ausztria létezésével lehet visszaállítani és megtartani. Ezt viszont az egykori Monarchia keretein belül képzelte el.⁹⁰²

A nemzeti szemléletű politikusok és katonák körében korán megindult az irredenta mozgalom, ami az elcsatolt területek visszaszerzésére irányult. Több radikális jobboldali szervezet alakult, ami az elvesztett régiók újbóli birtoklásáért küzdő egyéneket fogta össze. Többek között ilyen volt a Területvédő Liga, a Magyar Országos Véderő Egylet, az Ébredő Magyarok Egyesülete, az Etelközi Szövetség és a Kettőskereszt Vérszövetség.

A korszak egyesületei között személyi összefonódások miatt is kialakult együttműködés. A legradikálisabb programmal az ÉME rendelkezett,⁹⁰³ amellyel ahogy láthattuk, a kormánynak is komolyan meggyűlt a baja. A szervezet akcióit, az I. vadászászlóalj is gyakran támogatta.

⁹⁰⁰ Ablonczy 2020. 83.

⁹⁰¹ Ormos 1998. 84.

⁹⁰² PIL Prónay II. 338-341.

⁹⁰³ Vonyó 2014. 100.

Prónay alakulatának tagjai a többi alakulattal is kapcsolatban álltak. Amint már volt róla szó, a MOVE-nak több egykori különítményes tiszt is tagja volt, akik többé-kevésbé tartották a kapcsolatot egykori csapatukkal. A legismertebb és legfontosabb ilyen tiszt, Giczey György és Kuthy Imre volt. Az irredenta mozgalom képviselői úgy gondolták, hogy az alakuló kisantant tagjai közül a csehszlovák állam a leggyengébb katonai téren. Ezért elsősorban északi szomszédunkat figyelték, mert vele szemben akarták megkezdeni az elcsatolt területek visszahódítását. Az információk megszerzésében a Prónay-zászlóalj is részt vett, valamint azokról értesítéseket kapott.

A csehszlovák állam azért is került a magyar jobboldal és a kormányzati körök célkeresztjébe, mert Ausztria mellett, Csehszlovákiából jelentették a legtöbb kommunista szervezkedést, amik a magyar állam ellen irányultak. A veszélyt olyannyira komolyan vették, hogy északi szomszédunk ellen a legfelsőbb szinten hoztak katonai intézkedéseket. A vezérkari főnök elrendelte, hogy az ország légterét több alkalommal megsértő cseh gépeket lőszerpazarlás kizárásával tűz alá kell venni. A tüzelés megkezdését, csak tiszt vezényelheti és kizárólag a cseh gépekre vonatkozik.⁹⁰⁴

A körletparancsnokság tájékoztatása alapján, a vezérkari főnök rendelete szerint, a légijárművek megfigyelésére alkalmas állomásokból álló hálózatot kellett létrehozni, ami a rendőrség felügyelete alá fog tartozni. Ennek létrejöttéig minden katonai helyőrségben ki kell jelölni egy tisztet és egy intelligensebb altisztet, akiknek az lesz a feladata, hogy távcsővel megfigyelje és az állomásparancsnokságnak jelentse a közlekedő repülőgépeket. A megfigyelők számára, könnyítésképpen a rendelethez mellékletet adtak ki, amelyben a gépek nemzeti jelzése látható. A parancs felhívja a figyelmet, hogy a csehszlovák gépek közül több francia jelvényt viselt. Az orosz gépek aktuális jelzéséről az előljárárság nem tudott, de valószínűsítette, hogy vörös színnel, esetleg csillaggal vannak ellátva. Ez azért volt lényeges, mert a jugoszláv, osztrák, csehszlovák, román és orosz gépek előzetes engedély nélküli átrepülése és leszállása ellen a magyar kormány tiltakozni kívánt és kilátásba helyezte a gépek lefoglalását. Ráadásul, mint láthattuk, a csehszlovák gépek tűz alá vételét is elrendelték.⁹⁰⁵

A hadsereg és a magyar kormány törekvései a csehszlovák állammal kapcsolatban eltérő álláspontot mutattak. De ugyanezt láthattuk 1919 őszén Romániával kapcsolatban. A magyar

⁹⁰⁴ A felismerhetőséget segítve a parancs közli, hogy a legutóbbi értesülések szerint, a cseh repülőgépek belülről kifelé számítva, fehér-kék-piros kokárdával vannak ellátva. A magyar gépeken, a szárnyon és a törzs oldalán található fekete számsoron kívül, a szárnyakon, a törzs és az oldalkormány mindkét oldalán, nagy fekete h betű látszik. HLSZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7561/főn.1920. cseh repülőgépek tűz alá vétele

⁹⁰⁵ HL SZVZ. 120. Idegen repülőgépek jelzései Kt. 2389/1920.

politikai elit ekkor megpróbált szót érteni a románokkal, akiket Horthy, a hadsereg vezetője a legfőbb ellenségnek tartott. Teleki és Bethlen kormányai 1920-1921 folyamán a csehszlovákokhoz igyekeztek közeledni. Ez az állam viszont a német-osztrák-magyar katonai elit első számú célpontja volt. 1921-ben a magyar kabinet a csehszlovák állammal folytatott tárgyalásokat a gazdasági közeledésről és a békekonferencia által megállapított határok kétoldali megállapodáson nyugvó módosításáról.⁹⁰⁶ Teleki jószándékát bizonyítja a csehszlovák állam felé, hogy 1920 végén leállította Héjjas, majd Prónay Felvidék ellen tervbe vett gerillatámadásait. Utóbbi esetben a támadók terveit a csehszlovák nagykövetséggel is közölte.⁹⁰⁷

Prónay naplójában írt egy olyan lehetőségről, ami 1920 nyarán adódott a magyar kormányzat előtt, a béke revíziójával kapcsolatban. A franciák akciót szerettek volna indítani, a szovjet hadsereg ellen harcoló lengyelek megsegítésére. A szegedi vadászzászlóalj parancsnoka úgy tudta, hogy ezt a feladatot a cseheknek szánták, akik azonban az oroszok ellen nem akartak harcolni. Ezért esett a választás a magyarokra. Az őrnagy azt állítja, hogy ennek az akciónak a megtárgyalása érdekében utazott Maurice Paléologue, francia külügyminiszter Budapestre. Ez a látogatás azonban biztos, hogy nem történt meg. Prónay szerint ez nagy lehetőség lett volna a csehek ellen megindítani az irredenta mozgalmat és Kassán keresztül áttörni a cseh gyűrűt. A parancsnok azt írja, hogy a franciák felajánlották Kárpátalja visszacsatolását a csehektől, de a magyar kormány Temesvárt és Krassó-Szörényt is vissza szeretne volna visszakapni a románoktól. A franciák az összes felszerelést és lőszert állták volna, ha a magyarok 100000 emberrel a lengyelek megsegítésére sietnek. Prónay meglátása alapján a dolog a magyar kormányzat miatt bukott meg, mert nem akarták a németekkel vitás helyzetben álló lengyeleket megsegíteni. A parancsnok, ezt súlyos hibaként értékelte, meglátása szerint ugyanis nem a németekkel szemben kellett volna a lengyeleket megsegíteni, hanem a terjedő kommunizmussal szemben. Szerinte a magyar kormányzat minden hasonló akció megindításának lehetőségét elszalasztotta. Prónay minden áron szeretne volna felvenni a kapcsolatot a lengyelekkel, segítve őket a kommunisták elleni harcban. Ezt a meggyőződését mi sem bizonyítja jobban, mint két tisztjének, Apáthy László századosnak és Iliás Imre főhadnagynak a kiküldése lengyel földre. Ezek a tisztok, jelentéseket küldtek a parancsnoknak a helyi viszonyokról, amikről ő a kormányzónak is beszámolt.⁹⁰⁸ A magyar nacionalisták számára az egyik legfontosabb ellenség a kommunista berendezkedésű szovjet-orosz állam volt. Ezért szerették volna segíteni ellenük

⁹⁰⁶ Romsics 2005. 236.

⁹⁰⁷ Ablonczy 2000. 51.

⁹⁰⁸ PIL Prónay II. 362-364.

a lengyeleket. Ennek ellenére a magyar állam és Szovjet-Oroszország is közeledhetett volna egymáshoz, hiszen a szovjetek nem ismerték el a Párizs környéki békéket.⁹⁰⁹

A magyar kormány igyekezett valamelyik győztes nagyhatalom támogatását megnyerni, aminek következtében 1920-ban létezett egy magyar-francia közeledés, amihez egy szorosabb lengyel-magyar-román szövetség terve kapcsolódott.⁹¹⁰ A magyar kabinet a francia tőkének nyújtandó lehetőségek miatt gyors területi engedményeket és átrendeződést várt. A csehekkel ellenséges lengyel kormánnyal ápolandó jó kapcsolattól az északi határok megváltoztatását remélték.⁹¹¹ Ezek a lehetőségek végül a szomszédos államok törekvései miatt nem jöttek létre.

13. A vadászzászlóalj különítmény nélkül

13.1. A zászlóalj átszervezése

A Teleki-kormány első lépései a konszolidáltabb belső viszonyok kialakítására irányultak. Ezért történt meg a nyáron az ÉME működésének felfüggesztése, valamint az ősz folyamán a tiszti különítmények feloszlása, illetve egy részük átszervezése és betagozódása a reguláris hadseregbe. Horthy ehhez azért járult hozzá, mert augusztusban kiszélesítették a kormányzó jogkörét. Bizonyos korlátok között elnapolhatta, berekeszthette, vagy feloszlathatta a nemzetgyűlést és fenyegető veszély esetén, a hadsereg határokon kívüli alkalmazását is elrendelhetette.⁹¹² A kormány intézkedései nem jelentették a szélsőjobboldal kizárását a politikai életből. A honvédség, a csendőrség és a testőrgárda tisztjeire, valamint a politikusokra és tisztviselőkre Horthy a továbbiakban is támaszkodhatott. Hatalma a fegyveres alakulatok nélkül is szilárd volt.⁹¹³ Ezért a konszolidáció érdekében a katonai alakulatok átalakítására is szükség volt.

⁹⁰⁹ Romsics 2005. 237.

⁹¹⁰ Romsics 2005. 235-236.; Ormos 1983. 385.

⁹¹¹ Ormos 1998. 84.

⁹¹² Romsics 2005. 139.

⁹¹³ Romsics 1982. b. 111.

Mivel az előző kormány törekvése a tiszti nyomozószázadok megfékezésére kudarcot vallott, ezért a márciusi próbálkozás után az új kabinet szeptemberben szabályozta a vadászzászlóalj működését. Ennek megfelelően a budapesti katonai körletparancsnokság, szeptember 18-án adott tájékoztatást a szegedi vadászzászlóaljnak, ami szerint a honvédelmi miniszter a 78687/el.n.a-1920. számú rendelete alapján, a vadászzászlóaljat azonnal át kell szervezni. Az utasítás a Britanniában levő tiszti alakulatot megszüntette és a zászlóalj kebelében levő nyomozó osztályt is feloszlatta. A tisztikar legfeljebb az előírt létszám kettős méretében maradhatott meg. Ezért egy századnál, 1 századparancsnok és 4 szakaszparancsnok lehetett. Rajtuk kívül 1 századparancsnok-helyettes és 4 század-, vagy szakasztiszt volt rendszeresítendő. Így 10 tiszt szolgálhatott egy századnál. A kettős méretű létszámba beszámítottak a külszolgálaton levő tisztek is. Nem tartoztak bele viszont, a 103314/el.n.C-1920. számú rendelet értelmében a szombathelyi körletparancsnoksághoz tartósan határvédelmi szolgálatra vezényelt tisztek, akik a zászlóaljnál létszámfelettiként voltak vezetendők. Az alakulatnál elsősorban azokat a tiszteket kellett megtartani, akik már Szegeden is az egységénél szolgáltak. Idegen fegyvernembeli tisztek a gyalogos zászlóaljhoz nem voltak beoszthatók. Őket, a felesleges létszámú gyalogos és vadász tiszttel együtt a szegedi körletparancsnokság rendelkezésére bocsájtották, ahol fegyvernemeikhez vonultak be. Takátsy századost feltétlenül a szegedi katonai körlethez vonultatták be és ott az egyik csapathoz került. Dudás hadnagyot, a Honvédelmi Minisztérium elnöki C. osztályába osztották be. A visszamaradó és a felesleges tisztek esetében is meg kellett állapítani, hogy valamelyik alakulatnál nem lettek e leszerelve. Ha igen, azonnal leszerelték őket. Csakúgy, mint azokat a tiszteket, akik más egység kötelékében nem voltak hajlandók szolgálni. A zászlóalj legénységi pótlást a feloszlátandó kerékpáros századból vehetett. A honvédelmi minisztérium engedélye nélkül a zászlóalj sem tisztet, sem közkatonát nem toborozhatott az állományába. A szegedi vadászzászlóalj ezután semmiféle nyomozó munkát nem végezhetett. A zászlóalj közegeinek ilyen célra történő igénybevételét csak a körletparancsnokság, vagy a honvédelmi minisztérium elnöki C. osztálya rendelhette el. Valójában ez az osztály volt az, ami felelős volt a nyomozásokért. Ide kerültek azok a tisztek, akik létszámfelettiként nem szereltek le. Ezek az egységek működésükért a kirendelő parancsnokságnak voltak felelősek.⁹¹⁴ A honvédelmi minisztérium C. osztályához tartozott egy T, azaz tájékoztató szolgálat, a zászlóalj létszám feletti és le nem szerelt nyomozótisztjei itt működtek tovább. A T szolgálat már a Fővezérségen is önálló osztállyal

⁹¹⁴ HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 9052/főn.1920. a szegedi vadászzászlóalj átszervezése

rendelkezett. 1920 őszén a minisztériumon kívül a katonai kerületi parancsnokságoknál, a hadosztályoknál és a vármegyei katonai parancsnokságoknál is volt osztályuk.⁹¹⁵

A miniszter utasítása szerint az egész zászlóalj a tisztekkel együtt, a Ferdinánd laktanyában kellett elhelyezni. A pesti oldalon levő összes szállást, kiemelten a Britannia szállót, szeptember 20-ig ki kellett üríteni. Ezentúl mindenféle rekvirálás, elsősorban a benzinre vonatkozó tilos volt. Az engedélyezett 3 autón és 2 motorkerékpáron felüli gépjárműveket a Honvédelmi Minisztérium 26. osztályának szolgáltatták be. Üzemanyagot viszont csak egy autóra és egy motorkerékpárra engedélyeztek az egység számára. A zászlóaljnál szeptember 20-tól tiszti iskolát létesítettek, mely naponta délután 3-5 óra között működött. Ebben az oktatásban minden tisztnek részt kellett venni, kivéve azokat, akik a legénység délutáni foglalkozását vezették (századparancsnokok és századonként egy tiszt). Az átszervezést 22-ig be kellett befejezni és jelenteni az előjáróságnak írásban, tiszti futár útján, név szerinti kimutatással a zászlóalj állományában maradt tisztekről, azok szolgálati állásának megjelölésével. A zászlóalj részére meghatározott állomány a következőképpen alakult: zászlóalj-parancsnokság és gazdasági hivatal, gyalogszászad 3 szakasszal, kézi géppuskás szakasz 2 puskával, gyalogosszászad 6 puskával, árkászszázad, valamint a visszamaradó különítmény a gazdasági hivatallal. Ezeken felül a zászlóaljhoz tartozott még a zenekar, a lovas szakasz, 8 gyalogosszakasz, gyalogos ágyús szakasz, rohamfélszászad, autóosztag, kerékpáros század és kertgazdasági osztag, valamint a kerékpáros küldöncök.⁹¹⁶

A nyomozó század megszűnésével egyidejűleg, szeptember 14-én a budapesti körletparancsnokság értesítette a zászlóaljat, hogy a miniszteri rendelet értelmében, bevonta a területén szolgálatot teljesítő zászlóaljbeli tisztek kaposvári körletparancsnokság által kiállított nyomozó igazolványait.⁹¹⁷

Prónay szerint Sréter honvédelmi miniszter, igyekezett csökkenteni a zászlóalja létszámát, ezáltal gyengíteni az egységet. A parancsnok úgy látta, hogy a miniszter, két fiát, Istvánt és Elemért is az aktuális politikai széliránytól függően vezényelte a zászlóaljhoz, vagy éppen az egységtől más alakulathoz. Az őrnagy úgy érezte, hogy ebben Srétert a liberális, ahogy ő állította, zsidó újságok hírei és cikkei befolyásolták. Különösen az idősebb fiú volt az, akit Prónay nem szívesen látott volna újra az egységénél, mert szerinte, ahogy írta, az apja spicliskedésre használta fel. Prónay szeptemberben a tisztjei nagy részét a Britannia szállóból

⁹¹⁵ Pataki 1973. 93.

⁹¹⁶ HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 9052/főn.1920. a szegedi vadászzászlóalj átszervezése

⁹¹⁷ HL SZVZ. 120. Kt. 813. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 8740/főn.1920. igazolványok bevonása Kaposváron teljesítenek szolgálatot

a Nádor laktanyába vitte, több nyomozót más szállodákban helyezett el. A parancsnok azt állította, hogy ő a Britanniából az embereit még szeptember elején, tehát már 20-a előtt elköltöztette. Emberei távozása után Hír György nemzetgyűlési képviselő költözött be a Britanniába, az adonyi különítményével, amely a parancsnok véleménye alapján, megbízhatatlan, szedett-vedett emberekből állt és zsidófosztogatásokból élt. Ezzel szemben a vadászászlóalj nyomozókülönítménye hivatalosan lett felhatalmazva a csempészek, valutázók és kémek lefogására. A tetten ért embereket a Britanniába vitték, ahol a náluk talált értékekről Takátsy Gyula százados és segéd tisztje, Szabó Béla főhadnagy, pontos leltárt és jegyzőkönyvet állított ki, amit a zászlóaljparancsnoksághoz terjesztettek fel. Ezzel szemben Hír György és báró Babarczy Jenő emberei az utcán fogták el a zsidó származású embereket, akiknek az értékeit a szállóban elvették, majd az utcára dobták őket. Prónay Héjjas Ivánnak is tanácsolta, hogy költözzön el a szállóból, de ő ezt nem tette meg. A parancsnok véleménye szerint, sok ember lakott a szállóban, akik a Prónay zászlóalj tisztjeinek adták ki magukat és zsarolásokat, fosztogatásokat, lopásokat követtek el, de valójában ezek a személyek a szegedi vadászászlóaljhoz soha sem tartoztak. Ezeket az akciókat azonban a baloldali pártok, a Prónay alakulat számlájára írták.⁹¹⁸

Prónay alezredes október 30-án írt fogalmazványában kifejtette, hogy a zászlóalj kebelén belül működő tájékoztató, azaz T osztályt feloszlatták, ami alatt a nyomozó osztály kell értenünk, azonban nem kaptak utasítást arra vonatkozóan, hogy a folyamatban levő több ezer ügyet hogyan kezeljék. Mivel erre rendeletet nem adtak ki, a zászlóaljtól elvezényelt Takátsy százados, Prónay utasítására mindaddig vezette az ügymenetet, amíg a T osztályra vonatkozó újabb utasítás nem történik.⁹¹⁹

13.2. Pénztárkönyvek

Prónay állítása szerint vasszigorral követelte embereitől a korrekt magatartást. Nem tűrte a közpénzek eltulajdonítását. A csempészekről és árdragítóktól lefoglalt pénzeket, a zászlóaljnál pontosan vezették és azokat bejelentették a rendőrségnek. Takátsy Gyula százados és segéd tisztje, Iliás István főhadnagy, majd később Szabó Béla főhadnagy írták a számadásokat.

⁹¹⁸ PIL Prónay II. 358-359.

⁹¹⁹ HL SZVZ. 120. Kt. 900. Jelentés a Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokságnak Kt. 2495/1920.

Ezekből a pénzekből finanszírozta Prónay, a határellenőrző és egyéb hasonló munkálatokat mivel más alap ekkor nem állt rendelkezésére. Mindezt felsőbb helyen be is jelentette. A számadások ellenőrzésére és átvizsgálására, időnként hivatalos katonai számvizsgáló bizottságot kért.⁹²⁰ A zászlóaljnál 1920 tavaszán 3 kasszakönyvet vezettek. Az A. könyvben voltak a lefoglalt hivatalos pénzek, a B. könyvben a lefoglalt magánpénzek, a C. könyv pedig a zászlóalj számára adományozott és a legénység munkálkodásából származó összegeket tartalmazta. Ezeket a könyveket Szabó Béla főhadnagy vezette. A Britanniában működő nyomozószázad bevételeit, ekkor külön kezelték.⁹²¹

1920 szeptemberében került sor a Britanniában vezetett kasszakönyvek lecserélésére. Szabó főhadnagy állítása szerint ez Prónay parancsára történt. Az A. B. és C. jelű könyvek tételeit átvezették az új könyvekbe, amikor az összes pénz a Nádor laktanyába került. A könyvelést az év végén a Schmidt Károly ezredes vezette bizottság átvizsgálta és mindent rendben talált. Bizonyos összeget fegyverek vásárlására tartalékolta, azonban erre nem került sor, ezért Szabó szerint ezek a pénzek nem lettek kiadva. A könyveket a pénztárbizottság írta alá, aminek tagjai akkor Prónay Pál, Ranzenberger Viktor, Takátsy Gyula és Szabó Béla voltak.⁹²²

Takátsy százados elmondása alapján, amikor a Britanniában tartózkodó század feloszlott, a kasszakönyvek felkerültek a Nádor laktanyában levő pénztárba. A könyvek sorsát Takátsy Szabó főhadnagyhoz hasonlóan mondta el.⁹²³ Takátsy százados szerint a nyomozószázad feloszlásakor a Britanniából nagyjából 1 200 000 korona került a zászlóalj pénztárába. Szabó főhadnagy ezt az összeget pontosan 1 192 569 korona 47 fillérben határozta meg.⁹²⁴

Valójában Dáni altábornagy a zászlóalj kérelmére, november 20-án rendelte el a Schmiedt Károly alezredes által vezetett bizottság kiszállását az alakulathoz, amelynek Bilitzky Lajos őrnagy és Vajda Gyula aligazgató voltak a tagjai. A misszió 23-án tartott vizsgálatot az egység gazdasági hivatalában, melynek célja, a korábban történt lefoglalásokból és elkobzásokból származó pénzösszegek kezelésének vizsgálata volt. A bizottságot a tábornok felhatalmazta, hogy az elszámolásokat megvizsgálja és a pénztári naplókba betekintsen.⁹²⁵ A pénztárkönyvek ekkor tehát rendben találtak.

1921 elején Prónay igyekezett megreformálni a zászlóalj belső ügyeit. Fő célja a tiszték és a legénység megélhetési körülményeinek javítása volt. Ezt a célt szolgálta a már korábban

⁹²⁰ PIL Prónay II. 290.

⁹²¹ BFL P-R 58-59.

⁹²² BFL P-R 57-58.

⁹²³ BFL P-R 47-48.

⁹²⁴ BFL P-R 496-497.

⁹²⁵ HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 13312/főn.1920.

említett, Muraközy László főhadnagy által vezetett kertgazdasági különítmény, amely a Tisza partján fekvő Szikra közelében feködt. Itt a bérbbe vett földeken zöldségeket termesztettek a zászlóalj számára. Az alakulat kivezényelt legénysége pedig több gazdaságban is vállalt részért takarmánykaszálást. A megspórolt pénzeket félretették, vagy disznókat és tehenekeket vettek rajta, amivel a zászlóalj állományának javítását célozták. Ezeket a gazdasági ügyeket, a zászlóaljnál külön kezelték és nem függték össze a katonai ügyekkel. A pénzek kezelését, a gazdaszati tiszt, Czirfusz Ödön főhadnagy végezte, a pénztárkönyvek átvizsgálására Prónay többször is katonai számfejtő bizottságot kért. Mint már említettem a parancsnok, a pénzeket három csoportra osztotta. Az A jelzésű pénztárkönyvbe azok az összegek lettek bevezetve, amiket a nyomozótisztek, valutacsempészektől, lánckereskedőktől lefoglaltak és a rendőrségnek, valamint az ügyészségnek hivatalosan bejelentettek. Amennyiben a vádlottak ügye felmentéssel végződött, abban az esetben a lefoglalt összeget be kellett szolgáltatni. A B jelű könyvben, olyan összegek voltak, amelyek szintén üzerektől lettek elkobozva, akik azonban megszöktek, ezért ezek a pénzek nem lettek hivatalosan bejelentve és beszolgáltatva sem. A C jelű pénztárkönyvbe, azokat a pénzeket írták be, amelyeket a zászlóalj az egyéb munkái során szerzett. A szénakaszálások, egyéb mezei munkák, a MOVE és más vállalatok számára történt fuvarozások, valamint a gazdaságban folytatott sertéshizlalás, tejtermelés és trágyaeladás bevételei tartoztak ide.⁹²⁶ Ennek azért van jelentősége, mert amikor 1921 közepétől a viszony elmérgesedett Prónay és egyes tisztjei között, a parancsnok az egységtől való távozása után, a könyvek meghamisításával és sikkasztással vádolta meg utódait és beosztottjait, ami perek sorát hozta magával a következő évtizedben. A visszaéléseket azonban nem lehetett bizonyítani.

Prónay 1921. szeptember 1-jén távozott a hadseregből. Az alezredes szerint a pénzek elsikkasztása ezután történt meg. Ekkor már Czirfusz Ödön főhadnagy volt a gazdaszati tiszt, aki pontosan vezette a pénzmozgásokat. A számadások szerint Prónay nyugdíjazása napján a zászlóalj összbevétele 2 973 000 korona volt. Ebből azonban lebélyegzés folytán elveszett 390 000 korona, Prónay egy nőnek adott 22 000 koronát, részletfizetések címén elment 580 000 korona, autó és soförtartás címén 800 000 korona, tiszti étkezdére 180 000 korona, irredenta célra 110 000 korona, napidíjra és nyomozási költségre 300 000 korona. A Britannia nem számolt el 140 000 koronával. Így a pénztári állomány 1921. szeptember 1-jén 451 000 korona volt. De ebből a pénzből még ki kellett fizetni a Gyöngyös-Battlay céget 270 000 korona értékben és a polgári bíróság által visszaítélt 100 000 koronát is le kellett vonni. Így a tényleges

⁹²⁶ PIL Prónay II. 391-392.

pénztári állomány 81 000 koronára rúgott. Ebből pedig nehéz 200 000 koronát elsikkasztani, mint ahogy ezt Prónay állította.⁹²⁷

A vádaskodást egykori beosztottjai ellen az alezredes már 1922-ben megkezdte. Czirfusz Ödönt és társait azonban nem tudta elítéltetni. Ez a persorozat 1928-tól a Prónay-Ranzenberger-perben csúcsosodott ki, amihez hozzácsatolták a résztvevők 20-as évek elején tett vallomásait is. Így ezek is megtalálhatók a Budapest Fővárosi Levéltárban.⁹²⁸

13.3. A lovas félszázad és a fegyverzet

A körletparancsnokság utasítása értelmében szeptember 30-tól, a Britanniában elszállásolt tiszteket a Nádor laktanyában kellett elhelyezni. Azonban a laktanya első emeletét elfoglaló 1. csendőrtartalék-zászlóalj még nem kapott parancsot a helyiségek kiürítésére, ezért a körletparancsnokság által elrendelt áthelyezést nem lehetett végrehajtani.⁹²⁹ Ennek következtében többen a szállóban maradtak, ami később bonyodalmakhoz vezetett.

Október folyamán a lovassági felügyelőség tisztázta a zászlóalj irányába, az egységen belül működő lovas félszázad alárendeltségi viszonyát, amely a fennálló rendeletek értelmében azonos a gyaloghadosztály lovasságok ugyanilyen jellegű kapcsolatával. A 14-én kiadott utasítás szerint a lovas félszázad minden felszerelési, fegyverzeti és egyéb ügyben a saját előljáró zászlóaljparancsnoksága és gyaloghadosztály-parancsnoksága útján, ahhoz a katonai körletparancsnoksághoz lett utalva, akinek a területén tartózkodott. A tiszt személyi vonatkozású ügyek (beosztás, áthelyezés, vezénylés) a lovassági felügyelőséghez tartoznak, így minden ilyen jellegű dolgot, így a létszámváltozást is ide kellett jelenteni.⁹³⁰

Az előjáróság a szegedi vadászzászlóalj kiegészítésével kapcsolatban is rendelkezett. E szerint riasztás esetén az alakulat a kiegészítését, a szeptember 26-án kelt jelentés alapján, a következő helyekről nyeri: Makó városból 503 fő, a makói járásból 388 fő, a nagylaki járásból 109 fő. Jakus Gyula főhadnagy a jelentés aljára ceruzával írta észrevételeit, miszerint mivel a zászlóalj,

⁹²⁷ BFL P-R 2248.

⁹²⁸ BFL P-R

⁹²⁹ HL SZVZ. 120. Kt. 807. Jelentés a Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokságnak 1920. szeptember 14.

⁹³⁰ HL SZVZ. 120. Kt. 911. Magyar királyi lovassági felügyelőség 1055/1920. a szegedi vadászzászlóalj lovasszázadának alárendeltségi viszonya

eddig Kecskemét környékéről nyert kiegészítést, célszerűbb lenne, a szállást erről a környékről alkalmazni. Felriasztás esetén a bevonulás is egyszerűbb lenne ebből a térségből.⁹³¹

A körletparancsnokság utasítása szerint a zászlóalj Jakus Gyula főhadnagy által vezetett visszamaradó különítményét Makóra helyezték volna át,⁹³² de végül Kecskemét lett az egység úti célja.⁹³³ Az alakulat létszámát és a beérkezési időt, a szegedi körletparancsnokságnak kellett jelenteni.⁹³⁴ Szeptember 7-én Prónay, a visszamaradó különítmény parancsnokaként, Makay Imre századost jelölte meg.⁹³⁵ Mint látjuk, Jakus Prónayhoz hasonlóan ragaszkodott Kecskemét környékéhez, hiszen a zászlóalj vezetése továbbra is megbízott a helyi gazdáknak és ezért inkább velük töltene fel az állományát.

A zászlóalj fegyver- és lőszerállományával kapcsolatban a következő információkkal rendelkezünk. A budapesti körletparancsnokság augusztus 19-én, a honvédelmi miniszter rendelete alapján 200 000 darab 8 mm-es lőszer rendelt ki a budapesti gyalog-hadosztály mozgócsoportjainak. A székesfehérvári gyalog-hadosztály és a területen kívüli hadosztály egyaránt 50 000, a szegedi vadászzászlóalj 60 000 darab lőszer kapott. A töltényeket a városparancsnokság lőszerraktárából, a Vilmos főherceg laktanyából kellett felvenni.⁹³⁶

A zászlóalj birtokában egy október 2-án kelt fegyverkimutatás szerint 1793 fegyver, 580 fonott fegyverszija, 19 gépfegyver, 17 gépfegyver nehéz állvány és 2 gépfegyver könnyű állvány volt.⁹³⁷ Egy Papp százados által október 4-én aláírt nyugta, már 1984 átadott fegyverről, 19 gépfegyver-állványról és 600 hevederről ad tanúságot.⁹³⁸

A zászlóalj december 4-i fegyver- és lőszerkimutatása szerint az első 3 századon kívül egy ágyús század, valamint roham félszázad, lovas félszázad, árkász- és távbeszélő szakasz és a zászlóaljtorzs, a visszamaradó különítménnyel tartozott az alakulathoz.⁹³⁹

A szegedi vadászzászlóalj átalakításának lényege valójában a nyomozószázadok, azaz a zászlóaljon belül működő tiszti különítmények megszüntetése volt. Október 1-jével, hivatalosan az összes ilyen működő alakulatot megszüntették. Ezzel kívántak gátat szabni a további atrocitásoknak és visszaéléseknek, amiknek jó része a főváros területén zajlott. Ezek az

⁹³¹ HL SZVZ. 120.Kt. 707. Visszamaradó különítmény 168/sgt.1920. szolgálati jegy 1920. szeptember 26. 0157.

⁹³² HL SZVZ. 120.Kt. 696. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7845/1920.

⁹³³ HL SZVZ. 120. Kt. 698. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 7845/1920.

⁹³⁴ HL SZVZ. 120. Kt. 695. Szegedi katonai körletparancsnokság 7504/el.n.1920. távirat

⁹³⁵ HL SZVZ. 120.Kt. 660. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 74500/I.el.n.1920. rendelete

⁹³⁶ HL SZVZ. 120. Kt. 702. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság Kt.7585/főn.1920. lőszer kiutalása

⁹³⁷ HL SZVZ. 120. Kt. 840. Kimutatás a honvédelmi minisztérium 76994/el.n. 25./1920. számú illetve a csoportfőnökség 1169. számú rendeletére a beszerzett fegyverekről

⁹³⁸ HL SZVZ. 120. Nyugta az átadott fegyverekről, 1920. október 5. szám nélkül

⁹³⁹ HL SZVZ. 120. Kt. 715. Fegyver és lőszer kimutatás Kt. 2105/1920.

incidensek azonban nem szűntek meg varázsütésre, hiszen sokan éltek vissza a hadsereg egyenruhájával, mint ahogy azt látni fogjuk.

13.4. Eljegyzés

1920 őszén Prónay életében, nagyon fontos dolgok történtek. Október 1-jén előléptették alezredessé.⁹⁴⁰ Október végén találkozott Pálffy-Daun Aimeé grófnővel, aki a királyi pár szolgálatában állt. Először 1917-ben látták egymást, amikor Prónay a sebesüléséből lábadozott. Az alezredes azonban nem akart a királykérdésben nyíltan állást foglalni. Úgy gondolta, hogy ennek az elintézése a kormányzó hatáskörébe tartozik. Prónay Pálffy grófnő társaságában gróf Sigray Antallal tartott megbeszélést, annak Lánchíd utcai lakásán, miután a grófnő megérkezett a kormányzótól. Az udvarhölgy felvázolta a királyi család rendkívül sanyarú helyzetét, miszerint gyerekeikkel együtt nélkülöznek a száműzetésben. Prónay erre reflektálva előadta, hogy a király ellen nagy az elkeseredés az országban, mert azt terjesztették el róla a közműn alatt, hogy Magyarországot fel akarta darabolni, hogy megmentse Ausztriát és Bécset, a flottát pedig elajándékozta, valamint iszik és tivornyázik. Az alezredes ezekkel indokolta, hogy miért nem támogatja a királyt, hiszen így maga ellen fordíthatná a néptömegeket, mert főleg a vidéki gazdák támogatását bírta. Prónay kifejtette neki, hogy a helyzet nem érett meg a Habsburg propagandára, mert a restaurációs kísérletek polgárháborúba sodorhatnák az országot, de meggyőződése volt, hogy a koronás király személyét és a Habsburg dinasztiát a magyarságnak nem szabad elfelejteni, mert ez jelent kapcsolatot az elszakított országrészekhez.⁹⁴¹

Prónay a Bristol szállodában szerzett szállást a grófnő részére, mert Sigrayék vidékre utaztak, így náluk nem lakhatott. Pálffy-Daun Aimeé a következő időszakban, naponta több órát töltött együtt az alezredessel. Miután kölcsönösen megismerték és megkedvelték egymást, Prónay megkérte a grófnő kezét, aki igent mondott és titokban eljegyezték egymást. A pár, a grófnő Stübingben élő anyja, Nugent Eleonóra grófnő beleegyezésére várt. Mivel Prónay alezredes, Ausztriából való kitiltása még mindig érvényben volt, ezért a parancsnok a bátyját, Gyulát bízta meg, hogy menjen el Stájerországba leendő anyósához és kérje beleegyezését a frigyükhöz. Prónay szerint a grófnő nem nagyon örült ennek a házasságnak, mert inkább egy gazdag főurat

⁹⁴⁰ Binder Ferenc ezredes gratulált neki, a budapesti vadászsászlóalj nevében HL SZVZ. 120. Kt. 898. Binder ezredes levele Prónay alezredesnek 1920. október 11.

⁹⁴¹ PIL Prónay II. 374-376.

szánt a lányának, de azokat a fiatal grófnő mind kikosarazta, az alezredeshez viszont ragaszkodott. Az anya számára talán azért lehetett furcsa ez a házasság, mert korban közelebb állt Prónayhoz, mint a lánya, hiszen 7 évvel volt idősebb az alezredesnél, a lánya viszont 16 évvel fiatalabb leendő férjétől. A grófnő sokat nem tehetett a frigy ellen, hiszen a parancsnok és Aimeé titokban eljegyezték egymást, az esküvőt pedig a következő év tavaszára tervezték.⁹⁴² Valójában Prónay ezzel a házassággal, egy olyan politikai utat jelölt ki magának, amely a jelenlegi kormányzat szemében őt egyértelműen legitimistának állította be, hiszen egy udvarhölgyet vett feleségül. De amint majd a későbbiek során látni fogjuk, a vérbeli karlisták nem tartották az alezredest közékjük tartozónak.

Ebben az időszakban Prónay-alakulat sorsa sem volt egyszerű, hiszen a körletparancsnokság utasította a zászlóalj-parancsnokságot, hogy az 1896-os születésű katonáit november végéig szerelje le, még akkor is, ha ennek következtében, a zászlóalj létszáma nem éri el az előírt mennyiséget.⁹⁴³

13.5. Eljárás a polgári személyek ellen

A tiszti nyomozószázadok 1920. októberi megszüntetése nem járt automatikusan az atrocitások megszűnésével. A katonák a honvédelmi minisztérium C. osztályához tartozó T. osztályon belül folytatták a nyomozásokat, ráadásul közülük többen korábban vagy különítményes tisztek voltak, vagy azokhoz hasonló politikai nézeteket vallottak. A nyomozótisztek továbbra is többször túllőttek a célon és néha diplomáciai bonyodalmat is okoztak. Erre példa az a súlyos incidens, ami október közepén történt, amikor Királyhidán a budapesti francia főmegbízott futárját és fiát tartóztatták fel nyomozótisztek, akik a lefogottakat a postájuk felnyitására kényszerítették. Ráadásul a C. osztály azt a hamis értesítést adta a külügyminisztériumnak, hogy a nyomozók hamis igazolvánnyal rendelkeztek, amit a vizsgálat végül megcáfolt. Az eset komoly diplomáciai bonyodalmat okozott, mert a minisztérium, a hamis információ alapján próbálta elsimítani a konfliktust a francia hatóságokkal.⁹⁴⁴ Ez az ügy mélyen aláásta a Nemzeti Hadsereg hírnevét, mint ahogy a többi atrocitás is, amit a nyomozótisztek elkövettek.

⁹⁴² PIL Prónay II. 377-379.

⁹⁴³ HL SZVZ. 120. Kt. 930. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 9977/1920. távirat

⁹⁴⁴ MNL OL K 27. 1920. október 21.

A katonai nyomozók, bármelyik osztályhoz tartoztak, a magyar állampolgárokkal szemben sem bántak mindig korrekt módon. Jó példa erre Landau Adolf ügye, aki életével fizetett az ellene eljáró G. osztály, azaz a kémelhárító nyomozók visszaélései miatt. Bár közvetetten Landau halálát egy gátlástalan polgári származású szélhámos okozta, aki jó kapcsolatban állt több korrupcióra hajlamos katonával és csendőrrel. Az ügy következtében a Teleki-kormány kénytelen volt a polgári személyeket katonai bíráskodás alá helyező előző évi rendeleteket felülvizsgálni.⁹⁴⁵ Ezért került sor a civilek ellen folyó eljárások szabályozására. Erre hívta fel a katonai nyomozók figyelmét Dáni tábornok, a budapesti körletparancsnok, november 1-jén kelt parancsában, melyben a honvédelmi minisztérium rendeletét ismertette. Az utasítás kiadását, a T. és a C. szervek hatalmi túlkapásaival, valamint hatásköri túllépéseivel indokolta. E szerint, a polgári büntetőbíráskodás alá eső személyek, csak a jogosulatlan toborzás, az esküvel fogadott katonai szolgálat megszegésére való csábítás, a kémkedés, az ellenség előnyét célzó cselekmények, a katonai behívó megtagadására csábítás esetén vonhatók katonai büntetőbíráskodás alá. Ezeken az eseteken kívül, a T. és a C. osztály nyomozói, csakis nyilvánvaló államellenes bűncselekmények kapcsán járhatnak el. Ilyen ügyekben, az adatokat az illetékes rendészeti hatóságnak, vagy katonai ügyészségnek kell eljuttatni. A letartóztatott polgári személyeket 48 órán belül, a legközelebbi rendőr hatóságnak, vagy a királyi ügyészségnek kellett átadni. A katonai nyomozók eljárására a T. és a C. osztály szerveit újból ki kellett oktatni, a nyomozókat pedig átvizsgálni és csak a legmegbízhatóbbakat megtartani. Nyomozó igazolvánnyal csak a feltétlenül megbízható embereket volt szabad ellátni, a többiektől az igazolványt bevonták. A nyomozókat, ki kellett oktatni a katonai, valamint a polgári bíráskodás alá eső, de államellenesnek minősülő esetekkel kapcsolatban. Kémgyanús egyéneknek csak azok minősültek, akik ellen konkrét adatok merültek fel. Dáni a nem államellenesnek minősülő esetekben, melyek nem a vörös védelemhez tartoztak, a katonai nyomozók működését szigorúan megtiltotta, így a valutanyomozásokat is. Ezek ezentúl kizárólag a polgári hatósághoz tartoztak. A rendelet ellen vétő nyomozókat elbocsájtották és leszerelték. A körletparancsnok utasítása szerint az egyes alakulatok T. szervei nyomozásokra nem voltak hívatottak. Dáni külön parancsban rendelte el, hogy ezek az egységek karhatalmi és határvédelmi célokra mikor voltak felruházhatók. A fontos parancsot a budapesti városparancsnokság és gyaloghadosztály mellett, a szegedi és a székesfehérvári vadászászlóaljok is megkapták.⁹⁴⁶

⁹⁴⁵ MNL OL K 27. 1920. október 21.; Nemzetgyűlési Napló 1920. október 20. 110-112.

⁹⁴⁶ Prónay egységénél, november 4-én vették tudomásul. HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 12372/fön.1920. Katonai nyomozók eljárása, szigorú utasítások

A Landau-ügyre visszatérve, a kormány az eset nemzetgyűlési felvezetését egyértelműen legitimista támadásként fogta fel, melyben a házelnök, Rakovszky István járt élen és fellépése Telekiék szerint, egyértelműen a kabinet megbuktatására irányult.⁹⁴⁷ A dolog felvetésének fő szónoka Ruppert Rezső a polgári személyek feletti katonai bíraskodás jogosságát vonta kétségbe, valamint a kémelhárító osztály felosztatását követelte, ugyanakkor megvédte a Prónay-különítményt, ami szintén gyanúba keveredett Landau halála kapcsán.⁹⁴⁸ Valójában 1920 őszére már kezdett kiéleződni a különböző pártállású politikusok és katonák között a királykérdés, de az igazi robbanás csak a következő év tavaszán következett be. Ezen az őszön az elsődleges politikai kérdés a Trianonban aláírt béke nemzetgyűlés által történt elfogadása volt.

13.6. Készültség a béke ratifikációja miatt

A nemzetgyűlés óriási viták és irredenta kifakadások után⁹⁴⁹ a Trianoni békét 1920. november 13-án ratifikálta, annak ellenére, hogy Teleki miniszterelnök úgy vélte, hogy a törvényt nem fogják elfogadni.⁹⁵⁰ A békediktátum a hadsereget is érintette, hiszen az a létszámot jelentősen korlátozta és megtiltotta a sorozást. Ezzel kapcsolatban 1920 szeptemberében, Rubinek Gyula kereskedelemügyi miniszter, aki akkor a kormány ideiglenes vezetésével volt megbízva, azt a tanácsot kapta Athelston Johnsontól, a brit főmegbízottól, hogy a magyar kormány kösse feltételekhez a ratifikációt. Johnson példaként felvetette Rubineknek, hogy követeljék a zsoldos hadsereg helyett az általános védkötelezettséget. A rendkívüli követként és meghatalmazott miniszterként működő Kánya Kálmán meglátása szerint, az antantnak nem volt bátorsága, hogy a formálódó kisantant ellenében a magyar érdekeket védje.⁹⁵¹ Ráadásul az utóbbi szövetség államai szeptemberben már azonnali ratifikációt követeltek a magyar kormánytól, amire a britek is hajlottak. Azonban a kabinet előtte a földreform és a pénzügyek problémáját igyekezett megoldani. Az antantot pedig igyekeztek meggyőzni arról, hogy a csonka ország nincs abban a helyzetben, hogy egy zsoldoshadsereget fenntartson.⁹⁵² A magyar kormány úgy gondolta, hogy

⁹⁴⁷ MNL OL K 27. 1920. október 21.

⁹⁴⁸ Nemzetgyűlési Napló 1920. október 20. 95-110.

⁹⁴⁹ Ormos 1998. 83.

⁹⁵⁰ MNL OL K 27. 1920. november 13.; Ablonczy 2000. 57.

⁹⁵¹ MNL OL K 27. 1920. szeptember 7.

⁹⁵² MNL OL K 27. 1920. szeptember 22.

a béke ratifikációjára az említett dolgok miatt, november és december fordulóján kerülhet sor. Az olaszok belementek volna a december 1-i időpontba, a párizsi konferencia a jegyzékében viszont november 1-ben jelölte meg az esemény végrehajtását.⁹⁵³ Végül a nemzetgyűlés kénytelen volt a békét az eredeti formájában elfogadni. Mivel a békeszerződést pártállástól függetlenül minden magyar ember elutasította, ezért különböző politikai csoportok demonstrációjára lehetett számítani. Így a kormányzat és a hadsereg október végén és november elején megelőző intézkedések meghozatalára kényszerült.

Ennek megfelelően a budapesti körletparancsnok, október 30-án felhívta a szegedi vadászzászlóalj és más alakulatok figyelmét, hogy a béke közelgő ratifikációjával kapcsolatban egyes frakciók és személyek izgathatnak a sorozott Nemzeti Hadsereg tagjai között, mert a békeszerződés értelmében az országnak csak toborzott hadserege lehet, ezért ezek az emberek úgy gondolják, hogy a sorozás törvényellenes. Így a katonai szerveknek, ezzel kapcsolatosan a legnagyobb elővigyázatossággal és gonddal megfigyeléseket kellett végezniük. A tetten ért bujtogatók és izgatók mindaddig, amíg a véderő kötelesség parlamentáris úton meg nem változott, katonai büntetőbíráskodás alá tartoztak, mert az esküvel vallott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás, vagy segélynyújtás bűncselekményét követték el. Dáni tábornok nyomatékosan felhívta az érintett katonai alakulatok figyelmét, hogy minden túlkapástól és meggondolatlanságból származó atrocitástól tartózkodjanak.⁹⁵⁴

A városparancsnokság bizalmas értesülése alapján, november elején készültségbe helyezett több csapattestet, köztük Prónay zászlóalját is, valamint egy egyetemi zászlóalját, azzal az indokkal, hogy a városban rendbontás várható, amely nappal, de éjszaka is előfordulhat.⁹⁵⁵ Az 1. század és a fél géppuskás század készültségbe helyezését, november 8-án adták parancsba. Az egység vezetője, Molnár Endre főhadnagy volt.⁹⁵⁶

Egy újabb parancs szerint, amennyiben a készültség huzamosabb ideig tart, a csapatok felváltásáról, a laktanyaparancsnokok gondoskodnak. A szegedi vadászzászlóalj az 1. századdal és egy félszázaddal, valamint 2 géppuskával vett részt a készültségben. Az akciót irányító parancsnokoknak idősebb, tapasztaltabb tisztnek kellett lenniük. A kijelölt készültségekből, sürgősebb esetben a rendőrség közvetlen megkeresésére, annak karhatalom

⁹⁵³ MNL OL K 27. 1920. október 19.

⁹⁵⁴ HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 12370/főn.1920. a véderő bizottságok elleni izgatások tárgyában

⁹⁵⁵ HL SZVZ. 120. Kt. 965. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 3061/főn.1920.0699. Egy másik parancs, amely november 6-át jelöli meg a készültség kezdetének, felsorolta a laktanyákat és az ott készültségbe helyezett egységeket. Prónay zászlóalja, a Nádor laktanyában állt készenlétben. HL SZVZ. 120. Kt. 969. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 3063/főn.1920.

⁹⁵⁶ HL SZVZ. 120. Szolgálati jegy 1920. november 8.

volt adható. A csapattestek, a Nádor, a Mária Terézia, a Ferenc József, az Albrecht és a Lobkowitz laktanyákban álltak készen.⁹⁵⁷

13.7. Rendőrgyilkosság

A készültség elrendelése után is történtek atrocitások a főváros utcáin. Ilyen volt a 7-én este lezajlott tüntetés, amelynek végén, vagonlakók vették birtokukba a Lipótvárosi Kaszinó első emeleti helyiségeit és a VI. kerületi Demokrata Kör egyes szobáit.⁹⁵⁸ Pár nap múlva kiderült, hogy a Demokrata Körbe telepített emberek, rovott múltú suhancok voltak, akiket a toloncházba vittek át.⁹⁵⁹ Az akciót az ÉME irányította.⁹⁶⁰ Az utcai összecsapások közül kiemelkedik a november 9-én este lezajlott konfliktus, amelyben katonaruhás személyek vettek részt, akik egy fiatalembert bántalmaztak az Andrássy út és az Oktogon tér környékén. Az egyenruhásokat 2 rendőr próbálta megfékezni. A katonaruhás egyének valamelyike Soltra József rendőrt súlyosan megsebesítette. A Britannia szálló felől érkező újabb 30 katona a rendőrökre támadt, ütlegette őket, végül Soltra belehalt a sérüléseibe.⁹⁶¹ A radikális ÉME szervezetének a rendőr meggyilkolásához is köze volt.⁹⁶²

Ennek az eseménynek a következménye, egy nagyszabású razzia lett, amelyet a hatóságok, november 10-én éjszaka hajtottak végre. Mivel a gyilkosság szálai a Britannia szállóba vezettek, az épületet a rendőrség és a katonaság körbezárta és minden személyt, aki ott lakott igazoltattak. Ezen az estén Prónay a Hungária szállóban vacsorázott, ahol Fischer Lajos vezérkari százados kereste fel. Fischer kérdőre vonta az alezredest, hogy zászlóaljával meg akarja e akadályozni a Britannia kiürítését. Prónay megnyugtatta a századost, hogy neki már semmi köze ahhoz a szállóhoz, csak pár olyan tisztje lakik ott, akiket szállás híján máshova nem tudott elhelyezni. Értük viszont felelősséget vállal.⁹⁶³ A razzia idején Sréter hadügyminiszter is a helyszínre érkezett. Ugyanezt tette Prónay alezredes, Takátsy százados és

⁹⁵⁷ HL SZVZ. 120. Kt. 967. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 3063/főn.1920.

⁹⁵⁸ 8 Órai Újság 1920. november 10. 5.

⁹⁵⁹ 8 Órai Újság 1920. november 11. 2.

⁹⁶⁰ Romsics 1982. b. 110.

⁹⁶¹ Nemzetgyűlési napló 1920. november 10. 424.

⁹⁶² Vonyó 2014. 100.; Romsics 1982. 110.

⁹⁶³ PIL Prónay II. 359-360.

még néhány tisztje társaságában. Az alezredes a helyszínen tartózkodó Héjjas Iván főhadnaggyal együtt felajánlotta a szolgálatait a hatóságoknak.⁹⁶⁴

Teleki miniszterelnök a parlamentben négy szállodáról beszélt, amik gyanúsak voltak a rendőrség szemében. Így a Britannia mellett a Bristol, a Deák Ferenc és a Savoy szállókban is razziát tartottak. A rendőrség összesen 4 katonai és 26 polgári személyt tartóztatott le. A miniszterelnök kifejtette, mivel több polgári személy is katonaköpenyt visel, nehéz megállapítani, hogy ki a civil és ki a katona.⁹⁶⁵

A hatóságok következő akciója, a Mátyásföld mellett található Ehmann-telep ellen irányult, hiszen az itt elszállásolt katonák egy része részt vett az elmúlt napok fővárosi atrocitásaiban.⁹⁶⁶

Prónay azt állította, hogy a telepen különböző deszkabódékban összegyűjtötte a megszállt területekről menekült katonákat, akiket a közelgő irredenta céljaira szeretett volna felhasználni, elsősorban a csehek ellen. Úgy érezte, hogy ezek az emberek, akiket a bosszúvágy fűtött a külső ellenség iránt, eléggé bátrak és elszántak, ezért megfelelőek lesznek erre a célra. Saját tisztjeit, Huszka Imrét és Schmidt Rudolfot bízta meg a hazátlan, nyomorgó emberek gyámolításával. Prónay leírása szerint, a telepet a katonaság körülfárta. Sréter gépfegyverrel lövette a védekezni nem tudó és nem is akaró székelyekből, felvidéki magyarokból és délvidéki bosnyákokból és horvátokból álló 200 fős irredenta csoportot.⁹⁶⁷ Teleki miniszterelnök másként látta a dolgot. Nemzetgyűlési felszólalásában elmondta, hogy szankciókat kellett alkalmazni, az Ehmann-telepen tartózkodó munkásosztag ellen, akiknek a száma jelentősen megszaporodott és szerepet játszottak a fővárosi rendbontásokban. Mikor a rendőrség és a katonaság kivonult a helyszínre, lövések fogadták, amelynek viszonzása következtében, a munkásosztag tagjai közül 4 ember életét veszítette. A miniszterelnök, a telepen tartózkodó emberek számát 600 főben állapította meg.⁹⁶⁸

Pár nappal később a Nemzetgyűlésben Somogyi István legitimista képviselő felszólalásában foglalkozott az esettel. Azt állította, hogy a Britanniában tartózkodó Babarczy-különítmény emberei, parancskiadás, vagy alvás céljából jelentek meg néha az Ehmann-telepen, de az állandó tartózkodási helyük nem ez volt. A telepen a kormány tudtával és beleegyezésével a városparancsnoksághoz beosztott munkásosztag volt elszállásolva. Ehhez az egységhez tartozó emberek vidéki, vagy elszakított országrészből menekültek voltak. Somogyinak ez az állítása, megegyezik Prónayéval. A képviselő csak annyit mondott, hogy ez az osztag bizonyos cél

⁹⁶⁴ 8 Órai Újság 1920. november 12. 3.

⁹⁶⁵ Nemzetgyűlési napló 1920. november 11. 474.; Romsics 1982. b. 110.

⁹⁶⁶ Romsics 1982. b. 110.

⁹⁶⁷ PIL Prónay II. 372.

⁹⁶⁸ Nemzetgyűlési napló 1920. november 11. 475.

érdekében alakult és a továbbiakban az alezredes szerepéről nem beszélt. Úgy gondolta, hogy a kivonuló katonaság a munkásosztagot egy kalap alá vette Babarczy embereivel, akik miatt a razziát indították. A telepen egy javítóműhely is volt, repülőalkatrészeket tartalmazó barakkal, amely a műegyetemi zászlóalj őrizetében állt. Az őrség észrevette az érkező katonákat, de nem tudván kik azok, riasztólövéseket adtak le. A katonák tüzeltek és lelőtték a két műegyetemista őrt, majd pedig a barakkokra támadtak, ahol munkásosztagbeli emberek voltak, akik közül hármat lelőttek. Az osztagot álmában érte a támadás. Somogyi szerint nem is gondolhattak volna ellenállásra, mert a 150 tisztből és 800 fős legénységből álló alakulatnak, oldalfejezere sem volt. Az őrség 25-30 fegyverrel és 5-10 tölténnyel volt ellátva. Sávoly városparancsnok, elismerte a szörnyű tévedést, az áldozatokat hősi halottakká nyilvánította és elrendelte a katonai dísztemetést. Azt viszont Somogyi képviselő sem zárta ki, hogy a munkásosztag tagjai között is lehettek olyan emberek, akiknek közük volt a fővárosi atrocitásokhoz.⁹⁶⁹ Az egység szerepéről, a készülő csehek elleni irredenta kapcsán, a katonai vezetők mellett, a politikusok sem tettek említést. Erről, csak Prónay naplójában olvashatunk.

A kormány és a katonai vezetők tudatában voltak annak, hogy Prónay és egysége hajlandó segíteni egyes atrocitások elkövetőin, akikkel hasonló politikai nézeteket vallottak. Ezt a Club Kávéház esetében is tapasztalhattuk. Az előljárók úgy gondolták, hogy Prónayéknak most is szándékukban állt bújtatni a hatóságok által keresett személyeket. Ezért a körletparancsnok Dáni tábornok távollétében, Sávoly tábornok, hadosztályparancsnok a honvédelmi miniszter parancsára november 11-én délután 4 órakor felszólította Prónay alezredest, hogy adja át az előző napon a Britanniából a Nádor laktanyába szállított Babarczy Jenőt, akit segéd tisztjeivel és több terhelt személlyel együtt a Nádor laktanyában rejtegetnek. Ezeket az embereket a szegedi vadász zászlóalj parancsnoka köteles volt azonnal kiszolgáltatni a budapesti államrendőrségnek és a parancs végrehajtásáról, a körletparancsnokságnak azonnal jelentést tenni.⁹⁷⁰ A zászlóaljparancsnokság, november 19-én jelentette a körletparancsnokságnak, hogy a keresett személyek, Babarczy és társai nincsenek és nem is voltak a Nádor laktanyában, így az erről szóló információ téves. Az egység vezetése az ügyel kapcsolatban már 12-én felvette a kapcsolatot az államrendőrséggel, akik megígérték, hogy a körletparancsnokságot értesítik az esettel kapcsolatban.⁹⁷¹

Soltra rendőr meggyilkolásának ügyében kiderült, hogy több ember jogosulatlanul viselte az egyenruhát, mert valójában polgári személyek voltak. Így a főbűnösökkel szemben a polgári

⁹⁶⁹ Nemzetgyűlési napló 1920. november 15. 22-23.

⁹⁷⁰ HL SZVZ. 120. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 12984/főn.1920.

⁹⁷¹ HL SZVZ. 120. Jelentés a magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokságnak Kt. 2725/1920.

hatóságok folytatták le az eljárást. A gyilkosságot Mészáros Imre követte el, akit ezért a budapesti törvényszék rögtönítélő bírósága halálra ítelt. A kegyelmi kérvény elutasítása után Mészároset a gyűjtőfogház udvarán, 1920. december 18-án kivégezték.⁹⁷²

13.8. Gyűlés a Vérmezőn

Prónay 1920 végén úgy látta, hogy a kommün bukása után, az ellenforradalmi csoportosulások között még létezett némi összetartás. Azonban az idő előrehaladtával, egyre jobban érvényesültek a különböző érdekcsoportok, akik saját céljaikat igyekeztek előtérbe tolni a közérdekkel szemben. Sokan irigységből, vagy bosszúból az emberek magánéletébe is beleavatkoztak. Prónay elmondása szerint őt is úgy tüntették fel, mint aki ledér nőkkel tölti az idejét és éjszakákon át tivornyázik. Ilyen jellegű levelet kapott megszállt területről, ami nagyon kellemetlenül érintette. Ostenburg zászlóaljáról az alezredes azt állította, hogy intrikák folytak a tisztek között, amiket a befurakodott szabad királyválasztók gerjesztettek. A Gömbösök által irányított emberek, megbontották az egységet a nagyrészt legitimista tisztikarban. A két legfontosabb vadászzászlóalj között is sokan megpróbálták ellentétet szítani, mint ahogy azt Prónay alezredes írta, de a két alakulat és főleg a parancsnokok jó bajtársi viszonyt ápoltak egymással. Valójában mindkét zászlóalj vezetője legitimista nézeteket vallott. Ennek ellenére a szegedi vadászzászlóalj parancsnoka szerint Ostenburg olyan osztrákérszű tisztekkel és politikusokkal vétette körbe magát, akik puccskísérletekre is hajlandók voltak.⁹⁷³

A királykérdés az év végére egyre erőteljesebb formában került terítékre. A honvédelmi miniszter szükségesnek tartotta a tisztek figyelmét felhívni arra, hogy ebben a kérdésben csak a nemzetgyűlés illetékes, ezért utasította őket, hogy tartózkodjanak mindenféle akciótól, tartva magukat az esküjükhöz. Sréter tábornok rendelkezése értelmében a tiszteknek egy nyilatkozatot is alá kellett írniuk. Aki erre nem volt hajlandó annak távoznia kellett a hadseregből.⁹⁷⁴ Közben a hadsereg összetételében is fontos személyi változások történtek. A parancsnok szeptember folyamán olyan jellegű utasítást kapott, mely szerint a régi legénységet le kell szerelni és helyette újabb korosztályokat kell behívni.⁹⁷⁵ Az 1895-98-ban születettek helyére

⁹⁷² Népszava 1920. december 19. 5.

⁹⁷³ PIL Prónay II. 373-374.

⁹⁷⁴ MNL OL K 27. 1920. szeptember 7.

⁹⁷⁵ PIL Prónay II. 367.

novemberben, az 1899-ben született katonaviselt személyek vonultak be.⁹⁷⁶ Az új legénységet Prónay kioktatta, hogy ne hagyják magukat félrevezetni a királykérdésben, mert Károly visszatérése még nem aktuális. A leszerelt legénységnek november folyamán, a Vérmezőn tartott gyűlés keretein belül köszönte meg szolgálatait, ami folyamán rettegésben tartották az ország belső és külső ellenségeit. Nekik is kifejtette, hogy nem az a fontos, hogy Károly visszajöjjön, esetleg Albrecht, vagy József következzen a trónon. Az államnak van kormányzója, akinek feladata a csonka országot megtisztítani a piszoktól. S ha majd ez megtörténik, csak akkor lehet a királykérdésről beszélni. Az alezredes szerint később egyes tisztjei ezt a beszédet félremagyarázták, mintha Prónay a Habsburgok ellen izgatta volna a legénységet.⁹⁷⁷ Azok, akik neki Habsburg-ellenes kirohanásokat tulajdonítottak, azok a fiatal tisztek voltak, akik 1921 nyarán, de főleg ősszel szembehelyezkedtek vele. A parancsnok ellen forduló tisztek, Taby, Molnár és Laczkovics főhadnagyok vezetésével, azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy az alezredest a kormányzó és a király hívei előtt egyaránt befeketítsék. Erre utalnak Taby szavai, aki több társával együtt azt állította, hogy Prónay a Vérmezőn és más alkalmakkor a Habsburgok ellen emelt szót. Sőt állítása szerint Prónay egy Nádor laktanyában tartott beszédében arról beszélt, hogy Habsburg vérrel festi be a vár falát.⁹⁷⁸ A kijelentés elhangzását a parancsnok ellen forduló tisztek megerősítették, az alezredesben továbbra is bízó emberei azonban cáfolták ezt.⁹⁷⁹

A Vérmezőt valójában a zászlóalj tette alkalmassá a novemberi gyűlés és hasonló események megtartására, mert Prónay már augusztus 18-án jelezte a honvédelmi miniszternek, hogy a terület rendkívül rossz állapotban van és a sok gödör lehetetlenné teszi a gyakorlatozást és a lovaglást. A gödrök eltüntetését a zászlóalj felszerelés hiányában nem tudja elvégezni.⁹⁸⁰ A karbantartásra használt borona, a proletárdiktatúra alatt eltűnt, így a zászlóalj új borona kiutalását kérte a városparancsnokságtól.⁹⁸¹

Az év végén fontos politikai változások történtek, amik a hadsereget is érintették. Teleki kormánya december 1-jén elhatározta a lemondását, amit másnap meg is tett.⁹⁸² Az új kormány

⁹⁷⁶ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv, 1919-1922. Magyar királyi honvédelmi minisztérium 204.

⁹⁷⁷ PIL Prónay II. 367-368.

⁹⁷⁸ BFL P-R 135.

⁹⁷⁹ Példa erre Apostolovits főhadnagy véleménye, aki szerint, Prónay soha nem tett becsmérő kijelentést a Habsburg családdal kapcsolatban. A Vérmezőn elhangzott beszédben a katonákat buzdította és nem említette a Habsburgokat. BFL P-R 16.

⁹⁸⁰ HL SZVZ. 121. Sgt.1436/1920. Prónay őrnagy levele a honvédelmi miniszternek

⁹⁸¹ HL SZVZ. 121. Sgt.2021/1920. A zászlóalj levele a magyar királyi budapesti katonai városparancsnokságnak. A körletparancsnokság szeptember 11-én közölte a vadászzászlóaljjal, hogy a karbantartási munkálatokra az építési osztály fog számukra szerszámokat kiutalni. HL SZVZ. 121. Kt. 344. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 6928/ép.o.1920. Vérmező használható állapotba helyezése

⁹⁸² MNL OL K 27. 1920. december 1.

december 16-án alakult meg, melynek újból Teleki Pál lett a vezetője.⁹⁸³ Sréter István tábornok azonban távozott a posztjáról. Az új honvédelmi miniszter, Belitska Sándor tábornok lett, aki ezt a pozíciót, már Pattantyús Ábrahám Dezső szegedi ellenkormányában is betöltötte 1919 nyarán.

13.9. Amnesztia

A közkegyelem kérdése már 1920 júniusában is szóba került a minisztertanács ülésén. Soós tábornok, a honvédelmi miniszter javasolta, a vörösteror és a fehérterror résztvevői részére egyaránt. Ezt akkor a Simonyi-Semadam-kormány tagjai nem tartották időszerűnek.⁹⁸⁴

1920 decemberében a kormányzó úgy döntött, hogy a Megváltó születésnapjára való tekintettel amnesztiában részesíti azokat az embereket, akik a forradalmi idők mámoros állapotában menthető emberi gyarlóságból bűncselekményeket követtek el.⁹⁸⁵ Ez alapján amnesztiában részesültek a Károlyi Mihály kormánya idején elkövetett bűncselekmények miatt elítélt személyek, ha a büntetésük 5 évnél kevesebb időre szolt. A proletárdiktatúra idejéből pedig azok az emberek, akik távol álltak a bolsevista eszmevilágtól és létérdekük védelmében, vagy erkölcsi ítélőképességük hiányossága következtében követték el az ellenük felrött cselekményeket. A rendelet meghatározta a kegyelem időhatárát is. E szerint nemcsak a forradalmak idejére vonatkozott az amnesztia, hanem a proletárdiktatúra bukása utáni időszakra is, egészen a nemzetgyűlés összeüléséig, azaz 1920. február 16-ig.⁹⁸⁶ Az 1919-ben lezajlott dunántúli atrocitások vizsgálatát a katonai ügyészségek lezárták ekkorra.⁹⁸⁷ A közkegyelem nemcsak a fehérterrorban részt vett emberek tetteire vonatkozott, hanem a baloldali szemléletű személyekre is. A szociáldemokrata párt többszöri kérelme után a kormány felülvizsgálta az internáltak ügyét, aminek eredményeként ezeknek a személyeknek és a börtönviselteknek egy részét szabadon engedték.⁹⁸⁸ A rendeletnek köszönhetően a Tanácsköztársaság kisebb tisztségviselői is szabadlábra kerültek.⁹⁸⁹ Az internáltak közül azok részesültek amnesztiában,

⁹⁸³ MNL OL K 27. 1920. december 16.

⁹⁸⁴ MNL OL K 27. 1920. június 12.

⁹⁸⁵ MNL OL K 27. 1920. december 17.

⁹⁸⁶ Romsics 1982. 113.; Gratz 1935. 340.; Budapesti Közlöny 1920. december 24. 1.

⁹⁸⁷ Pataki 1973. 271.

⁹⁸⁸ Népszava 1920. december 22. 3.

⁹⁸⁹ Ormos 1998. 86.

akik a tanácsrendszer működésében részt vettek, de távol álltak a bolsevista eszmevilágtól. Számuk pár ezer lehetett.⁹⁹⁰ A Népszava szerint az internáltak közül többen nem kaptak amnesztiát, mert nem követtek el bűncselekményt, ezért hivatalosan nem volt bűnügyük. Ezért ők továbbra is az internálótáborok lakói maradtak.⁹⁹¹ Valójában az internálásban maradt két és fél háromezer ember között képek, tolvajok és árdrágítók is voltak.⁹⁹² Az internálás rendszerét tehát nem törölték el, de a 20-as évek elején már egyre kevésbé alkalmazták. Az egyik legnagyobb tábor, a zalaegerszegit 1924-ben számolták fel.⁹⁹³

Prónay emlékei szerint 1921 közepén a Bethlen-kormány úgy tervezte, hogy az ellenforradalmi cselekményekre egy amnesztiatörvényt dolgoz ki, ami azt jelentette, hogy az 1920. év végéig lezajlott olyan atrocitások elkövetői, amelyek nem anyagi érdekből mentek végbe, mentesülnek a felelősségrevonás alól. A honvédelmi miniszter, a miniszterelnök jelenlétében, magához hívatta a különítmények vezetőit, Prónayt, Ostenburgot, Jankovich-Bésánt és Hír Györgyöt. Bethlen, indoklásként azt mondta Prónayéknak, hogy meg akarja szüntetni az ellenük folyó parlamenti interpellációkat és a készülődő amnesztiatörvény jobbra és balra is szól. A jelen levő parancsnokok pedig rendeljék el, hogy egységüknél mindenki írja le, hogy ki, kit, mikor és hol végzett ki. Prónay, viszont úgy gondolta, mivel 1919 nyarán parancsot kaptak a fő bűnösök kivégzésére, így furcsa lenne, ha a kormányzó saját parancsára adna ki amnesztiát. Szerinte, amennyiben a hatóságoknak tudomása van arról, hogy a különítmények egyes tisztjei kivégzéseket követtek el, folytassák le ellenük az eljárást. Ha kiderül, hogy tettüket felbuzdulásból követték el, mentsék fel őket. Azonban abban az esetben, ha nem lehet tudni ki volt a tettes, a parancsnokok nem fogják keresni az elkövetőt, mivel annak személye, már nem derül ki, hiszen azt eddig sem sikerült megállapítani. Prónay a társai előtt kifejtette a véleményét arról, hogy szerinte mi fog történni, ha a miniszterelnök kívánságát teljesítik. Ebben az esetben önként dugják a nyakukat a hurokba és Bethlen a kötelet akkor húzza meg amikor akarja. Tehát a miniszterelnök pórázon akarta tartani a különítmények vezetőit.⁹⁹⁴

A Prónay által említett amnesztiarendeletet a nemzetgyűlésben is támadták. Andaházy-Kasnya Béla 1921. május 7-i felszólalásában nehezményezte, hogy a vörös uralom résztvevőinek egy részét a rendelet alapján, szabadon engedték, de pár nap múlva ismét letartóztatták. Úgy érezte,

⁹⁹⁰ Romsics 1982. b. 113.

⁹⁹¹ Népszava 1920. december 30. 2.

⁹⁹² Romsics 1982. b. 113.

⁹⁹³ Romsics 2005. 234.

⁹⁹⁴ PIL Prónay II. 444-446.

hogy a közvéleményt meg kell nyugtatni a rendelettel kapcsolatban, mert úgy tűnt, hogy az csak „a Britannia és a Club kávéház hírhedt hőseinek érdekében adatott ki.”⁹⁹⁵

13.10. A népbiztosok pere

Az év végén került sor a nyár óta tartó népbiztosper ítélethírdetésére. Említettük már, hogy Kun Béla több társával az év folyamán Ausztriából Szovjet-Oroszországba utazott. Ezért felelősségrevonásuk Magyarországon elmaradt, amit a társadalom nagy része keserűen vett tudomásul. A jobboldali nacionalista és a polgári származású emberek többsége követelte azoknak a népbiztosoknak a megbüntetését, akiket az ország területén letartóztattak. Hiszen, mint ahogy a Somogyi-Bacsó-gyilkosság kapcsán már említettem, a közvélemény megnyugvását és a fehérterror csillapodását nagyrészt ettől várták. A budapesti királyi büntetőtörvényszék Stocker Antal kúriai bíró elnökletével Vántus Károlyt, Bokányi Dezsőt, Ágoston Pétert és Haubrich Józsefet halálra ítélte. Bajáki Ferenc, Dovcsák Antal, Nyisztor György, Kalmár Henrik, Kelen József és Szabados Sándor pedig életfogytig tartó fegyházbüntetést kapott.⁹⁹⁶ Az oroszországi szovjet kormány azonban tiltakozott a népbiztosok elítélése miatt, ezért a magyar kormány kénytelen volt tárgyalásba bocsátkozni a szovjetekkel, az orosz területen rekedt magyar hadifoglyok megmentése érdekében. Az orosz bolsevik kabinet cserében a 10 elítélt népbiztos kiadatását és az orosz hadifoglyok hazaengedését követelte.⁹⁹⁷ A magyar kabinet arra az álláspontra helyezkedett, hogy a népbiztosok kiadását csak abban az esetben hajtja végre, ha minden magyar hadifogoly visszakerül Magyarországra.⁹⁹⁸ 1921 elején hosszú tárgyalássorozat indult meg, ami meghosszabbította a Kunék helyett bűnhődő Ágostonék börtönben töltött napjait. A 10 népbiztos csak 1922. február 16-án indulhatott el Magyarországról.⁹⁹⁹

A népbiztosok elítélését a baloldal mélyen elítélte. A szovjet külügyi népbiztos, Csicserin szerint, azért ítélték el őket, mert a népet szolgálták.¹⁰⁰⁰ Hasonlóan látták ezt a magyar baloldali körök is. A nemzeti oldalon állók, mint láttuk és az ítéletből is kiderül, ezt teljesen másképp ítélték meg. A vadászzászlóalj tisztségei is így gondolták, hiszen a szemükben mindenki bűnös

⁹⁹⁵ Nemzetgyűlési Napló 1921. május 7. 447.

⁹⁹⁶ BFL VII. 5. c. 1920-6274. Népbiztosok elleni eljárások-Népbiztos per CXXIV.

⁹⁹⁷ MNL OL K 27. 1921. január 4.

⁹⁹⁸ MNL OL K 27. 1921. február 8.

⁹⁹⁹ Ormos 2011. 308.

¹⁰⁰⁰ Rév 1969. 269.

volt, aki a kommünt szolgálta. Hiába volt azonban a nekik tetsző ítélet, a szovjetek közbelépése miatt a további eseményekkel már elégedetlenek voltak. Azonban a következő évben egy újabb súlyos probléma került felszínre, ami felbolygatta az addig egységesnek tűnő nemzeti táborot.

13.11. Névjegyzékek

Az 1920-as év végére érve sorra veszem azokat a névjegyzékeket, amiket az aktuális évben a vadászászlóalj iratai között találunk. Ezekből megtudhatjuk, hogy kik azok a tisztek, akik ebben az időben a zászlóaljnál szolgáltak. Az első jegyzék azért készült el, mert Than Károly tábornok, a budapesti hadosztály parancsnoka utasította a zászlóaljat egy június 23-ig beterjesztendő, a védelmi összekötő tiszteket tartalmazó névjegyzék elkészítésére. A zászlóaljnál ezt a tisztséget Dudás György hadnagy töltötte be. A jelentésnek egy parancsnoki véleményezést is tartalmaznia kellett, melyben Prónay pozitív színben tüntette fel a hadnagyot.¹⁰⁰¹

Nyáron 2 jegyzék is készült a szegedi vadászászlóaljban szolgáló tiszti állományról. Az első június 23-án kelt, de csak a tisztek neveit tartalmazza és a tényleges, valamint tartalékos mivoltukról ad tájékoztatást.¹⁰⁰² A második, dátum nélküli névjegyzék, már jóval több információt közöl. Ebből megtudhatjuk a rang megszerzésének évét, a háborús csapattestet, az illetőségi helyet, esetleg a születési évét, a vallást, a frontszolgálat idejét, valamint a nyelvismeretet. Az idősebb tisztek arcvonalban eltöltött ideje összesítve több évet is elér, de gyakran a fiatalabbaké is. Prónay neve mellett 36 hónap szerepel, az általa később sokat szapult helyettese, Ranzenberger, a lista tanúsága szerint, 41 hónapot töltött a fronton. A tisztek vallási megoszlásuk szerint többnyire római katolikusok voltak, de akadt köztük református és evangélikus is. A lista hibákat is tartalmaz, mivel a parancsnokot katolikusnak írja, de köztudott, hogy a Prónay család az evangélikus vallást követte. A tisztek közül, a magyaron kívül mindenki rendelkezett német nyelvtudással. Főleg az arisztokratáknál, de Prónaynál is megjelenik a francia nyelv ismerete. Az angol már jóval ritkábban tűnik fel. Helyi jelleggel előjön a szerb, a román, a szlovák és a lengyel nyelvtudás és találunk oroszul beszélő tiszteket is. Az olasz és a horvát nyelv ismerete elsősorban a tengerészek körében terjedt el. A második

¹⁰⁰¹ HL SZVZ. 120. Kt. 791. Magyar királyi budapesti gyaloghadosztály parancsnokság Kt.4052/1920. védelmi szervek neveinek bejelentése

¹⁰⁰² HL SZVZ. 119. Nyilvántartási kimutatás a zászlóalj állományához tartozó tisztekről, 1920. június 23.

jegyzék külön kezeli a hivatásos és a tartalékos állományt.¹⁰⁰³ A július 1-jén lezárt összesítő szerint, a zászlóaljban 1 törzstiszt, 5 százados, 28 főhadnagy, 16 hadnagy és alhadnagy, valamint 7 altiszt szolgált hivatásos állományúként. Nem hivatásos tisztként 33 főhadnagy és 83 hadnagy, valamint alhadnagy volt a zászlóaljnál nyilvántartva. Az összesen 173 tiszt, alkalmas volt a csapatszolgálatra és tényleges szolgálatot teljesített.¹⁰⁰⁴

A második névjegyzék Prónayt, tévesen bárónak tünteti fel. Ekkoriban a zászlóaljhoz több parancs is érkezett melynek címzésében ez a titulus szerepelt, annak ellenére, hogy Prónay Pál a család nógrádi ágához tartozott és csak a szolnoki ág büszkélkedhetett a bárói címmel. A jegyzékekből egy pár név ki van húzva, többek között azért, mert az illető időközben leszerelt. De Héjjas Iván főhadnagy nevét is eltávolították, annak ellenére, hogy ő továbbra is a hadsereg szolgálatában állt.

A szegedi vadászzászlóalj augusztus 2-ig újabb névjegyzéket terjesztett fel, ezúttal a honvédelmi minisztérium 8. osztályának, azokról a tisztekről, akik már Szegeden is az egységénél szolgáltak. A lista a nevek mellett, az 1918. október 31-én aktuális vezénylés szerinti csapattestet tartalmazza. Pár tiszt esetében azonban, a székely hadosztály szerepel, az előző alakulat megnevezéseként, vagy ez a rubrika üresen maradt, mint például az osztrák katonák neve mellett. A névjegyzékből látható, hogy az eredeti 160 fős alakulatból egy évvel később 70 fő, tehát majdnem a tisztek fele a zászlóaljnál szolgált. A sötét ceruzával írt listába a későbbiek során kézzel belejavítottak, mégpedig olyképpen, hogy pár időközben leszerelt tiszt nevét kihúzták.¹⁰⁰⁵

A körletparancsnokság rendeletére karhatalmi célokra alakított riadó alakulatok egységének száma a zászlóaljnál négy gyalog-, egy géppuskás század és egy lovas félszázad. A december 7-én kelt gépelt jelentésben a számok ceruzával át vannak javítva. E szerint, az első két századot 120 fő, a harmadikat 100 fő, a géppuskás századot 100 fő, a roham félszázadot és árkász szakaszt 120 fő, a lovas félszázadot pedig 60 fő alkotta.¹⁰⁰⁶

A szegedi vadászzászlóalj tiszti állományáról, 1920. december 18-án jelent meg, egy új névjegyzék, ami egységekre lebontva közzölte a tisztek névsorát. A zászlóaljparancsnok Prónay Pál alezredes, helyettese Ranzenberger Viktor százados. Az említett 2 személyen kívül az egységénél szolgáló összes tiszt közül, csak Giczey György érte el a századosi rendfokozatot, a

¹⁰⁰³ HL SZVZ. 119. Kt. 767/1920. Nyilvántartási kimutatás a zászlóalj állományához tartozó tényleges szolgálatot teljesítő összes katonaállományú csapattisztekről, a 20351/Eln. 30/1919. számú hadügyminiszteri rendeletre

¹⁰⁰⁴ HL SZVZ. 119. Kt. 767/1920. Számszerinti létszámkimutatás a zászlóalj állományához tartozó csapattisztekről, a 20351/Eln. 30/1919. számú hadügyminiszteri rendeletre, 1920. július 1.

¹⁰⁰⁵ HL SZVZ. 120.Kt. 615. Névjegyzék a zászlóaljnál szolgálatot teljesítő azon tisztekről, akik már Szegeden is a csapattest tagjai voltak (1919. augusztus 2-ig) a 479256/8.1920. számú

¹⁰⁰⁶ HL SZVZ. 120. Jelentés a magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokságnak Kt. 2767/1920.

többiek ennél alacsonyabb rangot mondhatnak magukénak, tehát továbbra is, viszonylag fiatal katonatisztek alkották Prónay alakulatát. A zászlóaljtörzsnél összesen 7 tiszt volt található. Rajtuk kívül további 7 tiszt volt beosztva kíséretre. A gazdasági hivatalt, Czirfusz Ödön főhadnagy vezette, helyettese Czernkovich Miklós főhadnagy volt. Itt összesen 4 tiszt szolgált. A kertgazdasági különítmény tiszti állományát, a két Muraközy testvér alkotta. Az 1. század parancsnoka Molnár Endre főhadnagy, helyettese báró Guretzky Alfréd fregatthadnagy volt. Ebben az egységben összesen 10 tiszt szolgált. A 2. századot Hambrusch Béla főhadnagy irányította, Huszka Imre főhadnagy segítségével. Itt szintén 10 tiszt volt. A 3. század élén, Fallböck Zoltán főhadnagy állt, helyettese Szekeres János főhadnagy volt. Itt is 10 tiszt szolgált. A 4. század, Taby Árpád főhadnagy vezetése alatt, Baky László főhadnagy segítségével működött. Ez a csapat viszont csak 8 tisztet számlált. A roham félszázadot Kuthy László főhadnagy vezette, helyettese Cziegler László főhadnagy volt. Ebben az egységben összesen 6 tisztet találunk. A 8 tisztet számláló lovas félszázadot Szentmiklóssy József főhadnagy irányította, gróf Salm Hermann főhadnagy segítségével. A visszamaradó különítmény élén Makay Imre százados állt, akit Thurzó Lajos főhadnagy helyettesített. Ebben az egységben 8 tiszt szolgált. A visszamaradó különítmény gazdasági hivatalánál viszont csak 2 tiszt, Muschong János hadnagy parancsnok és Vannay László hadnagy, a helyettese szolgált. Az árkász szakasznál ugyancsak 2 tisztet Apostolovits Sándor főhadnagyot és Schrey Elemér alhadnagyot találhatjuk. A távbeszélő szakasznál is ketten voltak, Pollák Ottó főhadnagy és Schubert Aurél alhadnagy. A gyalogsági ágyús szakaszt Fáber Rezső főhadnagy irányította, Kuthy Imre főhadnagy segítségével. De ez utóbbi, a neve mellett található kék ceruzás megjegyzés tanúsága szerint a MOVE-hoz volt vezényelve. Ebben a csapatban 6 tisztet találunk. Az autós osztagnál Ettel Antal és Bibó Dénes hadnagyk szolgáltak tisztként. A zászlóalj tisztjei közül 10-et a honvédelmi minisztérium C. osztályához osztottak be. Közöttük elsősorban olyan tisztok voltak, akik kivették a részüket a nyomozómunkálatokban, mint Scheftsik György és Balla József főhadnagyk, vagy Balassa István alhadnagy. A vadászalakulatból a határon 28 tiszt teljesített szolgálatot. Ők elsősorban az osztrák, esetleg a csehszlovák állam határátkelőit ellenőrizték. A zenekart Szegheő Sándor karnagy vezette. A kerékpáros zászlóalj Pethes Antal főhadnagy vezetése alatt állt, helyettese Mádi Kovács Pál hadnagy volt. Ebben az egységben összesen 4 tiszt szolgált. A már említett kék, vagy esetleg piros ceruzával pár tiszt nevét a későbbiek során kihúzták a listáról. Így a kék ceruzával elvégzett összesítésnél, a 137 névből 134 maradt a jegyzékben. Ebből a tényleges tisztok száma

csak 45 fő. A tartalékosok viszont ennek a számnak, majdnem a dupláját teszik ki, hiszen 89-en voltak.¹⁰⁰⁷

A miniszteri rendelet hatására készített névjegyzék előtt egy héttel, megjelent egy lista azokról a zászlóaljnál szolgáló tisztekről, akiknek az illetőségi helye megszállt területen volt. Ezen a jegyzéken 56 tisztnéve található, akik közül csak 13-an tartoztak a tényleges állományhoz, 43-an tartalékosok voltak. A lista végére később ceruzával pár nevet még írtak, de ezeket aztán ki is húzták. A névjegyzéken a tisztek neve mellett, a rangjelzésükön kívül, szerepel az illetőségi helyük és az, hogy azt éppen melyik állam hadserege tartja megszállva, valamint az egykori háborús csapattestük megnevezése is.¹⁰⁰⁸

14. Az I. csendőrtartalék-zászlóalj

14.1. A zászlóalj helyzete 1921-ben

Az 1921-es esztendő a trianoni béke becikkelyezése következtében újabb komoly változásokat hozott a Magyar Nemzeti Hadsereg életében. A korlátozások miatt a vadászzászlóaljakból az év elején csendőrtartalék-zászlóaljak lettek és hivatalosan a honvédelmi minisztériumtól a belügyminisztérium fennhatósága alá kerültek. Ezzel azonban egy furcsa kettős állapot jött létre, hiszen valójában mindkét minisztérium rendelkezett a zászlóaljak állományával, ráadásul továbbra is ugyanazokat a feladatokat látták el.

A kommunista veszély még ebben az évben is a nemzeti erők szeme előtt lebegett, de valamennyire háttérbe szorult, hiszen az esztendő legfontosabb eseményei IV. Károly trónfoglaló kísérletei voltak, amik éket vertek a konzervatív tábor képviselői közé. Ezek a kísérletek a csendőrtartalék-zászlóaljak katonáit is erőteljesen megosztották.

A konfliktushelyzetet bonyolította, hogy a legitimista, valamint a szabad királyválasztó nézetet valló személyek nem voltak egységes állásponton a politikai nézetüket illetően sem. Hiszen

¹⁰⁰⁷ HL SZVZ. 120. Kt. 1181. Névjegyzék a zászlóaljnál szolgáló tisztekről és azok beosztásáról a honvédelmi miniszter 73082/el.n.8.a.1920. rendeletére 1920. december 18.

¹⁰⁰⁸ HL SZVZ. 120. Kt. 1053. Névjegyzék az ország megszállt területén illetékes a Nemzeti Hadseregben szolgáló tisztekről 1920. december 11.

megtalálhatók köztük az ultraradikális diktatúrapárti emberektől, egészen a liberálishoz közel álló szemléletű egyének is. A csendőrtartalék-zászlóalj katonái, elsősorban az előbbi irányzat felé húztak, többségük az utóbbi pártállással rendelkező polgárokat mélyen megvetette. Annak ellenére, hogy egyesek a királykérdésben mégiscsak hajlandónak mutatkoztak arra, hogy szövetkezzenek velük.

A két csendőrtartalék-zászlóaljra visszatérve, erre az Ostenburg- tisztek voltak kaphatók. A két legitimista szemléletű parancsnok, Prónay és Ostenburg véleménye a király visszatérésének módozatában is jelentősen különbözött, ami kapcsolatukat egy időre elmérgesítette. Ehhez hozzájárult, hogy a király második visszatérése valójában megzavarta az irredenta mozgalom első állomását, a nyugat-magyarországi felkelést. Ráadásul amint látni fogjuk, Ostenburg zászlóalját végképp eltüntette a szereplők köréből.

Ami Prónayt illeti, jóval radikálisabb nézeteket vallott parancsnok társánál, ennek is köszönhető, hogy ez az év már nem az ő időszaka, hiszen a kormány számára kegyvesztetté vált, a legitimisták pedig szintén nem bíztak benne. Ráadásul ámokfutásával elérte, hogy elvesztette a zászlóalja vezetését és a hadseregből is távoznia kellett. Kiderül majd számunkra, hogy mindezek ellenére, tekintélyének köszönhetően mégiscsak élére állhatott a nyugat-magyarországi felkelésnek és a felkelők fővezéréként ismét irányíthatta egykori zászlóalját. A kormányhoz hű fiatalabb tisztekkel megromlott kapcsolata azonban megnehezítette a helyzetét és a zászlóalját ténylegesen már soha nem kaphatta vissza.

14.2. A vadászzászlóaljak jövője

Az előző év végén, a katonai vezetésben fontos változás történt, hiszen Sréter lemondása után az új honvédelmi miniszter december 16-tól Belitska Sándor lett, aki a korszakban az egyetlen, ebben a pozícióban, aki miniszterelnökváltás nélkül foglalhata el a bársonyszéket. Prónay szerint Belitskát, Bethlen és egyes karlista tisztek, de nem utolsó sorban Gömbös is támogatta a miniszteri székbe. Az alezredes új előljáróját okos, intelligens és rutinos embernek tartotta. Úgy gondolta, hogy kapcsolatai miatt a zsidók és a demokraták örültek a miniszterségének és Szegeden is ezen ismeretségei folytán került előtérbe.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁹ PIL Prónay II. 388-389.

A trianoni béke rendelkezése miatt, a vadászszázadok további működése, sőt léte is kérdésessé vált. De mivel a kormányzat úgy érezte, hogy ezeknek az egységeknek a munkájára továbbra is szükség van, ezért igyekezett ezeket az alakulatokat valamilyen formában megmenteni. Az év első hónapjaiban rendkívül sok találgatás kapott szárnyra ezen alakulatok jövőjével kapcsolatban a katonák körében, ami különböző bonyodalmakhoz vezetett.

Olyan pletykák terjengtek a katonák között, hogy a Prónay és Ostenburg által vezetett zászlóaljkat meg akarták szüntetni, de azok parancsnokaik közbenjárására csendőrtartalék-zászlóaljként működnek tovább. A 800-1000 főből álló Ostenburg zászlóaljról úgy hirlett, hogy Kispestről a Mária Terézia laktanyába fog költözni.¹⁰¹⁰ Történtek találgatások az elvezénylésekkel kapcsolatban is. Az biztos, hogy a Prónay által vezetett csapat visszamaradó különítménye február elején már elhagyta Kecskemétet és Budapesten tartózkodott, miután bevonult a zászlóaljhoz.¹⁰¹¹

Prónay alezredes ebben az időszakban már szintén érezte, hogy az egységével kapcsolatban változások következhetnek be. Ráadásul tudomására jutott, hogy a zászlóalj laktanyája megfigyelés alatt áll. Ezért a parancsnok február 23-án utasítást adott az embereinek, hogy az épület körül ólálkodókat az őrségnek a legszigorúbban és a legdurvábban azonnal el kell zavarnia.¹⁰¹² Az alezredes ekkoriban költözött be a Szentkirályi utca 38. számú ház földszinti kétszobás, konyhával és fürdőszobával ellátott lakásába, ahol évtizedekig lakott.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ HL SZVZ. 122. Magyar királyi tudományegyetemi zászlóalj, szolgálati jegy, Szász Sándor alhadnagy jelentése 1921. február 8.

¹⁰¹¹ HL SZVZ. 122. Kt. 154. Magyar királyi katonai állomásparancsnokság Kecskemét 0517.

¹⁰¹² HL SZVZ. 122. Kt. 222. szolgálati jegy 1921. február 23.

¹⁰¹³ PIL Prónay II. 398.

14.3. Az alakulat szervezése

A magyar hadsereg átszervezésének előkészítését a kormányzó 1921 elején rendelte el. A hadsereg vezetése szerette volna elérni, hogy a gyors és rejtett mozgósítás adott legyen. Az átszervezést a tavasz folyamán 7 vegyesdandár létrehozásával kívánták végrehajtani.¹⁰¹⁴

Miután a Trianonban megkötött békeszerződés, a magyar hadsereg létszámát 35000 főben maximálta, ezért több katonai egység a csendőrség állományába került át. Ez történt a szegedi és a székesfehérvári vadászzászlóaljakkal is, amelyek 1921 márciusától, I., illetve II. csendőrtartalék-zászlóaljként működtek tovább.¹⁰¹⁵ A csendőrség kerületi beosztása megegyezett a hadseregével, így a kerületek központjai Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Szeged, Debrecen és Miskolc voltak.

Az I. csendőrtartalék-zászlóalj a csendőrség felügyelőjének volt alárendelve és közbiztonsági szempontból a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott. Fegyelmi szempontból, viszont a honvédelmi miniszter rendelkezett felette, aki tiszti ügyekben az utasítások megadására is illetékes volt. Ennek megfelelően a belügyminisztériumnak és a honvédelmi minisztériumnak is volt egy-egy csendőrségi osztálya.¹⁰¹⁶ Április 1-jétől a belügyi tárcát terheltek a hozzájuk átkerült alakulatok költségei, ami azonban az idő rövidsége miatt nem rendelkezett ennyi pénzzel. A két miniszter megegyezett abban, hogy az összeget a honvédelmi tárca április 10-ig megelőlegezi.¹⁰¹⁷ Az átszervezés következtében a szegedi vadászzászlóalj, a budapesti I. számú csendőrtartalék-zászlóalj alá került és a magyar királyi csendőrfelügyelőségnek lett közvetlenül alárendelve.¹⁰¹⁸

Ezentúl a közvetlen parancsokat a két egység a csendőrség felügyelőjétől kapta. Ezt a pozíciót gróf Csáky Zsigmond tábornok töltötte be, akiről Prónay elismerően nyilatkozott, mint a csendőrség keménykezű újraszervezőjéről. Őt azonban hamarosan Konecz Sándor tábornok követte ebben a pozícióban. Az alezredes szerint ő egy zsidóbarát liberális volt, akit egy év után Sahlender Béla tábornok váltott fel. Ez a vélemény arra enged következtetni, hogy az I.

¹⁰¹⁴ Pataki 1973. 257-258.

¹⁰¹⁵ A Prónay zászlóalj irataiból is látjuk, hogy Balassa István nyomozótiszt március 2-án kelt írásbeli jelentését már hivatalosan az 1. csendőrtartalék-zászlóalj részére címezte. HL SZVZ. 122. Kt. 230. szolgálati jegy 1921. március 2.

¹⁰¹⁶ BFL P-R 7-8. Bíró Aladár hadbíró alezredes vallomása; P-R 8-9. Konecz Sándor nyugállományú altábornagy vallomása ezt megerősíti, aki az adott időpontban a csendőrség felügyelője volt.

¹⁰¹⁷ MNL OL K 27. 1921. április 8.

¹⁰¹⁸ HL SZVZ. 122. Magyar királyi budapesti katonai körletparancsnokság 4587/főn.1920.

csendőrtartalék-zászlóalj parancsnoka nem volt jó viszonyban az elöljárójával. Ezzel az egység és vezetője számára visszatért az 1919-es időszak, amikor hasonló helyzetben voltak mindaddig, amíg a budapesti körletparancsnok, Dáni tábornok fennhatósága alá nem kerültek. Az alezredes Csáky leváltását a kormányfői székbe igyekvő gróf Bethlen Istvánnak tudta be. Úgy látta, hogy az erdélyi gróf igyekezett saját embereit komoly pozíciókba juttatni, ezért került Koncz, Csáky helyére. Horthy másik megbízható emberét, Diendorfer ezredest is leváltották, valamint a kabinetiroda főnökét, a tapasztalt Beleznay Andrást is. Helyére az a Bartha Richárd került, aki Prónay szerint a Wolff Károly-Bethlen István vezette titkos szövetséghez tartozott. A parancsnok járt a kormányzónál és kérte, hogy ne hagyja elnyomni Csákyt és Diendorfert - akiket szerinte elsősorban legitimizmusuk miatt ért hátrányos megkülönböztetés – de nem járt sikerrel.¹⁰¹⁹

Belitska tábornok, a honvédelmi miniszter a rendeletével a Nemzeti Hadsereget, 1921 elején 24, egyenként két zászlóaljból álló ezreddé szervezte át. Az addig fennálló, vagy felszerelés alatt álló 7 vadászzászlóaljból 5 a gyalogezredekbe olvadt bele, hogy azoknál meglévő állomány és felszerelési hiányokat enyhítse. A szegedi és a székesfehérvári vadászzászlóaljak, a belügyminiszter fennhatósága alá kerültek. Ezek az egységek március eleje óta a csendőrség kötelékébe tartoztak, ahol országos csendőrtartalék és csendőr sarjadékot kiképző osztagként teljesítettek szolgálatot. A honvédelmi miniszter az átszervezést azzal indokolta, hogy a nagyobb természetű, főképp kommunista tömegmozgalmakkal szemben a belrend fenntartásáért felelős belügyminiszternek feltétlenül szüksége van egy kéznél levő karhatalomra. A háború előtti években tömegmozgalmak esetén a csendőrőrsökről vezényelték a karhatalmi tartalékokat. A háború utáni időkben, ahogy Belitska írta, a háború és a forradalmak véres iskoláját végzett tömegeknél, a megmozdulások puccszerű jelleget öltenek, ami ellen csak megfelelő számú tartalékkal lehet védekezni. A tartalékok a csendőrség összlétszámába beleszámítanak és a viszonyok konszolidálása után, a csendőrség vidéki szervei között lesznek elosztva. Miután a forradalmi destrukció a csendőrségre is hatással volt, az egész testületet újjászervezték, az újoncokat szigorúan iskolázták és fegyelmezték, mielőtt azok az őrsökre kikerülnének. Ezért ezeknél az alakulatoknál, csendőrtisztek rendszeres oktatást végeztek.¹⁰²⁰

A zászlóalj átszervezése tovább folyt az év első felében. Az alakulat lovasszázada Homokpusztáról Bicskére került gróf Batthyány Gyula majorjának egyik tágas istállójába. Az alakulat vezetését ideiglenesen Szentmiklóssy József főhadnagy látta el, majd a Prónay által a

¹⁰¹⁹ PIL Prónay II. 402.

¹⁰²⁰ HL SZVZ.122. Magyar királyi csendőrség felügyelője 467/csf.eln.1921. vadászzászlóaljak beosztása

13-as huszároktól jól ismert Szalay Kázmér került az egység élére. Szalay, csak néhány hónapig volt a lovasszázad élén. A parancsnok leváltotta, mert nem bírt Salm és Szentmiklóssy főhadnagyokkal. Az egység új parancsnoka Takátsy százados lett, aki ahogy Prónay írta, sikeresen megszabadult a nyomozókülönítménytől. Ezt a tiszti egységet a korábbi rendelet alapján fel kellett oszlatni. A parancsnok szerint már nem is volt rájuk szükség, ez alól csak a határőr csapatok képeztek kivételt. A fölösleges tisztek a T osztályhoz kerültek, míg mások a lovasszázadhoz vonultak be.¹⁰²¹

14.4. A zászlóalj feladatai a csendőrség állományában

A zászlóalj a csendőrség kötelékein belül is ugyanazokat a feladatokat látták el. Példa erre, hogy az udvarlaki őrséget és a Margit körüti fogház őrségét is az I. csendőrtartalék zászlóalj vezényelte március 21-én, másnap ugyanez a II. csendőrtartalék zászlóalj feladata volt. A városparancsnokság rendelete szerint, erre azért volt szükség, mert a budapesti és a szombathelyi gyalogezeredeket a Ferenc József laktanyában, a járvány miatt megfigyelés alatt tartották.¹⁰²² A parancsot, maga Csáky ezredes adta ki a két csendőrtartalék zászlóaljnak, a kanyaró járványra hivatkozva, melynek következtében, az említett laktanyát zár alá helyezték.¹⁰²³

Ekkor került sor a nemrég elhunyt Dáni Béla altábornagy temetésére.¹⁰²⁴ Prónay egysége, egykori parancsnoka végső búcsújára készülődhetett, akiről a parancsnok, az összes addigi előljáró közül, egyetlenként nyilatkozott elismerőleg. Dáni Béla tábornok korai halálát nagyon sajnálták a Prónay-zászlóalj tisztjei. Az alezredes ragaszkodásának fő oka, hogy Dáni tábornokot igazi királyhű katonának tartotta, aki a hadseregben megakadályozta a dinasztiaellenes nézeteket valló tisztek előrejutását. Az utódairól, báró Nagy Pálról, de főleg báró Than Károlyról Prónay rendkívül elítélően nyilatkozott, noha az alezredes szerencsésnek

¹⁰²¹ Közülük az alezredes név szerint a következőket említette meg: Makay István, Tüköry Dénes főhadnagyok, Muraközy József, Beretvás Endre hadnagyok, Juhász László hadapród és Szokoly József önkéntes. Prónay 405-406.

¹⁰²² HL SZVZ. 122. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 2727/1921. az udvarlaki és a Margit körüti fogház őrsége

¹⁰²³ HL SZVZ. 122. Magyar királyi csendőrség felügyelője 415/1921. őrszolgálatra való kirendelés

¹⁰²⁴ HL SZVZ. 122. Kt. 274. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság Dáni Béla altábornagy temetése

tartotta, hogy csak rövid ideig volt Than tábornok beosztottja, miután egységét márciustól a csendőrfelügyelő hatáskörébe rendelték.¹⁰²⁵

A csendőralakulatnak ugyanolyan őrszolgálatot kellett ellátnia, mint az elődjének.¹⁰²⁶

Ugyanúgy, mint az előző nyáron, Prónay zászlóalja csendőrtartalék-zászlóaljként is ellátta a kormányzó nyári rezidenciájának őrzését.

Prónay embereire csendőrként is hasonlóan komoly őrfeladatok vártak, mint amiket már az előző évben a hadsereg kötelékében is elláttak. Június 12-től pedig a budapesti csendőrkarhatalom személyzetét fokozatosan felváltotta az I. és a II. csendőrtartalék-zászlóalj. Ez valójában 4 fogházat érintett. Az I. zászlóalj az adott napon délután 1 órától a Markó utcai fogházba és a Semmelweis utcai fogházba vezényelt embereket. A II. zászlóalj, a Szerb és a Conti utcai fogházba küldte a csendőreit. Az őrségek és tisztjeik, a szolgálat tartama alatt, az ottani csendőr századparancsnok és a karhatalmi parancsnok fenyítő hatalma alatt álltak, illetékes parancsnokuk azonban továbbra is a csendőrfelügyelő volt. A tisztek és a legénység szolgálatuk tartamára igazságügyi pótdíjban részesültek, élelmezés tekintetében a zászlóaljuknál maradtak.¹⁰²⁷

15. Az első királypuccs

15.1. Prónay véleménye a királykérdésről

Az év folyamán a legfontosabb politikai eseménnyé a királykérdés vált, ami élesen szembe állította egymással a nemzeti tábor eltérő nézetű politikusait és katonáit.

¹⁰²⁵ PIL Prónay II. 441-442.

¹⁰²⁶ Például, amikor a kormányzó május 7-én, a budapesti és a szolnoki gyalogezredek felett szemlét tartott, ezért ezek az alakulatok teljes létszámban vonultak ki. Így helyettük az udvarlaki és a Margit körüti fogház őrségét, május 6-ról 7-re, az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj látta el. HL SZVZ.122. Telefonértesítés a Magyar királyi csendőrség felügyelőjének 1921. április 30.

¹⁰²⁷ HL SZVZ.122. Kt. 373. Magyar királyi csendőrség felügyelője 439/csf.eln.1921. csendőrök felváltása a budapesti polgári fogházakban

A király visszatérését kívánó legitimisták a társadalom több rétegében is jelen voltak. Az arisztokraták egy része hű volt a királyhoz, mert Károly visszatérésétől hatalmának csorbíthatlan visszaállítását remélte. A katonatisztek és a keresztény középrétegek egy része a Monarchia és vele a történelmi Magyarország újjászületését remélték a Habsburgok trónra ültetésétől. A zsidó kis- és középpolgárság legitimizmusa pedig Horthy-ellenességet takart. A legitimizmus fő erői a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjában helyezkedtek el. Velük szemben álltak a szabad királyválasztók, akik az uralkodó osztályok külpolitikai realitásokkal számoló szárnyának képviselői, részben Horthy tisztjei és hívei, valamint a 48-as időkig visszanyúló függetlenségi szemléletű kigazdák közül kerültek ki. Az ellentétet nemzedékinek is nevezhetnénk, ami leginkább a katonatisztek körében érzékelhető és a háborút elvesztő idősebb tábormokok, valamint a Horthy körül csoportosuló fiatal ambiciózus tiszték között mutatkozott meg leginkább.¹⁰²⁸ Prónay alezredes az előbbiekkal rokonszenvezett és legitimista álláspontot képviselt, ami majd, ahogy látni fogjuk a fiatal beosztottjaival szemben kialakuló konfliktushoz vezetett.

Ami az ország politikai vezetését illeti, a király visszatérését nehezítette, hogy a fő támogatóiként fellépő aulikus főurak, akik a háborús vereség részesei voltak háttérbe szorultak és az ország vezetését erdélyi mágnások vették át, akik nem a Habsburg-hűségükről voltak ismertek.¹⁰²⁹ Előbbiek a legitimisták az utóbbiak pedig a szabad királyválasztók közé tartoztak. A kormány Gömbös Gyula útján valójában már 1920 márciusában arról értesült, hogy IV. Károly hamis papírokkal Magyarországra készül, hogy átvegye a hatalmat. Simonyi-Semadam miniszterelnök és társai úgy látták, hogy az ország nehéz helyzetére való tekintettel a trónfoglalást meg kell akadályozni. A korai visszatérési kísérletre végül nem került sor, de ennek a lehetősége Damoklész kardjaként lebegett az aktuális kormányzat vezetőinek feje felett. Ezért került sor az év folyamán olyan parancsok meghozására, amiben tiltották a hadsereg tagjai számára a kérdés felvetését.¹⁰³⁰

Prónay már 1920-ban számot vetett a fontosabb személyek hovatarozását illetően. A katonai vezetésben résztvevő tiszték nagy részét a legitimisták közé sorolta. A katonai iroda főnökét, Láng ezredest a hozzá beosztott tisztekkel meggyőződéses legitimistáknak jellemezte. Kivételt ez alól Fischer Lajos és Kozma Mikós századosok jelentettek. Soós hadügyminiszter, Willerding hadsereg-főparancsnok, Horthy István lovassági felügyelő, Berzeviczy vezérkari főnök, Lehár ezredes, a Dáni testvérek és még többen a parancsnok véleménye alapján szintén

¹⁰²⁸ Romsics 2005. 138.

¹⁰²⁹ Ormos 1990. 25.

¹⁰³⁰ MNL OL K 27. 1920. március 30.

nem voltak dinasztiaellenesek. Ide számította a vadászzászlóalj parancsnokait, Binder Ferencet, Ostenburgot és saját magát is. Prónay, aki maga is a közös hadseregbeli tisztek közé tartozott, közvetlen társait sokkal magasabb képzettségűnek tartotta a honvédség tisztjeinél. Az antikarlista irányzat megerősödését a parancsnok gondolatai alapján, a Gömbös, Toókos, Gyarmati, Magasházy, Fischer és a Görgey testvérek által irányított klikk alkotta, amely jelentősen megerősödött és az Exbe beépülve ellensúlyozta a hadseregben és a politikában a legitimista szellemet. Ennek a társaságnak a vezetői közé tartozott a Teleki-kormány honvédelmi minisztere, az időközben tábornokká előléptetett Sréter István is.¹⁰³¹

A szabad királyválasztók egy része szintén nem zárta ki, hogy Habsburgot ültessenek a trónra. Teleki miniszterelnök eredeti királyjelöltje József főherceg volt.¹⁰³² Prónay úgy látta, hogy a szabad királyválasztók egyik vezéréként számon tartott Gömbös az ő személyén keresztül akarta megkörmökezni Albrecht főherceget, aki a fő jelöltje volt a magyar trónra. Ez az idea még Szegeden született meg Gömbös fejében és az Ex komolyan foglalkozott vele. Prónay Gyula nevű bátyja, ezredesként szolgált és Albrecht szárnysegédje volt. A szabad királyválasztók egy része, ahogy az új miniszterelnök is azonban József főherceg megkoronázását támogatta, akit a legmagyarabb Habsburgnak tartottak, mivel a családja már nagyon régóta Magyarországon élt. Tehát ez a társaság is előnyben részesítette a Habsburg kapcsolatot, annak ellenére, hogy Friedrich rossz példája a szemük előtt lebegett. Prónay szerint, a kormányzó szárnysegédje Magasházy László is azok közé tartozott, akik a nemzeti királyság megteremtésén munkálkodtak. Ezt pedig aképpen látták megvalósulni, hogy Horthy lányát, Paulát Albrechtel házassítják össze. Maga a parancsnok, mint ahogy azt említettem, IV. Károly hívének vallotta magát.¹⁰³³

Annak ellenére, hogy a királykérdés akkor még nem volt időszerű, Prónay úgy értesült, hogy bizonyos erők IV. Károly restaurációját már az 1920-as évben erőszakkal keresztül akarták vinni. Ennek a mozgalomnak az élén Zichy Aladár és János grófok álltak, akik őt akarták a puccs katonai parancsnokának. A parancsnok azonban nem állt kötélnek és kijelentette, hogy Horthy beleegyezése nélkül, nem tesz semmit a királykérdésben. Különben sem tartotta a hasonló puccsokat kivitelezhetőnek.¹⁰³⁴

A királykérdéssel kapcsolatban a két különítményvezér már 1920. elején szembehelyezkedett egymással. Ostenburg egyértelműen legitimistának, azaz karlistának vallotta magát. A király

¹⁰³¹ PIL Prónay II. 316-318.

¹⁰³² Ormos 1990. 26.

¹⁰³³ PIL Prónay II. 331-333.

¹⁰³⁴ PIL Prónay II. 335.

visszajövetelétől Prónay sem zárkózott el, de úgy gondolta, hogy ez csak akkor jöhetne létre, ha a konjunktúralovagokat, elsősorban a zsidókat kiverik az országból. IV. Károlyt gyenge uralkodónak tartotta, aki a közvélemény előtt a monarchia árulójaként szerepelt, de hogy a tiszteket az esküjük alól felmentette -e, ezt Horthynak kéne hivatalosan tisztáznia. Úgy érezte, hogy Ostenburg ezeken az alapvető nemzeti kérdéseken túltette magát és az újjáépítő ellenforradalmi munkát osztrák elgondolásokkal végezte. Prónay úgy vélte, hogy Ostenburgot ezekért a dolgokért kezdték ki a Habsburg ellenes személyek.¹⁰³⁵

Mint láthattuk, Prónay visszaemlékezéseiben elhamarkodottnak minősítette a legitimisták igyekezetét IV. Károly visszatérésére, amely törekvésüket a szabadkőműves zsidóság is támogatta, így remélve megbontani Horthy és a körülötte tömörülő szegedi tábor egységét. Úgy gondolta, hogy a legitimisták tábora két frakcióra oszlik. Az egyikbe tartoznak a nagybirtokosok, az arisztokraták és a nagytőkések mellett azok az emberek is, akik nem érvényesültek Horthy kialakuló, új rendszerében. A másik csoport ezzel szemben önzetlen hazafiakból állt, akik a saját nemzetiségeikkel és a külső ellenséggel szemben, a koronás király személye és egy Ausztriával kötött új szövetség alapján látták biztosítva a magyarság jövőjét. Prónay szerint a megfontoltan gondolkodó magyarok nem a Habsburgoktól akartak szabadulni, hanem a hozzájuk kapcsolódó zsidóságtól. A Horthyval történt beszélgetései során arra a következtetésre jutottak, hogy először a cseheket kell kivenni a tótok és Ausztria segítségével. Ezek után Albrechtet, a legmagyarabb Habsburgot választanák királlyá, vele visszafoglalnák Erdélyt és a Bácskát. Prónay azonban biztosra vette, hogy az akkori apparátussal és az uralkodó viszonyok között, ez nem volt végrehajtható. Bár ő itt a belpolitikai állapotokra gondolt, de valójában az antant és a leendő kisantant ellenállásán bukott meg a dolog, hiszen ez a szövetség nem látta volna szívesen a Habsburgokat a magyar trónon és az Ausztriával történő újraegyesülést sem nézte volna jó szemmel. Ráadásul a Habsburgok ausztriai visszatérésére a szociáldemokrata kormányzat miatt még annyi esély sem volt, mint Magyarországon. Prónay mindazonáltal elmélkedései folyamán nem vette figyelembe a külpolitikai viszonyokat és a belpolitikai helyzetet is nagyon sarkítva látta. A fővezértől, a katonai diktatúra elrendelését várta, amit a megerősödő Nemzeti Hadsereg alapozhatott volna meg. Horthy azonban, Prónay legnagyobb sajnálatára nem ezen az úton haladt, hanem a jogrend helyreállítása irányába tett lépéseket, amit Prónay a politikai mesterkedőknek tudott be. Az I. vadászzászlóalj parancsnoka, ezt az időszakot a rágalmazások és az intrikák korszakának nevezte, amikor Horthy rendkívül

¹⁰³⁵ PIL Prónay II. 268-271.

jó viszonyt tartott fenn a mágnásokkal és több legitimista politikussal, akikkel együtt ő is hasonló álláspontra helyezkedett.¹⁰³⁶

A parancsnok úgy gondolta, hogy a gyűlöletet a zsidók szították a karlisták és az antikarlisták között. Mégpedig azért, hogy a jobboldaliak figyelmét magukról eltereljék, hiszen ahogy írta a véres ellenforradalom a zsidók ellen irányult, mert a forradalmakat ők provokálták ki. Csakúgy, mint az ellentétet a Tisza-perben Friedrich tábora és ellenségei között. Prónay, komolyan megindult karlista szervezkedésről beszélt, melynek főbb vezetőiként Szmrecsányi Györgyöt, Beniczky Ödönt, Rakovszky Istvánt és Gratz Gusztávot említette meg. Ezek az személyek az alezredes szerint a zsidó tőkével dolgoztak együtt és erőszakkal akarták keresztülvinni a restaurációt. A katonai szervezkedés vezetője vidéken Lehár, a fővárosban Ostenburg volt. A király visszatérését a karlisták öszre akarták halasztani, Károly azonban másként határozott. Prónay állítása szerint Zita királyné biztatta a visszatérésre.¹⁰³⁷

A király trónfoglaló kísérlete Zita szerint, azért is jöhetett létre, mert Briand, aki több francia politikussal egyetemben jó viszonyt ápolt Károllyal, olyan szóbeli biztatást adott, hogy a franciák támogatni fogják Károlyt és visszatérése esetén gazdaságilag az országot is. Ráadásul Franciaország a szomszédos országok Magyarország elleni akcióit is meg fogja akadályozni. Ez a téves meggyőződés bátoríthatta a királyt és környezetét a trón visszafoglalására indított akció megkezdésére.¹⁰³⁸

Noha, mint láthattuk Prónay királypártinak, azaz legitimistának vallotta magát, arra azonban nem volt hajlandó, hogy Lehárékhöz hasonlóan támogassa a trónfoglaló puccsot. A királykérdésben a megegyezés híveként kulcsfigurának tartotta Horthyt. A puccsisták ismerték az alezredes álláspontját, ezért a terveikbe sem avatták be annak ellenére, hogy Zita királyné udvarhölgyével kialakult kapcsolata miatt Prónay közelebb került a legitimista táborhoz. Bár, ahogy az események megmutatják a király közeli hívei közül sokan nem tudtak a tervezett akcióról. A király a magyar kormány és a kormányzó határozott tanácsa ellenére jött Magyarországra, és mint láthattuk, tervébe az országban tartózkodó bizalmasai sem voltak beavatva.¹⁰³⁹

¹⁰³⁶ PIL Prónay II. 271-273.

¹⁰³⁷ PIL Prónay II. 412-414.

¹⁰³⁸ Ormos 1990. 45-47.

¹⁰³⁹ IV. Károly visszatérési kísérletei 8.

15.2. Károly érkezése

A király végül március 24-én hagyta el Pranginst és elindult Magyarországra.¹⁰⁴⁰ Mint már említettem, Prónay utólagos értesülései szerint, Károly király visszatéréséhez Briand külügyminiszter hallgatólagos beleegyezését bírta és Zita királyné sugallatára indult el Pranginsból, turistaként egy hátizsákkal. Az alezredes úgy gondolta, hogy miután 1921 februárjában Pálffy Aimeé, Zita királynő udvarhölgye¹⁰⁴¹ elkerült a királyi udvartól, ott jelentéktelen emberek befolyása kezdett érvényesülni, akik lelkiismeretlenül és hazafiatlanul, a saját érdekeiket tartva szem előtt, rossz irányba befolyásolták az uralkodót. A király, akinek az útlevelét valószínűleg a sógora, Sixtus szerezte, egy harmadosztályú vasúti kocsiban utazott Bécsig, ahol gróf Erdődy Tamás palotájában szállt meg. Onnan a gróf és annak Lajos nevű öccse segítségével ment tovább és érkezett meg Erdődy Tamással Szombathelyre. Károly, a püspöki palotába ment, Mikes János legnagyobb meglepetésére, aki először nem ismerte meg a királyt. Prónay ugyan nem rendelkezett biztos értesülésekkel arról, hogy a püspök be volt-e avatva a tervbe, de gyanúsnak találta Lehár, Sigray, valamint Teleki és Vass miniszterek gyors megjelenését.¹⁰⁴² Miután a király megnyugtatta Lehár ezredest, hogy a külföld nem fog tiltakozni a visszatérésével kapcsolatban, a báró elhatározta, hogy támogatja Károly akcióját.¹⁰⁴³ A tanácskozók elvetették Almássy László főhadnagy tervét, ami szerint a Lehárdandárt Budapestre küldik, a királyt pedig ő maga, repülőgéppel a Vérmezőre viszi, majd Lehár felvonul a várba. Mikes püspök nem támogatta az akciót, mert féltette Károlyt a repülés veszélyétől. Az alezredes benyomása szerint az Erdődy fiúknak nagy szerepe volt a király hazahozatalában, hiszen 13-14 éves koruk óta nagyon jó barátok voltak. Károly, annak idején katonai nevelőjével, gróf Wallis György ezredessel, akit Prónay a 11-es huszároktól jól ismert, végigjárták a Vas megyei udvarházakat és nagyon sok időt töltöttek Vörösváron, Erdődyéknél.¹⁰⁴⁴

¹⁰⁴⁰ Werkmann 1923. 144.

¹⁰⁴¹ Pálffy grófnő 1920. június 10-én lett Zita királyné udvarhölgye. Októberben öt hónap szabadságot kért, majd visszatért és 1921 januárjáig töltötte be ezt a pozíciót. BFL. P-R. 367.

¹⁰⁴² PIL Prónay II. 433-434.

¹⁰⁴³ Lehár 1993/ 26.

¹⁰⁴⁴ PIL Prónay II. 433-434.

A király március 26-án érkezett Szombathelyre, másnap már Budapesten volt.¹⁰⁴⁵ A miniszterelnök és Vass miniszter az egykori uralkodó országba érkezésekor Sigray gróf Vas megyében fekvő Ivánci birtokán töltötte a húsvéti ünnepeket. A király mind a 3 férfit Szombathelyre rendelte, de Teleki csak ott tudta meg, hogy Károly Magyarországon tartózkodik. A két kormánytag végül Budapestre indult, hogy előkészítse a király látogatását a kormányzónál, de egy műszaki hiba miatt, csak Károly után értek Budapestre.¹⁰⁴⁶ Az is előfordulhat, hogy Teleki szándékosan hagyta, hogy Károly előbb érjen a fővárosba, mint ő, mert a kormányzót a király látogatásáról előzetesen nem értesítette. A kormányfő úgy gondolhatta, hogy jobb, ha Károly és Horthy az ő közvetítése nélkül beszélnek meg a kormányzás problémáját.¹⁰⁴⁷

15.3. Prónay reakciója a király akciójára

Prónay tavasszal már a közelgő házasságára készült, amit menyasszonya a Pranginsban tartózkodó királyi párnak is bejelentett. Pálffy grófnő Stübingbe ment, hogy megtegye az előkészületeket az április 2-ra tervezett eseményre.¹⁰⁴⁸ A helyszín, a leendő anyós lakhelye, Stübing nem lehetett, hiszen Prónay ausztriai kitiltása még mindig életben volt. A pár végül Szombathely mellett döntött, amely közel van Stájerországhoz és csendes kis városka, ahol feltűnés nélkül mehet végbe a szertartás. Ugyanakkor a teljes feltűnésmentességet nem lehetett biztosítani, hiszen az alezredes által vezetett zászlóalj, egy küldöttséggel szeretett volna megjelenni az esküvőn. Szintén jelezte részvételét Ostenburg őrnagy, valamint Prónay bátyjai, Gyula és Mihály. Március 31-én került sor a legénybúcsúra. Az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj vezetője, Budapesten tartózkodott és a Rudas fürdőbe volt hivatalos ebédre, dr. Sass Istvánékhöz. Ebéd után, amikor az alezredest kitűnő borok mellett búcsúztatták a legényélettől, 4 óra tájban megjelent Ranzenberger százados, aki jelentette főnökének, hogy a király a fővárosba érkezett és a kormányzónál tartózkodik a várban. Horthy parancsára a százados, a zászlóaljat a parancsnok utólagos engedelmével készenlétbe helyezte.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁵ Ormos 1998. 90.

¹⁰⁴⁶ Népszava 1920. március 31. 1.

¹⁰⁴⁷ Ormos 1990. 55-56.

¹⁰⁴⁸ PIL Prónay II. 401.

¹⁰⁴⁹ PIL Prónay II. 412-414.

Azonnal autóba ültek és elindultak a várba. Ranzenberger pár részletet mesélt útközben és Sixtus herceget emlegette, ezért Prónay kifakadt a pármaiakra. A Lánchídnál találkoztak a szintén autózó Teleki és Sigray grófokkal, akiktől értesültek, hogy a király elhagyta Budapestet és visszatért Szombathelyre. A két gróf a király után indult.¹⁰⁵⁰ Prónay a kormányzó nagy fogadótermébe érkezett, ahol többek között a Görgey fivéreket, Magasházy szárnysegédet, Gömböst, Toókost, gróf Teleki Sándort és Ranzenberger Jenőt találta. Ostenburg őrnagy nem sokkal később jött és felháborodott, hogy a királyt visszaküldték, mert úgy látta, hogy őt mindenféleképpen meg kellett volna várni ezzel a döntéssel.¹⁰⁵¹ Az udvarlakai őrséget IV. Károly látogatása idején az I. csendőrtartalék-zászlóalj adta, Kuthy László főhadnagy parancsnoksága alatt.¹⁰⁵² Prónay szerint téves az a később elterjedt állítás, hogy Kuthy megtagadta volna a várőrségnek a fegyverbelépést, amikor megismerte a királyt. Ezt Jármay Andor és Magasházy László állítása is cáfolta.¹⁰⁵³

Horthy nagyjából 1 órát töltött az uralkodóval, akinek ebédet is felszolgáltatót, majd Károly távozott a palotából. Prónay naplójában leírta, a fogadóteremben tartózkodó politikusok és katonák véleményét az ügyről. E szerint Gömbös, Gyarmaty, a Görgey testvérek és társaik úgy vélekedtek, hogy nem kellett volna megkockáztatni a király behozatalát. Ostenburg és tisztjei viszont szerették volna a helyszínen tartani a királyt, vagy biztonságos kísérettel elengedni. Prónay úgy vélte, a legrosszabb időben történt Károly visszatérési kísérlete, amit felelőtlen egyének sugalmaztak az uralkodónak. Ez az akció azért sem volt időszerű, mert az alezredes szerint, a nép és a hadsereg semmiféleképpen nem örült volna a visszatérésnek, mert mindkettő Habsburg-ellenes propagandával volt fertőzött. A trónfoglalás csak abban az esetben lett volna sikeres, ha a király egy biztos többségre támaszkodhatott volna. Prónay, ezt az állítását úgy formálta meg, hogy nem vette figyelembe a külpolitikai viszonyokat. Szerinte a király visszatérése nemcsak a kormányzót, de a karlistákat is váratlanul érte. Gömbös és klikkje igyekezett a királyt mielőbb ártalmatlanná tenni. Ostenburgék viszont a hatalom azonnali átadását és az uralkodó országban maradását követelték. Az idősebb tábornokok, mint Berzeviczy vezérkari főnök, a Svájcba való visszautazást sürgették, mert féltek a cseh, román és délszláv inváziótól. A többség azonban, amelyhez Prónay is tartozott passzív maradt és elítélte a felelőtlen kísérletet. Prónay elsőkézből értesült a kormányzó és a király között lezajlott beszélgetés tartalmáról, hiszen Horthy az irodájába hívatta Ostenburggal együtt és elmesélte a

¹⁰⁵⁰ PIL Prónay II. 412-414.; BFL P-R 129-130.

¹⁰⁵¹ PIL Prónay II. 414-416.

¹⁰⁵² BFL P-R 431.

¹⁰⁵³ PIL Prónay II. 416.

királylátogatás rá eső részét. Mindazonáltal az alezredes úgy gondolta, hogy a kormányzó nem mindent mondott el nekik abból a társalgásból, ami közte és az uralkodó között lezajlott. Horthy a két zászlóaljparancsnoknak kiemelte, hogy a szomszédos országok támadására hivatkozva kérlelte a királyt az ország elhagyására. Valójában Ostenburg sem helyeselte az uralkodó váratlan megjelenését, amelyről ő is csak késve értesült. Viszont ha még a palotában talált volna, abban az esetben mindenáron ott tartotta volna.¹⁰⁵⁴ A nyíltan legitimista nézeteket valló Ostenburg őrnagy tehát semmit sem tudott a király visszatéréséről. A kormányzó szárnysegédje, Magasházy őrnagy közölte vele telefonon Károly érkezését 3 és 4 óra között, de addigra a király már nem volt a várban, mert 2 és fél 3 között távozott. Ostenburg, csak 5 órára ért fel a várba.¹⁰⁵⁵

15.4. A kormány intézkedései

Károly első trónfoglaló kísérletéről három forrás emlékezik meg. Horthy Miklós, Kozma Miklós és Prónay Pál írta le naplójában az eseményeket, melyeknek központi forrása a királlyal tárgyaló kormányzó volt.¹⁰⁵⁶ A továbbiakban láthatjuk, hogy mind a három krónikás fontos szerepet kapott ezekben a napokban.

Prónay leírásából kiderül, hogy a zászlóalja készültségben volt aznap este, ezért nem a Bristol szállóban aludt, hanem a Nádor laktanyában. Itt kereste fel éjfél tájban Kozma Miklós százados, aki a kormányzó parancsát hozta, hogy az alezredes járőreivel szállja meg a Duna hidakat és tartóztassa fel Szmracsányi György és Beniczky Ödön képviselőket, akik autóval a király után akarnak menni Szombathelyre és rá akarják bírni az országban maradásra és ennek érdekében képesek lennének akár az egész Dunántúlt felforgatni. Kozmát, aki nemrég került a kabinetirodából a Magyar Távirati Iroda élére, a parancsnok vészmadárként titulálta, de a Horthytól jött utasítást kénytelen volt végrehajtani. Azt azonban tisztázni szeretne volna, hogy a mentelmi joggal bíró képviselők ellen indított akcióért ki vállalja a felelősséget. Az érintett honatyák biztosan megteszik a megfelelő lépéseket az ellen, aki a parancsot kiadta. A kormányzót pedig nem szabad kellemetlen helyzetbe hozni. Kozma végül Nádossy Imre országos rendőrfőkapitányt nevezte meg az akció felelőseként. Kozma százados, miután

¹⁰⁵⁴ PIL Prónay II. 416-420.

¹⁰⁵⁵ BFL P-R 79.

¹⁰⁵⁶ Ormos 1990. 56.

meghallotta a hírt a király érkezéséről, Abrecht főherceg, Szmrecsányi és Beniczky társaságában, a Nemzeti Kaszinóból Windischgrätz herceg Szép utca 5. szám alatti lakására ment, ahol az említett urakkal megtárgyalták az eseményeket. A két képviselő eldöntötte, hogy a király után megy Szombathelyre. Albrecht a spanyol követségre készült, hogy az uralkodó részére oltalmat kérjen. De nem oda ment, hanem a kormányzásra, ahova Kozma követte és elárulta Magasháznak Szmrecsányiék tervét.¹⁰⁵⁷ Kozma ezeket az eseményeket Prónaytól különbözően írta le. E szerint, nem vett részt a legitimisták megbeszélésén a Szép utcában, és csak a kaszinóban tudta meg, hogy Szmrecsányiék a király után akarnak menni, rábírní őt az országban maradásra, ezután sietett hírt vinni Albrechtel együtt Magasházyhoz.¹⁰⁵⁸ A szárnysegéd társaival és Nádossyval tanácsot tartott, Prónay szerint az is előfordulhatott, hogy Horthy nélkül hozták meg a határozatot és adtak parancsot a képviselők feltartóztatására. Mire Prónay felkeltette Ranzenbergert és kiadták az utasításokat a hidakat megszállni készülő járőröknek, addigra a két honatya már áthaladt a Ferenc József hídon. Feltartóztatásukra a hajnali órákban Hajmáskéren került sor.¹⁰⁵⁹

A kirendelt járőrök esetében súlyos vádak merültek fel a parancsnokkal kapcsolatban, hiszen az év második felében vele konfliktusba kerülő fiatalabb tisztársai azt állították, hogy a király elfogására küldte ki az alezredes az embereit. Ezt olvashatjuk Taby Árpád főhadnagy vallomásában, aki Baky László és Czirfusz Ferenc főhadnagyokkal együtt vezette a három járőrosztagot.¹⁰⁶⁰ Laczkovits László főhadnagy pedig egyenesen úgy emlékezett, hogy Prónaytól a király lelövésére kapott parancsot. A járőröknek a Várba, a Ferenc József és a Margit-hidakhoz kellett kimenniük.¹⁰⁶¹ Molnár Endre főhadnagy állítása szerint, Inczedy Ágoston hadnagy jelentette neki, hogy Prónay személyesen irányította őt a király elfogására, valamint Görgeytől azt hallotta, hogy az alezredes a király felakasztásáról beszélt.¹⁰⁶² Görgey György százados is megerősítette,¹⁰⁶³ hogy Baky főhadnagy elsődleges feladata Friedrich István megfigyelése és Szmrecsányi feltartóztatása volt, de ő is beszélt a király elfogásáról szóló parancsról.¹⁰⁶⁴ A Ferenc József-hídhöz kiküldött járőrparancsnok, Czirfusz Ferenc szintén úgy emlékezett, hogy Ranzenberger Viktor lakásán Prónaytól kapta a parancsot, ami Beniczky, Szmrecsányi és a király feltartóztatásáról szólt.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁷ PIL Prónay II. 420-421.

¹⁰⁵⁸ BFL P-R 241-245.

¹⁰⁵⁹ PIL Prónay II. 420-421.

¹⁰⁶⁰ BFL P-R 134.

¹⁰⁶¹ BFL P-R 408-409.

¹⁰⁶² BFL P-R 199-200.

¹⁰⁶³ BFL P-R 198-199.

¹⁰⁶⁴ BFL P-R 214-215.

¹⁰⁶⁵ BFL P-R 208-209.

Beniczkynek azonban tudomása volt róla, hogy járőröket küldtek ki a hidak őrzésére, amit az I. csendőrtartalék-zászlóalj kapott parancsba. De ennek a szakasznak nem a királyt, hanem Beniczkyt és Szmrecsányit kellett volna feltartóztatni, mint ahogy ez később Hajmáskéren meg is történt. Prónay állítása alapján, mint ahogy már említettem, zászlóalja a parancsot Kozma Miklóstól kapta.¹⁰⁶⁶

Herceg Windischgrätz Lajos a kormányzóra hivatkozva ugyancsak megerősítette, hogy a hidakhoz kirendelt járőrök nem a király elfogására lettek kiküldve, hanem Szmrecsányi és Beniczky képviselők feltartóztatása volt a feladatuk.¹⁰⁶⁷

Ostenburg szintén úgy tudta, hogy a hidakhoz kirendelt öröknek Beniczkyéket kellett volna feltartóztatni. Emlékei szerint, a parancsot Kozma hozta. A II. csendőrtartalék-zászlóalj parancsnokának véleménye alapján az örököt azért nem küldhették ki a király elfogására, mert a kirendelésük éjjel történt, az uralkodó pedig már délután elhagyta a fővárost.¹⁰⁶⁸ Ezt a véleményt megerősítette a Margit-hídhöz rendelt Inczedy hadnagy, aki a parancsot este 9 órakor kapta meg.¹⁰⁶⁹ Pedig a hadnagy később szintén a Prónayt támadó tisztek közé tartozott. A különböző visszaemlékezések azt bizonyítják, hogy az alezredes nem adhatott parancsot a király elfogására, hiszen az utasítás kiadásakor Károly már nem tartózkodott Budapesten, mint ahogy a két legitimista képviselőt sem tudták a fővárosban elfogni.

Hajmáskéren Beniczky és Szmrecsányi felháborodva vette tudomásul a feltartóztatásukat és a fővárosba visszatérve társaikkal együtt interpellációk sorozatát indították meg képviselői immunitásuk megsértésével kapcsolatban. A hajmáskéri eset kivizsgálásakor Albrecht is kellemetlen helyzetbe került, hiszen a legitimisták árulással vádolták. A főherceg végül hűségnyilatkozatot tett, elismerte IV. Károlyt koronás uralkodónak és a Habsburg család házi törvényeinek betartására kötelezte magát. A hangulat a legitimisták táborában rendkívül forróvá vált. Beniczky, dühében kihallgatást kért a kormányzótól.¹⁰⁷⁰

Lingauer Albin, legitimista képviselő értesülése alapján a király húsvéti látogatásakor azt az információt kapta, hogy az élete a Nemzeti Hadsereg tisztikara miatt nincsen biztonságban. Miután a király eltávozott, a mellékkormány egyik illusztris tagja a kormányzó szárnysegédének szobájában azt a javaslatot tette, hogy a Prónay-különítmény tisztjeit küldjék

¹⁰⁶⁶ BFL P-R 18.

¹⁰⁶⁷ BFL P-R 53-54.

¹⁰⁶⁸ BFL P-R 79-80.

¹⁰⁶⁹ BFL P-R 148.

¹⁰⁷⁰ PIL Prónay II. 422.

utána. A legitimista Lingauer szerint, a szabad királyválasztókból álló mellékkormány feje Gömbös volt, aki októberben a budaörsi hadműveleteket irányította.¹⁰⁷¹

A király végül ugyanazon az úton érkezett vissza Szombathelyre, amelyiken Budapestre ment. A vasi megyeszékhelyen, a püspöki palotában szállt meg. Ott tartózkodásának hírére összegyűltek a környékbeli legitimisták, kiknek fontosabb vezetői, gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspök, báró Lehár Antal ezredes, szombathelyi körletparancsnok, valamint gróf Sigray Antal Vas és Sopron vármegye kormánybiztosa voltak. Sigray úgy vélte, hogy a hivatalos álláspont a királykérdésben 1921-ben az volt, hogy a királyi hatalom szünetel. Ekkor nem volt bűn legitimistának lenni, hiszen őt is kétszer nevezték ki kormánybiztosnak.¹⁰⁷² Az élesen eltérő vélemények azonban komoly szakítópróbát kreáltak a nemzeti tábor számára. Teleki miniszterelnök március 28-án levelet küldött Lehárnak Szombathelyre, amiben felszólította az ezredest arra, hogy a katonai és a polgári hatóságok nem engedelmelkedhetnek a király parancsainak, csakis a magyar kormány utasításait vehetik figyelembe.¹⁰⁷³

Károly csak abban az esetben akarta átvenni a hatalmat, ha Briand nyilatkozata valós és a franciák garantálják Magyarország védelmét a szomszédos államokkal szemben. Horthy a király megérkezését követő nap estéjén kérte Fouchet francia főmegbízottat a Briand-féle nyilatkozat cáfolatára, mert ekkor Károly még mindig az ország területén tartózkodott és Szombathelyen legitimista politikusokkal tárgyalt.¹⁰⁷⁴

A király Fouchet írásbeli nyilatkozatával nem elégedett meg, azt kívánta, hogy a főmegbízott Briandtól kérjen utasításokat és személyesen utazzon Szombathelyre. Március 29-én, a helyzetet megoldani igyekvő kormányzó felajánlotta a lemondását. Horthy azt szerette volna, ha Károly őt nevezi ki hadseregparancsnoknak. A király azonban ragaszkodott Lukachich személyéhez. Ezen a ponton az álláspontok élesen szembehelyezkedtek egymással. A kormányzó azonban semmiképpen sem akarta a hadsereg vezetését kiengedni a kezéből.¹⁰⁷⁵

Valójában a király, elsősorban Mikes és Lehár biztatására döntött úgy, hogy mindenáron szeretne az országban maradni. A titkos társaság Habsburg ellenes frakciója, név szerint Magasházy, Toókos, a Görgey testvérek, Gyarmathy, Sréter és Kánya, Gömbös vezetésével Görgey József századost küldték a vasi megyeszékhelyre, hogy puhatolja ki a helyzetet. Végző következtetésként leszűrték, hogy a király Lehárra és tisztikarára támaszkodva tart ki makacsul a maradás mellett. Ennek tudta be Prónay azt, hogy Horthy a bárót leváltotta és Hegedűs Pál

¹⁰⁷¹ Nemzetgyűlési napló 1922. január 24. 463.

¹⁰⁷² BFL P-R 130.

¹⁰⁷³ Lehár 1993 31.

¹⁰⁷⁴ Ormos 1990. 57-58.

¹⁰⁷⁵ Ormos 1990. 68.

tábornokot nevezte ki a szombathelyi körlet parancsnokává. A feszült helyzetet végül gróf Andrassy Gyula és néhány társa oldották meg, miután higgadtabb legitimistaként Szombathelyre utaztak és meggyőzték az uralkodót a helyzet tarthatatlanságáról és ezzel az országból való távozásra bírták. Közben már a szomszédos országok bevonulásától kellett tartani. A spanyol követ, aki a király személyi biztonságára garanciákat ajánlott fel, szintén IV. Károly távozását sürgette. A király hajlandónak mutatkozott a távozásra, de a magyar kormánytól három feltételének elfogadását kérte. E szerint, azoknak a tiszteknek, akik mellé álltak, semmi bántódásuk ne legyen. Proklamálják és iktassák törvénybe, hogy az országot csak azért hagyja el ideiglenesen, hogy az ne kerüljön idegen megszállás alá. Az uralkodói jogai csak ideiglenesen szünetelnek, és a kormány ismerje el őt a forradalmak dacára koronás királynak, aki uralkodói jogait, egy vis major miatt nem gyakorolhatja. Prónay ennek a nyilatkozatnak a parlament általi jóváhagyásának tudta be Teleki bukását, mivel mindez Horthy tudta nélkül történt. A király kérte továbbá, hogy a magyar kormány eszközölje ki a Svájci Köztársaságnál, hogy Károly ugyanoda, Pransingba kerüljön és ugyanolyan körülmények közé térhessen vissza, exterritoriális jogainak gyakorlásával. A parancsnok úgy gondolta, hogy a királyt a francia külügyminiszter Briand jóváhagyásával érkezett, mert a nagyhatalmak három napig vártak és nem tettek intézkedéseket. Csak az eredménytelen huza-vona után nyújtották be tiltakozásukat a magyar kormánynak. A király vonata az Ausztriából Szentgotthárdra rendelt angol katonaság kísérete mellett haladt Stájerországon keresztül Svájc felé. Útközben Leobenben a kommunisták feltartóztatták a szerelvényt és lövések is eldördültek.¹⁰⁷⁶ Károly vonata április 6-án lépte át a svájci határt.¹⁰⁷⁷ A sikertelen királylátogatás után a puccs katonai vezetője, Lehár ezredes felmentését kérte a szombathelyi katonai kerületi parancsnokság vezetése alól és ezzel együtt két hónapi szabadság engedélyezését igényelte. A minisztertanács a báró kérelmét engedélyezte és a szabadsága idejére Hegedűs Pál altábornagyot bízta meg a parancsnokság vezetésével.¹⁰⁷⁸ Tehát Lehárt nem Horthy váltotta le, ahogy Prónay írja, hanem a báró maga kérte a felmentését. Az ezredes azért döntött a lemondás mellett, mert úgy érezte, hogy a Horthyra letett esküjét hamis ígérekkel csalták ki tőle és az a király ellen irányul.¹⁰⁷⁹

A király sikertelen húsvéti visszatérési kísérlete súlyos bel- és külpolitikai válsággal fenyegetett. A nemzetgyűlés a jogrend veszélyeztetésének és az 1920. évi I. törvénycikk megsértésének tartotta az egykori uralkodó váratlan utazását, mint ahogy azt Hencz Károly

¹⁰⁷⁶ PIL Prónay II. 422-424.

¹⁰⁷⁷ Werkmann 1923.147.

¹⁰⁷⁸ MNL OL K 27. 1921. április 8.

¹⁰⁷⁹ Lehár 1993 39-40.

képviselő felszólalásában felvázolta.¹⁰⁸⁰ Az antant országai nem támogatták Károly trónfoglaló akcióját, de nem is akadályozták meg azt. A király titkára, Werkmann állítása szerint az angolok már március elején tudtak a király szándékáról. A kudarc után a franciák úgy gondolták, hogy a kérdésben a környező államoknak kell állást foglalniuk, de azt igyekeztek megakadályozni, hogy ellenségeskedésre kerüljön sor. Mindenesetre a csehszlovák és a délszláv állam tett intézkedéseket az üggyel kapcsolatban, melyek azonban Károly titkára szerint, nem voltak komoly készülődések.¹⁰⁸¹ Gratz Gusztáv külügyminiszter reálisabban. egyben és borulatóbban látta a helyzetet. Állítása alapján, az olaszok március 28-án kijelentették, hogy politikájuk sarkalatos elve, a Habsburg-ház restaurációjának megakadályozása. A délszláv megbízott kormánya nevében 29-én kijelentette, hogy a király visszatérését háborús oknak tartja. Március 30-án a csehszlovák kormány is állást foglalt a kérdésben, ami szerint, ha Károly nem hagyja el Magyarországot, abban az esetben szövetségeseivel karöltve kényszerítő eszközökhöz nyúl.¹⁰⁸²

A trónfoglaló kísérlet ugyan sikertelen maradt, de mégis elég volt arra, hogy szorosabbra fonja az ellenséges gyűrűt Magyarország körül. Ezzel létrejött a kisantant, amely már korábban kezdett szerveződni, hiszen 1920. augusztus 14-én Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén királyság szövetséget kötöttek, ami a húsvéti királypuccs után bővült ki, az 1921. április 23-án megkötött csehszlovák-román szerződéssel, majd a június 7-én létrejött délszláv-román megegyezéssel vált teljessé.¹⁰⁸³ A puccskísérlet belpolitikai következménye pedig a Teleki-kormány bukását volt.¹⁰⁸⁴ Az új miniszterelnök egy másik erdélyi gróf, az ellenforradalmi tevékenységéről jól ismert Bethlen István lett, aki április 14-én alakította meg kabinetjét.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁰ Nemzetgyűlési Napló 1921. április 1. 147-148.

¹⁰⁸¹ Werkmann 1923. 145.

¹⁰⁸² Nemzetgyűlési Napló 1921. április 6. 161-162.

¹⁰⁸³ Ormos 1998. 90-91.

¹⁰⁸⁴ MNL OL K 27. 1921. április 8.

¹⁰⁸⁵ Ormos 1998. 92.

15.5. Prónay házassága

Prónay a puccs miatt elhalasztotta a házasságkötését, mert nem távozhatott el a zászlóaljától. Az alezredes a jegyesség alatt többször is találkozott a menyasszonyával. Ennek érdekében a veszélyt is vállalta és az ausztriai kitiltás ellenére, az év elején Bécsbe utazott. Az esküvőre, 10 nappal az eredetileg tervezetthez később, április 12-én került sor Budapesten. A polgári házasságkötés a IV. kerületi anyakönyvi hivatalban ment végbe. Prónay tanúja Fömötör József százados, a grófnőé pedig gróf Teleki Sándor volt. Az egyházi esküvőt, mivel a menyasszony katolikus volt, a Nádor laktanyával szemben található helyőrségi kápolnában tartották páter Zadravecz István táborigaznádok vezetésével. A tanúk a menyasszony részéről az öccse, gróf Pálffy-Daun József és gróf Teleki Sándor, a vőlegény részéről a bátyjai, Prónay Gyula és Mihály voltak. Az ebédet az örömanya, gróf Pálffy-Daun Vilmosné Nugent Eleonóra adta a Bristol szállóban. Ezen a rendezvényen a szűkebb családi körön kívül páter Zadravecz és titkára Pius, valamint a zászlóalj 6 szakasparancsnoka vett részt. A legénység a Nádor laktanyában ünnepelte a parancsnokát. Prónay és felesége nászútra nem utaztak, mert az alezredesnek folyamatosan a zászlóalj közelében kellett tartózkodnia.¹⁰⁸⁶

Prónay saját bevallása szerint úgy érezte, hogy a házassága után a szabad királyválasztók még kevésbé bíztak meg benne, mint azelőtt. Az alezredes már korábban hangoztatta, hogy Magyarország érdekében a királyt mielőbb vissza kell hozni. Ennek ellenére a puccsszerű vállalkozásoktól mereven elzárkózott és a húsvéti királylátogatást is elítélte. A királyi családhoz nagyon közel álló grófnővel történt házasságkötése után a parancsnok két malomkő között őrlődött. Megítélése szerint Horthy nem bírt a szabad királyválasztókkal, ezt látva a legitimisták mindenáron puccsal szerették volna visszahozni a királyt. Ebben viszont akadályt jelentett számukra az ilyenfajta akcióra nem kapható alezredes és a zászlóalj. A hivatalba lépő új miniszterelnök, gróf Bethlen István is ezt sugallta feléjük.¹⁰⁸⁷

A királypuccs után az élet folyt tovább és a Prónay által vezetett csendőralakulat az elhelyezéssel kapcsolatban visszatérő problémával került szembe. Időközben ugyanis a Nádor laktanya túlszűfoltttá vált az egység számára, ezért a zászlóalj parancsnoksága, április 4-én kelt beadványában kérte a városparancsnokságot, hogy április 15-ig helyezze el az épületből azokat

¹⁰⁸⁶ PIL Prónay II. 429-432.

¹⁰⁸⁷ PIL Prónay II. 433.

az altiszteket, akik nem az I. csendőrtartalék-zászlóaljnál szolgálnak. Lengerer tábornok, ennek a kérésnek nem tudott eleget tenni, mivel a városparancsnokságnak nem álltak a rendelkezésére lakások. A kilakoltatásokat pedig csak abban az esetben lehetett végrehajtani, amennyiben az érintetteknek lakást tudnak biztosítani.¹⁰⁸⁸ Így a helyzet egyelőre nem oldódott meg.

15.6. A bicskei ügy és Szentmiklóssy tragédiája

A király kísérlete előtt két héttel a Bicskén tartózkodó lovasszázad életében nagy vihart kavaró esemény történt. 1921. március 13-án Salm főhadnagy parancsára emberei razziát tartottak a településen, ami elsősorban a zsidó származású személyek ellen irányult. Salm gróf egy járőr élén egy kávéházba ment, ahol igazoltatták a játékosokat, pénzüket pedig elvették. Majd egy civil ruhába öltözött csapat, Weisz Jenő borkereskedő lakására tört be, ahol a tulajdonost súlyosan bántalmazták, lakását kirabolták, családját megfélemlítették. Weisz, később egy fővárosi szanatóriumban sérüléseibe belehalt. Özvegye azt állította, hogy a gróf és Szentmiklóssy is ott voltak a házukban a támadás idején. Juhász hadapród pedig, a vád szerint elsikkasztotta a lefoglalt pénzeket.¹⁰⁸⁹ Az ügyet évekig húzódoó bírósági eljárás után zárták le. Prónay számára a királypuccs és a márciusi bicskei eset szorosan összekapcsolódott. Április közepén magához rendelte kihallgatásra a lovasszázad két tisztjét, Salm és Szentmiklóssy főhadnagyokat, valamint parancsnokukat, Szalay századost, aki panaszt emelt a két tiszt ellen, engedetlenség miatt. Szalay szerint Salm főhadnagy politizál, ami a hadseregben szigorúan tilos, valamint a zsidók kifosztására biztatja az embereit. A károsultak pedig megtették a feljelentést a honvédelmi minisztérium felé.¹⁰⁹⁰ Salm később úgy emlékezett, hogy nem volt konfliktusa Szalayval.¹⁰⁹¹ Végül Salm azt mondta Prónaynak, hogy nem hajlandó tovább a Nemzeti Hadseregben szolgálni, mert ott nem tartják meg a királynak tett esküjüket és elküldik az uralkodót. Az alezredes kijelentette, hogy mindenkinek az érzését tiszteletben tartja, főleg ha az őszintén legitimista, de amint már az előző évben a Vérmezőn tartott szemlén kijelentette, nem tűri a zászlóalj kötelékén belül a politizálást, még akkor sem, ha a király mellett foglal állást valaki. Szintén nem vállalja a század nevében elkövetett rablásokat, amiknél egy tiszt a

¹⁰⁸⁸ HL SZVZ.122. Kt. 289. Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokság 41115/térp.eln.1921. Nádor laktanyából altisztek kilakoltatása

¹⁰⁸⁹ PIL Prónay II. 406., Népszava, Az Est, 1924. augusztus 7.

¹⁰⁹⁰ PIL Prónay II. 436.

¹⁰⁹¹ BFL P-R 309.

felbujtó, hiszen eleget tartotta a hátát a különféle atrocitások miatt. Az ügy végén mindkét tiszt a leszerelését határozta el. A parancsnok úgy látta, hogy Salm gróf rendkívül rossz hatással volt Szentmiklóssyra, akinek távozását ő és a tisztikara nagyon fájlalták.¹⁰⁹² Apostolovits főhadnagy szerint Salm és Szentmiklóssy pedig nem Prónay parancsára, hanem saját elhatározásukból szereltek le.¹⁰⁹³

Fáber főhadnagy Apostolovitshoz hasonlóan vélekedett a két tiszttársa leszerelésével kapcsolatban. A Bicskén szolgálatot teljesítő Salmmal és Szentmiklóssyval szemben, Fáber szerint Prónay kifogásolta, hogy kofferükben Károly képet találtak. Erre ők elbocsáttatásukat kérték, mert úgy gondolták, hogy a királykérdésben elfoglalt álláspontjukat senki sem befolyásolhatja. Fáber úgy gondolta, hogy Szentmiklóssy öngyilkosságának ez volt a fő oka. Prónay parancsba adta a zászlóaljnak, hogy a királykérdést ki kell kapcsolni, mert annak rendezését az adott viszonyok között nem tartja helyénvalónak.¹⁰⁹⁴

Salm főhadnagy állítása alapján, amikor Szentmiklóssyval együtt kihallgatta őt Prónay 1921 májusában, az első királypuccs után, az alezredes megkérdezte őket, hogy mi az álláspontjuk a királykérdéssel kapcsolatban. Mire ők ragaszkodtak az uralkodóra tett esküjükhöz. A gróf szerint Prónay felindultan azt mondta, hogy megfojtaná Károlyt, ha tudná. Salm állítása alapján, a hadseregből való távozásukat, Prónaynak ez az antidinasztikus kijelentése ihlette. Úgy vélte, hogy Szentmiklóssy azért lett öngyilkos, mert katonának született, de nem lehetett az. A gróf állítása alapján ezt a fiatal főhadnagy egy levélben írta meg neki a halála előtt. Leszerelésének oka pedig Prónay volt. A gróf azt mondta, hogy csak a királynak tett esküt, Prónay szerint viszont Szegeden és a Vérmezőn is megesküdött Horthyra.¹⁰⁹⁵

Szentmiklóssy Prónayra tett kijelentését Laczkovits is megerősítette. Úgy gondolta, hogy a két tisztet azért szerelték le, mert karlista propagandát folytattak.¹⁰⁹⁶ Dobolyi főhadnagy a vizsgálat során azt tapasztalta, hogy minden huszárnak Károly király képe volt a zsoldkönyvében, ezért nekik Salm főhadnagy 100 koronát adott. Prónay a király megfojtására tett kijelentését Dobolyi is megerősítette.¹⁰⁹⁷ Szalay százados emlékezete szerint, Prónay nem tett említést a király megfojtásáról és meglátása szerint, a két tiszt önként szerelt le.¹⁰⁹⁸ Szalay Kázmér századost Prónay nem tartotta alkalmasnak a lovasszázad vezetésére. Szalay végül távozott az egység

¹⁰⁹² PIL Prónay II. 436-438.

¹⁰⁹³ BFL P-R 16.

¹⁰⁹⁴ BFL P-R 65-66.

¹⁰⁹⁵ BFL P-R 305-310.

¹⁰⁹⁶ BFL P-R 409.

¹⁰⁹⁷ BFL P-R 160.

¹⁰⁹⁸ BFL P-R 85-86.

éléről. Augusztus 10-én kezdte meg 2 hónapos szabadságát.¹⁰⁹⁹ Helyét Prónay megbízható embere Takátsy százados vette át, aki egykori nyomozótisztként a honvédelmi minisztérium tájékoztató osztályától került vissza a zászlóaljhoz.

Salm és Szentmiklóssy ügyével kapcsolatban a teljes igazságot a résztvevők ellentétes vallomásai miatt nagyon nehéz kideríteni. Bár az nehezen elképzelhető, hogy a tekintélyelvű és valójában legitimista nézetet valló Prónay, a koronás uralkodóra ilyen durva megjegyzést tegyen.

A fiatal Szentmiklóssy főhadnagy végül a leszerelése után öngyilkosságot követett el, amit Barsi István rendőr jelentése is megerősít. E szerint Szentmiklóssy József főhadnagy június 12-én este 7 órakor a VIII. kerület Baross utca 10. I. emelet 3.a. alatt 7 mm-es forgópisztolyával szíven lőtte magát és ennek következtében meghalt. Holttestét éjjel 11 órakor az I. számú katonai körlet kórházába szállították. A forgópisztolyt a városparancsnokságról érkező bizottság magával vitte.¹¹⁰⁰ Szentmiklóssy főhadnagy temetési költségeire az ügyvédje 5300 koronát utalt a zászlóalj-parancsnokság részére.¹¹⁰¹ A Prónay-zászlóalj egykori tisztje mindössze 27 évet élt. Ő volt az első az alakulatból, aki önkezével vetet véget az életének, később még páran követték a példáját. Szentmiklóssy öngyilkosságaért, a Prónay ellen forduló fiatal tisztek egyértelműen az alezredest tették felelőssé. Bár ezért a parancsnok csak közvetett formában okolható. Ez az ügy azért vált fontossá a zászlóalj életében, mert egy tiszt az életét vesztette. Ráadásul itt már körvonalazódik a konfliktus a parancsnok és a fiatalabb tisztek között.

¹⁰⁹⁹ HL SZVZ.122. Lovas félszázad, szolgálati jegy 1921. augusztus 9.

¹¹⁰⁰ HL SZVZ.122. Budapesti magyar királyi államrendőrség, Barsi István rendőr jelentése 1921. június 12.

¹¹⁰¹ HL SZVZ.122. Szentmiklóssy főhadnagy ügyvédjének levele a zászlóaljparancsnoksághoz 1921. július 1. Kt.879/1921.

16. Prónay bukása

16.1. A tétényi hadgyakorlat

Prónay 1921 tavaszára egyre megbízhatatlanabbá vált a kormányzat számára. Az alezredes még mindig 1919-es alapon állt és támogatta az erőszakos cselekedeteket a politikai ellenfelekkel szemben. A házassága megerősítette személyével szemben a szabad királyválasztó kormányzat bizalmatlanságát. Az új kormányfő, gróf Bethlen István tervbe vette a rettegett zászlóaljparancsnok eltávolítását.

Első lépésként, ahogy Prónay írja, május közepe táján hadgyakorlatot szerveztek Tétényben a két csendőrtartalék zászlóalj részére. Az eseményre meghívást kapott a kormányzó, Berzeviczy vezérkari főnök. A gyakorlatot Koncz tábornok vezényelte, mert a csendőrség felügyelőjeként a csapatok előjárója volt. Prónay a későbbiek során úgy értesült, hogy az egész hadgyakorlatot az ő eltávolítása céljából rendezték meg. Az előjárók be akarták bizonyítani, hogy mint lovastiszt, az alezredes nem ért a gyalogcsapatok kiképzéséhez és vezetéséhez. Ő azonban a háborúban a 64. gyalogezrednél szolgált, ahol ennek az állításnak az ellenkezőjét bizonyította. Prónay szerint a karlista hadvezetőség támadt ellene Bethlen miniszterelnök kívánságára. A parancsnok három főtitstet nevezett meg az ellene irányuló akció előkészítőjeként. A honvédelmi minisztert, Belitska Sándort, a katonai kabinetiroda főnökét, báró Láng Boldizsárt és Willerding Vilmos altábornagyot. Az alezredes, mint ahogy már korábban is állította tényleg két tűz közé került, hiszen a karlisták akadályt láttak a személyében a restauráció végrehajtásával kapcsolatban, a szabad királyválasztók viszont a házassága miatt úgy látták, hogy egyre szorosabb szálak fűzik a legitimistákhoz. Így Bethlennek érdekében állt a karlisták irányában táplálni az érzést, miszerint a király visszahozatalának egyik fő akadálya maga Prónay, hiszen akkor ők is a távozását akarják.¹¹⁰²

A tétényi hadgyakorlatra június 9-én került sor. Ennek a keretein belül a csendőrtartalék-zászlóaljak egy harcmozzanatot mutattak be. Feladatuk volt a kormányzó fogadása tömegben, egyes zártrendszerű mozdulatok és a díszmenet. Horthy érkezését és lóra szállását 9 órára várták

¹¹⁰² PIL Prónay II. 438-440.

és úgy tervezték, hogy a kormányzó 2, vagy 4 órát tölt a gyakorlótéren. A parancs szerint a szemlét a külvilág előtt bizalmasan kezelték.¹¹⁰³

A hadgyakorlat után Prónayt Héjjas Iván tájékoztatta, hogy az Exben Gömbös és társai elhatározták a zászlóalj éléről való eltávolítását. Az alezredes nem kételkedett Héjjas állításában, amit felesége legitimista oldalról nyert értesülése is megerősített. E szerint a parlamenti támadások a parancsnok lejáratására azért folytak, mert a Bethlen-kormány Prónayt fogja odadobni áldozatul Vázsonyiéknak, amit liberális és legitimista támogatással fog megtenni. Az alezredes ezért úgy gondolta, hogy tényleg jobb lenne, ha önként távozna és mint házas ember visszavonulna a katonaelettől és csak a kedvteléseinek élne. Saját véleménye szerint az alezredes sokat küzdött, hogy olyan emberek kezébe juttassa az ország vezetését, akik mindent megtesznek azért, hogy még egyszer ne következzen be az, ami tönkretette a keresztény eszmeiség követőit.¹¹⁰⁴

16.2. A Kornhauser-ügy és következményei

Prónay életében végül egy zsarolási ügy hozta meg a döntő, negatív változást. Ez az esemény óriási vihart kavart és elégnék bizonyult ahhoz, hogy a sokak által rettegett parancsnokot a zászlóalja éléről elmozdítsa. Ráadásul egy hatalmas lavinát indított el, hiszen a parancsnok antidemokratikus ügykezelésével bebizonyította, hogy a konszolidációt szinte lehetetlen lenne végrehajtani, amennyiben a diktatórikus elveket valló Prónay továbbra is fontos pozícióban maradna. Az alezredes, aki 1919-ben Horthy egyik leghűségesebb hívének számított összekülönbözött a Bethlen-kormánnyal és önálló utakra tért.¹¹⁰⁵ Mint láthattuk, a másik csendőrtartalék-zászlóalj parancsnoka, Ostenburg őrnagy egyelőre biztonságban érezhette magát, mert nyílt legitimista álláspontja ellenére, kevésbé veszélyes és kezelhetőbb ember volt, mint Prónay. A két parancsnok közti különbséget, Zadravetz páter is jól szemlélteti, miszerint a kommunisták nagyon félték mindkét tiszttől, de Prónaytól méginkább, mert valójában egy rémet láttak benne.¹¹⁰⁶ A szabad királyválasztó kormányzat valami hasonlót érzékelhetett, amikor különbséget tett Prónay és Ostenburg között.

¹¹⁰³ HL SZVZ.122. Kt. 376. Magyar királyi csendőrség felügyelője 542/csf.eln.1921. a csendőrtartalék-zászlóaljak megszemlélése a kormányzó úr őfőméltósága által

¹¹⁰⁴ PIL Prónay II. 443-444.

¹¹⁰⁵ Ormos 1999. 75.

¹¹⁰⁶ Borsányi 1967. 120.

Az ügy, ami az I. csendőrtartalék-zászlóalj parancsnokának a vesztét okozta, a következő volt. Az alezredes bátyja Mihály, elpanaszolta öccsének, hogy a zsidó származású Kornhauser Lajos, aki tőle az alsópetényi mészbányákat bérl, tartozik a falunak és neki 70 000 koronával. A bátyja félt, hogy az adósa átszökik a határon, valamint úgy gondolta, mivel neki nincs gyereke, a birtok úgylis az öccséé lesz, ezért megkérte őt az ügy rendezésére. A parancsnok Budapesten megkerestette Kornhausert és felszólította a fizetésre. Erre az adós elment a Nádor laktanyába Prónayhoz és bejelentette neki fizetésképtelenségét. Az alezredes azonban nem hitt neki és megfenyegette, hogyha rövid időn belül nem fizet, akkor lefogatja. A parancsnok ezután Bicskőre távozott a lovasszázadának megszemlélése céljából és csak két nap múlva tért vissza. Közben a foglártszt, Dobolyi Lajos főhadnagy Kornhausert a laktanyában tartotta. A bérlő egy kis időre eltávozott, de mivel az összeget nem tudta beszerezni, továbbra is fogoly maradt. A felesége, attól való félelmében, hogy férjét kivégzik, Vázsonyi Vilmos képviselőhöz fordult, aki felkereste a miniszterelnököt.¹¹⁰⁷

Kornhausert 1921. július 1-jén délelőtt 10 órától, július 4-én délután 4 óráig tartották jogellenesen fogva, bár erőszakot nem alkalmaztak vele szemben.¹¹⁰⁸ A csendőrség felügyelője július 4-én szólította fel a zászlóalj parancsnokságát, hogy a laktanyában fogva tartott Kornhauser Lajost, aki a VII. kerület Mexikói út 3. szám alatt lakik, azonnal helyezték szabadlábra.¹¹⁰⁹

Az esetről a nemzetgyűlésben az egykori belügyminiszter, Beniczky Ödön számolt be a július 28-án megtartott ülésen. Beniczky értesülései annyiban tévesek voltak, hogy a letartóztatás időpontját az előző hétre tette, de mint láthattuk az már pár héttel korábban megtörtént. A volt miniszter ebben a felszólalásában nem csupán Prónay ellen fakadt ki, hanem a Kecskemét környékén folyamatosan zajló atrocitások elkövetőit is ostromozta, akiket a Britannia szálló egykori lakóival azonosított. Prónay zsarolási esete hatalmas felháborodást váltott ki a jogállamiság eszméjét valló képviselőkben.¹¹¹⁰

Kornhauser esete kapóra jött a Bethlen István által vezetett kormánynak, mert ürügyet szolgáltatott a kezelhetetlen és házassága révén a szabad királyválasztók számára teljesen megbízhatatlanná vált alezredes eltávolítására.

Prónay előadása szerint az ügy kapcsán Ráday Gedeon belügyminiszter telefonon a miniszterelnökségre kérte egy megbeszélésre. Ezen jelen voltak Bethlen, Ráday, Belitska,

¹¹⁰⁷ PIL Prónay II. 456-458.

¹¹⁰⁸ HL SZVZ.123. Magyar királyi budapesti katonai törvényszék 1034/1921.

¹¹⁰⁹ HL SZVZ.122. Magyar királyi csendőrség felügyelője 482/csf.eln.1921.Kornhauser Lajos letartóztatási ügye

¹¹¹⁰ Nemzetgyűlési Napló 1921. július 28. 210-212.

Berzeviczy és Nádossy. Bethlen az alkotmányos jogrendre hivatkozva magyarázta az alezredesnek, hogy hibát követett el, amikor lefogatta Kornhausert. A parancsnok akként érvelt, hogy egy csalóról van szó, aki egy egész falut és az ő családját is megkárosította. A miniszterelnök kijelentette, hogy Vázsonyi interpelláció formájában a parlament elé akarja vinni a dolgot, de ígéretet tett Bethlennek, hogy mindaddig vár, amíg az ki nem vizsgálja az ügyet. A kormányfő úgy tud igazságot szolgáltatni Vázsonyinak és pártjának, ha az alezredes távozik a zászlóalj éléről. Prónay rendkívül ideges lett és úgy gondolta, méltánytalanul bánnak vele éppen azok, akik neki köszönhetik a bársonyszéküket. Hiszen őt és embereit, éppen a kormányzó kérte meg a forradalmak alatt elhurcolt ingóságok visszaszerzésére. Szerinte a zsidók azt tesznek a keresztények vagyonával, amit akarnak, ezért éppúgy károsítják őket, mint a forradalom előtt és alatt. Véleménye alapján nem ütközik a jogrendbe, ha egy csalótól a jogos követelését próbálja behajtani, ezért nem fél Vázsonyi felszólalásától. Az alezredes a beszélgetés során célzást tett Belitska és Bethlen különféle üzelmeiről, amit szerinte az említettek elkövettek. Prónay úgy vélte, hogy ez a bánásmód nem korrekt a miniszterelnök és társai részéről, ezért elhatározta, hogy kihallgatásra jelentkezik a kormányzónál és bejelenti távozását a hadseregből, hiszen ezt már korábban eltervezte. Miután a miniszterelnöktől a laktanyába távozott, felkeresték őt gróf Teleki Sándor és Ranzenberger Jenő vezérkari tisztek, akik Berzeviczy és Ráday megbízását teljesítették. Arra kérték, hogy gondolja meg magát a távozásával kapcsolatban. A zászlóalj tisztjei pedig bizottságot alakítottak, amelyben Giczey György és Makay Imre századosok, valamint Héjjas Iván főhadnagy szerepeltek. A három tiszt elment a honvédelmi miniszterhez, ahol tájékoztatták őket, hogy amennyiben a parancsnokuk kéri a vizsgálatot önmaga ellen a Kornhauser ügyben, akkor megszűnnek az interpellációk. Prónay a kormányzói audiencián kifakadt a miniszterelnök személyével kapcsolatban, akit szabadkőművesnek tartott, amit szerinte a vele és a különítményével szemben folytatott magatartása is bizonyít. Hiszen az alezredes a saját egységét vélte az egyetlen bázisnak, ami által az ország a nemzeti irányba halad. Ezért Bethlen, aki a titkos társasághoz tartozik, nem kezdheti működését a zászlóalj felosztatásával, mert arra a szabadkőművesek és zsidók miatt szükség van. A kormányzó is úgy vélekedett, hogy Prónaynak kérni kell a vizsgálatot maga ellen a Kornhauser ügyben. Amíg az eljárás tart az alezredest szabadságot adják, de a háttérből továbbra is irányíthatja a zászlóalját. A parancsnok végül benyújtotta a kérvényt, mert bízott a kormányzó garanciájában.¹¹¹¹

¹¹¹¹ PIL Prónay II. 458-462.

A hivatalos verzió szerint, Prónay alezredes július 5-én, a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter egyetértésével kapott 4 heti szabadságot, hogy Budapesten a családi ügyeit rendezze. A zászlóaljra erre az időre Ranzenberger Viktor százados irányítása alá helyezték.¹¹¹² Az alezredes végül elfogadta a kormányzó ajánlatát és bízott benne, hogy visszakerülhet a zászlóalj élére, amikor a zsarolási ügy elcsitul. Később azonban úgy gondolta, nagy hibát követett el akkor, amikor bízott Horthy garanciájában és nem hagyta el egyből a hadsereget, hanem kérte maga ellen a vizsgálatot. Szerinte a liberálisok és a legitimisták elsöpörték volna a kezdetleges Horthy-Gömbös-Bethlen rezsimit, ha ő elhagyta volna, akkor a helyét. Az 1919-es katonai diktatúra alapján álló Prónay nem vette figyelembe, hogy 1921-ben már más szelek fújtak és a konszolidáció érdekében az erőszakos és törvénytelen cselekményeket a kormánynak mindenáron meg kell akadályoznia, hiszen az ország léte függhet ettől. A vizsgálat folyamán az alezredest Schmitz Rezső hadbíró százados, a csendőrség ügyésze hallgatta ki. A hadbírónak Prónay továbbra is azzal érvelt, hogy a kommunisták által elvitt vagyonok visszaszerzésénél sokan voltak, akik nem várták meg a hivatalos visszaszolgáltatást, hanem saját maguk igyekeztek elvesztett javaikat visszaszerezni. Ilyenkor sokan fordultak segítségért az ő egységéhez. A parancsnok szerint, maga a kormányzó is hasonlóan cselekedett, amikor megkérte őt, hogy a kommün alatt Kenderesről elhurcolt javait a különítményével kutassa fel és szerezze vissza. Prónay úgy érezte, hogy a lejáratására törekszenek, mert az ő Kornhauser-ügye sem más, mint amit mások is elkövettek, csak ezt az esetet felfújták és ezért vádolják őt zsarolással és hivatalos hatalommal való visszaéléssel. A beígért kompromisszum ellenére végül az ügy a Nemzetgyűlést is foglalkoztatta. Az alezredes a liberális Vázsonyit és a legitimista Beniczkyt, valamint Rakovszkyt említette meg azok közül, akik a személyét és az egységét leginkább támadták. Prónay szerint Gömbös és társai, akik nagymértékben neki köszönhették a pozíciójukat, egy szót sem szóltak az érdekében, Eckhardt Tibor pedig a sajtót is ellene hergelte. A parancsnok a kormányzó hívására Gödöllőre ment ebédre, ahova a feleségét nem vitte el, mert hivatalosan akart az ügyről beszélni. Mivel az álláspontok nem közeledtek, az alezredes csalódottan tért haza, ahol a hivatalos idézés várta, ami szeptember 3-ban határozta meg a főtárgyalás időpontját. Az eseményre a Margit körüti katonai törvényszéken került sor a Tisza-pert vezető Mondada Jenő hadbíró őrnagy irányításával. A vád képviselője Schmitz százados volt.¹¹¹³

¹¹¹² HL SZVZ.122. Magyar királyi honvédelmi miniszter 101753/el.n.8.1921. Prónay Pál alezredes szabadsága

¹¹¹³ PIL Prónay II. 471-474.

16.3. Prónay ámokfutása

Prónay úgy gondolta, hogy maga veszi kezébe az ügyét, ami rendkívül rossz döntésnek bizonyult, mert valójában csak mélyebbre ásta magát a gödörben, ami a Kornhauser-üggyel keletkezett. Az alezredes augusztus elején két levelet írt. Az egyiket Bethlen miniszterelnöknek, a másikat pedig Rakovszky István házelnöknek. Az elsőt Teleki százados által küldte el, a másodikat két tiszt vitte Rakovszky lakására. Beniczkyt pedig támadásai és személyeskedései miatt két tiszttel provokáltatta. A miniszterelnöknek szóló levélben keményen bírálta azokat a politikusokat, akik a zászlóalját meghurcolták, mert hazaárulókból álló zsidópénzen tartott politikus maffiáról beszélt. Ellenük szeretne Bethlen segítségére sietni, akinek hazaszeretetét és magyarságát méltatta. Az alezredes azt írta, hogy a Nemzeti Hadsereg és az ő különítménye folyamatos támadások keresztüztében áll, amelyek nemcsak politikusok részéről érkeznek. A védelmet hivatalos helyről hiába várják. Prónay szerint a kommün idején éppen Beniczkyék voltak azok, akik az ő különítménye szárnyai alatt húzták meg magukat. Most pedig megrágalmazzák a zászlóaljat és mentelmi joguk mögé bújva, rendőrökkel őriztetik magukat a lakásukon. A parancsnok kérte Bethlent, akinek ismételten a jó szívére és magyarságára apellált, hogy orvosolja az ügyet és kövessék meg a nemzetgyűlés előtt a megrágalmazott zászlóaljat, aminek így a tekintélyét a nyilvánosság előtt is helyreállítják.¹¹¹⁴

A Rakovszkynak írt levélben Prónay felelősségre vonta a házelnököt, hogy nem emelte fel a szavát a rágalmak ellen, amelyek az egységét érték. Ez a levél már jóval keményebb hangvételű volt, amelyben a parancsnok szinte már kioktatta Rakovszkyt, pontokba szedve sérelmeit, amelyek Beniczky részéről érték. Az alezredes szerint a Kornhauser-ügy sem felel meg a Beniczky féle beállításnak, de ezt csak mellékesen említette meg. Ahogy Prónay írta, az egykori belügyminiszter a zászlóalj tisztjeit rágalmazza, akik szerinte nem valók a csendőrséghez és náluk a közönséges rablási szándék érvényesül. Az alezredes szerint a zászlóalj tisztjei nem tűrhetik, hogy a nemzetgyűlésben akármelyik képviselő ilyen rágalmakat szórjon rájuk, mert köztisztületben állnak az intrazigens keresztény világban. Ezért, amennyiben a házelnök magyar, akkor meg kell követnie a zászlóaljat és a megvádolt tiszteket, mert ha ezt nem teszi elgondolkodtató, hogy talán a csehek küldték megszállt területről politizálni és a lapokat keverni.¹¹¹⁵

¹¹¹⁴ PIL Prónay II. 474-476.

¹¹¹⁵ PIL Prónay II. 476-478.

A hatalom elleni fellépésével Prónay vihart kavart nemcsak a nemzetgyűlésben, hanem országszerte is. Rakovszky mentelmi jogát és a képviselőház tekintélyét is megsértette azáltal, hogy hazaárulónak nevezte a házelnököt. Beniczkynek ugyancsak a mentelmi jogát sértette meg, aki szerint a lakására küldött tisztek merényletet akartak elkövetni ellene. A volt belügyminiszter a tisztek elöl egy angol családhoz menekült és napokig nem mert otthon aludni. A Múzeum utca 5. számú lakását pedig detektívek őrizték. A parancsnok teljesen másként fogta fel a dolgot. Azt várta, hogy a két politikus majd provokálja őt, de ahogy naplójában írta, ez nem történt meg, hanem politikai szenzációvá fűjték fel az ügyet.¹¹¹⁶

A levelek megírása után Prónay helyzete még súlyosabbá vált. Augusztus folyamán a miniszterelnök Teleki Sándort és Ranzenberger Jenőt ismét Prónayhoz küldte. A két tiszt feladatuk kapta a parancsnok meggyőzését arról, hogy a Rakovszkyhoz írt levél politikai következményei miatt távozzon a hadseregből. A feltételeket az illetményei megmaradása mellett írásban fektetik le.¹¹¹⁷

Rakovszky István augusztus 2-án kért szót a nemzetgyűlésben mentelmi jogának megsértése címén, majd felolvasta a Prónaytól kapott levelet. A képviselők többsége mélységes felháborodással fogadta az esetet. Szilágyi Lajos a nemzetgyűlés meggyalázásáról valamint terrortól beszélt és a zászlóalj feloszlatását követelte. Andaházy-Kasnya Béla szerint az valójában embervadász-zászlóalj. Rakovszky a levél felolvasása után a nemzetgyűlés előtt kijelentette, hogy Prónay alezredest nem ismeri és őt szóval, valamint tettel sem bántotta soha. Úgy érezte, hogy Beniczky szavainak helytállóságáról nem neki, mint házelnöknek kell ítélni. Szerinte Prónay a címzést is elvétette, mert hivatalos főnökeinek, azaz Belitska honvédelmi és Ráday belügyminisztereknek kellett volna írnia a levelet. De Rakovszky kifejtette aggályait a felől, hogy a miniszterek fedeznék Prónayt a Kornhauser-ügyben. Az alezredestnek arra a kijelentésére, hogy őt talán a csehek küldték át, Rakovszky azt válaszolta, talán Prónay legközelebb azt fogja mondani, Bethlen miniszterelnököt pedig a románok küldték. Rakovszky ügye a házszabály 188. §-a értelmében vita nélkül a mentelmi bizottság elé került. Bethlen örömmel vette, hogy a házelnök mentelmi jogának megsértését a nemzetgyűlés előtt bejelentette, mert általa a nemzet szuverenitását ért sérelmet kellett megtorolni, amire a kormány nevében ígéretet tett.¹¹¹⁸

Az augusztus 2-án megtartott nemzetgyűlési ülésen Beniczky Ödön is felszólalt mentelmi jogának megsértése tárgyában szintén a 188. §-ra hivatkozva. Az egykori belügyminiszter a

¹¹¹⁶ PIL Prónay II. 478.

¹¹¹⁷ PIL Prónay II. 478-479.

¹¹¹⁸ Nemzetgyűlési Napló 1921. augusztus 2. 283-286.

július 28-án tartott beszéde után kapott levelet olvasta fel, amelyben őt hazaáruló bitang aljas gazembernek aposztrofálták, mert támadni merészelte Prónay zászlóalját és annak tisztikarát. A sértett tisztek szerint Beniczky gyáva kutya módjára a mentelmi joga mögé bújt és nem adott elégtételt. Ezért keresték fel a tisztek a képviselőt július 29-én délután a lakásán, a Nemzeti és az Országos Kaszinóban egyaránt. A képviselők felháborodása a levél felolvasása közben folyamatosan növekedett. Gaál Gaszton, akinek a fia, Olivér korábban Prónay egységében szolgált, nehezményezte, hogy a tisztek fegyveresen mentek egy civil lakására. Orbók Attila közbeszólásában szintén az uniformist emelte ki egy fegyvertelen polgárral szemben. Végül Beniczky befejezte a levél felolvasását, amelyről kiderült, hogy azt az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj nevében Makay Imre és Ranzenberger Viktor századosok, valamint Molnár Endre főhadnagy írták. Szilágyi Lajos megjegyezte, hogy ezek az emberek meghurcolták a Nemzeti Hadsereget és most már a csendőrséget is. Beniczky úgy érezte, hogy a zászlóalj nem sértette meg, mivel csak annyit mondott, hogy betették őket csendőrségnek a belügyminisztériumba. De mivel a levél kapcsolatban volt az előző napon tett felszólalásával, képviselői szólásszabadságán esett csorba, ezért jelentette be mentelmi jogának megsértését. Így ez az ügy is a mentelmi bizottság elé került.¹¹¹⁹

Prónay továbbra sem értette meg, hogy miért támadják a zászlóalját és őt magát. A kormányzó újabb kihallgatásra hívta az alezredest, ahol letorrkolta és az „Elment az eszed?” kérdést intézte hozzá. Horthy véleménye szerint a legitimista Rakovszkyval a tárgyalások a legjobb úton haladtak, amibe Prónay az ominózus levelével belezavart. A parancsnok továbbra is azzal érvelt, hogy a kormánynak kötelessége őt és zászlóalját a támadásoktól megvédeni, hiszen az a létét nekik köszönheti. Prónay figyelmeztette Horthyt, hogy ezek a támadások rajta keresztül a kormányzó ellen is irányulnak, hiszen a zászlóalj hatalmának gyengülése az ő uralmának lankadását fogja maga után vonni. Mindezzel pedig egy sikeres királypuccs végrehajtásának útját egyengetik. Az alezredes aggodalmát alátámasztotta, hogy az őt támadó Beniczky és a házelnök Rakovszky egyaránt legitimista volt. Horthy szerint Prónay gyanúja alaptalan, hiszen a király garanciát vállalt, hogy csak akkor fog jönni, ha ő, a kormányzó hívja. Az alezredes kérte az államfőt, hogy mérlegelje újra az ellene folyó hajsztát, mert a királyt hamarosan ismét behozzák és akkor Horthynak nem lesz megbízható csapata, ezért futnia kell. A felelőtlen királypárti klikk pedig polgárháborús helyzetbe sodorhatja az országot.¹¹²⁰

¹¹¹⁹ Nemzetgyűlési Napló 1921. augusztus 2. 287-289.

¹¹²⁰ PIL Prónay II. 480-481.

Az események következtében 1921 nyarára világosan látszik, hogy Prónay két szék között a földre esett, hiszen sem a szabad királyválasztók sem a legitimisták nem bíztak meg benne. Utóbbi Rakovszky és Beniczky felszólalásaiból is kiderül.

Míndeközben a nemzetgyűlésben arról folyt a vita, hogy miként adjon elégtételt Prónay, aki a képviselők mentelmi jogának megsértésével valójában az egész Ház tekintélyét lejáratta. A mentelmi bizottság úgy döntött, hogy az alezredes jelenjen meg a parlamentben és kérjen bocsánatot a nemzetgyűléstől. Csukás Endre augusztus 9-i kifejtette, hogy mivel Prónay katonatiszt, ezért nem léphet be a parlamentbe teljes fegyverzetben és katonaruhában sem. Azon kívül, szerinte a hadbírósnak kéne megbüntetnie az alezredest azért, mert katona létére politizál. Csukás felhívta a képviselők figyelmét Prónay kijelentésére, miszerint amikor a parancsnok a csapatával 1919 nyarán elindult Szegedről, a Duna-Tisza közén olyan állapotok voltak, amelyek beavatkozást igényeltek és most azok szúrják hátba, akik akkor a parancsot kiadták a különböző tettek elkövetésére. Huszár Károly elismerte Prónay ellenforradalmi érdemeit, ami enyhítő körülmény lehet az ügyben. Az egykori miniszterelnök úgy gondolta, hogy nincs szükség az alezredest a Ház elé idézni, mert ha megkapja a büntetését, akkor nem kell bocsánatkérésre kényszeríteni. Huszár nem akarta Prónay ügyét a Nemzeti Hadsereggel azonosítani. A fő problémát számára az jelentette, hogy már Sréter honvédelmi miniszter kilátásba helyezte, hogy azt a katonát, aki politizálni mer, le fogják fokozni.¹¹²¹

Prónaynak Teleki Sándor hozta a miniszterelnök üzenetét, ami szerint az alezredesnek meg kell jelennie a mentelmi bizottság előtt. A parancsnok ezt csak hosszas rábeszélés után fogadta el. Állítása szerint nem akarta még jobban komplikálni az ügyet és szégyent hozni a kormányra, ami nem tud ellene megfelelően fellépni. A bizottság előtt Prónay kijelentette, hogy a házelnöknek írt levelét az ellene és zászlóalja ellen folyó támadások kényszerítették ki, amik a kormányzó lejárására és egy új királypuccs előkészítésére irányulnak. Prónay úgy érezte, hogy a történetek után a szabadkirályválasztók Gömbös vezetésével az Ex segítségével aktívan dolgoztak az eltávolításáért, bár Héjjas főhadnagy szerette volna, ha Prónay a helyén marad, mert egy újabb királypucstól tartott. Az alezredes naplójában azt írta, hogy Héjjas, valamint Gömbös és társai előtt a restauráció esetén egy újabb Bach-korszak rémlett fel. Ezzel kapcsolatban az alezredes többször is megnyugtatta az alföldi gazdákat, akik a 13 aradi vértanúra gondoltak, amikor a legitimista propaganda azzal riogatta őket, hogyha a király visszatér, majd rendet tesz köztük.¹¹²² Az aradi vértanúk példája rémképként lebegett a szabad királyválasztók szeme előtt, mint ahogy azt Prónay felesége is megtapasztalhatta a nyugat-

¹¹²¹ Nemzetgyűlési Napló 1921. augusztus 9. 342-351.

¹¹²² PIL Prónay II. 486-488.

magyarországi felkelés idején. A grófnő az Endre László által szervezett pinkafői vacsorán hallotta a szabad királyválasztók félelmét a Habsburgok visszatérésétől.¹¹²³ Sokan Prónay Pál állítólagos Habsburg-ellenességét is a 13 aradi vértanúra vezetik vissza, mert az apját Prónay Istvánt az 1948-49-es szabadságharcban való részvételéért halálra ítélték,¹¹²⁴ de végül nem végezték ki.

A honvédelmi miniszter igyekezett pontot tenni Prónay ügyének végére. Augusztus 12-én jelentette be a ház előtt, hogy a lefolytatott vizsgálat után a csendőrség felügyelőjének ügyésze az alezredest bűnösnek találta, nyilvános erőszakoskodás büntettének címén, valamint közszolgálatok teljesítésébe való beavatkozás vétségében, mert a Rakovszkyhoz írt levelében olyan kifejezéseket használt, melynek célja volt a nemzetgyűlés elnökét hivatalos működésében akadályozni, valamint Rakovszky és Beniczky képviselőket olyan becstelen cselekménnyel vádolta meg, ami a közvélemény előtt megvetésnek tehetne volna ki őket. Prónay a szolgálati szabályzat tilalma ellenére, politikai ügyben tanúsított magatartásával a nyilvánosság előtt hátrányos megítélésnek tette ki magát, ezért a csendőrség felügyelője 30 napi szobafogsággal sújtotta a parancsnokot. Belitska pontokba szedve sorolta a ház előtt a vétségek után meghozott büntetés indoklását, ami azonban nem minden képviselőt elégített ki. Szilágyi Lajos így kiáltott fel: „Ez nem elégtétel!” Erre Szabó Balázs kontrázott: „Talán kerékbetörést és tüzes vasat?”¹¹²⁵ Végül az alezredest a büntetést nem töltötte le, helyette a feleségével Bicskén tartózkodott, ahol a Takátsy százados által vezetett lovasszázad szolgált.¹¹²⁶ A képviselők egy része semmiképpen nem volt elégedett az ügy ilyen formában történt elintézésével csakúgy, mint maga a vádlott sem. Neki a fő problémát az okozta, hogy az újságok is megírták az eseményt és szerinte olyan beállításban, ami számára nem volt hízelgő.¹¹²⁷

16.4. Prónay a miniszterelnöknél és a kormányzónál

Eközben Prónay a tisztjeivel közölte, hogy végleg kilép a hadseregből és kérelmét írógépbe diktálta, aminek a felesége nagyon örült, mert ő már régen tanácsolta ezt a lépést a férjének.

¹¹²³ BFL P-R 376.

¹¹²⁴ Speidl Zoltán: A legitimista-szabadkirályválasztó harc és a "nemzeti hadsereg" (1919-1921) Hadtörténeti Közlemények 1971/2. 300.

¹¹²⁵ Nemzetgyűlési Napló 1921. augusztus 12. 431-433.

¹¹²⁶ PIL Prónay II. 486-488.

¹¹²⁷ Az újság 1921. augusztus 13. 2.; Népszava 1921. augusztus 13. 2.

Másnap azonban a tisztek és a legénység kifejezték szolidaritásukat a parancsnok irányába kijelentve, hogy nélküle sehova sem hajlandók menni. Az alezredes kifejtette embereinek, hogy a „piszkos zsidó politika” támadja őt és a zászlóalj, pedig ő a kormányzót szolgálja, aki a koronás király helytartója és mindenáron kitart a keresztény nemzeti irány mellett. Prónay úgy döntött, hogy csak abban az esetben hagy fel távozási szándékával, ha a századparancsnokok elmennek vele a miniszterelnökhöz és a honvédelmi miniszterhez és ott is kiállnak a parancsnokuk mellett. Ennek következtében, Ranzenberger Viktor, Takátsy Gyula és Makay Imre századosok, valamint Laczkovits László, Thurzó Lajos, Hambrus Béla, Molnár Endre, Fallböck Zoltán és Taby Árpád főhadnagyk a parancsnok kíséretében felkeresték a kormányfőt és a minisztert. Ez már augusztus folyamán történt, amikor küszöbön állt a nyugati területek átadása Ausztria részére. Prónay elmondta, hogy az emberei szilárdan kitartanak mellette és csak abban az esetben hajlandók a kapott utasítás szerint Nyugat-Magyarországra menni, ha őt visszahelyezik a zászlóalj élére. Az alezredes felvázolta a miniszterelnöknek egy legitimista puccs rémképét, amelynek sikeréhez szükséges az alakulat eltávolítása a fővárosból. Szerinte ezt bizonyítja, hogy a kormányzó őrizetére kirendelt Hambrus század is megkapta a bevonulási parancsot. Ezek után Prónay nyíltan megvádolta Belitskát, hogy egyedül csak az ő különítményének felosztatására pályázik.¹¹²⁸ Laczkovits főhadnagy hasonlóan emlékszik az eseményre: Prónay nem akart Nyugat-Magyarországra menni, mert attól tartott, ha a zászlóalj elmegy, Budapesten puccs fog történni. Vitakozott a miniszterelnökkel és kijelentette, hogy Belitskában nem bízik. Ekkor Bethlen azt mondta, hogy amennyiben a zászlóalj nem engedelmeskedik, akkor eltörli a föld színéről.¹¹²⁹ Taby főhadnagy is megerősítette Prónay kijelentését, ami szerint az alezredes bizalmatlan Belitskával szemben.¹¹³⁰ A főhadnagy az alezredesnek azt a félelmét is megerősítette, hogy ha a zászlóalj eltávozik a fővárosból, akkor a legitimisták puccsot fognak végrehajtani.¹¹³¹ Az alezredes teljesen elvesztette a fejét, mert már azt hangoztatta, hogy az ő csapata nélkül nem ülnének a bársonyszékben az aktuális miniszterek. Bethlennek figyelmeztetni kellett Prónayt, hogy ne beszéljen a szobájában emelt hangon. Az alezredes kikérte magának és visszautasította a miniszterelnök felosztatással kapcsolatos kijelentését. Molnár főhadnagy pedig kijelentette a zászlóalj tisztjeinek ragaszkodását a parancsnok irányába.¹¹³² Laczkovits főhadnagy szerint a miniszterelnöknél rajta kívül Taby, Fallböck és Molnár jelen voltak, azért mert arra parancsot kaptak és akkor

¹¹²⁸ PIL Prónay II. 493-495.

¹¹²⁹ BFL P-R 420.

¹¹³⁰ BFL P-R 136., 410.

¹¹³¹ BFL P-R 410.

¹¹³² PIL Prónay II. 493-495.

még együtt éreztek Prónayval. A gépfegyvert azért tették ki a laktanya ablakába, mert a miniszterelnök parancsát nem akarták végrehajtani, hiszen mindannyian antikarlista neveltetést kaptak.¹¹³³ Ebből kiderül, hogy nem csak Prónay, hanem a tisztjei is tartottak egy királypuccs lehetőségétől, amennyiben el kell hagyniuk a fővárost.

Ez a látogatás Prónay részéről egy újabb sikertelen kísérlet volt a zászlóaljparancsnoki pozíció visszaszerzésére, ami után ismét kormányzói audienciára ment Gödöllőre, ahova szintén a már említett tisztek kísérték el. Horthy közölte Prónayval, hogy a Rakovszkynak írt levéllel az alezredes politikai válságot idézett elő és ezért ideiglenesen távoznia kell a hadseregből. Amennyiben ez nem történik meg, akkor a kormánynak le kellene mondania. Az alezredes a kormányzónak is beszélt a lehetséges karlista puccsról, amelyben Belitska és Láng fontos szerepet játszhatnak, mert fő célkitűzésük a zászlóalj eltávolítása a fővárosból. Elmondta Horthynak, hogy nem akar többé a hadseregben szolgálni, sőt az országot is elhagyja, hogy ne álljon ezután a támadások célpontjában. Lengyelországba költözik, ahol a jövője biztosítva lesz. Prónay szerint, Horthy könyörögve igyekezett őt szándékától eltéríteni. A látogatás végül eredménytelen maradt.¹¹³⁴ Prónayra nézve ennek a látogatásnak az lett a negatív következménye, hogy megindult a szakadás a fiatal, kormányzóhoz hű tisztek és Prónay között, miután az alezredes a gödöllői kihallgatás alkalmával Horthynak is ellenszegült és nem akarta teljesíteni a kormányzó parancsát. Így Horthy végül Ranzenberger Viktor vezetésével küldte nyugatra a zászlóaljat, Laczkovitsék pedig ekkor már nem hallgattak Prónayra és teljesítették Horthy akaratát.¹¹³⁵

A vasúti bepakolásra szóló parancsot, a zászlóalj számára újra kézbesítették azzal a módosítással, hogy Hambrus főhadnagy századát Gödöllőn hagyták. Az alezredes szerint ez azért történt meg, mert ő ezt javasolta a kormányzónak. Prónay eközben megírta kérvényét, ami alapján rangjáról lemond és távozik a hadseregből. A Bethlen-Vázsonyi rezsimben szerinte csak szélmalomharcot folytathat, hiszen elérni semmit sem tud és Horthy is cserbenhagyja őt és embereit, ezért a bizalma megingott a kormányzóban. Úgy látta, hogy a kormány eltért az eredeti szegedi nemzeti irányzattól, és neki azért kellett megbuknia, mert Bethlen politikai konstellációjába nem fért bele. Bethlen a Kornhauser-ügy miatt Vázsonyit és a mögötte álló zsidóságot, a Rakovszky-levél miatt pedig a legitimistákat nyugtatta meg azzal, hogy eltávolította Prónayt a zászlóalj éléről. További előnye volt eltávolításának az, hogy a miniszterelnök nagyobb befolyással lehetett Horthyra, ha nem az alezredes áll az I.

¹¹³³ BFL P-R 420.

¹¹³⁴ PIL Prónay II. 495-499.

¹¹³⁵ BFL P-R 421.

csendőrtartalék-zászlóalj élén.¹¹³⁶ Az alezredes jól látta, hiszen saját bőrén is érezte a támadásokat, amelyek elsősorban házassága miatt érték, amivel a kormány és a szabadkirályválasztók számára megbízhatatlanná vált. A bukását valójában saját maga okozta a Kornhauser-üggyel, de főként a házelnöknek írt levéllel tetézte azt be. Valójában a legitimisták is kedvezően ítélték meg Prónay elmozdítását a zászlóalj éléről. Szilágyi Lajos képviselő állítása szerint Apponyi Albert gróf mondta neki, amikor Prónayt a Kornhauser-ügy miatt a zászlóalj vezetésétől megfosztották, hogy most már beadhatja a kérvényt a Népszövetségbe a felvétel miatt. A sikertelenség egyik oka eddig az volt, hogy az antant Prónay Pált Magyarországon hatalmi tényezőként tartotta számon.¹¹³⁷

Zdravetz páter szerint Bethlen azért igyekezett a nyárra megszabadulni Prónaytól, mert az ő zászlóalját akarta kiküldeni a nyugati részek átadására. A miniszterelnök attól félt, hogy az alezredes ezt meg akarja akadályozni. A Rakovszky István által vezetett puccsista királypárti tábor úgy gondolta, hogy Prónaynak nem Károly a jelöltje a trónra. Ezért szövetkeztek Bethlennel, mert féltek, hogy a puccs idején a számukra megbízható Ostenburg-zászlóalj szemben találja magát a félelmetes Prónayval. A liberális zsidó sajtó pedig mindenképpen örült az alezredes bukásának.¹¹³⁸ Amennyiben igazat adunk a páter okfejtésének, azt láthatjuk, hogy egy érdekszövetség alakult ki a szabad királyválasztók, a legitimisták és a liberálisok között, ami Prónay alezredes eltávolítására irányult.

16.5. Békítési törekvések

Ranzenberger Jenő és Teleki Sándor Prónay lakására látogattak, hogy Bethlen és Belitska intenciói szerint járjanak el. Ott azonban éles szóváltásba kerültek páter Bónissal és Héjjas Ivánnal. Ranzenberger szerint az Ex nem akarta az alezredest eltávolítani, ezzel szemben viszont Bónis és Héjjas azt állította, hogy a parancsnok távozását a titkos társaság határozatilag mondta ki. Ranzenberger Prónay kilépési kérvényének elolvasása után, megismételte a kormányzó garanciáját arra nézve, hogy az alezredes rangjának és illetményeinek megtartásával hamarosan visszakerülhet a zászlóalj élére. Erről Horthyval újra tárgyalnia kell, mert az egyezséget a tisztikar érdekében is muszáj megkötni. Az alezredest a laktanyában a tiszték

¹¹³⁶ PIL Prónay II. 499-502.

¹¹³⁷ Nemzetgyűlés i Napló 1921. december 15. 428.

¹¹³⁸ Borsányi 1967. 154.

nevében Ranzenberger Viktor, Makay Imre és Héjjas Iván azzal a kijelentéssel várták, hogy addig nem mennek el Budapestről, amíg meg nem születik a megegyezés az alezredes közeli visszatéréséről, hiszen az ő egzisztenciájuk is ettől függ. A kormányzónál tett újabb kihallgatás alkalmával Horthy elmondta Prónaynak, hogy amíg a parlamentben felkorbácsolt hullámok el nem ülnek, az alezredesnek el kell hagynia a hadsereget, de a visszatérésére írásbeli garanciát akar adni, ami a tisztjeit is megnyugtatja. Végül a kormányzó és saját tisztjei kérésének engedve, Prónay elállt eredeti tervétől és elfogadta a garanciák írásba foglalását. Horthy szerette volna, ha a parancsnok kibékül Bethlennel, amit az alezredes meg is tett. Ebből az alkalomból, a miniszterelnök megígérte Prónaynak, hogy a zászlóalját 3, de legkésőbb 6 hónap múlva vissza fogja kapni. A miniszterelnök elmondta, hogy a létrejött egyezség után a parlamentben bejelenti Prónay távozását a hadseregből, aki ellen látszateljárást folytatnak majd le, mert az általa írt goromba levéllel megsértett házelnököt megkövetni nem akarja.¹¹³⁹ Prónay naplója II. kötetének végén, az 510. oldalon közli a 26820/el.n.8/1921.HM számmal ellátott szigorúan bizalmas iratot, melynek eredeti példányát a Kormányzóságon őrzik. Az augusztus 26-án kelt dokumentum szerint az I. csendőrtartalék-zászlóalj parancsnoki helyét a nyugállományba vonuló alezredes számára fenntartják, miután a hadseregbe visszalép. Egy ugyanaznap kelt másik irat szerint Bethlen miniszterelnök nem gördít akadályt Prónay visszatéréséhez, ha a politikai viszonyok megváltoznak, és a haza veszélyeztetett érdeke úgy kívánja. A dokumentumokat Bethlen, Horthy és Belitska írták alá.¹¹⁴⁰ Két év múlva az országgyűlésben ez az ügy nagy vihart kavart, miután Szilágyi Lajos interpellációjában felelősségre vonta a miniszterelnököt, mert szerződést kötött Prónayval, mely szerint a zászlóalját továbbra is irányíthatja. A képviselő, aki elítélte az alezredeset az erőszakos tettei miatt, úgy érezte, hogy Prónay a miniszterelnökkel kötött szerződés értelmében a zászlóalját később jogosan követelte vissza.¹¹⁴¹

16.6. A Kornhauser-ügy tárgyalása

A Kornhauser-ügy tárgyalására szeptember 3-án, Budapesten került sor. Prónay védője dr. Korbuly József volt, aki az alezredes szerint az EX küldöttjeként szerepelt Ranzenberger

¹¹³⁹ PIL Prónay II. 504-511.

¹¹⁴⁰ PIL Prónay II. 509-510.

¹¹⁴¹ Országgyűlési Napló 1923. december 5. 315-324.

Jenővel együtt. A parancsnok azt állította, hogy Schmitz hadbíró és a többiek biztosították őt az ügy sima lefolyásáról. Végül meglepődött, hogy 10 nap fogságra ítélték. Prónay a Kornhauser-ügy ítéletét megfellebbezte, annak ellenére, hogy Schmitz hadbíró az ellenkezőjére kérte. Az ügyész végül a büntetés szigorításának benyújtásával szándékosan elkésett, ezért az ítélet elsőfokon jogerőssé vált. Az alezredes szerint a következő évben az ügyet elővették és a bűncselekményt zsarolásra is át akarták minősíteni, mert párbajképtelenné akarták tenni, hogy lovagias úton ne vehessen elégtételt Nagy Pálon, Magasházyn, Ranzenberger Vikoron és társain. A jogtiprást, ahogy az alezredes említi, végül az akkori ügyvédje, dr. Darvasi János akadályozta meg. Az elsőfokú ítéletet helyben hagyták. Prónaynak a 10 napi fogságot sem kellett leülni, pedig arra jelentkezett, de az később elévült.¹¹⁴²

Prónay szerint, a hírek gyors terjedéséről, a sajtófőnök Eckhardt Tibor gondoskodott. Az újságok másnap megírták a Kornhauser ügyben hozott ítéletet. A sértett elismerte, hogy fizikailag nem bántották, de személyi szabadságában viszont korlátozták. Ennek következtében a hadbíróság Prónay Pál alezredest és Dobolyi Lajost is 10 napi foglárfoogságra ítélte.¹¹⁴³ A bérlő fogvatartása miatt, a később doktori címet szerző, tartalékos tisztként szolgáló Dobolyi ellen személyes szabadság megsértése volt a vád. A főhadnagy állítása szerint, magára vállalta a zsarolási ügyet, hogy Prónayt védje, aki ezt később meg is köszönte neki.¹¹⁴⁴ De ezzel nem mentette meg a parancsnokát. Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy pár hónap múlva Dobolyi főhadnagy is az alezredest támadó tisztek közé tartozott.

A honvédelmi miniszter szeptember 3-án, tehát Prónay tárgyalásának napján adott ki egy rendeletet, amit 16-án hoztak a csendőrkerületek a két csendőrtartalék-zászlóalj és a tiszti iskola tudomására. A két dolog időpontja nem véletlenül esett egybe, hiszen ez a fontos utasítás a törvényhozó testületi tagok mentelmi jogának megsértéséről szólt. E szerint, ha egyes tisztek a nemzetgyűlés tagjai részéről tett kijelentések miatt sértve éreznék magukat és a mentelmi jog miatt lovagias elégtételt nem vehetnek, ennek megszerzésétől más úton, mindenképpen tartózkodjanak. Ilyen esetben sérelmüket az előljáró parancsnokságnak jelezzék, az pedig sürgősen és közvetlenül szól az esetről a honvédelmi miniszternek. Akkor is így kell eljárni, ha az egész tisztikart, vagy valamelyik csapattestet, esetleg intézetet ért sérelem.¹¹⁴⁵

¹¹⁴² PIL Prónay II. 514-515.

¹¹⁴³ HL SZVZ.123. Magyar királyi budapesti katonai törvényszék 1034/1921.; Az újság 1921. augusztus 13. 10.; Népszava 1921. augusztus 13. 5.

¹¹⁴⁴ BFL P-R 167-168.

¹¹⁴⁵ HL SZVZ.122. Magyar királyi csendőrség felügyelője 63/csf.fön.1921. mentelmi jog védelme alatti nyilatkozatok alapján eljárás 0343.

Prónay hivatalosan 1921. szeptember 1-jén távozott a hadseregből. Ezt a rendeleti közlöny 42. száma is közölte.¹¹⁴⁶ Az alezredest Laczkovits szerint a Kornhauser-ügy és függelemsértés miatt távolították el a hadseregből, amit a miniszterelnök jelenlétében a honvédelmi miniszter ellen követett el.¹¹⁴⁷ Taby főhadnagy Laczkovitshoz hasonlóan nyilatkozott Prónay hadseregből történt távozásával kapcsolatban.¹¹⁴⁸

A parancsnok a hadbírói tárgyalás lezajlása után ismét kihallgatást kért Horthytól és panaszkodott neki a bírói ítéletek miatt, valamint azért, mert ismét támadások érték a sajtóban, amit szerinte a miniszterelnöki sajtóiroda szervezett. Az alezredes leginkább a miniszterelnökre haragudott, aki szerinte nem tartotta be a szavát. Horthy végül a pertörlésre tett ígéretet, amit Láng Boldizsár és Berzeviczy Béla is támogatott. Prónay végül csalódottan távozott a fővárosból, visszatérve Bicskére. Ahogy naplójában írta „nagyobb undorral és utálattal” hagyta ott Budapestet, mint amilyenel odament.¹¹⁴⁹

Prónay alezredes 1921 szeptemberében valójában bukott ember volt, amit saját ámokfutásának köszönhetett. Mint láthattuk, a Kornhauser-ügy miatt elmozdították a zászlóaljja éléről az őt bíráló képviselők ellen indított durva támadása után pedig a hadseregből is távoznia kellett. Az egykori parancsnok számára azonban reménysugárt jelentett Horthy kormányzó garanciája, ami szerint, ha a kedélyek lecsitulnak, visszatérhet a zászlóalj élére. Ezzel az ígérettel a kormányzó hibát követett el, hiszen Bethlen miniszterelnöknek esze ágában sem volt visszaengedni Prónayt korábbi pozíciójába, aki azonban az idő múlásával egyre inkább Horthy szavára hivatkozott.

Az agresszív alezredes a szabad királyválasztók és a legitimisták számára is kegyvesztetté vált. Mégis voltak olyan emberek, akik továbbra is megbíztak benne. Itt elsősorban az alatta szolgáló katonákról van szó, akik között azonban egyre inkább megcsappant a követőinek száma, amit az őszi események mutatnak majd meg. De azt is észlelhetjük, hogy a kormányzat ekkor még nem vetette el teljesen a személyét, mint ahogy egyelőre a legitimisták sem.

17. A Nyugat-Magyarországi felkelés

¹¹⁴⁶ A hivatalos irat szerint elbocsátattott a hadsereg kötelékéből 1921. évi szeptember hó 1-jével saját kérelmére tótprónai és blatnicai Prónay Pál huszáralezredes 26820/el.n.8. sz. 1921. augusztus 27. Rendeleti közlöny 42. szám; PIL Prónay II. 515.

¹¹⁴⁷ BFL P-R 412.

¹¹⁴⁸ BFL P-R 136.

¹¹⁴⁹ PIL Prónay II. 515-516.

17.1. A felkelés kitörése

Nyugat-Magyarország területét a Saint-Germainben 1919. szeptember 10-én megkötött béke népszavazás nélkül Ausztriának ítélte. Moson, Sopron és Vas megyék nyugati részeinek átadása az 1920. június 4-én megkötött Trianoni békében is változatlanul szerepelt.¹¹⁵⁰ Így amikor november 13-án a nemzetgyűlés ratifikálta a békeszerződést, az akkor regnáló gróf Teleki Pál kormányának szembe kellett néznie az átadás közeledő problémájával. A kabinet tisztában volt vele, hogy nem szegülhet ellen az antant akaratának. De úgy gondolták, hogy egy Nyugat-Magyarországon élő politikus, vagy katona megszervezheti az ellenállást. Ennek megindulása a kormány számára olyan helyzetet teremtene, ami által azt mondhatja az antantnak, hogy nem verheti le a felkelést, mert az emberek az érzelmeik miatt támadtak a döntés ellen, hiszen nem szeretnék Ausztriához csatlakozni. A mozgalom megindításának érdekében egy helyi érdekeltséggel bíró személyt terveztek kinevezni kormánybiztosnak, Sopron, Moson és Vas vármegyék területére. Mivel az illető nemcsak az elszakítandó területekre, hanem az egész vármegyékbe lenne kinevezve, ezáltal a kormány bizonyítja, hogy a kijelölt demarkációs vonalat nem fogadja el. A Teleki-kormány erre a pozícióra gróf Sigray Antalt találta a legalkalmasabbnak. Sigray óhaja az volt, hogy Nyugat-Magyarország katonai parancsnokává báró Lehár Antal ezredest nevezzék ki.¹¹⁵¹ Teleki a januári kormányülésen félreérthetetlen utalást tett rá, hogy ha a lakosság kezdene ellenállásba, azt „hiba volna megakadályozni”.¹¹⁵² Sigray gróf az említett területen már 1919-ben is betöltötte a kormánybiztosi pozíciót, de a következő év elején lemondott, ennek ellenére még tovább vitte a helyi ügyeket.¹¹⁵³

A terület átadása miatt gróf Ráday Gedeon belügyminiszter parancsára az első két csendőrtartalék-zászlóalj 1921. augusztus 10-én, útba indították Szombathelyre. A zászlóaljparancsnokok a szükséges utasításokat szóban kapták meg. Az irányítást Belitska Sándor honvédelmi miniszter hajtotta végre. A zászlóaljak által ellátott szolgálat átvételéről a budapesti körletparancsnokság gondoskodott.¹¹⁵⁴

A két csendőralakulatnak rendfenntartó feladatai voltak. Sigray kormánybiztos úgy ítélte meg, hogy sok különféle emberrel nehéz rendet tartani Nyugat-Magyarországon. Ezért csendőrséget

¹¹⁵⁰ Ormos 1999. 38.

¹¹⁵¹ MNL OL K 27. 1920. november 13.

¹¹⁵² Tóth 2020. 56.

¹¹⁵³ MNL OL K 27. 1920. január 3.

¹¹⁵⁴:HL SZVZ 122. a belügyminiszter 1787/res.1921. számú telefonrendelete a csendőrfelügyelésnek

kért a miniszterelnöktől erre a feladatra. Gróf Bethlen István pedig Prónay Pál alezredes és Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy csapatait ajánlotta fel. Sigray gróf ezt azzal a feltétellel fogadta el, ha a két zászlóalj közvetlenül neki lesz alárendelve.¹¹⁵⁵ Az I. csendőrtartalék-zászlóalj vezetését, mint már említettem, Ranzenberger Viktor százados vette át. Sigray kérését azzal indokolta, hogy a bécsi szocialisták a soproni szocialista munkások felfegyverzésére törekednek és Stájerországban munkászászlóaljak állnak készen, hogy Nyugat-Magyarországra betörjenek.¹¹⁵⁶

A kérdéses terület átadására irányuló tervezetet a honvédelmi minisztérium már 1921 tavaszára kidolgozta. Ez alapján a katonai kiürítés 7 napot, a polgári szervek távozása 3 hetet vett volna igénybe.¹¹⁵⁷

A kiürítést három lépcsőfokban kívánták végrehajtani. Ezért nyugatról keletre A, B És C jelű zónákat hoztak létre, amiket keletről az ugyanilyen jellel ellátott vonalak határoltak. Tehát a C vonal a Trianoni határt jelentette. A Nyugat-Magyarország kiürítésére vonatkozó utasításokat, a Vas vármegyei csendőrparancsnokság adta ki az alárendelt szervezeteknek augusztus 18-án, a szombathelyi körletparancsnokság és a kerületi parancsnokság rendeleteinek megfelelően. A végrehajtás tekintetében szükséges egységes szempontok alapján, a területen tartózkodó összes fegyveres erő, csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, vámőrség, a katonai parancsnokságoknak lettek alárendelve. Ezért minden intézkedést a katonai parancsnoksággal teljes egyetértésben hoztak meg. A kivonulás megkezdésének napját később hozták nyilvánosságra. A járások összes alosztályai biztosított menetalakulatokban, a járásparancsnokok vezetésével vonultak, felkészülve az esetleges támadásokra, vagy a helyi lakosság atrocitásaira. A visszavonulás útvonalát minden járásban pontosan meghatározták. Parancsba adták a csapatoknak, hogy az erőszakoskodást és a kíméletlenséget mindenképpen kerüljék. A lakosságtól mindenhol búcsút kellett venni, istentiszteletek tartásával és a visszatérés reményének hangsúlyozásával. Az új vámvonaltól keletre, az államrendőrség és a vámőrség ismét az előjárói parancsnoksága alá került, mert az átvonulás idejére a csendőrség felügyelete alatt álltak. A szövetségek közötti bizottság a leendő osztrák és a magyar határ között egy semleges zónát hozott létre, valójában ez volt a C zóna, melyet nyugatról az osztrák B vonal, keletről pedig a magyar C vonal határolt.¹¹⁵⁸

Az átadást a Sopronban székelő Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelte az olasz Carlo Antonio Ferrario tábornok vezetésével. A bizottság tagjai az angol Reginald Gorton és a francia

¹¹⁵⁵ BFL P-R 130-131.

¹¹⁵⁶ Soós 1971. 138.

¹¹⁵⁷ MNL OL K 27. 1921. április 8.

¹¹⁵⁸ HL SZVZ. 122. Magyar királyi Vas vármegyei csendőrparancsnokság 123/1921. előintézkedés Nyugat-Magyarország személyi kiürítésére

Philippe Hamelin tábornokok voltak.¹¹⁵⁹ Komoly gondként lépett fel azonban a kormánytól független irredenta csoportok törekvése, ami az átadás teljes megakadályozására irányult. A felkelés már augusztus 27-én az első ágfalvai csatával megindult. A kegyvesztett Prónay alezredes nem hitte igazán ennek az országrésznek az elvesztését. Akkor győződött meg a reális veszélyről, amikor a Turner Mihály polgármester vezette soproni küldöttség 1921 nyarán a budapesti Nádor laktanyában meglátogatta és arra kérte, hogy legalább városukat próbálja megmenteni az átadástól.¹¹⁶⁰ Valójában báró Lehár Antal ezredes is azt sugallta neki, hogy azért nem tesz semmit a nyugati részek elszakítása ellen, mert az ügysem fog megtörténni, hiszen a propaganda a térségben erősen osztrákellenes. A bárónak végül nem lett igaza. A két tiszt, annak ellenére, hogy mindketten legitimista álláspontot képviseltek, nem volt jó viszonyban egymással, kapcsolatuk a további eseményeket is meghatározta. Miután az átadás reális veszéllyé vált, az alezredes Bónis Lajos és társai segítségével felkelőket toborzott, akiket a Fürstenfeldből 1920 nyarán ellopott fegyverekkel ellátva nyugatra csempésztett. A toborzott csapatok a felkelés vezetőitől parancsot kaptak a magyar kormány által kiürített területekre való betörésre és az oda bevonuló osztrák egységek kiverésére.¹¹⁶¹

A magyar kormány igyekezett kezében tartani a nyugat-magyarországi eseményeket. Valójában finanszírozták a felkelők nagy részét. Így adandó alkalommal a pénz megvonása után könnyen leszerelhetők a megmozdulást. Bánffy úgy látta, hogy a két nyugatra küldött vadászzászlóalj engedelmeskedni fog a kormánynak, de ez nem így történt és a felkelőkkel is problémák adódtak. Hiszen több felkelő csapat a kormánytól függetlenül önkéntesen alakult és ezeket Bethlen nem tudta a fennhatósága alá vonni.¹¹⁶²

Közben a Ranzenberger Viktor százados által vezetett I. csendőrtartalék-zászlóalj megkezdte az átadandó terület kiürítését és az A vonalra vonult vissza, várva az újabb parancsokat.¹¹⁶³ Mivel az egység emberei sem akarták elveszíteni Nyugat-Magyarországot, ezért sokan átmentek közülük a felkelők közé. Ennek ellenére a kormány parancsait is teljesíteniük kellett, hiszen az átadást lebonyolító csendőralakulat voltak, ami a szombathelyi körletparancsnokságnak volt alárendelve.

Az előljáró parancsnokság hivatalos álláspontja szerint, az A vonal és az új vámvonallal között különböző alakulatok szervezkedtek, működtek, melyeknek a tevékenysége hazafias célok elérésére irányult, de felelősségteljes vezetés híján, az általuk képviselt eszmének többet

¹¹⁵⁹ Ujváry 2021. 118.

¹¹⁶⁰ PIL Prónay II. 489-491.

¹¹⁶¹ PIL Prónay III. 7-8.

¹¹⁶² Ormos 1999. 74.

¹¹⁶³ HL SZVZ. 122. Jelentés a magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokságnak Kt.1040/1921.

ártottak, mint amennyit használtak. Magatartásukkal valójában a kormány munkáját veszélyeztették. Ezért ezeket az alakulatokat ebben a térségben azonnal le kellett fegyverezni, tagjait pedig internálták. Az A vonal és az új vámhatár között található, a zászlóalj mögötti területen a „felelőtlen elemektől” való megtisztítás céljából az embereit Ranzenberger százados a következőképpen osztotta be. Az I. alvédő szakasz Czirfusz Ferenc főhadnagy parancsnoksága alatt 15 főből állt és a Szalónak-Bozsok út kétoldalán fekvő falvakat ellenőrizte. A II. alvédő szakasz Fallböck Zoltán főhadnagy vezetésével szintén 15 emberből állt. Itt tartózkodott 2 lovas, Fáber Rudolf főhadnagy és a zászlóaljkürtös. Ez az egység Nagyszentmihály, Inczéd, Csajta, stb. környékét vigyázta.¹¹⁶⁴ A III. alvédő szakasz Dietrich Walter alhadnagy irányításával Sárosszék¹¹⁶⁵ és Pinkaóvár környékén tartózkodott. A parancs szerint, minden felkelőt le kellett tartóztatni és Nagyszentmihályra bekísérni.¹¹⁶⁶ Az előljárárság tehát éppen azt az alakulatot utasította a felkelők elfogására, ami leginkább támogatta a mozgalmat.

De a másik kiküldött zászlóalj is így cselekedett. Ostenburg őrnagy állítása szerint elindult Ágfalva felé, hogy megfékezze a felkelőket és az osztrák csendőrséggel karöltve helyreállítsa a rendet. Ott azonban már csak az inszurgenseket találta, mert az osztrákok elmenekültek. Ezután Ostenburg, Sopront és környékét csapataival biztosította. Erről az eseményről Sigray kormánybiztos, aki fontos szerepet játszott az események alakításában, szeptember 8-án Sopronban jelentést kapott Ostenburgtól, amit elküldött a kormánynak.¹¹⁶⁷ Valójában ez a régió maradt a népszavazás következményeként magyar terület. A Ranzenberger által vezetett csendőrzászlóalj székhelye eredetileg Nagyszentmihály, Ostenburgé pedig Sopron volt. Igazából ezen a napon zajlott le a második csata Ágfalvánál, amiben Friedrich István csapata mellett Ostenburg civilbe öltöztetett emberei is részt vettek.¹¹⁶⁸ Sigray gróf annak ellenére, hogy a kormány megbízottjaként szerepelt, anyagi támogatást nyújtott a felkelőknek.¹¹⁶⁹ Amikor a gróf 30 tisztet kért a kormánytól, akik az A zónába kísérik az antant tiszteket, a kabinet a nyugaton tartózkodó tiszteket ajánlotta, mondván ők a legmegfelelőbbek a feladatra.¹¹⁷⁰ Ez is a felkelők malmára hajtotta a vizet.

1920 januárja óta egy szövetségesközi katonai bizottság jelen volt Sopronban, amit 1921 augusztusában az előírt területátadás felügyeletére tovább bővítettek. Az osztrák-magyar

¹¹⁶⁴ Ma: Großpetersdorf, Dürnbach, Schachendorf

¹¹⁶⁵ Ma: Kotezicken

¹¹⁶⁶ HL SZVZ. 122. a védőszakasz parancsnokság jelentése Kt. 163/1921.

¹¹⁶⁷ Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 261.

¹¹⁶⁸ Héjjas 1929. 56.

¹¹⁶⁹ BFL P-R 131.

¹¹⁷⁰ MNL OL K 27. 1921. szeptember 2.

határvita évekig nemzetközi megfigyelés alatt állt.¹¹⁷¹ A helyzetet bonyolította, hogy Nyugat-Magyarország átadásának kérdése összefüggött a szerbek által megszállt déli területek kiürítésével. A nagyhatalmak döntése szerint Nyugat-Magyarország átadása előtt két nappal a délszláv államnak ki kellett volna ürítenie a megszállt főleg Baranya megyei területeket. Azonban a kormányülés téves információja szerint térséget a szerbek a megadott időpontra nem hagyták el. A megállapodásokat nem teljesítették és az átadási jegyzőkönyv aláírását is megtagadták.¹¹⁷² Gratz Gusztáv a Teleki-kormány külügyminisztereként 1921 februárjában kijelentette a délszláv állam budapesti nagykövetének, hogy Magyarország baráti viszonyt szeretne létesíteni a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal. Ezért arra kérte őket, hogy ne gyűjtsék össze a menekült kommunistákat Pécsen, mert ők Magyarországnak csak árthatnak.¹¹⁷³ Mint láthattuk a két állam viszonya pár hónappal később, az átadás idején sem volt jobb. Ráadásul a magyar kormány félelme a kommunista veszélytől Nyugat-Magyarországon is aktuális volt. Végül a szövetséges hatalmak augusztus 29-i jegyzékükben visszautasították a magyar miniszterelnök érvelését. Megállapították, hogy a délszláv csapatok elhagyták Baranyát és hogy a magyar kormány elfogadhatatlan követeléseket támaszt, amikor garanciákat kér Ausztriától a nyugat-magyarországi közvagyonra vonatkozóan. Ezért a szövetségesek Bethlentől az átadandó terület mielőbbi kiürítését kérték.¹¹⁷⁴

17.2. Prónay értesülései a nyugati eseményekről

Prónay alezredes és a Nyugat-Magyarországon élő emberek között már a nyár folyamán kapcsolat jött létre. Július vége felé egy küldöttség érkezett a Nádor laktanyába Sopronból, amit Turner polgármester, valamint Töpler és fia vezetett. Elpanaszolták eredménytelen útjukat, amit a kormányzóságon és a miniszterelnökségen tettek. A soproni elöljárók, Prónaytól várták, hogy tegyen valamit városukért és mentse meg őket az augusztus közepén esedékes átadástól, mert a városban egyre nő a propaganda, ami az Ausztriához csatolást szorgalmazza.¹¹⁷⁵ Az alezredest ez a látogatás is a felkelés megindítására és annak vezetésére sarkallta.

¹¹⁷¹ Murber 2021. 126.

¹¹⁷² MNL OL K 27. 1921. augusztus 28.

¹¹⁷³ Hornyák 2016. 47.

¹¹⁷⁴ Soós 1971. 142.

¹¹⁷⁵ PIL Prónay II. 489-491.

Szeptember elején, a Bicskén tartózkodó Prónayt Giczey százados értesítette a nyugat-magyarországi eseményekről. A százados szerint a felkelővezérek féltékenységből marják és ócsárolják egymást. Ranzenberger százados erélytelen és nem tudja összefogni a zászlóaljait, mielőbb Prónay érkezését várja. A felkelők közül sokan csak rabolni akarnak. A szabadcsapatok vezetése nincs egy kézben. A karlisták és a szabadkirályválasztók pedig egymással veszekednek. Héjjas főhadnagy is tájékoztatta az alezredest. A főhadnagy Gömbös és az Ex gáncsoskodásairól beszélt, akik el akarják nyomni a felkelést. Panaszkodott Ostenburgra, aki szerinte ellenséges a felkelőkkel szemben, mert az embereit internáltatta. Giczey és Héjjas is arra kérte az alezredest, hogy mielőbb menjen nyugatra és vegye át a felkelés vezetését, mert elegendő fegyver van, amivel lehetne eredményt elérni.¹¹⁷⁶

Prónay Budapestre utazott, ahol a MOVE és az Ex vezetőivel báró Feilitzsch Bertolddal, Görgey Györggyel és Solymossy Jánossal és Gömbös Gyulával tárgyalt. Gömbös előadta Prónaynak az elgondolásait, ami szerint felsőbb parancsra átvette a nyugat-magyarországi felkelés vezetését. De a felkelők elárastották a nyugati területet és nincs megfelelő vezetésük, ezért úgy gondolta, hogy három csoportba kéne összegyűjteni őket Magyaróvár, Szombathely és Körmeny környékén. Mivel többségében Prónay embereiről van szó a MOVE elnöke úgy vélte, hogy a középső egységet az alezredesnek kéne vezetni és Szombathely, valamint Nagygyécs térségében koncentrálni. A másik két város környékén Görgey György százados és Inselt István ezredes vállalná a felkelők összegyűjtését. Gömbös szerint a felkelőket mindenképpen a C zónán kívül kell összefogni és egy adott jelre vonulnának be oda, kiverve az átadandó területről az osztrákokat. Prónay úgy gondolta, hogy Gömbösék tevékenysége a kormány céljait szolgálja és a felkelés leszerelésére irányul. A parancsnok mindezt azért ítélte meg így, mert Gömbös pár nappal korábban Bethlen megbízásából járt Sopronban és hazaáruónak nevezte Héjjas Ivánt, akinek becsületszavát vette arra nézve, hogy elhagyja Nyugat-Magyarországot. Feilitzsch kijelentette, hogy Gömböst az Ex nevezte ki a felkelők vezérének, mert a szervezet az irredentával is foglalkozik. A társaságot pedig a kormány jelölte ki felsőbb fórumnak ebben a kérdésben. Az alezredes ebből arra következtetett, hogy az Ex engedelmessége a kabinetnek. Szerinte Gömbös egy esetleges antant tiltakozás esetén olyan mederbe tudja terelni a felkelést, amilyenbe Bethlen szeretné. Prónay tudtára adta a társaságnak, hogy hibáznak, amikor az irredentát az anyaország területén akarják megszervezni, hiszen ez ellen az antant rögtön tiltakozni fog. Szerinte a felkelés csakis spontán módon indulhat meg az elszakításra ítélt területen a helyi lakosok által a népek önrendelkezési joga alapján, ami ellen

¹¹⁷⁶ PIL Prónay III. 11.

a szövetséges hatalmak nem tehetnek semmit, hiszen ezt az elvet Wilson alkotta meg. Prónay ekkor már eldöntötte, hogy mit fog tenni. A Gömbösék által felajánlott szerepet az említett okok miatt nem vállalta. Mivel a hadbírószági tárgyalás már lezajlott elhatározta, hogy a sok hívásnak eleget téve nyugatra megy.¹¹⁷⁷

Prónayt a zászlóalját átvevő Ranzenberger is értesítette a nyugat-magyarországi eseményekről, aki a tisztikar nevében kérte egykori parancsnokát, hogy menjen nyugatra és vegye át a felkelők felett a parancsnokságot.¹¹⁷⁸ A levélről és annak tartalmáról Taby főhadnagynak is tudomása volt.¹¹⁷⁹ Ez azt bizonyítja, hogy ekkor még a fiatal tisztek sem voltak az ellen, hogy Prónay átvegye a felkelők és a zászlóalj felett a parancsnokságot.

¹¹⁷⁷ PIL Prónay III. 12-14.

¹¹⁷⁸ BFL P-R 412.

¹¹⁷⁹ BFL P-R 411.

17.3. A zászlóalj további tevékenysége

A felkelés eseményei tovább folytak a nyugati térségben. Ranzenberger az I. csendőrtartalék-zászlóalj embereivel augusztus 30-án megszállva tartotta az A vonalat Holzschlagtól Pusztaszentmihályig. A vonal előtt Borostyánkő és Szentelek térségében magyar csapatok már nem voltak, ezért a lakosság egy részét nyugtalanság töltötte el, mert a rend fenntartása érdekében visszakívánták a magyar csendőröket. Ezt a területet az osztrákok, akik a régi határon tartózkodtak, többször meg akarták szállni, de a lakosság minden esetben visszaverte őket. A százados szerint az osztrákokat már erőszakkal sem lehet erre a területre visszahozni. Ranzenberger minden bizonnyal az összeköttetés fenntartását erősítve egy hordó benzin kiutalását kérte a főkormánybiztosságtól.¹¹⁸⁰ A százados szerint zászlóalja egyik Pinkafőnél cirkáló járőre a visszavonulási parancsot nem kapta meg idejében, ezért összeütközésbe került a bevonuló osztrákokkal, akik súlyos veszteségek után visszavonultak. A magyar járőr 3 embert veszítve bevonult Nagyszentmihályra. Ranzenberger úgy vélte, hogy az események hatása alatt álló osztrákok nem merik átlépni a régi határt. Létszámjelentésében 20 tisztról, 289 emberről, 223 puskáról és 5 géppuskáról tett említést.¹¹⁸¹

Az átadás lebonyolítására küldött zászlóalj tisztszei vezető szerepet játszottak a felkelés irányításában. A felsőőri felkelő csapatnak, az I. csendőrtartalék-zászlóalj egyik szakaszparancsnoka, Taby Árpád főhadnagy lett a vezetője. Az egység 3. rohamszakaszát a kőszegiek képezték, akiket egy szintén a zászlóaljhoz tartozó tisztt, Örményi Zoltán hadnagy irányított.¹¹⁸² Taby alakulata Felsőőrrel észak felé indult és szeptember 4-én, valamint 5-én megütköztek az osztrákokkal Pörgölénynél és Kirschlagal, kiszorítva azokat a térségből, a régi vámhatáron túlra. A felkelők átlépték ezt a vonalat, hiszen az utóbb említett város, már Alsó-Ausztriában feküdt.¹¹⁸³ Sigray szerint, a kirschlagi ütközetben magyar reguláris csapatok nem vettek részt, hanem kizárólag a felkelők harcolták ki a sikert. Erről iratot is kapott Ferrario tábornoktól, az antant megbízottjától, aki megerősítette, hogy a győzelmet felfegyverzett polgárok vívták ki.¹¹⁸⁴ A kormány és a felkelők törekvései ezen a ponton találkoztak egymással. Igyekeztek a nyugati mozgalmat úgy beállítani, mintha csak a helyi polgárok és az őket

¹¹⁸⁰ HL SZVZ.122. Jelentés Nyugat-Magyarország Főkormánybiztosságának 1921. augusztus 30.

¹¹⁸¹ HL SZVZ.122. Jelentés a Vas vármegyei védőszakasz parancsnokságnak, szám nélkül

¹¹⁸² Missuray-Krúg 1938. 105.

¹¹⁸³ Missuray-Krúg 1938. 106-113.

¹¹⁸⁴ Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 261.

támogató szabadcsapatok akadályoznák meg a terület átadását. Pedig ekkor már kiderült, hogy a kormány által kiküldött csapatok közül többen a felkelők közé álltak.

A szabadcsapatok felszerelése és ruházata is különböző volt. Amíg a két csendőrtartalékzászlóalj csendőrsisakot kapott, a felkelők egy része saját egyenruhát alkotott magának és ebben is különböztek a kormány csapataitól. Ők a jobb oldalon felcsapott kalapot viseltek, amelyen egy zöld pajzs alakú jelvény volt, ami egy fehér kettős keresztet ábrázolt. Zöld cserkészinget hordtak, egy stájer pisztollyal és törökkel voltak ellátva.¹¹⁸⁵

A második ágfalvai csata után az osztrákok ráébredtek, hogy a csendőrséggel nem tudják az átadott területet pacifikálni ezért a hadsereg bevetését szorgalmazták. Ezt az antant elvetette, mert attól félt, hogy a Volkswehr alkalmazása elmérgesíti a helyzetet.¹¹⁸⁶ A magyar kormány a kommunista veszélyre hivatkozott, amikor az osztrák hadsereg bevonása szóba került. Arra apelláltak, hogy a felkelők a bevonuló osztrákok egy részét kommunistának tartották. Ezt igazolni látszik Sigray kormánybiztos nyilatkozata is, aki úgy gondolta, hogy az osztrák csendőrökkel a felkelők humánusan bántak. Azonban ha az antant azt szeretné, hogy a Volkswehr vonuljon be a térségbe, az elmérgesítené a helyzetet, mert ez a szervezet kommunista szemléletű, ezért velük szemben a felkelők bánásmódja sokkal erőszakosabb lesz. Sigray értesülése alapján a Volkswehrhez tartozó csapatoknál kommunista igazolványok és az oroszországi szovjetet dicsőítő jelvények, valamint iratok voltak.¹¹⁸⁷

Sigray gróf miniszteri rendelet útján kapta a főkormánybiztosi megbízását az osztrákoknak átadandó területen. A polgári ügyek vezetése a hatáskörébe tartozott. Az összes közbiztonsági szerveket Hegedűs Pál altábornagynak rendelték alá. Ő tartotta fenn a kapcsolatot a Sopronban székelő antant tábornoki bizottsággal. Sigray és Hegedűs mindenben egyetértőleg jártak el, egymást segítették és támogatták. A parancs szerint mindketten közvetlenül a magyar kormánynak rendeltettek alá.¹¹⁸⁸ A magyar kormány a főkormánybiztosság hatáskörét az osztrákoknak átadandó terület kapcsán, a trianoni béke alapján, olyképpen szabályozta, hogy az összes közbiztonsági szerveket ennek a hivatalnak rendelte alá. Ezért a Sopronban székelő antant bizottsággal a kapcsolatot kizárólag Sigray főkormánybiztos tarthatta fenn.¹¹⁸⁹ A kormány hibás döntést hozott, amikor Sigray személyéhez ragaszkodott a kormánybiztosi

¹¹⁸⁵ Missuray-Krúg 1938. 105.

¹¹⁸⁶ Ormos 1999. 84.

¹¹⁸⁷ Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 262.

¹¹⁸⁸ HL SZVZ.122. Magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság Kt.163/1921. Sigray főkormánybiztos és Hegedűs altábornagy megbízása

¹¹⁸⁹ HL SZVZ.122. Nyugat-Magyarországi Főkormánybiztosság

pozíció betöltése kapcsán, mint ahogy Hegedűs kinevezése is rossz elhatározásnak bizonyult, mert október végén mindketten csatlakoztak a király mozgalmához.

Közben az események hatására a nagykövetek tanácsa jegyzéket intézett a magyar kormányhoz. Bethlen nem ítélte súlyosnak a követelményeket, mert azok nem ultimátum formájában érkeztek és záros határidőt sem tűztek ki a helyzet rendezésére. A miniszterelnök igyekezett mindent megtenni a szabadcsapatok leszerelésére, hiszen az antant az ügyben minden felelősséget a magyar kormányra hárított. A külügyminisztérium úgy látta, hogy a cseh és a szerb beavatkozástól egyelőre nem kell tartani. Bethlen és miniszter társai a nyugat-magyarországi helyzetet szeptember elején pozitívan értékelték, mert úgy gondolták, hogy jobban áll az ország, mint pár héttel korábban. Ugyanis a szabadcsapatok beavatkozása miatt tárgyalásokra számítottak, melyek folyamányaként az átadandó terület egy részét, esetleg az egész B zónát megmenthetőnek tartották.¹¹⁹⁰

Szeptember elején Bethlen miniszterelnök is Nyugat-Magyarországra látogatott, hogy személyesen győződjön meg a kialakult helyzetről. Megítélése szerint, a magyar csapatok által uralt területen rend van, de az átadott A zónában felelőtlen elemek garázdálkodnak, akikhez a helyi lakosság is csatlakozott, növelve a térségben a rendetlenséget. Bethlen pozitív dologként értékelte, hogy az antant elismerte, miszerint a harcokban reguláris magyar csapatok nem vettek részt. Azonban követelték a magyar kormánytól a felkelők azonnali leszerelését. Bethlen erre két javaslatot tett nekik. Az 1. szerint, magyar és antant tiszték lépják át az A vonalat és beszéljék rá a szabadcsapatokat a lefegyverzésre. A 2. verzió alapján, a magyar csendőrség benyomulna az A zónába egészen a régi határig. Ebben az esetben a miniszterelnök garantálta a felkelők lefegyverzését. Utóbbit az antant mindenképpen elvetette, mert úgy gondolták, hogy amennyiben a magyar csendőrség ismét birtokába veszi a már átadott területet, még egyszer nem fog kivonulni onnan. Bethlen a helyzetet súlyosabbnak látta, mint egy hete, hiszen a csehek tömegesen utasították ki a magyarokat az általuk uralt területről, a szerbek pedig a déli határunkra koncentrálták az erőiket. A miniszterelnök szeretett volna tárgyalásokat kezdeni Ausztriával. Újabb javaslatként felvetette, hogy a kérdéses területet át kéne adni az antantnak olyan módon, hogy az adminisztráció magyar kézben maradjon. Végül a kormány úgy döntött, hogy a kivonulásra késznek mutatkozik, de egy új kiűritési tervet kér az antanttól, aminek kidolgozásába az osztrák és a magyar kormányt is bevonják. A magyar kabinet álláspontja szerint, az átadás fő kerékkötője, hogy a kiűritett zónában osztrák kommunisták dűlják fel a békés lakosság életét.¹¹⁹¹

¹¹⁹⁰ MNL OL K 27. 1921. szeptember 2.

¹¹⁹¹ MNL OL K 27. 1921. szeptember 9.

17.4. Prónay alezredes a felkelők élén

A kormány által félreállított Prónay szeptember elején úgy döntött, hogy nyugatra megy és átveszi a felkelők felett az irányítást. Az alezredes feleségével együtt szeptember 6-án este érkezett Sopronba. Mielőtt cselekedett, először Sigray kormánybiztossal, Ostenburggal és Friedrich Istvánnal tárgyalt. Az egykori miniszterelnök, Friedrich, Ostenburghoz hasonlóan legitimista volt, ezért támogatta a király trónfoglaló akcióját. Az osztrák monarchista erőkkél jó kapcsolatot szeretett volna ápolni, mert a csehek elleni közös fellépést akarta megalapozni. Ranzenberger úgy emlékezett, hogy a levelet, amiben Prónayt a parancsnokság átvételére kérte szeptember 9. táján írta. Valójában ennek korábban kellett keletkeznie, hiszen az alezredes 6-án már Sopronban volt. Prónay és a fiatal tisztek pár hét múlva keletkező konfliktusában rendkívül fontos kérdés volt az alezredes érkezésének ideje, amit az ellenlábasai igyekeztek minél későbbi időpontra tolni mondván, hogy mire a parancsnok megérkezett a felkelő hadsereg már meg volt szervezve. Így próbálták az ellenfelei Prónay érdemeit kisebbiteni. Mindenesetre Ranzenberger százados azt állította, hogy szeptember elején Taby Árpád és Molnár Endre főhadnagyok csapatai már fenn álltak.¹¹⁹² Molnár úgy emlékezett, hogy amikor Prónay kijött, már minden el volt rendezve.¹¹⁹³ Taby főhadnagy szintén tévesen, Prónay nyugatra jövetelét szeptember 13. utáni terminusra teszi.¹¹⁹⁴ Prónay szerint viszont Molnár csak az ő parancsára vette át a századparancsnokságot szeptember 22-én. Ezért nem rendezhetett el korábban mindent.¹¹⁹⁵

A Nagyszentmihályon tartózkodó I. csendőrtartalék-zászlóalj tisztjei, az odaérkező Takátsy Gyula századostól értesültek felfüggesztett parancsnokuk Sopronba érkezéséről. Ranzenberger százados és Laczkovics László főhadnagy autóba ültek és lejelentkeztek Prónaynál. A százados most már személyesen is előadhatta aggályait, amely szerint a zászlóaljban nincs fegyelem, a szakaszparancsnokok egymással torzsalkodnak. Ranzenberger kérte Prónayt, hogy vegye át a felkelő csapatok felett a parancsnokságot. Az alezredes a jelentésből leszűrte, hogy a helyettesének nyakára nőttek a fiatal tisztek. Valójában ebből a beszélgetésből az tűnik ki, hogy az átadásért felelős zászlóalj parancsnokságának átvétele, egyet jelentett a felkelő csapatok

¹¹⁹² BFL P-R 412.

¹¹⁹³ BFL P-R 200.

¹¹⁹⁴ BFL P-R 411.

¹¹⁹⁵ BFL P-R 628.

irányításával. Prónay, mielőtt végképp eldöntötte volna, hogy mit tesz, a felesége véleményét is kikérte, mert attól tartott, hogy az osztrák kommunisták, vagy a szociáldemokrata kormányzat elhurcolja majd a Graz melletti Stübingben élő anyósát, ha a szabadcsapatokat ellenük vezeti.¹¹⁹⁶ Taby Prónayval egybehangzóan állította, hogy az alezredes a parancsnokság átvételét a felesége valamint Ostenburg őrnagy véleményétől tette függővé.¹¹⁹⁷

Prónay a szeptember 8-án, Nagyszenthályon kibocsátott napiparancsában hirdette ki a főparancsnokság átvételét, miután már mindenben megegyezett Sigrayékkal és tárgyalt Ranzenbergerrel, Hír Györgyvel, valamint Bónissal. A kormánybiztos ígéretet tett, ami szerint a mozgalmat titokban anyagilag támogatni fogja. A parancsnok először a széthúzást szeretne volna megszüntetni, ami a zászlóalj századparancsnokai, valamint a felkelő vezérek között is fenn állt. A géppuskásszázad parancsnoka, Taby Árpád főhadnagy és az egyik századparancsnok, Molnár Endre főhadnagy viszonya rendkívüli módon elmérgesedett, sőt Taby, magával Ranzenberger parancsnokkal is konfliktusba került. Prónay kihallgatása alkalmával a renitens főhadnagynak meg kellett követni Ranzenbergert, sőt az alezredes megfenyegette a fiatal tisztet, hogy amennyiben továbbra is így viselkedik, nem számít rá felkelő alvezérként, hanem visszarendeli szolgálattételre a zászlóaljhoz. Ugyancsak feszültté vált a viszony Ranzenberger, Hír, Budaházy Miklós és Héjjas Iván között is, mivel az utóbbi három felkelővezér, nem akarta elismerni parancsnokának az előbbi tisztet. Ráadásul Prónay szerint Héjjas a főparancsnoki pozícióra pályázott, de ebben a törekvésében a többiek nem támogatták.¹¹⁹⁸

A vezetők között zajló konfliktus mellett nehezítette a mozgalom irányítását, hogy az összeköttetés a felkelés területén nagyon nehezen működött, mert sürgöny és telefon felszerelés nem volt a parancsnokságok között. Ilyen jellegű kapcsolat az északi seregek parancsnokságaival, csak Szombathelyen keresztül volt lehetséges, de ez is nagyrészt a hivatalos közegek jóindulatától függött.¹¹⁹⁹

Ráadásul a térségben tartózkodó antant megbízottaknak hamar feltűnt, hogy a zászlóalj tisztjei részt vesznek a felkelésben. Ezért Prónay éjjel, titokban hívta össze az embereit, hogy a további teendőket megbeszélje velük. Ezekre az összejövetelekre általában a gyepüfüzesi¹²⁰⁰ Erdődy kastélyban került sor. A parancsnok utasította az embereit a titoktartásra, valamint álnevek

¹¹⁹⁶ PIL Prónay III. 17-18.

¹¹⁹⁷ BFL P-R 411.

¹¹⁹⁸ PIL Prónay III. 18-20.

¹¹⁹⁹ PIL Prónay III. 20.

¹²⁰⁰ Ma: Kohfidisch

használatára kötelezte őket,¹²⁰¹ ezáltal igyekezett kiküszöbölni, hogy az antant tiszték felfigyeljenek a felkelők között harcoló csendőrtartalék-zászlóalj katonáira. Maga a fővezér, Liszt Ferenc szülőfalujáról, egy főleg horvátok lakta településről, a Doborján nevet vette fel.¹²⁰² Ezek az emberek egyre lelkesebbek voltak és akár a Nemzeti Hadseregbeli rangjukról is lemondtak volna, hogy a felkelésben részt vehessenek. Prónay a zászlóaljból kiválogatta azokat az embereket, akikkel a felkelés bal szárnyát a délszláv határig megerősítette. Székhelyét áttette Felsőőrre, segédtnak pedig Cicatricis Miklós főhadnagyot vette maga mellé, aki a zászlóaljnál is ezt a feladatot látta el.¹²⁰³

Az újdonsült főparancsnok a szabadcsapatokat a 200 kilométeres határszakaszon négy hadseregbe osztotta. Délen, a balszárnyon, azaz a délszláv határ szomszédságában, kezdetben Förster Lajos kunszentmiklósi főszolgabíró, tartalékos főhadnagy parancsnokolt. Ezt a csapatot Molnár Endre főhadnagy zászlóaljbéli legénységével erősítették meg. Miután Försternek betegsége miatt haza kellett utaznia, az összes térségben kóválygó gazdátlan felkelők felett Molnár főhadnagy vette át a parancsnokságot. Ez a csapat alkotta a III. hadsereget, ami a délszláv határtól Szentelekig¹²⁰⁴ uralta a felkelők által megszállt területet. Prónay, aki később csalódott Molnárban, jobban örült volna, ha Förster marad a parancsnok. Ennek az egységnek a székhelye kezdetben Ókörtvélyes¹²⁰⁵ volt, majd mikor elfoglalták Németújvárt, itt rendezték be a főhadiszállásukat. A III. hadsereg létszáma a felkelőkkel és a beöltöztetett zászlóaljbéli legénységgel együtt, nagyjából 800 főt tett ki.

Tőlük északra helyezkedett el az I. hadsereg. A Szentelektől Gyöngyösfőig¹²⁰⁶ terjedő területnek nagy jelentősége volt, hiszen itt haladt át a Pinkafő-Felsőőr-Nagyszentmihály vasútvonal és főút, ezért ebben a csapattestben 1000 ember szolgált. Névleg Hír György vezette az I. hadsereget, de fontossága miatt a tényleges irányítást az alezredes Taby Árpád főhadnagyról bízta, aki a gépfegyveres század vezetőjeként megfelelő tüzérez felett parancsnokolt. Prónay Tabyról hasonlóan vélekedett, mint ahogy azt Molnárral kapcsolatban tette. Fiatalságuknak tudta be, hogy nem az általa elvárt módon cselekedtek. Az alezredes szerint fejükbe szállt a dicsőség és hiányzott belőlük az intelligencia, ami a helyzet és a viszonyok megítéléséhez szükségeltetett volna.

¹²⁰¹ Taby a Róth, Molnár a Müller nevet viselte a felkelők táborában.

¹²⁰² PIL Prónay III. 72.: Máriássy Félix 1969-ben készült Imposztorok című filmjében is a Doborján Pál nevet viseli Prónay.

¹²⁰³ PIL Prónay III. 20-21.

¹²⁰⁴ Ma: Stegersbach

¹²⁰⁵ Ma: Eltendorf

¹²⁰⁶ Ma: Günseck

A II. hadsereget Budaházy Miklós százados vezette. Csapata 1000 főt számlált, főleg Szabolcsból és Debrecen környékéről érkező felkelőkből állt. Ez az alakulat Vágod¹²⁰⁷-Gyöngyösfőtől a Rozália kápolnáig tartotta megszállva Burgenlandot. Ennél a törzsnél kapott beosztást Bónis páter és Szabó József százados. A II. hadsereg székhelye előbb Felsőpulya, később Lakompak volt. Prónay Budaházyról rendkívül pozitívan nyilatkozott. Kiemelte az irredenta érdekében kifejtett áldozatos tevékenységét és dicsérte katonai erényeit. Megemlítette a kirschlagi átkaroló manővert, amellyel Budaházy csapatai megfutamtották az osztrák Vörös Hadsereget - ahogy Prónay írta – elősegítve ezzel az I. hadsereg támadását.

A II. hadseregtől északra, az említett kápolnától Kismartonig terjedő térséget Ostenburg és Friedrich csapatai tartották megszállva. Ők csak később, Lajtabánság függetlenségének kikiáltása után vetették magukat alá Prónaynak. A felkelők főparancsnoka ezután alakította meg az V. hadsereget Kismartonban és a VI-at Nagymartonban. Az utóbbi nagyjából 400 felkelőből állt, akik Ostenburg emberei voltak, Maderspach Viktor százados irányításával. Gebhardt Pál százados is ebben az egységben szolgált. Friedrich a Szárazvámától Kismartonig húzódó térséget uralta. Egységének vezetője Wein Dezső százados volt. Prónay megítélése alapján ez a csapat nagyjából 100 fős főleg fővárosi ifjabbokból álló társaságként működött és az Esterházy kastélyban üttötte fel a főhadiszállását.

Kismartontól északra Köpcsényig, tehát egészen a Dunáig a IV. hadsereg uralta a vidéket Héjjas Iván főhadnagy irányításával. Héjjas Gömbös unszolására Budapestre ment, majd az Alföldre távozott, ahol a felkeléshez való csatlakozásra bírta a zászlóaljtól az előző évben leszerelt embereket. Ezek után jelentkezett Felsőőrön Prónaynál. A főhadnagy megígérte az alezredesnek, hogy a továbbiakban mindenben számíthat rá és nem fog felülni Gömbös Gyula százados újabb intrikáinak, aki át akarta venni a felkelés irányítását. Gömbös a kormány küldöttjeként ellenőrizni, később leszerelni szeretne volna a felkelést. Prónay úgy gondolta, hogy a vezérkari tiszt a titkos társaságok akaratát hajtja végre. Az alezredes végül Huszka Imre főhadnagy vezetésével Héjjas rendelkezésére bocsátotta azt a nagyjából 50 embert, akik még Sopronban a parancsnoksága alatt voltak. Gépfegyverrel és kézfegyverekkel megerősítve a csapatot Nezsiderbe küldte, hogy ott a főhadnagy a tisztek segítségével állítsa fel a IV. hadsereget. Ennek az alakulatnak a megerősítésére a Magyarországból érkező utánpótlásokat hozzájuk vezényelték. Ehhez a csapathoz került Förster egységétől Bachó István százados, aki vezérkari főnökként működött. Bachó ügyes húzással két vagon fegyvert szerzett a felkelőknek a mosonmagyaróvári pályaudvarról Inselt István ezredestől, aki a Gömbös által kijelölt

¹²⁰⁷ Ma: Holzschlag

irredenta vezér volt. Ezzel a hadsereg jelentősen megerősödött. Az ide irányított pótlások következtében, a felkelés vége felé a létszámuk elérte a 800 főt.¹²⁰⁸

A győri fegyverszerzést visszaemlékezésében Maderspach százados is megemlítette azzal a különbséggel, hogy Sopronban a Pannónia szállóban tárgyalt Héjjas Iván, Maderspach, Thurzó György főhadnagy, Urmánczy Nándor, valamint Inselt ezredes. A megbeszélés következtében jutottak Héjjas felkelői a fegyverekhez az osztrákok augusztus 23-án esedékes bevonulása előtt.¹²⁰⁹ A IV. hadsereg székhelye kezdetben Pándorfalu,¹²¹⁰ a Lajtabánság kikiáltása után Nezsider lett. Prónay minden hadseregnél nagyjából 100 embert tartalékolat Felsőőrön, arra az esetre, ha az osztrákok a már említett fővonalon támadnának. A Takátsy Gyula százados vezette huszárszázad is felkelőruhába bújt és Városszalónakon¹²¹¹ szállásolta el magát. Feladatuk volt az összeköttetést fenntartani a felkelő hadseregek között, hiszen az a már említett viszonyok és a magyar kormány cenzúrája miatt, más formában nehezen működött.¹²¹²

17.5. Gömbös szerepe nyugaton

Gömbös fő törekvése nyugaton a kormány számára megbízható csapatok szervezése volt. Elsősorban a nyíltan legitimista Friedrich és társai háttérbe szorítására törekedett.¹²¹³ Gömbös szeptember közepe táján Felsőőrre ment, ahol felkereste Prónay főhadiszállását. Hangoztatta, hogy felsőbb utasításra érkezett és a felkelés utánpótlásának a biztosítását bízták rá, amit az anyaországban tud beszerezni. Prónay és Hír óvatosan bántak a jövevényvel, mert úgy gondolták, hogy a valódi célja, hogy átvegye a mozgalom felett az irányítást. Prónay nagy örömmel vette a MOVE elnökének felajánlását és előrelátóan gondolkodva meleg ruhákat kért emberei számára a téli időszakra. Természetesen a felkelővezérek pénzt és fegyvert is igényeltek. Az alezredes úgy érezte, hogy Gömbös csodálja a katonai fegyelmet, amit a felkelők között kialakított. A vezérkari százados megpróbálta kifürkészni a fővezér további szándékait, mire ő kijelentette, hogy az átadásra ítélt területet Lajtabánság néven függetleníteni fogja. Gömbös élénken érdeklődött a leendő bán személye iránt, mire Prónay azt válaszolta, hogy egy

¹²⁰⁸ PIL Prónay III. 21-27.

¹²⁰⁹ Maderspach 2013. 97-99.

¹²¹⁰ Ma: Parndorf

¹²¹¹ Ma: Stadtschlaining

¹²¹² PIL Prónay III. 21-27.

¹²¹³ Soós 1971. 144.

független, burgenlandi közéleti személyiségnek szánja ezt a posztot. A parancsnok úgy látta, Gömbös szívesen vállalta volna ezt a feladatot, de ő ettől a gondolattól mereven elzárkózott. Prónay úgy vélte addig, amíg a ruhákat és pénzt meg nem kapják, hadd érezze magát Gömbös úgy, mintha befolyása lenne a felkelők felett, ezért mind ő mind alvezérei óvatosan bántak vele. A parancsnok Ostenburgnak is elmondta Gömbössel folytatott tárgyalásait, nehogy az őrnagy azt gondolja, hogy komolyan szövetkezik vele. A százados távozása után nem csak ruhákat és pénzt küldött a felkelők részére, de parancsokat is, amiket azonban Prónayék nem tartottak be.¹²¹⁴

Gömbösben Sigray kormánybiztos sem bízott, és már augusztus 9. táján a Nemzetgyűlésben tett felszólalásában jelentette Bethlennek, hogy Ranzenberger és Ostenburg elmondása szerint, a MOVE bele akar avatkozni a nyugat-magyarországi felelős és felelőtlen ügyekbe, ami mindkét zászlóalj tisztikarában rossz benyomást kelt. A miniszterelnök megnyugtatta Sigrayt, hogy figyelmeztetni fogja Gömböst, aki így nem fog beleszólni a nyugati dolgokba. Sigray gróf azt állította, hogy Gömbös Nyugat-Magyarországon át akarta venni az irányítást és a kormány kinevezésére hivatkozott. A kormánybiztos szerint azonban ezt nem tehetné volna, mivel a kabinet mindig igyekezett leszerelni a felkelést. Sigray állítása alapján Bethlen kijelentette neki, hogy Gömbösnek nincs ilyen megbízatása. Később Belitska társaságában a miniszterelnök azt mondta a grófnak, hogy Gömbös feladata, hogy a felkelőket eltávolítsa Burgenlandból és a hátszágban leszerelje. Lingauer Albin királypárti képviselő úgy gondolta, hogy Gömbös a megbízatását az árnyékkormánytól kapta. A szintén legitimista Friedrich a feltámadást, azaz az Ex vezetőségét nevezte meg, mint ami Gömbösnek utasításokat adott.¹²¹⁵

Ugyanakkor Gömbös fontos feladata volt, hogy kiépítse a kapcsolatot az osztrák királypárti körökkel, amit szeptember közepén egy vezérkari tiszt útján meg is tett, a nélkül, hogy személyét felfedte volna. Értesülései szerint, a magyar kormány a külügyminisztériumon keresztül 4 000 000 korona támogatást juttat a Liechtenstein herceg vezette osztrák csoportnak. Gömbös azonban úgy vélte, hogy ez a szervezet a magyar kormány céljaihoz képest ellenkező irányba halad, ezért a támogatást meg kellene tőlük vonni.¹²¹⁶ E szerint a magyar kormány sem hagyott fel azzal a lehetőséggel, hogy Ausztriában a monarchistákat hatalomra juttassa. Ez a lehetőség Prónay elképzelései között is szerepelt, ami Ostenburggal való megbeszéléseiből hamarosan kiderül.

¹²¹⁴ Prónay úgy vélte, Gömbös így akarta bebizonyítani Bethlenéknek, hogy parancsnokol a felkelők felett. PIL Prónay III. 29-31.

¹²¹⁵ Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 262-263.

¹²¹⁶ Szinai Miklós: Bethlen István titkos iratai Budapest 1972. 63.

Valójában a nyár folyamán a vezérkari tiszt még hitt az alezredesben, hiszen levélben ajánlotta Bethlennek, hogy fogadja Prónayt, aki szeretné kiönteni a szívét a miniszterelnöknek.¹²¹⁷ Gömbös levele a Kornhauser-ügy kirobbanása idején íródott, két nappal a kereskedő szabadonbocsátása után. Ekkor az alezredes még nem tudta, hogy milyen szankciókkal sújtják a fogvatartás miatt. Még bízott valamennyire Bethlenben és talán Gömbösben is. Ez fordítva is igaz volt, hiszen a vezérkari tiszt nem járt volna közben az érdekében a miniszterelnöknél. Azt biztosra vehetjük, hogy ekkor már Prónay, főleg felesége révén rendelkezett bizonyos információkkal a karlisták szervezkedésére vonatkozóan.

Gömbös tevékenységét Nyugat-Magyarországon nem koronázta siker. Cselekedeteit Prónay és a felkelők részéről értetlenség és féltékenység kísérte. A miniszterelnök megbízásából kormánybiztosként nyugatra érkező vezérkari tiszt nem tudta megteremteni a felkelők között az egységet és átvenni felettük az irányítást.¹²¹⁸

Bethlen miniszterelnök a nyilvánosság előtt soha nem ismerte el, hogy Gömbös az ő megbízásából dolgozott a nyugati területen. A Honvédelmi Bizottmány tagjaként feladata volt a felkelő csapatok között főleg a szabad királyválasztó és legitimista álláspontok ütközéséből fakadó ellentétek feloldása és, hogy a felkelést a kormány számára irányíthatóvá tegye. Feladatát nem tudta megoldani és az eltérő nézetű csoportok célkeresztjébe került. A kormánytól magát függetlenítő Prónay valójában eltávolította Gömböst a Honvédelmi Bizottmányból, miközben a diplomáciai tárgyalásokat is veszélyeztető önálló akciókba kezdett.¹²¹⁹

¹²¹⁷ Szinai 1972. 62.

¹²¹⁸ Ormos 1999. 79.

¹²¹⁹ Vonyó 2018. 188-189.

17.6. Lehár ezredes a felkelők fogságában

A felkelés lefolyását szeptember közepén egy súlyos incidens zavarta meg. Báró Lehár Antal ezredes, a nyugdíjazott, egykori szombathelyi körletparancsnok szeptember közepén másodmagával utazta be Burgenland déli területeit. Németújvár és Szentelek térségében beszélt a felkelőkkel és a parasztsággal is. Autóját Taby alvezér 1921. szeptember 17-én feltartóztatta és jelentette Prónaynak, hogy az utasok nem akarják igazolni magukat. Prónay felismerte Lehár ezredest, akitől jövetelének célját tudakolta. A báró azonban ennek közlésétől elzárkózott, arra hivatkozva, hogy magasabb, hivatalos fórum kérésére tette meg az utat. Érkezését egy sürgönnyel igazolta, melyen Bethlen aláírása volt. E szerint a miniszterelnök kérette Budapestre az Ischlben tartózkodó Lehárt. Prónay ezt nem tartotta kielégítőnek és a terület teljhatalmú parancsnokaként tudni akart az ezredes jövetelének tulajdonképpeni céljáról. Mivel a báró továbbra is ragaszkodott eredeti álláspontjához, ezért a felkelők vezére letartóztatta. Az ezredes a kihallgatás során sem fedte fel jövetelének valódi célját. Prónay úgy sejtette, hogy Bethlen megbízásából a már fogoly főtiszt a felkelés és az ő személye ellen dolgozik.¹²²⁰ A két tiszt, Lehár és Prónay, egyaránt legitimistának számított, bár a király visszatérésének módozatában erőteljesen eltérő álláspontot képviseltek. Közös volt bennük, hogy ekkor már mindketten nyugállományban voltak, hiszen Lehárt ugyanúgy szeptember elsején nyugalmazták, mint Prónayt.¹²²¹

A szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság szeptember 19-én utasította a zászlóaljot, hogy derítsék ki, miképpen került Lehár ezredes a felkelők fogságába.¹²²² A válasz szerint, mivel az ezredest 17-én délután az A vonaltól nyugatra az A zónában fogták el, ezért az ügyet nem lehetett részletesen kivizsgálni, hiszen az incidens már az osztrákoknak átadott területen történt.¹²²³

A letartóztatásról hamar értesültek Lehár barátai és a kormány emberei is. A kabinet katonai megbízottja, Hegedűs Pál altábornagy sürgönnyt intézett a felkelők Fővezérségéhez, ami Bethlen aláírásával volt ellátva. E szerint, ha a kormány kiküldöttjeként nyugatra érkezett Lehár tábormoknak a haja szála is meggömbül, a miniszterelnök a tetteket orgyilkosnak fogja

¹²²⁰ PIL Prónay III. 52-54.

¹²²¹ Rendeleti Közlöny 1921. augusztus 27.

¹²²² HL SZVZ. 122. Magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság 554/103/1921.

¹²²³ HL SZVZ. 122. Távmondat a magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokságnak az 554/103/1921. számra

minősíteni és velük szemben ekképpen fog eljárni. A magyar kormánynak ekkor már tudomása volt róla, hogy a Doborján Pál álnév mögött maga Prónay áll, aki nemcsak a felkelés vezetését vette át, hanem újra az egykori zászlóalja élére került. A hírek szerint a báró komolyan vette a helyzetét, végintézkedéseket hozott, már nem borotválkozott és mosakodott, elkészülve arra, hogy felakasztják. Erre azonban nem került sor. Bár a parancsnok a fogoly ezredest a Jármay Andor, Lingauer Albin és Hudecz ezredes alkotta Szombathelyről érkező legitimista küldöttségnek sem volt hajlandó kiadni és Lingauer váltságdíját is visszautasította. Végül a Felsőőrre érkező Sigray kormánybiztos kérésének engedett. A gróf jelenlétében a báró becsületszavát adta az alezredesnek, hogy nem lép többet a felkelés területére és nem avatkozik bele a mozgalom menetébe. Lehár ígéretét Prónay elfogadta és nagyjából 6 nap fogvatartás után szabadon engedte az ezredest, aki a kormánybiztos társaságában szabadon távozhatott.¹²²⁴ Az ezredes a kiszabadítását közvetlenül Sigray kormánybiztosnak köszönhette, akit sikerült értesítenie, mire a gróf értesítette az antantbizottságot és Bethlen miniszterelnököt is a súlyos incidenssel kapcsolatban.¹²²⁵

Lehár letartóztatását az egy hónap szünet után összeült nemzetgyűlés is tárgyalta. A legitimista képviselők a kormány sajtóorgánumait támadták, miután szerintük azok nem írtak korrekt módon az ezredes nyugat-magyarországi szerepéről.¹²²⁶ A királpártiak parlamenti akcióját Prónay is fontosnak tartotta, olyannyira, hogy naplójában közölte a nemzetgyűlés ide vonatkozó jegyzőkönyvét.¹²²⁷ A karlisták szónoka, Rakovszky István szerint Lehár a magyar kormány kérésére utazott nyugatra, tehát a báró Prónaynak igazat mondott, de jövetelének valódi céljáról nem beszélt. Rakovszky úgy adta elő, hogy a magyar kabinet azért küldte az ezredest a felkelő zónába, mert az nagy népszerűségnek örvendett a burgenlandi németajkú lakosok körében, akiket meg kellett nyugtatni az átadással kapcsolatban és közöttük a rendet fenn kellett tartani. Ennek ellenére a sajtó az ügyet másképp tálalta, mert a Kozma Miklós irányítása alatt álló MTI nyomán, a fővárosi lapokban az a hír látott napvilágot, hogy Lehár karlista üzelmek miatt érkezett nyugatra és ezért tartóztatta le őt Prónay, a felkelők vezére. Ezért a legitimisták közül többen a Bethlen-kormány sajtófőnökeként működő Eckhardt Tibor lemondását követelték. Rakovszky úgy vélte, hogy a kormány kabinetirodája a felelős azért, hogy az általuk nyugatra küldött Lehár ezredes szerepét nem megfelelő színezetben juttatták a nagyközönség elé és ezzel nemcsak a bárót, de a legitimista mozgalmat is negatív szerepben állították be. Ugyanakkor

¹²²⁴ PIL Prónay III. 54-57.

¹²²⁵ Lehár 1993 43.

¹²²⁶ Nemzetgyűlési Napló 1921. szeptember 24. 73.

¹²²⁷ PIL Prónay III. 58-59.

Prónay ellen is nagy volt a házban a felháborodás, mert a karlisták Leárban a Nemzeti Hadsereg megalapítóját látták és nem tudták elfogadni, hogy vele szemben a felkelővezér ilyen módon lépett fel.¹²²⁸ Az alezredes naplójában azért tartotta fontosnak a legitimisták fellépését részletesen leírni, mert, a hadseregből való eltávolítása kapcsán úgy vélte, hogy Eckhardt ellene hangolta a sajtót, ami nagyban hozzájárult a bukásához. Eckhardt a kormány szolgálatában végzett tevékenységével Prónayt a legitimisták puccsista szárnya felé mozdította el, de azok Leár elfogása miatt már egyáltalán nem bíztak a felkelők vezérében, mint ahogy ő sem hitte el az ezredesnek, hogy nem egy karlista puccs előkészítése miatt érkezett nyugatra. A parancsnok, akinek bizonyítéka akkor erre nem volt, később úgy látta, hogy Leár báró tervelte ki a második királylátogatást, amivel az egész nyugat-magyarországi irredenta mozgalmat tönkretette.¹²²⁹

Amennyiben Prónay tudta volna, hogy egy karlista puccs következik, aligha engedte volna szabadon az ezredet. Az alezredes valójában a báró elfogásával a karlisták szemében végképp leírta magát. Számára ezután már nem volt visszaút a legitimista táborba. Ráadásul ezzel a tettel pár hét múlva rendkívül kellemetlen helyzetbe került, hiszen a visszatérő király sikere esetén, Károly egyik legfontosabb bizalmasának elfogása az életébe is kerülhetett volna. Leár szabadon engedése után pár nappal így Prónay és társai váratlan lépésre szánták el magukat. Leár báró fogságának idején, a magyar kormány megpróbálta távozásra bírni Prónayt. Hegedűs altábornagy, a miniszterelnök parancsára szeptember 18-án szólította fel az alezredet, hogy az Ausztriának átadandó nyugat-magyarországi területet haladéktalanul hagyja el. Az erről szóló levelet a főparancsnoknak egy olasz kapitány adta át. Prónay az utasításnak nem engedelmeskedett, sőt tudomást sem vett róla, mint ahogy a magyar kormány többi átíratáról sem, hiszen a területet önállóan, saját magát pedig az azt irányító szuverén személynek tekintette. Az alezredes szerint az antant jelen lévő képviselői közül, Hamelin francia tábornok és helyettese Gothier ezredes ragaszkodtak elsősorban a parancsok teljesítéséhez és Burgenland átadásához. Ivaldi olasz ezredes és Gorton angol tábornok a mérsékeltek közé tartoztak.¹²³⁰

¹²²⁸ Nemzetgyűlési Napló 1921. szeptember 24. 73.

¹²²⁹ PIL Prónay III. 59-60.

¹²³⁰ PIL Prónay III. 71-72.; 128-129.

17.7. A felkelés folytatása

A jól értesült Gömbös Gyula szeptember 28-án közölte a felkelőkkel, hogy a magyar csendőrség hamarosan kiüríti a B zónát. Erre vonatkozóan utasításokat intézett a főparancsnoksághoz, amiknek következtében szerinte a mozgalom emberei szilárdan tarthatják az A zónát és birtokba vehetik a B jelzéssel ellátott területet.¹²³¹ Hegedűs altábornagy erről az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj 30-án értesítette, azzal a kikötéssel, hogy a kiürítés pontos dátumát később adja meg. A parancsban viszont részletesen leírta, hogy az A és a C vonal között fekvő területről, miképpen vonuljon a csendőrség, az államrendőrség, a vámőrség és a pénzügyőrség a C vonal mögé. Az altábornagy parancsa annyiban különbözött Gömbös értesülésétől, hogy az előbbi az utóbbtól eltérően nemcsak a B zóna, hanem a B és a C jelű terület, tehát az egész még átadandó térség kiürítéséről beszélt. E szerint, a Moson vármegyei alakulatok visszavonulását a vármegyei csendőrparancsnok szabályozza. A cél, hogy mielőbb elérjék a C vonalon kijelölt tartózkodási helyet. A Vas vármegye területén tartózkodó I. csendőrtartalék-zászlóalj törzse Nagyszentmihályról, a Torony, Ondód, Olád térségbe, az Egyházásfüzesnél tartózkodó csoport pedig Magyar- és Horvátnádáljára menetel. A többi alakulat visszavonulását a C vonal mögé a vármegyei csendőrparancsnokság szabályozza. A kiürített helységekből a közbiztonsági szolgálatot a megszervezett polgárőrségek veszik át. A szombathelyi katonai körletparancsnokság újabb intézkedéséig a C vonal elzárása a csendőrparancsnokságok feladata volt. Ebben felhasználásra került Ostenburg alakulata a Fertő-tó déli részénél és Ranzenberger csapata is délen, egy keskeny sávon Ondód és Nádálja térségében.¹²³²

Gömbös szeptember 29-én már azt írta, hogy a B zóna kiürítésére október 3-án, vagy 4-én kerül sor. Felsorolta azokat a Sopron és Moson vármegyei községeket, ahol pár nap múlva népszavazást fognak tartani. Miután ezen a területen egy hazafias szervezet fog működni. A MOVE elnöke megtiltotta a felkelők belépését erre a területre. A százados szerint, a B zóna többi részét, az általa északnak nevezett hadseregnek meg kell szállni. Gömbös utasításairól azonban a felkelőparancsnokságon továbbra sem vettek tudomást. A vezérkari tiszt a felkelőcsoportokat az égtájak szerint nevezte meg. Prónay és a főparancsnokság, azonban

¹²³¹ PIL Prónay III. 45.

¹²³² HL SZVZ.122. Kt.492. Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoksága, Kt.1105/1921.

számokat adott a hadseregcsoportoknak. Gömbös úgy gondolta, hogy a közigazgatást az egész területen át kell venni, kivéve azokat a településeket, ahol népszavazást tartanak. Az önálló inperiumot azonban egyelőre még nem szabad kikiáltani.¹²³³

A Gömbös által is említett északi, azaz IV. hadsereg, ami Héjjas és Bachó irányítása alatt állt, csellel elfoglalta Királyhidát és ezzel átszorította az osztrákokat a Lajtán. Ennek következtében a Volkswehr Brucknál eltorlaszolta a vasúti vágányokat és nem engedte be a Magyarországról érkező vonatokat, mert egy újabb meglepetéstől tartott.¹²³⁴ Miután a IV. hadsereg Királyhidáról kiverte az osztrákokat, kapcsolatot tudott teremteni az V. hadsereggel, ami Friedrich István vezetése alatt állt és Lajtabánság létrejötte után Prónay fennhatósága alá helyezte magát. A parancsnok Felsőört választotta főhadiszállásnak, mert innen tudta a nagy kiterjedésű frontszakaszt legjobban irányítani.¹²³⁵

A felkelőparancsnokság a gyepűfüzesi kastélyban tartott értekezletek egyikén, megvitatta a csendőrtartalék-zászlóalj helyzetét. Sigray kormánybiztos nekiszegte Ranzenbergernek a kérdést, hogy mit fog tenni abban az esetben, ha a kormány a térségből kivonja a csendőrséget. A százados a parancs megtagadását helyezte kilátásba és előrevetítette, hogy ebben az esetben az egész zászlóalj átpártol és Prónay parancsnoksága alá helyezi magát.¹²³⁶

18. Lajtabánság

18.1. Az új államalakulat létrejötte

A Nagykövetek Tanácsa szeptember 23-án ultimátumban követelte, hogy a kormány október 3-ig vonja ki a csendőrséget a térségből és adja át a B zónát. Ostenburg zászlóalját a Tábornoki Bizottság nemzetközi alakulattá nyilvánította és névleg antant parancsnokság alá helyezte. A

¹²³³ PIL Prónay III. 47.

¹²³⁴ PIL Prónay III. 74.; Zsiga 1989. 140. Zsiga Tibor művében az Ostenburg parancsnoksága alá tartozó hadsereget hibásan V. számmal jelöli meg.

¹²³⁵ PIL Prónay III. 52.

¹²³⁶ PIL Prónay III. 70.

zászlóalj továbbra is Sopronban maradt.¹²³⁷ Érdekes, hogy a nyilatkozat az A zónába bevonult félkatonai alakulatokról nem tett említést.¹²³⁸

A Szövetségi Táborki Bizottság és a magyar kormány képviselői október 3-án aláírták a feltétel nélkül átadandó nyugat-magyarországi területről szóló jegyzőkönyvet, melynek következményeként, a magyar hatóságok elhagyták ezt a térséget.¹²³⁹

Prónay elhatározta, hogy amint a kormány a B zónát kiüríti, és az osztrákoknak átadja, első lépésként proklamálni fogja Nyugat-Magyarország függetlenségét. Ezt a lépést azért igyekezett mielőbb megtenni, mert úgy gondolta, hogy Friedrich István Kismartonban ugyanerre készül.¹²⁴⁰ Valójában a bécsi lapok már szeptember végén írtak a Friedrich által kikiáltott önálló nyugat-magyarországi államról, amit azonban az MTI cáfolt.¹²⁴¹ A kismartoni felkelők elkéstek, mert vezetőjük Friedrich késve érkezett a városba.¹²⁴² Sopronban is készültek a függetlenség kimondására, de ez elmaradt, mert a várost október 3-án, a jegyzőkönyv aláírásakor nem üritették ki.¹²⁴³ Az alezredes, reálisnak látva a veszélyt, bizalmas tanácskozássra hívta össze a Felsőőrön, Pinkafőn és a környéken tartózkodó, Burgenland életében fontos szerepet játszó polgárokat, akik egyetértettek abban, hogy a területet csak a függetlenné válás mentheti meg az Ausztriához csatolástól. Ezek az emberek lelkesen támogatták a felkelést. A Prónay Pál, Bárdoss Béla szegedi főjegyző, Lévay Ferenc szegedi ügyvéd, Hír György nemzetgyűlési képviselő, Apáthy László tüzérszázados vezetésével ülésező tanács végül elhatározta Nyugat-Magyarország függetlenné válását. Bárdoss Béla javaslatára az új államalakulat a Lajtabánság nevet vette fel. A báni méltóság egyelőre betöltetlen maradt, a közügyeket egy kormányzótanács intézte. A hatalom a felkelők fővezérének, azaz Prónaynak a kezében maradt. A további tanácskozásokon elhatározták, hogy a függetlenségi proklamációt magyarul, németül és horvátul is közzé teszik.¹²⁴⁴

Prónay az új államalakulat vezetését, egy kormányzótanács irányításával képzelte el, ami a proklamáció után az adminisztrációt, a kül- és belpolitikát intézni fogja. Szerette volna, ha ennek a tagjai a helyi lakosok közül kerülnének ki. Azonban sokan ezt nem merték vállalni, mert féltek, hogy az osztrákok később üldözni fogják őket. Ezért a fővezér a kormányzótanácsot, a felkelés vezetőiből állította össze.¹²⁴⁵

¹²³⁷ Tóth 2020. 112.

¹²³⁸ Murber 2021. 113.

¹²³⁹ Zsiga 1989. 129.

¹²⁴⁰ PIL Prónay III. 75-76.

¹²⁴¹ Jövő 1921. október 1. 1.; Pesti Hírlap 1921. október 1. 1.

¹²⁴² Fogarassy 1982.2.112.

¹²⁴³ Ormos 1999. 110.

¹²⁴⁴ PIL Prónay III. 75-76.

¹²⁴⁵ PIL Prónay III. 77-78.

Lajtabánság kikiáltása valójában egy megrendezett esemény volt. Mielőtt a proklamáció megtörtént volna, Prónay végigutazta a felkelés egész területét, hogy a távolabb eső hadseregek parancsnokaival is megtárgyalja a kialakult helyzetet. A II. hadseregnél Budaházyval, Szabóval és Bónissal tárgyalt az előzetes intézkedésekről. Ennek a csapattestnek a jobb szárnyát egészen a Fraknó várától északra fekvő Rozália kápolnáig meg kellett hosszabbítani, hogy összeköttetést létesítsenek a Nagymartonban székelő, Maderspach százados által vezetett VI. hadsereggel. Ennek érdekében, a II. hadsereg székhelyét Felsőpulyáról Lakompakra helyezték át. Prónay Sopronban Ostenburggal a szabadcsapatai által megszállva tartott terület átadásáról tárgyalt, mert amíg a Nagymarton és Kismarton között tevékenykedő felkelőcsoport nem rendeli magát alá a főparancsnokságnak, az nem tud közvetlen kapcsolatot létesíteni az északi IV. hadsereggel. Innen Kismartonba ment Friedrich csoportjához, akikre Ostenburg is haragudott, mert nem végezték megfelelően a határvédelmet.¹²⁴⁶

Prónay a IV. hadsereg balszárnyának kiterjesztését szorgalmazta a Lajta-hegységen keresztül Kismartonig, mert nem bízott benne, hogy az ott székelő Friedrich-féle V. hadsereg, egy komoly osztrák támadást fel tud tartóztatni. Ennek érdekében, a IV. hadsereg székhelyét, áttette Pándorfaluból Nezsiderbe, mert utóbbi települést összeköttetései miatt, alkalmasabbnak tartotta közigazgatási és harcászati vezetésre. Héjjas ugyan németül nem beszélt, de Prónay képesnek tartotta őt arra, hogy ügyes handa-banda módszerével a magyarul értő sváb vidék intelligenciáját meggyőzze a terület függetlenítéséről.¹²⁴⁷

A kormányzótanács megalakulásáról a külügyekért felelős Lévay Ferenc értesítette Ausztriát és Magyarországot is. Lévay a két kormánynak hangsúlyozta, hogy a létrejött új állam, a népek önrendelkezése alapján mondta ki függetlenségét. Prónay szerint ezt az is bizonyítja, hogy nagyjából 600 község csatlakozott a proklamációhoz. A kormányzótanács álláspontja, az anyaországgal való jó viszony és egymás mellett élés volt. A fővezér úgy gondolta, hogy meg kellett volna várni a kínálkozó alkalmat, amikor az önállósított területet vissza lehetett volna csatolni az anyaországhoz.¹²⁴⁸

A kormányzótanács végleges megalakításáig, az ügyvitel érdekében, Apáthy László százados lett az elnök, aki ideiglenesen vallásügyi előadóként is szerepelt. A belügyekért Bárdoss Béla százados, a gazdasági ügyekért Hír György képviselő volt a felelős. A postaügyek igazgatója Szendey László lett, a honvédelmet a fővezér irányította. A külügyi és az igazságügyi előadó feladatát Lévay Ferenc tartalékos hadnagy látta el. Később Lévaynak, az előbbi pozíciót át

¹²⁴⁶ PIL Prónay III. 78-79.

¹²⁴⁷ PIL Prónay III. 81-83.

¹²⁴⁸ PIL Prónay III. 84-85.

kellett volna adni Hajós Jenőnek. Ugyanis Prónay, a bankgassei pénzrablás hőséne szánta a külügyi előadó pozícióját.¹²⁴⁹

Prónay úgy gondolta, hogy Ostenburgékon kívül mindenkit, így Friedrichéket és az antantot is meglepte a gyors lépés a felkelők részéről, ami Lajtabánság kikiáltásához vezetett. Azonban ez utóbbi nem szólhatott semmit, hisz a függetlenséget a wilson-i elvek alapján kiáltották ki. A magyar kormány viszont Hegedűs altábornagy útján sürgönyben tiltakozott a függetlenségi nyilatkozat ellen, mert úgy gondolta, hogy ehhez magyar alattvalóknak nincs joguk és ezért a tábornok a felkelőket Nyugat-Magyarország elhagyására szólította fel. Bethlen miniszterelnök sem helyeselte az önálló államalakulat létrejöttét. Prónay nem vonta kétségbe, hogy a csehek és az olaszok ígéreteket tettek Bethlennek Velencében, mert érdekükben állt az osztrák-magyar rossz viszony fenntartása, miután az a Habsburg restaurációt szerintük megakadályozná, míg egy önálló Lajtabánság azt elősegíthetné. Az alezredes úgy érezte, hogy az anyaország ellenségesen viszonyul hozzá, ezért megpróbált Ausztria felé nyitni. Az ottani fehér alakulatokkal és a stájer keresztényszocialistákkal próbált szövetkezni, hogy őket hatalomra juttatva, majd azok hálából önként lemondanak Nyugat-Magyarország annexiójáról.¹²⁵⁰

Ennek érdekében a kormányzótanács vezetői igyekeztek megcáfolni az új államalakulat megalakításával kapcsolatos téveszméket. A vezetők pontokba foglalt ilyen irányú nyilatkozata az Ausztriába küldött Hajós megbízólevelében is szerepelt. E szerint, Lajtabánság megalakításának egyetlen célja, hogy Nyugat-Magyarország, amelyről a magyar kormány törvényesen lemondott, ne kerülhessen a kommunizmus által megfertőzött Ausztriához. Valótlan az az állítás, ami szerint egyéni ambíciók miatt keletkezett volna az új állam. A függetlenség kikiáltása nem idegen emberek munkája, hanem a lakosság egyhangú határozata alapján történt meg, amit a községek vezetői által aláírt és hivatalos pecsétekkel ellátott jegyzőkönyvek is bizonyítanak. Nyugat-Magyarország polgárai által elfogadott alkotmánytervezet szerint az államtanács törvényhozó, a népesség köréből választott kormányzótanács végrehajtó szervként fog működni. Az alkotmány a teljes jogegyenlőség alapján, a nemzetiségi viszonyok figyelembevételével épül fel. A nyilatkozat megcáfolta azokat a pletykákat, amik szerint az új állam létrejötte kapcsolatban állna a királykérdés megoldásával. A kormányzótanács kimondta, hogy Lajtabánság független államtest, ami elszakadt Magyarországtól, tehát a királykérdésre semmiféle hatást nem gyakorolhat. De mivel az új állam Magyarország része volt, ezért az azt foglalkoztató közjogi problémák részben Lajtabánságra is átöröklődtek és itt is fennállnak. Ezért a kormányzótanács a királykérdésben a

¹²⁴⁹ PIL Prónay III. 90-91.

¹²⁵⁰ PIL Prónay III. 85-87.

következő álláspontot foglalta el. Lajtabánság vezetése monarchisztikus alapon áll. Magyarországnak koronás királya van, akinek az uralkodása szünetel. Ennek megfelelően speciális szervek jöttek létre, amelyek a legfőbb hatalmat gyakorolják. Ennek az állapotnak a megváltoztatása a kormányzótanács szerint csakis alkotmányos úton történhet meg. Ennek alapján a Lajtabánság vezetése minden puccsszerű megoldást elítél, legyen az restauráció, vagy detronizáció. Ilyen politikát a kormányzótanács nem folytat és a saját maga által uralt területen, minden áron megakadályoz. A vezetés úgy gondolja, hogy a jelenlegi helyzetben a királykérdés bolygatása beláthatatlan bonyodalmakat okozna. Végül a nyilatkozat kijelentette, hogy Lajtabánság területén a legnagyobb rend és fegyelem uralkodik, különös figyelemmel az etnikai és a vallási viszonyokra. A hadseregparancsnokság minden önhatalmú akciót megakadályoz.¹²⁵¹

A bánság kikiáltásának célja a felkelés zavartalan folytatása volt, melytől a résztvevők az egész általuk uralt terület Ausztiához csatolásának megakadályozását remélték. A felkelőkkel együttműködő Ranzenberger százados, október 12-én kérte Hegedűs altábornagyot, hogy a zászlóalj Budapesten tartózkodó két százada közül az egyiket vezényelje Toronyba. Kérését azzal indokolta, hogy a vonalszolgálat rendkívül megterhelő az egység számára, akiknek ezért a továbbképzése és fegyelmezése szinte lehetetlen. A vezénylés által alkalom adódna egyes alakulatok felváltására, az alosztályokat pedig mentesíteni tudnák a szolgálat alól.¹²⁵² Az altábornagy két nappal később érkezett válasza szerint, a zászlóalj Budapesten tartózkodó egyik századának bevonultatását Toronyba a fő egységhez nem tartja szükségesnek, mert a nemrég megindult velencei tárgyalások következtében a csendőrtartalék-zászlóaljak előreláthatólag rövid időn belül visszakerülnek az eredeti állomáshelyükre.¹²⁵³ A kormány nagyon jól tudta, hogy a zászlóalj emberei közül többen csatlakoztak a felkelőkhöz. Mivel Bethlenék sikert reméltek az ülésező velencei konferenciától, ezért továbbra is a felkelés leszerelésén munkálkodtak. Így nem állt érdekükben újabb embereket a nyugaton tartózkodó zászlóaljhoz küldeni.

¹²⁵¹ PIL Prónay III. 88-89.

¹²⁵² HL SZVZ.122. Kt.514. Jelentés Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnokságának Kt.1186/1921.

¹²⁵³ HL SZVZ.122. Kt. 515. Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoksága Kt.1160/1921.

18.2. Velence

Október elejére a magyar kormány várakozó álláspontja meghozta a várt sikert, hiszen a párizsi Nagykövetek Tanácsa úgy határozott, hogy Velencében egy konferencia fog dönteni a vitás terület sorsa felől. Ugyanis a Bethlen-kabinet meggyőzte a győztes hatalmak képviselőit, hogy csak akkor képesek eltávolítani a térségből a felkelőket, ha valamilyen engedményt kapnak. Magyarország valójában Sopront és környékét szerette volna megtartani. Végül október 6-án döntött el, hogy a kérdést olasz közvetítéssel tárgyalni fogják.¹²⁵⁴ A velencei konferenciára magyar részről gróf Bethlen István miniszterelnök és gróf Bánffy Miklós külügyminiszter is meghívást kapott. Az osztrák kormány népszavazást szeretett volna Sopron és környékére vonatkozóan, a magyar kabinet viszont népszavazás nélkül akarta megkapni ezt a területet. Viták a két állam között a határkiigazítás kérdésében voltak, mert az osztrákok minden módosítástól elzárkóztak. A magyar kormány a tisztviselők és az amnesztia kérdését is rendezni szeretette volna. Utóbbihoz az osztrákok hajlandók voltak hozzájárulni.¹²⁵⁵ A helyzetet bonyolította, hogy amikor a magyar hatóság kivonult a még át nem adott területről, az A zónából oda is bevonultak a felkelők, akik nem fogadták el a kormány intézkedéseit és ráadásul már egy önálló állam polgárainak tekintették magukat. Az ellentét elsősorban abban állt, hogy amíg a budapesti kabinet Sopront és környékét szerette volna megmenteni, addig Lajtabánság kormányzótanácsa egész Nyugat-Magyarország területét akarta volna megtartani, az anyaállam számára. Ezért nem törődtek a velencei konferenciával annak ellenére, hogy törekvésük megvalósítására az antant akaratával szemben sok esélyük nem volt.

A velencei konferencia október 11-én nyílt meg. A kétnapos tanácskozást az olasz külügyminiszter Della Torretta márki vezette.¹²⁵⁶ Végül megszületett a megegyezés a két küldöttség között, ami szerint a magyar delegáció elfogadta a népszavazást a soproni kérdésben, cserében pedig vállalta a felkelők eltávolítását és a térség többi részének átadását. A magyar fél azt szeretette volna, ha Ostenburg zászlóaljja Sopronban marad,¹²⁵⁷ és a népszavazás 8 nap alatt véget ér. Az Ostenburg-zászlóaljhoz való ragaszkodás hibás döntésnek bizonyult Bethlenék részéről, de ők ekkor még nem tudtak a közelgő újabb királypucsról, és megbíztak az őrnagyban. A tárgyaláson a tisztviselők kérdésében is döntés született, miután az osztrákok megígérték, hogy tömeges elbocsátást nem hajtanak végre, valamint a határkiigazító bizottság

¹²⁵⁴ Ormos 1999. 98-99.

¹²⁵⁵ MNL OL K 27. 1921. október 7.

¹²⁵⁶ Ormos 1999. 102-103.

¹²⁵⁷ Ormos 1998. 96.; MNL OL 27. 1921. október 16.

döntését is véglegesnek fogadták el. A magyar kormány viszont ígéretet tett, hogy ha másképp nem megy, erőszakkal veri ki a felkelőket Nyugat-Magyarországról.¹²⁵⁸ A velencei egyezményt a nagykövetek tanácsa október 27-én hagyta jóvá.¹²⁵⁹ A népszavazást decemberre írták ki, a magyar kormánynak azonban nemcsak az eltávolítandó szabadcsapatokkal gyűlt meg a baja az elkövetkező hetekben. A kabinet, a leszerelés érdekében továbbra is azon munkálkodott, hogy megakadályozza a felkelők Nyugat-Magyarországra utazását, valamint ruhák és muníció nyugatra juttatását. Gróf Ráday Gedeon belügyminiszter szerint vármegyei tisztviselők és tanítók is harcoltak a felkelők között, ezért számukra ultimátumot intézett, ha nem hagyják el 24 órán belül az átadandó régiót, elvesztik az állásukat.¹²⁶⁰

18.3. A felkelés területeinek egyesítése

Mikor október 3-án délután a kormány utasítására a magyar egységek elhagyták az átadandó területet és a Trianonban meghatározott C vonalon foglalták el a helyüket, az I. csendőrtartalékzászlóalj Nagyszentmihályból Toronyba vonult vissza.¹²⁶¹

Október első napjaiban, Lajtabánság függetlenségének proklamálása után, a fővezér, Sigray útján sürgette Ostenburgot, a Kismarton és Nagymarton között fekvő terület ellenőrzésének átadására. Prónay úgy vélte, hogy Maderspach felkelőinek alá kell vetniük magukat a Fővezérésnek, mert nem létezhet egy pár kilométeres szakaszon állam az államban. A kérdés megoldását az alezredes azért is sürgette, mert Nádossy parancsára lefoglalták azokat a felkelőket, akiket az V. hadsereg megerősítésére szánt. Sigray arról tájékoztatta Prónayt, hogy a kérdéses területet Ostenburg át fogja adni, de egy megbeszélést kért Sopronban Prónaytól. Ez viszont csak Budapestről való visszaérkezése után történhet meg. Időközben ugyanis Sigrayt, Ostenburgot és Ranzenbergert a fővárosba rendelték.¹²⁶²

Lajtabánság megalakulása után, a fővezér áttette székhelyét Nagyszentmihályra. Innen indult el autóval az északi hadsereghez, hogy Héjjással és Bachóval megbeszélést folytasson Kismarton elfoglalására vonatkozóan. Miután a Friedrich csoporthoz tartozó Bogyá János és társai pár nappal korábban Felsőőrön bejelentették a fővezérnek, hogy készek alárendelni

¹²⁵⁸ MNL OL K 27. 1921. október 16.

¹²⁵⁹ Soós 1971. 164.

¹²⁶⁰ MNL OL K 27. 1921. október 7.

¹²⁶¹ PIL Prónay III. 84.

¹²⁶² PIL Prónay III. 105-106.

magukat a főparancsnokságnak, Prónay a Friedrich vezette kismartoni felkelők megerősítéséről döntött. Ezért határozott a Héjjas által irányított IV. hadsereg balszárnyának meghosszabbításáról.¹²⁶³

Október 17-én reggel, Prónay Héjjassal autóba ült és Sopronba ment Ostenburghoz az átadásra váró területekről tárgyalni. Az őrnagy még pár napot kért az alezredestől és ígérte, hogy a fővezér rendelkezésére bocsátja az általa ellenőrzött térséget. Sőt Prónay kérésére Sopront is hajlandó volt átadni, amire a Fővezérségnek szüksége lenne Lajtabánság központi kormányzása céljából. Ostenburg ezt azzal indokolta, hogy neki zászlóaljával mindenképpen vissza kell vonulnia Budapestre. Az őrnagy mindezt Gömbös és az Ex intrikáival magyarázta, akiknek célja az ő eltávolítása és zászlóaljának feloszlása volt.¹²⁶⁴

Prónay, aki nagy súlyt fektetett a két zászlóalj politikamentes szolidáris összetartására, ezért elárulta az elkeseredett Ostenburgnak, hogy tervbe vette a szabadcsapatokkal az Ausztriába való betörést, melynek célja a konzervatív fehér erők megsegítése. A szükséges előkészületeket már meg is tette, mert elküldte Hajós Jenőt, hogy az illetékesekkel tárgyalásokat kezdeményezzen. A fővezér úgy látta, hogy addig kell cselekedni, amíg a miniszterelnök a két különítményt fel nem oszlatja. Ostenburg állítása szerint egy ilyen irányú mozgalomra 30 000 embere¹²⁶⁵ és komoly összeköttetései vannak osztrák főtisztekkel, akik nem szövetkeznek a szabad királyválasztókkal. Ostenburg elérzékenyült, amikor a király személye szóba került. Megígérte, hogy a kért területet átadja Prónaynak, de hogy hova megy, arról nem beszélhet, mert köti az adott becsületszava. A fővezér saját tervei alapján azt hitte, hogy Ostenburg Bécs ellen készül. Meg is ígérte neki, ha megindítja az akciót, akkor ő Graz ellen vonul, hogy az őrnagy csapatainak balszárnyát biztosítsa. Az alezredes nem értette, miért hozza elő az őrnagy a királykérdést és azt sem, miért állította róla Ostenburg, hogy szabadkirályválasztó. Ismét elmondta az álláspontját ebben a kérdésben. Prónay továbbra sem akarta puccsal megoldani a királykérdést, hanem a kormányzón keresztül szerette volna végrehajtani, aki csakúgy, mint ő legitimista és a király széktartója. A fővezér azt hitte, hogy Ostenburg megegyezett az osztrák monarchistákkal, ezért a toborzott embereivel Ausztria ellen vonul és véghezviszi Károly restaurációját. Gondolni sem mert arra, ami pár nap múlva bekövetkezett.¹²⁶⁶

¹²⁶³ PIL Prónay III. 106-107.

¹²⁶⁴ PIL Prónay III. 108-109.

¹²⁶⁵ Prónay feleségének, Pálffy grófnőnek szintén olyan információi voltak, hogy Ostenburg őrnagy 30 000-40 000 emberrel rendelkezik. Ezért nem tartotta komolynak Taby főhadnagy kijelentését, aki a legitimisták szétverésével fenyegetőzött. BFL. P-R. 367.

¹²⁶⁶ PIL Prónay III. 109-122.

18.4. Bethlen levele Prónaynak

A kormányfő október 17-én, egy hosszabb üzenetet írt a felkelők fővezérének, amelyben részletesen kifejtette a kialakult helyzetet. Prónay és a felkelők többsége, Bethlen leszerelésre irányuló törekvésében, továbbra is csak a felkelés ellehetetlenítését látták, nem véve figyelembe az aktuális külpolitikai helyzetet mondván, hogy a fővárosban félnek az irredentától. A miniszterelnök elismerte a felkelők érdemeit, önfeláldozását, kitartását, melynek következtében a kormány felhasználhatja az adott helyzetet, hogy diplomáciai úton kezébe vegye a kérdés előnyös rendezését Magyarországra nézve. Bethlen felhívta Prónay figyelmét arra a fontos diplomáciai lehetőségre, ami a velencei megegyezés kapcsán Magyarországot és Olaszországot közelebb hozta egymáshoz, hiszen egyetlen hatalomként csak az olaszok érdekeltek abban, hogy a csehszlovák és délszláv közeledést és előretörést megakadályozzák. A miniszterelnök hosszasan ecsetelte Prónaynak azokat a szankciókat, amiket az antant és a kisantant alkalmazni fog Magyarország ellen, ha a felkelők tovább folytatják a harcot. Ezért Prónay és társai hazafias érzelmeire apellált, kérve őt, hogy a felkelőket mentse fel az esküjük alól és szüntesse be az ellenállást. Cserében a kormány garanciát vállal arra nézve, hogy a felkelőknek bántódása cselekedeteik miatt nem esik, kivéve azokat, akik köztörvényes bűncselekményeket követtek el. Bethlen a kormányzóval egyetértésben kérte a fővezért és a felkelőket, hogy ne hozzák kellemetlen helyzetbe a kormányt, hiszen az ellenállás folytatása esetén, annak a haza érdekében a felkelők ellen kell fordulnia.¹²⁶⁷ A miniszterelnök távirat útján is tiltakozott Lajtabánság függetlenségének kikiáltása ellen, amit a Sopronban tartózkodó Hegedűs altábornagy közölt Prónayval. Bethlen indoklása szerint magyar állampolgárok Nyugat-Magyarországon külön köztársaságot nem kiálthatnak ki, mert a magyar állam fennhatósága alá tartoznak. Ezért akármilyen területen állnak, kötelesek hazájuk érdekeit szem előtt tartani. Prónayt a miniszterelnök levele hiába tájékoztatta a kialakult helyzetről, mert a fővezér nem értette meg a dolgok súlyos állását. Az alezredes nem is akart reagálni Bethlen levelére, azonban Förster unszolására 19-én mégis megírta válaszát. Ebben kifejtette, hogy a felkelés azért indult el, mert az antant Nyugat-Magyarország népét a megkérdezése nélkül akarta ahhoz az Ausztriához csatolni, amihez nem akar tartozni, a magyar kormány pedig elismerte az átadást, így került sor a független Lajtabánság kikiáltására. A függetlenségi nyilatkozat viszont nem

¹²⁶⁷ PIL Prónay III. 113-120. MTI, 1921. október 13. 182. o.

Magyarország ellen irányult, hanem a nagyhatalmak ellen, akik az önrendelkezési jogot figyelmen kívül hagyták. Prónay úgy látta, hogy a magyar közvélemény nincsen megfelelően tájékoztatva az eseményekről, mert a nyugat-magyarországi helyzetről tudósító tárgyilagos közleményeket a sajtóban szándékosan háttérbe szorítják. Prónay kijelentette, hogy a magyar kormány felszólításának nem fog eleget tenni. Súlyos hibának tartotta a magyar kabinet vállalását, ami szerint a felkelést ő maga fogja leszerelni, mert nem gondolta, hogy magyar a magyar ellen fegyverrel támad. Kétségbe vonta azt is, hogy az antant, vagy a kisantant rendelkezik-e olyan katonai erővel, ami elegendő lenne a felkelés leküzdésére. Egy esetleges támadás beköszönte esetén pedig, a szomszédos államok egymás között kirobbanó konfliktusára számított.¹²⁶⁸

Prónay állítása szerint októberben, gróf Bánffy Miklós külügyminiszter ígéreteket tett neki a kormány nevében, amit a Budapesten tartózkodó felesége révén közvetített. Pálffy grófnő azonban a férje nevében visszautasította ezeket az ajánlatokat mondván, hogy férje egyéni célok miatt nem fogja a nemzeti érdekeket elárulni. Az alezredes szerint a miniszter a sógoránál is próbálkozott, hogy vegye rá a fővezért a bánság elhagyására. Prónayné szerint Bánffy a férjének a lovassági felügyelő pozícióját is felajánlotta.¹²⁶⁹ A miniszterelnök és a fővezér vitáját október második felében egy váratlan esemény zavarta meg.

19. A király második visszatérése

19.1. Előzmények

A király hazatérésével kapcsolatban, hívei a külpolitikai helyzetet kedvezően látták. Megítélésük szerint a nagyhatalmakat súlyos problémák kötötték le. Úgy vélték, hogy Olaszország és Csehszlovákia ellenséges viszonyban voltak, Románia Besszarábiában, Jugoszlávia Albániában volt érdekelt. Úgy gondolták, hogy a szerbek és csehek által elnyomott nemzetiségek nem szívesen tartanának új hazájukkal. Ha a király visszafoglalja a magyar trónt, támadólag ugyan nem, de védekezésben fel tud lépni az országot körülvevő ellenséges erőkkel szemben. Azt hitték, hogy késlekedés esetén győzni fognak a kiscgazdák, akik mögött a

¹²⁶⁸ PIL Prónay III. 120-121.

¹²⁶⁹ PIL Prónay III. 133-134.

terroristák állnak és a királykérdés kieroszakolása révén megnyerik a kormányzó segítségét. Ezért a legitimisták eleve kizárták a tárgyalásokat Horthyval és meglepetésszerűen akartak bevonulni a budai várba, Ostenburg csendőreinek támogatásával, valamint a budapesti helyőrség csatlakozását is remélték. Az említett dolgok miatt Károly hívei lehetségesnek tartották a király trónfoglalását.¹²⁷⁰ Mindehhez hozzájárult Bethlen miniszterelnök megegyezése Andrassy pártjával¹²⁷¹ és az ebből következő pécsi beszéde, amiben elismerte a megkoronázott királyt.¹²⁷² A legitimisták ezt a gesztust a kormány részéről egyértelmű biztatásként értelmezték, pedig valójában a kormányzat csak egy kölcsönös megegyezésen alapuló megoldásra gondolt.

Lehár ezredes szerint a király második visszatérésének előkészítése Gratz Gusztáv volt külügyminiszter svájci utazásával kezdődött és magas rangú francia diplomatákkal folytatott karlsbadi tárgyalásokkal folytatódott. A báró úgy értesült, hogy a király kíséretét Briand francia külügyminiszter támogatta, mert félt Németország megerősödésétől. A báró úgy értesült, hogy Briand ígéretet tett arra, hogy az akció idején a kisantant semleges marad.¹²⁷³

Október folyamán többször elterjedt a híre IV. Károly hazaérkezésének. Panos Alajos vezérkari ezredes október 10-e táján értesült Lehártól a király visszatérési szándékáról. Panos úgy gondolta, hogy a budapesti helyőrség tisztikara a király visszatérését üdvözölni fogja. A vezérkar és a honvédelmi minisztérium tisztikarát zömében szintén királypártinak vélte. Lehár szerint az akciót azért koncentrálták Sopron környékére, mert az ott tartózkodó Ostenburg-csapat az uralkodó számára teljes mértékben megbízható volt.¹²⁷⁴ Prónay a Károly Magyarországra jöveteléről szóló információkat nem vette komolyan, mert már annyit lehetett erről hallani, addig mégsem történt meg. Amikor Hír György közölte a fővezérrel, hogy Szombathelyen arról beszélnek, hogy a király a közelben, valamelyik földbirtokos kastélyában tartózkodik, az alezredes cselekvésre szánta el magát. Később kiderült, hogy Károly ekkor még nem volt az országban, de Prónay, Hírral közösen úgy döntött, hogy Szendey Lászlót, akinek más ügyekből kifolyólag ügyis Budapestre kellett utaznia, elküldi a miniszterelnökhöz, hogy puhatolja ki mi a kormány álláspontja arra az esetre, ha a király tényleg az országba érkezne.¹²⁷⁵ Ez arról tanúskodik, hogy a nézeteltérések ellenére - hiszen Prónaynak esze ágában sem volt

¹²⁷⁰ Werkmann 1923. 232.

¹²⁷¹ Pesti Hírlap 1921. október 20. 3.

¹²⁷² Pesti Hírlap 1921. október 21. 1.

¹²⁷³ Lehár 1993 44.

¹²⁷⁴ Somogyi István: Hatrensteintől Funchalig Egy királydráma története hiteles adatok nyomán Budapest 1936. 89-90.

¹²⁷⁵ PIL Prónay III. 135-136.

leszerelni a felkelést - a fővezér a királykérdésben mégis igyekezett összehangolni cselekedeteit a magyar kormánnyal.

Az 1921 tavaszán lezajlott első királylátogatás után a kormány álláspontja legitimista volt. Ezt, mint már említettem Bethlen miniszterelnök az Andrássyval történt megállapodás értelmében a pécsi beszédében szögezte le. Herceg Windischgrätz Lajos Párizsba utazva a követség útján kihallgatást kért a királytól, hogy vele a kormány legitimista álláspontját közölje. Az audienciára azonban már nem került sor, mert Károly közben Magyarországra utazott.¹²⁷⁶

A király akciójához a kormány által kijelölt, a felkelést anyagilag támogató Sigray főkormánybiztos is csatlakozott. A gróft a sikertelen második királyjárás után megvádolták, hogy tudott Károly bejöveteléről, mert az akció előtt egy nappal megszüntette a telefonösszeköttetést Nyugat-Magyarország és Budapest között. Sigray viszont még 20-án reggel, a király érkezése napján is beszélt a fővárossal Sopronból. A telefonösszeköttetés csak később szakadt meg az említett települések között. Szombathelyről viszont továbbra is lehetett zavartalanul telefonálni, amit Artner Károly tábornok meg is tett, hiszen a honvédelmi minisztériummal beszélt.¹²⁷⁷ Az októberi puccskísérletért leginkább Gratz Gusztáv, gróf Rakovszky István, Beniczky Ödön és báró Lehár Antal terhelhető a legnagyobb felelősséggel. Rajtuk kívül Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy és október 22-től Hegedűs Pál tábornok játszott fontos szerepet. Ők alkották a puccsisták vezérkarát. Az akciót nem támogató legitimisták politikai megoldásra törekedtek. Főbb vezetőik gróf Apponyi Albert, Vázsonyi Vilmos és gróf Andrássy Gyula voltak.¹²⁷⁸

19.2. Prónay értesülései

Prónay október 22-én délelőtt értesült Károly király Sopronba érkezéséről. Megtudta, hogy a királyi pár Ostenburg, Lehár, Hegedűs és Rakovszky István egy újonnan kinevezett kormány elnökének kíséretében Győr felé indult, sőt már Komárom térségében jár és mindenütt lelkesen üdvözlők. A fővezér és felesége arra a következtetésre jutottak, hogy Károly csakis a kormányzó és a kormány beleegyezésével vállalkozhatott az újabb restaurációs kísérletre. Prónay úgy

¹²⁷⁶ BFL P-R 53-54.

¹²⁷⁷ Somogyi 1936. 201-202.

¹²⁷⁸ Ormos 1990. 94-95.

gondolta, hogy Horthy és Bethlen ezért nem vette komolyan, amikor ő nyáron felhívta a figyelmet egy készülődő legitimista puccsra.¹²⁷⁹

Gratz Gusztáv bíróság előtt tett októberi vallomása szerint a királyt állandó nyugtalanság töltötte el a magyar kormány kétszínű politikája miatt és ez volt az, ami elhamarkodott lépésre vezette. Werkmann úgy látta, hogy ugyanez az érzés hatotta át a külföldet is Magyarországgal kapcsolatban. Július 22-én Londonban elterjedt a hír, miszerint a király elhagyta Svájcot és Magyarországra tart, pedig csak egy autókirándulást tett a környéken. A visszatérést valójában csak augusztus 20. táján tanácsolták Károlynak, amikor Lengyelországban összegyűlt szlovák alakulatok támadásáról beszéltek, valamint egy Kramarral kötött megállapodásról. Lehár azonban lengyelföldön személyesen győződött meg róla, hogy semmilyen szervezkedés nem folyik, Kramarnak pedig nem állt szándékában a legitimistákkal összeköttetésbe lépni.¹²⁸⁰

Ezekről az eseményekről kaphatott némi információ a nyár folyamán Prónay, amikor a kormányzót és a kormányt értesítette a legitimisták szervezkedésével kapcsolatban, hiszen házassága révén közelebb került a királyi udvarból kiszűrődő hírekhez. Most azonban ahhoz, hogy tisztábban lásson, be kellett mennie Szombethelyre, amit meg is tett a felesége és Hír társaságában. Itt felkeresték gróf Cziráky Józsefet, Vas vármegye főispánját, aki épp akkor érkezett haza dénesfai birtokáról, ahol az egyik gyermekét keresztelték és a királyt is vendégül látták. A főispán szerint Budapesten a restauráció a legnagyobb egyetértésben fog a király és a kormányzó között végbemenni. Cziráky úgy gondolta, hogy semmi ok sincs aggodalomra, az események menetét nyugodtan be kell várni. Beszélt az újonnan alakult kormányról, amelynek Rakovszky István a feje. Prónay naplójában Lehár hadügy-, Gratz külügy-, Andrássy belügyminiszterként szerepel.¹²⁸¹ Valójában a király által kinevezett kabinetben, a miniszterelnök Rakovszky István, a belügyminiszter Beniczky Ödön, a külügyminiszter gróf Andrássy Gyula, a pénzügyminiszter Gratz Gusztáv, a honvédelmi miniszter báró Lehár Antal volt. A vallás- és közoktatásügyi, a kereskedelemügyi, a földművelésügyi és a népjóléti tárcák egyelőre betöltetlenek maradtak.¹²⁸² Bethlen értesülései szerint, a vallás- és közoktatásügyi tárca vezetésére Rakovszky, gróf Apponyi Albertet szeretne volna megnyerni.¹²⁸³ A miniszteri lista hallatán Prónay közölte Czirákyval, akit „Kedves Józsi!” megszólítással illetett, hogy a Károly által kinevezett kabinetet a magyarok, valamint ő és a felkelők sem fogják elfogadni,

¹²⁷⁹ PIL Prónay III. 136-137.

¹²⁸⁰ Werkmann 1923.211.

¹²⁸¹ PIL Prónay III. 137.

¹²⁸² 8 órai újság, 1921. október 25., 2.

¹²⁸³ MNL OL K. 27. 1921. október 22. Somogyi István visszaemlékezésében, a hadügyminiszter pozíciójában Schnetzer Ferenc tábornok szerepel. Somogyi 1936. 55.

liberális beállítottságuk miatt.¹²⁸⁴ Mint már korábban kiderült, a listán szereplő 5 személyből 3-al, Rakovszkyval, Beniczkyvel és Lehárral, az alezredek az utóbbi hónapokban komoly konfliktusai voltak. Az említett emberek vezető szerepe tehát eleve kizárta, hogy Prónay a király mozgalma mellé álljon. A liberális beállítottság és a konfliktusok mellett harmadik okként szerepelt, hogy a fővezér mélyen elítélte a puccskarlistákat, mert nem értett egyet a király erőszakos trónraültetésével. Mindezt Lehárék is tudták, ezért nem avatták bele a terveikbe az alezredest. Amint láthattuk, ezt a vele jó viszonyt ápoló Ostenburg sem tette meg. Ostenburg valójában a király érkezésének időpontját nem tudta előre és az eseményről csak akkor értesült, amikor a soproni lovassági laktanyában Oswald százados átadta neki Károly és Lehár parancsát.¹²⁸⁵

Mint láthattuk, a tavaszi eseményekhez hasonlóan Vas megye területe ismét fontos szerepet kapott a király újabb visszatérésében. Gömbös július 6-án Bethlennek írt levelében is Szombathelyt jelölte meg a magyar karlisták központjaként, akik innen tartották az összeköttetést Bécsen keresztül a Pranginsban tartózkodó királlyal, valamint a Budapesten élő társaikkal.¹²⁸⁶

19.3. A király visszatérése

Az akció végrehajtását Károly és hívei október 10-22. közötti napokra tervezték. Malmukra hajtotta a vizet Lajtabánság kikiáltása, aminek a területét megfelelő bázisnak ítélték meg. De sürgette őket a velencei megegyezés, hiszen úgy tűnt, hogy Sopron kivételével az egész terület elveszik, ahol a legitimisták által megbízhatónak tartott Ostenburg egységek állomásoztak.¹²⁸⁷ Lehárék ezekben az órákban több hibát is elkövettek. A hírzárlatot nem tudták fenntartani, mert Guillaume tábornok 22-én hajnalban táviratot adott fel a fővárosba, melyben közölte sejtéseit a kormányzósággal, ami szerint a király visszatért és Budapestre tart. A puccsisták másik nagy tévedése a késlekedés volt. Mert hiába indultak el még 21-én este Sopronból a főváros felé, nem tudtak előbb odaérni, mint a másnap reggel Pécsről induló miniszterelnök. Bethlen már Budapestre érkezett, amikor a késlekedés miatt Lehárék a királlyal még Győrt sem

¹²⁸⁴ PIL Prónay III. 137-138.

¹²⁸⁵ Somogyi 1936. 103.

¹²⁸⁶ Szinai 1972. 62.

¹²⁸⁷ Zsiga 1989. 151.

érték el. Ennek következtében a legitimisták nem tudtak a meglepetés erejével élni és a kormánynak időt hagytak a felkészülésre.¹²⁸⁸

Eközben Budapesten is értesültek a király érkezéséről. Bethlen miniszterelnök, október 22-én reggel, minisztertársaival tért vissza pécsi útjáról a fővárosba, amikor megtudta, hogy Károly Magyarországon tartózkodik. A miniszterelnök információi alapján, a királyt Ostenburg hozta az országba, hogy Károly Budapesten átvegye a hatalmat. Bethlen tudta, hogy hatalmas hiba volt a karlisták részéről a király behozatala, hiszen felelőtlen tettükkel, az ország biztonságát veszélyeztették. Hiszen Károly visszatérése a trónra nem aktuális, mert az a kisantant támadását vonhatja maga után, ami az ország kirablásával járna, nyomort hozna magával és a csonka ország feldarabolása is megtörténhet. Bánffy külügyminiszter ezért közölte az antant Budapesten tartózkodó képviselőivel a magyar kormány álláspontját, ami szerint a király az 1920. I. törvénycikk szerint a hatalmat nem veheti át és távoznia kell az országból. Mivel Károly vonata már a főváros felé tartott, a kabinet intézkedéseket tett annak érdekében, hogy a szerelvény Kelenföldre érkezését megakadályozza. A fegyveresen érkező király és csapata leszerelése érdekében, a szegedi és a miskolci kerület területéről 5 zászlóaljat Budapestre rendeltek. Bethlen felhívta a polgári és a katonai hatóságok figyelmét, hogy az országban rendeletek kiadására csak a kormányzó és a kormány jogosult. A parancs szerint a királyt fel kell tartóztatni és Budapestre kísélni. Tartalék csapatokat helyeztek készenlétbe a főváros területén, hogy a karlista, vagy kommunista mozgalmakat megakadályozzák. A nagyhatalmak a magyar külügyminiszterhez jegyzéket intéztek, melyben felszólították a kormányt, hogy a király távozásához szükséges intézkedéseket tegye meg.¹²⁸⁹

Október 22-én a kormányzó hadparancsot adott ki, amelyben felhívta a katonák figyelmét a neki tett esküjükre, aminek következtében csak az ő parancsait kell követniük. A királynak a hatalmat csak a kormányzó adhatja át. Ez azonban jelenleg az ország végpusztulását jelentené. Horthy elvárta, hogy a hadsereg minden tagja esküjéhez híven teljesítse minden parancsát.¹²⁹⁰

19.4. A fővezér reakciói a király visszatérése után

¹²⁸⁸ Ormos 1990. 109.

¹²⁸⁹ MNL OL K. 27. 1921. október 22.

¹²⁹⁰ 8 órai ujság 1921. október 25. 2.

Eközben nyugaton Prónay is fontos intézkedéseket tett. Még Szombathelyre utazása előtt Nagyszenthályon segédtsíztje, Cicatricis Miklós főhadnagy által parancsot adott ki a felkelő hadseregek főparancsnokságainak. Ebben közölte, hogy a király Sopronba érkezett és kormányt állított fel. Elrendelte a hadseregek készenlétbe helyezését és a határ további megszállását. Megtiltott minden egyéni akciót, a semlegesség szem előtt tartásával. A hadseregparancsnokságok csak a Fővezérség utasításai szerint működhetnek. Prónay összpontosítani igyekezett a szabadcsapatok erejét. A parancssal szerette volna megerősíteni a közvéleményt, hogy Lajtabánság önálló és semleges állam, így Magyarország nem avatkozhat bele az ügyeibe, csak abban az esetben, ha támadás éri.¹²⁹¹

Az alezredes Szombathelyen találkozott Ranzenberger Jenővel. A vezérkari őrnagyot egyértelműen Gömbös utódaként azonosította abban a szerepben, amit a MOVE elnöke játszott, akit szerinte a Bethlen-kormány küldött nyugatra, hogy a kormányzó nevét felhasználva, a felkelők között bomlasszon és a mozgalom leszerelését elősegítse. A fővezér Ranzenbergertől értesült arról, hogy a király vonata csak Biatorbágyig jutott, mert felszedték előtte a síneket.¹²⁹² Ezt az utasítást báró Nagy Pál tábornok adta ki. Más forrás szerint, a király szerelvénye Ácsnál a nyílt pályán vesztegelt 22-én délután 5-től éjfélig és csak éjszaka érkezett Komáromba, ahonnan tovább ment, mert a megrongált síneket Ostenburg katonái mindenhol helyreállították.¹²⁹³ Mindeközben Ranzenberger őrnagy igyekezett meggyőzni Prónayt a felkelés leszerelésének helyességéről. Az őrnagy azt állította, hogy amennyiben az alezredes nem hajlandó elhagyni Nyugat-Magyarországot, akkor a kormányzó a Nemzeti Hadsereget fogja ellene vezetni. Prónay azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy neki nem adhatnak Budapestről parancsokat, mert nem tagja a Nemzeti Hadseregnek és nem tartózkodik Magyarország területén, ezért nem volt hajlandó a kormány intézkedéseinek engedelmeskedni. Úgy vélte, hogy a kabinet a zászlóaljjal rendelkezhet, de az önálló Lajtabánság területén tartózkodó felkelőkkel nem. Ha Bethlenék szeretnék a kapcsolatot felvenni az új államalakulat vezetőivel, akkor a kormányzótanáccsal kell tárgyalniuk. Ranzenberger őrnagy eredménytelenül távozott a fővezértől és a várost hatalmukba kerítő karlisták miatt polgári ruhát öltve Toronyba ment a bátyja által vezetett zászlóaljhoz.¹²⁹⁴

Ranzenberger százados Laczkovits főhadnagyot Guillaume tábornokhoz küldte Szombathelyre. A tábornok miután megnyugtatta Laczkovitsot, hogy a csapatokat a kezében

¹²⁹¹ PIL Prónay III. 138.

¹²⁹² PIL Prónay III. 139-140.

¹²⁹³ 8 órai újság, 1921. október 25. 2.

¹²⁹⁴ PIL Prónay III. 139-142.

tartja, azt a parancsot adta, hogy a zászlóalj térjen vissza eredeti elosztási helyére. A főhadnagy visszament Toronyba, ahol közölte Ranzenbergerrel a parancsot, akit aznap este már a karlista katonai vezetők a tisztkarral együtt Szombathelyre rendeltek, ahol a királyra kellett volna felesküdni.¹²⁹⁵ Ranzenberger századost, a zászlóalj parancsnokát a Vas vármegyei csendőrparancsnokság október 23-án szólította fel, hogy azonnal jelenjen meg Szombathelyen és tegye le az esküt IV. Károly királyra. A Martin százados által aláírt utasítás szerint, Ranzenberger intézkedjen, hogy az egység összes tisztje a legénységgel együtt, 24-én letegye az esküt, amit 25-én reggel 8 óráig jelenteni kell.¹²⁹⁶ Ranzenberger százados a király hűségére felszólító parancsot megtagadta.¹²⁹⁷

Sigray fő kormánybiztos állítása szerint a szombathelyi helyőrség viszont Guyon tábornok kivételével letette az esküt a királyra. Hűségének, illetve hűtlenségének meglett a jutalma. A budaörsi csata után a kormány a tábornokot nevezte ki Sigray helyére a fő kormánybiztosi pozícióba.¹²⁹⁸

Ranzenberger Viktor beszélt a fővárosban tartózkodó Hambrus főhadnaggyal, de a telefonösszeköttetés megszakadt, így onnan parancsot nem kapott. Ranzenberger és Laczkovits ismét Szombathelyre mentek, ahol Artner tábornok közölte velük, hogy Guillaume tábornokot a várost elfoglaló karlisták letartóztatták. Ranzenbergerék Pestről azt a parancsot kapták, hogy a király kíséretében a főváros felé tartó Ostenburgot támadják hátba. Ranzenberger Viktor erre az utasításra Toronyban mintegy 100 fegyverest összpontosított, majd Nagyszentmihályra ment Prónayhoz, ahol közölte vele, hogy a Németújváron állomásozó Molnár csapatát kivonja a felkelők közül. A parancsnok ebbe végül beleegyezett, de Molnár csapatai a határ mentén különböző helyeken voltak őrszolgálatra rendelve, ezért az összevonásuk legalább egy napot vett igénybe. Közben Ranzenberger Jenő személyesen értesítette bátyját, a Szombathelyen kialakult helyzettel kapcsolatban. E szerint a vasi megyeszékhelyen tartózkodó királypárti tüzérosztály csapatai meg akarják támadni a zászlóaljat, amelynek csekély ereje miatt, nem sok esélye lenne a harcban. Így a felesleges vérontás elkerülése végett, a Ranzenberger testvérek úgy döntöttek, hogy a zászlóalj nem Szombathelyre, hanem Körömdre vonul.¹²⁹⁹

¹²⁹⁵ BFL P-R 413-416.

¹²⁹⁶ HL SZVZ.122. Magyar királyi Vas vármegyei csendőrparancsnokság Kt.293/1921. eskütétel0505.

¹²⁹⁷ BFL P-R 413.

¹²⁹⁸ BFL P-R 131.

¹²⁹⁹ BFL P-R 413-416.

19.5. Események a nyugati országrészben

Szombathelyen a parancsnokságot Jármay Andor vezérkari ezredes vette át, aki letartóztatta azokat, akik nem akartak felesküdni a királyra és karlista szempontból nem voltak megbízhatók. Prónay jónak látta, ha elhagyja a várost és visszatér a felkelők közé, mert komolyan tartott attól, hogy Lehár visszaadva a kölesönt lefogatja. Toronyban Ranzenberger Viktor századossal beszélt. Az alezredes elmondta a zászlóalj vezetésével megbízott századosnak, az öccsével történt összezőrdülését. Ranzenberger a fővezérnek adott igazat, mert állítása szerint testvérével megromlott a kapcsolata. Prónay úgy érezte, hogy Ranzenberger Jenő már többször megpróbálta bátyjánál elérni a felkelés leszerelését és igyekezett az EX-be beszervezett tiszteket ellene fordítani. A százados jelezte, hogy zászlóaljával sürgősen Budapestre rendelték. Ranzenberger Győr felé akart menni, a fővezér viszont azt javasolta neki, hogy Kanizsa felé induljon el, mert így a királynak behódolt városok vasútállomásain nem fogják feltartóztatni. Prónay a felfegyverzett alakulatot nem akarta elveszteni a karlistákkal szemben. Úgy gondolta, fontos lenne számára ez a fegyveres csapat, amennyiben Károly tényleg átvinné a hatalmat.¹³⁰⁰ Prónayt rövid toronyi tartózkodása idején előbb a Nádor laktanya ügyeletes tisztjével, Menyhárdt Antal alhadnaggal, majd pedig Hambrus Béla főhadnagy, századparancsnokkal beszélt telefonon. Embereit támadás esetén kitartásra, a vár és a kormányzó védelmére buzdította. A laktanya kapcsolta Prónaynak a kormányzóságot, ahol a pár napja fegyverek ügyében Budapestre küldött tisztje, Fáber Rudolf főhadnagy volt a telefonnál. Fáber, elmondása alapján, a király megérkezését ő jelentette először Horthynak. Prónay állítása szerint, sokan azt hitték, hogy ő is csatlakozott Ostenburg csapataihoz és a felkelőkkel a főváros felé vonul. A telefonbeszélgetésből a kormányzó és környezete meggyőződhetett az alezredes hűségéről. Fáber főhadnagy ugyanis átadta a fővezér üzenetét, hogy Ranzenbergert a zászlóaljával Kanizsán keresztül a fővárosba küldte, ő maga pedig a Lajtabánság területén maradt, hogy azt egy esetleges osztrák betöréstől megvédje, mivel nyugaton a felkelőkön kívül számottevő erő ekkor már nem volt. Prónay végül teljesítette a kormány kérését, amit korábban az időközben a királyhoz pártolt Hegedűs altábornagy korábban hiába kért tőle. A felkelők között harcoló zászlóaljhoz tartozó legénységet bevonultatta az alakulathoz és ugyanígy tett a tisztek esetében is. Csak egy század képezett ez alól kivételt, mert a fővezérnek az osztrákok elleni biztos védelemhez szüksége volt a gépfegyverek tekintetében kiképzett és harcedzett alakulatra. A

¹³⁰⁰ PIL Prónay III. 142-143.

fővezér Taby, vagy Molnár századát szerette volna erre a célra a felkelőknél tartani. Mivel Ranzenberger az előbbivel nem jött ki, így az utóbbi egységét szerette volna maga mellett tudni.¹³⁰¹

Így Taby főhadnagy csapata maradt a felkelőknél, Molnár főhadnagy százada pedig az alezredes elgondolásai szerint Körmenten csatlakozott a zászlóaljhoz, ami Bobesz Mihály ezredes itt tartózkodó egységével támadás esetén segítséget nyújthat egymásnak.¹³⁰²

Bobesz ezredes október 23-án vette fel a kapcsolatot Prónayval. Közölte vele, hogy az irányítása alatt álló 6. gyalogezredet a pécsi katonai körletparancsnokságnak rendelték alá. Feladata megakadályozni, hogy a nyugat-magyarországi lázadók a Murakeresztúr, Nagykanizsa, Balatonszentgyörgy vonalat átlépjék. Ennek érdekében Prónay csoportjának ezen a szakaszon egyesülnie kell az ezredesével. Ezért Bobesz elrendelte, hogy az alezredes egysége Zalaegerszegezen és Zalaszentivánon keresztül, azonnal Nagykanizsára jöjjön.¹³⁰³

A fővezér visszatérve Nagyszentmihályra, azonnal kiadta a szükséges parancsokat, amikben a felkelő csapatokat maradásra szólította fel. Másnap, 23-án, Prónay legnagyobb meglepetésére Ranzenberger százados segédtsíjtjével, Laczkovics főhadnaggal a községbe érkezett. A százados, akinek a zászlóalj élén már a főváros körül kellett volna járnia, az alezredes szerint tétovázott, mert a rendkívül kényes helyzetben nem tudta eldönteni mit tegyen és milyen irányban induljon Budapestre.¹³⁰⁴ Ranzenberger Viktor késlekedésének valóságos oka az volt, hogy amint már említettem, Molnár századát akarta magával vinni, ezeknek az embereknek pedig egy napig tartott az összetoborzása, mert nagyjából 60 kilométerre egymástól láttak el őrszolgálatot, az osztrák határon. Ezért Molnár főhadnagy százada, egy nap késéssel tudott elindulni.¹³⁰⁵

Az alezredes összehívta a kormányzótanácsot, ahol megvitatták a kialakult helyzetet. A tanács tagjain kívül az ülésen Ranzenberger és Takátsy századosok, Laczkovics, Tüköry Dénes és Héjjas Aurél főhadnagyk, valamint Bónis, Radványi Imre a fiával több személy társaságában

¹³⁰¹ PIL Prónay III. 144-145.; Prónay állítása szerint, Ranzenberger Viktor százados és Taby Árpád főhadnagy már a felkelés előtt vitába keveredtek egymással, melynek következtében, az előbbi panaszkodott a fővezérnek, miszerint az utóbbi házsártos, irigy, intrikus, ezért a zászlóalj többi tisztjei sem szeretik. A százados ezért választotta inkább Molnár Endre főhadnagy századát, mert vele jobban együtt tudott működni. Az alezredes emlékei szerint, Ranzenberger és Taby között az ellentéteket saját maga simította el. BFL P-R 144.

¹³⁰² PIL Prónay III. 145.; Fáber főhadnagy kicsit másképp adta elő a történeteket, mint Prónay. A puccsról Magasházytól értesült. A fővezér arra utasította, hogy menjen a kormányzóságra és közölje Horthyval, hogy az alezredes a kormány parancsaihoz tartja magát. A kormányzó és Nagy Pál azt az utasítást adták Fábernek, hogy Prónay támadja meg Ostenburg csapatait. A főhadnagy másnap Körmenten meggyőződött róla, hogy az alezredes teljesítette a kormány elvárásait. A parancsnok Tabyt Szombathely ellen küldte és csak akkor rendelte vissza, amikor értesült róla, hogy a város felszabadult. BFL P-R 66-67.

¹³⁰³ HL SZVZ.122. Kt. 128. Magyar királyi 6. gyalogezred parancsnokság 10/biz.1921. 0463.

¹³⁰⁴ PIL Prónay III. 149-151.

¹³⁰⁵ BFL P-R 413-416.

volt jelen. A tanácskozás résztvevőinek ekkor már tudomásuk volt arról, hogy a király és a kormányzó csapatai között Budaörsnél fegyveres harc folyik. Prónay előadta, hogy a puccskarlistákkal szemben szándékában áll a kormányzót megsegíteni. Hatványozottan fontosnak tartotta ezt a felkelés szempontjából is, hiszen a király által kinevezett miniszterek közül Rakovszky és Lehár nemcsak személyes ellenségei, de a mozgalmat sem támogatták. A felkelőknek kötelességük megvédeni a területet egy Ausztriából jövő támadással szemben. Amennyiben ez az ellenfél túlereje miatt nem sikerülne, akkor a haditerv szerint Nagyszentmihályon és Zalaegerszegen keresztül kell a zászlóaljjal Nagykanizsára visszavonulni és Bobesz ezredes csapataival egyesülni. Innen lehet továbbmenni Budapest felé, vagy Kaposváron és Bátaszéken keresztül a Duna-Tisza közére. A fővezér úgy vélte, ha a kormányzó mégis kénytelen lesz átadni a hatalmat a királynak, a személyi biztonságát és a visszavonulását méltó módon garantálni kell. Ezért Ranzenbergernek a zászlóaljval a fővárosba kell mennie, hogy a Nádor laktanyában végsőkéig kitartó Hambrus századot megerősítse. Az alezredes rendkívül fontosnak tartotta az Ostenburgék által elhagyott Sopron városát, ezért parancsot adott Budaháznak annak megszállására, ami az ott tartózkodó antant bizottság tiltakozása ellenére még aznap este meg is történt. Szintén a felkelők kezére került a Nagymarton és Kismarton között fekvő határszakasz, amit addig Friedrich és Maderspach egységei védtek, de ők Ostenburgékhoz hasonlóan a királlyal együtt elvonultak. Prónay szabadcsapatai az üresen hagyott területre bevonulva, kitöltötték a rést Budaházy és Héjjas hadseregei között. Ostenburg ígéretéhez híven átadta a kért területet a fővezérnek, aki azonban ezt nem így képzelte el.¹³⁰⁶ Prónay a Sigraynál Sopronban tartózkodó Héjjast, aki nem tudta mi tévő legyen, a határ további védelmére utasította. Újabb instrukciókat a bátyja révén küldött neki Nezsiderbe. Bónist pedig Budaházyhoz irányította. Prónayné a kormánybiztoshoz utazott, hogy bővebb információkat kapjon a király visszaérkezésének körülményeiről. Ezekre az adatokra a kormányzótanácsnak feltétlenül szüksége volt. A fővezér Ranzenberger Viktort ismét elindította Budapest felé. Az alezredes kénytelen volt belátni, hogy az az akció, amiről pár napja Ostenburg beszélt neki Sopronban, nem Ausztria ellen irányul, hanem jelenleg egy Magyarország ellen zajló királypucsról volt szó. Az őrnagy, az általa említett 30000 embert a magyar kormány ellen akarta felhasználni, a király visszahozatala érdekében.¹³⁰⁷ Nagy felháborodást váltott ki, hogy egyes hírek szerint a királyt kísérő csapatok között 2 osztrák század is volt. Az egységek Nyugat-Magyarországon gyülekező tisztekből álltak, akik több hete

¹³⁰⁶ PIL Prónay III. 149-151.

¹³⁰⁷ PIL Prónay III. 151-153.

Károly érkezését várták.¹³⁰⁸ Ezek az emberek az Ostenburgék által ellenőrzött határsávon juthattak be az átadásra ítélt területre.

A vasi megyeszékhelyen a karlista Keresztes Artúr vezérkari ezredes, aki a Nemzeti Hadsereg részéről a soproni antant határmegállapító bizottsághoz volt beosztva, letartóztatta Guillaume Árpád tábornok, szombathelyi körletparancsnokot és helyettesét Artner Károly ezredest. A puccs összeomlásának hírére, a két főtitzt is kiszabadult, az őket elfogó Keresztes ezredes pedig elmenekült Szombathelyről. A fővezér állítása alapján Bethlen, Szendey László útján kérte őt, hogy menjen a zászlóaljával a fővárosba.¹³⁰⁹

Az MTI jelentése alapján, a közvélemény mélyen elítélte Lehárt és Ostenburgot, akikből minden nemzeti érzés hiányzott, ezért tudták megszegni az esküjüket és az adott szavukat, megtévesztve a jóhiszemű magyar tiszteket és legénységet.¹³¹⁰ A jelentések szerint Ostenburg emberei főleg a soproni és győri katonaságból álltak, akiket úgy tájékoztattak, hogy Budapesten kitört a kommunizmus és annak leverésére kell a fővárosba menniük.¹³¹¹

19.6. A puccs bukása

A puccs sorsa végül Budaörsnél dőlt el. Ostenburg egységei a késlekedés miatt csak október 23-án 17 órakor érték el a főváros mellett fekvő települést, ahol a kormánycsapatok feltartóztatták a királysági sereget.¹³¹² Valójában a kormányhű propaganda igyekezett a felkelés résztvevőit befeketíteni. Ahogy a Prónay által naplójában idézett Gömbös beszámolóban olvasható, előkerült az a téves állítás, ami szerint Ostenburg szónoklatában a kommunista veszélyre hívta fel a csapatai figyelmét és ezért vezette őket a főváros ellen. De a királyhű alakulatok nagyon jól tudták, hogy miért mennek, hiszen felesküdték Károlyra. Valójában az MTI jelentése is hamisnak bizonyult abban a tekintetben, hogy két osztrák század is jelen volt a király kíséretében.¹³¹³ A karlista hatalomátvétel összeomlásáról aznap éjjel már érkeztek hírek Nagyszentmihályra. Ezek úgy szóltak, hogy a megfutamított királysági erők nyugat felé tartanak. Prónay ezért intézkedéseket tett annak érdekében, hogy Sopron és

¹³⁰⁸ 8 órai ujság 1921. október 25. 1.

¹³⁰⁹ PIL Prónay III. 153-155.

¹³¹⁰ 8 órai ujság 1921. október 25. 2.

¹³¹¹ Népszava 1921. október 25. 2.

¹³¹² Ormos 1990. 110.

¹³¹³ Ormos 1990. 119.; MTI 1921. október 24.

Szombathely ne kerüljön a legitimista katonák kezére, mert ezt a két várost Lajtabánság szempontjából nagyon fontosnak tartotta. Időközben a csendőrtartalék-zászlóalj Toronyból Körmendre menetelt, ahova a Németújvárról érkező Molnár-század bevonulását várták. Az új helyzet miatt a fővezér nem tartotta fontosnak, hogy a zászlóalj Budapestre menjen. E helyett, egy Szombathely elfoglalására kidolgozott tervet küldött Németújvárra, mely szerint a zászlóalj déli irányból támadja meg a vasi megyeszékhelyt. Olad felől, nyugati irányból pedig Takátsy százados lovaskülönítménye, kiegészítve Taby főhadnagy századának egyenruhába visszaöltözött felkelőivel, indítják meg akciójukat Szombathely ellen. A város elfoglalását az alezredes október 24-ről 25-re virradó hajnalban szeretne volna végrehajtani. A fővezér 24-én, hétfőn reggel Tüköry Dénes főhadnaggal Németújvárra utazott, ahol Makay Imre századossal, valamint Molnár Endre és Thurzó Lajos főhadnagyokkal megbeszélte a támadás részleteit. Prónay telefonon érintkezésbe lépett a Körmenden tartózkodó Ranzenberger fivérekkal, akik a tervet helyeselték. A zászlóaljhoz bevonuló Molnár főhadnagy helyett, a 3., azaz déli felkelőhadserg parancsnokává Thurzó főhadnagyot nevezte ki.¹³¹⁴

Visszaérkezve Nagyszentmihályra, az alezredes Szombathelyre küldte Fáber Rudolfot, Balassa Istvánt és Juhász Lajost több felkelővel. Feladatuk az akció előkészítése és Guillaume tábornok kiszabadítása volt. Mielőtt a terv végrehajtására sor került volna, Prónay értesült róla, hogy Guillaume tábornok kiszabadult, sőt beszélt is a főtiszttel, aki elmondta neki, hogy Ostenburg alakulatát a többi királysági csapatokkal együtt lefegyverezték, így nem kell attól tartani, hogy a legitimista egységek Szombathelyre vonulnak. A városban rend és nyugalom honolt és a tábornok újra átvette a parancsnokságot, ezért semmiképp nem tartotta helyesnek, ha Prónay a felkelőkkel bevonulna a településre. Az alezredes ezután lefújta az akciót és nyugalomra intette azokat a tiszteket, élükön Taby főhadnaggal, akik mindenáron Szombathelyre akartak menni, hogy rendet csináljanak.¹³¹⁵

A fiatal kormányhű tisztek közül ekkor már többen nem bíztak a fővezérben és úgy látták, hogy az alezredes nem minden esetben követi a kormány parancsait. Molnár Endre főhadnagy Németújváron Prónayt távollétében Ocskay brigadérosnak nevezte.¹³¹⁶ Kuthy László szerint, Prónay Németújváron próbálta meggyőzni Molnárt, hogy ne menjen a felkelőkkel Szombathelyre. Mikor Kuthy főhadnagy bevonult Németújvárra, akkor értesült róla, hogy a

¹³¹⁴ PIL Prónay III. 155-156.

¹³¹⁵ PIL Prónay III. 156-157.

¹³¹⁶ BFL P-R 202.

zászlóaljnak Vas vármegye székhelyére kell vonulnia és a legénységét kivonják a felkelők közül.¹³¹⁷

Taby állítása alapján a kormány parancsára kellett volna bevonulnia a zászlóaljnak a vasi megyeszékhelyre, Prónay azonban a bevonulást megtiltotta. Az eltérő vélemény miatt a két tiszt összeveszett.¹³¹⁸ Ranzenberger Jenő, aki október 24-én, Zalaegerszegen tartózkodott, telefonon parancsot kapott báró Nagy Pál tábornoktól, hogy támadást intézzon Szombathely ellen. A zalai megyeszékhelyre érkező Taby, panaszkodott az őrnagynak, hogy Prónay nem engedi a zászlóaljat a vasi megyeszékhely ellen vonulni. Ranzenberger, telefonon felszólította a fővezért, hogy a tiltó parancsot vonja vissza, amit ő nem tett meg. Ranzenberger Jenő úgy vélte, hogy az alezredes ezzel a tettevel a kormány intézkedését tagadta meg.¹³¹⁹

Héjjas Aurél úgy emlékezett, hogy Prónay nem mondta meg az alárendelt tisztjeinek, hogy miért nem kell a felkelőknek Szombathelyre menni, egyszerűen parancsot adott a maradásra.¹³²⁰ Így Taby, Molnár és a többi tiszt még nem tudott arról, amiről a parancsnok már igen, hogy a királypárti puccs összeomlott és a kormányzó által kinevezett tiszteket a fogságból már kiszabadították. Ebben az esetben ez a félinformáció okozta a konfliktust Prónay és pár fiatal tisztje között.

Október 24-én este Prónayt Sigray kormánybiztos és Cziráky főispán telefonon arra kérték, hogy menjen be Szombathelyre. Ezt a fővezér felesége unszolása ellenére megtagadta. Szűkebb környezete is ezt tanácsolta neki, mert féltek tőle hogy az antant, vagy a kormány törbe csalja és elfogja. Nemsokára az angol Trotter kapitány jelentkezett nála, aki garantálta a biztonságát és megerősítette, hogy fontos lenne, ha az alezredes a városba menne. Végül Prónay az angol tiszt társaságában megtette az utat a vasi megyeszékhelyre. Emberei közül vele tartottak többek között Fáber Rudolf, Tüköry Dénes, Taby Árpád, Cicatricis Miklós és Klepp Károly főhadnagyok. A fővezér a Posch vendéglőben találkozott a feleségével és Sigrayval. Szemrehányást tett a kormánybiztosnak a puccskíséret miatt, mert nem tartotta be, amit Sopronban Ostenburggal együtt ígért neki. A gróf bevallása szerint, a karlista akció előkészítésében nem vett részt, de a király parancsait kötelessége volt teljesíteni. A kormánybiztos arra kérte Prónayt, hogy segítse elintézni Budapesten, hogy az ivánci birtokára internálják. Sigray irredentában szerzett érdemei elismeréseképpen az alezredes erre ígéretet is tett. A vármegyházáról távirón keresztül érintkezésbe lépett Nagy Pál altábornaggyal, aki

¹³¹⁷ BFL P-R 432.

¹³¹⁸ BFL P-R 139-140.

¹³¹⁹ BFL P-R 579-580.

¹³²⁰ BFL P-R 90-91.

ragaszkodott hozzá, hogy a kormánybiztost katonai őrizettel a fővárosba vigyék. Közben Artner ezredes parancsára Sigrayt le akarták tartóztatni. Az új szombathelyi körletparancsnok Artner lett, mivel Guillaume Sopronba, Hegedűs helyére került. Prónay arra kérte a vasi katonai vezetőt, hogy Sigrayt a püspöki várba internálja.¹³²¹ Artner ezredes a főkormánybiztost a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter parancsára tartóztatta le.¹³²² A letartóztatáskor a kormánybiztos személyes biztonságát Prónay alezredes garantálta.¹³²³ A fővezér ellen forduló kormányzóhű fiatal tisztek ezt a tettet is felrőtták neki, hiszen Prónay a királyhoz pártolt kormánybiztoson akart segíteni. Molnár, Taby és Laczkovits olyan jelentéseket tettek Ranzenberger Jenőnek, ami szerint az alezredes Sigray befolyása alatt áll. Sőt a kormány kiküldöttjeként szereplő őrnagy szerint, Prónay tetteit nagy részben a királpárti felesége irányítja.¹³²⁴ A fővezér valójában azért járt közben a gróf érdekében, mert rendkívül hálás volt neki a felkelés anyagi támogatásáért.¹³²⁵

19.7. Sopron birtokbavétele

Mielőtt az osztrákok megérkeztek volna, a kiadott parancs szerint Budaházy százados felkelőcsapata 23-án elfoglalta az Ostenburgék által kiürített Sopron városát, miután Bónistól Nagymartonban az aznap reggel kelt parancsot megkapta. Prónay a szombathelyi események miatt csak 25-én reggel indult el a felkelők által birtokba vett városba, ahol az alezredes elmondása szerint Guillaume tábornok és az antant bizottság nagyon várták. Az antant bizottság tagjait Bónis páter lakásukon internálta. Ettől kezdve a város a felkelő parancsnokság irányítása alatt állt, amitől ezután az addig teljhatalmat élvező tábornoki testület mozgásszabadsága is függött. Bónis a Sopronban maradt Ostenburg zászlóaljhoz tartozó őrséget is lefegyverezte.¹³²⁶

A felkelők megszállták az állami és katonai épületeket, a vasutat, a postát és a kaszárnyákat. A városba érkező Prónay a Pannónia szállóba költözött. Az antant tisztek személyi biztonságát garantálta, de azok tiltakozása ellenére Sopron megszállásától nem állt el, mert nem akarta,

¹³²¹ PIL Prónay III. 157-159.

¹³²² Somogyi 197.

¹³²³ Somogyi 198.

¹³²⁴ BFL P-R 575-576.

¹³²⁵ PIL Prónay III. 158.

¹³²⁶ PIL Prónay III. 174-176.

hogy a város az osztrákok kezére kerüljön és ezt a települést jelölte ki Lajtabánság székhelyéül, mert innen az egész függetlenített területet elérhette telefonon és távirón. Ugyanez Felsőőről és Nagyszentmihályról csak az új állam területén kívül eső Szombathelyen keresztül volt lehetséges, ami a működést jelentősen megnehezítette.¹³²⁷

Prónay Sopronban tudta meg, hogy a puccs idején a IV. északi hadsereg parancsnok nélkül maradt. Héjjas Iván a király megérkezésének hírére Sopronba ment. Erről a fővezér tudott, mert amikor Sigrayval beszélt telefonon Héjjas is a kormánybiztosnál tartózkodott, akinek a főhadnagy kijelentette, hogy csak abban az esetben hajlandó a királyra felesküdni, ha a kormányzó és a fővezér is így cselekszik. Azonban Héjjas Iván nem ment vissza az egységéhez Nezsiderbe, vagy Pándorfaluba, hanem csapata egy részével Mosonszentjánoson bevagonírozott, majd Csornán és Pápán keresztül, Győr felé indult. Így az Aurél bátyja révén közvetített fővezéri parancsokat sem kapta meg. Szmrecsányi Dáriusz alezredes, aki lovascsapatával a környéken állomásozott, Lehár parancsára felszedette a síneket, hogy a felkelőcsapatok kelet felé vonulását megakadályozza. Ezzel az akcióval Héjjas embereit egy időre tétlenségre kárhoztatta. Ranzenberger Jenő a később Tatáig jutó Héjjas Ivánt igyekezett rábeszélni, hogy forduljon szembe Prónayval és vegyen részt a felkelés leszerelésében. Az alezredes helyben maradásra és a határok őrizetére felszólító parancsát, az északi hadsereg Hegyeshalmon kapta meg, a budaörsi csata után. Míg Héjjas csapatával távol volt, az osztrákok betörték a bánság területére és Pándorfaluig nyomultak előre. Bachó százados és Huszka főhadnagy vezetésével, a géppuskával megerősített felkelők régi állásaikat elfoglalva, Királyhidáig verték vissza az osztrákokat. Ezzel a Sopron fővárossal rendelkező Lajtabánság október 27-én, teljes egészében a felkelők fennhatósága alá került.¹³²⁸

Héjjas, amikor elment társaival a határról, Sopronban találkozott Sigrayval, aki megróttá azért, mert elhagyta az őrhelyét. A IV. hadsereg vezetője azt felelte a kormánybiztosnak, hogy csapatával a Duna-Tisza-közébe akarnak vonulni. A felkelőket Sigray a király megérkezése után kintartásra bízta, mert félt attól, hogy ha elhagyják a helyüket, az osztrákok elfoglalják az addig védett területet. A kormánybiztos Héjjassal beszélt a maradásról, mint láthattuk eredménytelenül, telefonösszeköttetés hiányában Prónayt ekkor még nem érte el.¹³²⁹

¹³²⁷ PIL Prónay III. 162-170.

¹³²⁸ PIL Prónay III. 170-173.

¹³²⁹ Somogyi 1936. 199-200.

19.8. Prónay véleménye a puccsról

Prónay értesülései szerint az újabb királypuccsot a józanabb gondolkodású királypárti politikusok nem tartották időszerűnek. Közéjük tartozott gróf Andrássy Gyula, aki gróf Cziráky József apósa volt. Andrássy, annak ellenére, hogy a közvélemény őt tartotta az esemény fő előkészítőjének, herceg Windischgrätz Lajos által levelet küldött a királynak Svájcba, amelyben kérte az uralkodót, az erőszakos hatalomátvétel kísérletének mellőzésére. A herceg a levéllel már nem találta Pranginsban Károlyt, aki báró Lehár Antal ezredes, Boroviczényi Aladár udvari titkár, gróf Mikes János szombathelyi püspök, valamint Rakovszky István, Beniczky Ödön, Szmrecsányi György és Lingauer Albin nemzetgyűlési képviselők hívására érkezett az országba, miután Ostenburg biztosította Lehárt, hogy 3000-4000 emberével mellette áll.¹³³⁰ Lingauer szerint a király húsvéti visszatérése idején, a kormányzó környezetéből érkező parancs alapján, a Várból távozó Károly után Prónay-fiúkat küldtek. A képviselő ezzel indokolta, hogy az októberi visszatérés idején a király fegyveresekkel érkezett. Hozzátette azonban, hogy a kormányzó bölcsessége megakadályozta, hogy Prónay emberei Károly után menjenek.¹³³¹

Prónay nem értett egyet a király puccs által kieroszakolni próbált trónra ültetésével. Ezt a király táborában nagyon jól tudták, ezért nem avatták bele az előkészületekbe a feleségét és őt sem. Ostenburg, akiben mint hű bajtársban mélyen megbízott, szintén nem informálta a készülődő eseményekkel kapcsolatban. Viszont a magát legitimistának valló alezredes, a sikertelen puccs után mélyen elítélte a magyar kormányzathoz tartozó személyek király elleni eljárását. Nehezményezte, hogy a koronás királyra lövettek, majd kiszolgáltatták az ország ellenségeinek. Ráadásul a nemzetgyűlés kimondta a detronizációt, pedig a fővezér szerint, az ország jogfolytonosságának és integritásának érdekében a koronás király személyéhez mindenképpen ragaszkodni kellett volna.¹³³²

Az alezredes továbbra is úgy látta, hogy amennyiben Horthy átadta volna a hatalmat Károlynak, a franciák nem gördítettek volna akadályt a király trónfoglalása elé. Prónayt ebben a meggyőződésében az a hamis információ erősítette meg, mely szerint Briand francia külügyminiszter titokban támogatta a restaurációt. Meglátása alapján, a kisantant nem volt egységes, így nem jelentett volna komoly veszélyt. Úgy érezte, a hatalomátvételre azért nem

¹³³⁰ PIL Prónay III. 191-200.

¹³³¹ Nemzetgyűlési napló 1922. január 16. 131.

¹³³² PIL Prónay III. 202.

kerülhetett sor, mert néhány politikusban felsejlett a 13 aradi vértanú emléke. Ők a saját politikai és egyéni ambícióikat látták veszélyeztetve a király visszatérése által. Prónay szerint, az egyéni biztonságukat a Magyarországon élő Habsburg hercegek is féltették, akik csak a saját dinasztijukat tartották alkalmasnak a magyar trón betöltésére. Az alezredes az erdélyi arisztokratákat, Bethlent, Telekit és Bánffyt is ostromozta, amiért engedékeny politikát folytattak, az antant és a kisantant irányába, hogy személyes érdekeiket előtérbe helyezték. A fővezér azt állította, hogy az akasztástól való félelem komolyan esett latba a szabad királyválasztók táborában, sőt a zászlóaljnál és a felkelők között, Ranzenberger, Héjjas és mások szájából is elhangzott. Prónay nem volt híve egy olyan restaurációnak, amit önös érdekekből, a nemzet többségének kizárásával, az államfő ellen irányítva, a királyi méltóság fényét dehonesztálva, a királyt a kertek alatt álruhában behozva hajtanak végre. De nem támogatta azt sem, hogy a királyra löjenek és kiadják az ellenségnek. Ez a vélemény magyarázatot ad arra, hogy Prónay valójában miért nem vett részt fegyveresen a konfliktusban egyik oldalon sem. Hálát adott a sorsnak, ami megkímélte őt a fegyveres beavatkozástól. Prónay számára az államfő tekintélye nagyon sokat számított, hiszen amint mondta „Egy nép meghal a királyáért – vagy megöli királyát – de az ellenségnek ki nem adja.” A puccs alatt tett óvintézkedéseivel saját bevallása szerint, a kormányzó személyi biztonságát és az irredentát szolgálta. Nem akarta, hogy Horthy áldozatul essen Rakovszky, Lehár és a többi legitimista bosszúvágyának, amitől még saját magát is meg kellett védenie.¹³³³ Prónay alezredes valójában tekintélyelvű ember volt, aki a királynak és a kormányzónak egyaránt magadta a tiszteletet és bízott kettejük megegyezésében, aminek következtében Károly visszatérhetett volna a magyar trónra. Ezért nehezen elképzelhető, hogy a fiatal tisztek vádjai valóságos lennének, amikkel Prónay Habsburg ellenes kijelentéseit próbálták igazolni. Mint ahogy az sem bizonyítható, hogy az alezredes szándékosan nem sietett volna a kormányzó segítségére, cserbenhagyva ezzel az államfőt. De a fővezér kontravádjai is hamisnak bizonyultak a zászlóaljnál történt pénzügyi visszaélésekkel kapcsolatban. Ebben az időszakban a kegyvesztett alezredes egyre inkább elvesztette lába alól a talajt, amit a meginduló persorozat is bizonyít. A politikai éleslátását tekintve sem dicsérhetjük Prónayt, hiszen úgy gondolta, hogy a király visszatérését meg lehetett volna békés úton valósítani. Valójában több legitimistához hasonlóan nem számolt az antant és a kisantant reakciójával. Ráadásul az alezredes elképzelései szerint, a királyt nemcsak Magyarországon, hanem Ausztriában is vissza tudnák ültetni a trónjára, ismét egyesítve ezzel a két országot. Ezzel megindulhatna az irredenta és vissza lehetne szerezni az elcsatolt magyar területeket. Ez

¹³³³ PIL Prónay III. 203-207.

az elgondolás pár évvel az elvesztett háború után, teljes mértékben anakronisztikusnak mondható, hiszen figyelmen kívül hagyta az ezzel járó külpolitikai bonyodalmakat, amelyek az ország számára végzetes következményekkel járhattak volna.

19.9. A kormány szigora a puccsistákkal szemben

A sikertelen puccskíséret után a királyt és a feleségét Tihanyban internálták, ahol csak a helyi katonai parancsnok és a kormány által kiküldött követ, Kánya Kálmán engedélye alapján találkozhattak idegenekkel. Károly kívánságára elkísérte őt Tihanyba Andrassy, Rakovszky és Gratz. Bethlen szerint, a 3 politikus kedvezően befolyásolhatta a királyt. Amennyiben ez nem így történik, azonnal visszazállítják őket Budapestre. A megfigyelésükkel Kányát bízták meg, aki gróf Csáky Imrével együtt azt a feladatot kapta, hogy a belügyminisztérium és az igazságügyminisztérium közjogi osztályai vezetőinek segítségével megszövegezett lemondási nyilatkozatot a királynak átadja. Ezzel egyidejűleg Csernoch János hercegprímás is Tihanyba utazott, hogy Károlyt a lemondásra rábeszélje. A bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatban a kormány úgy döntött, hogy csak a puccs irányítóit büntetik meg, mert a többieket félrevezetetteknek tekintették. Utóbbiak ezért kormányzói amnesztiában részesültek. Báró Nagy Pál tábornok azon a véleményen volt, hogy az Ostenburg-zászlóalj foglyul ejtett tisztjei nem számítanak megtévesztett embereknek, hiszen a fogságban is rendkívül kihívóan viselkedtek. Belitska is osztotta ezt a nézetet, mert szerinte, az egész zászlóalj elő volt készítve a puccsra. Sigray grófit Moson, Sopron és Vas megyék, valamint Sopron szabad királyi város kormánybiztosát tisztségéből felmentették.¹³³⁴

A honvédelmi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben a lezajlott eseményekből kifolyólag Ostenburg őrnagy csapatát, a II. csendőrtartalék-zászlóaljat október 26-án kelt rendeletében feloszlatta. A zászlóalj állományába tartozó tisztek és legénység ellen bírói eljárást folytattak le, melynek eredményeképpen eldőlt, kiket alkalmazhattak további szolgálattételre. Azok az emberek, akik továbbra is a csendőrség kötelékében maradtak, arányosan szét lettek osztva a hét csendőrkerület között. Az 1899. évfolyamnál idősebb egyéneket leszerelték.¹³³⁵ Ezzel a

¹³³⁴ MNL OL K 27. 1921. október 27.

¹³³⁵ HL SZVZ. 122. Kt. 575. Magyar királyi csendőrség felügyelője 976/csf.eln.1921. a II. számú országos csendőrtartalék-zászlóalj feloszlata

döntéssel Ostenburg csapatát megszüntnek tekinthetjük és valójában már csak egy csendőrtartalék-zászlóalj maradt, aminek ideiglenes vezetője Ranzenberger Viktor százados volt. De a parancsnoki hatalom hivatalos visszaszerzéséért Prónay Pál alezredes továbbra is ádáz harcot folytatott.

A legitimisták álláspontját a történetekkel kapcsolatban kitűnően tükrözi Szilágyi Lajos nemzetgyűlési képviselő véleménye. Szerinte, az Ostenburg-zászlóalj volt a biztosíték a Prónay alakulat esetleges atrocitásai ellen. Mivel Ostenburg alakulatát megszüntették, a képviselő úgy gondolta, hogy nincs olyan zászlóalj a kormány kezében, ami biztosíthatná, hogy az államhatalmat Prónay ne vegye át. A képviselő ezt annak ellenére állította, hogy az alezredesnek hivatalosan nem volt a kezében a zászlóalj. A nyilatkozat alapján látható, hogy a királypártiak nem akarták Prónay visszatérését, mert nem bíztak benne. A karlisták embere Ostenburg volt, akit védeni próbáltak, hiszen a legitimista Szilágyi mélységesen felháborodott a szabad királyválasztók egyik lapjának, a Virradatnak a kijelentésén, ami az őrnagyot Szamuelyhez hasonlította.¹³³⁶

A kormány a királypuccs szervezőit igyekezett büntetésben részesíteni, ezért felségsértés és lázadás miatt letartóztatták gróf Andrássy Gyula, Rakovszky István, Beniczky Ödön, Friedrich István és gróf Sigray Antal képviselőket. Azonban a kabinet nemcsak büntetett, mert hajlandó volt amnesztiában részesíteni azokat a személyeket, akik az ország területi épségének védelmében bűncselekményeket követtek el, valamint azokat is, akik 1918. október 31. után a haza- és társadalomellenes forradalmak idején a magyar faj és a nemzeti eszme védelmében tették ugyanezt. Tehát a felkelőknek és a fehérterror bűnöseinek a kormány egyformán kegyelmet adott. Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy sokan közülük mindkét eseményben részesek voltak.¹³³⁷

20. A felkelés befejezése és a leszerelés

20.1. Tárgyalás a leszerelésről

¹³³⁶ Nemzetgyűlési Napló 1921. december 15. 425.

¹³³⁷ MNL OL K 27. 1921. október 28.

A velencei megegyezés után a magyar kormánynak már nem volt szüksége a felkelőkre, mert azok akadályozták a népszavazás végrehajtását és rontották a kormány hitelét. Rendkívül kellemetlen lett volna, ha a magyar hadsereg és a felkelők között fegyveres összecsapásra került volna sor. A felkelők viszont a királypucss után meggyengültek, mert sokan elhagyva a nyugati zónát Károly mellé álltak, de voltak olyanok is, akik megelégedtek a velencei konferencián elért eredménnyel.¹³³⁸ Bethlen kormánya így komoly eséllyel indított újabb akciót, hogy a felkelőket a térségből eltávolítsa.

Sopronban Ranzenberger őrnagy ismét meg akarta győzni a fővezért a leszerelés helyességéről. Ő azonban erre továbbra sem volt hajlandó. Az alezredes úgy látta, hogy Bethlen mindenáron a felkelés megfojtásán munkálkodik. Mivel Hír György nemrég tért vissza eredménytelen útjáról a kormányzótól, Prónay úgy döntött, hogy egy deputációt fog vezetni az államfőhöz és tisztázza vele a nyugati helyzetet, rábírva őt a felkelők támogatására.¹³³⁹

Eközben Ranzenberger Jenő a kormány megbízásából ígéreteket tett a felkelőknek, hogy a leszerelést előmozdítsa. Ezek között volt néhány tiszt ténylegesítése a hadseregben, egyes egyének elhelyezése a csendőrségnél, rendőrségnél és vámőrségnél. Az őrnagy az utasítás szerint igyekezte az ígéreteket minimálisra redukálni, ami sikerült is. Bevallása szerint a hadseregben való ténylegesítését senki sem kérte, a csendőrséghez pedig csak 17-en jelentkeztek, akik közül 6 személy visszalépett.¹³⁴⁰

Prónay végül beadta a derekát és hajlandó volt a fővárosba utazni, hogy a kormánnyal tárgyaljon. A fővezér egyértelmű célként tűzte ki maga elé, hogy rávegye a kormányzatot a felkelés anyagi támogatására, így a további harcok során az egész átadandó területet megmenthetőnek vélte az anyaország számára. A kabinet azonban a teljes leszerelésről szerette volna meggyőzni az alezredest, megelégedve a Sopron környékén zajló népszavazással. Amikor Prónay október 31-én Budapestre indult, az álláspontok nagyon messze voltak egymástól. A megbeszélésen Horthy kormányzó, a kormány részéről Bethlen miniszterelnök, Bánffy külügyminiszter, Nagy Pál altábornagy, hadseregfőparancsnok, a felkelők képviselőiben pedig Prónay, Bachó, Bónis, Héjjas Aurél, Pröhle és Zadravec voltak jelen. A kormányzó kijelentette, hogy amennyiben a felkelők nem hajlandók kivonulni a nyugati területekről, akkor a Nemzeti Hadsereggel fogja őket kivenni onnan. A tanácskozás után Horthy négy szemközt beszélt Prónayval. A fővezér ismét megpróbálta meggyőzni a kormányzót a

¹³³⁸ Ormos 1999. 116-117.

¹³³⁹ PIL Prónay III. 181-182.

¹³⁴⁰ Szinai 1972. 82.

felkelés folytatásával kapcsolatban, de az érvei továbbra is hatástalanok voltak. Az alezredes kénytelen volt megígérni, hogy a leszerelést és Lajtabánság kiürítését az antant által megszabott november 6-i időpontig végrehajtja. Az audiencia tehát a felkelők részéről eredménytelenül zárult. A kihallgatáson részt vett felkelővezéreknek kijelentette, mivel pénz és élelem híján vannak, tavaszig csak rablásból tudnának élni, ezért kiüríti a bánságot, amire már a kormányzónak ígéretet is tett.¹³⁴¹

A felkelést pénzelő bukott kormánybiztos, Sigray sem értett egyet a kabinet intézkedéseivel. Úgy vélte, hogy szomorú dolog a magyar kormány részéről az az igyekezet, amivel még a trianoni béke rendelkezéseiben vállalt kötelezettségeken túlmenően is mindenáron igyekezett leszerelni az első sikerek után a hazafias felkelést, ráadásul kezdetben tudomást sem akart venni róla. Pedig a Prónaynak írt levélben Bethlen elismerte a felkelők érdemeit. A kormány később bevallotta, hogy a felkelők nélkül nem ért volna el sikereket a velencei tárgyalásokon.¹³⁴² A felkelők érdemeit Bánffy külügyminiszter is elismerte, a nemzetgyűlésben tartott beszédében.¹³⁴³

20.2. Tiszti gyűlés Szombathelyen

Október végére a fővezérnek újabb problémákkal kellett szembenéznie. Az alezredes és a fiatal kormányzóhű tisztek nézeteltérése robbanás közeli állapotba került. Mikor Prónay visszament Nagyszentmihályra, az egyik alvezére, Taby főhadnagy nyíltan szembeszállt vele, amikor a neki tett esküje alóli felmentését kérte maga, valamint az általa parancsnokolt I. hadsereg számára. A főhadnagy kijelentette, hogy ő a továbbiakban Ranzenberger őrnagy parancsainak szeretne engedelmessé válni, aki a mozgalom leszerelésén munkálkodik. Prónay felháborodott Taby álláspontján és a szolgálati jegyben is formai hibát talált. A főhadnagy egyik fő érve az volt, hogy az alezredes a királypuccs idején nem engedte őt Szombathelyre vonulni a karlisták ellen, pedig annak idején beszédet mondott ellenük a Vérmezőn. Végül visszaadta az I. hadsereghez tartozó katonák esküjét és parancsot adott Ranzenberger századosnak, hogy

¹³⁴¹ PIL Prónay III. 184-191.

¹³⁴² Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 265-266.

¹³⁴³ Nemzetgyűlési napló 1922. január 23. 419.

vonultassa be őket a zászlóaljhoz.¹³⁴⁴ Taby kirohanása közvetlen út volt a nyílt fellépésig Prónay ellen, ami pár nap múlva a szombathelyi laktanyában következett be.

Prónay november 1-jén érkezett vissza a fővárosból Szombathelyre. Renner Oszkár MÁV felügyelő jelentette neki, hogy a fővezér távollétében Ranzenberger őrnagy vasúti szerelvényeket rendelt a felkelők hazaszállítására. Az alezredes ebben semmi kivetni valót nem talált, hiszen a bánóság kiürítését már elhatározta, bár furcsállta, hogy az őrnagy a felkelők felett rendelkezik. Prónay ismét parancsot adott Ranzenberger századosnak, hogy a zászlóaljhoz tartozó tiszteket és legénységet vonultassa be az egységükhöz, mert őket már nem akarta a felkelőknél tartani. Ezután a fővezér Sopronba ment, hogy a kiürítés feltételeiről tárgyaljon. Itt összehívta a kormányzótanácsot, valamint a felkelő alvezéreket, akik közül Héjjas Aurél, Bachó István, Budaházy Miklós, Bónis Lajos és Szabó József jelentek meg. A megbeszélés során valamennyien belátták a felkelés folytatásának lehetetlenségét. Elhatározták, hogy garanciát kérnek a kormánytól a felkelők érdekében, nehogy azok a leszerelés után zaklatásnak, vagy üldöztetésnek legyenek kitéve. Prónay a felkelők részére megjelölte a kiürítés végrehajtásakor esedékes gyülekezési helyeket. A felsőöri és németújvári hadseregnek Szombathelyt, Budaházyéknak Kapuvárt, Héjjaséknak pedig Magyaróvárt adta meg erre a célra. Sopronban ekkor már a felkelőcsapatok tartották fenn a rendet, amíg a Nemzeti Hadsereg egységei fel nem váltották őket. Hegedűs altábornagy pozícióját ekkor már Guillaume altábornagy töltötte be. A nyugat-magyarországi kormánybiztos Sigray helyett, Almássy Sándor szolnoki főispán lett. Végül Nagykanizsáról, a Prónay által legitimistának tartott Bobes Mátyás ezredes egysége vonult be Sopronba, leváltva a felkelők által állított őrseget. A városba érkezett Ranzenberger őrnagy, mint a tárgyalásokra kirendelt kormány megbízott. Prónay kategórikusan kikérte magának, hogy az őrnagy beleavatkozott a felkelők ügyeibe. Az őrnagy átadta a kormányzó október 28-án írt levelét, amiben az államfő éles hangon szólította fel a felkelőket a térség elhagyására. Ehhez csatolta a kivonulás esetére az amnesztiarendeleetet. Prónay és társai, Bárdoss Béla, Lévy Ferenc és Héjjas Aurél nekitámadtak Ranzenberger őrnagynak, mert a feltételeket nem találták kielégítőnek és garancialevelet követeltek a magyar kormánytól, ami egy futár által érkezett Sopronba. Amíg ez utóbbival kapcsolatos huzavonák folytak, Prónay Héjjas Auréllal Nagyszentmihályra ment, visszahagyva a tárgyalások befejezésére Apáthy Lászlót és Lévy Ferencet.¹³⁴⁵

Prónay november 3-án este ért Nagyszentmihályra. A garancialevél megérkezéséről másnap hajnalban értesült Apáthy telefonjelentése révén, de arról Ranzenberger őrnagy is tudósította.

¹³⁴⁴ PIL Prónay III. 182-183.

¹³⁴⁵ PIL Prónay III. 207-210.

A fővezér, csak ezután adta ki a körparancsot a kiürítésre vonatkozóan az alvezéreknek. A felkelő hadseregek vezetői és székhelyei ekkor a következők voltak: I. hadsereg Héjjas Aurél főhadnagy Felsőőr, II. hadsereg Budaházy Miklós százados Sopron, III. hadsereg Thurzó Lajos főhadnagy Németújvár, IV. hadsereg Héjjas Iván főhadnagy Nezsider. Az V. és a VI. hadsereg a királypuccs idején megszűnt, mivel ők ekkor Ostenburggal elhagyták a felkelés területét. A felkelők kivonulásának fedezésével a fővezér Takátsy Gyula százados lovasszázadát bízta meg, a Pinkafő-Szombathely felé vezető főúton.¹³⁴⁶

Nagyszentmihályon Héjjas Aurél elmondta Prónaynak, hogy a zászlóalj tisztikarában többen a fővezér ellen dolgoznak, mert nem szeretnék, ha visszatérne a parancsnoki pozícióba. Bővebb információt Héjjas nem tudott adni az alezredesnek, az agitációt mozgató tisztekkel kapcsolatban, hanem a segédtisztre, Cicatricis Miklós főhadnagyra hagyatkozott. Prónay őt is megkérdezte az esetről, bővebb tájékoztatást azonban tőle sem kapott. Cicatricis véleménye szerint, a zászlóaljon belül Prónay ellen zajló mozgalom háttérében Ranzenberger Jenő állhat. Az alezredes úgy döntött, hogy aznap délután 3 órára tiszti gyűlést hív össze Szombathelyre. Erre utasította telefonon Ranzenberger Viktor századost. Ezután Felsőőrrre lovagolt, ahol meglepetésére még ott találta Taby főhadnagyot, aki már nem volt az I. felkelő hadsereg parancsnoka, hanem a kormány intézkedései alapján a leszerelést hajtotta végre. A fővezér a lovasszázadot Pinkafőre küldte, hogy a kivonuló felkelőket biztosítsa egy esetleges osztrák támadás ellen. Prónay délután már Szombathelyen tartózkodott, abban a laktanyában, ahova 1893-ban önkéntesként bevonult. Ide hívta össze a tisztjeit, hogy tisztázza velük a kialakult helyzetet. Az alezredes nyíltan megkérdezte az embereit, hogy kik terjesztik róla, azokat a rágalmakat, miszerint ő letette az esküt Sopronban a királyra, majd osztrák tisztekkel szövetkezett az uralkodó tihanyi fogságából való kiszabadítására, valamint a kormányzót a puccs idején cserbenhagyta. A fővezér hangsúlyozta a tisztjei előtt a karlizmusát, de azt is, hogy a királykérdés megoldásában a kormányzó álláspontját képviseli. Prónay nyomására Laczkovits László, Fallböck Zoltán főhadnagyok és Kaas László hadnagy próbálta megmagyarázni a kialakult helyzetet. Végül Ranzenberger százados biztosította Prónayt afelől, hogy az intrikák a zászlóaljon kívül keletkeztek, mert a tisztek mindannyian a fővezér mellett állnak. Prónay, aki elmondta, hogy bajtársként jött tisztjei közé, hiszen a fővárosi tárgyalásokon is az ő érdeküket képviselte, elhatározta, hogy végére jár a dolognak.¹³⁴⁷

Fáber főhadnagy maga is részt vett a tiszti gyűlésen, ahol Prónay felszólította a tiszteket, hogy nyilatkozzanak, mi kifogásuk van ellene. A főhadnagy szerint Ranzenberger és Fallböck

¹³⁴⁶ PIL Prónay III. 210.

¹³⁴⁷ PIL Prónay III. 210-214.

megemlítették, hogy vannak bizonyos pletykák, de Ranzenberger úgy vélte, ezeket nem kell komolyan venni és a zászlóalj egy emberként áll Prónay mögött.¹³⁴⁸

Fallböck főhadnagy valójában nem értett egyet Ranzenberger felszólalásával, amelyben az ideiglenes parancsnok a tisztek ragaszkodásáról biztosította a fővezért. A főhadnagy nehezményezte, hogy a zászlóalj valójában nem tett eleget a kormányzó parancsának, mert amikor a fővárosba kellett volna menniük, akkor nem csináltak semmit, csak a környéken mászkáltak. Fallböck szerint ekkor tette azt a kijelentést Prónay, hogy „kit akartok királynak, Gömböst, vagy Nagyatádit?”¹³⁴⁹ Ez a mondat Laczkovits elmondása alapján is elhangzott a fővezér szájából. A gyűlésen Baky László főhadnagy is szót emelt Prónay viselkedése miatt. A fiatal kormányhű tisztek úgy gondolták, hogy a felkelés fővezére karlista álláspontot képvisel és teljesen megváltozott.¹³⁵⁰

Héjjas Aurél, aki figyelmeztette Prónayt az ellene folyó intrikákra, ezen a gyűlésen nem volt jelen. A fővezérhez hű főhadnagy állítása alapján az alezredes mindent megtett a kormányzó védelme érdekében. Héjjas több tisztársával egyetemben kijelentette, hogy a zászlóaljban Habsburg-ellenes hangulat uralkodott, de ebben Prónaynak semmi szerepe nem volt, mert a parancsnok tiltotta, hogy a katonái a királykérdéssel és politikával foglalkozzanak.¹³⁵¹

A szakadás ezen a gyűlésen vált véglegessé Prónay és a zászlóalj egyes tisztjei között. A nyugállományú alezredes számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a beosztottjai közül sokan nem szeretnék, ha visszatérne a zászlóalj élére.

Ugyanakkor a Prónayhoz továbbra is hű tisztársai megpróbálták menteni a helyzetet. Ennek érdekében, Giczey György és Takátsy Gyula századosok elmentek Ranzenberger Viktorhoz, mert katonai szempontból nem tartották helyesnek, hogy a Prónay ellen indított támadások következtében, a zászlóalj tisztikarán belül szakadás álljon be. Ranzenberger százados szerette volna békés úton elintézni a dolgot. Egy későbbi vizsgálat során felállított bizottság megállapította, hogy az alezredes a kormányzó iránti hűségét nem szegte meg. Giczey szerint, a zászlóalj tisztjei között politikai nézeteltérés nem volt. Ranzenberger Viktor úgy érezte, hogy ő nem léphet fel nyíltan a Prónayt támadók ellen, mert közülük sokan a vérüket adták a hazáért, ezért ezt az ügyet másképp kell kezelni és a súrlódásokat el kell simítani. A százados úgy látta, hogy Prónayné nem befolyásolta a férjét, mert éppen ő volt az aki Ranzenberger jóhiszeműségét elismerte. Prónay ellen házassága után indultak támadások, amik a katonai hűtlenségét

¹³⁴⁸ BFL P-R 63-64.

¹³⁴⁹ BFL P-R 508.

¹³⁵⁰ BFL P-R 417.

¹³⁵¹ BFL P-R 94.

igyekeztek bizonyítani. Azt, hogy ezeknek ki állt a háttérben Giczey nem tudta megmondani.¹³⁵²

Takátsy százados, valamint a lovasszáhad Prónay által említett tisztjei, Tüköry Dénes és Makay István főhadnagyk, Muraközy József hadnagy, Juhász László hadapród, jelentették a fővezérnek, hogy a zászlóalj kebelén belül ellene zajló mozgalom Ranzenberger őrnagy és Laczkovits főhadnagy kezdeményezésére indult el. Takátsyék, mivel a bánáság területén tartózkodtak, a szombathelyi tiszti gyűlésen nem vettek részt. Telefonon felszólították őket a csatlakozásra, de ezt megtagadták. Takátsy százados kijelentette, hogy nem bolsevik, ezért semmilyen katonatanács-szerű mozgalomhoz nem hajlandó csatlakozni. Prónay szerint Ranzenberger, Tabyt és Molnárt meg tudta nyerni céljainak, azért küldte őket Csornára Héjjashoz, hogy őt is csatlakozásra bírják. Az őrnagy Budaházyval nem próbálkozott, mert benne nem bízott.¹³⁵³

20.3. A leszerelés

Valójában a felkelők leszerelése már Prónay visszaérkezése idején is folyt a kormány intenciói alapján. November 2-án Ranzenberger százados a felkelő vezérek nevében azt követelte a kormánytól, hogy küldjön értesítést Lajtabánáság kiürítéséről és vállalja az anyagi kötelezettségeket. A kormány másnap erre garanciát adott és kiürítés következményeit magára vállalta.¹³⁵⁴ A honvédelmi minisztériumhoz beosztott Ranzenberger őrnagy a leszerelés díjának fedezésére a szombathelyi körletparancsnoksághoz átutalt 250 000 koronát. Az őrnagy utasítására Molnár főhadnagynak Körmendre 100 000 koronát, Taby főhadnagynak Felsőőrré 150 000 koronát küldtek. Ezekből az előlegekből a leszerelendő felkelők, a leszerelést végző Ranzenberger őrnagy által megállapított összegben részesültek.¹³⁵⁵ Az egykori felkelő alvezérek, Molnár és Taby láthatóan előljártak a leszerelés végrehajtásában.

Prónay a felkelők leszerelése kapcsán vitába keveredett Artner ezredessel, a szombathelyi körletparancsnokkal. A fővezér Nagy Pál tábornok hadseregparancsnoktól azt kérte, hogy

¹³⁵² BFL P-R 54-57.

¹³⁵³ PIL Prónay III. 220-221.

¹³⁵⁴ Soós 1971. 168.

¹³⁵⁵ HL SZVZ. 122. Kt. 537. Magyar királyi szombathelyi katonai körletparancsnokság 1135/biz.1921. Nyugat-magyarországi felkelők leszerelési díjának kiutalása

Ranzenberger őrnagyot a további beavatkozástól tiltsa el, mert az őrnagy karhatalommal akarta a leszerelés ellen tiltakozó felkelőket megregulázni. Végül Artner beleegyezett abba, hogy a felkelők egy részét, az I. és a III. hadsereget Bükre szállítsák át, így nem csinálnak felfordulást Szombathelyen. Ugyanakkor az alezredes a II. hadsereget Kapuváron, a IV-et Magyaróváron koncentrált. Prónay azért helyezte készenlétbe a csapatait, mert amennyiben a soproni népszavazás nem Magyarország javára döntene, akkor a felkelőkkel azonnal megszállná Nyugat-Magyarországot. A népszavazás sikerének céljából több polgári ruhába bújt felkelőt bocsátott Bobes ezredes rendelkezésére, aki két zászlóaljával bevonult Sopronba. Ezek az emberek az Ausztriához való csatlakozás ellen agitáltak a környékbeli lakosság soraiban. Az alezredes nagyra értékelte ez irányú tevékenységüket és nekik tudta be a népszavazás sikeres eredményét. Miután a fővezér a szombathelyi állomáson megnyugtatta a felkelőket, fegyvereiket vagonba rakatta és Renner Oszkár MÁV felügyelő segítségével egy Somogy megyei rejtkehelyre szállíttatta. Az embereket pedig a büki cukorgyár területére irányította.¹³⁵⁶ A Prónay ellenlábásának számító Kass László hadnagy azonban végrehajtotta a kormány utasítását, mert Bükön a felkelőket vonattal Szombathelyre indította, a náluk talált töltényeket és gránátokat átvette. A Ranzenberger százados által vett jelentésre vörös ceruzával a bevonultatva szót írták, ennek tanúsága szerint, ezek az emberek a zászlóaljhoz kerültek.¹³⁵⁷ November 6-án a fővezér előbb Csornára ment, ahova időközben megérkeztek Budaházy felkelői, majd Héjjasékhoz utazott Magyaróvárra. Prónay megegyezett Budaházyval, hogy a százados a felkelői egy részét nem szereli le, hanem a Mexikó puszta mellett fekvő Osliban rejti el azzal a céllal, hogy megfigyeljék a Lajtabánságban zajló eseményeket. Az alezredes szerint ez a csoport nagy hatással volt a népszavazás kedvező alakulására. A leszerelésre szánt irredenta csapatokat a fővezér Magyaróváron és Csornán vagonokba rakatta, majd Győrön keresztül Budapest felé indította. A Szombathelyről és Bükéről elindított felkelőket szállító vonatok Győrben csatlakoztak a társaikhoz. A nagyjából 3000 embert szállító szerelvény november 8-án délelőtt futott be a Keleti pályaudvarra.¹³⁵⁸ A nyugat-magyarországi felkelés ezzel véget ért. Az irredenta felkelők mindössze egy hétig birtokolhatták a Trianonban átadásra ítélt teljes területet. A pénzügyi feltételek nem voltak adottak a felkelés folytatására. Így a felkelés résztvevői már csak a népszavazásban bízhattak, ha nem is az egész terület, de legalább Sopron és környéke Magyarországé maradjon.

¹³⁵⁶ PIL Prónay III. 214-217.

¹³⁵⁷ HL SZVZ. 122. Kt. 547. Kass hadnagy jelentése a zászlóaljparancsnokságnak

¹³⁵⁸ PIL Prónay III. 214-217.

A leszerelést végrehajtó tisztek jutalomban részesültek. November 5-én, báró Nagy Pál gyalogsági tábornok, Ranzenberger őrnagy jelentése alapján, a kormányzó katonai irodájának írt táviratában javasolta, hogy Molnár és Taby főhadnagyok, a kormányzó részéről elismerő dicséretben részesüljenek. A vitézi rend tagjaiként szereplő főhadnagyok nagy szolgálatot tettek a kiürítéssel és a leszereléssel kapcsolatban. A tábornok szerint a haza érdekeinek oltalmazásában elévülhetetlen érdemeket szereztek, kötelességüket a személyes biztonságuk kockáztatásával, hazafiúi hűséggel látták el.¹³⁵⁹

A két tiszte, különösen Molnárt, Guillaume tábornok is megdicsérte, november 3-án. A tábornok a fegyelmezettséget emelte ki, ami következtében a határkiigazításnál az ország számára pozitív döntésekben bizakodik.¹³⁶⁰

20.4. A Habsburg-ház trónfosztása

A leszerelési tárgyalások kezdetén a kormányra egy újabb súlyos probléma megoldása várt. Az antant budapesti követei jegyzéket nyújtottak át a kabinetnek, melyben követelték, hogy a királyt, a brit flottilla Budapesten tartózkodó parancsnokának adják át, aki a továbbiakban a személyi biztonságáról gondoskodik. Ezen kívül figyelmeztették a magyar kormányzatot, hogy a király trónfosztását ki kellene mondania. A kisantant államai ugyancsak a Habsburg-ház trónfosztását követelték.¹³⁶¹

Ezért a nemzetgyűlésben Bethlen miniszterelnök november 3-án törvényjavaslatot nyújtott be a Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnéséről. A javaslatot sürgős tárgyalásra a közjogi bizottsághoz utalták, mely még aznap meghozta a határozatát és az ügyet a nemzetgyűlés másnap a napirendjére tűzte.¹³⁶² A törvényjavaslatot a bizottság a Bethlen által benyújtott formában fogadta el. A miniszterelnök, aki két héttel korábban a pécsi beszédében kijelentette, hogy nem tűr el semmilyen erőszakos restaurációt, de a trónfosztásba sem nyugszik bele, így nem járul hozzá a detronizáció kimondásához, rövid időn belül álláspontjának megváltoztatására kényszerült. Bethlen ezt a tettet két körülmény létrejöttével indokolta. Egyfelől a könnyelmű restaurációs kísérlet, amelynek áldozatává vált a király és a dinasztia,

¹³⁵⁹ HL SZVZ.122. Kt. 549. vitéz báró Nagy Pál gyalogsági tábornok jelentése a kormányzó katonai irodájának, távirat

¹³⁶⁰ HL SZVZ.122. Kt. 550. Guillaume tábornok távirata

¹³⁶¹ MNL OL K 27. 1921. október 31.

¹³⁶² Nemzetgyűlés 1921. november 3. 94., 100.

másfelől ennek következtében a szomszédos országok beavatkozási szándéka, akik fegyveres úton szeretnék rákényszeríteni az országot akarataik teljesítésére. Ez ellen Bethlen óvást emelt, mert a restaurációt éppen a magyar kormány akadályozta meg, ezért a szomszédok beavatkozása csak ürügy és nem valódi ok lenne.¹³⁶³ A nemzetgyűlés a javaslatot november 6-án elfogadta, ez alapján IV. Károly király uralkodói jogait és a Habsburg-ház trónörökösödését megszüntnek nyilvánították.¹³⁶⁴

A törvényjavaslat elfogadása után Románia elindította a leszerelést. Ugyanezt tette a délszláv állam november 8-án, Csehszlovákia pedig 10-én.¹³⁶⁵

Prónay értesülései szerint Gömbös és társai a királypuccs bukása után merényletet akartak végrehajtani az uralkodói pár ellen. A MOVE elnöke a Görgey testvérekkel, Toókossal és Gyarmathyval együtt, Rác Kálmán századost és Kőváry Ottó főhadnagyot bízták meg a tett végrehajtásával. Utóbbit az alezredes olyan embernek tartotta, aki Héjjast rossz irányba befolyásolta. A katonák teherautókon érkeztek Tatára, ahol Kőváry az embereivel benyomult a kastélyba, de Esterházy gróf kiutasította házából a betolakodókat. Károlyt és Zitát előbb Tihanyba szállították, majd autóval Paksra vitték őket, ahol a Gloworm cirkálóra mentek. A királyi párt az angol hajó szállította el Magyarországról.¹³⁶⁶

A csendőrfelügyelőség november 3-án, a zászlóaljnak küldött sürgönyében tudatta, hogy a legutóbbi napok eseményeinek hatására a király személyére letett eskü hatálytalan és nem érinti a kormányzóra tett eskü érvényességét. Ennek ellenére a honvédelmi miniszter elrendelte, hogy aki a királyra felesküdt, az ismét letegye a kormányzóra az előírt katonai esküt. A csendőrséghez vezényelt katonai egyének csak a katonai esküt teszik le. Az eskütétel ünnepélyes körülmények között, a helyi katonai körletparancsnokságnál, vagy a csendőrkerületi parancsnokságnál menjen végbe. Aki vonakodik esküt tenni, azt nem szabad kényszeríteni, de köteles a tényleges szolgálat alóli azonnali elbocsátását kérelmezni.¹³⁶⁷

20.5. Kivonulás Nyugat-Magyarországról

¹³⁶³ Nemzetgyűlés 1921. november 4. 102-103.

¹³⁶⁴ Nemzetgyűlés 1921. november 6. 164.

¹³⁶⁵ IV. Károly visszatérési kísérletei 61.

¹³⁶⁶ PIL Prónay III. 200-201.

¹³⁶⁷ HL SZVZ.122. Kt. 546. Magyar királyi csendőrfelügyelőség 972/csf.eln.1921. távirat

A felkelők Prónay vezetésével a Ferenc József laktanyába vonultak, ahol a fővezér beszédében felszólította őket, hogy térjenek haza, mert rajta kívül álló okok miatt az irredentát kénytelenek bezünetetni. A megszállt területről érkező felkelőkről, akik nem tudnak hazamenni, a magyar kormány fog gondoskodni, mert kötelezettséget vállalt az ellátásukkal kapcsolatban. Az alezredes kijelentette, hogy amennyiben szüksége lesz az embereire, hívni fogja őket és elvárja újabb csatlakozásukat a zászlója alá. A felkelők ellátását és hazaszállítását a jelen levő Riffel ezredes beszédében a kormány nevében meg is ígérte. A leszerelt felkelőket a kormányzó is meglátogatta. Prónay alvezérei élén jelentést tett az államfőnek a nyugat-magyarországi felkelésről, majd személyesen kérte Horthyt, hogy a határon túl lakókról a kormány gondoskodjon. Az államfő erre ígéretet tett és megköszönte a felkelő csapatok hazafias működését. A leszerelés után Nádossy Imre országos rendőrfőkapitány nyomozást indított az elrejtett fegyverek után. Prónaytól azt a téves információt kapta, miszerint a fővezér azokat Lajtabánság magyar lakosságának adta, hogy majd annak segítségével kiverik az osztrákokat a térségből.¹³⁶⁸

A szombathelyi körlet területén a kormányzó által elrendelt menetkészültségbe helyezést, november 3-án hirdették ki. Erre azért volt szükség, mert úgy gondolták, hogy a felkelők leszerelésének következményeként, egyes csoportok rendzavaró tevékenységet fognak kifejteni. Különösen Kőszeg környékén számítottak ilyen jellegű megmozdulásokra. A készültséget a törvényes rend és a kormánytekintély megőrzésének céljából rendelték el.¹³⁶⁹

A nyugat-magyarországi kivonulás befejezéseként, a Takátsy százados vezette lovasszázad is a Ferenc József laktanyába vonult. Az I. csendőrtartalék-zászlóalj nyugatra vezényelt egységei pedig ismét a Nádor laktanyába kerültek, ahol a visszamaradt 1. század várta őket.¹³⁷⁰

November 7-én belügyminiszteri rendeletre kapott utasítást az I. csendőrtartalék-zászlóalj, hogy teljes felszereléssel induljon Budapest felé. Két órán belül jelentést kellett tenni az egység létszámáról, az állatokról, gépekről és egyéb felszerelésekről, mert ez alapján tudták megállapítani az utazáshoz szükséges vasúti kocsik számát.¹³⁷¹

December 3-án a tábornoki bizottság megállapította, hogy az Ausztriának ítélt terület átadása megtörtént és a népszavazásra váró területet is megtisztították a felkelőktől. Hosszas huzavona után a Nagykövetek Tanácsa a népszavazást december 14-re írta ki.¹³⁷²

¹³⁶⁸ PIL Prónay III. 218-220.

¹³⁶⁹ HL SZVZ.122. Magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság Kt.808/1921. menetkészlet a körlet területén

¹³⁷⁰ PIL Prónay III. 220-221.

¹³⁷¹ HL SZVZ.122. Magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság Kt.815/1921. az országos csendőrtartalék-zászlóalj útbaindítása

¹³⁷² Ormos 1999. 125-126.

A voksolás december 14-15-én Sopronban, 16-án pedig a környékbeli településeken is lezajlott. A választásra jogosultak 90%-a szavazott. A soproniak 70%-a a környező települések 45,5%-a Magyarország mellett tette le a voksát. A szavazatok átlagát vették alapul, így a kérdéses terület 65%-os többséggel Magyarország része maradt.¹³⁷³ A 26 900 szavazásra jogosult polgár közül 24 063 fő vett részt a választáson. 15 334-en Magyarországra, 8227-en pedig Ausztriára szavaztak. Ennek következtében az antant felhatalmazta a magyar kormányt, hogy a területet 1922. január 1-én hivatalosan birtokba vegye.¹³⁷⁴

20.6. Békítési kísérlet a puccs után

A királykérdés következtében a nemzeti táborban szakadás állt be, hiszen a helyzetet a politikusok és a katonák eltérően értelmezték és így szembe kerültek egymással. Ennek következtében Gömbös november 23-ra a szárnysegédi irodába értekezletet hívott össze, aminek célja a kialakult helyzet megtárgyalása volt. A meghívottak kivétel nélkül az Ex tagjai voltak, úgymint Zadravec, Eckhardt, Prónay, Magasházy, Hardy, Koós, Gyarmathy, Hegyessy, Pröhle, Héjjas, Giczey, Toókos, valamint a Görgey és a Ranzenberger fivérek. Prónay az összejövetelt sikertelennek értékelte, mivel arról a két Ranzenberger távol maradt, így nem tudta velük megbeszélni a többi vezető Ex-tag előtt, a közöttük kialakult konfliktust.¹³⁷⁵

Prónay november folyamán kihallgatást kért a kormányzótól, hogy a saját magával kapcsolatban kialakult helyzetet tisztázza. Elpanaszolta Horthynak, hogy rágalomhadjárat indult a felesége és ő ellene. A zászlóaljban egyes tisztek katonatanácsszerű mozgalmat indítottak, melynek célja, hogy Prónay ne kerüljön vissza a csapat élére. Az alezredes ezért egy objektív és komoly férfiakból álló bizottság felállítását kérte a kormányzótól, amelynek célja a vádak kivizsgálása és tisztázása volt. A kormányzó nem tartotta fontosnak az ügyet, de miután Prónay ragaszkodott a vizsgálathoz, megbízta Magasházy szárnysegédet a zsűri összeállításával. Az alezredes nem szeretne volna, ha a bizottság az Ex tagjaiból áll össze, mert úgy gondolta, hogy a szervezet szerepe a vizsgálat során szóba fog kerülni. Úgy érezte hibázott, amikor nem jelölt a bizottságba egy a titkos társaságtól teljesen független tagot. Így az ügyet vizsgáló társaság Ex tagokból alakult meg, Sávoly János altábornagy, Nádossy Imre főkapitány,

¹³⁷³ Murber 2021. 128-129.

¹³⁷⁴ Tóth 2006. 48.

¹³⁷⁵ PIL Prónay III. 222-223.

Braun Géza, Görgey György és Hegyessy Géza századosok részvételével. A bizottság a működését december végén kezdte meg. A tájékoztató memorandumot az alezredes, összefoglalva a Nyugat-magyarországi eseményeket, még november folyamán megírta és elküldte a kormányzónak is.¹³⁷⁶ A dokumentumban az alezredes megnevezte a zászlóalj tisztjei közül azokat, akiknek az ellene induló akciót tulajdonította. Úgy látta, hogy a mozgalom irányítói Laczkovits László, Taby Árpád és Molnár Endre. Prónay azokat az embereit is megemlítette, akik továbbra is mellette álltak és őt igazolni tudták. Ezért kérte a bizottságtól Takátsy Gyula, Cicatricis Miklós, Balassa István, Fáber Rudolf, Giczey György és Héjjas Aurél kihallgatását.¹³⁷⁷ Rajtuk kívül Apáthy László, Bárdoss Béla, Hir György, Lévy Ferenc, Bónis Arkangyal, Bachó István, Budaházy Miklós és Szendey László vallomására is számított.¹³⁷⁸ Prónay naplójában ismertette a bizottságnak írt memorandumát.¹³⁷⁹ Az alezredes véleménye szerint a zászlóalj zöme kitartott mellette, csak kisebb része foglalt állást az egykori parancsnok ellen, akik közül többen tagjai voltak a titkos társaságnak. Szerinte ezek a tiszték üldözték és leszereltették azokat az embereket, akik kitartottak mellette és a szovjetrendszerű, fegyelmezetlen viselkedéssel megakadályozták a visszatérését a zászlóalj élére.¹³⁸⁰ Az ötös bizottság működését talán egyedül csak Prónay vette igazán komolyan. A társaság lefolytatta az alezredes által kért eljárást, a végleges határozatot az ügyben csak a következő év elején hozták meg, amit Hegyessy Géza és Görgey György századosok március 11-én írásban közöltek Prónayval. Az irat arról tanúskodik, hogy Prónay nyugat-magyarországi szereplése során nem követett el olyan cselekedetet, mellyel a kormányzó elleni hűség és a nemzet érdekei ellen vétett volna. A nyilatkozat teljes mértékben tisztázta az alezredest. Kimondta azonban, hogy mivel a bizottság bajtársi alapon jött létre és bár működése során szigorú és tárgyilagos volt, a dokumentum nem bír hivatalos jelleggel, pusztán társadalmi alapon használható fel.¹³⁸¹

21. Prónay és a zászlóalj útjai végleg szétválnak

¹³⁷⁶ PIL Prónay III. 224-225.

¹³⁷⁷ PIL Prónay III. 226.

¹³⁷⁸ PIL Prónay III. 232.

¹³⁷⁹ PIL Prónay III. 225-232.

¹³⁸⁰ PIL Prónay III. 233.

¹³⁸¹ PIL Prónay III. 234.

21.1. A zászlóalj helyzete 1921-22 fordulóján

Az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj 1921-22 fordulóján is különleges állást foglalt el a hadseregen belül. Az alakulat a kritikus időkben az államhatalom eszközüül szolgált és olyan feladatokat hajtott végre, amiket más egységekre bízni nem volt lehetséges vagy tanácsos. Ezért a zászlóalj összetételét nem a sematizmus és a rangtáblázat szerint állították össze, hanem azokat a tiszteket választották ki, akik fanatizmusuk, vagy bátorságuk folytán képesek voltak a rájuk bízott feladatokat végrehajtani. A legfontosabb ilyen feladatok az irredenta ténykedés, a belső puccsok elfojtása voltak. A lényeg az volt, hogy a zászlóalj mindig az államhatalom rendelkezésére álljon. A tisztikar egészében ez a helyzet irigykedést váltott ki, mert a többiek úgy látták, hogy Prónayéknak mindent szabad, ami másnak meg van tiltva. Ami a rangviszonyokat illeti, a zászlóaljat 1921 augusztusa óta egy százados vezeti, a századparancsnokok pedig fiatal főhadnagyok. A hadsereg minden zászlóaljánál ennél jóval magasabb rangú vezetők voltak. Ezt azonban az indokolta, hogy féltő volt amennyiben ezeket a tiszteket magasabb rangúakkal váltják fel a zászlóalj szelleme megszűnik és a fiatal tisztek, akik a nehéz időkben vezetők voltak, elhagyhatják az egységet és talán a hadsereget is.¹³⁸²

Január elején gróf Teleki Sándor a miniszterelnöknél közbenjárt az I. csendőrtartalék-zászlóalj ideiglenes parancsnoka, Ranzenberger Viktor százados érdekében. A gróf a százados erényeit méltatva mutatott rá, hogy az mennyire fontos szerepet játszott a nyugat-magyarországi események idején, amikor a kormány intézkedéseit végrehajtva cselekedett. Teleki úgy látta, hogy Ranzenbergert egy rangkorrektúrával meg kellene hagyni a zászlóalj élén, mert esetleges elmozdítása a zászlóalj szétesésével is járhatna. Teleki szerint az alakulathoz semmiképpen nem szabadna az 1922 nyara elején tartandó választások előtt hozzányúlni, mert az nemzeti katasztrófához vezetne, mert a rendőrség és a csendőrség még mindig nem teljesen megbízható.¹³⁸³

A zászlóalj helyzetét még a választások előtt rendezték. 1922. február 27-én a kormányzó kinevezte az új parancsnokot Bánó Kálmán ezredes személyében, aki az alakulat vezetését március 20-án vette át. Bánó az egységet hónapokon át vezető Ranzenberger Viktor századost laktanyparancsnoksággal, a tiszti étkezde elnökségével, a tiszti foglalkozások vezetésével, a közétkezési bizottság elnökségével és a vonat ellenőrzésével bízta meg.¹³⁸⁴

¹³⁸² Szinai 1972. 78-80.

¹³⁸³ Szinai 1972. 80-81.

¹³⁸⁴ HL SZVZ 117. 64. sz. napi parancs 1922. március 20.

Az I. országos csendőrtartalék-zászlóalj tehát tovább működött, míg a II. alakulat már két hónapja nem létezett. A kormányzat elképzelései szerint, az I. csendőrtartalék-zászlóaljjal kapcsolatban Prónay személye már nem jöhetett számításba. Miután Bánó ezredes átvette az alakulat vezetését, annak helyzete is megváltozott, mert május 12-től az egyesített csendőriskolák országos parancsnokságaként működött tovább.¹³⁸⁵ Ez a jogállás 1929-ig tartott, amely időponttól kezdve az egyesített csendőriskolák fegyvernemekre bontva önállóan tevékenykedtek. Ezt igazolja az a tény is, hogy a zászlóalj iratait a Hadtörténelmi Levéltárban 1929-ig őrzik. Valójában a dokumentumok tanulmányozásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az I. országos csendőrtartalék-zászlóaljat a II-al ellentétben soha nem szüntették meg, csak a kormányzat szempontjából megfelelő módon átalakították. Prónay naplója is ellentmond a feloszlásnak, hiszen amennyiben ez megtörtént volna, az egykori parancsnok nem mozgatott meg volna annyi szálat egy nem létező pozíció visszaszerzéséért.

21.2. Újabb irredenta vállalkozás

Az alezredes nyugdíjas korában is fenntartotta kapcsolatait és igyekezett részt venni az általa hazafiasnak tartott akciókban. Társai akkor is számítottak rá, amikor a magyar irredenta mozgalom 1922 nyarán egy kis időre ismét fellángolt. Hír, Bónis, Budaházy és Szabó betörést terveztek Nyugat-Magyarországba és Bónisék szerették volna rávenni az alezredest, hogy ismét vállalja el a főparancsnokságot. Prónay azonban az osztrák monarchistákkal is szerette volna felvenni a kapcsolatot, ezért várakozó álláspontra helyezkedett. Hír, Bónis és Héjjas azonban július végén külön akciót indítottak, az értékesített szokolokból és a Sigraytól szerzett pénzüsszegeből. Prónay szerint a felkelő csoport nagyjából 100 főből állt és Apáthy László tüzérszázados, Lajtabánság kormányzótanácsának egykori elnöke vezette őket. A kormány parancsára Nádossy a csendőrséget a felkelők leszerelésére indította. Apáthyék a bekerítés elől ki akartak térni, ezért Körmentől nyugatra Karácsfánál osztrák területre nyomultak. Az osztrák csendőrség lőtt rájuk, ezért két tűz közé kerültek. A felkelők egy része elmenekült, többségük megadta magát a magyar csendőrségnek. Apáthyt és Héjjast letartóztatták, Hírt a mentelmi joga védte meg. Az alezredes úgy érezte, hogy a titkos társaság, amit ő maffiának nevezett, őt is megpróbálta letartóztatni, de nem tudták bebizonyítani, hogy részt vett volna a

¹³⁸⁵ HL SZVZ 117. 108. sz. napi parancs 1922. május 12.

szervezkedésben. Azt gondolta, hogy a Gömbös árulta el a miniszterelnöknek a tervezett puccsot. Gömbös titkáranak Marsovszky Györgynek, aki Szegeden Prónay alakulatánál szolgált, az alezredes magából kikelve a következőt mondta: „Mondd meg Gömbösnek, annak a disznó gyalázatos hazaárulónak, tettéért lakolni fog.”¹³⁸⁶

Bethlen miniszterelnök is megerősítette, hogy a felkelők július 18-19. éjjel Karácsfára akartak vonulni, de akciójukat az osztrák csendőrök megakadályozták. A visszavonuló embereket a csendőrség és a katonaság a magyar határ átlépése után lefegyverezte. A szétszórt személyek összegyűjtésére a magyar hatóságok parancsot kaptak.¹³⁸⁷

Mint láthattuk, Gömbös és Prónay ellentéte a mélypontjára süllyedt. A vezérkari tiszt hiába próbálta meggyőzni az alezredest, hogy az ellenségei már az első királypuccs idején megpróbálták őket szembeállítani egymással, az egykori fővezér ezt nem volt hajlandó elfogadni és Gömböst továbbra is hazafiatlannak tartotta.¹³⁸⁸ A két férfi ebben az időszakban az újságok lapjain üzent egymásnak. Az újabb irredenta megmozdulással kapcsolatban kiderül, hogy Prónay óvatosabb volt a forrófejű fiatalabb társainál és egy bizonytalan fegyveres felkelésben nem akart részt venni.

A felelőtlen akciónak a sikerre nem volt sok esélye, miután azt a kormány is mélyen elítélte. Bánffy Miklós külügyminiszter megbízta a rendőrséget az ügy kiderítésével és a magyar törvényekkel összeegyeztethetetlen jogosulatlan toborzás miatt, az akció vezetőinek szigorú megbüntetését helyezte kilátásba.¹³⁸⁹

A magyar kormány a szigorú intézkedések ellenére nem mondott le a revízióról, de azt nem háborús eszközökkel, hanem békés úton kívánták megvalósítani. Ezért igyekeztek mindenáron megakadályozni a szélsőséges csoportok irredenta törekvéseit. Valójában a Sopron környéki népszavazás a trianoni határok első sikeres, békés revíziója volt.¹³⁹⁰

22. Prónay nyugdíjas élete

¹³⁸⁶ PIL Prónay III. 339-344.

¹³⁸⁷ Pesti Hírlap 1922. július 21. 5.

¹³⁸⁸ Pesti Hírlap 1922. augusztus 11. 2.

¹³⁸⁹ Nemzetgyűlési Napló 1922. július 21. 232.

¹³⁹⁰ Szakály 2021. 96.

22.1. A 20-as évek

Prónay alezredes 1921-1922 fordulóján végképp elszakadt egykori zászlóaljától. A nyugat-magyarországi felkelés leszerelése után már nem álltak rendelkezésére régi beosztottjai. A volt parancsnok azonban továbbra is bízott a kormányzó könnyelmű ígérétében és igyekezett visszatérni a zászlóalj élére. Ez a törekvés azonban a kormányzat ellenállásába ütközött, csakúgy, mint ahogy több fiatal tiszt is igyekezett megakadályozni az alezredest abban, hogy ismét ő legyen az egység vezetője. Az alakulatot nyár óta ideiglenesen Ranzenberger Viktor százados irányította, aki a nyugat-magyarországi felkelés végére az öccse hatására egyértelműen a fővezér ellen fordult.

Prónaynak a Bethlen-kormány legfeljebb csak egy kisebb csapat vezetését engedélyezte volna, az értékesebb és fontosabb szerepet betöltő zászlóaljét nem. Ezt viszont az alezredes nem fogadta el, így az álláspontok nem közelítettek egymáshoz. Ráadásul Prónaynak egyre nehezebb volt visszaszerezni egykori pozícióját, mert 1922 januárjában új, tényleges parancsnoka lett az I. országos csendőrtartalék-zászlóaljnak Bánó Kálmán ezredes személyében. Az alakulat május folyamán ebben a formájában megszűnt létezni és az egyesített csendőriskolák országos parancsnokságaként működött tovább, egészen 1929-ig, amikor az iskolák különböző fegyvernemekre váltak szét.

Prónay alezredes 1922-ben eltávolodott a hadseregtől, azonban befolyását a továbbiakban is érvényesíteni akarta. Tavasszal tagja lett az Ébredő Magyarok Egyesületének, aminek a többnyire erőszakos akcióit katonaként is támogatta. Ezzel egyértelműen jelezte, hogy nem híve a jelenlegi kormánynak. Az alezredes továbbra is ellenségének tartotta a kormány tagjait és a hozzájuk közel álló politikusokat és katonatiszteket egyaránt. Ebben az időszakban Prónay életét az utóbbiakkal zajló konfliktusok jellemezték. A 20-as években a perek sorozata határozta meg az alezredes létét. Ilyen jellegű konfliktusa akadt báró Nagy Pál tábornokkal és az egykor alatta szolgáló fiatal tisztjeivel, Laczkovits Lászlóval, Taby Árpáddal, Molnár Endrével, Inczedy Ágostonnal és a többiekkel. Prónayt 1926-ban több tiszt is feljelentette rágalmazásért, akiket a nyugállományú alezredes a nyugat-magyarországi és a zászlóaljon belül alapított tisztí bérlethez kapcsolódó visszaélésekkel vádolt meg. Az egykori zászlóaljparancsnokot Nagy Pál tábornok, Bánó Kálmán ezredes, Ranzenberger Jenő őrnagy, Schmitz Rezső, Juhász István és Györffy László hadbírók, Czirfusz Ödön, Molnár Endre, Laczkovits László főhadnagyk,

valamint Inczedy Ágoston és Kaas László hadnagyok jelentették fel.¹³⁹¹ Prónay 1927-ben rágalmazta meg Nagy Pál tábornokot, mert szerinte a katonai hatóság részrehajlóan intézte el a nyugat-magyarországi fosztogatások miatt indult eljárást. Prónayt a bíróság először két hónap fogházra és 480 pengő pénzbüntetésre ítélte.¹³⁹² Az újabb tárgyaláson Prónay magából kikelve próbálta védeni az igazát, amiért 89 pengős pénzbüntetéssel sújtották,¹³⁹³ majd a per elvesztése után 2200 pengős büntetést kapott.¹³⁹⁴

22.2. A Prónay-Ranzenberger-per

Prónay egykori társaival folyó vitái gyakran csaptak át személyeskedésbe és akár a tettegességig is elfajultak. Így történt ez a Ranzenberger Viktorral szemben zajló konfliktusban, amikor a két férfi majdnem összeverekedett a nyílt utcán. 1928. január 17-én este fél 10 körül az Apponyi tér környékén Prónay a feleségével sétált, amikor véletlenül összefutott Ranzenbergerrel. A haragosok szóváltás következtében összevesztek. Az egyenruhás Ranzenberger kardot rántott, a civil ruhás Prónay a botját használta. Ranzenberger kétszer is lecsapott a karddal csontig hatoló sérülést okozva Prónay bal karján, aki végül pisztolyt rántott és lelövással fenyegette meg haragosát. A súlyos incidensnek egy helyszínrre érkező rendőr vetett véget.¹³⁹⁵

A volt parancsnok pereinek sorozata, az ekkor már testőrőrnagyként szolgáló idősebb Ranzenberger fivérrel kapcsolatos bírósági eljárásban csúcsosodott ki a 20-as- 30-as évek fordulóján. Az 1928-ban kezdődött jogvita a Prónay-Ranzenberger-per néven vált ismertté és valójában egy rágalmazási per volt, amit Ranzenberger Viktor indított Prónay Pál ellen, annak egy újságban tett sértő kijelentésére reflektálva. Az ügy 1922-ig nyúlt vissza, mert Prónay nem tudott belenyugodni zászlóalja elvesztésébe. Úgy gondolta, hogy Ranzenberger Viktor a hadseregbe való felvételét neki köszönhette, de ennek ellenére nem viselkedett vele korrekt módon. Prónay 1924-ben az ügy tisztázására fegyveres kiállást ajánlott fel, amire Ranzenberger nem válaszolt.¹³⁹⁶

¹³⁹¹ Népszava 1926. november 4. 7.

¹³⁹² Népszava 1927. március 5. 6.

¹³⁹³ Népszava 1927. április 1. 5.

¹³⁹⁴ Népszava 1927. április 13. 6.

¹³⁹⁵ Magyarország 1928. január 17. 9.

¹³⁹⁶ Magyarország 1928. január 24. 4.

A per tárgyalása 1930. szeptember 23-án kezdődött Budapesten. Ekkor az 56. életévében járó Prónay Pál a korábbi ügyeinek következtében már büntetett előéletűnek számított. Prónay súlyos vádakkal illette Ranzenbergert és minden áron ragaszkodott a saját igazához, ezért az ügyet nem volt hajlandó békés úton elintézni. Szerinte Ranzenbergerrel együtt több alatta szolgáló tiszt súlyos károkat okozott, amiért a kincstárt tették felelőssé. Úgy gondolta, hogy Ranzenberger Viktor nem állt ki ellene, amikor az őt ért sértésekért lovagiasan felelősségre vonta. Ráadásul a háta mögött ellene és a felesége ellen is intrikált. A sértéseket Ranzenberger letagadta, ezért Prónay nem tartotta őt lovagias embernek. Prónay úgy gondolta, hogy a zászlóaljban belül Ranzenberger vezetésével egy klikk alakult, ami ellene dolgozott. Az idősebb tisztek felvetették Ranzenberger Viktornak, hogy több fiatal tiszt Prónay Pált rágalmazza, de ő ez ellen semmit sem tett. Ráadásul Prónay szerint egy hadbírói tárgyaláson Ranzenberger Viktor az öccse, Ranzenberger Jenő érdekében kétszer is hamis vallomást tett és a Prónay ellen felhozott rágalmakat megerősítette. Egyetlen ember volt akiben Prónay feltétel nélkül megbízott, a felesége, akit keményen védett Ranzenberger vádjaitól. De több idősebb tisztje is segített neki tanúként Ranzenberger Viktor ellen. Prónay Pál a kasszakönyvek meghamisításával is megvádolta Ranzenbergert és társait. Szerinte utódjának tudnia kellett volna ezekről az üzemekről.¹³⁹⁷ Prónay a tárgyaláson kijelentette, hogy az általa indított lovagias ügy sincs még befejezve.¹³⁹⁸ Az egykori különítményes parancsnok azt is kétségbe vonta, hogy Ranzenberger parancsokat adhatott a zászlóalj embereinek, mert szerinte őt csak látszólag távolították el az alakulat éléről.¹³⁹⁹ Mivel Prónay önérzetes, becsületes, bátor embernek tartotta magát, ezért jól esett neki, amikor a tanúk megerősítették, hogy a gyávaságáról hírből sem hallottak, a kormányzóhoz mindig hű volt és különböző pénzüsszegek eltulajdonításával nem vádolható,¹⁴⁰⁰ mint ahogy azt Giczey György vallomásában olvashatjuk, aki szerint Prónayt a felesége nem befolyásolhatta, mint ahogy azt az ellenségei állítják, mert Prónayné maga állt ki Ranzenberger mellett, elismerve annak jóhiszeműségét.¹⁴⁰¹ A tárgyalási napokon Prónay körömszakadtával védte az igazát, a tanúkhöz intézett kérdésekkel próbálta a számára megfelelő mederbe terelni az eljárás menetét. Viszonylag keveset beszélt, többször hagyta, hogy tapasztalt védője Darvai János irányítsa az eseményeket. Darvainak védencéhez hasonlóan korábban már szintén meggyűlt a baja a törvénnyel, mert 1929-ben egy bírósági beadvány miatt 3 évi fegyházbüntetésre ítélték. Végül 4000 pengő óvadék fejében

¹³⁹⁷ BFL P-R 3-6.

¹³⁹⁸ BFL P-R 20.

¹³⁹⁹ BFL P-R 52.

¹⁴⁰⁰ BFL P-R 55.

¹⁴⁰¹ BFL P-R 57.

szabadelőre helyezték az akkor éppen egy másik ügyből kifolyólag fogházbüntetését töltő ügyvédet.¹⁴⁰² Darvai azzal vádolta a győri törvényszék vizsgálóbíróját, hogy fajvédő meggyőződését a bírói székben is érvényesíti. Az ítélet tábla Darvai büntetését 4 hónap fogházra enyhítette.¹⁴⁰³ Tehát nemcsak a vádlott Prónay, de a védője Darvai sem volt egyszerű ember. Valószínűleg a mentalitásbeli hasonlóság miatt választotta az egykori zászlóaljparancsnok védőjéül Darvait, aki több perben is képviselte őt.

Darvai János rendkívül bátor ember volt, aki Stromfeld Aurél védelmét is elvállalta. Hogy Prónay miért fordult éppen egy zsidó származású ügyvédhez, a két ember hasonló személyiségén kívül talán azzal is magyarázható, hogy származása révén Darvainak semmi kapcsolata nem volt a titkos társaságokkal, akiknek tagjaiban a volt zászlóaljparancsnok a legfőbb ellenségeit látta.¹⁴⁰⁴

A botrány szinte borítékolható volt és az 1931. április 28-án tartott tárgyalási napon ki is tört. Prónay, aki nem tudott uralkodni az idegein kijelentette, hogy a bírói tanácstól nem várhat objektív ítéletet, mert azt a titkos társaságok befolyásolják. Ezért a vádlott kijelentette, hogy elhagyja a tárgyalótermet. A bíró figyelmeztette, hogy ezt csak letartóztatás terhe mellett teheti meg, de ezzel Prónay nem törődött és távozott a teremből.¹⁴⁰⁵

Az egykori zászlóaljparancsnok 1931. április 29-től május 5-ig volt előzetes letartóztatásban. Végül a bíróság Prónayt rágalmozás vétségében bűnösnek találta és 6 havi fogházbüntetésre és 6000 pengő pénzbüntetésre kötelezte.¹⁴⁰⁶ A 20-as évek elejének rettegett katonai vezetője 10 évvel később sem tudta magát túltenni zászlóalja elvesztésén, amiért továbbra is a titkos társaságokat, a vezető pozícióba került politikusokat és katonákat, valamint volt beosztottjait okolta. Ettől a meggyőződésétől még szeretett felesége sem tudta eltántorítani.

Történetünk szempontjából ennek a pernek azért van jelentősége, mert sok egykori és akkor szolgáló katonát, valamint több civil személyt is kihallgattak tanúként. A vallomásokból pedig nagyon sokat megtudhatunk a zászlóalj életéről, de főleg a nyugat-magyarországi felkelésről.

22.3. A 30-as, 40-es évek

¹⁴⁰² Népszava 1929. december 10. 4.

¹⁴⁰³ Népszava 1930. március 12. 2.

¹⁴⁰⁴ Fogarassy 1978. 1. 27.

¹⁴⁰⁵ BFL P-R 729.

¹⁴⁰⁶ BFL P-R 2202.

Az alezrederől a 20-as években szinte csak valamelyik perével kapcsolatban írtak az újságok. A 30-as évekre Prónay jogvitái háttérbe szorultak és nagyon keveset lehetett hallani az egykori katonai parancsnokról. A politikai élet periferiáján továbbra is megtalálható volt, de az országgyűlési képviselőségig, Héjjas Ivánnal ellentétben nem jutott el. 1931-ben közösen alapítottak pártot Ostenburg-Moravek Gyulával, Magyar Országos Fasiszta Párt néven. Látható, hogy régi különítményparancsnok-társával a királypuccs miatt 10 évvel korábban kiobbant konfliktusnak ekkor már nyoma sem volt és ismét nagyon jó kapcsolatot ápoltak egymással. Közös politikai szervezetük azonban több szélsőjobboldali csoportosuláshoz hasonlóan soha nem tudott komoly tömegbázist kiépíteni. Prónay a 30-as években a nem igazán ismert Hadikölcsön Párttal is próbálkozott. Az alezredek az idő múlásával sem távolodott el a szélsőséges jobboldali nézetektől, de az évtized végére szinte minden társadalmi megmozdulástól visszavonult.

A lakását is ritkán hagyta el, ami továbbra is a Szentkirályi utca 38. szám alatt volt. Itt élt feleségével, gyerekek nem született. Talán le is élte volna így az életét, ha nem jön közbe a II. világháború, amelybe a magyar állam is kényszerű módon belesodródott és a náci Németország oldalán 1943-1944-re a vereség szélére került. Prónay, mint már volt róla szó, 1943-ban tisztázta le a naplóját. Ebben az időszakban tárgyalta meg Ostenburg őrnaggyal a politikai és a katonai helyzetet. A németek győzelmében ekkor már mindketten kételkedtek. Ostenburg biztos volt a vereségben és szerette volna, ha az angolok szállják meg az országot. A súlyos beteg őrnagy azonban még a német megszállást sem érte meg, mert 1944. január 12-én meghalt. Prónay politikai állásfoglalása idős korára sem változott meg. Gyűlölte a kommunistákat, ezért nem szerette volna, ha az országot a szovjet csapatok szállják meg. A 70. életévét betöltő nyugállományú alezredek cselekvésre szánta el magát. Amikor a szovjetek megközelítették Budapestet, különítményt alakított, ami több magyar csapattal a németek oldalán védte a fővárost az orosz támadástól. Az előretörés azonban feltartóztathatatlan volt. Prónay, sok magyar katonával együtt fogságba került. Ennek az lett a következménye, hogy soha többé nem látta Magyarországot. Évekkel később, 1947-ben a Szovjetunióban 20 év kényszermunkára ítélték, amiért fegyvert fogott a szovjet hadsereg ellen. Az ekkor már 73 éves alezredeknek sok esélye nem volt a túlélésre. Halálának pontos helye és ideje ismeretlen, de valamelyik szovjet munkatáborban vesztette életét. Az orosz hatóságok a kommunista rendszer bukása után, 1991-ben rehabilitálták.

23. Összegzés

A Tanácsköztársaság uralma idején, 1919 tavaszán a jobboldali szemléletű politikusok és katonák közül nagyon sokan Szegedre menekültek, ahol megkezdték a szervezkedést, melynek célja a kommün megbuktatása és a forradalmak előtt működő kormányzat visszaállítása volt. A helyi tisztok május 7-én létrehozták a Magyar Nemzeti Hadsereget, aminek élére nem sokkal később a katonák körében nagy tekintélynek örvendő tengerésztiszt, Horthy Miklós állt. A dél-alföldi városba sereglő katonák a hadsereg különböző egységeibe lettek beosztva.

A Károlyi Gyula által vezetett szegedi kormány megalakulása után jött létre a kabinet tekintélyének emelésére és védelmére az első tiszti különítmény, aminek parancsnoka a Bécsből érkező Prónay Pál százados lett. Prónay tekintélyét mutatja, hogy nála magasabb rendfokozatú tisztok ellenében is el tudta nyerni ezt a fontos pozíciót. Az 1919 nyarán 44 éves parancsnok csapata egy összeválogatott elit egység volt, ahol századosnál magasabb rendfokozatú tisztet nem találunk. Az alakulat tagjai közül az idősebb tisztok a 30-as éveikben jártak, de nagyon sok volt köztük a 20-as évei elején járó fiatalember. Főleg az utóbbiak voltak rendkívüli módon fanatizálhatók. A különítmény működésének kezdetén Prónay nagymértékben tudta befolyásolni tisztjeit, akik eredeti feladatukon túl, brutálisan léptek fel a baloldaliak és a zsidók ellen.

A Prónay-különítmény közvetlenül Horthynak, mint hadügyminiszternek, majd, mint fővezérnek volt alárendelve. Ez a kiemelt szerep a többi tiszt nemtetszését váltotta ki, akik tartozhattak más tiszti különítményhez, amik ilyen pozíciót nem nyertek el. Kivételt ez alól csak Ostenburg-Moravek Gyula százados egysége képezett. A Prónay-különítmény elit volta a különítményekhez nem tartozó tiszteteket is féltékennyé tette, akik közül többen elítélték az alakulatot az egyre sokasodó atrocitások miatt. Nem szólva a polgári hatóságokról, a civilekről és a baloldali szemléletűekről.

A különböző gyilkosságokban, kínzásokban és bántalmazásokban több fanatikus Prónay-tiszt vett részt, akik maguk is elszenvetői voltak a vörösterornak, vagy személyesen, vagy családtagjaikon keresztül. A parancsnok nem fogta vissza fiatal tisztjeit, sőt inkább uszította őket a liberális és baloldali személyek és főleg a zsidók ellen.

A vörösterorra válaszként érkező fehérterror már Szegeden elkezdődött, majd a kommün bukása után tovább folytatódott az Alföldön, majd egyre felerősödve a Dunántúlon érte el a

csúcspontját 1919 augusztusában és őszén. A súlyos atrocitásokban és gyilkosságokban a Prónay-különítmény élenjárt, de a többi tiszti különítmény is részese volt a szörnyű eseményeknek. A tiszti alakulatok több településen összefogtak egymással és együtt hajtották végre az akcióikat.

A Magyar Nemzeti Hadsereg és annak tiszti különítményei Dunántúlra érkezésével katonai diktatúra alakult ki az ország idegen csapatok által meg nem szállt területein. A Fővezérség parancsai alapján tevékenykedő tiszti alakulatok elsődleges feladata a forradalmak előtti közigazgatás visszaállítása, a hadianyag összegyűjtése és a számonkérés volt. Utóbbi miatt óriási volt a felháborodás hazai és nemzetközi részről egyaránt. Ráadásul az önkényes fellépéssel a tiszték egy része sem értett egyet. A Prónay-különítményen belül is akadtak ellenzők, ami feszültséget okozott az alakulat katonái között. A fehérterror csúcspontján láthatjuk az első jelét az egység megbomlásának. Mivel a parancsnok egyetértett a megtorlással, sőt szorgalmazta az ilyen akciókat, ezért hasonló eseteknél az agresszív tisztjei pártját fogta a józanabbakkal szemben.

A helyzetet tetézte, hogy a hadsereg fővezére és vezérkara szintén bűnösnek tartotta azokat az embereket, akiket a fehér tiszték felelősségre vontak. Az antant és a polgári politikusok tiltakozásai a terrort megszüntetni nem tudták, csak annak a jellege változott meg. Augusztus és szeptember fordulójától a tiszték a gyilkosságokat már nem nyíltan, hanem titokban hajtották végre. Ennyit tudtak elérni a fővezér és a vezérkar rendeletei, amik a tiszteket a népitételek befejezésére utasították.

Horthynak azonban saját és az ország érdekében is el kellett gondolkodnia, hogy ragaszkodjon-e a katonai diktatúrához. Az antant igyekezett egy olyan kormányt létrehozni Magyarországon, amiben minden politikai erő képviselteti magát, ez pedig nem volt összeegyeztethető a diktatúrával. Utóbbiról a fővezér végül lemondott, az antant által elismert kormány alakult, közben a hadsereg pedig bevonult Budapestre.

Ez újabb problémákat vetett fel, mert a fehér tiszték a fővárost a kommunizmus fő fészkeként tartották. Horthy ugyan tett egy felemás ígéretet a pogromok elkerülésére, de a tiszték bosszúvágyát ez sem csillapította. Budapesten a hadsereg bevonulása után a liberálisok, szociáldemokraták, kommunisták és a zsidó származásúak nem érezhették magukat biztonságban.

A helyzetet súlyosbította, hogy a csendőrség, a rendőrség és a határőrség újjászervezés alatt állt és nem volt megbízható a kormányzat számára. Ezért a feladataikat a hadsereg látta el. A különítmények ezekben a munkákban fontos szerepet kaptak. Prónay emberei a nyugati határon is teljesítettek szolgálatot, ahol a kommunistákat és csempészeket igyekeztek lekapcsolni. A

különítményeknek nyomozó egységei alakultak, akik a fővárosi tevékenységük során rengeteg atrocitást követtek el. Voltak pozitív cselekedeteik is, mert a Prónay-különítmény nyomozóalakulata fogta el Szamuely Lászlót, de a mérleg másik serpenyőjében már 1919 végén is sokkal több volt.

Az év végére már egyértelműen látszott, hogy a különítmények tagjai között nem csak tiszték, hanem alantas katonák is szolgáltak. 1919-1920 fordulóján ezek az alakulatok átszervezésre kerültek. Prónay és Ostenburg vadászászlóaljok szervezésére kaptak parancsot. Az új, nagyobb csapattesteknek továbbra is megvoltak a nyomozó alakulatai, akik elsősorban a kommunisták ellen kívántak fellépni. Utóbbiak munkája újabb szakítópróbát jelentett a zászlóaljok tisztjei között. Prónay nyomozótisztjei beépültek a kommunisták illegális mozgalmába. Ezért gyakran előfordult, hogy úgy kellett élniük, mint a megfigyeltéknek. Ez a többi tisztnek nem tetszett. Sokan megvetették a nyomozótiszteket ezért az életmódért és nem barátkoztak velük, bár a tiszték erről később eltérően nyilatkoztak. Voltak olyan tiszték, akik az elkövetett atrocitásokért is elítélték őket. A nyomozótiszteket ráadásul sokszor egymásban sem bíztak meg, mert azt gondolták, hogy vannak köztük olyan beépült emberek is, akik ténylegesen kommunistává váltak.

A Britannia Szálló tisztjeinek visszaélései és a Somogyi-Bacsó-gyilkosság miatt a zászlóaljok helyzete is megváltozott. Prónay és Ostenburg a kormányzóválasztásnál játszott fontos szerepével üzeni akart minden ellenségének, de magának a kormányzónak is, hogy nélkülözhetetlenek az új rendszer számára. Világosan látszik, hogy a zászlóaljok vezetői még mindig a katonai diktatúra mellett szálltak síkra. Azonban ez a konszolidáció kezdetén már anakronisztikus volt. Ostenburg ezt könnyebben megértette, de Prónay egy erőszakosabb figura volt, vele nehezebben bírtak a mindenkori kormányzatok.

A hadsereg vezetése továbbra is ragaszkodott a zászlóaljakhoz, amik fontos szerepet játszottak a hadseregen belül és komoly rendfenntartó tevékenységet folytattak a megbízhatatlannak vélt csendőrséggel és rendőrséggel szemben. A hadvezetés számára a nyomozókülönítmények azonban egyre több gondot okoztak. Működésük a béketárgyalások idején egyre kellemetlenebb volt a kormányzat számára. A folyamatosan átalakuló hadsereg irányítói a nyomozókülönítmények megszüntetésén munkálkodtak, amire 1920. március folyamán már kísérletet tettek. Prónay ezt az egysége felszámolására irányuló törekvésnek vélte, pedig a zászlóalj többi részét nem érintette.

A Prónay-zászlóaljban egyre inkább előtérbe kerültek azok a fiatal tiszték, akik fanatikusan szolgálták az új rendszert, mert mindent neki köszönhettek. Közülük többen szép karriert futottak be az új hadseregben. Ők nem kötődtek annyira a Monarchiához, mint idősebb társaik.

A fehérterrorban élenjáró, szintén fiatal tisztok jó része pedig háttérbe szorult, vagy elhagyta a hadsereget.

Prónay ekkor még tudta befolyásolni fiatal beosztottjait, akik segítségével igyekezett vidéki bázist kiépíteni zászlóalja számára. Elsősorban a Kecskemét környéki gazdák támogatására számíthatott, akikkel szoros szövetséget kötött 1920 tavaszán. Ebben az időben a zászlóalj fő feladata a rendfenntartás volt a fővárosban és vidéken egyaránt. Az alakulat tisztjei nagy szerepet játszottak a románok által kiűritett terület pacifikálásában.

A mindenkori kormányzatok számára azonban továbbra is problémát jelentett, hogy az alakulat tagjai részt vettek az antiszemita színezetű fővárosi atrocitásokban és azok elkövetőit igyekeztek elbújtatni, vagy megszöktetni, hogy azok elkerüljék a felelősségrevonást. Prónay zászlóalja élen járt az irredenta akciók szervezésében is, mert a parancsnok célja ezek segítségével az elvesztett területek visszaszerzése és ezen túl a Monarchia feltámasztása volt.

A Teleki-kormány végül 1920 őszén végrehajtotta a tiszti különítmények megszüntetését, amit Prónay korábban nehezményezett, mert a zászlóalja magjának tartotta a tiszti különítményt, de kénytelen volt engedni a feloszlátási parancsnak. A kabinet célja egyértelműen a fővárosi atrocitások felszámolása volt. Ennek ellenére még 1920 végén is voltak súlyos rendbontások Budapesten, amik tiszti csoportokhoz vagy azokhoz közel álló személyekhez voltak köthetők. 1920 végére a Trianonban megkötött béke eredményeként a hadseregben is jelentős változások történtek. A létszám maximálása miatt sok egység a csendőrség kötelékébe került át. A két vadászzászlóalj, Prónay és Ostenburg csapata is csendőralakulattá vált 1921 elején.

Ezt az évet már a szabadkirályválasztók és a legitimisták harca jellemezte, amit IV. Károly trónfoglalási kísérletei idéztek elő. Mindkét zászlóalj parancsnoka legitimista nézeteket vallott, de a király visszatéréseivel kapcsolatban eltérő álláspontot képviseltek. Mivel a húsvéti puccsban egyikük sem vett részt, így mindketten a zászlóaljuk élén maradhattak.

A kormányzat számára a két legitimista zászlóaljparancsnok közül Prónay volt a veszélyesebb. Nem csak azért mert a húsvéti királypuccs után kötött házasságával közelebb került a legitimisták fő táborához, hiszen ők nem bíztak meg benne. Hanem azért, mert a fékezhetetlen Prónay még 1921-ben is 1919-es alapon állt és jelentős befolyással bírt az általa irányított katonák felett. A kezelhetőbb Ostenburg eltávolítása fel sem merült, de Prónay elmozdítására már 1921 tavaszán történtek kísérletek. Ahhoz hogy ez sikeres legyen egy olyan erős ember kellett, mint az új miniszterelnök, gróf Bethlen István.

Azonban Prónay viselkedése is nagyban hozzájárult a menesztéséhez. A kormánynak kapóra jött a Kornhauser-ügy és azt ezt követő támadások, amiket Prónay a nemzetgyűlés tagjai ellen indított. Prónay eltávolítására azért is szükség volt, mert a kormány a két csendőrtartalék-

zászlóaljzat küldte ki Nyugat-Magyarországra, hogy a terület Ausztriának való átadását felügyeljék. Prónayt pedig nem tartották megbízhatónak a korábbi irredenta szervezkedései miatt. Fiatal tisztjei mindaddig kitartottak parancsnokuk mellett, míg az nem került összetűzésbe a kormányzóval. Ettől kezdve szakadás állt be az első csendőrtartalék-zászlóalj tisztjei között. Mikor Prónay távozott a hadseregből Horthy könnyelmű ígéretet tett neki, hogy később visszakaphatja a zászlóaljját. Bethlen azonban nem akarta a szabadkirályválasztók számára megbízhatatlan alezredest ebbe a fontos pozícióba visszaengedni, csak egy kisebb egység vezetését lett volna hajlandó rábízni.

1921 ősze Prónay számára a zászlóaljparancsnoki cím visszaszerzésével telt, ami a Nyugat-Magyarországi felkeléssel kapcsolódott össze. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Prónayt a zászlóalj idősebb tisztjei hívták nyugatra, hogy átvegye a felkelők között a parancsnokságot és ismét a zászlóalj élére álljon. Fiatal tisztjei ekkor már nem bíztak benne és a Lajtabánság kikiáltása után, a második királypuccs idején igyekeztek a kormány álláspontját képviselni. A puccs bukása után pedig nyílt lázadást hajtottak végre Prónay ellen, akit legitimistának tartottak és azzal vádolták, hogy a kormány intézkedéseit nem hajtotta végre, amivel előmozdította a puccs terjedését.

Ez a vád azonban nem bizonyult igaznak, mert Prónayban a legitimista vezetők nem bíztak meg, így ő semmit sem tudott a terveikről. Amikor az kitört igyekezett a zászlóaljzat mielőbb a fővárosba juttatni, hogy ezáltal a kormánynak segítsen. Nem állt a király mellé, mert elítélte a puccsot és bízott a kormányzóban, hogy amikor eljön az ideje átadja a hatalmat Károlynak. És nem is állhatott a puccsisták mellé, mert ott olyan emberek voltak, mint Rakovszky, Beniczky és Lehár, akik joggal nehezteltek Prónayra.

Mindezek ellenére a hosszú harc, amit Prónay a felkelés vezéréként a kormány ellen folytatott nem tette őt szimpatikussá Bethlenék számára, így egykori zászlóalja vezetését továbbra sem kapta vissza. A sors iróniája, hogy a kormány által megbízhatónak tartott zászlóaljparancsnok, Ostenburg részt vett a királypuccs szervezésében és katonailag is támogatta Károlyt, így Bethlenék számára ő is kegyvesztetté vált. Mivel a teljes zászlóalj a király mellé állt, a puccs bukása után az alakulatot feloszlatták.

Csak az első csendőrtartalék-zászlóalj maradt meg, ami a Prónayt megtagadó fiatal kormányzóhoz hű tisztjei és egy új parancsnok vezetésével működött tovább. Az 1922-ben átalakított egység a konszolidációs kormányzat fontos támaszaként tevékenykedett és a Magyar Királyi Honvédség legmegbízhatóbb alakulatai között tartották számon. Ehhez az idejétmúlt nézeteket valló Prónay eltávolítására mindenképpen szükség volt.

24. Forrásjegyzék

24.1. Levéltári források

Politikatörténeti Intézet Levéltára:

PIL Prónay	VI. 973. 1. blatnicai és tótprónai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei a forradalom, kommün és ellenforradalom idejéből
PIL Lenin-fiúk	VI. 686. 157. A halálra ítélt Lenin-fiúk búcsúlevelei
PIL Bonyhádi	VI. 686. 131. Bonyhádi Tibor búcsúlevele édesanyjához

Hadtörténeti Levéltár:

HL SZHM	Hadtörténelmi Levéltár, I. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium iratai A Szegedi kormány Hadügyminisztériumának iratai
HL SZVZ	Hadtörténelmi Levéltár, II. A két világháború között és a második világháború idősza Vadászalakulatok II. 1589. Magyar Szegedi Vadászászlóalj iratai
HL 133. Madary	Hadtörténelmi Levéltár, , II. A két világháború között és a második világháború idősza Vadászalakulatok II. 1590. A Madary-rohamszázad iratai
HL 133. Ostenburg	Hadtörténelmi Levéltár, , II. A két világháború között és a második világháború idősza Vadászalakulatok II. 1591. A Magyar Székesfehérvári Vadászászlóalj iratai

KFL Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, népiskolai tanítók névsora, Hajós

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára:

HU-MNL-NML-VIII.701.d, Nógrád Vármegyei Múzeum Társulat és jogutódjainak iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára:

HU-MNL-SML-XXXIII.1.a. Anyakönyvek másodpéldányai

24.2. Visszaemlékezések

Ádám T. 1935. Ádám T. István: A nyugat-magyarországi felkelés története Budapest 1935.

Barkóczy-Klopsch 1923. Barkóczy-Klopsch Béla: Mackensen vezértábornagy hadseregének átvonulása Magyarországon, az összeomlás után Budapest 1923.

Borsányi 1967. Páter Zadravecz titkos naplója (Szerk.: Borsányi György) Budapest, Kossuth, 1967.

Böhm 1923. Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben Bécs 1923.

Dietz 1920. Dietz Károly: Októbertől augusztusig Emlékirataim Budapest 1920.

Gabányi 1920. Gabányi János: Mártírjaink Budapest 2000.

Garami 1922. Garami Ernő: Forrongó Magyarország-émlékezések és tanulmányok Leipzig-Wien, 1922.

Gömbös 1920. Gömbös Gyula: Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról Budapest 1920.

Gratz 1935. Gratz Gusztáv: A forradalmak kora Budapest 1935.

- Hefty 1920. Hefty Richárd: Adatok az ellenforradalom történetéhez, Budapest 1920.
- Héjjas 1929. Héjjas Jenő: A nyugatmagyarországi felkelés kecskemétiiek az 1921. évi nyugatmagyarországi harcokban Kecskemét, 1929.
- Horthy 1953. Horthy Miklós: Emlékirataim Budapest 1953.
- Kelemen 1923. Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez 1919., Szeged 1923.
- Lehár 1993. Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója 1919-1921. Fordította: Ólmosi Zoltán História 1993/11.
- Maderspach 2013. Maderspach Viktor: Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból Budapest 2023.
- Missuray-Krúg 1938. Missuray-Krúg Lajos: A nyugat-magyarországi felkelés Sopron 1938.
- Perneki 1983. Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945 szerkesztette: Perneki Mihály Budapest 1983.
- Rákosi 2002. Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892-1925 Budapest 2002.
- Stocker 1920. Stocker Antal: A nagy per Cserny József és terrorista társainak bűnügye Budapest 1920.
- Somogyi 1936. Somogyi István: Hatrensteintől Funchalig Egy királydráma története hiteles adatok nyomán Budapest 1936.
- Speidl 1971. Speidl Zoltán: A legitimista-szabadkirályválasztó harc és a "nemzeti hadsereg" (1919-1921) Hadtörténeti Közlemények 1971/2.
- Szabó-Pamlényi 1963. A határban a Halál kaszál Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből (Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin) Budapest, Kossuth Kiadó, 1963.
- Thiringer Thiringer László naplója (kiadatlan, angol nyelvű)
- Váry 1923. Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon Vác 1923.
- Vendel 1941. Vendel István: Szekszárd város monográfiája Szekszárd 1941.

Werkmann 1923.
IV. Károly 1921.

Werkmann Károly: A madeirai halott München 1923.
IV. Károly visszatérési kísérletei Budapest 1921.

24.3. Tudományos művek

Ablonczy 2000.
2000.

Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris Kiadó,

Ablonczy 2020.

Ablonczy Balázs: Ismeretlen Trianon Az összeomlás és a békeszerződés története Budapest 2020.

Andics 1949.

Andics Erzsébet: Ellenforradalom és bethleni konszolidáció Budapest 1949.

Andrássy 1979.

Andrássy Antal: Katonai terror Somogyban Somogy megye múltjából 10. Kaposvár 1979.

Bíró 2014.

Bíró Aurél: A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Budapest 2014.

Bodó 2022.

Bodó Béla: A fehérterror Budapest 2022.

Bödök 2018.

Bödök Gergely: Vörös- és fehérterror Magyarországon 1919-1921. Eger 2018.

Csűrös 2017.

Csűrös András Jakab: Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos időben Budapest 2017.

Dobos 1987.

Dobos Gyula: ellenforradalom és konszolidáció 1919-1924. Tanulmányok Tolna megye történetéből 11. Szekszárd, 1987.

Fogarassy 1978.

Fogarassy László: A Prónay-Ranzenberger pör* (1930-1932) Soproni Szemle 1978/1.

Fogarassy 1982.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története II. rész Soproni Szemle 1982/2.

- Fogarassy 1990. Fogarassy László: Legitimista lett-e Prónay Pál a nyugat-magyarországi felkelés folyamán? Soproni Szemle 1990 / 1.
- Gecsényi 1969. Gecsényi Lajos: A dunai hajóraj az 1919. június 24-i ellenforradalomban Hadtörténeti Közlemények Budapest 1969/1.
- Gellér 2020. Gellér Ádám: Fehérterror gyilkosságok felsőbb parancsra Budapest 2020.
- Gergely-Schönwald 1978. Gergely Ernő–Schönwald Pál: A Somogyi–Bacsó gyilkosság Budapest 1978.
- Gerwarth-Horne 2018. Robert Gerwarth-John Horne: Háború béke idején Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után Budapest 2018.
- Hajdu 1969. Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság Budapest 1969.
- Hatos 2018. Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság Az 1918-as összeomlás és forradalom története Budapest 2018.
- Hatos 2021. Hatos Pál: Rosszfiúk világforradalma – Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története Budapest 2021.
- Hornyák 2016. Hornyák Árpád: A Horthy-korszak Magyarországá jugoszláv szemmel Délszláv levéltári források Magyarországról 1919–1941. Pécs-Budapest 2016.
- Kaiser 2002. Kaiser Ferenc: A magyar királyi csendőrség története a két világháború között Pécs 2002.
- Karsai-Pamlényi 1951. Karsai Elek-Pamlényi Ervin: A fehérterror Budapest 1951.
- Karsai–Pintér 1960. Karsai Elek–Pintér István: Darutollasok Budapest 1960.
- K. Balog 1964. K. Balog János: Tolna megye a Magyar Tanácsköztársaság időszakában Szekszárd 1964.
- K. Balog 1974. K. Balog János: Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) Tanulmányok Tolna megye történetéből 6. Szekszárd 1974.

- K. Németh 2009. K. Németh András: Ellenforradalom és vörösteror – Tamási 1919 Tamási 2009.
- K. Németh 2019. K. Németh András: Tamási 1919-ben. Ellenforradalom, vörösteror, fehérterror Tamási 2019.
- Kernné 2009. Kernné Magda Irén: Híres paksi elődeink, Életrajzi gyűjtemény, Paks, 2009.
- Kirschner 1968. Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány” hat napja Budapest 1968.
- L. Nagy 1961. L. Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919. Budapest, Zrínyi, 1961.
- Macartney 1961. C. A. Macartney: October Fifteenth: A History of Modern Hungary, 1929-1945. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1961.
- Marosi 2012. Marosi Tibor József: Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben Paks 2012.
- Marosi 2021. Marosi Tibor József: Személyi ellentétek a nyugat-magyarországi felkelés katonai vezetésében Soproni Szemle 2021/4.
- Murber 1921. Murber Ibolya: Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig 1918-1924. Határtörténetek az első világháború után Budapest 1921.
- Nánási 2015. Nánási László: A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése 1875-1953 Budapest 2015.
- Nagy 2019. Nagy Miklós: Francia megszállás Szegeden (1918-1920) Szeged 2019.
- Nemes 1953. Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Budapest 1953.
- Nemes 1962. Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Budapest 1962.
- Ormos 1983. Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920 Budapest 1983.
- Ormos 1990. Ormos Mária: „Soha amíg élek” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben Pécs 1990.

- Ormos 1998. Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945 Debrecen 1998.
- Ormos 1999. Ormos Mária: Civitas fidelissima Szekszárd 1999.
- Ormos 2002. Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós Budapest 2002.
- Ormos-Majoros 2003. Ormos Mária-Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren Felemelkedés és hanyatlás 1814-1945. Budapest 2003.
- Ormos 2005. Ormos Mária: A történelem vonatán Európa és Magyarország a 20. században Budapest 2005.
- Ormos 2011. Ormos Mária: A katedrától a halálsorig Ágoston Péter 1874-1925 Budapest 2011.
- Pataki 1972. Pataki István: Az ellenforradalmi hadsereg szerepe a magyar fasiszta rendszer fokozatos megerősítésében (1919. november–1920. július). Budapest, Zrínyi, 1972.
- Pataki 1973. Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919-1921a hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus–1921. július). Budapest 1973.
- Rév 1969. Rév Erika: A népbiztosok pere Budapest, Kossuth, 1969.
- Romsics 1976. Romsics Ignác: Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak duna-tisza közti történetéhez, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976
- Romsics 1981. Romsics Ignác: A Duna-melléki ellenforradalom Bács-Kiskun megye múltjából III. kötet Szerkesztő: Iványosi-Szabó Tibor Kecskemét 1981.
- Romsics 1982. a. Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-19-ben. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- Romsics 1982. b. Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció, Budapest Gondolat, 1982.
- Romsics 2005. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. 3. kiadás Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

- Sakmyster 2001. Thomas Sakmyster: Admirális fehér lovon Budapest 2001.
- Soós 1971. Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918-1921. Budapest 1971.
- Szakály 2002. Szakály Sándor: Honvédség és tisztikar 1919-1947 Budapest 2002.
- Szakály 2021. Szakály Sándor: Talpra állás Trianon után Budapest 2021.
- Sz. Bányai 1975-76. Sz. Bányai Irén: A Béri Balogh Ádám Múzeum archívfoto gyűjteményének történeti tanulságai, Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve 1975-1976, szerkesztő: Szilágyi Miklós
- Sz. Bányai 1979. Sz. Bányai Irén: Egy fénykép a fehérterrorról, Dunatáj, 1979. II. évfolyam 1.
- Szinai 1972. Szinai Miklós: Bethlen István titkos iratai Budapest 1972.
- Szinai 1988. Szinai Miklós: Ki lesz a kormányzó? A Somogyi-Bacsó-gyilkosság háttere Budapest 1988.
- Tóth 2006. Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922-1939 (Diplomácia és helyi politika a két világháború között) Sopron 2006.
- Tóth 2020. Tóth Imre: Két Anschluss között Pécs 2020.
- Turbucz 2015. Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz 1919-1944. Budapest 2015.
- Ujváry 2021. Ujváry Gábor: „Hűség városa, légy hű öre önmagadnak” Nyugat-Magyarország 1918-1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út Sopron 2021.
- Varga 2005. Varga István: Adalékok a zsidóság fonyódi történetéhez Veszprém 2005.
- Vonyó 2014. Vonyó József: Gömbös Gyula Budapest 2014.
- Vonyó 2018. Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom Pécs 2018.
- Wertner 1914. Dr. Wertner Mór: Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben. Turul A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye 32. kötet szerkesztő: Áldásy Antal és Holub József Budapest 1914.

Zimányi 1963.

Zimányi Magdolna: Mihalik Gézáné Kioltott fáklyák,
Emlékezések a fehérterror pedagógusáldozatairól,
Szerkesztő: Faragó Sándor Budapest, 1963.

Zsiga 1989.

Zsiga Tibor: Horthy ellen a királyért Budapest 1989.

24.4.Folyóiratok, egyéb kiadványok

8 órai újság

Az Est

Az Újság

Budapesti Hírlap

Délmagyarország

Dunántúl

Egyenlőség

MTI nyomatos hírei

Magyarság

Népszava

Pesti Hírlap

Pesti Napló

Tolnamegyei Újság

Tolna Megyei Népszerűség

Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára

Turul

Rendeletkötet

Rendeletkötet a magyar nemzeti hadsereg számára

Kormányjelentés és statisztikai évkönyv 1919-1922.

Nemzetgyűlési Napló